

Сонячна машина

Винниченко Володимир Кирилович

Присвячую моїй сонячній Україні
В.В.

ЧАСТИНА ПЕРША

Авто м'яко, як уткнувшись у туго напнуту сітку, зупиняється. При воротах у суворій готовності застигла палацова варта — будь ласка, ворота відчинені. Але князь Альбрехт сидить не порушне, похиливши голову й нечутно посвистуючи безкровними губами.

Так, після трьох днів різних заходів — смішних і образливих, потрібних і цілком зайвих — нащадок могутніх, всевладних монархів Німеччини добувся-таки до воріт палацу «короля гумових препаратів». Тепер його ще мають обшукати з голови до ніг і тоді вже безборонне й милостиво пропустять на світлі очі біржової величності. А результат?..

Висхла, старомодна, напружено-велична постать, трудно спираючись на палицю з срібним гострим наконечником, помалу підводиться і сходить із авто. Вузькі, старечо-сині уста не перестають безжурно, легковажно посвистувати. І коли агенти охорони його гумової величності ведуть нащадка німецьких імператорів у масивні, монументальні ворота палацу, і коли вони його делікатно, коректно, але пильно й діловито обшукують, і коли він іде вгору парадною алеєю до будинку палацу, уста не перестають забуто, напружено боляче посвистувати.

Так-от він, палац Мертенса! От він, новітній. Версаль фінансового самодержця.

Він стоїть на горі; на горі, створеній серед рівнини міццю й волею володаря Німеччини, конкурента бога на землі. З кожним кроком на гору, до трону, все ширше розгортається панорама Берліна. Лежить старий, покірний біля ніг велетенської потвори, званої палацом, і з глухим гуркотом кадить йому тиміями своїх фабричних димарів.

Князь Альбрехт часом зупиняється, щоб одпочити, і підводить голову догори, до колосальної будівлі. І тоді на устах його видушується тонка посмішка людини, що знаходить заслужену сатисфакцію у своїй вищості. Стиль омнеїзму! Розуміється, омнеїзму, всеїзму, всього, що тільки можна зібрати, купити; щирий витвір біржової, нажертої честолобності й претензійної нездарності. О віки, ви проминули недурно, тут зібрано — не бійтеся! — все, що творив ваш геній: і шпильста, напружена в небо, в потойбічність, у тайну готика; і округлий, заспокоєний у святій урочистості візантизм; і брутальний, але змодернізований амсриканізм; величезне депо стилів і епох, накопичена страшна кучугура дорогоцінних речей, понакрадуваних, понаграбовуваних і зганьблених негідними руками. Понурі, стіжкуваті башти — і розлої, сміхотливі тераси. Аскетичні шпилі — і череваті бані. Над дорійським порталом парадного входу з строгими, чистими колонами — у виступах, прищах і гримасах неомнійська башта на дівочих, незайманих, святих ногах — тіло череватого, погриженого нечистими хробаками роєпускиого біржового махера.

Пишайся, Німеччино, ти досягла найвищої слави! Століття твоєї боротьби, грім твоєї славетної

зброї, десятиліття тяжких поразок, іспитів, ощадності, збирання сил, твоя вперта невтомність, шляхетна суворобрутальність, твоя кров, піт, наука, праця — все кінець кінцем утворило Мертенса!

А нащадок твоїх королів, підпираючись паличкою, смиренно і слухняно йде пишними мармуровими сходами палацу на поклін, на сором, на ганьбу до твого витвореного владики. І слуги владики, обшукавши нащадка твоїх королів (чи не має він, ідучи на сором свій, наміру вбити твого володаря), тепер проводжають смиренного прохача з закушеними посмішками погано видресованих холопських пик.

А от і знамените переддвер'я до святого святих — приймальня зала пана президента Об'єднаного Банку. Тут із мурашками поштивості у спині дожидаються авдієнції міністри «республіки», тут не один уже монарх за показною величністю й награною вибачливістю ховав тремтіння тривоги. Храми, будовані колись на честь бога, могли б уміститись у цій залі разом із своїми дзвіницями, банями, хрестами.

Так, так, біржа не любить шкодувати грошей на імпозантну й доходову рекламу. Всякий, що входиш сюди, падай ниць! Зщулься, зберись у крихітну грудочку, мізерну, безпорадну перед цією величчю, перед височінню гранітних стін, об'єднаних кольоровим склом бані, пообкладуваних мармуром, пообвішуваних скарбами мистецтва, позбираних із усіх віків людськості, обляпаних золотом, оздоблених безутримною, кричущою, рекламною творчістю. Відчуй і проймись свідомістю своєї нікчемності. Ступай навшпиньках по дзеркальному мармурі підлоги, швиденько, боком просунься поміж колонами, в яких одбивається твоє напружене, пригнічене обличчя, пірни тихенько в оксамит і шовк глибокого фотеля й сиди нишком, загублений, малесенький.

З гримасою гидливої погорди на синюватих, расових і хорих устах, залізно постукуючи палицею, з гострими лопатками й тонкими синювато-білими пальцями, помалу й байдуже серединою зали проходить князь Альбрехт на вказане йому місце. Попід стінами шелестом пробігає шепіт — впізнали. Значить, сьогодні ввечері екрани газет зроблять цей шелест криком на всю Європу.

Ну, розуміється, шляхетна душа гумового фабриканта не випустить такої чудесної нагоди, щоб потішити свою амбіцію, — він не одну годину потримає в своїй приймальній залі нащадка німецьких монархів. Як кухлі доброго пива, він прийматиме наперед отих усіх банкірів, урядовців, модно поодяганих дам і смакуватиме кожну зайву хвилину чекання свого пониженого, упокореного ворога.

Вінтер, секретар Мертенса, високий, тонкий, з підібганим животом і довгою фізіономією хорта, безшумно й легко то входить, то виходить із дверей кабінету, подібних до царських церковних врат. І князь по лініях його тіла, по рухах рук і нахилу собачої голови може судити про ступінь значності того, до кою Вінтер підходить. Це надзвичайно чулий, удосконалений апарат, що зазначає в собі щонайменшу різницю в еманції істот у фотелях. Він, як червак, здається, має здатність то робитись іще довшим і тоншим од поштивості, то зщулюватись, утягати самого себе в себе, ставати товстішим і меншим од погорди.

От він виходить із царських врат, з побожністю причинивши їх за собою. Нюхнув управо, нюхнув уліво, перегнув хортяче тіло в поштиву запинку й безшумно, на собачих лапах, підбігає до князя. Пан президент просять його світлість до кабінету. Пан президент благають вибачити, що не могли прийняти його світлість моментально.

Чудодійна, страшна річ — надія. То вона, а не страх, не покірність веде засуджених на смерть

на ешафот; то вона найгордіших, найодважніших утримує від бажання кинутись на катів і в нерівній, безнадійній, але почесній боротьбі знайти смерть. Опортуністична, поблажлива, гнучка, улеслива, вона згодна на всяке пониження, на всяку ганьбу, аби відтягти останню хвилину на міліметр далі.

І вона оживлює мертвяків, ставить на ноги калік, робить видющими незрячих, висхлих, безживних, інертних сповнює соками й енергією.

«Пан президент благають вибачити». І вже тьохнуло щось у старому, тоскно млявому тілі, вже зашугала загула кров, уже величезна зала стала неподібною до біржової стайні. І паличка вже не цокає так ізневажливо й демонстративно по мармурових квадратах підлоги.

Мертенс приймає князя стоячи, навіть трохи підійшовши до дверей од столу. Поважно й серйозно, нахиливши бичачу, цегляного кольору шию, він коротким, поштивим жестом куцої товстої руки поводить на дерев'яний жовтий фотель. Ні іскорки триумфу.

Після кольорової, врочистої, холоднуватої п'їтьми приймальної зали очі мимоволі мружаться від жовтого, сліпучого світла кабіннету. Сонце — майове, щедre, реготливе — з розгону б'є крізь розчинені широченні вікна в дзеркально вигладжений паркет, одбивається, перелітає в жовті дерев'яні стіни, в дерев'яну стелю, грає скрізь зайчиками від металу апаратів, лоскоче червоне, м'ясисте вухо Мертенса. І нема йому ніяких перепон. ні одної м'якої меблі, ні порт'єри, ні завіски — дерево, книжки, метал, папір та солома на плетених сидіннях фотелів і стільців. Оце такий кабінет президента Об'єднаного Банку.

На величезному столі, переламаному глаголом, в хаотичному порядку, в напруженій, веселій готовності блискають телефони й телеграфні апарати — з екранами, без екранів, слухові, світлові, мідяні, сліпучо-блискучі й матово тьмяні — рурки, держальця, скло, гвинти. Все це грізно, боєво купчиться пірамідою перед фотелем пана президента Об'єднаного Банку, еднаючи його з Берліном, Німеччиною, всім світом.

Сідаючи, Мертенс надушує гудзик одного апарата й гукає в матове скло одривчастим, одвологлим басом:

— Припинити. Давати тільки світло.

І зараз же повертається всім важким, туго збитим тілом до князя. Поклавши обидві короткі цупкі руки з товстими пальцями на поруччя, він злегка нахилляє велику голову, неначе збирається битися лобами з гостем. Зелено-сірі, гарні, на диво молоді та свіжі серед цього іржавого м'яса обличчя очі спокійно, твердо й чекальне зупиняються на старому князеві. А на втиснутих, блідих, із зеленкуватими жилками висках нащадка німецьких монархів виступає ріденька, спітніла рожевість Він спускає очі додолу, довго мовчить і, нарешті, тихо, рівно говорить у підлогу:

— Вам, мабуть, відома ціль мого до вас візиту?

Мертенс спочатку ледве помітно киває головою, потім з деякою натугою розчіплює м'ясисті голені губи й рипить:

— Точно невідомо. Догадуюсь. Боюсь помилитись.

І знову стулює уста. А над верхньою губою дрібно-дрібно, як вогкість на стіні, мокріє піт. Мокріє він і на бурому чолі, випнутому згори, ввігнутому посередині й випнутому знову на бровах, подібному до сідла. Розхристані майже до живота за останньою модою (що пішла трохи не від

самого Мертенса) грубі й червоні груди теж мокро блищать од поту.

Князь задумливо ставить палицю між свої гострі коліна, кладе на неї обидві свої руки з видушеними по них фіолетовими жилами, на руки спирає погляд і все тим самим рівним, тихим, немов байдужим голосом починає викладати те, що Мертенсові давно вже добре відомо.

Мертенс, підігнувши короткі, товсті ноги під фотель так, що коліна кругло, як у жінок, випинаються, наставивши наперед лоба, з пильною цікавістю розглядає князя. Часом він скоса зиркає на екран, на якому, як на маяку, одноманітно то з'являється, то зникає ніжно-синій круглий знак.

Князь замовкає. Руки йому спітніли, але він не витирає їх, бо знає, що вони тремтітимуть.

Мертенс злегка тарабанить пальцями по блискучому поруччю фотеля.

— Так. Так. Гм. Отже, виходить, біржова наука, князю, нелегка? Що? Га?

Князь не зводить очей із своїх міцно, до болю складених на палиці рук.

— Удача чи невдача може спасти на найбільш учених, пане президенте.

— Так-то воно так, та... Гм!

І раптом іржаве, обвисле, з квадратовими пітними щелепами лице засвічується добродушними, одверто веселими іскорками очей.

— Що, князю, нашою зброєю та проти нас-таки? Га? Мечі не годяться?

Тут князь уже підводить тьмяні, вицвілі, з блідо-сірими баньками очі на гумового короля. Ріденька рожевість уже розлилась по худих, запалих щоках.

На екрані часто, настійно починає стрибати цифра 7.

Мертенс бере олівець і щось закреслює в товстому блокноті.

Потім надушує гудзик і, вертячи олівець у пальцях, знову сідає, як сидів.

— Ні, князю, більше відтягати виплату неможливо. Абсолютно. Закон цифр. Могутніший за закони природи й гуманності. Неможливо.

Щебто він цим каже, що князь Льббрехт і його син будуть цього тижня арештовані й посаджені в тюрму, як кузен Дітріх.

І князь, сіро посміхнувшись, корчачи від сорому пальці ніг, трудно видушує з своїх хорих, расових уст:

— Ваша влада дужча за всі закони...

— Помиляєтесь, князю, помиляєтесь. Я теж тільки цифра. Тільки цифра.

Жовтий олівець виприсує з пальців і з дзвінким дренькотом котиться під ноги князеві. Князь машинально й швиденько перегинається донизу, але, помітивши чекальну непорушність Мертенса, тільки дивиться на олівець і знову кладе руки на палицю. На м'ясистих устах

величності миготить легкий усміх і ховається.

— Помиляєтесь, киязю, помиляєтесь.

І Мертенс здіймає руки з поруччя. Візит скінчено. Князь може вставати й забиратись.

Але князь сидить і з сірою застиглою посмішкою дивиться під фотель Мертенса.

— Ми... противники. Це так. Але коли в одного противника вистачає малодушності прийти до другого й прохати пощади, то так натурально, що в другого повинно вистачити великодушності відмовитись од таких способів боротьби, як... смерть. Бо ви самі знаєте, що ваша відмова... смерть для мене й для мого сина.

Мертенс спокійно накриває очі важкуватими повіками, знову обіймає пальцями поруччя фотеля і, наче цитуючи напам'ять книгу, рівно, поважно говорить:

— Князю! Кілька десятків років тому ваша вельмишановна шляхетська монархія штовхнула Німеччину в ряд згубних внутрішніх і зовнішніх війн. Зруйнувала. Знищила. Кинула у злидні, в ганьбу.

Сухий, тонкий ніс князя блідне так, що здається старою, вивіреною, посірілою кісткою. Але князь мовчить — десь підло нашіптує надія: а може, задовольниться брутальністю й не захоче жорстокості?

— І ми підняли її! Ми! Вернули могутність, славу, багатство! Ми!

І Мертенс сильно гупає себе рукою не в груди, а по круглому коліні.

— Але ви, ви не признаєте. Мрієте вернути колишнє, неповторне. Історію лицем назад? Змови проти нас? Що? Га?

Князь скоса зиркає в іржаве лице. Ага, біржова душа не витримала, розхристалась, дає волю собі, тішиться, губу зако-илює, громом гримить.

— Та ще приходите до нас просити в нас нашої зброї для боротьби з нами-таки? Хе! Великодушність?

— Я прошу не для боротьби, а для врятування честі й життя... мого й мого сина. Ну, я вас... благаю!

І, чуючи болючий, жахний сором і знаючи, що цього не треба було казати, і знаючи, що все одно й це не допоможе, старий князь робить горлом так, наче ковтає щось трудне, і одвертає голову вбік. На старій, жовто-сірій шкурі вилиць хоробливо горять червоні плями.

Мертенс раптом погасає. Витягає з-під фотеля ноги, сідає рівніше і, пильно та важко дивлячись у князя, з сухою байдужістю каже:

— Врятування вашої честі й життя... в руках вашої дочки. І, не зводячи твердого погляду з поширених непорозумінням очей князя, попереджуючи цим усяку посмішку, з строгою врочистістю додає:

— Німеччині потрібна гідна її слави дружина мені.

Князь якийсь мент ошелешено сидить, широко розплющивши та так і забувши очі, із злегка

одвислою нижньою губою, а червоними плямами підняття на прозоро-жовтих щоках. Потім умить, хитнувшись увесь угору, підпирає тіло палицею, роззявлює рота, зараз же закриває, наче задихавшись тим, що має сказати, знову розкриває й видихає вниз у злегка підняте догори м'ясисте, червоно-буре, лобате лице:

— Нахабний хам!

І, напружено-часто застукавши металічним наконечником по відлозі, спираючи на палицю ослабле тіло, повертається на місці, злегка хитається і, випрямившись, дрібно-швидко виходить із кабінету.

Мертенс із кректінням нахилиється, піднімає олівець і, надушуючи гудзика крайнього апарата, з посмішкою гиркає про себе:

— Ще й сам її приведеш!

* * *

Лагідні, терплячі очі Софі скося й несміло, з острахом побожності зиркають на витончений, уже суворо, знайоме, страшно закостенілий овал молочно матового лиця принцеси Елізи. Три дні за постаттю принцеси не видно білої, пухнастої купу Нептуна з рожевим язиком і розумними, терплячо-лагідними собачими очима. Три дні принцеса, льокаї, шофери, камеристка Софі ловлять, благають, грозяться Нептунові, і з кожним днем овал принцеси стає гостріший, як тільки згадують ім'я Нептуна.

Лагідні, сумирні очі Софі з побожним нерозумінням дивляться злегка вгору на суворо замкнуті уста дивної, нелюдської істоти в такому людському тілі. Батько і брат сьогодні вибираються в далеку повітряну дорогу, апарати вже стоять наготові, з Лейпціга прийшли нові наукові прилади, що за ними принцеса так тужила, що їх так довго й нетерпляче вичікувала, надворі в парку стоять густі завіси весняного дихання, які треба, як воду, проривати грудьми, ідучи, від яких не тільки Нептунове серце душно стискується. А дивна істота ходить по парку, грізно, зловісно стягнувши широкі брови на зелені очі й поклацуючи пальцем правої руки по долоні лівої, — грізний знак!

Старий князь сьогодні чогось так сумно, тихо сказав:

— Закон природи, Елізо, немає ради...

Але дивна істота тільки глянула на батька й мовчки відійшла хто з нею, для того всі закони, крім її, зникають. Ніякі закони бога, природи, людей не мають ні сили, ні значення перед її законом і волею.

В кінці алеї нарешті з'являються дві постаті; вони ведуть ведмежу купу шерсті. В неї роззявлена паща і язик мокро, зрідхано звисає на правий бік. І льокаї, і Софі, і Нептун — усі знають, що в квітні, коли сонце гарячими золотими пальцями розгортає пелюстки квіток, безсоромно оголюючи ніжну схованість їх; коли вночі в парку стоїть насичений сонцем, сласний шепіт трав, дерев, коли в грудях плаває тоскна, солодка туї а, коли навіть заржавлені цвяхи вилізають із старих дощок паркана і зливаються в обіймах, — тоді не можна мати претензій до Нептуна за його нехтування обов'язків раба. Тільки одна принцеса Еліза цього не розуміє.

Нептун важко дихас и уперто тягне могутню, жовтяво-білу голову назад він показує, що тільки насилі кориться и ні один крок його не є з його доброї волі.

Його можна вести на мотузку, можна гарапником примусній пересувати ноги, але вся ведмежо собача душа його там, зпідки так підступно, так неї арно, так чисто по людському відірвали його ці двоє людей.

Принцеса Еліза мовчки, не дивлячись на злочинця, бере мотузку із рук льокаїв Вона сама поведе його далі. Льокаї можуть іти собі геть. Лишиться тільки Софі. Чого кров на морді в Непттуна? Били? Ні? В боротьбі? Якій боротьбі? Добре.

Нептун сидить і жде дальшої насилу. Колись, іще так недавно, ще три дні тому такі покірні, віддані, перповнені молитовною готовністю покласти своє життя за один мів папі його очі — тепер тьмяні, невидючі, повернені поглядом, усією суттю своєю туди, за парк, до лютої, весело, жадно піднесеної кавалькади, в якій він займав пануюче місце.

Принцеса не бачить, куди повернені очі Нептуна, вона не розуміє того, що розуміють навіть старі іржаві цвяхи в парканах.

— Нептуне! Ходім!

Нептун важко дихає й не чує. З пащі густим павутинням звисає слина через чорний бордюру губи.

— Нептуне!

Ні одного руху хвостом, ні іскорки уваги в тьмяних очах.

— Нептуне!

Сонце жовтими плямами мрійно гойдається на білій кошлатій купі.

Принцеса Еліза раптом повільно, задумано виймає з торбинки гарненький, поблискуючий бузково-синюватими хвильками парламутру револьвер, ступає до Нептуна й якийсь мент дивиться на відвернену вбік байдужу, чужу, вперту голову. Софі похололими вухами чує, як голос принцеси стає тихий, ледве чутний, тьмяний:

— Нептуне! Ходім! Чуєш?.. Ну, Нептуне!

Нептун не чує.

Тоді Софі бачить поширеними, заціпенілими очима, як принцеса Еліза помалу підводить руку, перекиляє дуло парламутрової цяцьки до голови Нептуна, дуло злегка здригується, чується легеньке шипіння, і біла голова з роззявленим ротом і мокрими померезаними губами раптом одкидається назад і падає набік Та сама і олова, яку принцеса несамовито, з жагою цілувала ще три дні тому і сама розчісувала її білі шовкові патли!

Одвернувшись і не глянувши більше ні разу, принцеса йде алеєю назад, до палацу. Вона не повертається й не кличе Софі: вона знає, що два кроки від неї з неминучістю явища природи йде невеличка, струнка, худенька постать із гладенько причесаною попелястою голівкою й лагідними покірними очима.

При виході з парку небо розгортає широченні розгонисті блакитні обійми. Принцеса злегка підводить золото червону голову: гарне небо, чисте, прозоре й таке легке, що, здається, можна птати в ньому без ніяких апаратів Тільки на заході, як дірчасті волокниста іубка, розвішена на просух, рівною смугою простяглася сиво-жовта хмарина. З землі куряться у прозору блакить

пахощі засоромлено білих черешень, ніжно-рожевих яблунь, молодих кущів із дитячими щічками листочків і післядошової смачної вогкості землі.

А там, позаду, на алеї, з судорожно витягнутою лапою лежить десь біла купа Нептуна.

Подвір'ям замку принцеса Еліза проходить плавкою, поважною ходою, строго и легко несучи маленьку голівку на великому пишному тілі, щільно обтягнутому на крутих клубах старомодною амазонкою, — голівка золотистої гадючки на тілі горного лебедя.

Коли вона входить до кабінету, їй на хвилинку здається, що батько й Отто занадто раптово стають веселі. Тільки веселість Отто трошки часом необгрунтована, напружена, винувата, як у людини напідпитку. І сміх вибухає з горла несподівано для самого його «Ги-и!».

Батько без ладу все то замикає, то відмикає шухляди столу, по кілька раз із неухважною заклопотаністю обмацує кишені й занадто пильно поглядає на Отто.

Дивне й прощання: судорожність у міцних батькових пальцях, після яких довго хочеться терти місця дотиків. Така сама судорожність у Оттової посмішці при влізанні до апарата.

І тільки через дві години і по відльоті стає все зрозуміле. Точно через дві години, як було наказано старому Йоганнові.

Сонце скося й густо червонить стіну робітні, рясно догори позаставлявану полицями з книжками. Принцеса Еліза болюче морщить широкі темні брови, весь час перед очима роззявлена, чорна, закинута назад паща білого милого Нептуна. І немає вже кістяності в овалі лиця принцеси, він тепер ніжний, чистий, бездоганно правильний, як тільки що знесене яйце, і матово рожевиться від одблиску сонця на склі.

Хтось тихенько рипить дверима. Принцеса Еліза клацає пальцем правої руки по долоні лівої: хто сміє порушувати наказ — під час праці не входить до робітні?!

Це старий Йоганн. Старий, жовтенький, зморщений, як перестигла, забута на дереві грушка. На маленькому личку звичайна врочистість і тиха поважність, але в очах щось неспокійне, тривожне, а на таці невеличкий клуночок та велика куверта з печатками їхня світлість веліли точно через дві години передати це принцесі. Строго наказано.

Еліза спочатку пильно вдивляється в поважне личко Йоганна — Йоганн завсіди все знає. Але тепер, видно, Йоганн не знає, тільки боїться.

Тоді Еліза швидко бере клуночок і куверту хитає головою Йоганнові и прикладам руку з довгим пальцями до серця. Бурі печатки з м'ясистими, видушеними краями, як два ока у круглих окулярах, моторошно, пепорушно дивляться у стелю.

Старенький Йоганн несміливо відходить за двері и уперше за всю свою службу підглядає в-за них. І бачить старенький Йоганн, також уперше за всю свою службу в цьому домі, як принцеса Еліза з першого таки погляду в листа батька тратить усю свою звичайну напружену величність, заглибленість у себе: вона по баб'ячому, гикавкою скрикує, схоплюється, хапає знову листа, знову гикає, перекрививши рота набік, і з перекривленим ротом, перекривленими, непринцесиними очима пробігає повз Йоганна, не помітивши його притуленої до стіни, змертвілої, крихітної постаті.

І вперше за все своє життя. старенький Йоганн увіходить без дозволу до кімнати панів і тихенько, злодійкувато перечитує страшного листа. І так само, як у принцеси, жажно

струшуються в його старечих, поморщених ручках аркушки патеру й рядки письма стрибають перед очима:

«Дорога моя дитино!

Коли ти будеш читати цього останнього мого листа, ні мене, ні брата твого не буде вже на світі...»

Може, Йоганн також по баб'ячому скрикує, може, ні, ніхто того, навіть сам старенький, не чує.

«Але наша смерть повинна бути для всього світу тільки страшним, нещасливим випадком. Це — єдине, що ми можемо зробити, щоб урятувати нашу і твою честь. Пам'ятай це, дитино моя!..»

Старенький Йоганн, трусячись, озирається — чи не читає ще хто-небудь із ним цього листа, чи не знатиме про рятування честі.

«Ми приносимо себе в жертву нашій великій святій справі. А тобі лишаємо заповіт боротьба далі й помста за нашу смерть. Ти — сильна духом. Ти — єдина з нашого роду, що зберегла в собі велич нашого духу, героїчність, волю і свідомість датського історичного завдання. Нам легше помирати, знаючи це...»

Рядки миготять в очах Йоганна, плывуть слова про якісь організації, про банки, біржу, розрахунки, а про головне не-ає та й нема. Через що ж саме?! Для чого це страшно?!

«Все наше рухоме й нерухоме майно переходить у власність Об'єднаного Банку. На поміч родичів не сподівайся — боягузи, маловіри, егоїсти, нездари. На якийсь час оселись у мого старого друга, графа фон Елленберга. Він старий і збіднілий, живе на утриманні свого сина, але вірно й глибоко відданий мені й нашому ділу.

Синові його не довіряйся — зрадник, перекидько, продажний, улазливий.

По скінченні жалоби приймай руку принца Георга. Це буде першим ступенем до здійснення нашого великого ідеалу. Благаю не відпихай його руки, приборкай свою непомірну вибагливість і гординю. Ніщо зразу не приходить.

Передаю у Твої руки коронку Зігфріда. Хочу вірити, що, незважаючи на всю Твою емансипацію, ти поставишся з відповідною пошаною до старого віщування: пропаде коронка Зігфріда — загине наш рід.

Працюй далі над собою, готуй себе бути на височині науки, досвіду, знання людей і свого великого народу. Прощай, хай допоможе Тобі всемогутній виконати покладену на Тебе долею велику місію! Твій нещасливий батько».

А ще через дві години до замку наспіває телеграфічне сповіщення: недалеко від Гамбурга в лісі знайдено розбитий аероплан і під ним трупи батька і брата принцеси Елізи.

Нещасливий, страшний випадок.

* * *

Старомодний, присадкуватий, двоповерховий дім графа фон-Елленберга давненько вже не переживав такої тріпаніни, шарування, вибивання. Три дні графиня бігає, як ізлякана мишка, що загубила нірку, з поверху на поверх, у все заглядає, від усього жахається, всіх дратує, всім

перешкоджає.

Навіть зачучверений, буйний, набитий гудінням бджіл та джмелів сад постригли, причепурили, підперезали чистенькими стежками, доріжками — переполохали до нервового крику пташню, поруйнували комашнища. Хотіли знести стару альтанку з покришеними колонками, та Труда не дала: стала на порозі, схопилась обома руками за одвірок і рішуче заявила, що тільки через її труп вандали ввійдуть досередини.

Принцесі визначили апартаменти, які займав граф Адольф до свого шлюбу, позносивши туди все, що було найкращого в домі (Але Труда свого радіоапарата не дала: в цього Страховища є органічна потреба ставити опозицію до всього, що всі порядні люди шанують).

Назустріч князівні прибуває сам Адольф. Сам котячим кроком обходить апартаменти, тихим, ласкавим голосом робить матері кілька неприємних уваг, навіть до купальні устромляє горбасте матово жовте лице й велить перемінити килими. Гострі чорненькі очі графині неспокійно слідкують за кожним рухом опецькуватої, м'якої, з жіночим задом постаті сина. І коли його синювато сірі в жовтих віях очі повертаються до неї, вона вся зіщулюється, як старенька чорненька собачка під піднятою ногою хазяїна.

Старий граф виразно хвилюється. Ганса Штора не можна обдурити, — хвилюється граф, що тут казати. Та й є чого подумати тільки, хто має жити в його домі!

Рудяво-сивий, великий, як костистий старий віл, важко ходить старий граф по кімнатах, нахнюпивши стріху брів на суворо-іронічні очі, перебираючи пальцями на спині й щось про себе бурмочучи.

Зустріч виходить просто-таки врочиста. Старий граф говорить навіть невелику промову, яка була б іще поважніша, коли б граф часом не забував наготовлених фраз.

Після того він представляє високій гості всю свою родину. І в сиво-рудих серйозних вусах, подібних до пожовклого сіна, з кожною його атестацією миготить хвостик посмішки.

— Мій перший (і єдиний тепер) син, граф Адольф. Начальник особистої охорони і член особистого кабінету міністрів його величності голови Об'єднаного Банку й біржового короля Німеччини, Фрідріха Мертенса.

— Моя молодша дочка. Труда, прозвана в нас не без достатніх підстав Страховищем.

Граф Адольф спочатку поштиво й низько вклоняється князеві, а після того вибачливо посміхається на батькову характеристику старість треба шанувати навіть у її вибриках...

Труда ж не виявляє ніякої особливої поштивості до принцеси, але немає в ній і нічого страшного. Смугляве собі з синьою родинкою під вухом личко, здивовано-сумні, злегка пукаті очі старої бронзи, стрижене до плечей чорно-синє волосся. От собі гарненький індійський хлопчинка, чогось смутненький, скромний і такий ще дитинячий у милих, припухлих, темно-червоних устах. Страховище?!

— О князівно, цей скромний вираз, вигляд є тільки одна а ролей нашої талановитої артистки, її мрія. розважати шановну публіку на сцені театру. Поки ж що розважає нас.

Труда не червоніє, тільки ще смугліша стає. І не каже нічого на слова батька, а просто повертається і спокійно, тихо, зі спущеними вздовж тіла руками йде собі сходами наюру.

— От маєте!

Цей невеличкий смішненький інцидент розминає накрохмалену врочистість. Але, власне, офіційна частина церемонії скінчена. От тільки представить ще Ганса Штора Ганс Штор, як вартовий, стоїть при дверях або краще — як поставний, імпазантний міністр двору при виході монарха. Класично гарна голова на твердих плечах монументально, безживне завмерла.

— Вірний мій слуга і старий друг, управитель дому, Ганс Штор.

І вже тоді веде принцесу Елізу нагору до її покоїв, з суворою, старечою, одвиклою галантністю розчиняючи перед нею двері.

І Еліза так само і на це спокійно та поважно хитає головою, як і приймаючи зустріч. Чорний шовк жалоби ще виразніше підкреслює молочно золотистий чистий овал над чорним коміром і важкі червоні крила волосся під сірувато-чорним серпанком капелюха. Ступає вона плавко, рівно, високо несучи маленьку голову, неначе не маючи на плечах великої ваги трагедії свого роду.

— Зразу видно кров! — побожно шепотить Ганс Штор графові Адольфові, поштиво розчиняючи перед ним двері на вулицю. Граф Адольф мовчки, швиденько, із співчуттям покивує головою й котячою інохіддю вислизує надвір до свого автомобіля.

З другого боку покоїв принцеси Елізи двері виходять на широку скляну терасу, а з неї збігають сходи вниз, у сад. І тераса, і сходи, і сад повні передвечірнього, ніжно-солодкого духу бузку, нагрітого сонцем Бджоли б'ються об горішні шибки й так по-літньому, по сільському дзижчать серед непорушних чужих пальм і кактусів, цих вічних бранців Європи.

І сад показує старий граф князівні Обведений високим муром, з облупленими урнами, хоч і причепурений, проте буйний і розтріпаний, забутий роками серед каміння й бетону велетенського міста, він має в собі багато затишних, сумних, сільських куточків. Милий сад, то правда, але граф міг би його й потім показати, не тепер, коли слід би було перенести увагу на важніше й цікавіше для принцеси.

Недалеко від дому, поблискуючи на сонці зеленкуватими й фіолетовими тонами старого скла, стоїть стара оранжерея. Одна половина її помітно відрізняється від другої і свіжістю скла й дахом із нової тонкої черепиці.

— Лабораторія!

І трудно розпізнати — чи гордість, чи насмішка в голосі старого.

Що за лабораторія? Принцесі цікаво знати? Гм, досить ці кава. Це лабораторія Рудольфа Штора, сина Ганса Штора, хіміка-аскета, великого вченого. Десять років він працює у своїй келії над знаменитим своїм відкриттям. Але ідею цього відкриття він так пильно ховає від усіх, що й сам її, здається, вже не може знайти.

А яким способом син слуги став ученим? Також дуже цікава історія. Дуже цікава. Років двадцять тому Рудольф Штор урятував життя графові Адольфові, отому саме міністрові його біржової величності. А може, принцеса хотіла б присісти під отим кленом? Старі ноги графа нічого не мали б проти того.

І ніби гого вони й прийшли сюди, граф помалу, повільно, — чи серйозно, чи іронічно, бог його впізнає, — розповідає історію врятування життя графа Адольфа сином льюкая. Якись дикі,

скажені коні, наївність і геройство сина льокая, а в результаті — переламана льокайська нога.

А сад насмішкувато, іронічно шелестить кудлатим гіллям, і не знати — чи у змові він зі старим своїм хазяїном, чи про сто сам сміється з них обох.

— От така, князівно, сталася колись невеличка історія. В нагороду за зламану ногу я постарався зломити хлопцеві та й його батькові за компанію їхні молоді мізки. Цебто я взяв на себе освіту дітей мого слуги. І треба сказати, що мої старання намарне не пішли. Старший, наприклад, десять років сидить у цій келії, нікуди з неї майже не виходячи й поклав ши собі виїхати з неї тільки на колісниці всесвітньої слави. Ходити бідолаха не може як слід, шкандибає, так поклав собі тільки їздити. Що ж до другого, меншого, то тут справа стоїть цілком бездоганно цьому зламано не тільки мозок, але й усю душу, хоч він університету й не скінчив. Правда, не з моєї й не з своєї вини, тут заслуга нашого милого Страховища.

В кошлатих жовто сивих бровах, подібних до вусів, і в вусах, подібних до віхтів сіна, ворухиться посмішка, — чи сумна, чи іронічна, бог його знає — принцеса Еліза збоку не може добре розібрати. Стареча шия в буйних плямах ластовий ня двома вим'ями звисає під підборіддям, сірі заглиблені невеличкі очі задумливо мружаться в далечінь минулого великі, як дерев'яні сільські вила, руки, теж у ластовинні й кущиках рудого волосся, важко лежать на костистих колінах. Масивна, підпушена часом, але, видно, ще могутня постать.

За муром саду глухо й без перерви гуркотить кам'яно-залізний, багатомільйоновий Берлін, наче клекоче велетенський казан під вогнем самої землі. Часом біпзько, під самим муром, ревуть і трублять автомобілі. Вгорі, над садом, у всіх напрямках прорізують закурену димом міста небесну блакить аероплани, обливаючи тишу саду лопотливим гуркотом моторів.

А клен собі мрійно перебирає прогризеним листям, граючися сонячними плямами по алеї. За спиною в пухнастих фіолетових кущах бузку ляскотить батогом і ніжно ухкає соловейко — рідкий гість Німеччини. Діловито, заклопотано гудуть бджоли; комахи дрібнесеньким чорним намистом, як караван у пустелі, тягнуться через доріжку в гущавину трави.

Сидіти б отак, і не рухатись, і не пам'ятати нічого, що було і що треба, щоб було. Слухати невеличкі історії про зламані ноги й мізки, про невинні страховища з пухлими дитячими устами.

— А що ж винна графівна Труда, пане графе?

Граф спочатку довго мовчки хитає головою, потім повертається до князівни и пильно дивиться їй у лице:

— А як ви гадаєте, принцесо, як може завинити сімнадцятилітня дівчина перед двадцятидвохлітнім хлопцем?

— Гм! Невже кохання, графе? Граф рішуче киває головою.

— Та ще яке кохання! З тіканням, викраданням, погонями, самоотруїнням. Зовсім опера, та й годі. Ну, Труді тільки прополоскали шлунок, але з Максом Ганс Штор повівся трохи серйозніше: вигнав хлопця навіки з дому. Але до такого фіналу прилучились уже вищі мотиви. Насамперед занадто палка й бурхлива албанська кров і в батька, і в сина. трохи не з ножами кидались один на одного. Але головне — філософія Ганса Штора. А як же, як же! Ганс Штор, правда, не дуже глибокий, але зате дуже послідовний філософ, що не часто трапляється з найглибшими філософами найчистішої наукової марки. Ганс Штор тримається засади що проповідуєш, те перш за все виконуй сам своїм життям. А проповідує він досить цікаву теорію Вічною Порядку. Все на світі має своє місце і свою функцію, не виключаючи самого господа бога. Функція бога —

бути всемогутнім, усезнаючим, усеблагим, уссдобрим і так далі. Функція диявола — бути злим спокусником, ворогом бога й людини й так далі. Те ж саме в людському громадянстві. Функція пана — панувати; слуги — служити, купця — торгувати; робітника — працювати. Купець, переставши торгувати, перестає бути купцем. Бог, переставши робити добро й бути всеблагим, перестає бути богом. Таким чином, теорія Ганса Штора відкидає доктрину про свободу волі самого бога — не все й богові дозволене. І ніхто не сміє нарушувати цей Вічний Порядок. А тим паче син слуги, у круг функцій якого ніяк не входить тайний шлюб із дочкою свого пана. Це... кричуще ламання всієї системи Порядку. І за це син Ганса Штора перший повинен був понести кару. Кара досить серйозна: хлопець став соціалістом. Кинув університет, пішов на фабрику, десь під час страйку когось трохи не задушив, піддаючися знов таки голосові своєї албанської крові. А як усяка глупота на світі, хоч би вона и соціалізмом називалася, не проходить безкарно, то й Макс упродовж двох років мусив це доказувати на власному досвіді в тюрмі.

Принцеса Еліза повертається рівніше до старого графа: він справді гадає, що їй необхідно знати в таких деталях історію глупоти якихсь Максів? І то саме сьогодні, першого дня приїзду до другого її батька, і то саме першої години побачення з ним?!

— Так, так, принцесо, наші вчинки від самого початку свого вже несуть у собі відплату.

Але в очі принцесі старий не дивиться. Він чує її погляд, він знає її чекання, але історія синів його слуги йому важніша за це чекання й за те, що за ним ховається.

— Наприклад, Рудольф Штор. Чи вдасться йому коли-небудь проїхатися на возику слави, не відомо, а тим часом усі вчинки, що походять із цієї пристрасті, вже коренять у собі й одплату. А шкода — цікава людина

— Пане графе, дозвольте мені...

— Так, так, принцесо. Цікава людина, дуже цікава. Я знаю, ви цікавитесь науковими питаннями. Може, вашій світлості цікаво зазнайомитися з нашим анахоретом? Мені, до речі, треба сказати йому кілька слів...

— Будь ласка. Я з великою цікавістю...

— Ви не будете каятися, принцесо. Тільки попереджаю вас: як усі люди, що мріють їздити на возі слави, наш Рудольф людина дуже амбітна. Як усі анахорети, мовчазна й соромлива. Як усі вчені, добра, саможертвна... в розмірах людськості й жорстока до найближчих людей. А загалом надзвичайно рідкий екземпляр людини, що здатна на героїзм. Ця відміна людей, як відомо вашій світлості, вимерла вже на нашій планеті...

Принцеса Еліза тихенько клацає пальцем правої руки по долоні лівої й легко несе маленьку червону голову золотистої гадючки на плечах чорного лебедя.

* * *

Дійсна влада не любить галасливості. Дійсна влада є в кітки, яка навіть одвертається від миші, даючи їй повну волю тікати.

Граф Адольф не любить галасливості. Його авто раз у раз безшумно підкочує під ворота палацу Мертенса. І всі миші на воротах, при черговій, на сходах палацу, на ганку, в коридорах і канцеляріях можуть навіть тікати: граф Адольф не дивиться на них. Швиденько, згодливо, ласкавенько похитуючи головою на витягнуті постаті варти, м'яко, нечутно ковзаючи по мармурових сходах, скромненько згорблюючись, нікому в очі не дивлячись, але викликаючи

своєю появою тишу й напруженість, граф Адольф проходить до кабінету пана президента.

Вінтер, витягшись у тоненьку переламану лозинку поштивості, вислухує його світлість графа Елленберга. І зараз таки, розігнувшись, підігавши живіт, безшумно зникає за царськими вратами. Через хвилинку так само безшумно з'являється, розчиняє двері перед Адольфом і, підвівши білі брови, таємно шепоче:

— Просять.

Граф Елленберг також проймається таємністю, спирає жіноче тіло навшпиньки й прокрадається в царські врата.

Пан президент сидять перед інтернаціональними апаратами. Швидко, гарячковим пульсом миготить зелений знак на круглому екрані — паризька біржа. Збоку дерчить автоматичний телеграф, викидаючи біленьку стьожку, що намотується на держальце Широченна, дебела спина з пропітнілими лопатками (все пріють пан президент!) масивно і кругло, як лантух із мокрим піском, випинається над спинкою фотеля.

Балансуючи на поштивих шпиньках, граф Адольф підбирається до спини, низько вклоняється їй, зупиняється й починає ждати. З за спини рипкий, одвологлий бас кидає:

— Сісти. Коротко Швидко Ну?

Граф Адольф сідає, не притуляючись спиною до фотеля, і стримано хитро посміхається.

— Приїхала

І задоволене стулює голені тонкі жіночі уста.

Скудовчена темно-руда голова, неначе жмут іржавого дроту, вмить затихає над апаратом, далі рвучко повертається всім бурим, масним од поту лицем до графа Адольфа и блискає на нього квадратними жовтими конячими зубами.

— Принцеса?!

Граф Адольф скромно и ніжно хитає головою

— Чому ж не попередили? Сюрприз? Га? Добре. Докладніше. Не хапаючись. Ну?

І, крутнувши держальце з чорним кінчиком, надушивши по черзі на два гудзики, пан президент кладе руки на поруччя фотеля й наставляє на графа сідласте чоло. Граф докладно, не хапаючись, ніжно воркотливим голосом починає розповідати. Панові президентові не все ясно, вставляється запитання. Тоді граф моментально міняє епічно мрійний вираз на поштиво-уважний, серйозно, діловито хитає головою і знову, наче давши собі наказ, у тому ж ніжному тоні розповідає далі.

Стриманість принцеси абсолютно-таки подобається панові. Абсолютно. Гордість? Неприступність? Величність? Цілком добре. По-королівському. Так і слід.

Ззаду, як цвіркун, сюрчить апарат. Мертенс, не повертаючись, одводить ліву руку назад і нетерпляче надушує три рази гудзика з жовтою шапочкою. Сюрчання вмент уривається.

Тоді пан президент підводяться й урочисто кладуть руку на плече графа Елленберга. Граф Елленберг, обережно тримаючи цю руку на плечі, як пташку, що несподівано сіла, теж

підводиться.

— Графе! На вас складається честь зробити цю дівчину моєю дружиною.

Найодважніші люди бентежаться, коли мріяна фортеця несподівано з'являється перед їхніми очима.

— Я безмірно дякую панові президентові за цю високу честь, але... але... дозвольте завважити, пане президенте, що труднощі цього доручення рівняються честі його. Як панові президентові відомо...

Пан президент здимає руку з плеча й похмурює брови.

— Для довіреної особи Фрідріха Мертенса нема непоборних труднощів. Що? До вашого розпорядку, пане міністре, державна сила Німеччини, половина її національного майна, моє ім'я, ваш розум і розсудливість принцеси, яка, сподіваю ся, є в неї Досить? Що? Га? Ніяких більше слів.

Граф Адольф мовчки вклоняється. Пан президент тикає йому куцу товсту руку, другою рукою міцно б'є по плечу і, за жовтівши на все лице посмішкою, додає:

— Корона ж Землі не жарт? Га? Навіть для честолюбності принцеси. Що?

Граф Адольф швидко встромлює в пана президента загострені радісною цікавістю очі.

— Є нові відомості, пане президенте?!

— Є. Справу конгресу Лондон прийняв. Токіо й Пекін комизяться. Дурниці, приймуть. Мусять, косоокі! Ну, до роботи, до роботи! Про хід доручення можете інформувати поза всякою чергою.

Лондон прийняв! О, тепер!..

Граф Адольф побожно вклоняється і ще на тихіших шпиньках вислизує з храму влади й могутності.

* * *

— Дозвольте, принцесо, представити вам нашого вченого, анахорета.

Князівна Еліза трошки здивована: анахорет — рослий, плечистий, широкогрудий, лобатий здоровило. Замість традиційної анахоретської лисини, наслідку чеснот самозаглибленості, — буйне біляве, з рудим підпалом волосся; замість аскетичної блідості — чисто виголене здоровецьке лице, без найменших ознак самозаглибленості. От тільки очі та уста... якісь непевні. Не очі, а гола перед вами людина, одверто гола й без крихітки сорому. Аж ніяково дивитись у ці очі, одверті, прозорі, розчинені й виставлені наперед лиця, як два вікна.

Уста — половинка скибочки оранжі, накрита тонесенькою ниточкою. Ниточка на обох кінцях закручується волосинками догори. І над очима — широке чоло, а під устами — гостре підборіддя з дитячою смішною вдавленою ямочкою.

Та й келія мало подібна до пристановищ фахових анахоретів, де звичайно бруд конкурує із святістю. Швидше ательє артиста маляра — височенне, із світлом на всю стіну, повне червоних передвечірніх променів. А замість мольбертів та полотен — шафи та полиці з книжками, столи з приладдями, ретортами, склянками, слоїками. В кутку — знайома принцесі топильна

електрична піч Гайдена. Від колишньої оранжереї лишилося декілька пальм та багато квіток на всій віконній стіні та навіть на столах. Під пальмами — фотель, біля фотеля — столик із радіотелефоном. Тут же й екран, та ще нової системи. От тобі й келія!

Несподіваний візит високої особи бентежить невдалого анахорета; це видно по всьому, і це викликає хвостик посмішки у старого графа. Що доктор Рудольф не може блиснути галантністю оперового тенора, про це ніхто не взявся б сперечатись, бачивши, як доктор Рудольф цеглясто червоніє, як незграбно вклоняється, неначе зазирає в діжку, як од хвилювання хоче зачесати пальцями волосся й спиняє руку на чолі, ще рач почервонівши до самої ямочки на гострому підборідді.

Князівна Еліза, розумієчесья, не помічає ні збентеження, пі незграбності анахорета її зелені, кольору осіннього листа очі з цікавістю оілядають келію. В устах уявляється щось таке, що старий граф колись давно-давно бачив у неї, десятилітньої дівчинки: вони трішки розійшлись, розгорнулиць, показуючи білу рівну смужку хижо рівних зубів, ну, зовсім та сама Ельзюся, що з любов'ю й цікавістю розілядала дитячий аероплан.

Фах доктора — хімія? Хімія — одна з наук, що особливо цікавить її. Але, на жаль, вона не мала змоги ґрунтовніше зазнайомитися з нею. Це, мабуть, прилад Шімпфера? Доктор Рудольф із легким здивуванням і поспіхом підтверджує. А от цих приладів вона ніколи не бачила. Вона знайомилася з хімією з праці професора Гайєра.

Шевці, кравці та всякі нижчі фахівці, зачувши ім'я конкурента, роблять одверті, зневажно-жалісливі гримаси. Вищі фахівці — учені, письменники, поети — або тонко, загадково посміхаються, або делікатно переводять розмову на сенсаційне вбивство. А от доктор Рудольф, на диво принцеси, не робить ні одвертої зневажливої гримаси, ні загадкової посмішки. Професор Гайєр? Дуже дуже знаючий, роботящий, посидющий чоловік. Тільки, на жаль, людина старих метод.

І одверті, голі, трохи ніби здивовані очі дивляться чисто, ясно й привітно, і нема ніякого сумніву, що, дійсно, професор Гайєр, хоч і роботящий, але відсталий учений.

— А нові методи в хімії радикально відрізняються від старих?

(Старому графові чується «Тату, а зовсім без крил не можна літати?»).

Доктор Рудольф трішки затинається, радикально ніщо в житті не відрізняється від того, до чого близько стоїть, усе виходить із попереднього, є його розвитком. Методи думання так само мають своїх баїків і родичів, як і живі організми. Крик революціонерів у мистецтвах чи наукових дисциплінах про радикальний розрив із своїми попередниками подібний до крику новонародженої дитини, що розриває з пупцем своя матері. Не більше.

І, злякавшись за таке порівняння, доктор Рудольф червонів до самої ямочки й рівночасно здивовано й одверго дивиться просто в лице високій гості.

— А мені б дуже хотілося зазнайомитися саме з новими методами. Вам би не було дуже тяжко дати мені хоч декілька лекцій, пане докторе?

— Ні, я не думаю, щоб це було мені тяжко.

Граф надзвичайно пильно розілядає малесенький слоїк, піднісши його до самих очей і покліпуючи вуса. Бідний Руді — годилось би додати кілька слів про честь і щастя, але в нього було так мало практики говорити те, чого він не почував.

Він тільки ще раз червоніє, помітивши, як у високої гості лице стає якесь інше, те саме, з яким вона ввійшла до лабораторії.

— Так я вас у такому разі сповіщу про початок наших занять. Добре?

І принцеса, милостиво хитнувши головою, повертається до графа.

— Ходімо, пане графе?

Старий трудно підводиться и кладе руку на плече доктора Рудольфа.

— Ну, анахорете, бувай здоров. Чому в неділю на обіді не був? Нова ідея підскочила? Ну, нічого, нічого. Кому ідея, кому дурість, кожний по-своєму, як каже твій батько, порядок держить.

Рудольф іде проводити гостей до порога. І тут принцеса бачить, як ліва нога доктора за кожним кроком провалюється в ямку, а все тіло перехиляється вліво й дугою знову випростується. І знову доктор Рудольф, піймавши погляд принцеси, густо, цеглясто червоніє.

За порогом князівна Еліза ще раз киває маленькою червоняво-золотою голівкою й посміхається до нього так, як посміхаються дорослі до байдужих їм дітей.

* * *

У покоях Елізи, слава богу, скінчилася шамотня розкладання речей, яка раз у раз уїдливо роз'ятрює чуття самотності. Червоний салон, призначений на робітню, повний малинового вечірнього світла, такого тужного й невідомо-радісного. З боку стола стоїть нерозпакована скриня з книжками — ця робота має робитися під безпосереднім доглядом самої принцеси, всіх своїх друзів вона сама своєю любовною, дбайливою рукою мусить розмістити по місцях, справедливо заслужених ними.

Граф упирає обидві руки трохи вище колін і трудно, помалу сідає у глибокий фотель — далі уникати рішучої розмови, іє-можливо: принцеса вже хмуриться.

Дійсно, принцеса, як людина, якій надокучило митися біля холодної води, рішуче повертається до графа й дивиться просто йому в лице темно— зеленими очима кольору ялини.

— Графе! Можу я рахувати на вашу поміч у досягненні мети, про яку я вам писала? Прямої відповіді од вас я не дістала на свою листа.

Питання не застає старого невідготуваним. Не одну нічну тихошелесливу годину продумав і пробурмотів він над ним на самоті з собою. Він також підводить очі просто до молочно-золотистого, з малиновими тінями лиця.

— З якими ж силами, принцесо, досягати тої мети? Де ті сили?

Трішки заширокі брови густішають, насуваються на зелені очі.

— Мене ваше питання дивує, графе. В сиво-рудих круглих вусах залягає, як осінній туман у старій поживклій тирсі, вогка, сумна посмішка.

— Ми помираємо, князівно. Тихо, помалу, але неухильно помираємо.

І те, що не раз думалось і передумувалося старому, встає знову в тихих, задумливо-сумних і кострубатих словах — не оратор старий, не оратор.

Сили? Розуміється, люди є, окремі собі люди. Але нема вже покоління. Згадати колишні часи! Монархія! Монарх-то не людина, то вислів сили, могутності, єдності покоління. Трони, паради, виходи королів, імператорів, побожність, релігійність, відчуження їхньої особи, блиск, містична владність — це все не особисті якості, це — дух покоління, це — вищий закон.

Але душа померла, і помирає покоління. Де сила його, влада, слава? Де маєтності, де горді замки цвіту нації?

Одні в романтичних повищерблених руїнах стоять на полисілих горах, як покриті почорнілі зуби; в других пороблено ресторани для галасливого, брудного, нахабного плебсу; треті приладнано на фабрики мила, гребінців і гумових препаратів.

Хто пан і владика сучасності? На кричущо-золотому троні по нігті у брильєнтах, до підборіддя в шовках і оксамитах засідає всевладний, усекупуючий, усеграбуючий, усезадоволений капітал. Черевата потвора з вузькою крихітною голівкою самозакоханого кретина, з масними одвислими від самовпевненості губами й вузлуватими руками професійного ката.

А круг трону хто? Мізерні, манюсінкі, шамотливі фі гурки колишньої аристократії. По-рабському, наввипередки складають до підніжжя трону свої шпаги, свою честь і колишню славу. За милостивий миг потвори, видаючи одне одному чуби, повзають на колінах перед ним і цілують руки.

Ще більше, на колінах Усевладного Черева сидять дочки й жінки старої аристократії, забавляючи потвору й покірно задовольняючи її похоть А сини колишньої аристократії несуть високу службу охорони його величності. Сором, ганьба і... фатальна неминучість!

З ким же вдаватися в боротьбу? І проти кого? Весь же на род, згори донизу, до останнього сільського наймита, пройнятий цим духом Черева. Весь він проїжджений болячкою наживи, весь очманілий од чаду фабрики, грюкоту машин, дзенькоту склянок, весь насичений мораллю безмилосердної конкуренції, брехні, обману, визиску, образи слабшого, насилу, крові, глуму. Сучасна Німеччина — це залізобетонний дім божевільних, моральнооголених, хижожорстоких і мото-рошнорешасних істот.

Сонце зайшло, і салон стає червоно-фіолетовий. Рівно, тихо й напружено стремить із чорного коміра сукні виточена золота голівка.

— З ким же і проти кого, принцесо, здійснити нашу мету?

— Гм! Значить, ви так безнадійно дивитесь на справу?

І голос теж рівний, тихий і напружений. Голова графа довго, мовчки й механічно, як зачеплене серце дзвіночка, хитається згори вниз.

— Так, так, принцесо, все — скороминуще, все — мінливе: і влада, і слава, і багатство, і самі покоління. Єдине, що людина має незмінного, вічного, святого, це — родина Родина — це цемент людей, це єдине щастя, на яке може людина претендувати.

Принцеса скося пильно дивиться на похилу голову старого. Їй пригадуються чутки про родину графа Елленберга, про якісь тяжкі драми в ній, пригадуються моменти з зустрічі, іскорки заляканої, застарілої хапливості у величезних очах графині, вибачлива посмішка графа Адольфа, мовчазна демонстрація Страховища. І принцесі не зрозуміло, як можна говорити про щастя родини. І хіба так виглядає щасливий голова родини, як оця придавлена до фотеля важка, похила постать?

Князівна Еліза сильно й нетерпляче поводить плечима, як людина, на яку ззагу хтось довго й безцеремонне злягався всім тілом.

— Ні, графе! Ви бачите все в занадто темних фарбах. Я маю цілком інші відомості про стан справи. Життя є боротьба. В боротьбі перемагають дужчі, цебто найкращі. Ви самі сказали, що ми — цвіт нації. Значить, раніше чи пізніше перемога буде за нами. Не ви на службі в Черева. І не весь народ хоче бути божевільним. Не може хотіти того! Мусить бути воля до здоров'я, до нормального життя. Це — часова хвороба, це підупад сил. І коли ми вважаємо себе за найкращих, за найдужчих, за найздоровіших, то ми повинні допомогти їм видужати, заразити їх своїм здоров'ям, загіпнотизувати їх, розбити дух божевілля!

Граф підводить стару стомлену голову й дивиться вгору на обтягнене чорним шовком поставне тіло з високою шиєю, на якій сміло, жагуче кипить золота невеличка голівка. Горішня губка хижо задерлась, очі стрибають у графа, от-от уся стрибне на нього.

Який благословенний, чарівний дар життя — молодість! Як вона чудодійно перетворює речі! Молодість не вірить у поразку, у знесилля, у смерть, бо вона сама — щоденна, постійна, тріумфуюча всередині самої себе перемога. Молодість не знає ощадності, бо вона багата, як багатій, якому нема куди дівати свого багатства. Вона любовна й самовіддана, як переповнена молоком мати до своєї дитини. Молодість смілива, як командир полку, що виступає проти беззбройної юрби бунтарів. Молодість — це найпоетичніша казка, де найфантастичніші події й акти героїства відбуваються з найреальнішою, найнаївнішою легкістю. Всесвітня потвора? Вси сили неба й землі? Гармати, банки, повітряні армії? Колесо історії? Закони неминучості? Які дурниці! Хіба проти цього всього немає чарівної палички, добрих фей і непоборної сили правди?

Старий граф, що давно вже загубив усякий контакт із добрими феями, важко підводиться і з сумною пошаною досвідченого знесилля перед молодю наївною силою вклоняється князівні.

— Велике й тяжке завдання берете ви на свої молоді плечі, принцесо. Але хай вам допоможе всемогутній. Щодо мене, то ви вже заразили мене, і рештка моїх старих сил до ваших послуг.

Князівна Еліза рвучко, не по королівському, а по дитячому простягає старому руку й міцно стискує волосаті, покоцюрб лені старістю пальці — долоню обхопити несила їй.

Значить, вона може надіятись на нього? Так вона й знала! І він зазнайомить її з берлінськими друзями: І скличе їх на маленьку нараду? Чудесно, знаменито!

Весь песимізм старого, всі намальовані картини пропливли, як легкі хмарини під її гарячим сонцем, мигнули хвилевимитіннями й зникли. І знову все блищить, горить, сміється, навіть жовті черепи.

О молодосте, вічнотрачений раю, коли б же ж у тобі наросло древо пізнання!

* * *

Підбадьорився, підмолодився підстаркуватий дім. Розчинились давно не відчинювані вікна парадних, жалюгіднонабундючених покоїв із потьмянілими, потрісканими портретами на стінах. Став частіше працювати телефон із містом. Майже щодня почав заїжджати граф Адольф, хоча чомусь принцеса зовсім його не приймала.

Старий граф знову взявся за свої мемуари й щоранку, заклавши руки за спину, насупивши кошлаті брови, важко ходить по кабінету, мнучії й тискаючи свою пам'ять, як засохлу глину.

Графин-я цілими днями шамотливо, злякано турбується, хвилюється, в усе зазирає, всім перешкоджає.

І все через те, що в колишніх покоях Адольфа живе чудна дівчина з червовим волоссям і зеленими очима. Чудна дівчина обклала себе книжками, неначе студент при іспитах, цілком серйозно, уважно, розкривши по-дитячому уста, слухав кривого доктора Рудольфа, поводитьсь, як королева, і живе, як черниця.

Старий граф частенько заходить до молодой принцеси і, коли виходить од неї, не знає, в кого був: у королеви, в черниці, в засушеної старої дівки, в молодесенької наївної фантастки, в архаїчної героїні. От вона приймає членів берлінської організації, цих препаратів для археологічного музею, від яких тхне воском, як справедливо каже Страховище. Величність її, неприступна вищість, вибачлива ласкавість воістину тільки можуть бути вроджені, послані від самого бога, такі вони природні, само собою зрозумілі в ній.

І от вона слухає лекції доктора Руді. Яка увага, яка покірність, яка мила, тепла, зворушлива дитячість!

Одна тільки Труда не визнає принцеси. Це Страховище не силкується навіть трошки рівніше триматися у присутності високої і ості горбиться, по-хлопчачому стріпує стриженою головою, байдуже мружить пукаті очі кольору старої золотистої бронзи. У природність червоного волосся принцеси вона анітрохи не вірить. Взагалі принцеса в домі ні до чого. Через неї тільки частіше почав лазити Шванебах, ця найкоректніша зануда, яку Труда бачила коли-небудь на світі. Ну, мама, розуміється, умліває від щастя й гордості: подумайте, яка честь упала з неба на бідних Елленбергів. Молодчина доктор Руді: він собі шкандибає, говорить із тією високою особою, не задираючи голови, як до святощів, посміхається своїми волосинками уст тоді, коли немає ніякої потреби посміхатись; мовчить, коли треба балакати, і взагалі поводитьсь собі цілком пристойно. От йому, наприклад, треба їхати в гори, на страшенно важну наукову екскурсію, конче потрібно зробити ревізію горам після землетрусу, без цього гори ніяк не зможуть існувати. І він собі кидає почесні лекції з високою особою, складає свою валізку, в якій іще Ной робив свою кумедну подорож у ковчезі, і зовем не думає про те, що їхня світлість на два-три тижні будуть позбавлені можливості кліпати очима на хімічні формули. А хімічні формули також ото страшенно потрібні для майбутнього трону!

Дійсно, чи можуть існувати гори без ревізії доктора Руді, чи ні, він усе ж таки туди їде. Покоївка Міці, що прибирає в доктора Руді й приносить йому з дому їжу, переконана, що вони ще можуть простояти деякий час без візиту пана доктора. А тим часом без пана доктора тут дехто буде сильно скучати. Але пан доктор ні на ці, ні навіть на дужчі аргументи не здається, і едиие, чого Міці вдається досягнути, це заключення умови: коли пан доктор вериуться з подорожі не пізніше, як за два тижні, — але ж не пізніше! — Міці тієї-таки самої ночі прийде до пана доктора поговорити з ним и,ро гірські враження. Умови відповідним способом припечатано, і після того Міці, причепуривши розкудовчене від цієї операції пухнасте біло-кремове волосся, помагає данаві докторові винести його валізку до хвіртки. І валізка та така легенька — це Міці добре відмічає! — що, здається, нею можна від мух одмахуватись.

І таким чином принцеса Еліза цього вечора лишається, бідна, зовсім без хімічних формул.

Взагалі, цей вечір багатий на різні події. Насамперед має бути дуже важне зібрання, таке важне, що Труда вже зарані чує в домі запах воску. Через те вона одягається в усе чорне, бере в руки бабцин молитовник із кістяними защіпочками і, потупивши очі, наміряється вийти з дому.

Але в холі її перестріває старий граф. Він щойно мав трудну розмову з графинею з приводу вечері, тому настроєний не молитовне. І це, власне, псує його відношення до наміру Труди, що його всякий батько повинен би тільки привітати. Навпаки, він, не помічаючи — не хочачи помічати! — молитовника в руках Труди, зупиняє її й рішуче пропонує вернутись до своєї хати, одягтися як слід і нікуди не виходити, бо сьогодні має бути наречений Труди, князь Шванебах.

На це Труда, не підводячи синюватих вій із смуглявих лиць, скромно, тихо, як личить дочці, навіть із виразом суму, відповідає, що вона лишиться дома не може, бо йде до церкви. А щодо нареченого, то, скільки їй відомо, в неї його немає, бо вона ж уже сказала, що, на її думку, їй ще рано продаватись.

У старого графа і брови, і очі, і вуса, і старомодний комірчик сорочки стають колючі, настовбурчені; руки починають труситись, на обвислих щоках блідо виступають червоні плями, а в голосі не чути ні нотки суму.

— Трудо! Коли ти ще раз дозволиш собі такі слова, будеш дуже каятись Потім, що це ще за нова богозневажлива комедія? Залиши хоч релігію й церкву в спокої. Після ресторанів, кабаретів, театрів — церква! Май сором, дівчино, хоч перед людьми, як не перед богом і церквою Тобі там нема чого робити! Вертайсь до своєї хати.

— Ні, я, мабуть, таки піду до церкви.

— Ні, ти, мабуть, таки підеш до своєї хати!

— Ні, мабуть, таки до церкви.

Принцеса Еліза сходить сходами на важне зібрання. Вона несе голову високо, рівно, непорушно, а проте й так бачить унизу, в холі, батька й дочку. Ще більше: бачить, як рудяво-сива велика голова перехилилася до чорно-синьої стриженої, й на обох обличчях витиснений такий вираз, од якого принцеса зупиняється і злегка лякається. В цей момент чорно-синя голівка підводиться, на принцесу зиркають дві плями очей, голівка рівно повертається, і Труда, не хапаючись, рушає до виходу.

А старий граф, повернувшись до принцеси, вклоняється їй і йде назустріч І на старому обвисло-жовтому лиці його принцеса зовсім не помічає того щастя родини, яке є єдиновічне й бажане. І знову принцесі пригадуються розмови, ще там дома чувані нею, про якісь таємні драми в домі графа Елленберга.

Труда ж так само тихо, спокійно, як справжня релігійне настроєна людина, виходить із дому й пішки прямує до церкви. Вона могла б узяти авто, але їхати до бога на авті вважає за занадто велику фамільярність, тим паче, що знайомство в неї з богом таке недавнє.

Власне, вона йде не до церкви, а до пана пастора. (Молитовник теж, власне, непотрібний, але взято його для більшої певності). А з пастором у неї така справа: вони уклали між собою невеличкий договір — Труда раз на тиждень має разом із паном пастором робити підрахунок своїх гріхів.

Старенький уже чекає на неї у своєму затишно чистенькому молитовному кабінетику. Крізь тюлеві гардини просіваються косі жовті вечірні промені, лягаючи легесенькою сіткою тіней на стіну. Розп'ятий Христос із запалими ребрами й обвитком на клубках, схиливши голову на плече, висить на хресті.

Труда тихенько, скромно сідає в фотель проти пастора, кладе молитовник із кістяними

заціпочками собі на коліна, а на молитовник складає смугляві руки з довгими нігтями. І знову кругленькі сумні очі пастора на манесенькому старечо рум'яному личку задумливо, не по-земному дивляться кудись у просторінь. (Бідний старенький — у нього застаріла болячка шлунка, і він усе до неї прислухається).

— Ну, доню, про що ж ми сьогодні матимемо нашу розмову?

І голос той самий — м'якенький, ніжний, як лапка кіточки.

Труда зітхає, похнюплюється, мовчить і скорботно хитає головою, рецепт пана пастора не помагає.

Кругленькі очі стають іще кругліші, злякано непорозумілі — який рецепт?!

Ах, вона ніколи не навчиться церковних термінів! Ну, та порада, чи як там, що панотець дав їй стояти щодня годину навколішках перед розп'яттям на колючій жорстві. Вона стоїть щовечора, чесно вибравши найколючіші камінці, але це не діє ніяк; ще поки стоїть, то добре, а як устане, розітре колі на, ляже спати, так усе з самого початку. Може, пан пастор знає який-небудь інший, дужчий рецепт, чи то пак.. ну, пораду іншу, чи що. А потім...

Труда знову похилиє голову, мовчки дивиться на свої руки й зітхає. А потім... вона має ще один гріх: вона ненавидить свого батька.

Пан пастор злякано схрещує пальці на животику. Батька?! Рідного батька?

І знову Труда мовчить і дивиться на свої руки. Ні, не батька. В неї нема батька. Граф Елленберг зовсім не батько їй. Називається батьком, але не батько. А поводить, як батько, але не має на те права.

— Дитино моя, ви це все говорите, обдумавши свої слова?

О, вона обдумала! Давно обдумала. Та й для чого їй обдумувати, коли вона сама чула розмову батька з матір'ю, коли сам батько сказав, що вона, Труда, не дочка йому, що її батько один із колишніх любовників матері. У мами колись було багато любовників, тепер вона вже постарілась, а колись була дуже гарна й приваблива. Він хотів тільки знати, якого саме, а мама не хотіла того сказати. А коли так, то яке він має право поводитися з нею так деспотично й побатьківському, як він поводить. І от тут є питання чи гріх, що вона ненавидить не свого батька.

— Дитино моя, ви сказали мені такі речі, що я не можу так одразу повірити вам. Ви цілком певні, що ви саме це чули?

Труда знизує лівим плечем, розуміється, вона цілком певна.

Мама, правда, одкидає, запевняє, що вона. Труда, дійсна дочка батька, але ні батько, ні вона цьому не вірять. Розуміється, вона не дочка графа.

Старенький пастор зітхає.

— Дитино моя, ви не повинні, перш за все, слухати тих розмов, які не до вас звернені. Друге — ви не повинні брати того за істину, що часом говориться в хвилини гніву й несправедливості. Третє — ви не повинні допускати ненависті у своє серце до людей взагалі, а особливо до людини, яка дала вам життя.

Труда знизує правим плечем так не дала ж ця людини їй життя! От комічно, їй-богу!

— Ви цього не знаєте й не можете знати. Ви повинні забути, що ви чули, не знати, не думати, вірити вашій матері Такі думки тільки ображають вашу матір і бога, дитино моя.

Труда заплющує очі. Ну, добре, вона так і буде робити. Коли так по-церковному треба, вона так і робитиме. Але вона все ж таки хотіла б мати якийсь дійсніший рецепт од пана пастора, щоб одганяти всякі думки, що ображають бога. Жорства, правда, дуже мало помагає. І від тих думок теж не помагає, від тих, що вже вона розповідала. А надто вночі— серце так само стискується і солодко, і страшно, кров горить на щоках, і так сумно чогось, і так соромно, і так... приємно. Ну, от приємно, факт, нічого з тим не зробиш Вона щиро хоче, щоб не було приємно, і нічого не може зробити. І сказати нікому про це не можна. Чому не можна? Чого люди соромляться того, що всі-всі роблять, що всі-всі так люблять?

Пан пастор строго насуплює ріденькі, з червоними прослойками тіла бровенята. Бо ці почуття в людини є звірячі, низькі почуття, противні богові почуття! Того й соромляться їх люди.

Труда знизує вже обома плечима. «Звірячі!» Ну, то що, що звірячі? Чого, справді, люди так бундючаться перед звірами? І чого ці почуття противні богові? Незрозуміле. Він же сам створив і звірів, і людей, він же сам дав їм ці почуття, і вони противні йому. Дивне якесь відношення до своєї власної роботи. А потім з боку бога просто несправедливо так понижувати звірів перед людьми Чим так люди кращі за звірів? Ні, ні, цілком серйозно й об'єктивно! Чим? Звірі далеко кращі за людей.

Насамперед звірі страшенно правдиві. Вони не брешуть, уже хоча б через те, що не вміють говорити, а відомо ж, що слова людей на три чверті служать їм для брехні, щоб ховати те, що вони думають і роблять. Потім, звірі добріші за людей кінь коня ніколи не вбиває, а люди вбивають людей більше, ніж звірів. Звірі надзвичайно серйозні й поважні, ніколи не сміються. Вони невинні й чисті, бо для них нема нічого ні соромного, ні нечистого, ні неморального, ні непристойного. А рівночасно вони моральніші за людей, без ніякого порівняння. Наприклад, не продаються одне одному, не обдурюють, не понижуються, не підлизуються, не зраджують, не читають одне одному нудних, довгих нотацій. Вони вільні, незалежні, щирі, вони роблять так, як думають і почувають. Чого ж людина так підносить себе перед звірами? Ні, по совісті, чого?

Старенький пастор із жалем і острахом хитає головою з боку на бік: де росла ця дівчина?

— Дитино моя, ви не повинні говорити таких речей, не повинні думати такого страхіття...

Тут Труда вже нічого не розуміє, вона не повинна говорити таких речей, вона повинна, значить, і богові брехати?! Так для чого ж вона ходить сюди? Ах, пан пастор, очевидно, не розуміє, як остогидло їй брехати, брехати вічно всім і собі брехати. На кожному кроці, з кожного приводу, з доброї волі і з примусу. Все є брехня, починаючи від неї самої й кінчаючи червоним волоссям принцеси. Брешуть у газетах, у книжках, брешуть в одязі, брешуть у відносинах, брешуть у молитвах, у коханні, у ненависті, в усьому, в усьому. Вона більше так не може. Вона хоче повної свободи, щирості, без примусовості, от такої, яку мають звірі, птиці, квіти, комахи. Скинути з себе всяку одіж, усякі пристойності, приписи, заповіді, лежати на сонці, нічого не соромитись, ніякого гріха не знати, ніяко го каяття не почувати; ніяких молитов не робити, обнімати, хто любий; відпихати гидких, мовчати, як мовчиться, співати, як співається Це — гріх! Гріх це чи ні? Ні, ні, їй треба це знати без ніяких церковних філософій, треба тільки простої, короткої відповіді: гріх чи ні? Може за це бог образитись?

— Насамперед бої, дитино, не ображається, а...

— Ну, як же не ображається? Сам же пан пастор сказав «Такі думки ображають господа бога». Значить, ображається. Взагалі, вона повинна по щирості сказати, що воно надзвичайно таки трудно з богом ніколи не знаєш напевне — образиться, чи не образиться. І за що саме. Наприклад, у тій книзі, що пан пастор дав їй читати, в Біблії, господь бог увесь час страшенно на всіх сердиться. І так жорстоко сердиться, ображається, що стає просто; страшно і... несимпатично. І за всяку просто-таки дарницю він карає найлютішими карами. За збирання дров у суботу — побити камінням. За нарікання на голод — кара проказою. За невдоволення начальником — земля глитає разом із родиною. І за кожну дрібницю викорінити чоловіка з родиною його, з насінням до третього й четвертого покоління. А потім страшенно несимпатичне враження робить те, що бог страшенно любить усякі вшановування, наче який-небудь генерал. І як хто не зробить усього, то знов викорінити його до четвертого покоління. Хіба ж це гарно? А потім, чого бог так любить, щоб неодмінно його прохали допомогти в біді? І чого він сам без прохання не зробить? Люди — діти його. А хіба маму треба прохати, коли вона бачить, що дитині погано? Хіба вона жде, що дитина почне страшенно благодіти її? Так бог же повинен бути добріший за матір і не бути таким церемонним. І, взагалі, багато незрозумілого Навіщо богові терпіти всяке зло, що існує на світі? Він же всемогутній, він усе, значить, може. Нащо йому зло? Справедливо сказав якийсь філософ: не може знищити? Так, значить, він не всемогутній. Не хоче? Значить, не всеблагий. Ображається за всяку дрібницю, значить, дріб'язковий, амбітний, мстивий. От пан пастор хмуриється, сердиться, ці слова, очевидно, знов ображають бога. А хіба неправда все, що вона говорить? Ні?

Старий пастор болюче морщить ріденькі брови. І голос його вже не м'якенький, як лапка кіточки, а чудний, суворий, рипучий, як рип дерева.

— Ну, кажіть далі, кажіть, моя дитино, все, що є в вашій бідній душі.

Труда тоскно мружить синьовіясті очі.

Ах, усе, що в неї в душі! Хіба ж можна сказати, що там є? Вона з усією щирістю готова вивернути перед ним усю душу, вичистити її, вимести з неї все, що мучить, але хіба це легко зробити? Там такий розгардіяш, як у скрині, в якій шукали голку все жужмом, все перемішалось, переплуталось, нічого розібрати не можна. А їй неодмінно треба все розплутати, неодмінно! Вона гадала, що це можна зробити тільки за поміччю бога, бо нікому несила справитися з цим завданням. Але вона, на жаль, починає бачити, що і з богом трудно. Ну, наприклад, це питання з шлюбом, коханням і тому подібним. Шлюб, на її думку, є явно невігідна для обох контрагентів операція. Скільки вона знає шлюбів, — родичів, знайомих, приятелів і зовсім чужих людей, — а серед них немає ні одного, ну, просто-таки ні одного щасливого. А тим часом усі кажуть, що без шлюбу ніяк не можна обійтись, що щастя в шлюбі. Ясно, що тут якась непорозуміння. Пан пастор каже, що це установа від бога. Дуже дивно, що всі божі установи такі невдалі й вимагають корективів. Для чого, наприклад, на все життя робити контракт? Ну, добре, барон Поршадт хотів мати молоду жінку. Він старий, хорий, негарний. Розуміється, полюбити його не може ніхто Але він багатий. Він може купити. І він купив її сестру, Фріду їй було двадцять п'ять років, коли вони зробили контракт. Тепер вона страшенно мучиться з ним. Але контракт на все життя, і вона нічого не може зробити. Виходить, вона обдурена, бо вона не знала, як буде їй житися з бароном. А розірвати не можна. Або тепер те саме з нею. Ну, добре, князь Шванебах потребує мати молоду любовницю. Це зрозуміло й натурально, з цим ніхто не сперечається. Він має гроші. Труда їх не має. Він може купувати, вона повинна продатися. З цим також ніхто не сперечається. Але вся справа в тому, як саме продаватись. Для чого неодмінно на все життя? Яка рація? І для чого так нерозривно? Це ж страшенно непрактично! А потім ще одне як можна мати дітей з чужою людиною? І через що батько є голова родини? Хіба він родить дітей? І хіба він напевне знає, що то його діти? Мати — раз у раз мати своїх дітей, а батько завсіди — під сумнівом. От коли б вона вийшла

заміж за Шванебаха, хіба ж би вона могла все життя знати тільки його одного? Кожний чоловік за все життя знає багатьох жінок. Через що ж жінка мусить знати тільки одного? Абсурд явний! Але князь Шванебах напевне ж не згодиться, коли вона йому чесно скаже, що вона не гарантує йому вірності. Значить, треба брехати й обдурювати? Або не продаватись. А не продаватись не можна — вона бідна, її ніхто з їхнього кола не візьме без грошей. А за людину не з їхнього кола теж не можна виходити. Вона хотіла це раз зробити, і це була така драма, яка трохи не скінчилася смертю. Ну, що їй робити? Що може пора дити пан пастор і релігія?

Це одне питання. А друге — кохання. Пан пастор каже, що всі її нічні думки та почування — нечисті, грішні, всі від диявола. Коли уважно над цим подумати, то знов виникає багато сумнівів. Що за рація богам віддавати в монополію дияволу так багато всяких приємних і необхідних речей? Яка прекрасна річ кохання, а надто кохання без дозволу, тайне, неподільне ні з ким, сховане, що сповнює всю істоту кричущою радістю і щастям. Але воно — від диявола! Як любо, як мило в пінистому гомоні ресторану під гондліві звуки музики чути в собі радісне, здійсмаюче шумовиння вина. Але воно — від диявола! А танець? Коли гаряча рука чоловіка обіймає за плечі, а все тіло ніє, співає і гойдається солодким ритмом! Але й це від диявола. Що таке торгівля? Обман, загальний обман. А тим часом усе купується й продається: одяг, їжа, книжка, музика, авто, навіть право померти й бути похованим. Хіба ні? А обман — од диявола. Значить, майже все життя від диявола. Бог же лишив собі молитву, церкву, піст, шлюб, любов до всякого ближнього без розбору, ні за що ні про що, роздавання свого майна кому попало, одне слово — всякі нудні, чудні, непрактичні, неприємні, а то й зовсім неможливі речі. Який же сенс у цьому?

Ну, що їй робити з собою? Їй, наприклад, дуже приємно бувати в товаристві з одним жонатим чоловіком. Він уже немолодий, він не такий гарний і милий, як Макс, про якого вона вже казала панові пасторові. (Ніхто ніколи не може їй бути такий любий, як бідний Макс!). Але й цей їй дуже приємний їй приємно, що він із такою побожністю, покірністю, жагою дивиться на неї. Її хвилює, коли він говорить їй на вухо непристойні слова, її кидає в такий солодкий жар, коли він коротенькими, швидкими поцілунками ходить їй по руці до самого ліктя. І вона вночі думає про його всякі-всякі речі, що, напевне, від диявола. Ну, що їй робити з ним? Ну, добре, вона вже прогнала його, вона вже не бачиться з ним, вона вже навіть старається не думати про нього. Але вона не може прогнати з себе хвилювання, взагалі, вона не може не почувати замирання в грудях, коли зустрівається очима з гарним чоловіком. Їй любо, їй солодко бачити, чути, тягтися до чоловіків. От вона говорить це цілком одверто, щиро. Їй соромно за це, дуже соромно. Вона совісно читає всі молитви, стоїть навколішки на жорстві, не їсть м'яса, виконує всі рецепти пана пастора, але що ж вона винна, що це не помагає? Бог чомусь надзвичайно стримано ставиться до її старання, наче йому зовсім не хочеться, щоб вона перестала бути грішною. Може, й справді так?

Про театр же їй просто й говорити не хочеться — це не те, що монополія, а чисте царство диявола. А тим часом коли б вона могла стати артисткою, то, здається, підписала б... Ні, ні, вона говорить безсумнівні дурниці. Вона зовсім не хоче бу, ти артисткою, це нісенітниця.

Взагалі, вона говорить дурниці сьогодні. Вона вірить у бога, вона любить його, вона хоче бути всією душею приємна йому. Але от тільки одне питання: що, власне, богам до неї? Ну, що йому, такому великому, такому всевладному, за приємність од якоїсь малесенької істотки, як вона? Та він не повинен помічати її. І, взагалі, бог напевне зовсім не такий, як його малюють. Бог повинен бути величезний, грандіозний, безгнівний, зовсім зовсім не зрозумілий. І гріхи всі, і злочинства, і святість, і непристойності, і кохання, і усе все, що діють люди, все, що тільки існує, все є його справа, ні за що він не може, не повинен сердитись, карати, милувати. І люди зовсім не повинні ні прохати його, ні молитись йому, ні боятись його, бо це ж безглуздо. Живуть же тварини, не думаючи про бога, не молячись йому, не боячись його, а проте вони

живуть із дозволу й волі бога Значить... Ну, от знову пан пастор невдоволений. Вона знову говорить дурниці? Правда? Але що ж вона винна, що такі думки приходять їй у голову. Диявол? Ну, от знову — всяка розумна, розсудлива думка від диявола.

Ну, от вона хоче зробити одну річ. То неправда, що вона казала про ненависть до батька. Навпаки, вона любить страшенно батька, вона так любить його, що вночі іноді ходить до його кабінету й цілує ті речі, до яких він торкався. Це їй соромно признаватись, але вона говорить пасторові як представникові бога. А бог сам повинен це знати. Але вона не може любити графа А раптом він справді не батько її? А раптом її батько десь-інде, хтось інший? А граф тільки з непорозуміння має її любов, краде, значить, її любов? Хіба можна любити серед таких умов? Отже, їй треба знати напевне, хто її батько. Навіть не це, а тільки, чи граф батько їй, чи ні. Бог повинен бачити її муки. Але навіщо він допускає їх? Чого йому не сказати їй просто й одверто, що граф не є її батько? Чому? Коли він справді все знає, всім піклується, до всього втручається, то хай же він скаже їй, чи граф батько їй, чи ні. І хай скаже просто, без ніяких ухильнянь. Хай дасть їй якийсь знак. От, наприклад, вона перед одходом до пастора забула в ван нійкімнаті синю вазочку з орхідеями. Коли бог хоче їй відповісти на її питання, нехай перенесе вазочку з ванни в її кімнату. Коли граф її батько, нехай бог поставить вазочку на стіл перед і анапою Коли не батько, хай поставить на маленький столик у кутку. І нічого більш. Вона не вимагає, щоб ста лось якесь чудо. Нехай прийде мама або покоївка, побачить вазочку й перенесе. Нехай усе зробиться цілком природно, без чудес. Вона ж не вимагає, щоб він для неї перетворив воду в вино або що небудь подібне. От тоді вона знатиме напевне, що бог є, що він саме такий, яким його малює пан пастор, що він клопочеться про людей, що йому страждання їхні не байдужі. Можна про це думати? Можна ставити богові такі умови чи ні?

Старенький пастор ошелешено, безпорадно слухає бурхливий потік слів, дивиться на гаряче, потемніле від піднесення лице й чує, що від цієї пришелепуватої й нещасної дівчини болі в шлунку стають нестерпні. Він одкидається на рівну спинку стільця, набирає повні груди повітря и крутить головою з таким явних виразом неможливості далі слухати, що Труда замовкає й починає чекати: коли він пересердиться, він дасть їй відповідь на всі її питання, вона, здається, була досить одверта.

Але старенький заплющує круглі, опуклі очі і з виразом тупого страждання сидить непорушно й мовчки.

В кімнаті вже темніє. Перед розп'яттям три свічки догоріли до краю, поспускавши набік нагорілі гнотакну, як перетомлені собачки язика. На дитячо-рожевій лисині пастора та на опуклих баньках заплющених очей мляво ворухиться світло свічок. Пастор трудно здійсмає повіки.

— Приходьте, дитино моя, іншим разом. Подумайте самі над своїми, словами. Нехай вам допоможе господь вибратись із вашої ковбані тьми й гріховних думок. Не можу я сьогодні, доню. Ідіть із богом.

Труда тихенько підводиться і, як від заснулої в колисці дитини, навшпиньках, і озираючись, іде до дверей.

* * *

З ніжним сумом дзвякає замок старовинної скриньки, різнофарбним переливом блискає фамілійна велична таємна реліквія. І так само, як щоразу, принцеса Еліза від погляду на неї почуває себе самотньою на світі, покинутою серед чужих людей маленькою дівчинкою, безпорадною й безсилою. І знову вже стоять в очах страшні, вирячені очі батька — чи від жаху

смерті, чи від тиску повітря при падінні — розсічена крилом апарата голова брата, знову та сама тоскна млосність під грудьми.

Але як тільки холоднуваті краї брильєнтів ніжно й гостро торкаються її шиї, як тільки загоряються стрілчастими спектрами в дзеркалі, так дивним дивом на неї спадає звичайний, величний, строгий спокій. Неначе якийсь незримий, гіпнотизер ззаду владично кладе їй руку на голову й розтоплює у своїй волі всі її згадки, самотність, тоскність. Вона несе на шиї коронку Зігфріда, емблему влади кращих, благословення віків, символ вищості, вибраності, відзначеності перстом вищих силЯк же може вона бути самотня, безсила?

До кабінету графа на засідання берлінської організації друзів увіходить не князівна Еліза, а королева — на засідання і свого кабінету міністрів. Увіходить так просто, так ясно, з такою певністю за кожний свій рух, з якою рідко входили монархи, що за їхніми спинами стояли мільйонові армії. І для кожного в неї знаходиться відповідне до значення стану його слово, погляд, посмішка.

І чергове зібрання берлінської організації, одне з нуднуватих досі, безживних зібрань, раптом стає цікаве, повне змісту й ваги. Князь Шванебах, секретар організації, високий, рівний і такий серйозний, точний та коректний, неначе зроблений на найкращій фабриці, прохає дозволу в принцеси розпочати засідання. Принцеса дозволяє, але поза чергою вона хотіла б, щоб її зазнайомили із загальним станом їхньої великої справи тут, у Берліні.

Князь Шванебах точно й механічно-згідливо нахилиє голову, потім підводить її, розгортає папери і, як рахунковий апарат, починає викладати з себе цифри.

Портрети на стінах кабінету слухають справоздання з тою самою непорушністю й серйозністю, що й члени зібрання, з тою тільки різницею, що князівна Еліза очі присутніх на собі. Ловить, а портретів ні.

Так: становище берлінської організації бездоганим назва ти не можна. Але ще одне питання: в справозданні високоповажного секретаря декілька разів згадується Інарак. Принцеса, розуміється, чула про цю організацію, але їй хотілось би докладніше довідатися про неї.

Буває, що тихого осіннього дня, коли вся природа куняє, раптом звідкись зірветься вітрець і пробіжить по сухих, лисих голівках будяків. Будяки сухенько зашелестять, заворушаться й знову застигнуть у старечому дріманні. Зашелестіли, заворушилися члени зібрання, захитали лисими головами. Тільки Шванебах, не міняючи ні тону голосу, ні виразу сухого, серйозного лица, коротко вклоняється й починає давати інформації.

Як відомо її світлості, слово «Інарак» це скорочення назви цієї організації: «Інтернаціональний Авангард Революційної Акції». Це нелегальна, терористична, соціалістична організація, що має за своє завдання боротися з існуючим ладом. Різниця її з іншими соціалістичними організаціями та, що вона в основу своєї програми кладе етичний момент, її швидше мож на назвати сектою, аніж справжньою робітничою організацією. Їхній статут вимагає від їхніх членів строгого аскетизму, абсолютного уникання в якій-будь формі експлуатації чужої праці, безумовної правильності й чесності із своїми членами-товаришами, безоглядної відданості організації, фанатичної дисципліни й готовності щохвилини померти за своє діло. Деякими рисами ця організація нагадує організацію первісних християн, розходячись, розуміється, в усій основі свого вчення з християнством. Легальні соціалістичні організації ставляться до Інараку негативно, а часом і вороже. А тим часом Інарак має серед цих організацій багато своїх членів, які, будучи легально в тих партіях, мають змогу вести пропаганду серед товаришів і ховатися від поліції.

Силу Інараку різно оцінюють. Одні вважають його за маленьку купку фанатиків, божевільних або злочинних індивідів, другі перебільшують його силу, гадаючи, що сила Інараку колосальна, що адепти його є серед різних шарів громадянства. Головною метою боротьби Інараку є терор. Як відомо її світлості, вони вбивають видатних капіталістичних проводирів, членів уряду, грабують банки, називаючи це експропріацією, пускають часом у повітря цілі будинки. Інарак є неминуче явище, логічний наслідок того соціально-політичного режиму, який установили сучасні господарі країни, це — природна реакція на деспотизм і соціальний терор королів біржі. Інарак є по всьому світі. Центральне Бюро його в Парижі.

Далі князь Шванебах серйозно, діловито, точно наводить факти і цифри вбивств, експропріацій, повисаджуваних у повітря будинків, не виявляючи ні радості, ні суму. Нарешті, з дозволу її світлості, читає недавно прийняту їхньою організацією постанову, де кажеться:

«Шляхом таємного входження в організацію Інараку пропонується поглиблювати невдоволення активних шарів пролетаріату й посувати їх на найгостріші виступи. Одночасно не випускати з уваги підриву впливу самого Інараку».

Хижа, загострена горішня губка принцеси ледве помітно здригується розумінням і похвальним усміхом. Князь Шванебах, схопивши цей усміх, уперше за весь вечір робить перебіг, виразно й переможно зиркнувши на герцога бравншвайзького, противника цієї резолюції. Герцог у відповідь приплющує очі: він не хоче вступати в дебати.

Але князівна Еліза ловить і погляд Шванебаха, і приплющені очі герцога. Очевидно, не всі згодні з такими методами боротьби? Щодо неї, то вона стоїть за все, що веде до мети, за всі методи, за всяку хитрість, жорстокість і безмилосердність з ворогом. Вона заприсяглася на коронку Зігфріда й присягу ту може повторити знову: найлютіша кара злочинцям за смерть її батька і брата не може надолужити цісі втрати, понесеної Німеччиною!

Дитячий, чистий овал загострюється на підборідді, як у старої дшки, зелені очі хижи, колючо розтягуються Принцеса здіймає з шілі сховану під сукнею коронку, що бризкає, на всі боки іскрами каміння, і кладе її на стіл перед собою. Побожний шелест проходить зібранням, і всі голови, як голови худоби вздовж ясел до оберемка сіна, повертаються вздовж столу до коронки. Це ж бо вона, коронка Зігфріда, вона сама! Це ж бо древній заповіт, це — запурука перемоги!

За одними встають другі, усі, і неначе волхви над яслами з народженим Ісусом, зворушено і з надією дивляться на святу реліквію великого роду. І деяким із тих, що в них віра в їхню справу була вже подібна до засушених квіток, які від необережного руху можуть розсипатись, раптом стає солодко і хвилююче-страшно, а що, як здійсняться, справді, мрії?! І хочеться їм хоч кінчиком пальців доторкнутись до святині, стати перед нею навколішки й зашепотіти щось давнє-давнє, забуте, дитяче, побожне, нерозумне, але певне певне!

Ні, це засідання не подібне до всіх інших засідань. Це може сказати навіть Ганс Штор, що ніколи, стоячи за дверима кабінету, не чув за ними такого молодого, запального тону немолодих і незапальних голосів, як цього разу. Істинно — впущено у вулії царицю-матку.

І вечеря сьогодні скидається вже не на «скубання понитчини в домі інвалідів», як каже раз у раз Страховище, а на зустріч друзів юнацтва, що довго не бачились між собою.

А старий граф не тільки не сердиться на Труду, що не з'являється до столу, а ще й, сидячи поруч із Шванебахом, добродушно, іронічно потішає його:

— Нічого, друже, нічого. Страховище тільки шумує, з неї буде добре вино. Вона на доброму

шляху: в ролі святої черниці. Не треба їй перешкоджати: з черниць бувають часом непогані жінки.

Князь Шванебах акуратно, важно, з увічливою автоматичністю майже за кожним словом каже «дякую» й хитає головою. Але невідомо, чи задовольняє його таке потішання. Проте старий граф і не докопується, істинно, у вулій із старими засохлими трутнями впущено молоду царицю матку! Який гомін, гудіння, який блиск в очах! Не диво — в них одбивається молодість і коронка.

* * *

Свята черниця поважно, строго повертається додому, міцно тримаючи молитовник із кістяними защіпочками в руці. Як же інакше може повертати людина, щойно вступивши в безпосередній, одвертий договір із богом? Для чого, власне, справді різні посередники? Чому вона (ну, хай собі велика грішниця, розпусниця. Страховище, це для бога не повинно грати ролі, бо він же сам їй такою дозволив бути), чому вона не може просто запитати його в тій справі, яка так інтересує її? Ну, правда ж: ніякого особливого чуда, ні грому, ні блискавок не треба. І питання буде розв'язане, і вона стане така слухняна, така чиста, така... свята, як тільки бог захоче. Вона робитиме все, що скажуть посередники бога, вона може піти в монастир, у пустелю, буде їсти тільки акриди й дикий мед, спати на жорстві, носити волосяні сорочки. (Цікаво все ж таки, де їх тепер узяти, нема ж ніяких фабрик волосяних сорочок). Одне слово, коли богові хоч трошки цікаво, щоб вона була добра, він повинен, він просто мусить піти на її умови.

Ганс Штор бачить, як графівна Труда проходить по холу нагору до себе. Гості вже перейшли до їдальні, і графівні теж слід би зійти туди. Ганс Штор дозволяє собі обережно натякнути графівні на її обов'язки. Але, справді, «Страховище» — ім'я досить справедливе для цієї дівчини. Вона спочатку навіть не чує, що їй говориться, вона йде собі з замріяними очима, думаючи, очевидно, про роль у якійсь новій своїй комедії. Опісля прислухається, нетерпляче знизує плечима й дивується як можуть до неї чіплятися з такими «дурницями»? (Так, власне, і каже: «дурницями»). І поважно, строго йде нагору.

Але Ганс Штор бачить, як вона нагорі зупиняється й довго стоїть непорушне, немов вагаючись. Дивна дівчина: то зробить кілька кроків, то зараз же вертається назад, неначе злякавшись, навіть дивиться вниз до Штора, шукаючи в нього рятунку В чому річ?

Але рятунку немає. Треба йти. Треба твердо, мужньо, рішуче йти. Труда заплющує очі, як у дитинстві, коли треба було входити до темної страшної кімнати, і прямує до своїх дверей. Але тут її опадає такий жах, що вона всією спиною спирається об стіну, притулює руки долонями й прилипає. Зараз сам бог говоритиме з нею! Зараз вона торкнеться слідів його перебування тут, у цій кімнаті. Зараз вирішиться все те, що ночами і днями стоїть болючою колючкою в душі, і стане легко, зрозуміло, вільно, затишно, як давно давно колись у дитинстві, коли вона бігала до тата, сідала йому на коліна й приплю щувала очі на лампу, а в очах стояли теплі, жовті віники променів.

Чийсь кроки вниз. Труда відлипає від стіни, швидко-швидко хреститься і з одчаєм рве двері до себе. Вскочивши до кімнати, вона стає зараз же біля порога і, тримаючи себе за груди, бо в них нема повітря, боязко, з наготовленим жахом побожності в очах обводить ними кімнату. Горить лампа в кутку над канапою, біля канапи столик стоїть. Стоїть так само, як стояв усе, невинно, байдуже, і нічого на ньому немає. Очі тоскно, швидко, надійно й зарані готові до того самого, перебігають на маленький столик у кутку. Стоїть маленький столик, що на ньому раніше стояли гріховні фотографії улюблених артистів, а тепер стоїть маленьке розп'яття. І так само

порожньо, байдуж е, неначе все так і повинно бути. І вся кімната до жаху, до одчаю порожня, байдужа, така сама, як завжди, як повинна бути. Труда біжить до ванної кімнати: на тому самому місці, на туалетному столі, синіє ваза з орхідеями, байдужими, невинним й, неначе їм тут так і треба стояти!!!

Графівна Труда почуває, як на неї злягає страшенна слабкість. Ноги не тримають, наче вона оце вперше встала після довгої хвороби. Значить. значить, нічого нема? Значить, йому байдуже? Значить, не скаже? Значить, і далі так?! Ну, добре ж, коли так!

Труда лягає на канапу й кидає від себе молитовник із кістяними защіпочками на стіл. Добре, добре!

Раптом двері швидко розчиняються, і в кімнату без стуку, в капелюсі, з невеличкою валізкою в руці вбігає Фріда. Вбігає й зараз же замикає за собою двері Потім дрібно підбігає до терасового вікна й щільно зашморгує на ньому портьєри. Аж після того кидає валізочку на стіл, а сама падає на фотель і починає плакати, неначе плач її є найкраще роз'яснення її чудної поведінки. Плачучи ж, шукає на грудях, у рукавах, по всіх місцях, де дами споконвіку ховають хустки, своєї хустинки й не знаходить.

Тоді Труда швиденько з хмурою діловитістю знаходить чисту хустку, тикає, як сліпій, у руки Фріді й мовчки зупиняється коло неї, поглядаючи на сестру так, наче та робить якусь важну операцію Щоб ніщо не перешкоджало операції, Труда обережно здимає з голови Фріді капелюх і, як тарілку з водою, ставить на стіл поруч із валізочкою.

Хвилясте каштанове волосся — прибране в загонисту зачіску Фріда робить її тільки тоді, як дуже хоче подобатись, — тоді одкривається її чисте опукле чоло, волосся спливає хвилястими пасмами назад, очі здаються більшими і ще здивованішими, але zarazом і трошки нахабними, ротик зовсім малесеньким, але лукавим, одне слово — загонисте.

Але тепер до цих рясних, дитячих сліз, до цих негарно поморщених, мокрих губ ця зачіска зовсім-зовсім не підходить, і аж жаль дивитись на неї.

Одначе операція хутко кінчається, навіть другої хустки не треба Фріда, кліпаючи на світло мокрими віями, подібними до ряду знаків оклику, і час од часу здригуючи спухлими устами, категорично заявляє, що вона додому — чи то пак! — до барона більше не вернеться, що вона цю ніч переховається у Труди, а завтра а завтра, ну, втопиться чи отруїться, їй байдуже. Вона не має більше сил терпіти цю каторгу, це катування, що на неї склали їхні милі батьки...

Труда сідає поруч із Фрідою й витирає їй краплини сльози з підборіддя й сукні.

Фріда зневажливо, безнадійно відмахується головою.

Ах, їй тепер усе одно, нехай усі її сукні заллються слізьми, прокляті, паскудні, мерзенні сукні! І капелюшіці!..

Вона сердито спихає капелюш додолу й витирає мокрі вії. Годі! Хай, кому хоче, тепер купує!

— Що ж сталося, Фрідо? Щось нове?

Боже мій, хіба старого не досить, щоб повіситись? Нове? Нічого нового. Сьогодні був звичайний чай. Ну, чай як чай. Але, на горе, прибув і аташе шведського посольства. Ах, так собі, нічого надзвичайного! Але досить гарний, розумний (підборіддя таке випнуте, вперте — мабуть, цілується твердо й смачно). Але, головне, закоханий у неї до непристойності. Ну, виразно,

одверто, настійно закоханий. Це — головне. Не для неї головне, а для барона, розуміється, їй що! Пфі! Головне — барон. Коли аташе тільки з'явився в салоні, коли вона побачила «мокру» посмішечку барона, ну! — вона вже знала, що щось буде. Неодмінно! Ну, так і вийшло: баронові раптом захотілось, щоб вона протанцювала велику біскаю. Подумати собі: велику біскаю в салоні, перед усіма! Розуміється, коли сам чоловік у своєму домі хоче, щоб його жінка танцювала і остям біскаю, то вони теж починають просити, їм що! Пфі! Будь ласка. Звичайно, її так це обурило, що вона навіть пішла до себе, хоч аташе незвичайно гаряче прохав її. На жаль, занадто гаряче, бо якраз через це барон і розпалився до такої міри, що почав навіть спадщиною загрожувати, коли вона не затанцює. Ну, добре ж, коли так! Вона згодилась. Коли сам чоловік на це штовхає, — будь ласка. Він налягав, щоб вона й одяглася відповідно. Добре, і одяглась.

— Чекай, Фрідусю! Адже не одягатись, а роздягатись треба для біскаї?

— Ну, так, розуміється, роздягатись.

— Значить, усе-усе як слід? Зовсім-зовсім гола?!

— Ну, розуміється! Звичайно, пояс, черевики, зачіска. Ти можеш собі уявити, як я себе почувала в такому вигляді.

Труда задумливо дивиться на перекинений догори черевом капелюш на підлозі й тихо промовляє.

— А це могло б бути й непогано. Тіло ж у тебе гарне.

Фріда спускає очі додолу, і на маленьких, як розрізана надвоє вишня, устах лукавиться загониста посмішка: треба було, подивитись на аташе, коли вона ввійшла до салону! А коли почала танцювати, очі в нього стали такі, як колись вона бачила на пожежі в одного чоловіка: перелякані, здивовані, зачаровані, божевільні! Аж страшнувало було біля нього танцювати, але... й приємно.

Та вся річ, розуміється, не в цьому, а в бароні. Він навмисне стояв поруч із аташе, щоб краще все бачити. Ух, ця жаб'яча постать, ця гостра лисина, вузюсінкі, слизькі оченята, мокра, гидка, страшна посмішка! Та ще поруч із цим біло рожевим, сильним, упертим красунем. О, вона, розуміється, від самого початку знала, для чого це все робилося. Але коли побачила, що він поламує пальці, вона ментально кинула танцювати. Ментально!

Труда непорозуміло дивиться великими бронзовими очима на сестру: що ж тут страшного такого? Так, вона сама іноді помічала, як барон поламує пальці.

Фріда глибоко зітхає й прохає цигарки. Вона мусить закурити. це занадто гидко. Що тут страшного? Гм! Це значить, що ця жаба в такому стані, що готова при всіх накинутись на неї (що раз уже ж і було!).

Ах, та навіть і не це головне! Головне потім. Коли всі розійшлись, почалася спочатку одного роду ревність. Ага, аташе дивився, дивився, ага, закоханий, ага, хоче, хоче тебе, хоче, хоче... А сам гидко, слиняво труситься. Ну, одне слово — все, як звичайно. Все, щоб розпалити свої нікчемні старі сили. Ну, а потім... коли після того стало недобре, коли зразу заболіло у шлунку, почалось уже іншого роду катування. Теж звичайне. Але цим разом він заявив, що змінив свій тестамент! На випадок його смерті вона не повинна виходити заміж, а то позбавляється спадщини. От яка справа! Значить, він купив її й на все життя, й після своєї смерті. От так о то виходить Ну, коли так, вона зараз же схопила, що могла, й утекла. Нехай, що хочуть, те й

роблять, а вона більше туди не піде! Краще вона буде, як Труда, молитися, стояти на жорстві, краще вже піде до монастиря, віддасть себе богові, яїж такій паскуді!

Труда раптом підводить голову і струшує стриженими синьо-чорнидіи кучерями. Ах, богові! Бог із тими, в кого є гроші. Ніякого бога нема, а все нещастя жінки, що в неї нема грошей. От і все. Через що Фріда стала жінкою жаби? Коли б у неї були гроші, хіба навіть їхній милий деспотичний батько віддав би її за цю гнилу мавпу?

Грошей. грошей, грошей треба! От увесь бог. І тоді не буде ні бароні, ні Шванебахів, ні каторги, ні нотацій, ні непристойностей, ні жорстви — нічого! І все буде вільне й ясне. Грошей!!!

Фріда несподівано по-дитячому схлипує старим плачем, трохи ніякової від цього й солідно, сумно зітхає: де ж вони можуть узяти грошей?

Труда хмуро, грізно, непохитно стискує над бронзовими очима густі синюваті брови. Знайдуться гроші! Знайдуться. Нехай. Вона не раз говорила мамі, Адольфові, батькові, всім, що вона зробить їм страшний скандал, коли далі так буде йти. Вони не вірять? Ну, добре, тепер вона покаже. Тепер вона може робити, що хоче. І коли так:, коли їх продають жабам і не хочуть уступитися, то вона сама иступиться за них обох. Недай Фріда не журиться: гроші будуть!

Фріда несміло, здивовано, захоплено дивиться на молодшу сестру: Страховище, очевидно, знає якийсь спосіб. Страховище дійсно зробить, коли так насуплює брови і струшує волоссям.

— Де ж ти візьмеш, Трудо? Можна знати?

— Ні. Не можна. Лягай спати Завтра рано я тебе сховаю деінде, а потім ми оселимось разом, і вони побачать. І зараз же цокличймо до себе в гості аташе, а жабі пошлемо запросини. Нехай приходить. Добре?

Фріда, зітхав, посміхається й поводить плечима так, наче вже чує на них гарячу, сильну, вперту руку аташе.

А потім старша сестра віддає не тільки всю свою волю, але и стомлене тіло в цупкі, рішучі, смугляві ручки молодшої. Руки ці роздягають її й підводять до ліжка й укладають у постіль., Як чудово визволитись од своєї волі, від сумнівів, од турбот, страху, зрадливих надій. Легко, як пушинці, що летить сїбі туди, куди несе чужа сила; затишно, як у дитинстві, в маминому ліжку!

Собі ж Труда стелить на канапі. Та як там стелить: кинула подушку та й усе. Її спати ще не хочеться. Та й не можна. ніяк не можна спати; розпочинаючи кампанію рішучу, грізну треба обдумати все, як слід.

Лампу можна погасити й одчинити вікна на терасу. Місячна ніч густозапашна, таємна, любовна, така. як та. коли з Максом тікали, пливе над садом, над будинком, над Шванебахами і синіми вазочками із бідними-бідними орхідеями, що так і стоять у ванні. На терасі бідолахи пальми тоскне ни діють у куточках, сумуючи за своїми африканськими ночами. І вони в неволі! Хоч би вікна з тераси до саду відчинили їм, хай би трішки волею подихали!

Труда тихенько вилізає крізь вікно на терасу й одчиняє вікна Вітер густо дихає їй у лице й обіймає свіжими, ніжно пухнастими лапами. Безвуха, оголена голова місяця з прова леним носм лукаво й цинічно посміхається із срібно-блакитної височини: не одну цікаву річ вона бачила звідти за своє довжелезне здільйоннове життя. Над містом велетенським віялом стоїть світло електрики, завзято борючись із світлом місяця. І від тієї боротьби стоїть

неугавний, глухий, густий гуд.

Труда сідає під пальмою, обнімає одною рукою, як сестру, за шершавий багатоповерховий стовбур і дивиться в тоскно-цинічну посмішку місяця. Смішно йому з її вазочки з орхідеями? Смішно з її «кампанії»? Розуміється, йому смішно. Але хто знає, хто сміятиметься останній.

Труда стріпує посрібленими посмішкою місяця кучерями і зручніше обнімає сестру невільницю за стовбур.

Але в ту ж мить швидко повертає голову назад: у розчинених вікнах спальні принцеси світиться. Ага, вернулась королева з вечері! Крізь запнуті портъери, крізь щілину часом видно тінь, що ходить туди й сюди. Роздягається пишна принцеса. На ніч, мабуть, здимає всі накладки з-під свого фарбованого волосся й гадає, що ніхто не догадується. От би підгледіти!

Страховище раптом тихенько підводиться і, забувши за пристойність, за вазочку з орхідеями, за жабу й кампанію, навшпиньках підкрадається до вікна принцесиної спальні, сильно затиснувши щелепи. Вона тільки на малесеньку хвилиночку зазирне й зараз же відійде. Від цього волосся у принцеси не вилізе і не злізе з нього фарба.

Але Страховище бачить крізь щілину таку картину, що прикипає не ні одну малесеньку хвилиночку. Перед великим трюмо стоїть золотисто біла, сильно вирізана, з високими клубами й довгими ноіами постать гоюлої чужої жінки. На високій, довгій шиї маленька голова, і з неї на пінисто білі, пишні, похилі плечі спадають червоно-золоті хвилі волосся, прикриваючи груди й сягаючи нижче пояса. І ніяких підкладок! В одному місці темніші, в другому ясніші, абсолютно нефарбовані! І ніколи не можна було подумати, що під цим чорним шовком, під цими стародівочькими сукнями таке несухе, гарячо-живе, таке пишне тіло!

Принцеса уважно розглядає себе в дзеркалі, потім несподівано весело, зовсім по-дитячому цілує себе в голе плече, швиденько накидає пеньюар і біжить до ванни. І вона, ця засушена, неприступна, фанатична принцеса, вміє себе так цілувати.

Труда потихеньку, задумливо відходить од вікна й іде до себе, зачинивши вікна на терасу. На вікні в її кімнаті сидить Фріда й непохвально хитає головою: хіба ж можна зазирати в чужі спальні? Не дай, боже, принцеса помітила б! Ну, а яка ж вона принаймні? Роздягнута була? Гарна? Волосся з накладками?

Труда мовчки бере Фріду під лікоть і веде до ліжка. Вони разом лягають в одну постіль, і довго чується шепотіння в темно-сірій од світла місяця кімнаті. Потім шепіт стає сонним і затихає. Пальми тоскно журяться в кутках тераси, і голова місяця з проваленим носом цинічно посміхається з їхньої журби.

* * *

І раптом над затихлим, заснулим, старомодним будинком серед ночі під цинічносумною посмішкою місяця прокочується страшна буря жаху. Дзеленчать і миготять знаками телефони, грюкають двері, напіводягнені люди з сірими обличчями й жахно розбудженими очима бігають коридорами, скрикують, шепотять, біжать нагору. До будинку підлізджують авто з людьми, поодяганими в форму, хапливо входять у дім, оточують його з усіх боків, увіходять до саду, нишпорять, обшукують Балакають коротко, вривчасто, таємно.

— Що сталося?!

Пропала коронка Зігфріда. Таємно, безслідно пропала свята реліквія, заповіт старого роду,

благословення віків, запорука перемоги, символ панування кращих!

От так пропала серед тихої ночі, без ніякісінького сліду крадежу, без найменшого гомону, без єдиного знаку, за яким можна б шукати її! Пропала між дванадцятою й першою годиною ночі, тоді, як у сусідній кімнаті принцеса брала купіль. Коронка лежала на туалетному столі. Принцеса, роздягаючись, поклала її туди. За це вона могла ручатись головою. Але коли вийшла з ванни й хотіла сховати у скриньку з іншими реліквіями, коронки на тому місці вже не було. Принцеса, одначе, не розповідала, як вона шукала її, не казала, як гола, з розпанаханим од люті пеньюаром, із розпатланим червоним диким влоссям бігала по спальні, як лазила рачки по підлозі, мацаючи руками попід столами, фотелями, шафами; як розкидала мокрі простирадла й рушники в ванні, як сказано, тоненько завищала від сліпого страху й гризла зубами сукню від одчаю.

І старий тихий дім — повний притишеного, заціпленого шепотіння, шарудіння, сухих, напружених очей, тоскної шамотні, підозрінь, безнадійності, жаху. Одна тільки принцеса спокійніша за всіх, тільки вона чисто по-королівському ставиться до великого нещастя з такою холодною, сталевою, величною гідністю, що старий граф готов стати на коліна перед цією сильною дівчиною. Ні одного знаку хвилювання, ніякого гніву, одчаю, ніякого різкого жесту! Наче не коронка Зігфріда пропала, а гребінець із її волосся.

Але хто ж, хто міг учинити це жахливе святотатство? Яким способом? Усі двері й вікна на терасу та до кімнат принцеси були позамикані. Ніде ні сліду злomu замків. Прислуга не могла пройти нагору, ніяк не могла. З саду через вікна тераси нема змоги вилізти, та й вікна були позамикані, та й чути ж було б щонайменший звук, бо вікна й принцесиної, й Трудиної спальні були повідчинювані, і ні принцеса, ні Труда з Фрідою ще не спали, ще горіли в них лампи. Який же злодій зва жився на таке очайдушне злочинство?

Старий граф із графінею йдуть до Труди ще раз докладніше розпитати, може ж, вони хоч якийсь гомін чули. Але ні старий граф, ні графиня чогось не дивляться в очі одне одному, ідучи до дочок. Коли ж увіходять до Труди, старий граф щільно, пильно зачиняє за собою двері й вікна.

Труда і Фріда сидять мовчки в різних кутках канапи. У Фріди очі повні якогось іншого жаху, ніж раніш. У Труди якийсь інший вираз. Усе якесь тепер інше. І тому старий граф також інакше, ніж раніше, підходить до дочок і важко дивиться на кожну по черзі. А стара графиня, як сполохана птиця, що до гнізда її підбирається страшний ворог, тривожно готується до оборони.

— Коронки немає Чуєте? Трудо! Фрідо! Коронки нема Пропала.

І Труда, і Фріда мовчки дивляться на батька. Вони знають, що нема, але для чого ж їм це так чудно, з таким натиском говорити.

— Хто з вас у часі був на терасі? Ну?

Сестри мовчать. Фріда швидко, злякано спускає очі на коліна собі, але Труда сміливо зустрічає грізний, важкий погляд із-під сірих стріх.

— Я була.

— Ага. Що ж ти робила там?

— Що ж я могла робити? Розуміється, коронку крала!

Сірі стріхасті очі люто скидаються догори.

— Не смій мені таким тоном балакати! Ти! Що ти робила там, питаю? Фрідо, відповідай!

Фріда, як у дитинстві, злякано, мовчки наставляє на батька великі, здивовані, сині очі.

— Фрідо, ти доросла замужня жінка Ти повинна розуміти те страшне підозріння, яке лягає на наш дім. Відповідай, — що робила там Труда?

Губи дорослої, замужньої жінки по-дитячому морщать, починають труситися, сльози викочуються із здивованих очей і одна по одній швиденько котяться по зблідлих лицах. Вона не знає, що робила Труда. Вона спала. Чи той... Труда була на терасі, але вона там тільки підглядала за принцесою в вікно й зараз же відійшла від нього.

— Підглядала?! Як покоївка? Дочка графа Елленберга підглядає до чужих віконн!

— Я хотіла подивитись, чи справжнє волосся в принцеси.

Старий граф ступає крок наперед і простягає руку до Труди.

— Давай сюди негайно. Швидше!

Труда великими, нерозуміючими і вже знаючими очима скидає на батька.

— Що давати?!

— Трудо!!!

Бідна птиця-мати може тільки з жахом і одчаєм слідкувати, як ворог усе ближче та ближче добирається до необачної, необережної дитини. Ах, одвести б його в другий бік, на інший слід направити.

— Батьку, ради бога! Як ти можеш таке?

— Мати! Мовчи Страховище на всяке божевільне страхіття здатне. Трудо! На терасу ніхто не міг пройти. Коронка лежала біля розчиненого вікна на столі. Біля того вікна, куди ти підглядала. Ти розумієш, що твій дикий, страшний жарт зайшов занадто далеко? Розумієш чи ні?

Труда не розуміє. Смугляве лице з синьою родинкою під ухом наливається темним, бронзові очі стають гострі, стрибливі. Вона помалу підводиться, вирівнюється й закидає го лову.

— Хто з нас, графе Елленбергу, жартує, це ще невідомо. Та як-не-як, а ваші слова й ваше підозріння на свою дочку страшніші за всяке страхіття.

І вона, не горблячись, як звичайно, не помахуючи по-хлоп'ячому руками, а рівно, випростувано відходить до столу.

Граф чує тільки ці два слова «графе Елленбергу», не «батьку», не «тату», а власне «графе Елленбергу»!

І графиня чує ці страшні, незрозумілі два слова. І чує, як старий тихо пошепки повторює: «Графе Елленбергу!»

Він якийсь час важко, ошелешено дивиться на Труду, потім повертається до Фріди й киває їй головою.

— Ходім.

Графиня і Фріда тихо виходять за старим графом, а Труда стоїть біля столу і грається олівцем, суворо насупивши брови. Згори донизу дім обшукано, поперетрушено всі кімнати й речі прислуги; поперегляано всі закутки, всі сліди пальців на поросі балюстради. І на ранок усі підозріння зупиняються на льокаєві Фрідріху Баронеса Фріда... виразно бачила на терасі тінь людини, подібної до льокає Фрідріха Вона не звернула потрібної уваги, але цілком виразно бачила мужчину високого росту з горбатим профілем, як він швидко й нишком пройшов повз вікно спальні графівни Труди.

Поліція й детективи, захопивши з собою очманілого від жаху, непорозуміння и одчаю Фрідріха, спорожняють старий графський дім. Чи дійсно винен Фрідріх, чи ні, ні поліція, ні прислуга, ні принцеса, ніхто того не знає, але кожний розу міє, що Фрідріх мусить бути арештований, щоб разом із собою занести в тюрму навіть тінь підозріння на старий графський дім.

Граф Елленберг згоджується дати дозвіл на арешт Фрідріха. Він згоджується, але зараз же кличе графиню до себе в кабінет.

Старі, змучені жахом і безсонням обличчя їхні здаються ще старішими. Старий граф одшморгує порт'єри на вікнах, одчиняє вікна й гасить світло ламп Ці приготування не подіб ні до катування, але графиня дрібно дрібно хреститься за спиною графа, в якій почувується щось грізне, невблаганне й таке знайоме.

Але рівночасно й нове. зарані повна тріумфу певність і страх од цієї певності.

Ах, вона знає вже, про що буде мова, про що так моторошно мовчать ці одвислі жовто-сірі щоки.

Світло ранку, молоде, прозоре, лагідно радісне; невинний, чистин дух роси й зелені, лукаво здивоване лопотіння шпаків і завзяте, рясне джерютання горобців, — як це все не підходить до двох старих, напружено страждальних, мертво-сірих облич.

Маленька, гостровида, з пов'язаною білим голівкою, з напружено круглими, величезними очима нічної птиці мишка, за якою зараз почнеться полювання старого, жовтого, лютого кота, сидить графиня в куточку величезного фотеля й нашорошено слідкує за кожним рухом чоловіка.

От, нарешті, тяжко сідає, кладе великі в ластовинні руки на поруччя фотеля, очима надушує на мишку. А в очах — тривожна певність.

— Коронку взяла Труда.

Мишка робить рух.

— Прошу не перебивати. Коронку взяла Труда. Ти сама це знаєш її загрози скандалом, її обіцянки Фріді здобути грошей, усе це, очевидно, мало на увазі саме це страшне, скандальне злочинство. Але не в цьому річ. Я згодився на твої й Ганса домагання арештувати Фрідріха, але я зробив цю несправедливість умовно. Від тебе тепер залежить, чи я далі буду підтверджувати цю нашу жорстокість, чи замість Фрідріха відправлю Труду до тюрми. Чуєш?

Графиня вже знає, яка це буде умова. Все те саме, вічне, неспокутуване прокляття їхнього

життя!

— Отже, сьогодні, зараз ти мені скажеш правду: чия дочка Труда.

Графиня заплющує очі й трудно, скорботно зітхає: все те саме!

Але на графа це мовчазне, тужне зітхання діє як фальшивий, нахабний крик, повний брехні й упертості. Велика волохата рука стискується в кулак і б'є по поруччю.

— Ти скажеш! Сьогодні ти скажеш мені! Сьогодні ти, нарешті, в моїх руках. Все життя ти волочила по багні моє ім'я, а тепер діти твоїх полюбовників крадуть останнє, що лишилось у мене, честь мою?! Задушу тебе, прокляту, а її зараз же віддаю судовій владі! Кажи!

Графиня збирає все сгражданя своє, ввесь страх, увесь одчай свій у руки и простягає їх до чоловіка

— Присягаюсь же тобі всім святим для мене, Труда — твоя! Труда — твоя!

Граф жадно, ловляче витягає до мишки жилрлу, одвислу шию.

— Ага, Труда моя? А хто ж не мій? Адольф? Отто? Фріда? Хто? Кажи!

І знову все від початку. І знову прокльони, загрози, сльози. Про Труду вже забуто. Хіба це важно: Труда, Адольф, Фріда чи навіть покійний Отто? Правди треба, правди!

І за певність уже забуто.

І от уже знов, як не раз бувало, наче вперше, граф стоїть навколішках перед зляканою цим більше, ніж його люттю, прилиплю до стіни графинею і, трясучи піднятими, підведеними, як на молитву, руками, благає:

— Скажи мені правду, тільки правду! Яка б вона не була! Благаю, молю, визволи від цих мук сумніву! Яку хоч правду, тільки, щоб уже кінець. Ти ж зрозумій: я не можу чути себе батьком, я не можу дозволити собі любити їх. Я ограбований з останнього, що є на старість у людини. Але я й любові не хочу, нічого. Тільки спокою й правди. Присягаюсь тобі: я нічого не зроблю Труді, я покрию її злочинство, але за це скажи мені всю правду!

Але графиня, як розп'ята, тримаючись руками за стіну, мертвими губами шепоче все те саме:

— Всі твої! Всі твої!

І сльози муки за себе, за нього, за отих «усіх» котяться по лиці безупинно. Яку вона іншу правду може сказати йому, коли вона й сама не знає її?

І так само, як не раз уже бувало, графиня, сама трохи не вмливаючи, помагає старому підвестися. Сама хитаючись од лютого болю у правій половині голови, що наче видушує око з лоба, одводить старого до спальні й укладає в ліжку. І, коли бідний, любий, вимучений, заплющивши очі, так тихо, так лагідно й безживно шепоче: «І ніколи-ніколи я не визнаю, хто мої діти», вона притуляється чолом до його подушки й гірко-гірко плаче.

* * *

— Пан президент у кабінеті?

— Ні, попи в Залі Здоров'я!

І Вінтер, уклонившись, уже хоче пройти далі: в Залі Здоров'я ніяких справ не допускається, навіть Вінтерові без над звичайної потреби вступ заборонений.

Але граф Адольф ніжно придержує пана секретаря за рукав і спокійно просить негайно піти и докласти панові президентові, що з ним хоче говорити граф Елленберг у важній справі.

Спокій і певність графа Елленберга такі тверді, що Вінтер, трохи повагавшись, одважується рискнути і диво дивнеє: пан президент тільки пильно похмурюють брови, мить думають і згідливо хитають головою. О, Елленберг знайшов щілинку, куди нікому іншому не пролізти!

Величезна мармурова зала з стелею-вікном, що тепер утягнена в стіни, вся залита сонцем, якому милостиво дозволено виконувати свої функції в цьому, не всякому доступному, куточку палацу. Посеред зали прожогом виривається в золотисте ранішнє небо фонтан і весело, діловито падає вниз, в озерце, обкладене живою травою, квітами й кущами. Навкруги озерця стоять апарати для всякого роду фізичних вправ, починаючи від бігання й кінчаючи складним «хан-чу». Машины одверто, гордовито й холодно поблискують металом навіть тут людина без них ніщо. Травичка, квіточки, фонтанчики, все це миле, але дійсне здоров'я дають тільки вони, негарні, байдужі й жорстокі.

Пан президент у боксерських коротеньких штанцях на голому тілі, з виразом упертості й лихої люті б'є кулаками в рукавицях шкурятяне опудало, що гнучко піддається під його ударами, хитро вгинається вбік і несподівано опиняється на другому боці. Тут же поруч стоїть із журналом пан боксмайстер (теж у коротеньких штанцях) і з виглядом професора, що слідкує за надзвичайно важним науковим експериментом, пильно й заклопотано занотовує особливо важні моменти. Трохи віддалік пан бадемайстер із асортиментом рушників, простирадл і всякого іншого купальняного приладдя почтиво дожидає своєї черги.

В Залі Здоров'я, як у всьому палаці, ніщо не стоїть без діла. Фонтан енергійно, безупинно рветься вгору, обігривається в сонячних променях, падає вниз і розбігається кружальцями до берегів. Машины, потрушуючись і подригуючи, тихо гуркотять, готові, як і бадемайстер, обняти тіло великої людини, терти його, м'яти, голубити, насичувати токами всяких енергій. Опудало терпляче, не жаліючись, підставляє то з одного боку, то з другого своє шкурятяне тіло й не крекне ні разу під лютими діяльними ударами.

Граф Адольф із тим самим виразом серйозної поштивості й заклопотаності, що й у бокс і бадемайстрів, навшпиньках підходить іззаду й зупиняється.

Мертенс, зачувши кроки, озирається і вмить кидається на графа Елленберга з шкурятяними кулаками, люто кричачи:

— Обороняйтесь!!

Граф машинально підносить руки й злякано відсувається. Пан президент весело, задоволене регочуть, ритмічно підкидаючи при цьому випнутим і здушеним штанцями животом. На сидластому чолі, на вухах, на носі рясно блищать краплі поту. Все тіло, немолоде, але ще сильне, в жорсткому рідкому волоссі на грудях і коротких ногах також масно мокріє потом.

Кивнувши бадемайстрові, Мертенс прямує до мармурового ложа, ніжно рожевого, блискучого й холоднуватого.

Бадемайстер ніжно обхоплює пана президента в обійми й починає з такою надзвичайною

спритністю, швидкістю й артистизмом обтирати спітніле тіло, що граф Адольф щиро милується. Витерши, бадемайстер кладе пана президента, як кохану, на ложе, прикривши тіло тонюсіньким полотном.

— Ну, тепер сідайте. Щось із принцесою? Приємне? Неприємне?

Граф Елленберг обережно посміхається: як для кого, — для принцеси — неприємне, для інших може бути... корисне.

Мертенс кінцем рушника витирає піт із лоба, що знову виступив, як виступає вода на болоті, і час од часу, поки граф розповідає, проводить рушником по лиці.

— Гм! Цікава історія «Загине коронка, загине рід». Чудово. Ну, хвалю: хитро. ? моїх рук повинна одержати? Добре. Де коронка? Покажіть.

Висновок для графа Елленберга цілком несподіваний, і невідомо, чи бажаний. І через те, що невідомо, граф ще обережніше, ще ніжніше посміхається.

— На жаль, пане президенте, я не знаю, де коронка. До викрадення не причетний.

Мертенс махає собі на лице рушником, не зводячи пильних, допитливих очей із горбуватого, жовтаво-мучнистого лица.

— Ну, добре. Мені байдуже. Але коронку негайно доставити мені. Принцеса дістане її разом із моєю рукою. Я врятую їхній рід!

І на вкритих потом твердих губах виступає іронічний усміх. Усміх цей перекидається на графа Адольфа й розгорається в тихий смішок.

— Але ви відповідаєте Чуєте? Що?

Це вже не так смішно. І граф Адольф із відповідним виразом лица пробує вияснити це панові президентові. Але пан президент не хочуть навіть слухати коронка мусить бути знайдена якомога швидше й за всяку ціну. Кредит необмежений. Хоч пів Об'єданого Банку. Досить? Що?

Граф Адольф сміється з милого дотепу пана президента, але зелені, банькати, розумні очі пана президента знову пильно й допитливо впиваються в м'яке горбувате лице з сіро-жовтими віями. І знову граф не знає, чи бажано йому підтримувати цю допитливість, чи швидше розігнати її.

Але пан президент мусять набиратися здоров'я — авдієнція скінчена.

* * *

«Негайно й за всяку ціну».

Легко панові президентові давати категоричні накази, але як виконати їх у такій загадковій справі?

Що батько даремно складає підозріння на Труді, це ясно стає й дитині, побалакавши з пришелепуватою дівчиною. Та й сам батько вже, здається, не дуже вірить.

Та як-не-як, а випадок такий, що використати його можна для розумної людини чудово, і, хто

врятує смішну, дурненьку коронку, той урятує старенький, одмерлий рід, династію. Послуга немала. А за це треба немало й заплатити.

У графовій приймальні уже чекає президент поліції з якимсь молодим добродієм, високим, тонким, із сокируватим носом і гарними, ніжними очима.

— Дозвольте представити вам, ваша світлосте, доктора Тіле, нашого найенергійнішого й найталановитішого детектива. Доктор Тіле працює в нас із власної охоти й любові до свого мистецтва.

Доктор Тіле вклоняється й посміхається такою ніжною й уважною посмішкою, наче він уже давно й гаряче любить графа Елленберга і йому зразу можна довірити найінтимнішу справу. Слухаючи його світлість, він схиляє гладенько зачесану, з блискучим проділом посередині голову то на одне плече, то на друге й пильно, серйозно хитає нею.

— А як ви думаєте, пане докторе: Інарак міг це зробити?

Доктор Тіле охоче й швидко відповідає:

— Можливо, можливо! А посвідки ніякої не залишено? Ні? Гм! Як так, то сумнівно. Бо, як відомо вашій світлості, Інарак у таких випадках раз у раз лишає посвідку. Звичайні злодії вже починають підробляти ці посвідки й тим завдають Інаракові багато клопоту, бо доводиться давати спростовання.

І доктор Тіле так добродушно й ніжно посміхається, що вся справа з коронкою й сам Інарак видаються простими, легкими й якимись собі хатніми.

Ну, значить, так: доктор Тіле бере цю справу під свою особливу увагу, звільняється від усіх інших обов'язків, і до дому графа Елленберга-батька має бути якнайшвидше під виглядом нового льокая прийнятий один із помічників пана доктора. Сам же доктор (також якнайшвидше!) має обдивитися місце пропаду коронки.

— Але майте на увазі, панове сам пан президент Мертенс зацікавлений цією справою. Ви розумієте, що це значить? Отже, коронка мусить знайтися негайно и за всяку ціну!

Президент поліції на знак пошани й уваги витягається сірунко, а доктор Тіле, на мент устроївши у графа серйозний, пильний погляд, ніжно й покірно нахиляє гладко зачесану, довгасту голову.

Але коли доктор Тіле іде до себе додому, в погляді його вже немає ніжності, хіба що часом крізь заклопотаність раптом викришиться іскорка веселого гумору. І як тільки входить до свого кабінету, обвішаного всякими традиційними, детективними трофеями й приладдям, то навіть іскорки зникають. Він зараз же хапає телефон, наставляє екран і телефонує. На екрані з'являється маленьке, обросле під вухами кудлатою шерстю личко в окулярах і, посміхаючись, киває докторові.

— Шпіндлере! Негайно екстрене зібрання! Хоч невеличке, приватне, але негайне. Важна справа. Не пізніше, як через півгодини, буду у вас.

Голівка мавпи пресерйозно ворухить губами, і в іелефоні чути гунявий голос:

— Голубчику детективе, ви, здається, замість злодіїв, повинні розшукати наперед просто людську логіку: як же можна за такий строк..

— Ах, Шпіндлере, мені треба порадитись! Кого встигнете. Я зараз їду до вас. Бувайте!

Перед тим, який грим вибрати, доктор Тіле задумується: Клара любить без бороди, білявий, з невеличкими вусами. Але це негарно, маленькі та ще біляві вуса не зменшують розмірів проклятого носа. Краще темно-русий, з борідкою, або ще краще з еспаньйолкою — в цьому є щось південне, фатальне і ніс же скрадається.

Через півгодини високий, гарно вбраний, середніх літ добродій з еспаньйолкою й темними густими вусами, над якими сокиркою випинається сухорлявий хрящуватий ніс, поважно входить до садка невеличкої вілли доктора Шпіндлера, відомого вченого-економіста.

Двері відчиняє сама Клара Мила Клара, дорога, напружена чеснота: вона боїться навіть трошки припудритись для нього, щоб чогось не подумав. А пенсне навмисне наклала на свої сірі, з темними обідками мило серйозні й такі ж жіночі, такі лукаво вабливі очі. Навмисне, бо докторові Тіле це не подобається, бо це робить її сухою, абстрактною. Ах, коли б вона могла, вона б скоцюрбила своє трішки заповне, але струнке тіло, зробила б плескуватими пишні жіночі клуби, а груди — о, ці безсоромні, випнуті, кричущі ознаки її полу: вона б знищила, як нищили їх середньовічні ченці на безсоромних статуях.

А все ж таки доктор Тіле в темнуватому передпокої ловить її сухувату теплу руку й швидко підносить до уст. Рука спочатку легесенько здригається, на мент, на коротюсінський мент стає безвольна й тільки тоді з обуренням шарпається й виривається. Сірі очі з обідками, блиснувши склом пенсне, неначе сльозами, гнівно й з докором озираються на нього.

— Я ж вас прохала, Тіле!..

Тіле благальне схиляє голову з еспаньйолкою на ліве плече й посміхається такою своєю ніжною, доброю посмішкою, що Клара безпомічно знижує плечима й швиденько йде в розчинені двері кабінету.

Біля столу в своєму "перманентному" спортовому сіренькому костюмчику, на тоненьких, кривеньких, широко розставлених ніжках стоїть Шпіндлер. Кудлата й велика, як у пуделя, голова з кучерявими заличками під вухами короткозоре схилилась до тоненької брошури, яку він тримає, як який-небудь товстий том, обома руками. Окуляри йому аж на чолі, і він мружить на брошуру очі так, як мружаться люди, що на них віє сильний вітер із порохом.

— А, детектив! Наш знаменитий детектив! Ну, яке ж таке страшне злочинство примусило вас так негайно турбувати нас? Га?

Чи він це цитує з брошури, чи від себе говорить, з певністю сказати не можна, бо на доктора Тіле зовсім не дивиться, і тон неуважний, заклопотаний, голова ж іще пильніше схилена до книжечки.

Одначе руку простягає кудись у повітря, здається, для по-здоровкання. І тільки, як доктор Тіле міцно бере цю руку у свою, тоді дивиться на гостя, зсунувши брошурою окуляри на крихітний носик.

На канапі сидить Макс Штор. А більше нікого нема: за такий короткий час скликати людей не так зовсім легко, як то думається спритним детективам.

— Ну, що ж за важна справа? Га?

Доктор Тіле озирається: на стільцях, на канапці, на всіх фотелях купами лежать книжки,

брошури, газети, коректурні шпальти — сісти ніде. Не кабінет ученого, а склад книжок, та ще під час перевозу з одного помешкання на друге — все по перемішуване, порозгортане, понакидуване одне на одне. Клара теж озирається по хаті.

— Йозефе, з цих стільців можна покласти книги на підлогу?

Йозеф серйозно й критично оглядає стільці. Можна. Але обережно, в тому самому порядку (цебто слід би сказати: в тому самому непорядку).

Сам Йозеф Шпіндлер не сідає: йому стоячи зручніше слухати й переглядати брошури та газети, які він одну по одній бере з купи на столі. Відстовбурчивши нижню губу і мружачи очі, він, здається, цілком заглиблений у свою роботу. Але з несподівано промимрених уваг і запитів видно, що він добре все чує.

Клара, мила Клара сидить на канапі в другому кутку, як у фотелі, поклавши руку на книжку. Голову відкинула на спинку канапи, пенсне скинула. І так ця поза її нагадує той незабутній вечір у купе вагона, коли доктор Тіле вперше з нею зазнайомився, що страшенно трудно не дивитись на неї. А дивитись не можна — це перешкоджає розмові. (Навіть пасмо волосся, як ріг молодого місяця, так само й тепер обнімає щоку!)

— Ага, так вони знайшли первопричину — Інарак?

І Шпіндлер уважно й заклопотано нахиляє мавп'яче лице до газети, неначе придивляючись до тієї самої першопричини.

— Поліція, як відомо, завсіди відзначається надзвичайно розумною й глибокою аналізою. Але невже-таки ця дубина й досі не знає, що ми не крадемо, а беремо? А на одержання раз у раз даємо посвідки? Ну, добре, які ви робите з цього висновки?

Переглянута газета лягає на ліву купу, а з правої береться нова, англійська.

Доктор Тіле роздумливо й помалу погладжує долонею ребро носа. Він ще ніяких особливих висновків не зробив, але йому думається, що, можливо, через цю історію з коронкою вдасться добратися до Мертенса. Можливо, що Елленберг доручить докторові Тіле зробити доклад президентові Об'єднаного Банку й тоді...

Як раптом затихла, затаїлась, завмерла тривогою рука. Клари, що гралася шнурком канапи Бо тоді... разом із висадженим у повітря Мертенсом полетить і той, хто висаджуватиме О люба!

Шпіндлер морщить губи й ніс — утопія.

Макс Штор посміхається — неможливо.

А доктор Тіле жде, що скаже Клара. Однак Клара мовчить.

— Дурниці. Нікуди вас не допустять. І річ не в тому. Шпіндлер рішуче перегортає сторінку величезної газети і, нахилившись, починає мимривим, рипучим, байдужо неуважним голосом вичитувати з неї:

— Інтерес у другому. Зацікавленість Мертенса пропадом коронки в цієї князівночки підтверджує деякі чутки про ніжні почування його величності до цієї особи. Коли це факт, то він має для нас серйозне значення. Всі наші невдачі з замахами на Мертенса мали досі ту причину...

Шпіндлер присовує лице майже до самої газети.

— Умгу! Англійська буржуазія вже теж у ролі антимілітаристів і борців за «єдину республіку землі». Пікантно! Так, ту причину, що біля бідного вдівця Мертенса досі не було жінки. Цей гладкий бик зі своїми дерев'яними меблями, рогожами й тому подібною наївною декорацією претендує на славу аскета. Через те, коли ця спадкоємиця збанкрутованих королівських біржових спекулянтів дійсно закинула гачок на цю біржову акулу й акула клює, то нам рація мати свою людину в тому домі, де живе прекрасна рибалочка Чи допустять товариша Тіле до Мертенса, це невідомо, але що рибалочка може допустити до дому графа Елленберга акулу, то це дуже можливо. І тоді, дійсно, перспективи стають іншими. Тоді, може, справді він звідти вже не вийде.

Кудлата голова чорного пуделя підводиться від газети, і невеличкі, заглиблені очі старої, розумної й лукавої мавпи з сміхотливою іскоркою пробігають по присутніх.

— Отже, виходячи з вище сказаного, я пропоную, щоб Інарак висловив свою подяку графові Елленбергові й президентові поліції за їхню блискучу ідею доручити товаришеві Тіле вести справу дорогоцінної для всієї людськості коронки Зігфріда.

Як ясно, по-дитячому, з полегкістю сміється Клара! (А руку дати цілувати ні за що не хоче!)

Макс Штор теж сміється, але не так ясно й легко— в тому домі, де живе рибалочка, звідкіля, може, Мертенс не вийде, живуть його батьки. Не знають і Тіле, і Клара, але... «і одречеться батька, матері»...

Отже, нарада зупиняється на тому, що товариш Тіле сьогодні, зараз же, негайно повинен помістити до Елленбергів одного з товаришів. Це поки що єдине, що можна зробити реального. Дальші заходи залежатимуть од розвитку ситуації.

* * *

Князівна Еліза рівно й струнко ходить по червоному салоні, волочачи за собою по килиму тіль. Рівно й струнко, як вірні піддані, витяглись перед нею книжки на великому червоного дерева столі. Весняний вечір, що млосно, розніжено зазирає із саду, прогнано геть важкими червоними порт'єрами— не треба ніякої весни! Струнко, суворо ступають думки в душі, рівними, напруженими, вимуштруваними кроками. Хто хоче дійти до мети, в того думки, не зважаючи ні на які катастрофи й нещастя, повинні ступати вимуштруваними кроками.

Тихий стукіт у двері; тихий рип, почтива, механічна, бездушна постать льокая. Граф Адольф фон Елленберг просять дозволу відвідати її світлість.

Нечутно, м'яко, стишка впливає граф Адольф. М'яке, безкісне, ватяне тіло поштиво зігнуте сумом і скорботою, — ах, таке нещастя з коронкою, з дорогоцінною реліквією великого минулого, з найсвятішою пам'яткою незабутніх часів слави й величі!

Червоно-золота голівка рівно й непорушне стримить із глухого, високого чорного коміра — червоно золотиста квітка в чорній вазі. Очі холодно, спокійно й уважно слідкують за рухами м'яких лиць і голених, непідфарбованих уст, помашених найпоштивішим і співчутливим усміхом.

Так гордо, чуйно й нашорошено-спокійно дивиться молода золотиста левиця на м'який підлазливий підступ старого ягуара. Ледве помітно здригають вуса, гнучко, привітно й знеможено вигинаються хвости. Хто перший зробить скок?

Ах, це такий удар для родини Елленбергів, що на її лоні могло статись оте святотатське злочинство. Головне, що так надзвичайно таємно, загадково, не лишивши ані найменшого сліду, вчинив злодій цю страшну річ. Очевидно, великої сили й досвіду злочинець. І боротьба з ним нелегка, ах, на жаль, нелегка, це з усього видко. Поліція, детективи? Ех, що вони можуть у такому випадку? Тут іншої, зовсім іншої сили треба!

І граф Адольф зітхає так, як людина, що вирвала б серце своє і своєю рукою поклала б його на стіл, коли б це могло допомогти. А в сірих очах повільно, обережно вигинається напружений хвіст.

Золотиста молода левиця байдужо, гордо чекає: цікаво, цікаво, чого він підповзає, чого так розстилається співжалем і зітханнями.

Так, і їй шкода, що саме в родині старого друга її батька це сталось. А якої ж іншої сили треба, щоб боротися з тим злочинцем?

Граф Адольф іще раз зітхає, похиляє голову й тихо, сумно, ледве чутно й безнадійно бовкає:

— Грошей.

І не рухається: тут кінець усім зітханням, жалям, міркуванням, тут цілковита, непоборна безнадійність, величезна не-проломіа скеля. Але за скелею... О, що там за простір, що за сьайливе визволення там, за тою скелею!

Принцеса яа мить забуває за свою гордість і здивовано розплющує зелені віясті очі.

— Невже так багато грошей треба?

Старий ягуар швиденько підводить голову, підповзає трошки ближче й привітно, вибачливо, влесливо мете хвостом і посмішкою Принцеса дивуються? А хіба є на світі такі гроші, щоб за них можна було купити украдену реліквію? І хіба злодій того не знає? І хіба він не поставить справжньої суми викупу? Де ж знайдеться той багатій, щоб справився з цінністю коронки? Чи принцеса гадають, що її так само легко купити, як усяку брильянтову цяцьку? Так?

Принцеса Еліза пильно обводить шукаючим поглядом схилене набік сумно й улазливе сміхотливе горбасте лице.

— Значить, ви вважаєте справу за цілком безнадійну?

Сірі очі в жовтих віях примружуються, голова нерішуче втягається у плечі, плечі нерівне, вихилясом підводяться, неначе випручуючись із чогось липкого

— Н-н-ні, я та ак не сказав би... Але...

І вмить — клац! — цілковита зміна: постать рівна, спокійна, лице повне гідності, поважності, врочистості.

Він буде зовсім щирий із принцесою. Справа не така безнадійна. Але треба говорити одверто в Німеччині є тільки одна людина, що може боротися з цінністю коронки Зігфріда, тільки вона одна може взяти на себе відвагу викупити її в усякого, хто володіє тепер нею. Ця людина — Фрідріх Мертенс.

Точене кістяне підборіддя принцеси стає холодно чітким, сухим і гострим.

— Дякую, графе, за щирість Але я волію, щоб коронка лишалась поки що в руках злодія, ніж бути зобов'язаною цьому фабрикантові гумових препаратів.

Перед словом високої особи, хоч яке воно, всяка голова повинна побожно й покійно схилитись Але було б злочинство супроти самої принцеси, коли б граф з поштивості сховав свою власну думку з цього приводу Коли її світлість дозволить, то він скаже, що цей фабрикант гумових препаратів є найгеніальніша людина в Німеччині й наймогутніший представник нової аристократії

Принцеса Еліза здивовано й зневажливо, як расовий кінь, якого торкнуто віжками, закидає голову догори. Аристократії?! Граф має сміливість цього індивіда називати аристократом, цю коротконогу довбню із лицем професійного ката, з руками горили, з манерами зарозумілого, незловленого вбійника?!

Князівні аж кров шугає в лице, і горить, і пашить, як у дівчинки, як у звичайнісінької, нестриманої, глибоко обуреної дівчинки. А граф Адольф тільки схиляє голову, ховаючи задоволення.

— Ви зводили, ваша світлосте, намалювати досить яскраву, соковиту карикатуру. В дійсності ж пан президент є нащадок старого торговельного роду, могутній і владний проводир, смію повторити, нової молоді аристократії. Так, ваша світлосте, но воі аристократії. Старої вже немає, вона вмерла, здійснивши свою історичну роль. Закони виросту, смерті й нових народин, ваша світлосте, не минають нікого, ні окремих людей, ні класів, ні цілих народів.

І, злегка помахаючи хвостом, уважний і поштивий, він чекає декілька ментів наслідків своїх слів. Розуміється, він цими словами каже їй, що й вона померла, оця молода, опукогруда, червоноволося, довгошия князівна. Померла давно, без сліду, без слави, без надії воскреснути, разом із усіма своїми коронками, порохнявими організаціями, з цими смішними забавками непристосованих нездар, недотеп і слинявих романтиків Розуміється, вона рідкий анахронізм, вогнекровна мумія, гра природи красуня з повернутою назад головою Так, каже граф Адольф посмішечкою.

А принцеса Еліза теж посміхається як зрадник, перевертень жагуче прагне заплювати, вмертвити, знищити те, то він зрадив, щоб у знищенні знайти для себе виправдання. Ренегат готовий глумом, багном закидати, кров'ю заліти дірки у своїй душі від одірваної й проданої ворогам честі.

— І, на вашу думку, нова аристократія має заступити стару, графе?

І на графа з-під приплющених закруглених вій із цікавістю й гидливим чеканням скоса дивляться очі, а довга, вузька, з витягненими віковим пещенням пальцями рука недбало перебирає золоту пліть ланцюжка з олівцем на кінці, оздобленим манюсінькою коронкою.

Граф схиляє голову, і на злизах лисуватого чола скляним блиском червоно відбивається світло.

Так, він думає, що нове завсігди заступає старе. Більше того: нове виконує ще й своє призначення. А призначення нової аристократії є нечувано величезне, безприкладне грандіозне. Так, так. Нова аристократія стоїть на порозі такої епохальної, світової події, перед якою бліднуть найбільші події з історії людства, перед якою всі вони — дитячі іграшки, белькотання немовляток.

Принцеса робить перебільшено здивовані, навіть трохи злякані очі, а кутики уст здіймаються догори легесеньким усміхом.

Граф же Елленберг не помічає нестриманості її світлості — при тяжких операціях рідко хто може довести свою стриманість до того, щоб не скривитись і не крикнути.

Так, так, нова аристократія досягла небувалої сили. Минулі доби воєн, революцій, доби струсів, нищення й розпорошування вікових надбань загартували наступників, викликали протилежну страшну енергію збирання, скупчування, концентрації. Що на початках двадцятого століття, здавалось би, було неможливим, фантастичним, те тепер здається цілком нормальним, законним і необхідним. Наприклад: у руках однієї людини половина всього національного майна Німеччини. Один рух пальцем Фрідріха Мертенса, один натиск на гудзик апарата — і мільйони людей засуджені на голод і смерть. І всі мільйони неодмінно помруть, коли на те буде воля Мертенса. І ніяка сила не може противитись тій волі. Чи могли ж похвалитись такою могутністю представники колишньої аристократії, колишні монархи? Нехай самі принцеса скажуть.

Принцеса нічого не каже. Вона байдуже, грайливо перебирає рожево точеними пальцями м'яку плоть ланцюжка.

Розуміється, проти цього нічого ніхто не сміє сказати. Це видно кожній дитині, хоча знаходяться такі діди, що в мудро-вуються не бачити цього й мріяти про неповторне. Діди не помічають, що діється в них перед носом, і вглядаються в те, що діялось століття назад. А відбувається воістину величезний і величний процес, який от-от має закінчитися таким актом, що радикально, нечувано змінить усю мапу земної планети. Принцеса, розуміється, знайома з ідеєю «єдиної республіки землі»? І, розуміється, не вірить у неї й уважає її за пустісіньку фантазію газетярів? Про неї, мовляв, уже стільки писалось і говорилося? Але це — не фантазія. Це — найреальніша, найдозріліша ідея часу. І здійнить її ота сама нова аристократія. О, це буде не знаний досі, безкровний, всесвітній переворот, який утворить цілком нові відносини на всій планеті, який без болю, мирно переверне тисячі людських поглядів і створить такі колосальні багатства людей, що про них не мріялось ні в одній казці за старих часів. Нова аристократія дасть, нарешті, світові так довго й так жагуче бажаний мир. Уперше й навіки буде знищений жорстокий бог війни, за яким раз у раз ховався маленький ідол революцій. Мечі перекуються на рала, а в солдатських казармах задзвенять веселі, юні голоси школярів...

Рука принцеси, строго обтягнута чорним блискучим шовком, перестає гратись ланцюжком. Занадто широкі й густі брови злегка здіймаються на чоло, очі поширюються, як дві морські черепашки.

— Соціалізм?

— О принцесо!

Граф Адольф схиляє голову на ліве плече й ображено приплющує очі. Йому дуже сумно, що її світлість такої низької думки про його розумові здатності. Соціалізм — це віра в чорну магію. Проповідають її фанатичні дурні або реалістичні шарлатани, а вірять у неї каліки, невдахи і плєбс. Він же, граф Елленберг, здається, не подібний ні до мага, ні до дурня, ані до шарлатана, він більше, ніж хто небудь, вірить у вічний, абсолютний закон— рівності людей не було, ніде немає й бути ніколи не може. Слабші й дужчі, гірші й кращі, чернь і аристократія. Так було завсігди, так є тепер і так буде повік. Міняються тільки форми, але сам закон зостається непорушним і незмінним. Хіба ж це соціалізм?

Принцеса лишає ланцюжок і сідає рівніше. Як так, то вона не зовсім розуміє, що хоче сказати граф. Ну, добре, мир, тиша, овечки, мечі на рала. Все це чудово. А як же буде, коли ота чернь, оті фанатичні дурні, шарлатани не задовольнягься вічним законом нерівності й почнуть

виробляти те, що вони раз у раз цілі тисячоліття виробляють на землі? Як ота нова, всемогутня, чудодійна аристократія без війська справиться з ними? Оце вона хотіла б знати, з ласки пана графа.

Ах, немає нічого втішнішого, коли жінка, гарненька, от із такою лебединого шисю й пожежею волосся на прекрасній голівці, коли вона, замість давати насолоду мужчині, пресерйозно, преповажно и прехитро береться підставляти йому ніжки в політиці, задаючи йому пренаївні, дитячі питання!

— Ви маєте рацію, ваша світлосте Ваше питання глибоке й трудне. Але воно вже розв'язане нами. Декілька поліцаїв, ваша світлосте, з науково вдосконаленими газовими скорострілами — і багатотисячний натовп дурнів і шарлатанів буде в паніці тікати від них. За секунду такий скоростріл може вбити тисячі людей. Це, між іншим, ще один доказ, ваша світлосте, що війна більше неможлива, вона стає цілковитим безглуздям. А, крім того, дозвольте вам додати, ваша світлосте, що ми маємо таких чудових помічників, як самі панове соціалісти. Як вам, розуміється, відомо...

(Що їй може бути відомо, цій невинній черниці, посвяченій на пожертя богам минулого?)

— Як вам відомо, соціалісти поділяються на різні партії, групи й секти, що вічно й люто борються між собою. Це, між іншим, знову показує, що навіть серед робітництва немає рівності. І серед нього є різні верстви з різними інтересами, що й кидають їх на боротьбу поміж собою. Праві соціалісти, ліві соціалісти, старокомуністи, неоккомуністи, анархо-соціалісти, анархо-комуністи, активісти, пасивісти, інаракісти. І так далі, і так далі. Числа їм немає. Пролетаріату як класу немає. Це вигадка теоретиків-економістів. Є різні собі більш менш постійні групи з часто протилежними інтересами. Завдання ж мудрого керманіча повертати всі ці сили так, як повертає віжками шестерню коней добрий візник. Повертати ними так, щоб вони самі в собі й собою нищили руйніницьку енергію. І нова аристократія, смію сказати, ваша світлосте, блискуче справляється з цим найважчим завданням. Ви погляньте, ваша світлосте робітничі організації виносять мало не половину всього населення. Німечини; в парламенті робітничі партії становлять абсолютну більшість, здається, треба їм тільки захотіти, і все буде по глаголу їхньому. А насправжки вся сила, вся влада в нас, невеличкої купки вибраних людей. І ми не боїмось ніяких загроз, ніяких прийнятих чи неприйнятих законів, ніяких страйків і революцій. Ми — велика, непоборна, самодержавна сила!

Ага, зникла вищирена насмішкватість? Приховала кігті? О, перед силою жінка моментально ховає всі свої посмішки й кігтоньки. Перед богом сили вона згинається з спадщинною побожністю і в жертву йому споконвіку приносить усіх своїх слабших богів. Покора перед силою є шостий смисл жінки.

— О ваша світлосте, нема тієї сили, що могла б порушити чи зупинити могутній історичний поступ новітньої аристократії! А щодо рештків старої, яка подекуди збереглася в пережитках монархій, то недалеко той час, коли рука історії легесенько, ваша світлосте, збере їх усі й поштиво, але твердо, складе в музеї старовини. І сповниться старе пророцтво: «Єдине стадо й один пастир». Цебто, ваш світлосте єдина республіка землі й єдиний президент її. І поклоняться йому всі народи й іплеме на земній планети.

Ага, брівки похмурилися? В очах уже уважність, пильна думка? А як же буде тоді з твоїми мріями, з твоїми коронками, з твоїми музейними планами, черничко ти бідолашна? Кому ж ти тоді приносиш у жертву твою молодість, пишність грудей, мокрий блиск очей? Як же існуватимеш ти на світі без влади, без самопожирання честолюбності, без того бога, якому тебе з пелюшок навчено молитися?

— О, це не фантазія, ваша світлосте, а неминуча конечність історії. Ви, мабуть, ваша світлосте, не дуже пильно слідкували з вашого замку за ходом сучасності. А ви зводьте, ваша світлосте, звернути ласкаву увагу, як ця концентрація національного багатства відбувається скрізь, по всіх країнах світу. Англія, Франція, Середня Європа, Америка, Африка, Азія, весь світ, ваша світлосте, втягнений у цей процес. Всі багатства, вся промисловість, торгівля, вся продукція матеріальних і духовних вартостей життя — все це в руках невеликих центрів, банків. Ви подивіться, ваш світлосте, простим оком навкруги, й ви побачите, яким скаженим, нестримним темпом, якими кругови ми вихрями все життя стремить до центрів. От коли закони життя планетарних світів ясно помітні й у житті людства. Кожне тіло до свого центру, а всі разом до єдиного спільного всім центру. Людство, ваша світлосте, входить у нову фазу своєї історії. Настає доба Королів Землі! Королів-Президентів. Подумайте тільки, ваша світлосте: Король Землі! Король усіх народів і земель. Ім'я його лунає від краю до краю всієї поверхні земної кулі. Його сила й воля сягає на всі землі моря, суходоли, острови. Найменше сільце в якомусь глухому кутку Індії, чи Гренландії, чи Африки знає, поважає і слухається вселюдського короля. Що може бути на землі вище прекрасніше за це? Ні, скажіть самі, ваша світлосте, чи могли ж мріяти про такий апогей слави й могутності наймогутніші монархи минулих віків? Що, ваша світлосте? І що ж справді перед цею величчю корона чи трон якогось там декоративного убогого монарха, з голови до ніг облуптаного боргами в банках? Жалощі тільки й більш нічого!

Старий облудник-ягуар затихає і повільно, ласуючи, поводить хвостом: ще трошки — й можна робити останній, рішучий скок.

Принцеса хмуро, притихло й задумливо водить пальцем по оздобленій золотом палітурці «Теорії омнеїзму».

— І народ того хоче? — раптом занадто недбало виривається з її тісно стиснених уст.

Граф Адольф придушує вибачливу посмішку й обережно обводить князівну поглядом.

— А що таке народ, ваша світлосте? Мила собі поетична фікція, якої вживали доти, доки була корисна. Народу, як і пролетаріату, немає, ваша світлосте. Є держава. А держава — це Фрідріх Мертенс, князівно. А коли Фрідріх Мертенс хоче того, то, значить, того хоче й Німеччина. Ну, і народ, коли хочете, ваша світлосте. Так, так, ваша світлосте, оцей самий фабрикант гумових препаратів. Більше ще, ваша світлосте: цей фабрикант гумових препаратів буде одним із перших Королів Землі. Королів Землі, ваша світлосте!

І голос графа Адольфа стає строгий, притишений, як у храмі. Улазливе, виварене, мучне лице з сірими риб'ячими очима витягається поштивим ляком. Він злегка перехиляється до принцеси й ще притишеніше, ще побожніше жахається.

— Мертенс... один із перших кандидатів! Нехай це між нами, але його вже намічено. А може, і зразу перший? Хто знає? Але подумати тільки, та й то страшно — Король Землі! А дружина його — Королева Землі! Єдина, всемогутня, всевласна. Всі розкоші землі, всі здобутки культури, вся краса людського духу, всі оздоби, все на одне її слово... перед нею. З цим ніяка казка не зрівняється. Королева Землі! Що ви скажете на це, ваша світлосте?

Її світлість якусь мить нічого не каже, тільки бліда, крива посмішка холодком пробігає їй на устах.

— Що ж, коли це не фантазія, то досить... інтересно.

— Ах, так?! «Досить інтересно»? А не досить заздрісне? А не досить болюче, страшно й

нестерпно привабливо?

— Тільки, на жаль, ваша світлосте, пан президент не має дружини. Не має. І не так легко такому велетневі знайти її собі до пари. О, не так легко. Це мусить бути жінка, що родиться раз на століття. А хіба таких багато є на нашій бідній землі? Дружина Мертенс а! Дружина найгешальнішої людини, наймогутнішого владаря незчисленних багатств, майбутнього Короля Землі. Легко сказати! Це ж мусить бути, дійсно, вибранниця, рівна генієм та силою, гідна корони всієї землі.

Бліда, тонюсінька посмішка в'їдливо, як ниточки огрути, розлилась куточками уст князівни та так і застигла. І раптом принцеса живо переводить очі на графа й пильно, з тихим, зляканим непорозумінням вдивляється в нього.

Ага, торкнуло?

— Я не розумію, нарешті, графе, для чого вся ця розмова?

Ах, ти не розумієш? А чого з очей такі гострі колючки випнулися? А чого голос став такий тьмяний, стиснутий? А чого рука дрібно-дрібно труситься на поруччі фотеля?

Граф Адольф скромно спускає очі додолу й, замість відповіді, тихо, обережно, в задумі каже

— Я тільки одну таку жінку знаю в Німеччині. Одну-єдину, що гідна бути Королевою Землі.

І знову задума лягає на зігнуту круглу спину, на схилену, з затоками лисини голову. Тільки очі, як два цвіркуни з діро чок, швидко визирають з-під жовтих вій і зараз же ховаються.

Принцесина рука дрібно-дрібно труситься. Лице заливає від шиї густа, гаряча хвиля й червоною плямою, як хмари з-за обрію, суне по молочно-білому лиці.

— Хто ж ця жінка? — раптом голосно і твердо питає принцеса.

Тоді граф підводить голову, стає на всі чотири лапи, сміливо, одверто дивиться просто в дивно блискучі очі принцеси і, змахнувши хвостом, робить останній рішучий скок:

— Ви, ваша світлосте!

І вмить принцеса помалу, спокійно, велично підводиться й показує обтягнуеною в чорний блискучий шовк рукою на двері. З лиця вмент випарувала червона пляма, і воно стає моторошно бліде.

— Вибачте, графе, це... єдина відповідь, яку я можу дати вам на ваші останні слова.

Граф Адольф помалу підводиться й низько вклоняється.

— Занадто жорстока відповідь, ваша світлосте. Не відповідна до тих мотивів, які кермують мною.

— Вона заслаба, графе, супроти чої образи, яку ви вчинили мені. Коли б на мойому місці був мужчина, я не певна, чи взагалі ви змогли б вийти з цієї кімнати. Прошу вас залишити мене і сподіваюсь...

Граф Адольф покійно схиляє голову.

— Я корюся, ваша світлосіє, але прошу вибачити мені, я таки мс розумію своєї провини й образч, про яку ваша світлість зводили згадати.

Очі принцеси раптом дивно спалахують, стають не зелені, а червоні, як волосся, і моторошно горять цегляно-червоними жаринами серед помертвіло-білого лица. Граф не розуміє?! Він сміє це говорити?! Він не розуміє образи, яку вчиняє їй, пропонуючи шлюб із убійником її батька і брата, з убійником їхнього роду, з грабіжником, з людиною, що за можливісгь випускати їй кров по краплі вона, принцеса, готова віддати всю свою кров по краплі?

Голос уже не тьмянй, не рівний, не грізно величний, а дзвінкий, металічне ляскливий, нестримний, бризкає розпаленими шматками сліпучої, назбираної ненависті.

Граф Адольф твердо й чудно зустрічає її цегляно-червоні очі.

— Я маю вашу світлість за надзвичайну людину. І тільки через це в мене повернувся язик зробити вам цю пропозицію. І саме через те, що знаю вчше відношення до пана Мертенса, що знаю всю тяжку кривду, яку він заподіяв вашому родові, вам і Німеччині.

— Через це ви робите?!

— Так, ваша світлосте, саме через це. І через те, що моя пропозиція...

Граф Адольф озирається на двері, робить невеличку павзу й притишує голос:

—...що моя пропозиція, коли ваша світлість згодяться прийняти її, дає можливість досягти.. укоханої, святої мети наших батьків Так, так, ваша світлість, наших батьків! Моя пропозиція, ваша світлосте, дає можливість пройти в табір ворога, опанувати всіма його силами зсередини, звалити його, зці-щити і в нових, перетворених формах одновити могутніє гь кращих, вибраних. Це грандіозна ідея, ваша світлосте! Це.. чудо, ваша світлосте, це... героїчний подвиг! Але якраз тому, що це чудо, героїзм і подвиг, тому я пропоную це тільки вам. Бо тільки ваша велика душа, ваша світлосте, тільки ваш героїчний дух здатний на таку надлюдську жертву, на таку геніальну волю й на високе, мудре розуміння речей. І уявіть собі, ваша світлосте, тільки на хвилину уявіть усю величність, усю грандіозність такого подвигу! Я просто млію від побожності, ваша світлосте, уявляючи собі всі наслідки такого кроку. І от це боротьба! Це... не фантастична мрія, не романтизм, а реальна, захоплива, велетенська, героїчна боротьба! От через що, ваша світлосте, я насмівився зробити вам цю пропозицію.

І старий ягуар покірно, смиренно, як уже впокорений, схиляє голову.

Принцеса ж Еліза, вирівнявшись, злегка поширює очі. В них уже погасли цегляно-червоні іскри, вона з хмурым, суворим непорозумінням обходить із усіх боків обкутану покорою постать, шукаючи кінчика запони, щоб підняти її й подивитися, .ніяка пастка за ними ховається. Але граф Адольф щільно-щільно закутаний, ні однісінької щілинки, ні найменшого кінчика — покора, побожність, розкриття душі до останнього, до мовчання.

Пришерхлі дитячі уста й зелені очі легесенько обмітає кінчиком усміху.

— Я дуже вам дякую графе, за високу думку про мої здатності, але, на жаль, про ваші здатності в дипломатії я такої думки не маю. Гнучкість і мінливість переконань не завсїгди є ознака їхньої міцності, щирості й правильності. Я рішуче, без дальших пояснень, прошу вас, графе, скінчити нашу розмову й залишити мене саму.

Граф Адольф на мент, на коротюсінький мент визирає бистрим сіро-жовтим поглядом з-під

запони, але зараз же ще щільніше закутується в неї, низько, побожно вклоняється й не чутною котячою ходою виходить із салону.

* * *

Вечір блакитно-рожевий, із лляними довгими хмаринками, такий задумливо-розумненький, поважний і сумирний, ну, чисто як голівка Лорхен. А старому Наделеві сумно й тягісно. Тягісно-тоскно слухати йому невдалих синів своїх. Не любить він цих розпанаханих, бурхливих, безладних розмов. Він любить порядок, точність, певність.

Шестеро дітей у старого Наделя: троє синів і троє дочок. Річ, розуміється, не в кількості, а, як то пишуть у партійній газеті, в персональній якості. Персональна ж якість якраз і не задовольняє старого Наделя.

Про двоє меншеньких, двоє дочок, взагалі не варто говорити, — яка з них там персональна якість, коли Греті всього дев'ять, а Лорхен зовсім тільки п'ять років. Вічно голодні, вічно пороззявлювані дзюби, та й більше нічого. Знай, набивай їх зранку до вечора, щоб не пищали. Третя дочка... Третьої дочки... Третьої дочки, взагалі, немає й не було ніколи.

Сини ж... От вернулися з роботи, на столі вечеря, не пишна, проста, пролетарська, а проте таки людська вечеря. Спокійно, пристойно попоїсти б, погомоніти, почитати газету чи книжку, іпіти. перейтися десь сквериком, де так чисто, акуратно, різнобарвними кружечками ростуть квіти. А почім спочину і й, побажавши одне одному на добраніч. Замість того, глитнувши похапцем, жужмом, без ладу, без уваги, все, що стояло на столі, вчепились один в одного і гризуться до ненависті, до сластності. А стара пані Надель байдуже плете собі панчохи біля вікна. Рот їй трошки перекирвлений на правий бік, щоки одвисли двома жовто-смуглявими, пом'ятими торбинками; припухлі синюваті повіки важко й безпричасно налягли на банькаті чорні очі. І блакитно рожевий вечір, і крик синів, і злякано уважні оченята Лорхен, і неспокійне потирання плеча одірваної руки старого — все їй байдуже. Час од часу вона прутиком чухає волосся за вухом, чорно-сіре, масне, неохайне, і знову плете — тупо, мляво, механічно. А колись же...

Ні, не подобається старому. Наделеві сьогоднішня балачка синів. Він підбирає три крихітки хліба, кладе на тарілку, бере газету й іде собі до другого вікна. Йде дрібними, строгими кроками, такий собі сам увесь строгенький, чистенький, із гострою жовто-сивою борідкою; щічки рум'яненькі, з фіолетовими жилочками, як на осіннім червонуватім листі, сиве волосся рівнесеньким їжачком підстрижене. Газетку (тижневик партійний) акуратненько кладе на підлокітник розчиненого вікна, виймає правою (єдиною) рукою окуляри з лівої бокової кишені і, помагаючи головою, зручно накладає їх на ніс. Але газетка — партійний тижневик — щось не читається.

Гудуть, лопотять мотори за вікном; дзвенять, гуркочуть трамваї; ревуть і хрюкають авто; над будинками, на фояі блакитно-рожевого молодого неба, прожогом пролітає повітряний трамвай, лишаючи за собою металічну шипучу смугу звукового шумовиння. Небо, як озеро човнами, всіяне аеропланами всіх систем і розмірів — то beau monde. Берлін вилетів на вечірню гулянку. Різнокольорові балони й аеростати-реклами слабенько, меланхолічне погойдуються на дротяних шворках. Тепер вони такі самотні, жалюгідні, безпорадні серед рухливих вільних аеропланів. Але ввечері, вночі, о, тоді вони пани всього неба, тоді вони бундючно, кричущо горять вогнями, всіма можливими фарбами, мигками, підскоками, електричними фейерверками, рефлекторами, проголошуючи небові й землі найкращі в світі цигарки, шоколад, пасту на чоботи, підв'язки до шкарпеток.

Раптом десь ізнизу, збоку, несміло, самотньо бенькає ніжне контральто вечірнього дзвона.

Продираючись крізь гущу галасу, дзвякоту, гуркоту, ніжні контральтові хвильки, як чистенькі гарненькі дівчатка у п'яному натовпі, взявшись за ручки, дивом якимсь прокладають собі дорогу. І старому Наделеві, з акуратно і строго начепленими окулярами на рожевому носу, стає тепло й по-іншому сумно. Пашить дитинством, старим, суворим батьком, строгим соціалістом, який щоразу, як ловив Густава біля церкви, брав його голову собі між коліна і боляче шпарив великим, товстим білим олівцем. «А не бігай до попів! А не бігай до попів!»

Було ж колись щастя! Можливе ж воно? Бо чого ж так тепло, так радісно-журно, з такою подякою цілує душу пам'ять тих часів?

«Де-еннь!.. Бе-еннь!»

Густав Надель заплющує очі. В жовтій тьмі хвилясте дрижать ніжні звуки, рідні, далекі. Минуло життя. Шостий десяток. Ще років п'ять-десять — і каюк, смерть. І все? А де ж життя, а де ж те хвилююче, сонячне, таємно вабливе, що визирало й манило колись із кожної травинки, з кожної посмішки дівочої, з кожної зірки на густо-синьому небі?

Старий, маленький, рожево чистенький Надель розплющує очі й з-за великих окулярів дивиться по хаті. Герман, прищуливши праве око, як мати, коли сердиться, перехиливши чорну патлату голову на праве плече, немовби страшно уважно, але іронічно слухає. Він зарані нічому не вірить, що скаже Дітріх. Але Дітріх і не потребує, щоб той йому вірив. Він п'яний, просто п'яний, це тепер ясно видно. А Фріц лежить поперек ліжка, пацає ногами й сміється. В хаті брудно, неохайно, безладно.

І це все? І тридцять років за верстатом, за дротиками лампочок, і одрізана рука, і щоденне побивання за писклятами, — все те от за це? Маргарита, колишня вірна, смугляво-червона, бистроока товаришка, апатично плете панчохи, і рот од недавнього паралічу їй скривлений набік, і брудне посивіле волосся неохайними пасмами звисає на жовту шию, і бідні спухлі ноги болять-болять.

«Бе-еннь!.. Бе-еннь!»

Украдено життя! Украдено спокій, затишок, старечий, передвечірній, передсмертний спочинок! Украдено родину. Нема родини, немає рідності, самі люті вороги, якоюсь силою збиті докупи Ач, як клацають зубами одне на одного!

Густав Надель стомлено підводиться, скидає окуляри й підходить до столу.

Лорхен, високо піднявши лікті, випиває з миски рештки супу. А Грета витріщила очі на Дітріха й нічого не бачить.

Дітріх, високо й здивовано піднісши брови, врочисто виймає з кишені портсигар, б'є по ньому долонею й підморгує Германові. Портсигар зовсім новий, шкурятяний, оздоблений золотими защіпочками.

— Бачив? Отож-то!

Він поважно витягає з портсигара жовту елегантну сигару й одкушує кінчик, плюючись і витираючи масні, спухлі, занадто червоні губи. Він маленький, молочно-рожевий, із білявим, як у батька, волоссям. Він весь викапаний батько, але не хоче бути й подібним до нього. Він має такий самий нахил до акуратності, тихості, як і батько, але навмисне ходить неохайно, поводить галасливо, загонисте, з викликом. Навмисне, бідне, дурне хлопчисько!

Герман подібний до матері, чорнявий, присадкуватий, запальний, банькатий, широконосий. Але й він не хоче бути подібним до матері. Не хоче і Фріц бути подібним до батьків, справді ні до кого не подібний, золотистий, стрункий сивоокий дурень. Ніхто не хоче.

— А де ж ти взяв цей портсигар? — кричить Фріц із ліжка і старанно нігтями щипає кучерявий крихітний вус.

— Заробив, розуміється. Хе! А ти, детективе, вже поживу собі вбачаєш? Молоко на губах іще... Тьфу!

Він випльовує крихту тютюну і знову підморгує Германові. Що? Ловкі сигари люди заробляють? Ого, він страшенно поважає працю. Праця, партія й парламент. Це є три святині, будь вони тричі й чотири рази прокляті. Батько це може підтвердити, він старий соціал-демократ, він уже от-от за кінчик хвоста соціалізм тримає. На жаль, йому праця одну руку відрізала, а то б уже давно було щастя небесне на землі. Ге? Ні? Браво. Батько сердиться. Він тридцять літ пробув у тюрмі, на легких каторжних роботах, а все-таки сердиться. Браво! А щодо нього, то він од завтрашнього дня працю кидає к чортів матері. Годі.

Старий Надель пильно дивиться на сина, строго, часто кліпаючи маленькими, трошки недорізнаними очима. Дітріх важко смокче сигару й пускає клубки диму вгору. Герман теж пильно й підозріло оглядає брата.

— Що ж ти робитимеш? До Інараку ступаєш? Дітріх грайливо покивує одним плечем. Навіщо до Інараку? Інарак так само качоргу шанує, як і соціал-демократія.

— Та ще й як! — раптом дзвінко кричить із ліжка Фріц. — Моментально такого, як ти, розстріляли б там.

— А тебе б повісили? Чи вони просто душать детективів? Га?

Старий Надель червоніє, знову встає й іде до вікна. Детектив. До цього він ніяк не може звикнути. Нерозумно, нелогічно, — теж праця, служба, а от не може та й не може втоптати це у своїй старій, стільки вже топтаній голові. Детектив! А ще рік тому Фріц був надією батька, вірним товаришем і вихованцем. Гордістю був старого Наделя перед партійними товаришами. І раптом у детективи, в сором, у глум. І дійсно, колись задушать інаракісти.

«Бе-еннь! Бе-еннь!»

Лопотять мотори, гуркотить залізно-кам'яний Берлін, гримить, спішить, кричить. Усі спішать, усі женуться кудись кидають одне, хапають друге, перестрибують один через одного, плюють на те, що вчора цілували. Нетерплячка, гарячка, невитриманість. Усе зразу, все моментально, все цілком. Зруйнувати всі фабрики, зірвати всю землю, запалити всі міста! А на другий день сигара в зуби з нового портсигара або в детективи.

І знову вертається до столу старий Надель. Ага, в анархо-натуралісти Дітріх записується. Ну, це інша річ. Волі, повної, необмеженої, звірячої волі він хоче. Він не хоче мати відірваних рук, краще він одгризатиме іншим, коли вони спробують його запрягти в ярмо.

Герман ущипливе і посміхається. Так, розумієшся, це нормальний наслідок соціал-демократичного болота. Довго сидіти в ньому небезпечно для здорової людини. Розуміється, після соціал-демократії лишається або в анархо-натуралісти, або в шпики-детективи кидатись, — цілком зрозуміла реакція.

Тут старий Надель не може вже витримати. Е, це вже занадто. Патякає шмаркач чорт батька зна що й думає, що розв'язав усі питання. Очевидно, коли б ці дурні були в нсокому-ністичній секті, то зразу стали б святими? Ще дурнішими стали б. Приклад живий перед очима — мудрий Герман.

Дітріх весело, бурно регоче, падає на стілець, пацає ногами і хляскає в долоні.

— Брраво, батьку! Браво, біс! Так його!

Герман червоніє, і очі, пукаті, чорні, материні очі, починають скоса дивитись — поганий знак. Він бурхливо схоплюється і, по-ораторськи витягнувши до батька руку, починає одвер-то, щиро, раз у житті говорити йому нарешті всю правду. Старий Надель нічого не має проти цього, о, будь ласка, проти правди він ніколи нічого не мав. Він готовий слухати навіть неокомуністів, коли вони здатні на правду, будь ласка, він готовий.

Але дедалі, то готовність його стає щораз менша та менша. Бо правда неокомуніста — просто нахабна, хлопчача брехня, перекручування фактів, наклепи! Він не може спокійно слухати ці дурниці, він повинен заткнути рота шмаркачеві.

Але ба: шмаркач не дає собі заткнути рота, а затикає його батькові. Він просто не дає слова вставити. Він піниться, стукає стільцем об підлогу. Широкий ніс роздувся, очі косо й люто блискають жовтими іскрами.

Старому Наделеві аж виски почервоніли. Він знизує плечима, посміхається, пробує говорити, але де там!

Дітріх регоче й п'яно піддрочує оратора. Розуміється, батько винен. Авжеж! Хто ж би інший?

— Лорхен! — раптом кричить із ліжка Фріц. — Та будь же ти за голову мітингу! Лізь на стілець! Що це таке, неокомунізм не дає слова соціал-демократії. Та позабирай зі столу виделки, а то вони повиколюють очі один одному.

Але тут Герман, як прокинувшись, помалу повертається до Фріца і здивовано обводить його косими важкими очима з золотистої голови до пацаючих ніг

— А ти чого?? Детектив! Шпіцель! Буржуйський собака. Тобі чого тут треба? Лежи отам і мовчи. А гавкати можеш там, де начальство скаже.

Буржуйський собака, поширивши очі, неіорушно лежить, і видно, як під золотистим пушком хлопчачого дитячого лица густо, гаряче виступає кров. Від цього він нічого не може сказати й тільки широко, мовчки, переставши падати ногами, дивиться на брата.

Раптом у сінях дзвінко дирчить дзвінок. Грета схоплюється й вибігає. Тоді старий Надель понуро схилиє голову й потирає іправою рукою ліве плече. Коли нерви роздратуються, воно поцімлює й чути одірвану руку з пальцями, які теж поцімлюють.

Двері розчиняються, влітає Грета. Чорні оченята круглі, напружені.

— Фріце! Тебе! Якийсь рудий-рудий пан!

Фріц швидко підкидає горішню частину тіла, впирається обома руками в край ліжка й гучно стає на ноги.

Дійсно, якийсь рудий-рудий добродій. Посміхається й простягає руку. В сінях темнувато, лиця добре не видно. Чийсь дуже знайомий сокирчастий ніс і променисті, ніжні очі.

— Ах, господи! Товариш Тіле!

— Мені з вами треба трошки, але поважно поговорити. Маєте час?

— О, що за питання?! Сюди? Ні, сюди. Ні, краще сюди.

Від несподіванки, замішання й хвилювання Фріц веде гостя до кухні Сісти в ній нема на чому, і Фріц червоніє. Але Тіле зовсім не потребує сідати, — справа двох хвилин. Зовсім коротенька справа.

І товариш Тіле, дивлячись згори в рожево золотисте з червоною піднятою губою лице, ніжно й пошепки розповідає коротесеньку справу Очі його дивляться так уважно, ласкаво і просто, що вся справа здається теж простою й незначною. От тільки руді вуса й иеружа перешкоджають, щось у них трошки моторошне та смішне є.

Розуміється, Фріц готовий. Зараз їхати? Добре. Моментально Речей ніяких не треба? Завтра все доставлять? Добре. Моментально.

— Але майте на увазі, товаришу, ви повинні бути готові й на смерть. Чуєте?

Фріц червоніє, пушок стає помітно жовтий на щоках, у голосі напружена поважність.

— Я, товаришу Тіле, статут Інараку знаю.

— Як так, то...

І товариш Тіле простягає в жовтій, рудішій, ніж вуса, рукавиці руку. Фріц перебільшено серйозно потискує її й ще більше червоніє. (Ах, господи, коли ж він уже відвикне від цієї дурної, соромної звички червоніти, як ідіот!)

Коли вони виходять уже сходами, — Тіле попереду, а Фріц позаду, — Фріц починає йти щораз повільніше та повільніше. І раптом згадує, що забув у кімнаті одну дуже важну, конспіративну річ, яку конче треба знищити, бо. Конче треба! Одна хвилина!

І він, перестрибуючи через східці, біжить нагору.

В хаті, де була сварка, вже трошки інша картина. На стільці стоїть Лорхен і строго вимахує маленьким жовтеньким олівцем. Вона — голова мітингу. Поважно-розумненькі, сумирні, блакитні оченята строго обводять ораторів. Слово належить со... соц... сосаль...

Голова мітингу не може вимовити трудного слова. Тоді з одного боку неоконунізм, а з другого стара соціал демократія обнімають маленьке, тепле тільце й ретельно підказують трудне слово. І очі в Дітріха так само мокро й тепло світяться, як у батька, і розріз їх такий самий недокінчений, і сам він тепер увесь страшенно подібний до старого Наделя, невеличкий, акуратненький, рожевенький, тільки без гостренької борідки й вусиків.

Фріц ааклопотаіо підходить до батька й простягає руку. Він негайно їде з Берліна — службова подорож. Потім так само заклопотано потискує руку Германові й Дітріхові. Він не має часу, він дуже поспішає. Але раптом обнімає Германа, цілує і, почервонівши, відривається від нього. І знов так само обнімає всіх по черзі, а батькові й матері цілує руки. Це вже зовсім несподівано й

дивно. А насамкінець виймає всі гроші з кишені й кладе їх на стіл перед Лорхен. І поспішно, заклопотано, з червоними вухами вибігає з кімнати.

У старого Надея щемить плече й ворухаться шальці одрізаної руки ввесь вечір. Але він живою рукою натирає терпен-тиною хорі ноги своєї старої і довго сидить коло неї в темній кімнаті, поки рука Маргарити сонно не слабне в його руці. І очі йому теплі, ніякові й щасливі, коли він виходить до сусідньої кімнати.

Анархо натураліст спить на постелі детектива, а неокомуніст учить недавнього голову мітингу складати з вирізаних із газети літер слова. І на столі лежать уже два слова: «хай живе..»; для третього підбираються відповідні літери. Вже три літери «нео» готові, але очі старого Надея від них не стають менше теплими Коли такий «нео», як сьогодні, то хай живе він на віки вічні!

* * *

М'яко й гнучко похитується авто, нахилиючи то Фріца на Тіле, то Тіле на Фріца. Дрібненькими волосяними зморщечками сміється сокирчастий ніс над рудими вусами, очі ніжно, сердечно-власливо припадають до очей Фріца. Фріц уважно слухає інструкції, а холодок легесенько торк та торк за серце. Він зовсім не хвилюється, — інаксист увесь повинен бути з загартованої криці, до всього готовий, на все здатний. Але йому дуже цікаво, як то воно все буде. його хвилює, що Тіле, сам Тіле приїхав до нього й так сердечно, просто, як із зовсім-зовсім рівним говорить із ним. І він чує до Тіле таку ніжність, як до батька, коли прощався з ним. Колись він, може, теж буде одягати різні перуки й організовувати «відповідальні акти». (Коли, розуміється, з цієї справи вийде живий. А не вийде, — ну, що ж, у кожному разі за відірвану батькову руку, за «легкі каторжні роботи» буде відплата як слід!)

Авто зупиняється і перед двоповерховим, поважним, строгим і старовинним будинком. У великому темнуватому холі, подібному до каплиці, зустрічає їх поставний, гарний, урочистий добродій із точеним носом і густими бровами. Ганс Штор, управитель дому Елленбергів. (Батько Макса Штора!) Ганс Штор строго оглядає Фріца, не подобається йому постать Фріца — льокай, порядний, справжній льокай повинен бути як механізм. у ньому не повинно бути простоти, цікавості, пушку на щоках, золотистих вусиків, вільних рухів.

Тіле ніжно, добродушно заспокоює старого Штора. Все буде добре, чудесно, якнайкраще.

Потім Штор докладає графові Адольфові Елленбергові, а Тіле й Фріц дожидаються в холі, поглядаючи один на одного уважно й непомітно.

Граф Адольф Елленберг веде Тіле вгору до покоїв князівни й на терасу, де сталося злочинство, а Фріца Ганс Штор одводить униз, до маленької напівтемної кімнатки в сутеренах — тут він житиме.

Тіле уважно оглядає кожний закуток у спальні й на терасі, щоразу поштиво й ніжно питаючи дозволу в принцеси. Граф Адольф теж щоразу поштиво й мовчки схиляється до принцеси й уважно слідує за кожним рухом Тіле. Принцеса ж байдуже щурить очі й зовсім не цікавиться ні Тіле, ні графом Адольфом, ні коронкою.

Нарешті, Тіле питає дозволу піти геть. Огляд його цілком задовольнив.

— Насмілюсь доповісти вашій світлості, що випадок надзвичайно загадковий. Але деякі дані дають мені сміливість мати певність, що украдений символ шляхетної королівської влади буде знайдений. Я й моя могутня організація, що до неї маю честь належати, прикладемо всіх сил до цього.

І очі його ніжно, певно й улажливо-просто припадають до очей князівни. І князівні здається, що дійсно коронка буде знайдена і що це справа зовсім не така вже трудна та загадкова. Вона милостиво хитає головою й дякує, а Тіле низько схиляється й поштиво задом виходить із кімнати. (А під рудими вусами його морщиться сміхотлива посмішечка).

Внизу, в холі, в куточку біля величезного, як ворота, каміна, Тіле востаннє дає інструкції Фріцові. Фріц уже в лівреї, що трошки вузька на нього в плечах, і старається триматись так, як тільки що строго вчив його Ганс Штор. У цей час на сходах з'являється висока жіноча постать у чорному шовку від шиї до ніг, з молочно-білим лицем і червоним дивним волоссям Тіле раптом одходить набік і тягне за собою Фріца, рівночасно поштиво й низько кланяючись постаті. Обидва мовчки, витягшись, стоять, коли вона рівно, строго й велично несучи голову, з легким скляним шелестом шовку проходить повз них. І Фріц уже знає, що це вона, це та, ради якої він тут.

І коли він лишається сам і думає про чорноблискучу постать із високими, широкими клубами, спадистими плечима й короною червоного волосся, йому стає сумно й дивно хто тон, що має сміливість і щастя цілувати це лице? І що можна даїи за те, щоб мати право на це?

* * *

Так, так, трошки більше, ніж два тижні, пробув Рудольф Штор у горах, ревізуючи землетрус. Але, очевидно, наслідки ревізії надзвичайно добрі. Садівник Иоганн, який помагав панові докторові піднести валізку з візника до лабораторії, цілком виразно бачить, що пан доктор увесь якийсь дивний, а з лиця його неначе сяйво йде. А ще дивніша його мова. На ввічливе звичайне запитання старенького Иоганна, чи вдатно подорожувалося, пан доктор раптом зупиняється, бере Иоганна за плечі і, сяючи йому в лице очима, каже:

— Знаєте що, пане Грубмахере, такої удачі, мабуть, ще ніколи весь світ не бачив. Коли я не помиляюсь, пане Грубмахере, то все людство хутко буде задволене з моєї удачі. Запевняю вас!

Отаке каже пан доктор, щастя йому, боже. А що вже валізка тяжка, то хай же їй усячина! — ледве-ледве вдвох дотараба-нили до лабораторії. Залізо там чи золото — цього Иоганн із певністю не сказав би, але що важка, то важка!

Міці теж дуже здивована поведінкою пана доктора. Надзвичайно чудна поведінка! Це вже хоч би з того помітно, що коли Міці, прочувши від Иоганна про приїзд доктора Рудольфа, на хвилинку забігає до лабораторії, то пан доктор ставиться до цього так, ніби до нього прийшла якась стара бабуня. Привітно, ласкаво, але...

Міці просто змушена вжити деяких із давніх-давен вироблених жіночим родом заходів, щоб вивести пана доктора з цього ненормального стану.

Нема що, заходи не йдуть намарне. Але й тут виявляється чудність пана доктора: раптом хапає її, зминає всю і при розчинених дверях починає скажено цілувати. При розчинених дверях! Хіба це нормальний стан?!

Розуміється, Міці й тут мусить звернутись до віками випробуваних засобів жіноцтва злякано прошепотівши «од, хтось іде!», швиденько користується звичайною в таких випадках ві ковою чоловічою довірливістю й виривається. Потім, загородившись стільцем, стає біля самих дверей. Таким тільки чином і вдається привести пана доктора до більш менш нормального стану.

Власне, до «більш менш». Бо що то за нормальний стан, коли людині розповідається про надзвичайно цікаві трагічні но вини, а вона з блаженною посмішкою або ходить по хаті, як

граблями, розчісуючи волосся пальцями, або сідає біля валізки й неначе п'яними, блискучими, посоловілими очима любовно длубається в якихось камінцях.

А новини ж такі, що в усякого іншого очі на лоба з цікавості вилізли б. Наприклад, пропад коронки. Всі газети про це криком кричать, усі екрани про це миготять, на всіх аеростатах увечері про це реклами висвітлюють. А пан доктор тільки засміявся на все це та пробурмотів собі під ніс:

— Та ну? Отака Історія?

І знов за камінці.

А коронка ж, можна сказати, істинно якась чарівна. Це Міці мусить таки сама признати. Вона, розуміється, в бога не вірить, релігія, попи — все це, звичайно, забобони, вона безрелігійна вже три роки, але тут вона мусить визнати, що в коронці дійсно сидять якісь старі чари. Чортячі чи божі, але сидять. Факт!

Пан доктор не вірять? Добре. Але панові докторові, розуміється, відомо, що принцеса має від свого роду заповіт перевчити всі книжки на світі, і коли не зостанеться ні одної не перевченої нею, тоді ота коронка, що пропала, стане справжньою коронкою, і в Німеччині знову повернеться колишня монархія. Відомо це панові докторові? Добре. Що ж це за знак, що як пропала коронка, так і принцеса звеліла всі книжки геть із її кабінету повиносити? Га? А подивитись тільки на неї, яка стала. То така пишна, повільна, така горда була, така тиха та нечутна. А тепер уся як на струнах, хвилини на місці не всидить, то верхи гасає, то на аероплані над усім Берліном шугає, то підніме в себе таку музику на роялі, що старий граф тільки покректує. Що це все значить? Га?

Пан доктор, приставивши до ока побільшене скло й розглядаючи камінчик, мусить згодитись, що це таки надзвичайно цікаво.

Так, розуміється, цікаво, але що чари в ній є, то це теж таки факт Міці, звичайно, пі в які відьми, наговори й тому подібні забобони не вірить, але що ця коронка не проста й що дійсно, як кажуть люди, скрізь несе з собою нещастя, то це ж видко не тільки на принцесі. Весь дім, уся родина графська як пере мінилася після пропаду коронки. Старий граф, наприклад, — господи, аж моюрошно часом стає! — тільки те й робить, що ходить по парадних покоях, заклавши одну руку за спину й весь час перебираючи пальцями, а другою почухує підборіддя. Іноді стане, стоїть, щось про себе бурмоче, знизує плечима, по-сміхається. Стара графиня притихла, навіть до кухні не втручається, ні до чого не заглядає. А що з графівною Трудою сталось, так це теж хіба не доказ? Їй би то, сказати, що до коронки? А як пропала, так графівну як підмінили. То, бувало, останніми часами тільки до церкви виходила (щось було таке напало на неї!) — така собі сумирна була, а то теж раптом як скинула з себе всю релігію й загуляла так, що аж курить. Додому до ночі не вертається, і часом винцем од неї таки добренько попахує. Старий граф уже разів зо два з нею строгу балачку мали, але то їй цілком байдуже, тільки комічно так посвистує собі. Та навіть на прислузі відбилась та коронка, чого вже більше! Фрідріха заарештували (хоч усі готові заприсягти, що він ані сном, ані духом не винен). Ернста відправили. А замість їх узяли якогось молоденького кучерявого хлопця, що вміє тільки червоніти, а в своєму ділі анічогісінько не тямить. А приставлено його, — подумай тільки! — до самої принцеси. Маєте собі. Ото ніби якась відома графові Адольфові й дуже вірна людина.

І от тут пан доктор раптом візьми та й запитай.

— Так, так. Ну, а як принцеса ся має? Нічого?

Міці на це тільки поширює очі, потім заплющує їх і глибоко зітхає.

Їй-богу, це могло вже навіть стару бабусю зачепити. Міці, розуміється, цього так залишити не може. Її, мабуть, уже давно там кликали, але вона мусить перевірити, що з бідним паном доктором сталось.

Маючи таку невинну мету, вона виходить із-за свого стільця й наближається до пана доктора.

Він зиркає на неї, як на муху, і знову нахиляється до валізки.

Якісь паршиві, сіренькі, з зеленими жилками камінці цікавіші йому за молоду дівчину!

— У, які гарнесенькі камінчики! Можна мені подивитись?

Господи, як він ізлякався! Аж руку її відхилив набік. Подумайте, добро яке!

Але Міці зате ловить його руку й уже не випускає доти, доки не перевіряє, чи дійсно ж таки — що вона, що стара бабуся — то все одно для нього.

Та, на біду, занадто вже перепереверіла. Знову його ненормальний стан кидається в другий бік. Двері, правда, вже зачинені, але не замкнені. Істинно, не замкнені! Хтось може кожної хвилини ввійти. Але яан доктор на цей раз уже й правді не вірить. Хапає Міці на руки, піднімає, як оберемок трави, і несе до ліжка. Цілком божевільний чоловік!

Міці мусить тричі дати слово, що ввечері по десятій годині неодмінно-неодмінно прийде до нього. Тільки під цією умовою їй удається визволитись із залізних (просто-таки залізних!) обіймів.

Але маєте знов. коли Міці, стоячи перед дзеркалом, поправляє пухнасто-розтріпану зачіску і вся така біло-рожева, з білим волоссям, білими зубами, білими віями, білою шиєю й чер воними щоками та устами стоїть перед дзеркалом і аж сама милується з себе, пан доктор знов уже коло своєї проклятої валізки! Хіба ж не дивовижний стан?!

* * *

Макс Штор стомлено, з ненавистю й огидою дивиться в дзеркало на своє смугляве, класично гарне лице з навислим на чоло пасмом чорного, скудовченого, виткого чуба.

Що може бути дурніше й безглуздіше, як от із такою мерзенною пикою бути членом Інараку? Оперовим співцем, маляром-омнеїстом, офіцером мертенсівської гвардії, прем'єр-любовником Сузанни, — оце так.

З дзеркала на Макса дивляться глибокі, як два тунелі, пухнасті темно-сірі очі, дивляться з такою мішаниною суму, огиди й самолюбвання, що йому стає ніяково й соромно. Ніс — бездоганно правильний, ніжно-смуглявого кістяного тону. Дійсно, як каже Сузанна, хочеться взяти його окремо, гладити, тулити до лиця й цілувати, — честь, яка, справді, носам рідко випадає. А уста? Навіть щось немовби розумне в них, крім вирисуваності, є!

Що може бути смішніше й більш ідіотське, коли індивід із такою проклятою природою фізіономією намагається поводитись і жити, як порядна людина?

Ні, що там фізіономія! Коли крихітна, трухла, ласовита й слинява душа хоче вдавати велику, сталеву, вищу натуру. Оце комізм!

«І одречеться батька, матері, жінки, коханки, роздасть маєтки свої, одмовиться від особистих радощів своїх, візьме хрест свій і піде з Інараком». Так стоїть у передмові статуту.

Ах, як тоді, в тюрмі, це здавалось таким високим, таким до сяжним і таким якраз найпотрібнішим серед підкупства, зрадництва, лицемірства, слабодухості легальних соціалістів?

А параграф 9 статуту?

Макс підсовує ближче тоненьку книжечку й перегортає сторінку назад:

«Ні родинні, ні особисті зв'язки й відносини членів Інараку не можуть стояти на перешкоді у виконванні їхнього організаційного обов'язку й дисципліни».

І далі знов:

«§ 25. Вступ до Інараку — на все життя. Ні добровільного виходу членів, ні виключення їх із Інараку не може бути. Членів, що виявлять себе невідповідними цілям і методам Інараку, видаляє з організації — смерть».

Справедливо. Розумно. Необхідно. Знай, що робиш. Перевір, вимірй свою душу, — чи вистачить її піднести те, що береш на себе; чи з криці вона, чи з киселю; чи пухир, що так загониште рветься вгору, але від малесенького підколу лускає и зморщується, чи вічне джерело, що б'є вгору й не скоряється навіть під важким камінням. На це строку тобі дається цілий рік. Цілий рік ти можеш думати про те, з чого твою душу зліплено, і коли ти з душею протоплазми забираєшся серед слонів, то невже ти смієш бути в претензії, що вони тебе роздушують?

Ах, цей рік якраз був у тюрмі. Так, так, Інарак саме для ув'язнених, для скутих, для насичених лютою ненавистю й жагучою волею до визволення. Для тих, що, оточені іклами ворогів, дають кривавий зарік розпороти собі груди об ці ікла, щоб так їх обламати.

Макс Штор ліниво відсуває статут і бере в руки бритву. Треба голитись, немає ради. Сузанна так не любить брудних щік. Це — неестетично. Естетично! Тяма, яку можна розтягти, як гуму, на всякий зріст; шворка, якою можна Сузанну сповити, як немовлятко; релігія людей, що загубили здатність до якої-будь релігії.

Сонце горить палом у шибках протилежного дому. Безперестанку гуде, шкварчить і тоненько завиває повітряний трамвай Будинок змерзло труситься від грюкоту підземної залізниці, трамваїв, автомобілів. Над головою вперто ходить старий Надель, точними, дрібними, цюкаючими кроками, роблячи моціон і намотуючи шовк на мітницю.

Раптом Макс одкладає бритву, надушує гудзик екрана й бере ручку телефону. На екрані з'являється заклопотане, миле обличчя з слухаючими очима.

— Руді? Ти? Ну, слава богу! Приїхав нарешті? Сьогодні? Телефоную тобі два дні вже. Маю дуже важну справу до тебе Можеш мене прийняти сьогодні в себе о восьмій?.. Що? Щоб пізніше як до десятої не сидів? Добре. Справа коротка. Не затримаю. Ти мене зустрінеш біля хвртки саду? Добре. Буду точно о восьмій. Бувай.

«І одречеться батька, матері...» Так, одречеться той, хто може Хто ж не може, той. ну що ж, той, може, зможе з гідністю сам підставити голову пгд товариський револьвер.

Макс мляво, розвезеними рухами, одтріпнувши пасмо чуба вгору, бере бритву й починає гострити.

Геройство!.. І неодмінно барикади, ешафот, натхненний погляд, геройський жест. А, бідні паршивці люди, вони такі убогі, отупілі, маленькі, що без натхнених, «естетичних» жестів для них нема героїства.

Подвиг!.. І неодмінно — пустеля, печера, зелений бородатий дід-подвижник, чорт, молитва.

О, легко було тим історичним, легендарним героям виробляти опереткові жести на барикадах, ешафотах, траншеях. Легко. Дуло зеленим порохнявим дідам у своїх норах зашіптувати свої молоді пакості. Ні, ти, голубе, не на ешафоті геройство покажи, не один раз, не одну чверть години, а все життя, щодня, щогодин попростій на ешафоті. І без публіки, братику, без аплодисментів, без жестів, нікому не відомий, не знаний, не оплаканий і ввесь час із головою на гільйотині. Ану? І в історію тебе не запишуть, і ті, за кого ти смертником усе життя ходиш, ще, може, і обплюють тебе. Ще більше, герою: ти повинен усе, що через чрево матері виніс із віків людства, скинути з себе, як гадюка скидає шкуру. «І одречеться батька, матері..» І коли їх, цих батька й матір, наприклад, бомбою треба висадити в повітря, на шматки розірвати ту посмішку, що з неї ти шив перші радості життя, ті груди, що втихомирювали соками своїми твої перші страждання, — ти повинен це зробити точно й без вагання Чуєш, барикадний герою? І ти — не зелений, порохнявий дід, і ти не в пустелі, і ти маєш справу не з наївним, дурнуватим чортиком-спокусником, що його вбога фантазія поза голу жінку не сягає Ні, тобі тільки двадцять сім років, у тобі необ'їждженим конем стрибає кров, ти в центрі величезного, напівбожевільного, жадного, щоночі танцюючого міста, круг тебе кишить усіма дияволами спокуси, найвитонченішими, найхімернішими, найпривабливішими дияволами, який тільки могла витворити знудьгована, передосвідчена, з атрофованими нервами людськість. От тут, діду, спробуй бути подвижником. Ану?

Макс із гидливою посмішкою ліниво вмочує щіточку в воду й намилує щоку. Красунь із чорною головою, й бровами, й білою бородою. Сузанні б це вподобалось. А безрукий, недобитий Надель усе ходить, робить свій моціон і насотує шовк, якого ніколи не носив і не носитиме.

Любіть ворогів своїх, благословляйте ненавидячих вас, слухайтесь грабуючих вас, підставляйте ваші ліві щоки, коли вас б'ють у праві, і любіть, любіть ближнього, як самого себе. Любіть і бійтесь, уникайте всякого гніву, злості, ненависті, гріх бо це великий перед отцем вашим небесним.

Хе! І біля двох тисяч літ живе ця безглузда брехлива нісенітниця. І всі розчулюються перед нею, і всі, навіть соціалісти, вважають її за святе ідеальне вчення! Величезні філософи людства всіх віків на всі лади переживують її, реставрують, підновлюють. Всі зелені, порохливі діди, всі оці Канти, Толсті, Маєри, всі нею зашіптують свої молоді пакості, всі нею консервують свої немощні літа. Егоїзм — ваша універсальна любов, зелені діди! Чуєте ви? Жорстокий, злий, тупий, лицемірний егоїзм! Любити всякого, почувати до кожного тепле, лагідне почуття, від усього мати тільки викликаюче благословення, ніколи не мати вщипливої, отруйної злості, ніколи не противитися злomu, ніколи не задихатись од гніву, ніколи не зеленіти від ненависті, — та це ж надзвичайно гігієнічна штука, це ж зберігає організм краще за всякі патентовані препарати, це ж вічний, сонячний, цілющий курорт, санаторія, рай небесний на землі!

Макс обережно ставить намилену пухку шапочку щітки на стіл, засуває руки в кишені і, одкинувшись на стілець, дивиться у вікно. В щілину між дахом протилежного будинку й синім далеким небом врізалась густа жовта, як стара вата, хмара. Під нею просуваються то в той, то в другий бік аероплани. Вони пролітають на годину по кількасот кілометрів, а звідси здається,

що вони ледве рухаються.

Люби всіх ближніх, як самого себе. Хе! Непогано.

Ах ви, хитрі, зелені, порохняні діди! Як ви охоче вхопились за таку святість! Як ви ретельно захищаєте саме до всякого ближнього любов. Начхати вам на те, що любов до Мертенса є — неминуче й необхідно — ненависть до Наделя, до мільйонів Наделів. А любов до Наделів є ненависть до Мертенсів! Ні, вам конче треба до всіх, бо вам, власне, наплювать на Мертенсів і на Наделів. На всіх ближніх, крім самих себе, вам наплювать, зелені ви, старі, себелюбні пакосники!

Сузанна теж має таку любов. Вона інакше називається — красою, але назва справи не міняє. Служіння красі, любов до краси — це ж так гарно звучить, це ж така шляхетна, висока ціль життя. У-у, лицемірна, паразитарна гидь, вона не задовольняється тим, що безкарно, безупинно смокче Наделів, вона ще вимагає атестата на святість, красу, вищість!

Макс устає, хапає рушника і, намочивши його, рішуче витирає лице. Для сьогоднішньої розмови цілком вистачить і неголеного лица.

Так, тепер ясно вагання к чорту. З чим, з чим, а з Сузанною повинен бути рішучий кінець!

* * *

Коли Макс підходить до вілли Сузанни (о, не під!їжджає й не підлітає, а пішечки, злізши з трамвая, підходить), перед ворітьми стоїть уже ряд автомобілів. Збоку вілли, посеред парку, на маленькім аеродромі стоять аероплани різних розмірів.

Значить, сьогодні дійсно має бути цвіт «артистичного світу». Перед роз'їздом на літо остання артистична біскаья. Чудово.

Макс іде повільним лінивим кроком, заклавши одну руку в кишеню й одкинувши голову назад, як ходять по передмісті відомі всім, але не спіймані злодії; такі собі зневажливо-веселі, нахабно добродушні, з виразом вибачливої вищості ліні й готовності моментально вихопити револьвера й покласти на місці всякого, хто спробує зробити замах на їхню свободу. Розхристані майже до пояса груди Макса не напудрені, без на грудного жабо і з неповищипуваним густим чорним волоссям (Навмисне сьогодні жабо, хоч і поганеньке, не надяг!). Лице неголене, а головне, ні вуста, ні очі, ні щоки не підмальовані, вуса і брови свого кольору; убрання сіре, не шовкове й не кольорове. Одне слово, всі ознаки людини з простонароддя, — робітник або зовсім маленький урядовець. (І сіре убрання теж навмисне одягнув!)

Так, значить, останній раз він має честь і щастя входити до цього храму краси. Храм, правда, дуже подібний до «храму» Мертенса, поганенька копія з поганого гевала. Ті самі дорійські колони, портал, бані, маса наростів, бородавок, шпилів. А пнеться як, кричить, навалює всім тілом, — схились, задушу!

Внизу льокаї, знаючи Макса, поштиво й занадто ласкаво, як до улюблених звірят пана, вітаються до нього. І тільки як його висока, недбала постать ховається вгорі на сходах, перезираються, посміхаються й зітхають, — удова радника комерції, консервного короля Ернеста Фішера може собі все дозволиш.

Дійсно, сьогодні злетівся весь цвіт «творчого» Берліна. Велика кругла зала з банею, з церковними довгими кольоровими вікнами, з фресками (знову поганенька копія з мертенсівської препоганої зали) повна тихого, густого гомону голосів. Вгорі горить жовтий,

перепущений через жовто-червоне скло вікна, великий сніп сонячних променів. Од цього внизу на все лягас легкий золотистий тон, злагіднюючи вмисну, холодну, синю напівтьму закутків. Посеред зали, закинувши в жагучій радості й тузі руки за голову, вся витягнена криком нестримного прагнення, стоїть прекрасна копія «Краси» Аделя, суперниці Венери Мілоської. ? двох боків її синюватими спіральними пасмами здійсмається вгору димок тиміямуму, набираючи вгорі то зеленкуватого, то червоно фіолетового тону від променів різно-фарбних вікон. Навколо статуї невеликий круг, — ніхто не сміє сидіти близько коло неї. Тільки за кругом під гіллям лапатах східних рослин, за майстерно задрапованими зеленню столиками, в фотелях-ложах, підроблених під зарослі мохом скелі, купчиться все товариство.

Макс усе тою ж недбало-лінивою ходою перерізує порожній круг і наближається до гостей. Гомін розмов, як туркіт затихаючої машини, починає помалу вщухати, а обличчя повертається назустріч високому, з випнутими волосатими грудьми красуневі. Хто не знає Макса, той робить широкі питаючі очі, а хто знає, посміхається так, як посміхаються з примхи близької людини, і з загадковою простотою пояснює незнаючим:

— Соціал демократ Журналіст. Давній знайомий пані господині.

З дальшого кутка, з синьої глибини грота вже спішить Сузанна. Срібно рудява, з модним розрізом по боках до самих клубів сукня, — власне два фартухи, спереду і ззаду, упевнено, ритмічно й важкувато погойдуються, часом біліючи тілом голої ноги. А очі, коров'ячі, темні, вогкі, з темно синіми баньками, вже так знайомо, так хвилююче й так насмішкувато-ласкаво грають йому назустріч. О, вона вже з одного погляду на нього знає, в якому він стані і вже моментально виставила свою зброю вогкі сміхотливі очі.

Закони омнеїзму, поважані в цьому домі, як ніде, почасти звідси й виходячи, дозволяють усі форми поведінки, які коли-небудь вживалися в людському товаристві (виключаючи тільки негарні). Макс може здоровитись, може не здороватись, може потисну і тільки руку, може прикласти руку до чола або хитнути головою Коли гарно зробив би, може стати на коліно і схилити голову.

Макс недбало подає руку господині й зиркає на сусідню групу, в центрі якої сидить гола жінка з прозорою сіткою на грудях і вузьким поясом на клубах. Жінка синіми здивованими очима дивигься на нього

— Я, Сузанно, власне, на хвилинку. Так, пару слів сказати. Маєш час?

Група з голою жінкою може чути його слова. Можуть навіть і дальші чути. Цілком можливо. Але Макс може ще й голосніше сказа їй. Коли Сузанні це не до вподоби, що ж робити?

Але Сузанні саме це до вподоби, — очі так сміхотливо, роблено-здивовано поширились. На хвилинку? Господи, як це надзвичайно з його боку: тільки на хвилинку. Здається, це перша їхня зустріч, що починається від «хвилинки»? Ні? Чи, може, іноді це вже бувало?

А оголена до пліч, темно-білого тону рука вже владно, м'яко й жартівливо бере його попід лікоть і веде під величезний, з морозцем із-під низу, лопух. Лопух так дбайливо й догадливо розвісив своє листя, що з боків майже нічого з-яд нього не видно.

— Ну?

Але, скося зиркнувши до сусідньої групи, Сузанна раптом витягує наперед до Макса біле лице та темно-червоні уста й з натиском і погрозою сміхотливо шепоче:

— Милий! Ти милий. Чуєш ти?

Ага, це значить бій розпочався. Ах, чортяка його мамі, раз у раз він отак-о починається, раз у раз вона захоплює ініціативу в свої руки, робить перший наступ, ослаблює його, розуміється, перемога майже раз у раз буває на її боці. От уже тепло-тепло занило по всьому тілі від цього тону, від любовно-загрозливо витягнених уст, від вогких, чистих, звірячих очей.

Та що йому, нарешті, до цієї жінки?

— Вибач. Я на одну хвилинку. Тоді буду вся до твоїх послуг. Вся. Чуєш?

І, підвівшись, вона знову нахилиється до нього й притискує очима, в яких і загроза, і жага, і насмішка мішаються разом. Потім раптово легко випростовується і, випинаючи трохи наперед коліна, переходить круг і прямує до грота, з якого вийшла. І молочно-біла спина так тепло й яскраво відтіняється темно-бронзовою важкою краскою волосся.

Ага, пішла когось там заспокоїти, близько-близько, в самі очі шепнути йому «милий!» і випрохати кілька хвилин для одного чудака, якого пригтовтує і вводить у свою віру. Нічого, тепер усі її хвилини будуть вільні.

В залі вже знову стоїть рівний гомін голосів, як шум гірського ручаю. Часом із нього, наче срібна рибка, скидується, випліскується жіночий сміх і скрик. Пасма тиміям листочкуватими нитками струнко й безупинно тягнуться вгору до жовтогарячих променів бані. Туди ж тягнеться й безупинно рветься мармурове, але живіше, правдивіше, жагучіше за всі живі тіла, що гомонять круг нього, тіло. І таке дитяче, чисте зворушення, така тиха благість, така радісна туга випромінюються з цього мертвого мармуру, що глузливою богозневажливістю здається дзвякання посуду, димок сигар, виплески сміху. Ех, розкласти б усі ці понамальовувані, штучні, недогнिलі тіла «творців» перед отим куривом і вихльостать їх усі підряд. Оце була б жертва красі!

Макс перехилиє трошки вбік тіло й починає розглядати присутніх.

Так, так, сьогодні, справді, добірний цвіт ізлетівся з усіх дерев. Скільки фарб на матеріях, на волоссі, на пиках! Скільки каміння, золота, бриліантів!

Так, так, «знаменитості», «королі», «зорі», «зеніти» творчості: науки, журналістики, малярства, музики, поезії, сцени. О, в радниці комерції Сузанни Фішер (ех, яке неаристократичне, не «творче» прізвище!) тільки цвіт, тільки вибрані можуть бути. Запросити до Сузанни Фішер — це одчинені двері до всіх салонів, банків, кабінетів редакторів. Але тим-то й чудно, що така постать, як Максова, попала сюди! Хе!

А якби ж вони ще знали, хто він! Все фарбоване волосся, як трава, як кущі, повставало б їм догори. Од дрижаків уся штукатурка пообвалювалась би.

Але, бідолахи, які вони все-таки нещасні: це ж кожна з них увесь час твердо пам'ятає, що воно е воно, що на нього дивляться, що кожне слово його в історію записується, моментально, без авторської коректури в історію! Через те вони всі такі поважні, вибачливо-благодюшні, з найкращими своїми посмішками, в найкращих своїх позах, — всі ж вони без перестанку фотографуються.

Тільки жінки не фотографуються й не позують. Правда, теж позують, але зовсім не для історії й не як співачки, актриси, малярки. О, для тої, якій лишається тільки так позувати, можна складати свої манатки й їхати на той світ.

До групи з голою Сікстинською Мадонною в темно-зеленому китайського тонкого, як павутиння, шовку (останній крик моди!) півсмокінгу важко й похекуючи підходить Брук. Мадонна трошки посувається, за нею посувається панок із довгим синім волоссям і фіолетовими вустами. Брук іспочатку садовить свій важкий зад, потім сам сідає і розпинає руки на спинці канапи-скелі. Гладкі, м'ясисті, напудрені, але червоні й крізь пудру груди його випинаються наперед упевнено й недбало. Нижня намальована губа гидливо одвисла. Брук дозволяє собі позувати без посмішок, він фотографується а *naturelle*, брутальним, нахабним, тупим, деспотичним хамом. Бо він — Брук, єдиний бас на весь світ, оперовий король. Той самий Брук, який на сцені в екстазі хамства упав на коліна перед ложею Мертенса, що зволила милостиво хитнути йому головою. І цей суб'єкт у Сузанни за найпочеснішого гостя!

Макс нетерпляче й іпонуро дивиться до гроту. Забула, чи що? Власне, якого чорта він, йолоп проклятий, приплився сюди? Порвати з Сузанною? Та для цього треба неодмінно бачити її, та ще в час біскаї? Вияснити? Що вияснити, лицеміре, паскуднику? За любовника свого вона його брати не хоче. Їй треба чоловіка, хазяїна її маєтків, які розкрадають управителі. Вона хоче прилаштувати його на цю посаду. Ясно ж не раз казала, чого ж йому ще? Він теж не хоче її мати тільки за любовницю. Значить, що ж тут вияснити? Чи не сподівається він, що вона все ж таки відмовиться від усіх своїх маєтків, стане його жінкою, «другом», «товаришем», піде на службу до якогось бюро, буде носити дешевенькі капелюхи, на які іплює її покоївка? А він за це одкриє їй, що він член Інараку, член страшної банди розбійників, що за саму участь у ній — смертна кара. Божевільний він чи просто мерзенний, жалюгідний лицемір?

Сузанна виходить із грота і, кругло піднявши повну руку, легкими дотиками пальців поправляє зачіску. Цілував її там хто? Лице спокійне, очі привітно-насмішкуваті повертаються то до одної, то до другої Але хіба пізнаєш що-небудь по її лиці?

Підходить до групи голої Мадонни. Чогось, видко, просить у Мадонни. Обидві дивляться в його бік. Мадонна нерішуче знизує голими рожевими плечима. Сузанна, очима сміючись, часто, певно хитає їй головою й іде через круг до лопуха.

Макс поспішно відхиляє тіло в другий бік, закладає ногу на ногу й напівприплющує очі.

— Я була більше, ніж хвилинку? Сердився? Га?

О, дурниці. Він собі трошки задрімав Надворі така спека, а іут такий чудесний холодок.

— Ну, так Я так і знала, що ти задрімаєш. Я умовляла на ших дам затанцювати біскаю. Спеціально для тебе. Цих ти ще не бачив. Одна відмовилась, — шкода! — а друга, здається, буде. Ти зробив на неї враження.

Гм. Біская — річ, розуміється, непогана, естетична з усіх поглядів, але перше те, що він абсолютно не має часу, по-друге він має до неї справу, яка ніяк не підходить до біскаї, а третє, нарешті, танцювати біскаю перед твором Адел трош ки... неестетично. І навіть непристойно.

З іусіх аргументів вона, розуміється, почула тільки трсгій. Вона, Сузанна Фішер, може зробити що-небудь неестетичне?

Вона, якій найвищі митці, найтонші, найчуліші знавці краси щодня співають хвалу і славу за її власну красу й за найкраще розуміння всякої естетики?! О, як зараз вона за це вишкірить зуби!

Сузанна сідає поруч із Максом, швиденько, непомітно проводить ніжною й теплою долонею по лиці йому и просто, лукаво, пошепки говорить:

— А от ти зараз побачиш, чи пристойно. А за те, що не поголився, укушу Чуєш?

І зараз же підводиться і, подивившись кудись угору, хитає головою.

Після руки на щоці Макса лишається атласистий теплий слід і свіжий, ніжний запах, од якого на губах виступає почування м'яких, вогких і таких хвилюючо-податливих уст Сузанни.

Макс прибільшено зітхає, перекладає ногу на ногу й схиляє голову на плече з виглядом людини, яка дожидається потягу.

Раптом звідкись ледве чутно просочується до гомону голосів трошки гунявий, металічний і ніжний звук. За ним другий, сміливіший, виразніший, хвилястий. Перші ноти біскаї! Гомін майже зразу затихає, поспішно дзвякає посуд, по залі проходить шелест шовку, і з-за дерев, кущів, лапатоного листя, з синіх іприсмерків закутків з'являються різнофарбні плями облич, як химерні живі квітки.

Мадонна з синіми очима ліниво, неохоче підводиться й байдуже поправляє на клубах легенький рожевий пояс, який не зовсім точно виконує своє призначення. Знизнувши одним плечем, вона зітхає й повільно, дивлячись собі під ноги, взуті в легенькі рожеві черевички, дрібними кроками виходить у круг і стає перед мармуром.

Макс із ворожим, гидливим усміхом слідкує за нею. Яка вона здається тут незграбна, важка, м'ясиста в порівнянні з їм незаймане дівочим, зворушливо чистим тілом каменя. (Хоча збудована Мадонна досить гарно, це треба признати, і окремо взяте тіло її може претендувати на вистанці на першу премію).

Мелодія біскаї все густіше, виразніше заповнює залу. Здається, вона виходить не з одного місця, а з усіх боків, зі стін, зі стелі, з кожної щілини. Гунявий звук, як голос дівчини, якій затулено носа, веде перед, тамтам обережно час од часу робить два удари й замовкає, неначе легенько підпихає у спину дів чину.

Мадонна з синіми очима стоїть лицем до статуї, все нижче й нижче похиляючи перед нею ясно жовту голову. Потім стає на одне коліно й витягує врівні з похиленою головою рожеві молоді руки Тамгам голосно, відно б'є два рази. І зараз же дзвенить мідь, вихром здійснюються скрипки, гунява дівчина розкриває уста, випускаючи вільні, металічні, ніжні звуки.

Мадонна схоплюється з колін, підкидає руки і, легко, гордо несучи груди вперед, іде назустріч коханому.

І з перших же кроків її, та, власне, з перших рухів, усередині в Макса щось легесенько клацає, наче тихенько розчинилися замкнені досі двері до якогось переділу душі. І стає легко, затишно, цікаво хвилююче. Та сама біскаї, яка своєю розхристаною похитливістю, своїм гунявим, сифілітичним цинізмом викликає раз у раз почування зв'язаності, ніяковості й полового роздратування, тепер легко, ніжно проходить усередину, вростає, зливається з усім Максом. Вона вже перестала бути біскаєю, модерним танцем салонів і кабаре. Це чудесна, зворушлива поема, що розповідає про вічне в людині. Нічого нового не каже Мадонна, все те саме: зустріч: захват, страх, потяг, віддавання. Але все, що вона каже, є таке необхідне, таке одверте, природне й таке невинно чисте, як це може бути тільки в тварин і в великому творі мистецтва. І вже вона не здається важкою в порівнянні з «Красою», навпаки, здається, що вони обидві мають щось надзвичайно спільне й рідне між собою. Одна сестра, кремово-біла, непорушне застигла в русі екстазу, а друга, рожева, дихаюча, переказує її мовчазну жагучу мову.

Макс увесь витягується наперед і не зводить поширених очей з рожевого ритмічного тіла. Ах, так! Ах, мила, голубко, так! Ну, ще, ради бога, ще! Ото, от так! І це так.

Кожний її рух, поворот, вигин тіла, кожна лінія наче розв'язує вузлик за вузликом у душі, розв'язує легко, дивно, ніжно, викликаючи щоразу внутрішній крик полегкості, увільнення й ритмічної, все ширшої та ширшої радості.

Тамтам різко, часто б'є, труситься, сказано шарпається і, знесилено затримуючи темп, блаженно затихає. Рожеве тіло в солодкій, вдячній знемозі схиляється перед тиміямом і лягає.

Макс, як підкинений, схоплюється, підбігає до Мадонни, що почала підводитись, і бурно, вдячно, сяючи очима, простягає їй руку.

— Я страшенно вам дякую! Я перший раз сьогодні зрозумів, як ображають автора біскаї, танцюючи її не так, як ви Я дуже дякую!

Мадонна з сильно, глибоко дихаючими грудьми, сидячи на килимі, звівши на нього великі, благальні очі, подає йому свою руку й засоромлено посміхається. І видно, що їй під його поглядом страшенно соромно й солодко від своєї наготи, яку вона носила і як легко й просю, як одягу.

Макс, не помічаючи цього, сильно струшує теплу, трохи вогку руку, повергається і іде знову до лопуха, йому ніяково, але загонисто весело. Різнофарбні обличчя посміхаються, ворухаються, спішать до Мадонни, проводжаючи ного насмішкува тим поглядом Сузанна з чудним блиском в очах стоїть біля лопуха.

— Ну, що? Непристойно? Га?

О ні, цього він не може більше сказати. Про цей танець цього ніхто не сміє сказати. Хто вона?

Сузанна пильно, насмішкувато й чудно водить поглядом по лиці Макса. Де ділась умисна розвезеність, нахабнувата недбалість, виклик, примружені очі? Очі проміняться, блискають, у плечах енергія, рішучість. Ех, давайте тепер йому ворогів! Ах, Максе, ах, експансивний, запальний, мінливий, бурний хлопчиську! Узять би тебе отут при всіх за твою дику, прекрасну голову й боляче боляче укусить у прокляті губи!

— Хто вона? Гм. Цікаво? Зачепила? Вона... Ріта Менцель

Ріта Менцель?! Так це вона Ріта Менцель?! Нова балетна знаменитість? Ах, он вона яка!

Макс озирається, але нова знаменитість уже оточена старими знаменитостями, і більше не видно синіх благаючих очей Мадонни і співучого рожевого тіла, яке стало таким рідним. Шкода Але все одно, спасибі їй, — тепер він може говорити з Сузанною як с л і д, не так, як ізбирався, а так, як танцювала та, — просто, чисто, одверто й по-людськи.

Він повертається до Сузанни. Коли вона не дуже занята, він прохав би в неї декілька хвилин для розмови. Тільки декілька хвилин. І десь у іншому місці, не серед цього натовпу.

Сузанна мовчки, не перестаючи чудно посміхатись, рушіче бере його під лікоть і веде з залу. В зеленому салоні вона на хвилинку зупиняється, думає і, посміхнувшись, веде праворуч до низеньких дверей. Макс слухняно йде за нею, весь час почувачи її голу, налягаючи на його лікоть руку і ждучи моменту, щоб увільнитись од неї.

— Ну, прошу.

Але в кімнаті зовсім темно. І вмиль уся вона, як величезний ліхтар без ламп, засвічується жовтогарячим світлом. Здається, з усіх кутків зійшло палюче літнє сонце і, невидне для ока, залило всю кімнату пекучим вогнем. Угорі під круглою стелею воно — як літнього ранку, внизу — як перед вечором.

Макс швидко, вражено дивиться на Сузанну.

Вона з невинним, лукавим і насмішкуватим виглядом поводить рукою до широкої, низької, укладеної масою подушок канапи й уклоняється.

— Будь ласка. Я вибрала найбільш відповідне місце для нашої пресерйозної справи. Правда?

Це — «каплиця Афродіти». Посередині стоїть лицем до канапи її фігура, роботи омнеїста Лінде, — похитливо гарний соковитий образ. На стінах висять найкращі речі старого й нового еротизму. В кутках стоять старовинні вази в формі фалусів і скульптури, яких прилюдно не можна було виставити. І те, що все це твори щирого мистецтва, що вся каплиця заповнена ними й погляд неодмінно мусить натикатись на них, що світить літнє, пекуче сонце, — все це зразу обхоплює душним, непо-кійним, п'яним духом.

— Будь ласка. Прошу.

І Сузанна знову поводить голою рукою до канапи. Більш ніяких меблів у каплиці немає.

Макс, заклавши ліву руку в кишеню, лінивим і недбалим кроком підходить до канапи й сідає на неї. Спинки немає, через те він підмощує під спину декілька подушок і спирається на них. Добре, він може й тут балакати так, як він хоче, а не вона. Властиво, і балакати нема чого. Треба тільки по-дружньому, просто, щиро подати їй руку, подякувати за все добре й попрощатись. Так він і хотів зробити. Так вона й повинна була зрозуміти з усього його вигляду (а коли треба, вона чудесно все зрозуміє!). Але вона не схотіла зрозуміти. Добре. Вона озброїлась каплицею Афродіти Чудесно. Він може й тут прийняти бій.

Сузанна не сідає поруч із Максом. Вона спирається спиною об п'єдестал Афродіти, ніби шукаючи в неї оборони й підтримки. Мармурова богиня, знеможено відкинувши торс назад, з сласно-блаженим усміхом дивиться згори на Макса. І груди її, живіт і стегна, здається, дихають солодкою втомою. І під нею розіп'яла на п'єдесталі матово-білі руки, вузькі на кінцях і широкі та повні біля пліч, її приклонниця. У срібно-бронзовій блискучій лусці, як морська царівна, вона злегка похитується всім тілом, неначе всередині ще танцюючи біскаю. І гола, туга, блискуча під гарячим світлом нога то блискає біло молочною смугою, то ховається під лускою. А очі телиці вогко, свіжо й іронічно ласкаво не перестають посміхатись.

І раптом Максowi невідомо з чого пригадується, що в цій каплиці він уперше поцілував Сузанну. Там, біля тої групи лесбійок. І, вириваючись з обіймів, Сузанна боляче вкусила його за шию. Сьогодні їй не доведеться кусатись. І взагалі, не доведеться більше ні кусатись, ні...

— Ну, так от, Сузанно, справа моя дуже коротка.

Макс зупиняється, силкуючись подивитись на неї якомога простіше, сердечніше та спокійніше, і, замість того, байдуже й недбало примружує очі.

— Нам треба рішуче й остаточно попрощатись і розійтись, Сузанно.

Сузанна, не перестаючи погойдуватись, так само вогко, насмішувато й мовчки дивиться на нього. А зі стін, зі скульптур, з усіх боків одверто, настирливо, неначе в змові з нею, лізуть в очі йому оголені, знеможені, оскаженілі, раюючі, спочиваючі тіла.

І те, що вона, Сузанна, стоїть і дивиться на них, дивиться при ньому, це особливо здійсмає душним, нестерпним хвилюванням.

Макс заплющує очі. Власне, йому б треба підвестись, потиснути їй руку й піти собі геть, — все сказано. Але тіло млосно, важко лежш, і нема сил рухнути його. Від мовчання Сузанни серце починає глухо, холодно й важко стукатись об груди.

— Я жду відповіді.. — одкинувши голову назад, із заплющеними очима хрипко каже він, сам почувавши сором од своїх дурних, нещирих і зраджуючих його слів і в той же час напружено ждучи, що робитиме вона.

Сузанна помалу, повільно підходить до нього, заходить збоку і, раптом нахилившись, коротким ключим поцілунком швидко торкається його уст. І зараз же, відхилившись, одсувається й прилипає до стіни, знов погойдуючись.

Макс розплющує очі й помалу повертає до неї голову. Згори вниз дивиться мовчазне, сміхотливе, порожевіле лице під каскою волосся, а в розрізі сукні ритмічно, нестерпно-біло рухається сильна, струнка нога.

Макс раптом підводиться, стає на ноги і, зітхнувши, простягає до Сузанни руку.

— Ну що ж. Коли іншої відповіді нема, треба задовольнитись і такою. Прощай, Сузанно. Вибач мені, коли чим був тобі неприємний, і дякую за все добре від тебе.

Сузанна помалу бере його руку в обидві свої й починає ніжно гладити її. Макс пробує потиснути одну з них і визволити свою, але вони не пускають. Вони тихенько, але настійно притягують її до себе ближче, ці дві голі, нестерпно-білі руки, зовсім близько, так що треба ступити один крок, щоб не перехілитись усім тілом.

— Ти... милий Чуєш ти?

Макс посміхасься. Їй треба вже йти, гості будуть ображені. І з й йому треба.

— Ти... милий. І дурний. І любий. І прекрасний. Чого ж ти хочеш більше? Ну?

— Ми так багато говорили вже про це, Сузанно, що краще не псувати собі нудьгою від цих балачок останнього нашого побачення. Я знаю, чого ти хочеш, ти знаєш, чого я хочу. Ні ти, ні я не можемо того зробити, що хоче другий. Це — не наша вина. Такі ми є. Так нас зробило життя. Нема ради. Треба, значить, із тим помириться.

Хвилювання принішкло. Стало сумно й тихо від своїх слів, і вперше виникає справжнє переконання, що це — кінець. І те саме серце, що тільки-но душно й трудно стукалося об груди, самотньо й тоскно стискається. Сузанна швидко випускає його руку, підходить до канапи й сідає, щільно закривши розрізи сукні. Рукою поводить біля себе поруч.

— Сядь.

Макс помалу крутить головою. Не треба більше балачок, не треба зайвих, непотрібних дискусій. Він хоче піти від неї от із цим враженням її теплих пліч, вогких очей, з враженням

прекрасної, бажаної, хвилюючої жінчини, а не... не переконаної капіталістки.

— Сядь, я тебе прошу!

Макс ізнизує плечима й сідає з краю канапи, незручно повернувшись до Сузанни всім тілом.

Вона знову бере його руку. Добре, коли він хоче, вони розійдуться. Але це — непотрібне. Він усе одно вернеться до неї. О так, напевне! І хутко. Він із упертості обманює й себе, і інших. Вона хоче сказати всю правду, хоч це, може, і не розсудливо, бо підігріє його впертість. Але все одно. Він.— уже не той, що був, коли вони зазнайомилися в музеї. Дикий, фанатичний, непримиренний соціал-демократизм його вже, слава богу, спав, як спадає висока температура при небезпечній хворобі.

Макс помалу, але рішуче визволяє свою руку. Сузанна пробує задержати, але, посміхнувшись, випускає.

Криза минула щасливо. Він може посміхатись, скільки хоче, але факт є факт. Першою ознакою того є те, що він іпочав розуміти красу. О, не класичну, а живу, життєву, буденну. Сьогоднішня біскай була іспитом, який він склав блискуче. А ще півроку тому він сказав би, що пролетаріатові наплювають на всі ці викрутаси випещених ледарів.

— І тепер скажу!

Розуміється, він скаже! А як же інакше? На першому місці амбіція А потім правда, логіка і... і щастя, як своє, так і... інших.

— При чому ж тут амбіція?

Ах, на жаль, при всьому. Насамперед при тому, що Мако Штор не може понизитись до того, щоб його жінка мала більше грошей, ніж він. О, тут усі прекрасні теорії про дружбу, товариство чоловіка й жінки повинні поштиво уступитись перед амбіцією чоловіка.

Макс зітхає й проводить рукою по чолу. Так, розуміється, інакше вона й не може собі пояснити його поведінку.

Та в жертву цій злій, себелюбній богині приноситься навіть своя власна теорія. Так, так! Соціал-демократична партія зовсім не ставить своїм членам вимог, щоб вони не мали маєтків, щоб одрікались усіх радощів життя, щоб зневажали красу. Багато було й е видатних соціалістів, які мали свої фабрики, мали великі капітали. Це не заважало їм бути навіть проводирями партії. Та він сам, напевне, може не одного свого товариша назвати, який має свої фабрики, вілли, авто, аероплани, який цінить і любить красу життя. Ні? Неправда?

Макс несподівано голосно сміється, сильно скудовчивши обома руками волосся. Це чудесно! Ні, це просто знаменито. В каплиці Афродіти Сузанна Фішер дає індульгенцію проводирям соціал-демократів.

— Хіба неправда? Ні?

— О, правда! Істинна правда!

Боже, які прекрасні дитячі зуби в цього великого, плечистого чоловіка! І який хлопчачий милий рот. І який він сам увесь із цим розпатланим чубом — хлопчинка, маленький хлопчинка з усіма своїми соціалізмами, впертістю, сміхом.

А коли правда, то, значить, тільки амбіція стоїть на перешкоді їхньому шлюбові? Ні? Треба ж бути логічним і правдивим. І не треба мучити себе і... других. Чого вона хоче від нього? Мати його всього. Більше нічого.

— Але це єдине неможливо, Сузанно.

Сузанна пильно дивиться на його стомлено відкинену назад прекрасну голову з заплющеними очима й тихенько накриває його сперту об канапу руку своєю рукою.

Це можливо. Йому тільки треба помиритися з фактом, що в неї більше грошей, ніж у нього. Та й годі. Тоді все було б можливе. Вони побрались би й виїхали собі геть із Берліна. Вони могли б навіть змінити ім'я, коли б йому не хотілось, щоб знали, хто він. Вони зникли б на рік, два, п'ять, скільки йому хотілось би. Він гадає, що їй неможливо було б жити без цього товариства? З ним — можливо. Для нього вона може відмовитись од усіх людей. Але не від краси Бо життя — справжнє, реальне життя — є в красі, через красу і для краси. Поза красою нема нічого, то все — нереальне, несправжнє. Вічне тільки краса. Соціалізм, партія, справедливість, наука, газети, фабрики — все це часове, мінливе, і все тільки засоби для досягнення краси. І багатство теж. Але без багатства не може бути краси... А як могло б бути гарно! Вони мали б собі повітряно-водяну віллу. Невеличку, але з усім, що треба для життя, краси й кохання. Вона б її носила від краю до краю землі, водою й небом. Вони зупинялись би, де б хотіли, на снігових верхів'ях гір, у лісах Індії, серед моря, на якому-небудь безлюдному крихітному островку, на якому тільки птиці зупи няються спочивати. Всі найкращі, найблаговисловенніші місця землі вони обдивились би, і кожна посмішка земної планети була б на вівтар їхнього кохання. Все, що може дати людська творчість, техніка, наука, все вони мали б до своїх послуг. Він міг би писати книгу про красу. В нього є мистецький хист, так, так, вона з тих невеличких його газетних статейок, що він пише у своїх газетах, помітила це давно. І ця його праця була б на віть для його соціалізму цінніша, корисніша за мільйон статей його.

Сузанна ніжно, обережно, як хорому, гладить руку Максові й мовчить, не зводячи пильних великих очей з його голови.

Макс не рухається. В очах стоїть жовта тьма. Треба встати й піти. І тепер уже, дійсно, або зовсім, назавсідги піти, або зовсім і назавсідги лишитись. І ніколи цієї жінки не бачити, ніколи більш не почувати на собі цієї руки, цих насмішкуватих, обіцяючих, лукавих, теплих і часом таких відданих, таких люблячих очей. Очевидно, справді ж любить, бо на якого ж біса він, голодранець, нічим не видатний, нікому не відомий, здався їй, коли вона може вибрати собі найкращого з знаменитих, видатних, близьких їй людей?

Сузанна обережно, стараючись робити якомога менше руху, неначе підкрадаючись до метелика, пересувається ближче до Макса. Погладивши знов його руку, вона бере її і, тихенько піднявши, кладе собі на коліно. Рука покірна, млява й важка, як у сонного. Пальці — як горбом лягли, так і не рухаються, не виправляються на м'якій, гнучкій круглості ноги. Сузанна тихо, ніжно надушує її й важко прикриває згори своєю рукою.

Внизу матово смуглявих лиць Макса виступають дві невеличкі, червоні, гарячі плямки Густі, загнуті на кінцях вії по чинають легенько здригуватись, дихання стає глибше, трудні ше, а в пальцях руки вже вже чується життя, непомітне, без руху.

В каплиці стоїть чуйна, напружена тиша. Ледве чутно про сочується глухий гуркіт міста Афродіта з сласно знеможеною іюсмішкою непорушне й уважно слідкує за двома мовчазними людьми.

Раптом Макс розплющує очі, понуро, важко зупиняє їх на Сузанні, якийсь мент сидить так і, знявши свою руку з її коліна, швидко встає.

— Ну, я мушу йти. Прощай, Сузанно!

Сузанна нахилиє голову, витягує вздовж колін оголені, безсилі руки й мовчить.

— Прощай, Сузанно. Мені треба йти. Вона підводить на нього свої темні, чисті, вогкі очі й лагідно, болісно посміхається.

— Прощай... — ледве чутно шепоче.

Макс, жорстоко хмурячись і покушуючи правий бік нижньої губи, рішуче простягає її руку. Сузанна, як молячись на нього, помалу бере руку, слабо дотискує й несміло питає:

— Ти не поцілуєш мене?

І болісна, здивована, лагідна посмішка так незвично, так чудно й роздираючо-боляче стоїть її на свіжих, сміло й гарно розгорнених устах.

Макс раптово нахилиється до піднятого до нього лица, незручно лівою рукою обіймає каску волосся і припадає до цих уст. Вони м'яко, покірно подаються і зразу ж усією м'якістю своєю всмоктуються в його. Голова Сузанни помалу починає перехилитися назад, тягнучи за собою голову Максима. Він падає поруч із нею на канапу. І зараз же сказано, з ненавистю, вп'явшись руками в голі, гарячі плечі, сильно кидає її голову в подушки і притискає устами уста. І ці плечі, і уста, і руки, і груди, — все тіло затихло-покірне, мовчазне, кричить пекучим хвилюванням.

І раптом по всій каплиці розкочується страшенний гуркіт і тріск розбитого посуду. Макс і Сузанна на мент застигають, потім Макс швидко, злякано підводиться й озирається. На мармурі підлоги лежать підставка й черепки вази — Макс звалив їх ногою.

Сузанна падає знов на подушки й жадно, нетерпляче, жагуче простягає до Максима руки.

Але він похапцем злякано витягає годинник й дивиться: пів на восьму.

— Я мушу йти!

— Ах, нікуди ти не підеш! Іди сюди.

— Я мушу йти. Я не можу. Я мушу. Але я. .

Він зупиняється, а Сузанна вся напружено застигає.

— Але я через дві години прийду знов. Хочеш?

Сузанна сідає й важко, серйозно, допитливо зупиняє в його очах свої затуманені, обважнілі й ще темніші та вогкіші очі.

— Але ж прийдеш?

— Прийду.

— Напевне?

Макс мовчки підходить, брутально бере її за голову, повертає до себе вгору і з ненавистю, одчаєм, пекучою стогнуchoю радістю впивається в її спухлі, сласно розгорнені уста.

Відірвавшись, він круто відвертається і, переступивши через черепки розбитої вази, не озираючись, пригладжуючи волосся, виходить із каплиці.

А Сузанна, напівлежачи, з пом'ятою срібно-бронзовою лускою, з оголеними ногами й із переможною, любовно-тріумфуючою посмішкою на спухлих устах дивиться йому вслід.

* * *

В небі, як розсипане вугілля, шорхнучи сірим попелом, дотлівають дрібні хмарини. Садівник Йоганн, широко розставивши ноги й держачи обома руками кишку біля живота, пускає, як хвіст комети, сталеву, шипучу дугу води.

На дзвіниці червоненької церковці годинник задумливо ви биває вісім годин.

І тільки затихає восьмий удар, князівна Еліза рішуче відходить од вікна і з похмуреними широкими бровами, з гордим викликом у закиненій назад голові, вся бліда, з поблідлою, хижою губкою й загостреним кістяним овалом виходить із салону. Зелені очі ледве-ледве торкає усміх.

З цим самим виглядом увіходить і до кабінету графа. І всім зібраним од одного погляду на неї стає ясно, що екстреннс зібрання, дійсно, мабуть, потрібне, щось непевне з принцесою.

Князь Шванебах просить дозволу розпочати засідання, і принцеса зараз же забирає слово.

Вона говорить тихо, спокійно, рівно тримаючи голову. Але який чудний, недобрий, який сірий, із тьмяним, придушеним блиском спокій її. І як несподівано, чудно й моторошно слуха ти те, що вона каже!

Нефарбовані, дегенеративно-расові обличчя переглядаються непорозуміло, з тихим ляком і тривогою. Невже це говорить принцеса Еліза?!

А принцеса ніби нічого не помічає.

Отже, із сказаного висновки її такі. Боротьба нерівна. Один противник має всю зброю, яку тільки може дати сучасна цивілізація, цебто: армію, поліцію, банки, фабрики, залізниці, пресу. Другий — тільки співчуття народу, традиції, історію і правду.

Друге. Міжнародні позиції першого противника безмірно кращі. Плутократія організується по всьому світі. Чутки про об'єднання банків усього світу в «Єдину Республіку Землі» — не теоретичні міркування, а підготовлений і майже довершений факт, який потребує тільки оформлення. План обеззброєння всього світу, знищення армій — це є підірвання всіх надій аристократії.

Отже: одверта, груди на груди боротьба — неможлива. Це—утопія, казка, самообман. Треба тверезо дивитися в очі фактам. Потрібні інші методи боротьби. Треба йти в табір ворогів. Так, у табір ворогів. Але не так, як ідуть ті, що служать їм вірою й правдою. А інакше, щоб ізсередини їх перемогти: приспати їх, опанувати їхньою зброєю й одного моменту задушити. Хитрістю, обманом, підступом треба їх узяти. Це — теж зброя, якої й можна, і треба вживати там, де немає іншої.

Порт'єри на вікнах щільно позапинані; за дверима вірно й надійно стереже Ганс Штор і новий

льокай-детектив; принцеса говорить півголосом. Але нефарбовані, сухі, стривожені обличчя скося поглядають і на вікна, і на двері, і на принцесу.

Розуміється, йти з такою метою в табір ворога річ небезпечна, відважна й саможертвна. Хто йде туди, той на якийсь час приносить у жертву свою честь, гідність, гордість, а може, і друзів. Але велике діло вимагає й великих актів.

Принцеса робить маленьку паузу. Малесеньку, крихітну паузу, щоб набрати тільки більше повітря у груди.

І от вона, князівна Еліза, рішила присвятити себе такій жертві. Банкір Мертенс через свого особистого міністра охорони, графа Адольфа фон Елленберга, зробив їй пропозицію бути його жінкою.

Постаті в фотелях роблять рух і потім одразу всі застигають — надіружено-непорушні, з некліпаючими, повстромлюваними в принцесу очима, як у фотографа в момент знімання.

Вона на цю пропозицію показала графові Адольфові фон Елленбергові двері Але, обдумавши всю ситуацію, приходиться до рішення прийняти пропозицію під умовою, що банкір Мертенс стане президентом Республіки Землі. От це все, що вона має заявити шановному зібранню

Постаті, як одпущені фотографом, дають собі волю рухатись. Але рух їхній тривожний, зляканий, повний непорозуміння й приголомшення.

Старий граф Елленберг важко підводить своє широке, костисте тіло і, заклавши руки за спину, незвично швидко ходить попід стіною, заставленою книжками. І похилена голова похилені плечі, похилена спина — все розгублено і вражено посміхається.

Засушений, жовтий, рівний князь Шванебах, як попсований апарат, швидко, точно, безупинно ставить олівцем на чистому папері ряд рівних, сухих, як він сам, ліній.

Герцог бравншвайзький, куценький, лисий, із кучерями жовто-рудого волосся з боків веснянкуватої лисини, почервонів так, що вуха горять, як два жовто-червоні ліхтарі. Він не розуміє іпринцеси. Нехай йому великодушно й милостиво про стять, але він абсолютно не розуміє її світлості. Він просить, він благає роз'яснити йому справу.

Будь ласка, принцеса готова з охотою дати всі пояснення.

І очі її, звужені та жорстокі, і загострене підборіддя, і хижа верхня синювата губка, — всі готові дати пояснення. Будь ласка.

Старий граф зупиняється під бюстом Шіллера і з-під стріхи жовто-сірих брів пильно, тяжко дивиться до столу на принцесу.

Як її світлість гадають: чи такий акт її світлості не буде страшним, фатальним ударом по всій їхній святій, великій справі? Чи не буде це величезним, на весь світ, актом капітуляції? Чи не викличе він у ворогів триумфу й зловтіхи, що скріпить їх, а в прихильників — пригнічення, горя, суму й сорому, що ще дужче знесилить їх? Як гадають їхня світлість?

їхня світлість, принцеса Еліза, гадає, що дещо з цього буде. Вороги триумфуватимуть. Але триумф їхній — завчасний. Що ж до прихильників, то обов'язок її друзів дати їм зрозуміти, що її вчинок не обурення, не сорому і не зневаги від них заслуговує, а розуміння, підтримки та відповідної тактики.

Так. Гм. Так. А чи не думають їхня світлість, що це буде страшною образою пам'яті її великих батька й брата, що вмерли від руки банкіра Мертенса? Хай її світлість не візьме цих слів за зле
А так, у суті, по совісті...

Старий граф фон Елленберг одвертається, робить два кроки й зупиняється, пильно дивлячись у підлогу.

Принцеса Еліза ще вище підводить червону голову й погордливо, холодно насуває важкі віясті повіки на очі. Ні, вона так не гадає. Ця ціль, яка ставиться, не може бути образою. В цю ж ціль увіходить і... і вшанування пам'яті батька та брата найлютішою помстою їхньому вбивникові. Коли вони можуть усе бачити з домовини, вони повинні благословити її на цю нелегку місію.

Герцог бравншвайзький витирає густий піт із червоного веснянкуватого чола. Його очі рудого теляти, великі й добрі, в жовтих густих віях напружено кліпають.

Так Гм. Розуміється, місія нелегка. Нехай її світлість простять йому його нерозуміння, але він таки не розуміє, як можна заволодіти силою противника, хоча б отак пройшовши в його табір? Як можна одній, десятком, двадцятьом особам захопити цілий громадський лад, цілу систему, яка й є силою противника? Як, на милість господню?!

Обличчя напружено і з тривожною цікавістю проводжають слова куценького герцога до принцеси: як?!

Принцеса й на це має відповідь, таку саму точну, стислу, обдуману й холодно-гордовиту, як і попередні.

Лад противника є попсований ним той громадський і державний лад, який він захопив у справжньої, народної монархії його не міняти треба, а наново виправити. Як його попсували десять, двадцять одиниць, так інші двадцять осіб можуть його виправити. Історію роблять великі сильні одиниці.

Так. Гм. Але невже невже її світлість зможе стати дружиною, справжньою дружиною цього банкіра?! Нехай її світлість милостиво вибачать, але це не вміщується в голові, це— богозневага, це протиприродне.

Принцеса Еліза мовчки дивиться на герцога бравншвайзького, і неохочий, важкий усміх проходить по її жорстко стиснених устах. На це вона відповіді не дає.

І раптом із фотеля біля вікна підводиться чорна, глухо до шиї застібнута постать єпископа і помалу, з урочистою задумою в усіх рухах підходить до принцеси. Голова його вся сива, але брови густі, чорні й на голених щоках синюватість брUNETIV. Банькати жовтуваті очі, обведені фіолетовими западинами, дивляться строго, проникливе.

Він теж хоче сказати її світлості декілька слів.

Принцеса ввічливо злегка повертається до нього, скидує на нього зеленим поглядом, і жорсткість та сухість її лиця стають іще виразніші. Вона хитає головою, — будь ласка, вона готова слухати.

Єпископ підводить суху, сірувату руку й тихим голосом каже:

— Так, ваша світлосте, те, що ви задумали зробити, є протиприродне, неймовірне, страшне. І всі уваги вельмишановного герцога зовсім слушні.

Герцог, сперши голову на руку, сумно й журно хитає нею. Принцеса сидить рівно, нерухомо, спустивши очі на тісно складені на колінах руки.

— І багато ще інших уваг і питань, ваша світлосте, роїться в голові од вашого наміру. Серце стискається горем, болем, пекучою образою. Жертва більша за жертву Авраама, що хотів принести богові свого сина. Подвиг більший за подвиг Юдіти, що пішла також у табір ворога.

Єпископ на мент зупиняється, повертається до зібрання і тим самим повільним, строгим, урочистим голосом питає.

— Але, мої панове, хто посміє тепер сказати, що подвиг Юдіти був нелюбий богов?

Герцог бравншвайзький перестає сумно кивати головою й непорозуміло дивиться на строге, з загнутим носом і чорними бровами лице. Принцеса швидко зиркає скося вгору до єпископа й так застигає.

— Хто, мої панове, крім бога, посмів би був зупинити руку Авраама? І чи не був син самого бога принесений у жертву за людей? Чи не був це протиприродний, богозневажний, страшний і неймовірний учинок? Але хто сміє сказати, що він був непотрібний? Так, ваша світлосте, страшну, неймовірну жертву ви збираєтесь принести своєму народові. Але дозвольте мені, смиренному слугі всевидного, з болем, горем і побожним сумом благословити вас на неї. Дозвольте схилити мою посивілу голову перед вашою великою душею, перед вашою великою силою, даною вам од бога, і возрадуватись усім старим серцем своїм, що може бути й за наших страшних часів таке чудо героїства і святої самопожертви.

Однотонне, рівно-біле, як із матової порцеляни, лице князівни з кожним словом єпископа наливається життям, тепліє, відтає, м'якшає, вкривається тінями рум'янцю.

Єпископ так само строго, повільно, врочисто-низько схиляється перед принцесою, торкнувшись пальцем підлоги. Принцеса швидко встає і, вся змінена, блискаючи вогкістю очей, палаючи волоссям і рум'янцем, така вся зразу молода, юна, піднята, простягає руки єпископові. Вона така вдячна йому. Вона така рада. Ах, вона така рада!

Він побожно й повільно цілує цю руку, а срібно-сива голова його різко вирисовується на фоні чорного шовку принцеси.

Зібрання ошелешене. Князь Шванебах перестає штрихувати папір і мовчки, непорушне дивиться на єпископа й князівну — апарат цілком зіпсувався і став. Герцог бравншвайзький, одвісивши долішню губу, часто кліпає жовтовіїми телячими очима, як від порошинки.

Голови тривожно, схвильовано шепочуться, і в князя Шванебаха по лобі рясно-рясно зібралися здивовані, розгублені зморшки.

Старий граф Елленберг із закладеними назад руками, зігнувшись, стоїть і суворо, роздумливо дивиться поперед себе, неначе не знаючи — ступати йому на небезпечну кладку чи ні.

Але князь Шванебах направляється й функціонує далі. Він обережно стукає олівцем об стіл і просить до порядку. Принцеса сідає на своє місце, а єпископ вертається до каміна. На хвилину настає тиша.

Але трудно бути порядкові там, де мова мовиться про такий неймовірний, страшний непорядок.

Ні, зібрання не може згодитися з його преосвященством паном єпископом. Розуміється, Юдіта, Авраам, Ісаак, — все це зворушливе, величне з погляду релігії, намір принцеси дійсно заслуговує на всякий подив і пошану, але, на жаль, біблійні часи давно минули і, взагалі, справу треба розглядати не з релігійного, а з політичного й сучасного погляду. Зібрання взяло б на себе незмірну відповідальність, коли б не зважило всіх можливих наслідків од цього (безумовно, героїчного, надзвичайного, але мало обгрунтованого!) плану.

Принцеса знову вирівнюється, знову підборіддя стає гостре, знову повіки гордовито й холодно лягають на очі. Вона слухає всіх по черзі й уже нікому не відповідає. Потім підводиться і, злегка торкаючись рожевими пучками з обточеними довгими нігтями краю столу, тихо каже:

— Як так, то я сама беру на себе відповідальність перед богом, моїм народом і моїм родом. Прощайте, панове. Дуже мені шкода, що ми не могли сьогодні порозумітись. Але я певна, що колись ми ще порозуміємось.

Вона велично хитає всім головою, окремо тепло і привітно посміхається до єпископа і, скляно пошелестуючи шовком сукні, виходить із кабінету. Голови низько й поштиво схилиються перед нею.

І тільки зачинаються за принцесою двері, князь Шванебах сухо, твердо стукає олівцем по столу і просить обміркувати ситуацію, яка може скластися у зв'язку з наміром принцеси.

Але що ж можна міркувати? Можна зіщулитись перед ударом і ждати його. Можна вгадувати всю страшну шкоду, але що зробити, щоб одвернути її?

Герцог бравншвайзький озирається на двері, грайливо тарабанить круглими, твердими нігтями по столу й недбало півголосом бурмотить:

— Єдиний рятунок. забрати з дороги «нареченого».

Єпископ суворо, негативно крутить головою. Але всі вдають, що не помічають того. А граф Елленберг, важко звисивши величезні руки ч поруччя фоіеля, зовсім нічого не чує і не бачить.

— Так, панове Це єдиний рятунок. Іншого не бачу. Що там робить той Інарак? Що ваш той Ріндель чи Рінкель, що він робить у Інараці? Він нам досить багато коштує, а щось результатів мало.

Шванебах ізнизує плечима. Хто ж то може знати, що він там робить? Хоча деякі результати його роботи все ж таки були, цього відкидати не можна. Але «забрати» Мертенса при тій страшній охороні його — справа зовсім не така легка. І коли Інарак не може до цього часу справитися з нею, то ясно, що на неї треба багато натуги й сил покласти.

— Зараз готов пів свого маєтку покласти на стіл! І куценький герцог з силою б'є короткою в рудому волоссі рукою по столу.

— Півмаєтку!

І він дивиться на всіх поглядом, який каже— ми теж можемо жертви приносити: хто за мною?

Але за ним більше ніхто не йде. Насамперед сама справа ще не зовсім ясна, скільки саме треба на неї: півмаєтку, чверть, а то й увесь. Князь Шванебах повинен це вияснити з тим Рінделем чи Рінкелем. Але зазначити йому виразно, що гонорар буде виданий після виконання роботи. Коли він дійсно має вплив у Інараці, нехай зробить усе, щоб ця справа якнайшвидше посунулась.

Єпископ строго, непохвально крутить головою. Помилка. Велика помилка. Принцеса вибрала вірніший шлях. Не тільки з погляду морального, але й тактичного. Не треба їй перешкоджати. Не в Мертенсі річ, — що заслужив, то він однаково дістане. Річ у справі. Принцеса підходить до неї реально, практично й активно. Активно! А вони хочуть обмежитись пасивними мріями. Так, розуміється, ці мрії — чисті, великі, святі, а принцесина активність тяжка, болюча.

Але віра без діл мертва єсть.

Слова єпископа розкривають тугу шкуринку пригнічення, за-мішаннч А, ні, нехай його преосвященство вибачить! Е, ні, коли справа ставиться так, то принцесина активність є ще більша мрія, утопія, дитяча фантазія, але з тою різницею, що страшно, непоправно шкідлива. Ні, ні, а чи іпан єпископ думає про інші сторони справи? А чи пан єпископ передбачає, яку це деморалізацію внесе в ряди аристократії? А чи пан єпископ думає так, а чи він підходить отак?

В кабінеті б'ється у стіни заплутаний клубок порозпалюваних, різнотембрових голосів і довго не може розплутатись. Старий граф мовчки сидить у фотелі, важко звівши руку з поруччя Єпископ утратив свою поважність і врочистість, він міцно тримає куценького герцога за гудзика й сердито доводить йому, що «китайська черва» є загроза всій європейській культурі. А йому в праве вухо експансивний фон Петц доводить, що експедиція на місяць з метою добувати радій є безглуздя, обман мас, одвертання їхньої уваги від насущного, земного.

Ганс Штор поважно, велично ходить по холу перед дверима кабінету, і на міністерському лиці його невдоволення. Вилетіла матка з вулія, й без ладу гудуть і тикаються в стіни безпорадні бджоли.

Але матка в цей час теж не зовсім спокійно тикається в стіни свого червоного салону. Душно їй, тісно. Де та Софі вічно ховається?

Але Софі вже з манто стоїть перед нею й уважно вдивляється в закостеніле рівно-біле лице з вузькими, хижими, зеленими очіма.

Рівно й закостеніло сходить принцеса у сад і чорною тінню, ледве порипуючи по піску темної алеї, майже навпомацки проходить до альтанки. Небо густо темне, без зір, у важких хмарах, злегка торкнутих нічним сьивом Берліна.

Принцеса сідає на лаву біля альтанки. Душно, непокірно, млосно. Чорне, легке, з старого мережива манто — мамина пам'ятка — гидливо, нетерпляче скидається з пліч.

Настирливо-солодко пахнуть якісь квіти збоку. Звідкись здалеку крізь глухий, безперестанний гуд міста драгуюче булькають звуки рояля.

Довго й непорушне сидить князівна Еліза. І помалу розтає закостенілість; тихий, ніжний сум, як котки, безшумно підходить і треться об серце, муркоче. Кущі й дерева стають виднішими, солодкий дух незнайомих квіток незрозуміло-тепло хвилює, а булькітні, самотні, тяжні звуки рояля викликають гарячу, вогку важкість на очі.

І вже не думається їй ні про герцога бравншвайзького, ні про єпископа, ні про те, що так ще півгодини тому заповнювало всю душу. І згадується їй чогось, як торік весною приїжджав до них у замок син старого приягеля батька з якимсь секретним дорученням. Вона з ним майже ні разу не говорила, але одного вечора, зустрівшись з ним очима, почула раптом таку дивну, солодку тривогу, що вся ослабла. І весь той вечір очі її, як навмисне, стрічалися з його очима; душна, млосна солодкість облягала тіло, вечір здавався особливим, прекрасно-сумним. Один раз таке з нею було. І сьогодні вона вже не пам'ятає ні лиця, ні очей, ні прізвища того сина

приятеля, але така сама сумна, ніжна тривога й солодка млосність стоять їй у всьому тілі. Хочеться цілувати свої руки, хочеться нарвати отих солодко в темноті пахнучих квіток і сховати в них своє лице, що так чудно, дивно й соромно пашить вогнем.

В небі, як розсипане вугілля, шорхнучи сірим попелом, дотлівають дрібні хмарини.

На дзвіниці червоненької церковці годинник задумливо вибиває вісім годин.

Доктор Рудольф поспішає до хвіртки, — хто знає, може, Макс проти свого звичаю якраз сьогодні й не спізниться; може, вже нетерпляче ходить вулицею, боячись подзвонити, щоб не натрапити на батька. І вже сердиться хлопчина, вже мружить свої милі очі.

Але за хвірткою хлопчини ще немає, і ніхто не сердиться, і ніхто очей не мружить. Ну, нічого, Рудольф собі підожде. Це не важно, тепер ніщо не важно, крім того, що там, у лабораторії, кипить у казанчику. Ах, кипить воно, кипить! То що буде з того?

І Рудольф ходить по саду біля хвіртки, шкандибаючи, роблячи шиєю визвольний рух, посміхається, рве листки, нюхає. А очі йому тьмяно, п'яненко блищать, слухають щось у середині себе. Часом він згадує й злякано шкандибає до хвіртки, одчиняє й дивиться на вулицю. Немає. Немає капосного хлопчини, хай йому, бідному, добре буде! Немає.

І знову ходить доктор Рудольф, поводячи шиєю, заганяючи габлями рук волосся на потилицю. І знову злякано згадує й виглядає.

Ага, нарешті! Ну, так, якась йому неприємність: ліва рука в кишені, в руках розвезеність, лінива одчайдушність, в очах насмішквата вищість, яка вмить може вибухнути в бурний, клекітний гнів.

Макс недбало гикає руку. Він, здається, запізнівсь? Ну, від цього другого землетрусу не сталося? Ні? Значить, іще можна жити. А милий батенько не зустрінеться в саду? Макс у даний момент має дуже малий нахил до родинних «обіймів».

У саду ніхто не зустрівається. Тільки шипить кишкою старенький Йоганн, але й він за кущами не бачить братів.

В лабораторії, на найдальшому краю довжелезного столу, кипить у металічному казанчику якесь течиво. Біля казанька іпорозкладені сіруваті з украпленими в них зеленими й срібними плямками камінчики. Рудольф зараз же прожогом, як мати до колиски дитини, кидається до казанка, зазирає в нього, нюхає, щось підкидає, знову нюхає, знову дипиться. Нарешті, ніжно, обережно, за тепломіром зменшує вогонь і, поводячи шиєю, немов виплутуючи її, вертається до Макса.

Макс, розлягшись у фотелі, заклавши ногу за ногу, ліниво й помалу запалює цигарку. Він бачить уважний, хоч і чудний якийсь, погляд Рудольфа, і йому хочеться ще недбаліше розлягтись, засміятись, засвистіти, — від того часу, як Руді знає про участь його в Інараці, з ним просто не можна по-людськи говорити, він із ним поводитьсь так, як поводяться з туберкульозним в останній стадії або на побаченні з замкненим у в'язниці назверх — бадьоро, веселенько, уступливо, а всередині — з вічною дурною заклопотаністю, жалем, тривоною.

— Ну, як же там у горах? Стоять іще, не попровалювались нікуди? А чого в тебе такий якийсь чудний вигляд? Га? Чи не випив ти часом?

Рудольф весело дивується. В нього чудний вигляд? Чи не випив він? Ха-ха! Маєте собі.

І раптом робить злякані очі й прислухається до казанка.

Так чудний вигляд? Га? Може бути, може бути, він про це нічого не знає, не дивиться в дзеркало. Так, так. Ну, а що новенького в Макса? От у нього вигляд недобрий, не чудний, а просто-таки недобрий. Зблід, схуд, змарнів.

Можна було б додати, що й посмішка Макса недобра, і очі недобрі, не одверті, уникливі, але не треба хлопчину сердити.

Макс струшує об черевик попіл цигарки й примружує очі. Нічого, поправиться. От один лікар дуже йому рекомендує завести собі повітряно-водяну віллу, каже, що чудесно виліковує від усяких хороб, як рукою все знімає.

— Правда? — щиро й серйозно дивується Руді. Макс теж серйозно хитає головою. Просто знаменито виліковує. Тільки треба місяць у Гімалаях жити, місяць на острівцях, де тільки птиці зупиняються спочивати, місяць на Нілі, біля пірамід.

Рудольф співчутливо, згідливе хитає головою. Ну, звичайно, треба добре їсти, добре вино мати, добрих кухарів, слуг, не турбуватись, не хвилюватись, любити красу й усіх ближніх, як самого себе.

Руді трошки не розуміє зв'язку повітряно-водяної вілли з любов'ю до ближніх. Розуміється, нічого не можна мати проти цієї прекрасної заповіді, але в медичному приписі вона якось не підходить.

Не підходить?! Ого! Та це найцілючіша, найгігієнічніша за повідь! Повітряно-водяна вілла, коню в банку на сотню-другу мільйонів і любов до краси та всіх ближніх! Яку хоч недугу як рукою здійме! А в додаток ще й слова святого, філософа, мецената, знавця й законодавця краси. Ге?

Руді починає знов серйозно й уважно, як на побаченні в тюрмі, дивитися на Макса.

Макс задирає голову, зітхає, обдивляється навкруги й ліниво посміхається. А то ще теж непогано: завести собі яку-небудь лабораторію, довбатись у камінчиках, варити всяке зіллячко в казаночках, писати статті про нові елементи у природі й любити всіх ближніх, як самого себе. Неодмінно всіх, усіх до одного! Добрих і поганих, насильників і насилуваних, грабіжників і грабованих, паразитів і працюючих. Абсолютно всіх! І, боже борони, ні до якої політики не втручатися. Політика — то злість, ненависть, нелюбов до деяких ближніх, вона псує нерви, кро.в, шлунок, а іноді й усьому життю загрожує. А надто деяким дурним, немудрим, без хіміко-філософського погляду на життя людям, що з дурного розуму свого мають нещастя належати до деяких небезпечних, страшних, нелегальних організацій. Це вже зовсім негігієнічно. Правда?

Рудольф уступливо, тихо, так ніби про себе, завважує, що важко бути прихильником заповіді однакової любові до паразитів і працюючих, до насильників і насилуваних.

Макс підкидує покладеною на ногу ногою і скося поглядає на стелю. Так, у теорії, може, і можна не бути прихильником, але в дійсності, в житті, воно фактично так є.

— Чим же воно, Макс, є?

О, ця прохальна, уступлива, покірна лагідність. Він готовий на все згодитись, аби не сердити бідного смертника. І яка вищість, вибачливість у цьому тоні, — що там серйозно відповідати на слова людини, яка не скінчила університету.

— А тим воно, Рудольфе, є, що ти байдужий і до тих, і до тих! Розумієш? Більше любиш ограбованих, ніж грабіжників? Докажи. Прошу. Будь ласка.

Рудольф старається якомога серйозніше й уважніше ставитись до слів Макса, — бідного хлопчину так раз у раз дратує його неучтво в полпичних справах От і тепер покушує губу, мружить очі; от-от спалахне.

— Добре. Але чим же я можу доказати? Я на полпиці, на жаль, не розуміюсь.

— О, тут великої політики не треба. Тут дуже проста справа. Є дві сторони Грабіжники і грабовані. Буржуазія і пролетаріат. Так?

Рудольф не відважився б так просто провести поділ між людьми. Але він хитає головою й скося дивиться до казанка.

— З одної сторони, в буржуазії вся сила, державна влада, військо, суди, тюрми, поліція, релігія, мораль, преса й навіть наука. Так?

Рудольф із такою концепцією не зовсім би згодився. Але він знову мовчки хитає головою.

— У пролетаріату нічого цього немає. Тільки його руки, організація й ненависть до паразитів. Цього занадто мало. Він потребує зброї. Всякої зброї. От, коли ти ділом хочеш любити слабшу сторону, поможи їй. Ану?

Рудольф високо здіймає брови й здивовано дивиться на брата. Якою ж зброєю він може допомогти?!

Макс знову гойдає ногою й з прибільшено-байдужим виразом водить очима по лабораторії.

— Якою? О, розуміється, ні гармат, ні скорострілів ти не можеш дати. Ти не турбуйся. Але в тебе є наука. Послужи нею не тільки сильній стороні, але й слабшій.

— Будь ласка! Мені здається, що...

— Будь ласка? Чудесно. Нам потрібні трути для витруювання наших ворогів. Прошу. Приготуй їх нам у твоїй лабораторії.

В кімнаті вже стоять по кутках темно-сірі присмерки. Блакитне сяйвочко біля казанка вже виразно помітне. Обличчя здаються блідо сірими, з великими очима.

Рудольф якийсь мент мовчить і потім тихим і по-іншому серйозним голосом каже:

— Ні, цього я, Максе, не можу.

Макс весело, голосно регочеться, дрібно підкидаючи ногою. Він більше регочеться з тону, з цього справжньо серйозного тону, аніж із його слів. Ага, забалакав як слід!

— Що? Любов до ближніх-грабованих не така безпечна та вигідна, як до ближніх-грабіжників? Хе-хе! Отож-то воно й є. І правильно, Руді. Така любов і ласки графів твоїх позбавить, і цю затишненьку лабораторійку відніме, і в тюрму посадить, та й, як, що й до чого, ще й життя відбере. Хай їй всячина! Правильно, Руді, цього ти ніяк не можеш.

Руді хвилюється. Він виразно, серйозно, по-справжньому хвилюється.

І в Макса, в якого назавсідги лишилось до Рудольфа почуття меншого брата до старшого, що стільки років був його учителем, від цього хвилювання з'являється почування рівності, навіть вищості й сатисфакції.

Руді зачісує обома руками волосся, визволяє шию, прокашлюється, крутиться на стільці. Нарешті зовсім-зовсім тихо говорить:

— Ти неправильно, Максе, оцінюєш мотиви моєї відмови.

— Ну, розуміється!

— Неправильно, Максе! Мені здається, що я міг би й у тюрму піти, і життя віддати за те, в що я вірю й люблю Але...

— Може бути. Але як ти любиш більш грабіжників, то чого ж ти маєш іти в тюрму за грабованих? Правильно?

Рудольф терпляче жде й починає знов:

— Але я не вірю, що трутами, вбивствами, смертю можна творити життя. Це логічний абсурд. Терор — це самовбивство для тої самої ідеї, яка його вживає. Так я розумію твою організацію, Максе. Вибач мені, але я з нею не можу згодитись. Я... не політик і нічого на політиці не розуміюсь, але я певен, що люди можуть і повинні порозумітись не шляхом боротьби, насили й самонищення, а шляхом розуму, науки й праці.

Макс сміється злісно, упевнено й з почуттям справжньої вищості. Які це наївні, старенькі, заяложені слова! Тисячі років одні люди присипляють ними других, щоб ті не брикались і давали доїти себе. Гармонія інтересів, співробітництва класів, соціальний мир. Боже, скільки на цю мету наговорено хороших, медових слів. Коли б тим медом вимазати всіх тих словоблудів і втикати пір'ям та розставити їх підряд, то, мабуть, із них можна було б зробити чудесний поясок через усю земну кулю. Ну, хіба це не та сама любов до всіх ближніх без різниці класів?

Ех, апостоли любові! Словоблудство є ваша любов! Нема любові без ненависті, як нема білого без чорного! Хочете лю бові, то мусите ненавидіти. І що більша ваша любов, то більша ненависть. А коли нема ніякої любові, коли є себелюбство, коли хочеться спочинку, повітряних вілл, лабораторій, о, тоді починається любов до всіх, гармонія інтересів, співробітництво класів. Це вже відомо. О, це занадто вже відомо, будь воно тричі прокляте!

Макс бурно встає, жбурляє недокурок у куток і простягає руку Рудольфові.

— Прощай... Люби собі своїх графів і Мертенсів, як самого себе.

Рудольф підводиться і не бере руки Макса. Щирий, великий біль у голосі брата, щось глибоке й наболіле в цій гіркості не дозволяють так розійтись. Чи то від присмерків здається, чи справді в лиці Макса ходять мускули, як у людини, яка сильно зціплює щелепи, щоб не закричати чи не заплакати.

— Почекай, Масі. Чого біжиш? Ти ж мав якусь справу до мене.

Макс, забувши, що тільки-но кинув недокурок, виймає знову цигарку й закурює. При світлі сірника очі його видаються надзвичайно блискучими.

— А щодо моїх слів, Масі, то не бери їх так гаряче до серця Може, я не так щось сказав. Я

тільки хочу сказати тобі, що я.. що мені не до душі така боротьба, яку ти й твої товариші провадять. Може, я помиляюсь. Я не знаю. А моя боротьба — от!

І Рудольф показує на стіл, заставлений приладдям.

— Цим я служу й хочу служити людям. І скажу тобі. Масі, що коли мені вдасться те, над чим я працюю тепер, то я принесу всім покритвдженним більше користі, ніж пудами трути.

— Твоє відкриття може принести користь тільки капіталові, — понуро бовкає Макс.

— Не думаю. Чого так?!

— А того, що коли воно не буде корисне капіталові, то воно не побачить світу. «Корисне покритвдженним». Хе! Де, яке ти бачив наукове відкриття, яке було б корисне покритвдженним і некорисне капіталові? Скільки їх, таких, загинуло, не дійшовши до людей. Прочитай історію винаходів. Побачиш.

Рудольф із усмішкою в сутінках хитає головою. О ні, його відкриття не боїться такої долі. Нехай воно тільки вдасться, ніякий капіталіст не посміє нічого сказати проти нього! Треба бути божевільним, щоб не визнати його.

— Так, ти... рідний син свого батька: вірно служиш своїм панам!

— Я служу істині й науці, Максе.

— Ах, до чого ж нудні оці прокляті солодкомовні слова! Ще красу й любов сюди. Ну, все одно! Яка година тепер може бути? А проте, дурниці. Мені не потрібно. Я тільки ще от що хочу тебе попросити.

Макс кілька разів глибоко затягується цигаркою.

— Про мою організацію. Я прохав би тебе або краще зазнайомитися з нею, або зовсім нічого не говорити.

— Я іпрошу вибачити, Максе, я...

— Інарак є організація людей, які віддали себе на розп'яття. Чуєш, Рудольфе? На розп'яття, дожиттєве розп'яття Коли можеш зрозуміти, що це значить, то — будь ласка.

— Я розумію, Максе, я тільки...

— Організація людей, які за це розп'яття мають тільки глум, прокляття, ім'я бандитів і страх навіть у тих, ради яких розпинають себе. Розумієш? Але вона є конечність. Вона — крик, вона — справедливість і кара на тих, хто топче всяку справедливість Вона...

Рудольфові знову здається, що на лиці Макса під шкурою на щелепах проходять гульки. Макс одвертається, робить декілька кроків по лабораторії і, вернувшись, іншим, сухим, спокійним, голосом каже:

— От це я хотів тобі сказати.

— Добре, Масі. Я вірю, знаю. І іпрошу !простити мені, коли я...

— Потім ще от що. Скажи, часто Мертенс буває в цієї вашої принцеси?

Рудольф здивовано дивиться на бліду пляму лица Макса.

— Мертенс?! А що йому до принцеси?

— Кажуть, що він нею цікавиться. І цією коронкою її, що пропала.

— Може бути. Але, щоб бувати в принцеси, треба, щоб і вона того хотіла. Але це є для неї так само неможливо, як-як хотіти бачити в себе гостем бацилу чуми. Абсолютно неможлива річ. Звідки така дурниця могла взятися?

— І ти гадаєш, що ніколи, ніяким способом неможливий його візит до неї?

Рудольф ізнизує плечима. Він, розуміється, ні за що у світі не може ручатися. Але, знаючи хоч трохи принцесу, знаючи історію загину її батька й брата, знаючи ту ненависть, страшну просто ненависть, яка проглядає в принцеси до вбійника її рідних, неможливо навіть уявити собі, щоб вона могла пустити його на поріг до себе. Але звідки й чого в Макса така цікавість до цього?

Макс, замість відповіді, раптом бурно обнімає Рудольфа, весело, легко сміється, злегка трясє його і, одірвавшись, починає швидко ходити по лабораторії.

Блакитне сяйво під казанком стало більше, виразніше серед згустілої пільми. З вікна потягає душними, густими пахощами саду. Рудольф стоїть непорушно і жде. Хто знає, що треба зрозуміти в даному випадку.

— Руді! Можна скористуватися твоїм телефоном?

— О, прошу!!

І Рудольф із полегкістю, радістю й поспішністю засвічує світло Макс від нього жмуриться, відтріпує головою назад пасмо чуба й наставляє апарат на потрібне число.

— Гальо!.. Сузанна? Добрий вечір. Тут Макс.. Так... Ні, на жаль, прийти сьогодні не можу. Ніяк не можу... Що ж робити? Прощай.

Макс одходить од телефону й простягає руку Рудольфові. Йому треба йти. А Руді нехай не сердиться, не дивується і взагалі не звертає на нього великої уваги. В житті кожної людини іноді бувають чудні моменти. Чудні, погані, але часом і хороші.

Він міцно потискує руку Руді і, весело відкинувши чуба назад, бадьоро, енергійно, поводячи широкими плечима, йде з лабораторії. Проводити його не треба. Він сам вийде з саду. Але вмить повертається й тихо каже:

— Руді! А коли зо мною що-небудь трапиться... чуєш?.. роз'ясни мамі, що таке моя організація. Роз'ясни як слід. Зробиш?

— Добре, Масі. Зроблю.

Макс хитає головою й виходить. По доріжці саду чуються його певні, тверді, зовсім нерозвезені, нелінійні кроки.

* * *

Дома він довго лежить на маленькій канапці, якої не вистачає на весь його ріст, так що ступні ніг висять у повітрі, і час од часу енергійно, поспішно закурює. Потім схоплюється, перевертає

по дорозі стільця, хапає папір і пише.

«Сузанно! Я до Тебе більше ніколи не прийду. Моя жага лютує, бурю стискає мої кулаки, сповнює моє тіло ридачим одчаєм. Але я з радістю підставляю себе під цю бурю люті й одчаю.

Я не прийду, Сузанно. Моя жага зціплює зуби й підступно, улажливо, полум'яними, палючими фарбами малює мені картини Твого кохання, Твого тіла. Твої краси. Моя кров мліє, благальне простягує до мене руки й ридає. Але я з радістю слухаю ридання моєї мріючої крові, Сузанно.

Я не прийду. Моя жага, моє кохання плюють у мою гордість мужчини, сміються й глузують із моєї полохливості, дурості й смішності. Але я з насолодою приймаю і сміх, і глум їхній.

І яка мені гордість, Сузанно, що я з радістю приймаю їхній глум із своєї дурості. І яке щастя мені, що я не розумію Твої краси, прекрасна Сузанно!

Цілую Твої неціловані мною тепло білі груди, від яких ридає моя кров, і цілую Твої насмішкуваті очі, від яких лютує моя жага, цілую Твої уста, Сузанно, твої прокляті й болючо-податливі уста. Всю Тебе цілую, Сузанно, але до Тебе не прийду.

І знаєш, через що ще не прийду до Тебе? Через те, що кохання не є любов, Сузанно.

Кохання — це зойк крові, це — бездумний, хижий голод тіла, це — наказ вічності, яка не допускає опору собі. Але кохання саме себе пожирає, як вогонь, і, коли задоволене, лишає по собі нудний, непотрібний попіл.

Любов — це інше лице вічності, але це — вростання, вгорання одної істоти в другу.

Кохання налітає зразу, в один момент. І може віді йти з такою самою раптовістю та легкістю, як і налетіло.

Любов приходить пізно, за коханням, після його ор гій, після жадних криків і лютого, дикого шепоту жаги. Вона ходить тихо, безшумно, з уважним поглядом, з загадковою посмішкою. Вона приходить в одязі великих страждань, буденних клопотів, геройської саможертви і дрібних, порохнявих пригод. Вона приходить непо мітно, але стає всевладною господинею й відходить трудно, з муками, зі смертю.

Кохання, сліпе, дике, з поширеними ніздриями, з скрюченими пальцями накидається на все, що може його задовольнити. Жадне й ненажерне, воно одночасно може кохати двох, п'ятьох, стількох, на скільки виста чить у нього вогню.

Любов, повільна, видюща, вростати може тільки в одну душу, і тільки одна душа може прийняти всю другу істоту до кінця.

Кохання кохає тільки для себе. І коли страждання коханого дасть йому насолоду й задоволення, воно шукатиме тільки страждання коханого.

Любов любить для любого. І коли її страждання дасть радість любому, вона розіпне себе для цієї радості.

Кохання є дикий кричущий цвіт, з якого виростає рідкий рідкий плід — любов. Без цвіту нема плоду, але не всякий цвіт дає плід.

Наше кохання, Сузанно, є дикий цвіт, з якого не може бути плоду — любові. І краще зірвати й з

мукою розтоптати його ногами, ніж викохати з нього гіркий, огидний недоросток.

І через те я ніколи більше не прийду до Тебе, Сузанно! Прощай.

Макс»

* * *

Великий зелений абажур ніжно гонить зеленкувату тінь до стелі й стін лабораторії, а вниз, на стіл, — сліпуче біле світло. Затишно, дружно, любовно блискають склянки, рурки, інструменти. У великій довгій реторті осідає фіолетово-зеленкувате течиво з казанка. Великі вікна повідкривали обійми назустріч пахощам саду — просимо, будь ласка.

Рудольф, то припадаючи всім тілом на лівий бік, то випростуючись, то поглядаючи на реторту, то зупиняючись біля вікна, ходить по кімнаті. Бідний Масі, бідний хлопчинка! Скільки ж то гіркого й болючого повинно було перекипіти в ньому, щоб лишити такий осад ненависті!

Разом із духом саду в вікна суне одноманітний, масивний і глухий, як грізне бурмотіння величезного страховища, відгомін вечірнього міста.

Бідні мільйони хлопчин! Скільки їх там-от у цей мент кипить і корчиться на сковороді страждання. Як хоробливими наростами, укрита земна планета залізно-кам'яними містами. Як культури мікробів у сприятливій сфері, поскупчувались люди в цих наростах. І то в сліпій, то в організовано-свідомій ворожнечі й ненависті катують одні одних, морять голодом, стріляють кулями, труять трутами. Головний закон тих наростів наступити на подібного собі й за всяку ціну перелізти через нього кудись вище, кудись далі. І тому там вічний, вихросхожий рух здійснення, падання, кружляння багатомільйонової мікробної маси. Вічне клекотіння боротьби, заздрості, злості, зневаги, одчаю, радості, зради, страху, зловтіхи, всіх отруйних, убиваючих життя почувань.

А які зате крихітні, вбогі и теж переважно отруйні радощі цих людських бацил. Найвища, найтонша втіха «вибраних» — це слухання звуків од стукання паличками по металу або волосу по натягнутій на дошку жилі. Трошки нижча, але більш поширена, підскакування під ці звуки в чадних, отруйних по мешканнях. Ще нижча, але ще ширша, дурнувате, безглузде перекривляння самих себе. І майже скрізь — наркоз, алкоголь. Без нього в напівздохлого мікроба нема ні руху, ні жвавості, ні радості.

І тямі їхні мікробні. Найдужчий, найбагатший не той, хто має найбільше вартостей, хто може дати друїм найбільше свободи, користі, радості, щастя, а хто дає найбільше страждання, страху, залежності, пониження.

Ах, невже й на цей раз не вдасться? Невже він ще довго не зможе виступити з своєю зброєю проти безглуздя мікробів?!

І, нетерпляче загрибаючи волосся руками, шкандибає доктор Рудольф до апарата.

Червоніє, червоніє дорога, мила, прекрасна реакція. Але так повільно, так мало, так майже непомітно. І невже знову не те?!

І знову доктор Рудольф кидається до камінців, до порошку, до течива, нюхає, лиже, встромляє в реактиви; сумнівається, вірить, боїться, нетерпеливиться. А ніч же така довга. А раніше ж, ніж уранці, нема чого ждати хоч малесенького результату. Тепер же... всього десять по десяти. Десятій!

І доктор Рудольф умить випростовується. Міці ж о десятій!

Він швидко навшпиньках підходить до вікна й чуйно прислухається. Глухий гуркіт міста; шепеляве перешіптування кущів; поважні зітхання дерев. Звуки рояля — дерев'яних паличок об металічні дротики, — ніжні, мрійні, самотні. З саду душно, солодко, як диханням розпаленої обіймами жінки, віє в лице. І шепотіння кущів, як лукаве, немов злякане, благання коханки.

Рудольф навшпиньках, ніби ступаючи весь час одною ногою в ямку, підходить до лампи й гасить її. Може, Міці боїться при світлі підходити до оранжереї. Густа, шарудлива тьма, в якій кров іще непокійніше починає шугати, обіймає його.

Ні, краще вийти до саду й там ждати!

Там, — у алейці, під кущами бузку, — засісти на лаві й тихенько, жадно ждати. І, як тільки з'явиться, — кинутись, зломити, заціпити переляк поцілунком, схопити на руки і, як здобич, внести до себе.

І вже зник і розтав образ Макса; розлетілись, як пір'їнки від вихору, всі думки; навіть червоняве фіолетове течиво чується в душі, як під густим серпанком. Гаряча, непокійна знемога солодко ние в усьому тілі. йде всевладна, непогамовно-бажана, вічно гріховна, вічно свята, загадкова жінка! Так злодійкувато прокрадається, така полохлива, а топче, розмітає й руйнує цілі царства.

За муром, як спіймане поросся, пронизувате й злякано верещить автомобіль. Рудольф зітхає, підводиться, намацує китицю бузку, відломлює її й прикладає до гарячого лица. Холоднуваті, дрібненькі пелюстки круглими дотиками приємно відчуються на повіках і крилах носа.

Звуки рояля, самотні, тоскні, пливуть у шелесті листя. Ніжна, співуча туга підходить іззаду й обіймає за шию. І непокійна, жадна знемога притихає.

Ні, не Міці хоче його туга. Хоче вона ту єдину, незнайдену, що живе в його душі від того часу, як він одкрив на світі нерозгадану мужчиною істоту, що зветься жінка, її єдину з усіх жінок хоче його туга. Вона де?

Може, десь у цей момент у одному з тих скринь-будинків веело сміється, плаче, спить і не знає, що колись зустрінеться з ним і впаде в нього, як падає одна планета в другу, коли виб'є призначений законом час.

Непокірно ворухиться птиця в гіллі дерева. Самотньо, рвучко цокають копита за муром на вулиці. Тш! Здається, легкий рип кроків по доріжці. Кров, як випущений рисак, зривається й із місця жене частою, напруженою риссю. В ухах від цього — човг! човг! — нічого не чути.

Доктор Рудольф глибоко передихає, тихенько, як щось залізне, відкладає на лаву китицю бузку, щоб не заважала, хижо згинається й увесь витягається слухом. Так, кроки! Легкі! Без сумніву, жіночі. Повільні. Але чого з другого боку? Ага, обходом. Затихли. Прислухається чи вагається? Знов: шрр! шрр!

Доктор Рудольф нечутно підсовується до того краю лави, в напрямі якого чуги кроки, і засідає під кущами. В руках в'язка й люто то стискаються, то розпускаються мускули, як кігті в kota.

Щось темне рухається в алей? Чи це в очах? Шр, шр, шр! Рухається. Але як повільно, господи боже! Обережність чи вагання? От знову затихло. Може, треба було лишити світло в лабораторії?

Темна постать уже виразніша. В темноті вона здається вищою за Міці, стрункішою. Щелепи доктора Рудольфа зціплюються, пальці рук хижо, цупко скручуються, шия витягується. Кров усе частішою та гарячішою ристю жене через серце.

От уже ясніє над темною постаттю невиразна пляма лица Яка втома, млосність у ході. О постривай, постривай! Тільки трошки ближче! Трошки ближче!

Постать повільно наближається. Голова нахилена. Ага, роздумує? О ні!

Рівняється. Доктор Рудольф затримує дихання, пропускає на один крок уперед, нечутно ставніть одну ногу на доріжку, спирає на неї все тіло і, ввесь випроставшись, витягтись, кидається на Міці. Обхопивши лівою рукою все її тіло, він закидає його назад і скажено, з сласним, мовчазним гарчанням накриває зляканий крик гризущим поцілунком. Від несподіванки, переляку чи ще чого тіло Міці спочатку ціпеніє, потім починає скажено вигинатися, рватися, труситись. Голова її люто крутиться, випручується з-під поцілунку, руки силкуються визволитись, дряпаються, корчаться, але це ще дужче роз'ятрює хижість доктора Рудольфа — ліва рука як дротяною ливною прив'язує тіло до тіла, губи люто вгризаються в губи, і зуби цокаються з зубами. А права рука жадно, хижо, владно гасає по теплому, вигнутому, тріпотливому тілі, шукає, прагне. Проклята сукня! І рука вже на колінах, на оголених ногах, на ніжній, гарячій атласистості стегон, на атласистості теплих, нагрітих сонцем пелюстків троянди.

Кров зойкає, спалахує, несамовито рветься й переходить у дикий, сласний вихор.

І враз усе тіло, як стративши свідомість, на один мент дивно затихає. Руки перестають дряпатися, плечі тільки важко дихають, уста стали безвольно-м'які, живі, сласні. Все воно, наче чимось несподіваним уражене, пронизане, слухає, все витягується, жадно зливається з рукою.

І раптом знов, як струснуते внутрішнім вибухом, жахливо шарпається, з несподіваною силою, що тільки з'являється в божевільних, одпихає доктора Рудольфа й одстрибує до стінки кущів. Спіткнувшись о край доріжки й ухопившись руками за віти. Міці круто повертається всім тілом до Рудольфа і, задихаючись, шипучим шепотом видихає:

— Не смійте! Не смійте... підходити!

Ревом, жадним, роз'ятреним, сліпим ревом реве вся істота доктора Рудольфа. Он як?! Ага?! І він шалено, весь перехилившись, як бугаї із наставленими рогами, кидається на втекле тіло жінщини.

— Міці!! Стій!! Чуєш?!

Міці вся втискається спиною в кущі, стає вища і владним, злякано задиханим, грізним і лютим голосом каже:

— Не смійте, ви!! Чуєте?!

Доктор Рудольф, як на повному гоні спинений кінь, аж одкинувшись усім тілом назад, вростає в землю: голос принцеси!

Темна, тяжко дихаюча постать швидко виходить із кущів, прожогом кидається в алею й зникає в ній, часто, хапливо риплячи піском у тьмі.

Доктор Рудольф стоїть усе на тому самому місці, не рухаючись, не сміючи навіть повернутись у

той бік, де зникла князівна Еліза. Розгублено, дурнувато посміхаючись у темряві алеї, він машинально долонею розмазує піт на пашучому лиці й трудно, затихаюче дихає. Потім обережно, майже навшпиньках одходить од страшного місця й прокрадається до оранжереї.

Уважно й щільно замкнувши за собою на всі ключі й заціпки двері, він, не запалюючи світла в спальні, навпомацки підходить до ліжка й тихо, боячись рипнути, сідає на нього. На лиці його все так само чутна розгублена, дурнувата посмішкі, а все тіло ослаблено, знесилено опадає. Він, не роздягаючись, лягає на подушку лицем догори й дивиться в густу, теплу тьму широкими, враженими очима.

Довго лежить доктор Рудольф, не рухаючись. У саду біля оранжереї чути легкі, поспішні кроки й потім обережний стукіт у двері. Потім голосний дзвінок у передпокої. Мертва, шарудлива тиша. Нетерплячі кроки риплять уже попід стіною, і в вікно дрібним перебором стукають пальці. Чекання. Знову нетерпляче, гнівне дріботіння по склу. Знову чекання. Шипуча, напружена тиша. І, нарешті, сердиті, бистрі кроки від вікна.

Рудольф глибоко зітхає й безсило заплющує очі. І зразу ж, як тільки очі заплющуються, на всіх місцях його тіла, що дотикалися до тіла принцеси, дивно, страшно, виразно починають чутися ті дотики. На устах ніби й досі то вперта тверда замкненість уст, то вогка, гаряча м'якість. Лівий бік горить, і на нього гнучко, сильно надушує плече князівни. Пальці дряпають груди. Долоня правої руки вкрита ніжною, як пелюсток троянди, атласистістю, і од неї по тілу розливається таке хвилювання, що доктор Рудольф сідає на ліжку, дивиться в пітьму й знову лягає.

О, зовсім не те, не таке хвилювання, яке було тоді, коли рука торкалась того тіла! Нове, страшніше, проймаюче такою знемогою, що, здається, не буде чим дихнути.

І невже це в о н а була в його обіймах, та велична, закутана в чорне, надосажно-далека, прекрасна, як портрет, що ним можна було безплотно, з пошаною милуватись, але що його оригінал у реальності не існує? І це її живе, гаряче тіло билось, вигиналось, дряпалось у його руках?! Дряпалось!

І доктор Рудольф із хвилями внутрішнього, зворушеного сміху й захвату обережно мацає себе за подряпані груди.

І це вона, так само, як печерна жінка, як Міці, як мільйони жінок, із тими самими жіночими жестами, з тими самими рухами боронилась, захищала своє тіло?! Як чисто по-жіночому, голосним шепотом закричала «не смійте!». Вона була смертельно ображена, до нестями ображена, гнів її не можна собі й уявити, але вона все ж таки по-справжньому не закричала. От що! Не закричала. Жіночим, старим, тисячолітнім інстинктом вона вже знала, що не треба кричати, не треба нікого кликати на поміч, не треба, щоб хто-небудь навіть знав про цю її образу.

Доктор Рудольф раптом розплющує очі й перелякано дивиться у тьму. Але ж був один мент, коли вона вся затихла! Господи, був же цей мент! Був, був, о, він був! А коли він був, то нема ж уже образи, нема її! Вона відповіла, вона відчула його в собі, вона прийняла й злилася з ним? Який же тоді сором, образа, обурення?! Ну, добре. Нехай не знала, кого приймала, нехай не знала, як це могло статись, але коли це було, то вона ж уже тепер, коли знає, хто це був, вона ж мусить почувати, що вона була до нього близька, до такої міри близька, коли самі уста вимовляють «ти», коли з людини спадають тисячоліття умовностей та приписів, і вона підлягає тільки вічним приписам життя. На один мент, на крихітну долю менту, але була!

Доктор Рудольф схоплюється, сідає на ліжку, лягає знов, і йому хочеться від зворушення, хвилювання й щастя стати на коліна й молитися до тої, що всього на коротесеньку, крихітну частинку менту була близька до нього й яка вже такою все-заповнюючою, глибокою страшною радістю й близькістю живе в ньому.

* * *

Князівна Еліза навшпиньках, закусивши нижню губу й тримаючи роздерту на грудях сукню, прокрадається терасою. Тільки б до своїх дверей непомітно дійти!

Вскочила. Запаливши світло, біжить до вікон, хапаючись, зачиняє їх, щільно зашморгує важкі глухі порт'єри, замикає всі двері, наче має приймати великого гостя, якого ніхто не сміє бачити. І тільки тоді швидко підходить до дзеркала.

З дзеркала на неї широкими, зляканими очима дивиться чудне, чуже, страшне лице. Пасма червоного волосся дикими, неохайними мотузками плутаються круг чола; все обличчя якесь косе, права щока червона, палає, а ліва — рівно-біла; очі чудно, як залиті сльозами, блищать, переливаються; шия в червоних плямах, сукня на грудях розідрана. Весь вигляд розшарпаний, дикий, гидкий, моторошно-незнайомий.

Князівна Еліза рвучко одсажується од дзеркала. Як обкаляна чимсь паскудним, із огидою, ненавистю кінчиками пальців зриває з себе все, що на ній, і гидливо відкидає ногою. Стараючись не глянути на свої голі груди, ноги, палаючи всім лицем, вона похапцем накидає на себе нічний одяг.

Взяти б ванну, вимитись од голови до ніг. Але сама думка, що вона побачить своє теперішнє тіло, що повинна торкнутись до нього руками, проймає її такою огидою, соромом і ще якимсь не зрозумілим, але страшним чуттям, що вона телефоном велить Софі не приходити до неї, швидше гасить лампу и лягає в ліжку.

За стіною глухо чути розмову Труді телефоном, сміх, кроки, гупання чимсь важким. Потім грюкають двері, і настає темна, густа, душна тиша.

І коронка, і Мертенс, і трон землі, й подвиг саможертви, і гіркість од засідання, і самотність, — усе це велике зникло, стерлось, ізморщилось перед цим маленьким жахом. У п'їтьмі, в непорушності вона чує, як уся труситься внутрішнім, безупинним, дрібним-дрібним дрижанням, од якого неначе все зубами цокоче в ній.

«Міці! Стій!»

Вона, князівна Еліза, нащадок німецьких королів, перехоплює брудні, мерзенні поцілунки сина льокая, призначені для коханки покоївки, її, принцесу Елізу, брутальний хам, замість гулящої дівки, обіймає на доріжці саду.

«Міці! Стій!»

Еліза з одчаєм качає головою по гарячій подушці й уся пашить пекучим соромом їй гидко, їй нестерпно згадувати, але все без перерви, безупинно десь там, усередині, весь час, само, поза її волею, згадується, тече, вертається, струїться і особливо одне, страшне, незрозуміле, таке жажливо соромне, що на вогні в ньому не можна самій собі признатись. Особливо воно випинається, страшно яскраве, серед усього окремо освітлене, як примадонна на сцені.

Душно нестерпно. Князівна Еліза в темноті зриває з себе все й гола лежить, розкинувшись, на

ліжку. Але тіло однаково горить. Права щока палає, та, що була притиснута до його плеча! На грудях боляче й пекуче лишилися залізні, дикі пальці. Над горішньою губою шкіра вся втикає колючками його вусів. На усях гаряча, жива, гризуча м'якість губ.

«Міці! Стій!!»

Князівна Еліза з одчаєм водить головою по подушці й не може знайти на ній ні одної спокійної, непам'ятущої, крихітної місцини. А ніч пливе в задушній темноті так помалу, так без жалісно байдуже. Тільки б не думати про «те», не згадувати. Ну, сталось, ну, нещастя, ну, страшно, огидне, ганебне. Ну, і годі, не думати, не згадувати, знищити в душі, розтерти, як гидкою червака, витерти всякий слід. Ще більший сором і ганьба, що «воно» сміє так багато уваги відбирати. Годі! Думати про інше!

Князівна Еліза лягає горілиць, одставивши далеко руки від тіла, щоб не торкатись ними до нього, і думає про все, за що може вхопитись її змучена воля Але «воно» непомітно, крадькома пролазить між думки, висуває і олову, розсуває їх і знову займає все місце. І знову залізні, брутальні, страшні руки нетерпляче, владно ходять по її тілу, знову тіло соромно стискається, знову, все знову.

І князівна Еліза вже не бореться. Вже лежить непорушне, безпричасно, тупо покірно, як чужа сама собі. Втома важко об лягає голову, образи тьмяніють, пал на щоках пригасає. «Те» також тьмяніє, пригасає, в тілі з'являється сумний затишок.

І вмить їй пригадується, що в саду на лаві лишилось мамине манто. Воно може пропасти. Мамине манто, чорного брюсельського мережива. Може пропасти. Садівник і шофер візьмуть і сховають. Треба встати й піти в сад. Неодмінно піти.

Князівні Елізі страшенно трудно вставати, ноги й руки німі, надзвичайно важкі, але вона перемагає себе, підводиться з ліжка й іде з кімнати.

І, ще не вийшовши із спальні, вона бачить себе в довгому коридорі без дверей, подібному до тунелю, освітленому мерехтливим, прозорим, зеленкуватим світлом. Тунель стає все кривіший, загинаючись то вліво, то вправо. Під стелею висить чудернацькою сіткою блакитне павутиння. Еліза зразу догадується, що це павутиння маленької пташки. І їй стає моторошно й хвилює солодко.

Вона притуляється спиною до стіни і знає, що зараз із за виступу закруглення виставиться рука того, від кого так моторошно й солодко. Але стіна легко вгинається, і князівна Еліза входить до величезної зали храму. Всі вікна, двері, образи в ній не прямокутні, а з гострими й тупими кутами. Високо під стелею рудяво червоним світлом горять рекламні балони, і од цього все в храмі цеглястого кольору. Посередині великий трон. Од нього радіусами на всі боки стоять на одному коліні люди в чорних убраннях, із похиленими головами й великими червоними свічками в руках.

Князівна Еліза раптом згадує, що це вони чекають її на коронування. І їй стає невимовно соромно й страшно вона — боса, з розпатланим волоссям, у подертій сукні, з палаючою правою щокою, вона кидається тікати, але не може знайти дверей, і люди в чорному з під ліктів дивляться на неї й хіхікають.

І раптом князівна Еліза помічає, що з за великих, напіводчинених дверей киває їй пальцем Міці. Князівна Еліза чує до неї страшну ненависть, але в манячій, хитрій посмішці Міці стільки обіцяючого, солодко-хвилюючого, що вона покірно йде за нею в величезні двері храму.

Аж ось Міці десь ізникає. Еліза сама на березі моря. Високо вгорі стоїть тоскне лице місяця, і широка, блакитно-сталева смуга лежить на морі аж до обрію.

Князівну Елізу обхоплює тоскна знемога й туга. Вона лягає на м'який гарячий пісок, далеко відставивши руки від голого тіла, щоб не торкатись ними до нього.

І зараз же чує, що той «хтось» уже знов коло неї. Але ні страху вже, ні непокою немає, тільки пекуча, голодна туга за ним їй соромно й солодко, що вона гола лежить перед ним, і хочеться, щоб він підійшов і став коло неї. А рівночасно знає, що цього ніяк йому не можна.

Князівна Еліза встає, щоб самій підійти до нього, але навкруги нема нікого. Берег порожній, оточений з усіх боків величезними темними скелями. Еліза хоче крикнути й не може. Вона ж знає, знає, що він десь тут, що він благає знайти її, в неї самої серце стискається від страху, що не знайде, і не може рухнутись, і знову лежить горілиць на ніжному піску, і їй нестерпно душно та тужно від гарячого моря. Ах, коли б він прийшов, тоді зразу перестало б бути так тужно й душно.

І вмить залізні, сухі пальці сильно й брутально хапають її ззаду за плече. По Елізі проходить гострий вогонь радості й дивного, блаженного сорому. І вона вже бачить, що це доктор Штор, хоч лица його їй не видно. Вона знає, що він пильно-вильно дивиться на неї, і їй стає хвилююче радісно від того, що в куточках уст його стоїть закручена тонесеньким хвостиком догори мовчазна посмішка.

Ця посмішка починає ззаду все ближче й ближче присуватись до неї, здіймаючи в ній моторошне чекання чогось надзвичайного і, нарешті, гаряче лягає їй на уста, а руки сильно, боляче обхоплюють груди. Князівні Елізі солодко й радісно від цього болю, і вона всім тілом тягнеться до рук. Але то вже не руки, то все його тіло, і од того тіла в неї переливається така дивна, не знана ще їй радість, така ніжність і вдячність, що вона обхоплює його обома руками й жагуче, нестямно притискається до нього. І в той самий мент від цього по ній хвилями проходить така гостра, пекуча насолода, що Еліза страшно кричить до неба і... прокидається.

Вона лежить на ліжку. Од вікон крізь щілини постелі пробивається світло ранку. Князівна Еліза швидко сідає й здивовано озирвається. Але зараз же, спалахнувши вся, кидається лицем у подушку й натягає на голі руки укривало.

В півсонному тілі стоїть насолода, незрозуміла радість, хвилюючий сором і безмежна ніжність та вдячність до доктора Штора. Нема вже ні тою сорому, ні гніву, ні туги, ні тоскної духоти — тільки одна дивна, повна вдячного задоволення, глибока радість.

Еліза бездумно-щасливо посміхається й загортається в глибокий, міцний сон.

* * *

Що сталося з її світлістю принцесою? Що таке з нею?

Слухає й не чує. Відповідає й забуває. Весь час задумується, а в задумі лице стає дитячо-ніжне, назвичайно гарне, тепле. І раптом уся починає червоніти, аж пашить рум'янцем, і зараз же злякано зиркає на всіх — умить стає суха, жорстока, вирівняна.

Графиня Елленберг страшенно зацікавлена цим, вона просто знепокоєна, стурбована цими явищами, вона, коли могла б. так само нюхаючим, шукаючим поглядом мишки зазирнула б у принцесу, як зазирала в усі предмети. Але вона, розуміється, абсолютно нічого не помічає, тільки дуже уважна до Труді. Це Страховище ані на крихту не має такту; дивиться на

принцесу на все око й навіть дурнувато посміхається, невихована дівчина.

Після сніданку принцеса просить графа на кілька хвилин на розмову. В лиці їй нічогісінько немає вже дитячого, а голова так само, як на вчорашньому засіданні, гордовито, велично злегка закинена назад. Старий граф пильно зиркає на неї з-під жовто сивої стріхи й мовчки уклоняється — не тільки, видно, дівча не кинуло свого наміру, але й ще більше за ніч на ньому закріпилося.

І коли принцеса рівно, закостеніла, сидить перед ним у фотелі, навіть не спираючись на спинку його, і говорить, він тільки дивиться в підлогу, не цікавлячись і не дивуючись.

Отже, князівна Еліза хотіла б опитати графа: чи він матиме що-небудь проти того, що вона сьогодні прийме тут, у його домі, банкіра Мертенса?

За вікном над садом, десь у небі, глухий, басовитий гурвиг мотора. У кабінеті темнувато; дерева без сонячних, погризених плям, застигли, чекаючі.

Старий граф довгенько сидить, нічого не відповідаючи. Потім помалу підводить голову й дивиться на принцесу. Яке гарне, але яке сухе, неприємне лице, зовсім як у святої великомучениці на якійсь іконі. Нічого нема того милого, ніжного, простого, що було ще сьогодні за столом.

Що він може сказати її світлості? Коли її план виходить із високих мотивів і має велику ціль (а воно тільки тик є), то що він може сказати? Схилитися перед великим стражданням, яке вона бере на себе, і побажати, щоб воно було якомога менше.

Очі князівни поширюються, лице тепліє, рожевіє, як холодний порцеляновий абажур, усередині якого запалено лампу. Так граф не ставиться неіативно до її намірів?! Граф згоден їй помагати?!

А що на це все сказати цій чудній великомучениці? Що він — стара, нікчемна, дірява торба, в яку навіть покласти нічого не можна? Що він собі самому допомогти не може, а то ще других дурити? Що він — недогризок життя, з якого шашелі виточили все, що потрібно для такої помочі? Що єдиного, чим людина на схилі життя гріє свою зморщену істоту, тої любові, яка тільки ще й лишається таким недогризком, в нього немає, її украдено в нього, і він самотній, як єдиний жовтий зуб у роті! Яка може бути поміч од нього?

І він тільки каже її світлості:

— Я старий, моя дорога принцесо.

І принцеса Еліза бачить, що він, дійсно, старий-старий. Не так віком, як очима, посмішкою, голосом.

І нехай її світлість не гніваються на нього: він нічого не має проти візиту пана Мертенса, але його хай принцеса увільнить од обов'язків хазяїна дому.

В принцесиному абажурі пригасає лампа, але вона тепло дякує графові й виходить рівною, повною, непохитною ходю.

І тим самим рівним, певним, непохитним голосом балакає телефоном із графом Адольфом Елленбергом. Голос же графа Адольфа Елленберга, навпаки, в телефоні звучить непевно, радісно-розгублено. Її світлість хочуть із ним говорити в справі пропозиції пана президента? О,

він моментально, через п'ять хвилин буде в її величності. (Знов помилка світлості на величність!!)

І не через п'ять, правда, але через двадцять хвилин чисто виголений, золотистий тільки на бровах камердинер Фріц докладає принцесі Елізі про графа Адольфа фон Елленберга.

Очі графа двома в'юнкими нетерплячими хортиками рвуться з-під черепа, вимахують хвостиками, от-от заскавучать од нетерплячки й захвату. Підмальовані жовто-червоною фарбою губи тріпочуть готовністю скластись у всяку посмішку, яка буде потрібна. Так її світлість хочуть зробити таку честь панові президентові? Яка це радість для Німеччини. Дві великі сили сходяться, історія великого німецького народу сходиться на найвищий шпиль!

Князівна Еліза сидить із рівно-білим непорушним лицем, на якому опукло, яскраво темніють широкі темні брови. Очі їй щоразу, як вона говорить про пана президента, спущені додолу. Так, вона просить переказати панові Мертенсові, що вона згодна прийняти його пропозицію під трьома умовами, що коронка Зігфріда буде знайдена, що буде установлений трон президента — короля Землі і що її згода поки що лишиться в тайні. Граф фон Елленберг, як при переносі святих дарів у храмі, робить побожно поштиве лице й низько нахилиє голову. Потім просить дозволу встати й з тою самою врочистою, побожною ТИХІСТЮ ВКЛОНЯЄТЬСЯ. Щастя його так безмірне, і що він не сміє висловити його бідними людськими словами перед її величністю. (Тепер він цю помилку робить спокійно й упевнено). І так само тихо, врочисто, як несучи на голові вазу, з тим самим щастям виходить із салону принцеси.

Але в автомобілі він одкладає врочистість набік, закурює сигару, радісно, часто, змерзло тре руками коліна, нетерпляче поглядає в віконця — взагалі поводитья як людина на що їде за своїм величезним виграшем на лотерейний білет, який трохи не викинула геть.

Палац пана президента Мертенса ніколи не бачив начальника внутрішньої охорони в такому вигляді. Офіцери охорони, урядовці, придворні ледарі, що зустрічаються йому по дорозі, стоять ошелешені й з непорозумінням бліднуть: граф Елленберг проходить повз них із високою, твердо підведеною головою, милостиво й серйозно (о, без своєї ласкавої посмішки!) хитає їм кінчиком носа і ступає з цоканням підборів по підлозі.

Вінтер, глянувши на графа Еяленберга, перегинається не як лозина, а як мотузок. Пан президент у залі здоров'я, але граф фон Елленберг, розуміється, можуть іти до них сміливо, він навіть докласти не буде.

І граф Адольф фон Елленберг дінемо іде цілком сміливо, не потребуючи доповіді. Тільки переступаючи поріг до зали здоров'я, ноги його робляться знову м'якими, нечугними, тіло набирає ватяної округлості, податливості, очі радісними хортиками стрибають на мотузку й вищать од довго стримуваної радості.

Пан президент саме купаються в басейні. Вікно-стеля над ними одчинене, і видно у глибині неба синюватий попіл важких дощових хмар. Пан президент плавають, а штат здоров'я стоїть недалеко й із зворушенням слідкує за ними. Згори в воді червоні черевате тіло пана президента здається ще коротшим і подібним до червоної величезної жаби.

Мертенс пирхає, стріпує головою воду з очей і блимає на графа Адольфа. Щось цікаве? Га? Важне? Ну?

Граф Адольф біжить в один бік круг басейну, потім у другий, але скрізь далеко до пана президента. І він безпомічно тупцює, посміхається, як вірний собака, якого не взяли з хазяїном на човен. І голосно сказати не може.

Тоді хазяїн, смішно вивертаючи ногами у прозорій воді, підпливає до берега, але з води не вилазить, тільки виставляє голову. Ну, що там?

Граф Адольф моментально кидається до нього, нахилиється й шепоче.

І вмить із води вискакує червоне тіло, плигає на берег без помочі штату здоров'я й грізно кричить:

— Одягатись!!

І, круто повернувши червоне, мокре, з пригладженим донизу водою волоссям тіло, наставляє на графа Адольфа банькати очі, іпоширені радістю, здивуванням, непорозумінням.

Граф Адольф хоче розповісти більше, але штат здоров'я в паніці накидається на пана президента, обнімає, тре, мне його, обгортає простирадлами, рушниками. Куди там балакати!

В кабінеті Мертенс пхає графа Елленберга в фотель і велить розповідати точно, докладно, з усіма деталями. А сам, потираючи занадто сухі від купання куці руки, короткими, рвучкими кроками ходить біля нього. Очі його час од часу підводяться від підлоги, і тоді виразно видно, як трудно панові президентові стримувати свою радість. Раптом пан президент підходять і, піднявши графа Адольфа, обнімають його.

— Графе Елленбергу, ви заслуговуєте на королівську нагороду. Від сьогоднішнього дня, графе Елленбергу, Вальдорфські копальні належать вам!

Граф Адольф низько схиляє голову, його щастя й радість із приводу великої події таке безмірно-велике (не копальні, розуміється, а порозуміння з принцесою), що він не сміє його висловити перед паном президентом бідними людськими словами.

— Але коронка мусить бути знайдена, пане міністре! Чуєте? Що? Оповістіть, що буде виплачена вся сума, яку схоче злодій. І цілковита гарантія безпеки. Га? Досить?

О, це такі умови, що тільки якийсь божевільний може не згодитись на них. Коли б не...

— І моментально покликати сюди райхсканцлера й міністра закордонних справ Скликання Світового Конгресу повинно бути прискорене. Два тижні. Що? Га? Досить?

Граф Адольф трошки злякано дивиться на пана президента. Розуміється, в Німеччині влада й сила пана президента необмежена. Німецький народ в особі свого парламенту готовий завтра ж йти за паном президентом хоч на край світу. Але інші держави?

— Дурниці. Все сутнє вже зроблено. Формальності? Комедії з парламентами, фракціями? На оповіщення два дні На парламенти й тому подібну нісенітницю хай три дні. П'ять. Десять днів іще зайвих. Що? Ні?

Граф Адольф не сміє перечити, одначе йому здається, що...

Але пан президент не хоче й слухати, що йому здається. Два тижні цілком досить. Внутрішні політичні обставини Німеччини вимагають екстреності. Ні? Баста. Діло райхсканцлера й міністра закордонних справ усе це вияснити. Лондон сам у тому зацікавлений. Давно домагається. Баста!

* * *

Світ у замішанні, в непокої, в колотнечі. Лице людства в мінливих, раптових, стрибливих корчах і гримасах, як у штукаря ось одним оком радісно, в захваті сміється, тут же. Другим грізно хмуриться, лютує, хитро підморгує, врочисто бундючиться. Воно — як поле перед бурею. Небо у клубах хмар, сонце рветься крізь них, поле у хвилях; хвилі чубаті, скудовчені; одна в одному напрямі, друга у другому; в одному місці плями сонячної радості, блискучі золоті зуби його; в другому набурмосені брови, сині, понурі тіні; вихор в один бік, вихор у другий, птиці боком, з жагом, зигзагами носяться над ними. А десь щось грюкотить, готується, накопичується, розминає залізні руки.

Доктор Рудольф часом аж до ночі засиджується в бібліотеці за газетами.

Париж танцює. Не карманьйола й не біскаю, о ні! Новий танець — планетарного миру.

Париж дасть землі нову, безкровну, світову революцію.

Гей, земле, чуєш? Радієш? Отож-то!

А тут же й інша гримаса. Земле, начувайся: чуєш гуркіт величезного кістяка — смерті? В Парижі танцюють танок великого знищення людей.

Ах, ці милі газети! Наче різнофарбні скла береш і дивишся крізь них на світ.

Ось рожеве скло Таке поважне, офіціозне, товстелезне.

«Всесвітній Конгрес у Парижі! З'їзд прем'єрів усього світу! Єдина Республіка землі! Вічний мир!»

І все таке рожеве рожеве, поважно ніжне, соромливо радісне. Париж, Лондон, Нью-Йорк, Берлін, Токіо, всі зморшки земної кори, всі її нарости, всі підземні и надземні каторги, все рожево, невинно, офіціозно посміхається. Кінець стражданню, кінець кровопроливанню, кінець ворожнечі народів, На землі мир і в чоловіцях благоволеніє!

А от червоне. (Американське).

«Зоря золотого віку Людства! Народи вирішують свою долю? На порозі нової епохи! Пришестя месії!»

І все палає червоним захватом, вогневою радістю. Криваво, бурно, екстатично, ультрарекламно! Париж, Лондон, Нью-Йорк, Берлін, Токіо, всі великі й малі ковбані людського страждання, всі закапелки глупоти, всі тисячолітні гори забобонів, обману, ненависті, — все вкрите радісним, вогневим, червоним ентузіазмом.

Але ж на другому кінці лиця людства раптом хмура, страшна гримаса. Японське скло, синє, понуре, грізне!

«Новий похід Заходу на Схід! На порозі величезного нещастя людськості! Схід не буде колонією Заходу! Геть облудні конгреси!»

І все — темне, принишкле, само сонце дивиться тьмяно, загрозливо. всяка радість — зморщена, задимлена, засинена безнадійністю.

Париж, Нью-Йорк танцюють планетарний танок миру, а Токіо, Пекін грізно вимахують старою зброєю недобре зв'язаних рабів Вони не хочуть бути краще зв'язаними. Хе, косоокі вільнолюбів!

Але Париж, проте, готується й танцює. Через тиждень Конгрес! На всіх вулицях будують арки, — там будуть проходити народи землі. (Парижани поки що під ними танцюють біскаюї).

Конгрес через два дні! Арки ілюміновані! Повбирані квітками з усього світу! Палац Світового Миру (старенький люксембурзький палац) щовечора горить усіма національними вогнями всіх держав, націй і племен світу. Вогні, танці, сміх, крики, алкоголь і поцілунки не сходять до ранку з вулиць Парижа! Він кричить усіма мовами землі, він одягнений у всі фарби планети, він — світовий омнеїзм!

Ні, політика — це надзвичайно втішна штука. Наука в порівнянні з нею просто маленьке, поганеньке скло. А це брильянт, що одсвічує тобі всіма фарбами, всіма вогнями. Одну й ту саму річ ти можеш побачити в найрізнішому освітленні, в найрізніших лініях, обрисах і то в найщиріших, переконаних, справжніх фарбах!

А скільки відтінків навіть в одній і тій самій фарбі!

«Пролетаріат усього світу повинен піддержати цю останню акцію світової буржуазії! Капіталізм у Парижі сам копає собі могилу. Париж для старого свпу є необхідність, неминуха ло гіка, останній штрих для переходу до нового світу! Хай живе Париж!»

«Пролетаріат усюю світу повинен берегтися! Капіталізм у Парижі куь нові ланцюги на працюючі класи Єдина Респуб ліка Землі й єдність капіталістів! Париж є загроза всьому світові. Геть Париж!»

«Пролетаріат усього світу повинен серйозно розважити над поставленою проблемою. Роззброєння світу — вічні домагання працюючих. Розуміється, всяка армія повинна бути скасова на. І геть і не геть Париж!»

Ні, це знаменита річ — ця політика! Доктор Рудольф стра шенно нею цікавиться. Щовечора він неодмінно дивиться в ус; скла на Берлін, Лондон, Париж.

Але вдень, щільно позапинавши долішні завіски на величезних оранжерейних вікнах, попихкуючи через верхню губу пісеньками, щохвилини витираючи піт великим рушником, він працює. Тоді він про політику не має змоги думати. Конгрес у Парижі, безумовно, важна річ, але тільки ввечері. Тоді так пишно, так наввипередки горять на аеростатах і хмарах прокламації. На стінах миготять радіоекрани вулиць Парижа, демонстрацій пролетаріату всоого світу за і проти Парижа, перші делегати перед Палацом Світового Миру.

Радіорупори на палацах і по скверах громовими гунявими голосами вигукують промови, інтерв'ю цих великих осіб.

От він часом заходить до Макса. Вечорами цей чудачина переважно дома сидить. Він пише книгу про красу. О ні, не про гімалайську красу. Трошки про іншу. Про брудну, негарну, непомітну, буденну, зацьковану, закривавлену, замучену — велику красу. Про ту красу, яка сама лівою рукою забиває цвях на правій руці свого розп'яття, не дивлячись ні в дзеркало, ні в історію, і яка одним підставляє ліву щоку, а другим — кулак у зуби.

От про яку красу пише книгу Макс вечорами, коли розпалене спекою небо й камінь Берліна шугають і пашать духотою, коли залізнобетоніві будинки потіють і зорі кліпають од крику й блиску реклам про Світовий Конгрес.

Макс не може спокійно говорити про цю всесвітню подію Світовий Конгрес? Це та бутафорія, яку подихаюча буржуазія з такою помпою будує собі перед загином? Конгрес Миру, який

рішатиме всесвітню війну? Тільки слиняві соціал-демократи ще здатні щиро бути дурнями й вірити в цю цинічну комедію. Конгрес, на якому західний імперіалізм, що задихається від самого себе, має схопити за голову східний? У цьому є наближення соціалізму? Га? Чи в тому, що буржуазія добалакається до способів навіки обеззброїти пролетаріат? Га?

Це вже зовсім чорне скло. Чорно кривава гримаса без тіні рожевості.

«Народи вирішують свою долю»

Ах, нахабні Ах, циніки! Ах, соціал-демократичні йолопи, як вони вуха порозпускали! А хто ж то в віллі французького короля, банкіра Фуж!є, диктує всім прем!єрам світу ту «волю народів»! О, то собі невеличке приватне зібрання. От собі, знаєте, позліталися з різних країн. Заходу приятелі й друзі та спочивають на березі зеленого бретонського моря. Зовсім собі приватна невеличка, але чесна компанійка, серед яких Уїллем Брайтян, нафтяний король Америки, Азії й Європи; брати Фуж!є, королі Франції, Фрідріх Мертенс, король Німеччини; англійські королі й магнати. Всього душ тридцять. Дурниця. Вони абсолютно не мають ніякісінького відношення до Конгресу. Вони — не депутати парламентів, не міністри, не голови комісій, не президенти держав. Просто собі ніщо, нулі. І приватні знайомі. Катаються на яхтах, купаються, одне слово, одпочивають. І хіба що часом побалакають між собою про те та це, а між іншим і про Конгрес. А потім із делегаціями. І дивись, яка кумедна річ усе, що говорять між собою оті нулі, приватні знайомі, все те дивом якимсь у всіх промовах на Конгресі що до слова повторяється Які чулі «народи» до своїх приватних пророків. Га?

А ще цікавіше, що в горах Швейцарії, в затишному шале, з якого видно шапку Монблану, зібралася собі друга невеличка, але також чесна й цілком приватна компанійка з Японії, Китаю, Індії, Австралії, Африки. А на чолі її стоїть король бавовняних плантацій Японії, Китаю й Індії з островами. Японець, крихтний японець Кутуяма, і так само компанійка ця ні в що не втручається, самі їхні народи рішають свою долю, а вони тільки так собі теж приватне часом побалакають із своїми делегаціями. Але в східних народів виявляється також велика чулість до приватних розмов своїх королів. Вони також до слова повторюють швейцарські балачки.

От яка дивна історія!

А ще знаменитіше, що ці приватні компанійки охороняє така непролазна зона шпигів, жандарів, поліції й війська, що за десять кілометрів до них не можна наблизитись чоловікові з чужого міста. Га? Цікаво?

Ах, йолопи, ах, зрадники, підлизи, розпусники!

А Берлін горить, миготить, гуркоче, пашить нічною спекою. А там десь, за Берліном, є старий, тихий, зачучверілий сад. І в тому саду нема ні світових конгресів, ні підлиз і розпусників, ні рупорів і екранів із залами Палацу Миру, з ораторами, з знаменитостями, юрбами, оваціями, арками й парадами. Там тихо й самотньо. Там є тиха робітнич, де раніше жили квіти. Тепер там живе те, від чого гаснуть усі екрани, конгреси, чесні компанійки, розпусники, від чого душа холоне тривожним болем сумніву й несмілої радості. Там, у тому саду, є ще. Ні, там більш нічого нема.

І щоразу, як доктор Рудольф збирається йти туди, де нема світових конгресів, Макс неодмінно зупиняє його, просить почекати, хмарніє весь, мружить очі, понуро ходить по хаті й мовчить. І раптом простягає руку й сердито каже:

— Ну, що ж, бувай.

І доктор Рудольф тисне руку, хоче в очі зазирнути, але Масі відкидає чуба головою назад і відчиняє йому двері до передпокою. А на порозі неодмінно додасть:

— Гляди ж, як закриється Конгрес, того самого дня зайти до мене! Чуєш, Руді? Дуже прошу.

Яке ж, власне, він. Руді, має відношення до Світового Конгресу?!

Але скільки Руді не дивиться на екрани, вертаючись додому, відповіді на них на це питання немає.

І коли він тихенько відмикає хвіртку саду і, обережно пройшовши алею, сідає на лаву й сидить там, довго думаючи, відповіді однаково не знаходить. Та й на багато інших питань, що постають йому на цій лавочці, не знаходить він відповіді.

Чого, наприклад, одправлено Міці? Вона, мовляв, без відповідної пошани говорила про принцесу. І принцеса сама прохала графиню відпустити Міці. Так каже мама. А Міці присягалась, що ніколи ні одним словом не обізвалась про принцесу непоштиво. І немає Міці, немає біло-червоної дівчини, яка була причиною... Ах, хто знає, який саме пункт у безперервному потоці явищ треба вважати за причину? А може, той, що ця мила, прекрасна, дорога лавочка стоїть під густим кущем бузку, з-під якого не видно добре, хто саме йде алеєю? Може, коли б її були поставили на три метри далі, то й нічого взагалі не було б? І Міці б була не пішла, і він би не сидів тут із щемлячим соромом, одгадуючи загадки. Може, комусь би хотілось, щоб і його було видалено з дому? Він би пішов, він би давно вже сам пішов, коли б там, у лабораторії, за тими блискаючими одсвітом берлінських вогнів вікнами не було того, що більше за його волю.

І розгадки нема на питання — ні на ці, ні на Максове.

Світовий Конгрес! Розуміється, він прийде-таки того самого дня, як «народи вирішать свою волю». Хто знає, може, з тим іще чиясь доля зв'язана? Хто знає, може, й він, доктор Рудольф, якимись заплутаними нитками з'єднаний із тими величними, врочистими парадами народів, та й не знає того, сидячи собі тут, на лаві, під кущем одцвілого бузку?

* * *

І ої, коли нарешті всі паради, всі приватні й урочисті засідання відбуто, коли винесено всі приватні й урочисті постанови, коли паризькі радіо сповістили всьому світові, що велика, епохальна подія сталась, світ уступає в нову еру життя, а всі екрани, рупори, газети й реклами підхопили це, того ж самого вечора доктор Рудольф шкандибає до Масі за розгадкою.

Масі дома. Тільки таке свинство. Масі дуже поспішає. Він дуже дякує Руді за те, що не забув обіцянки, але він, на жаль, абсолютно не має часу.

Ну, а як Руді подобаються милі постанови Конгресу? Га? Єдина федеративна світова республіка! Знищення армій! Вічний мир! Навіть Швейцарію вибрано місцем осідку світового центрального уряду. Вільнолюбну, споконвіку республіканську, демократичну Швейцарію. Там житиме президент Землі, там будуть усі уряди, апарати. Знаменито? Га?

От тільки дві малесенькі заковички, дві шершавинки на цьому блиску не затерто як слід. Перша шершавинка, що всі народи Сходу, всі ці паршиві азіати, австралійці й тому подібний гній, на якому Захід хоче викохувати свої банки, що вони голосували проти. Вони стоять за заховання митових кордонів. Подумати собі, які реакціонери, азіати, варвари, вони не хочуть пускати без мита прекрасних американсько-європейських товарів до себе, вони хочуть самі їх

виробляти, вони не хочуть прийняти честі бути панами, яким усе постачатиме їхній слуга, західний імперіалізм!? Більше того: вони передадуть цю резолюцію на ратифікацію «їхніх народів». Вони порушують умови, на яких Конгрес скликано.

Оце одна шершавина. Друга — «армія порядку». Навіть соціал-демократам вона здається зайвою. Вони не розуміють, для чого вона. Ах, йолопи, паршивці, зрадники, лицеміри! Для того, щоб тримати не тільки косооких азіатів у кулаці, а й вас, і всіх, хто посміє пікнути проти світового модерного монарха — Капіталу.

О, події розгораються! Швейцарія ще бачитиме не тільки туристів. Шапка Монблану ще зачервоніє! І не тільки шапка Монблану! О, не тільки!

І раптом Макс круто зупиняється проти доктора Рудольфа і знайомим, понурим поглядом дивиться на нього згори вниз. Потім так само круто відвертається й мовчки ходить по хаті, мружачи віясті, глибокі, як два тунелі, очі. І докторові Рудольфові здається, що він на очах ще більше худяє, лице робиться довшим, старішим, жорстким.

І вмить, змахнувши чубом, знову зупиняється й тихим, ирн-глушеним голосом питає:

— Ти знаєш, що ваша паршивка, дегенератка збирається заміж за Мертенса?

Рудольф широко дивиться на Масі: яка паршивка?

— Ну, принцеса ваша знаменита! Знаєш ти це?

Тоненькі волосинки уст доктора Рудольфа так розгублено загинаються усміхом донизу, в одвертях, голих, чистих очах таке непорозуміння, біль і страх, що Макс здивовано вдивляється в задерте до нього, застигле в цьому виразі лице. Невже він зразу зрозумів усе?

— Та ти знав це чи ні? Знав, Руді?

Руді помалу крутить головою: це неправда, цього не може бути, це — абсурд, це — дурний наклей, демагогія.

— Руді! Залиши свої міркування. Це—факт. Вір мені. Вона поставила умову Мертенсові — президентський трон Землі. Конгрес цю умову вже здійснив. Мертенс один із кандидатів. І недобиток старої монархії вже пнеться на новий трон. За це навіть убійника свого батька готова цілувати. Шлюха! Гидь!

Доктор Рудольф підводиться, помалу ходить по хаті, переставляє на столі попільничку з одного місця на друге й сідає на старе місце.

— Але плювать би на неї, коли б... Тільки, Руді, слухай: я роблю злочинство проти своєї організації, кажучи тобі це. Розумієш? Але прошу тебе абсолютно ні одній душі цього не казати.

Руді, не підводячи голови, мовчки хитає нею. Пальці рук злегка трусяться на коліні, і він їх ховає за спину.

— Так от... у тому домі, де живе ця шлюха...

Доктор Рудольф кашляє й робить рух, неначе хоче встати.

—...там живе наша мати. Ну, і батько, розуміється. Візит Мертенса до цієї дегенератки може скінчитись катастрофою для всього дому. Ти розумієш?

Доктор Рудольф підводить голову й пильно дивиться в схудле, постаріле лице брата. І в прекрасних очах Макса, некліпаючих, темних, змучених, він, дійсно, бачить розп'яття.

— Батьки повинні якомога швидше виїхати з цього дому, Руді.

Він одвертається, відходить до столу, але зараз же швидко озирється й додає:

— Але ніхто, ні самі батьки не повинні знати, через що. Це твоє діло зробити. Я своє зробив.

Доктору Рудольфові руки вже не трусяться. Він опирає на них голову й довго мовчки сидить.

Берлін безупинно гуркотить, дзвенить, тріскає ракетами фейєрверків, миготить святочними різнокольоровими повітряними рекламами. В розчинене вікно пашить розігрітим залізом, каменем, асфальтом і поливаним порохом вулиць.

Макс ходить уздовж вузької й довгої кімнати й час од часу стріпує чубом.

— Це неможливо. Масі, — не підводячи голови, нарешті глухо й стомлено каже доктор Рудольф. — Батько не покине графа. А мама не покине батька. Навіть коли б вони знали, через що.

Макс сам це знає, але він гнівно, з ненавистю відкидає шматок скрученого паперу й зупиняється проти брата.

— Але вони мусять! Розумієш ти?

О, доктор Рудольф розуміє. Але це неможливо. Безнадійно. Навіть коли б вони знали, через що. Навіть тоді.

Макс знову ходить уздовж хатинки. Доктор Рудольф сидить непорушне. Макс зупиняється і, притулившись спиною до шафи, нахилиє голову.

— Ну, добре...

Але замовкає й знову ходить. Доктор Рудольф на мент підводить голову й знову кладе її в руки.

— Ну, добре! Але ти обіцяй мені, що того дня, як Мертенс матиме бути з візитом у цієї дівки, ти вивезеш із дому батьків.

— Як же я знатиму про той візит?

— Я тобі скажу.

— Добре, Масі. Я все зроблю, що...

— Ти мусиш не все, а тільки це й неодмінно це зробити! А тепер я мушу йти. Вибач.

Він хмарно, стомлено, простягає руку братові. Доктор Рудольф помалу підводиться, бере руку й просто дивиться в очі Максіві. І очі ці вмиль страшенно чимось нагадують йому очі старого пса Трезора, коли йому авто переїхало ногу Він помалу, незручно обіймає Макса за голову и мовчки притягує до себе, як у дитинстві, як і тоді, коли батько виганяв його з дому. І, як тими разами, Макс і тепер соромливо судорожно притискується до плеча старшого брата й зараз же виривається.

Коли доктор Рудольф вертається додому садом, він не сідає на лавочці. Але так само й не кидається до лабораторії, як іще вчора, а проходить до спальні і, не роздягаючись, лягає на ліжко.

Так от який зв'язок із Світовим Конгресом! Він—людина, і гримаса людства є і його гримаса, болюча і страшна.

* * *

Лежить Німеччина внизу, у легкій блакитній куряві туману, як наречена в вінчальному серпанку. Стьожками рік срібно-синіх, жевтяво-зелених прибралася, хутра лісів накинула на плечі. Стрічає жениха, владику й господаря свого.

Стрічай, наречена, стрічай радісно, гордо, любовно. Хто знає, може, на твоє чоло вперше ляже корона Землі.

Нечутно, м'яко, плавко несеться напівскляний рекордовий «Азарт». Тільки на легких піднятках і повітряних ямах чується під Мертенсом глибокий, спокійний фотель. І жива смуга землі тоді хитається й наче здіймається до неба.

Поля, лани, як різнофарбні, порозстелювані для просушу полотна, як понамотувані на величезну цівку, розсотуються внизу під апаратом. Величезні фабричні димарі здаються коротесенькими недокурками цигарок. Широченні шосе — наче мотузочки, порозкида!ні без ладу по різнофарбній полотнині. І тихо, тихо все сунеться. А там же гуркіт, стукіт, свист, зойк. Там же без устанку, без перерви працює велетенський маши-но-людський апарат.

Мертенс перекладає сигару з одного кутка рота в другий, і м'ясисті, вперті губи його торкає легесенький усміх. А досить одного слова, досить одного мига оком, і весь цей багатомільйоновий апарат моментально заціпеніє. Перестануть куритись димарі, спиняться оті червачки-потяги, затихне грукіт і свист.

Знає ж це принцеса? Що? Ні? Знає ж, що везе він корону на її червоно золоту голову.

Мертенс зітхає і знову посміх, але інший, залягає в пука-тих, великих, розумних очах.

Якби вона знала! Якби вони всі знали, чим саме йому ця горда принцеса така необхідна, така... єдино дорога. Кров її? А чим, наприклад, кров дочки сучасного короля Уїллема Брайтона гірша за кров дочки короля колишнього? Краса? О, цього цвіту в повні руки набирай.

І знову, як тільки починає про це думати владику й господар Німеччини, йому на серці ніби хтось тихенько, холодно й лоскітно дмухає, вухам стає гаряче, і по тілу проходить мо лоде, давно-давно загублене, гаряче почування. А в очах, і не в очах, а десь у крові, м'язах устає червоно-золота голова Марти Пожежі. Розпатлана, вічно напідпитку, вічно з очай-душно блискаючими зубами, неохайна, весела й до всіх мужчин на фабриці безжурно й байдуже охоча любовниця. Але жодні обійми з усіх тих багатьох пізніше коханих і некоханих красунь ніколи не давали йому тої насолоди, того раювання, що перші обійми чотирнадцятилітнього хлопця з цією півп'я-ною «полум'яною Мартою».

І коли б вони всі знали, що ця принцеса тільки одна має щастя бути подібною до Марти Пожежі. Трошки б здивувались? Що? Ні? Принцесочка образилась би? Е, а коли б ще в принцесочки було на носі й під очима ластовиння! Коли б не таке точено-правильне лице було в неї, коли б губи були товстіші, коли б збоку двох зубів бракувало, коли б од неї так само гостро, солоно й дурманяче пахло потом, як од тої прекрасної, чудесної, негарної, брудної

Пожежі! О, що б це було! Але ідеали взагалі подібні до штучних виставок на вітринах магазинів, їх можна прагнути, мати за зразок, але задовольнятися треба менше досконалими, але подібними до них живими речами. І коли в п'ятдесятдвохлітньому тілі, байдужому до краси та принад тисяч різнофарбних красунь, одна червоно-золота голівка викликає чотирнадцятилітнього хлопця, з його глупотою, з його вірою в казки, не шкода й пів-Німеччини віддати.

А віддати щось доведеться. Пів не пів, а з чверть Об'єднаного Банку на кін у грі за першість на президентство Землі доведеться поставити. А коли більше, то й більше. Еліза Пожежа варта й більше. А гра буде гаряча. О, гаряча! Але чия виграє, то ще невідомо. То ще невідомо. Виграє не той, хто багато може поставити, а хто багато на поставлене може взяти.

Ага, вже Берлін? Здоров, велетню! Почав, нарешті, вгору рости? І тобі неба подряпати хочеться своїми омнеїстичними баштами? Чекають там із парадами, зустрічами. Добре, чекай, Німеччино, вітай салютами, бий у гарматп, бубни, литаври. І ти, принцесо, стрічай, млій од щастя й гордощів. Дві корони тобі готуються за твоє волосся Марти Пожежі. Сьогодні дві Німеччини, нова й стара, подадуть руки одна одній. Сьогодні дві крові зустрінуться, п'ятдесятилітня й чотирнадцятилітня, в руці й очах Елізи Пожежі. Хіба не варто вітати салютами, бити в гармати й литаври? Хіба не тріумф? Що? Га?

В пана президента чудесний настрій. І коли Вінтер, ніжно підтримуючи їх за жилаву, товстелезну, як нога в самого Вінтера, руку, помагає зійти на аеродром палацу, пан президент жартують і блискають на всіх, зібраних на зустріч, квадратовими жовтими зубами. І всі обличчя — і пана президента республіки, і пана райхсканцлера, і панів міністрів держави, і особистих панів міністрів, і членів управи Об'єднаного Банку, — всі також сяють і блискають хто якими може зубами.

І раптом над Берліном розкочується величезний гуркіт, за ним зараз же другий, третій. У вухах тоненько починає дзвеніти, всі замовкають, кліпають очима, мружать очі з чеканням нових вибухів Берлін вітає нову еру людства. Чути музику, крики. Пан президент підходить до балюстради аеродрому. Згори палацу видно за ґратами парку церемоніальний марш німецького війська. Пан президент приймає парад, а очі його торкає усміх чотирнадцятилітнього хлопця. Ха-ха! Це ще не все. Повнота тріумфу ввечері, там, у руці й волоссі червоно золотої голівки, яка чує ці сальви. Нехай чує й готується, нехай горять щоки волоссям її!

— З перемогою пана президента! З великим успіхом, з новою ерою!

— Ха-ха! Щодо повної перемоги, то ще вона не вся. Ще не вся. Що? Га? Ха-ха!

І, гиркаючи то в одне нахилене лице, то в друге, пан президент, нарешті, простує до себе. Просто до кабінету. Просто до кабінету. Не можна. Кілька годин із біржею зв'язку не мав.

Але ж усе-таки, перше ніж ізв'язатися із біржею, пан президент хоче зв'язатися з паном міністром графом Елленбергом. І коли пан міністр нечутно, підтишком уносить у кабінет своє ватяне тіло, пан президент, сяючи спітнілим цегляно-червоним лицем, бере його за одне плече і злегка струшує.

— Ну, корона землі є! А корона Зігфріда? Знайдена?

Граф Елленберг винувато, безпорадно дивиться в очі пана президента й мовчить. Мовчить і дивиться.

Пан президент перестає сяяти, здіймає руку з плеча, відвергається, з волосяним свистом починає сопти, люто надушує на зелений гудзик і раптом знову круто повертається до пана міністра. Очі в нього червоні, над горішньою губою, ледве стримуючись, здригається крапля поту.

— Йолопи! Нікчеми! Не знайти якоїсь паршивої коронки! Що? Нікчеми, пане міністре!

Пан міністр стиха доводить до відомості пана президента, що всі заходи пороблено, які тільки можна. В газетах щодня друкують оповістку. Найкращий детектив, відомий доктор Тіле, працює в цій справі.

— Працює! Оповістки! Ледарі! Більш нічого. Хто казав, що на столі в день мого приїзду буде коронка? Хто?!

Граф Елленберг ворушить зблідлими губами й нічого не каже. Він, дійсно, обіцяв, але...

Якусь нікчемну коронку не знайти! Чого ж варта вся його сила, міць? Для якого чорта салюти, паради, тріумф?!

Пан президент зриває з себе верхню парадну пишну одіж і жбурляє її на підлогу. Граф Елленберг не сміє підняти її й стоїть, як обм'яклий манекен. В очах його непорозуміння чого така непомірна лють, такий одчай пана президента?!

Ха! Повнота тріумфу! Дві Німеччини! Коли ця Німеччина не може з якоюсь мізерною коронкою справитись!

Пан президент шарпає фотель, сідає в нього і з ненавистю машинально тикає пальцем у червоний гудзик апарата. І вмить знову круто повертається до графа Елленберга.

— Так, значить, безнадійна справа, чи як?!

Граф Елленберг несміло підступає на два кроки ближче й просить у пана президента дозволу висловити деякі міркування з цього приводу. Судячи з того, що злодій не обзивається ні на які пропозиції, не робить ніякісіньких спроб увійти в переговори, можна гадати, що тут справа не в грошах, а в чомусь іншому. На його думку, коли пан президент дозволить, то це справа Інараку. Тільки він може з чисто мстивих, не грошових мотивів ховати цю річ у себе. А з Інараком, як відомо панові президентові, не так легко справитись.

Пан президент раптом із усієї сили б'є кулаком по столу. Щось хряскає, з якогось апарата відлітає щось металічне й котиться по підлозі.

— Проклята банда!!

Граф Елленберг довго навшпиньки ходить круг столу, нахилившись і шукаючи металічну частинку, а пан президент, во-лосяно сопучи носом, гнівно тикає по черзі то в червоний, то в зелений гудзик. І на червоному та на зеленому екранчику швидко, злякано миготять цифри.

— Пане міністре! Я вас прошу зараз же поспитати її світ лість принцесу, чи не можу я все таки побачитися з нею, не виконавши поки умови щодо коронки. А начальникові поліції і вам, пане міністре, я висловлюю своє незадоволення. Можете йти.

Граф Елленберг низько вклоняється і стишка, м'яко виходить із кабінету. Вигляд у нього непорозумілий, винуватий, хмарно-пригнічений і побожно поштивий.

Але в себе в кабінеті, приймаючи начальника поліції, він люто, швидко, штурхаючись у кутки, як пантера у клітці, бігає по кімнаті й тоненьким голосом із посірілими устами кричить:

— Йолопи! Нікчеми! Ледарі!

Начальник поліції винувато, пригнічено гладить спітнілу червону лисину й побожно-поштиво зітхає.

Після того граф Елленберг їде до принцеси, і вигляд у нього такий, як у людини, якій би доручили з голими руками пере лізти височенну стіну.

Пан же президент кличе Вінтера й велить подати ліки. І нові, нові, а не старі! Йолопи!

Серце спотикається, як підбитий кінь. Піт без перестанку виступає й тече по тілу, наче по дірявій діжці з водою.

Він приймає аж півсклянки ліків і оголює груди. Розуміється, принцеса без коронки Зігфріда не прийме його. І має рацію!

Салюти, вибухи, музика, крики галасують за вікном, йолопи, нікчеми, злодії, бандити. Країна рабів, хамів, бандитів і злодіїв.

— Позачиняти всі вікна! Зашморгнути портьєри!

Вінтер, увесь витягнений, як тонюсінька злякана гадючка, нечутно біжить од вікна до вікна, швиденько зачинає їх, зашморгує темні портьєри і, тривожно блискаючи очима в темно-золотій пільмі на непорушне розхристане пітне тіло пана президента, так само нечутно на хвосту вислизує з кабінету.

А Німеччина салютує, гримить, тріпочеться в національних прапорах, — стрічає тріумфуючого нареченого, владику й господаря свого.

* * *

У вікна червоного салону громовими хвилями раз по раз укочуються вибухи гармат. І щораз на столі в паніці й жаху дрібно труситься тонесенька вазочка.

Принцеса Еліза сидить у фотелі, закинувши голову на спинку його, виставивши довгу, обточену шию наперед. Очі в неї заплющені й слабо здригаються за кожним вибухом салюту. Тріумф хама, вбійника й злодія, що вкрав трон Німеччини, життя батька й брата, коронку Зігфріда й хоче вкрати життя та честь принцеси Елізи. Чи не забагато, пане злодію? Чи не доведеться дорого заплатити за все?

От зараз має приїхати посланець банкіра Мертенса, слуга "нової аристократії". Що він має переказати від свого ясновельможного пана? Що умови виконано і їй треба брати свій хрест? З радісним, щасливим, гордим усміхом?

Добре. Візьме. Усміхнеться. Але останній її усміх, пане банкіре, буде інший. І коли все те, що вона має на меті, виявиться утопією й неможливістю, як каже герцог бравншвайзький, то одне, у кожному разі, утопією не буде. помста! Люта, всевикупаюча, всепокриваюча помста. О, це буде! Нехай тепер тріумфуючий пан пишається цим гуркотом. Нехай. От він у цей момент гордо, велично, всемогутньо возсідає на троні біржової слави своєї і жде на неї, спадкоємицю слави справжніх тронів, щоб ущасливити своїм вибором. Добре. Вона готова на цю честь.

Готова з щасливим і вдячним усміхом прийняти з його рук ним самим таки украдену коронку Зігфріда. Але чи не буде це символом, пане тріумфаторе?

Тільки трохи дивно, що про знайдення її принцесу Елізу не сповіщено. Ага, бояться, — це ж торг — з поли до поли. Чи хоче з помпою тріумф свій заокруглити? І так добре.

Гарматний гук потроху стихає. Стає чути, неначе після бурі й зливи, шелест листя, щебет птиць, голоси людей. З саду па шить теплим ніжним духом квіток. Квіти — як династії: одні помирають, другі заступають їхнє місце, щоб і собі уступитися наступникам своїм. Але б уз к у вже немає, він одцвів!

І раптом князівна Еліза чує, як солодкий страх ніжно коле в серце. І сьогодні ж буде вечір, буде ніч, і будуть сни. І сьогодні, лягаючи в ліжко, вона буде боятись, і хотіти, і дивуватись, і горіти соромом і гнівом. І може буде «те», страшно, незрозуміле, дике, хворобливе й безмежно блаженне. А може, й ні. А як не буде, їй завтра буде й легко, і надійно, і тайно-сумно та журно.

Що є сон? Постійне осоромлювання законів людської логіки, приписів, моралі, всіх тям часу й простору, бенкет голої челяді без хазяїна; глум і тріумф голої людини над своїм одягом.

Що ж, як не безсоромний, цинічний глум — її безумні сни, над якими вона, хазяїн, не має ніякої волі. Що ж, як не осоромлювання всіх людських законів логіки й розуму — ця її хороблива нічна радість? Та хіба тільки ж нічна? Хіба вона вдень, у хвилину втоми, знесилля, коли падає воля її, хіба вона не чує тої самої незрозумілої, божевільної, але нестямно-квилюючої, вдячної й зворушної ніжності до цього кривого, чудного сина льокая? І хіба вона не стояла вже раз під вікном у нього вночі й не слідувала з болючим зворушенням, як мило, втішно й заглиблено-серйозно видмухує губами пісні над роботою цей син льокая? І не тяглись її руки до нього, і не хотілось їй крикнути криком усеї істоти своєї: «Мужу мій! Єдиний, прекрасний мужу мій!» І коли вона це каже щоразу вві сні (але каже вільно, голо, скинувш і логіку и розум, див но забувши про їх існування), коли та сама ніжність хапає в обійми пекучу насолоду й справляє з нею банкет радості, то де ж сон, а де не сон? А хіба це не сон, що вона ще ні разу, крім тої ночі під вікном, не бачила його після того вечора в бузковій алеї? В очі не глянула, не торкнулась до нього, до того, який майже щоночі приходив до неї як муж, як єдиний, коханий, до якого з таким криком щастя тулиться все її тіло?

Князівна Еліза розплющує очі і швидко, як прокинувшись од несподіваного сну, чепурить зачіску. Господи, знову вона піддається цьому божевіллю. Це ж явна хвороба, це — ненормальність, ознаки дегенерації. Ясно ж про подібні явища сказано у Клінгера!

Князівна Еліза нетерпляче зиркає на телефон, неначе там сидить граф Елленберг, і починає твердо, рівно ходити по кімнаті. Треба себе рішуче взяти в руки. Якщо це — хвороба, то лікуватися, боротись, а не збільшувати її дурними філософіями!

Але коли князівна Еліза сідає знов у фотель, і втома, що цілий день тоскно ние в тілі, знову теплою млявою рукою обнімає її шию й нагинає на груди, їй раптом стає страшно. Зараз вона повинна переступити через якийсь поріг, із-за якого вороття вже не буде, але за яким... Що за ним є? Талісман, розрив-трава, яка верне вкрадене злим чарівником царство? Чи страховища, які закатують її?

І не віриться князівні Елізі, що там є розрив-трава. Там просто біржові, жорстокі, тупі, чужі, огидні істоти, які самою своєю чужістю, тупістю задушуть її. А вона йде до них. Хіба ж це не сон, не глум з логіки? І «справжнім, законним» мужем буде коротконогий хам і убійник її батька й брата?

І раптом князівна Еліза чує, як їй вибухом, нестерпно, болючо-жадно хочеться бачити лице з одвертими, чистими, голими очима, тоненькі волосинки кутиків уст, каштанову з підпалом гриву волосся, яку так зворушливо смішно загрибують довгі, тонкі пальці. Голодно, кричуще, з тупотом ніг хочеться! Нехай тоді все — розрив трава чи страховище, подвиг чи самогубство, перемога чи загибель, а тепер тільки побачити, тільки торкнутись очима вдень при світлі сонця до нього, до єдиного, незрозумілого, такого далекого та чужого й такого близького та рідного! Зараз, негайно!

Але в цю мить камердинер Фріц, невміло-поштиво схилиючи жовто-золотисту кучеряву голову, докладає про пана графа Адольфа фон Елленберга. Князівна Еліза холодно напускав на очі важкі вії й велично хитає головою. Щасливий комісіонер тріумфуючого хама!

Але, на диво, ні особливого щастя, ні кричущого тріумфу в усій постаті комісіонера не помітно. Це швидше постать кішки, що, пригинаючись і витягшись, лізе муром за горобцями. Він вітає її світлість із великою подією, з першим етапом у досягненні великої мети; він із тихим, улазливим ентузіазмом розповідає всі повідомлення телеграфічних агентств, він розписує всю пишність і величність параду, салютів Німеччини своєму геніальному представникові на Конгресі Нової Ери; а проте щось не зовсім певне, підповзливе чути в його словах. Боїться зразу викладати вексель на стіл? Викладай, комісіонере, принцеса Еліза готова.

Але тим більше вона хоче зараз же, негайно бачити тонкі волосинки уст! Тим більше!

І принцеса Еліза пропонує графові Адольфові вийти трохи до саду. В покоях перед вечором занадто душно.

Граф Адольф, поштиво перегнувшись, пропускає принцесу Елізу поперед й обережно, весь витягшись, лізе за нею. А коли вона виходить із салону, через другі двері просувається жовтокучерява голова Фріца й озирає кімнату.

В саду повно золотого, сонячного, задушно-запашного бриніння й дзижчання. Розніжено куняють на химерно повикручених клумбах голівки квіток, а круг них, як дами круг матерій на розпродажу, товпляться бджоли, сідають, залазять усередину, і здається, що квітки судорожно затрусять голівками від лоскоту. І порожньо в саду, ні душі. Ні, якась постать!

— Так, так, розуміється, це грандіозна подія. Треба сподіватись... — Ах, то старий Йоганн ножицями на коліщатах стриже траву.

— ... треба сподіватись, що й далі йтиме добре. Хоча відношення Союзу Східних Держав викликає деякі сумніви.

Граф Адольф зриває листок і з вибачливою посмішкою за кінчик стебельця крутить його в двох пальцях. О, це пуск Союз Східних Держав чудесно розуміє, що він не може вдаватись у боротьбу з Заходом Безнадійна справа.

Тут граф Адольф робить маленьку паузу. Князівна Еліза, рівно несучи голову, як червоний вугіль у чорному світильні ку, звужує очі і знає, що скаже граф Адольф фон Елленберг.

І коли він починає говорити, у звужених очах холодно ки ває головою посмішка, — ну, розуміється.

— Але я сподіваюсь, що пан Мертенс буде такий добрий і в цей же візит завезе й коронку Зігфріда?

Адольф потуплює очі, мовчить і глибоко зітхає: на великий исаль, коронки ще не знайдено.

Принцеса Еліза зупиняється і здивовано дивиться просто в лице посланця. Що мають значити його слова? Приховують коронку, манять нею, в'яжуть?

Граф Адольф мусить іще раз, із найбільшим його жалем, підтвердити, що коронки поки що не знайдено. Але вона безумовно знайдеться, поліція стоїть уже на певному шляху. Звичайно, це умова її світлості, але йому здається, коли її світлість дозволять, то головнішою умовою є друга корона. Розуміється, коронка Зігфріда...

Але князівна Еліза не дає йому докінчити. Для неї всі умови важні, і коли хоч одної з них не виконано, то договору ще не складено. Вона не може прийняти пана Мертенса.

І її світлість велично й категорично крутить головою. А в душі скоками, вибриками гасає радість, як юрба школярів, у яких захорів на сьогодні вчитель. Яке щастя, що коронки ще не знайденої її знайдуть, неодмінно, безумовно, поліція вже стоїть на певному шляху. Але яка радість, що не тепер, не зразу, не «вже»!

І вмить назустріч, із-за рогу алеї, з'являється, шкандибаючи, висока постать доктора Рудольфа. В руках у нього невеличкий оберемочок трави й листя. Він уважно щось розглядає в ньому, помаленьку йдучи та легенько без свисту насвистуючи пісеньку. Одне пасмо темно-каштанового з підпалом волосся смішною дужкою стоїть йому над похиленим чолом. А руки заняті, і не можна загребти її.

Принцеса Еліза, почувавши, як уся кров її густо палючою лавою суне в лице й під очима починають горіти вилиці, неначе від морозу, а ноги слабнуть так, що нема сили пересувати їх, ще величніше закидає лице і спокійним, злегка глухуватим, тьмяним голосом каже:

— Так, так, графе, це надзвичайно...

Доктор Рудольф швидко підводить голову і злякано дивиться перед собою.

— ...надзвичайно важна подія. Я дуже тішуся, що пан Мертенс був такий чемний...

Одверті, чисті, дитячі очі так безумно-комічно, так зворушливо-смішно дивляться, не кліпаючи. Він робить рух, хоче втекти вбік.

— ...такий чемний, що... що попрохав вас згаяти час і поінформувати мене. Я дуже дякую...

О, граф Адольф готовий увесь свій час, усі сили віддати тій великій справі, яка обіцяє так багато всьому німецькому народові! О, він готовий...

Доктор Рудольф притискує обома руками оберемочок до грудей і ніжно та обережно тримає його, як заснулу дитину. А куточки уст, ті самі страшні, загорнені догори ниточки, так розгублено посміхаються. Він не зводить із неї очей, широких, винуватих, прохальних. Принцеса Еліза злегка похмурює брови й тісно складає уста: він сміє винуватими очима дивитись на неї! Він сміє почувати себе винним перед нею! Він, син льокая!

Доктор Рудольф, не доходячи кілька кроків, незграбно уклоняється, тримаючи руки з травою на грудях. Граф Адольф неухважно, злегка хитає йому головою й говорить далі. І те, що граф Адольф так хитає, а «той» так дивиться, робить її ноги твердими, голову чистою й сухою, наче пролетів вітер і здмух-гіув якісь нездорові, гарячі випари. Вона — божевільна. Як сміє цей каліка почувати себе винним?! Як вона дозволяє йому так дивитись?!

Принцеса Еліза так само злегка, недбало хитає каліці головою й уважно слухає графа Адольфа. А коли каліка рівняється з ними, вона кидає на нього неуважним поглядом і раптом пригадує.

— А! Пане Шторе! Вибачте, графе, одну хвилиночку.

Доктор Рудольф, увесь почервонівши, стоїть, і жде, і мучиться, що на грудях у нього оберемок трави.

— У мене в покоях, пане Шторе, попсувалися дзвінки. Будь ласка, полагодьте їх. І прошу швидше.

Вона недбало хитає йому головою й повертається до графа Адольфа. Вона слухає далі пана графа, нехай він вибачить за маленьку перерву, але вона побачила цього чоловіка й скористувалася випадком.

Графові Адольфові трошки ніяково, — з доктором Руді в їхній родині поводяться не як із сином слуги, а як із своїм. Здається, принцесі це відомо. Але що то вродженість до влади, — вона навіть не помічає, що образила людину.

Граф Адольф якийсь мент мовчить і обережно боком ступає поруч із її світлістю. А її світлість спокійно й велично пливе далі алеєю, несучи голівку червоної гадючки на тілі чорного лебедя.

Пройшовши трохи вперед, принцеса раптом не відомо чого посеред алеї повертає назад і так само спокійно й велично пливе далі. В кінці алеї видно рябу від сонячних плям постать доктора Рудольфа з похиленою головою і притисненими до боків ліктями. А ще далі поворот до оранжереї, що поблискує червоним одсвітом вікон крізь дерево. Доктор Рудольф зникає за поворотом, а її світлість знову не відомо чого повертає назад.

І так вони ходять довго; принцесі ще не хочеться йти до покоїв, її дуже цікавлять деталі Світового Конгресу, і вона ставить одне питання за другим, уважно й терпляче вислухуючи відповіді графа.

В повороті знову з'являється, шкандибаючи, постать доктора Рудольфа. В руках уже нема трави, але зате щось інше, поблискуюче. Ага, інструменти. Очевидно, бідолаха йде лагодити дзвінки. Тільки чи розуміється він, хімік, на електричних дзвінках?

А принцеса й не дивиться. Ну, добре. А чого, власне, намічають Швейцарію на місце осідку майбутнього уряду? Їй би дуже цікаво знати не газетні, а інтимні, справжні мотиви цього проекту.

І вже назад не повертає, а помалу, повільно, з пильною увагою слухаючи графа, простує до будинку.

І коли вони через терасу наближаються малим коридором до червоного салону, їм через розчинені двері видно, як Софі, Фріц і доктор Рудольф стоять біля гудзика дзвінка й з непорозумінням балакають. Побачивши принцесу й графа, доктор Рудольф похапцем збирає з фотеля свої інструменти, а Софі та Фріц одходять ближче до дверей.

Виясняється маленьке непорозуміння. Насамперед, що доктор Рудольф нічого не тямить у дзвінках, а друге, що й тямити не треба, бо всі дзвінки функціонують цілком справно.

— Ах, так? Ну, тим краще.

І принцеса неухважно хитає головою всім трьом, — Софі, Фрі-цові й докторові Рудольфові. Доктор Рудольф ніяково вклоняється і, чудно посміхаючись, помалу, неначе в задумі, виходить за камеристкою й камердинером.

А тоді принцеса подає руку графові Адольфові й одпускає його.

І коли стихає тихий рип його кроків за дверима, вона швидко підходить до вікна й бачить унизу на доріжці похилену голову доктора Рудольфа, яка від шкандибання ритмічно похитується на лівий бік. У руках у нього видно кінчики інструментів, а в спині чи біль сорому, чи задуму, чи непорозуміння.

Коли він зникає за кущами, принцеса Еліза помалу відходить од вікна, сідає в той самий фотель, що сиділа під час салюту, і так само заплющує очі, закинувши голову назад.

Неспокій і тоскна порожнеча гудуть у всьому тілі, як завивання вітру в старій, покинутій каплиці. Самотньо й тужно, як після від'їзду дорогої людини на малесенькій безлюдній станції.

От і побачила! От і раділа, що коронка не знайшлась. От так і треба їй.

Ну що ж, тим краще! А навіть, може, і треба тільки так бачити? Бо як же інакше?

Але у відповідь на це в щоки гаряче шугає кров і наче хтось чужий просовує, як фотографічний знімок, у мозок шматочок сну цієї ночі.

Принцеса Еліза безсило приплющує очі й раптом зараз же живо повертає їх у той бік, звідки в них гострими голочками червонуватого блиску вдарилося щось металічне. На фотелі під дзвінком жовтяво-червоно поблискує якийсь довгенький, тонесенький інструмент.

Князівна Еліза швидко встає, озирається й підходить до фотеля. Це — маленькі, чепурненькі щипчики з жовтого металу. Принцеса бере їх у руки й розглядає. Боже, які смішні, які зворушливо наївні щипчики! Ну, що ж ними можна робити в електротехніці?!

І раптом принцеса помалу підносить зворушливо наївні щипчики до уст і довго стоїть так, заплющивши очі. Потім злякано розплющує їх, дивиться на двері і, сховавши щипчики в руці, поспішно йде до спальні. Там виймає ту шкатулку, в якій була коронка Зігфріда, і на її місце кладе щипчики, якими нічого не можна зробити в електротехніці.

* * *

Крізь гуркіт, дзвякіт, скрегіт міста пробирається гунява, схлиплива мелодія катеринки, — обідрана старчиха з проваленим носом серед ярмарку ділового, заклопотаного натовпу.

Макс раптом перестає писати й слухає.

От схлипує й гунявить катеринка. І яким ніжним сумом віє од цієї гунявості, коли подумаєш, що завтра, може, ти будеш мертвий і ніколи ніколи не почувеш її, і який той зворушливо-гарний клаптик передвечірнього неба, зеленкуватий, з малиновими переливами, високий-високий, з клубочками хмаринок, як сиві кучері дідуся. Це ж — життя. І ця катеринка, і клаптик неба, і стара обгризена зубна щіточка, яку пані Голтман усе десь знаходить і неодмінно кладе йому на комоді, і подовгувата пишна куверта Сузанни з коротенькою прощальною записочкою; і статут Інараку; і опухи шпалер, подібних до міхурів ошпареного тіла, все ж це життя, все повне свого змісту й своєї краси. Всього цього може вже не бути сьогодні, завтра, через тиждень.

Гуде, скреготить, дзв'якає, труситься, як у пропасниці, Берлін. Невинно-лагідно кучерявляться малинові хмаринки. Лопотять мотори вгорі, внизу, з боків. Гуняво схлипує старим-старим романсом катеринка і часом по-старечому збивається й кашляє.

Макс стріпує надокучливий хвилястий чуб і пише далі. Вмить ізлякано підкидає головою й поспішно дивиться на годинник. О ні, засідання о восьмій, ще якихось дві години. Можна далі.

Але в двері обережно хтось стукає. Макс нетерпляче, досадливо кривиться й озирається.

Тіна. Синя суконька, зелененький жакет і фіолетовий, загонистий капелюшок. Ех, франтиха! Сузанна аж здригнулась би, наче шматочок скла розгризла б, побачивши тебе. А в руці зовсім новенька, цілком модна й дорога торбинка.

Тіна мовчки підходить до Макса й дитячим жестом подає йому руку. Макс, не встаючи, потискує тверді, шорсткі пальці й пильно дивиться в гарненьке, горбоносе личко Тіни. Еге, та вона п'яненька! Темно-сині очі каламутні, широкі губи мокрі, масні, з-під загонистого капелюшка вибиваються темні, свердликом покручені пасма волосся Де ж це вона так зарання?

— Ну, як ся маєте, Тіно? Що новенького?

Тіна мовчки вередливо випинає нижню вогку губу й сідає збоку столу на стілець, зараз же витягнувши тонкі, гарні ноги в дорогих, модних панчохах і граючи ними.

— Щось вас давненько не видно було, Тіно?

Тіна несподівано показує йому кінчик язика і сміється. Зуби в неї квадратіві, рідкі й жовті, зовсім як у пані Надель.

— Гуляла! — раптом сердито каже вона зараз же після сміху і з викликом дивиться на Макса.

Макс посміхається и сердито чуває за вухом: не вдасться докінчити.

Тіна ж виймає з торбинки маленьке дзеркальце й дивиться в нього, але, показавши собі язика, зараз же кидає дзеркальце назад і, замість нього, витягує малесеньку рожеву порцелянову ляльку. Зиркнувши на Макса, вона одним пальцем ніжно гладить ляльку по голівці й по тупоздивованому, біло-рожевому личку. Потім підносить її до уст, і, спідлоба дивлячись на Макса, цілує.

Гм, це вже щось нове в неї.

— А я й не знав, що ви ще й досі ляльками граєтесь.

Тіна пильним, довгим, п'яним поглядом дивиться на Макса, потім мовчки задирає суконьку ляльці й демонстративно повертає її голою цегляно-червоною спинкою до нього. І зараз же, ніжно поправивши суконьку, кладе ляльку в торбинку.

— Я гуляю. Святкую посаду. Вулицю кинула, в «домі» тепер. Прийдете в гості до мене?

Макс усміхається.

— А чого ж, з охотою коли-небудь.

Тіна зневажливо випинає губу. Ф-фа! Не прийде він, бреше. Бо лицемірний соціал-демократ.

Але їй наплювати.

Вона знову витягує ноги в нових панчохах і сердито милується ними.

— А правда ж, то брехня, що ніби як гуляща дівка поспить із тим, кого кохас, то і в неї буде дитина? Брехня? Га?

І Тіна пильно дивиться на свої черевики.

Макс уважно, гостро зиркає на неї, нахмурюється й виймає цигарку. Потім серйозно, дуже серйозно відповідає.

— Ні, здається, це правда, Тіно.

Тіна швидко підводить голову й допитливо, неймовірно вдивляється в гарне, хмуро-скупчене, з розкудовченим чубом лице Макса. Але він старанно закурює й не бачить її погляду.

У двері знову стукають. Макс занадто швидко озиряється й кричить «Увійдіть!»

На порозі з'являється струнка постать, із модним тоненьким прутиком у руці, одягнена в «переливчасту» сукню нової матерії, яка грає, переливається тонами темних фарб, як музика. З під прозорого, як крильця бабки-русалки, і теж «переливчастого» капелюха насмішкувато-привітно дивляться великі, вогкі, темні очі телиці. За нею в коридорчику зацікавлено визирає обличчя пані Гольман.

Макс злякано підводиться й нерішуче йде їй назустріч.

— Можна? Я не перешкоджаю? Я теж тільки на хвилинку.

І Сузанна, мило, гумористичне морщачи уста, підкреслює "на хвилинку". А очі вже, як дві ластівки, прожогом черкають об Тіну й одлітають убік.

Тіна, вся зіщулившись, незручно бере свою торбинку не за ремінець, а в руку, й підводиться. На «переливчасту» даму вона не дивиться, а, проходячи повз Макса, хитає йому головою в убогенькому загонистому капелюшку й обережно, як повз насвіжопофарбовану стіну, проходить біля «порядної жінки». Сузанна скоса вколює її поглядом і одступається трохи вбік.

Макс майже не бачить, як виходить Тіна. Сузанна в нього, сама, вперше! У цій мізерній, брудній, негарній хатинці, з цими страшними міхурами рудих шпалер на стінах, з обгризеними зубними щіточками на комоді. Така вся опукло гарна, чужа, наче з іншого світу, вона тут, у цій обстанові.

Він червоніє й од ніяковості покушує правий бік нижньої губи, забувши навіть попросити сісти.

А Сузанна не помічає ні міхурів, ні щіточок, ні самої хатинки. Вона просто стоїть й мило, насмішкувато розповідає, як вона проїжджала цією місцевістю й як їй прийшла думка зробити прощальний перед Гімалаями візит її одному доброму приятелю й завзятому соціалістові панові Максові Шторові.

У двері знову стукіт, нерішучий, нерівний.

— Ввійдіть!

Нема нікого і знову стукіт. Макс нетерпляче, швидко йде до дверей і одчиняє. За ними збоку

стоїть Тіна з похмуро насупленими бровами. Вона мовчки киває йому головою й одходить задом далі, у куток коридорчика. Макс озирється, прохає вибачення в Сузанні, яка занадто охоче й живо просить його не церемонитись, і виходить за Тіною.

Вона вже тримає в руці тонкий пакетик, загорнутий у газе-товий папір. Простягнувши його рвучким жестом Максові, вона сердито каже:

— Гроші. Передасте мамі? Та тільки на ліки їй.

Макс помалу бере пакетик і важно дивиться на Тіну. Потім затримує її руку з шорсткими, робочими пальцями, дуже потискує її з натиском, тихо, м'яко говорить:

— Я неодмінно прийду до вас у гості, Тіно. Чуєте? Дайте тільки вашу адресу.

Тіна скидає на нього догори щасливими, засоромленими очима, робиться вся ніжною, наче тверезішою й лагідною, як маленька дівчинка, і тихо, змовницьким шепотом кидає:

— Я лишу адресу пані Гольман. Добре?

Від неї тепло й гостро тягне алкоголем.

Макс хитає головою, ще раз потискує руку їй, ховає гроші в кишеню й вертається до себе. Йому вже не ніяково й не хочеться кусати губу.

Сузанна так само стоїть посеред кімнати й потьохкує з тонесеньким свистом прутиком. І так само не дивиться ні на міхурі на стінах, ні на коротеньку канапку, ні на що; неначе вона давно-давно вже знає цю кімнату, її міхурі, канапку, обгризену щіточку й нічого особливого в них не помічає.

— Хто ця мила дівчина?

Ну, розуміється, вона повинна саме так спитати: «мила», не «чудна», не «смішна», а «мила». О Сузанно! А сісти, очевидячки, гидує.

Макс поводить рукою до стільця й приблизно насмішкувато посміхається.

— Може, присядеш «на хвилинку»?

Сузанна героїчно підходить до стільця, де сиділа Тіна, швидко, непомітно окидає його оком і з охочим виглядом сідає.

Макс теж сідає на своє місце й з недбалим виразом закурює. Ах, Сузанна, здається, запитала, хто ця мила дівчина? Це—проститутка, дочка одного його товариша.

І з чекаючою посмішкою пускає дим убік, щоб не курити на Сузанну.

Сузанна знов, наче вона й знала, наче так і слід, щоб у кімнаті Макса були проститутки, охоче, з байдужою привітністю хитає головою. А очі вогко, про себе весь час сміються.

— Ця дівчина колись, як і я, вчинила страшне злочинство: покохала вищу істоту, сина фабриканта. За це батько вигнав її з дому. Після того її вигнала вища істота. А коли вона стала тим, хто є, її вигнало наше морально-чисте громадянство.

— Ну, проте знаходяться такі, що й приймають? Га?

І Сузанна, сміючись очима й хльоснувши прутиком, легко й гнучко встає, — їй треба вже йти. На Макса солодко й ніжно віє її пахощами й духом волосся, від якого хочеться схопити вище ліктя цю точену руку й здушити так, щоб очі перестали посміхатись.

Ні про останнє побачення, ні про його листа вона навіть не згадує, — може, навіть і рада, що так вийшло.

Макс теж підводиться і теж ні слова про те.

— Коли ж на Гімалаї?

Сузанна безжурно знизує плечима. Невідомо. Коли збереться все товариство.

— Ми чекаємо ще на одного скульптора. Ну, бувай. Мушу спішити. Заходь часом. Я, мабуть, ще тижнів зо два задержусь

Вона, переливаючись то ніжною ржею, то тьмяним золотом, поправляє капелюха і, насмішкувато сміючись очима, бадьоро, привітно простягає йому руку. Макс увічливо вклоняється й проводить Сузанну до дверей на сходи. На сходах вона ще раз мило, ласкаво хитає йому головою й швиденько сходить вниз, потьохкуючи прутиком.

Але як тільки грюкають двері за Максом, вона перестає тьохкати прутиком, перестає безжурно посміхатись і спішити. Сходить помалу, іноді прислухаючись догори й навіть зупиняючись І очі їй не сміються вогко й насмішкувато, — вони стомлені, тоскні й понурі.

А Макс, навпаки, швидко, бурхливо, розмашисте ходить по кімнаті й посміхається. Ха! Прийшла показати, що їй начхати на нього. «Ми чекаємо на скульптора». Хто то «ми»? Ну, і чекай, будь ласка.

В кімнаті ще стоїть слід її пахощів, насмішкуватих, безжурних, байдуже привітних. Погляд Макса падає на зубну щіточку. Він люто хапає її, шукає, куди б сховати, й роздратовано кладе в шухляду столу.

Потім сідає й рішуче підсуває до себе рукопис. Але в вухах волосяним свистом потьохкує прутик, і від цього в грудях кипить глухе, незрозуміле роздратування, неспокій, образа.

Очі його машинально бігають по рядках, нічого не бачачи, і раптом за щось зачіпаються. Макс приглядається й читає: «і яка-небудь стара, обгризена, негодяща зубна щіточка для того, хто пам'ятає, що все це є життя, неповторне й дорогоцінне, може дати серед певних умов зворушену радість і красу».

Макс хитає голвою й кривить губи усміхом.

А він поводитьсь так, ніби його життя застраховане й цілком забезпечене найменше на п'ятдесят років. Очевидно, пам'ятати, вічно стояти з ліхтарем пам'ятання проти цих усіх «елементів» життя не гак легко, як записати на папір. І коли з'являється «елемент» у переливчастій сукні, з прутиком, з вогким смішком, з недавно цілованими устами, то всі інші «елементи», а серед них і пам'ять, і смерть, і зубна щіточка мусять погиратися, як стерлася Тіна.

Чи варто ж писати цілу книгу про те, з чого кілька рядків він так само виконує, як ті соціалісти, що пишуть величезні томи про соціалізм?

Сперши голову на руку, Макс похмуро дивиться вгору на вузький клаптик вечірнього неба. Кучеряві хмаринки пороз тягалися, позагострювались, посіріли й стали подібні до снігових, шпилястих гір. А як чудесно було б лежати отак-о десь у височезних горах і дивитися в небо. Лежати й дивитись, без думок, без сумнівів, без скаженого гону й без вічної думки про те, що завтра ти, може, не бачитимеш більше ні гір, ні неба, ні самого себе. Лежати, цілувати землю, небо, хмаринки й почувати, що ти житимеш вічно, жадно, безкрайньо, що ти не можеш померти бо ти неподільна, чиста й безгрішна, як вони, частинка їх.

І що більше думає Макс, то дорожчими, любовнішими стають гостроверхі хмарини, то більше стихає роздратування й хатинка набирає тихого затишку разом із негарними, милими міхурами шпалер, які пані Гольман ніяк не збереться позаліплювати. Десь ізбоку сумовитим, задумливим контральто дзвонять у церкві. "Беннь! Беннь!"

Очі Макса падають на рукопис і читають: «...і яка-небудь стара, обгризена, негодяща зубна щіточка...»

Макс стріпує чубом, швидко висуває шухляду, виймає зубну щіточку й односить її знову на комод. І зовсім не «яка не-будь», а чудесна, гарна, заслужена щіточка! Він вибирає їй найпочесніше місце, поруч із скринькою бритв (подарунком матері), й поштиво вклоняється перед нею.

І вмить його погляд падає на жовтеньку книжечку статуту Інараку. Наче наступивши на гострий цвях, він із жахом скидає руками, вихоплює годинника, дивиться, знову змахує руками, жужмом, з люттю засуває рукопис із усіма його «елементами» в шухляду, бурею вибігає з помешкання і скажено летить сходами вниз. І всі «елементи», самоцінні, неповторні, в паніці припишкли по куточках душі, як горобці перед нале-тілим шулікою.

* * *

— Товаришу Шторе, ви запізнались на двадцять хвилин. Роблю вам заввагу. Прошу зайняти своє місце.

— Отже, більшістю голосів, товариші, постановляється першим розглядати питання про товариша Рінкеля. Слово має товариш Кестенбавм. Увага, товариші!

Товариш Штор винувато навшпиньках підходить до довгого столу, немов для вечері наготовленого, тихесенько сідає поруч із Шпіндлером і аж тоді швиденько з полегкістю витирає піт із чола, лица, шиї, рук. І невже тільки він один запізнився? Так, здається, він один: Тіле, Шпіндлер, Клара, Гоферт, Брави Паровоз, Кестенбавм і Рінкель. Усі. Ну, добре, що і принаймні не спізнився на справу Рінкеля.

Товариш Кестенбавм нервово потирає під піджаком лівою рукою правий бік грудей. Ріденьке волосся вже прилипло йому до зморшкуватого чола; вже запалі, вузькі хоровиті груди дихають нерівно, з хригом, стомлено. Ех, бідолаха! А бій же ще й не починався!

Товариш же Рінкель стоїть по другий бік столу, спершися влечем об одвірок та спокійно заклавши руку за пазуху й вибачливо, трошки гумористичне, але з пошани до зібрання стримано посміхаючись. Нижня соковита, червона губа трошки одвисла, і з за неї біло поблискують рівні, гарні зуби Гордовитий ніс випинає ще з більшою, ласкавою гідністю свою горбинку. Розумні очі поглядають із спокійним і веселим чеканням. Це, власне, буде не бій, а несподівана забавка, яку милий товариш Кестенбавм неодмінно хоче дати товаришам, милі товариші мусять прийняти її. Ну що ж, він жде перших нападів, слово за товаришем Кестенбавмом.

Надворі ще видно; ще вгорі на двадцятих поверхах будинків червоно-буряковим вітряним сонцем палають вікна. Надворі грукіт, гуркіт, дзвякіт.

А тут, у кутках, суворо й поважно стоять, як вартові, інара-кісти, синьо-сірі, мовчазні тіні; порт'єри на вікнах щільно, до найменшої щілинки позапинані, і над столом урочисто та строго не кліпає лампа. Сьогодні тут мають бути важні події.

Обличчя також строгі, сухі, позамикані на ключ цілковитої об'єктивності.

Слово за товаришем Кестенбавмом. Товариш Кестенбавм проводить пальцями по вусах, прочищаючи дорогу словам, хрипко й безуспішно викашлюється, зручніше вмощує праву руку на спинці стільця, потуплюється і, нарешті, скинувши догори малесенькою, стиснутою на висках голівкою, робить перший удар.

Він вважає за потрібне одверто й правдиво, як це приписує статут Інараку, заявити перед товаришами свою думку про товариша Рінкеля. На його думку, життя товариша Рінкеля ь сором і ганьба для Інараку.

Макс енергійно відтріпує чуба з чола. Удар досить рішучий і сміливий. Браво, Кестенбавмчику!

Розуміється, товаришеві Гофертові це не подобається. Товариш Гоферт уже пильно, здивовано, як на диво якесь, витріщився на Кестенбавмчика.

Так, Кестенбавм одверто заявляє, що спосіб життя товариша Рінкеля — це спосіб життя не члена Інараку, а якого-не-будь легального соціаліста.

Товариш Гоферт цього, вже не витримує. Він строго підводить рівну, суху, як засушена риба, постать і м'яким, глибоким басом рішуче заявляє голові зборів свій протест проти таких образливих порівнянь. Він вимагає доказів од товариша Кестенбавма. Або зараз же взяти свої слова назад!

І так само рівно й строго сідає.

Але товариш Рінкель зовсім не почуває себе ні ображеним, ні навіть зачепленим. Господи боже, хіба ж можна ображатись тим, що каже милий, але хорий і такий собі бідолашненький товариш Кестенбавм? Товариш Рінкель просто спокійно собі стоїть, спершися плечем об одвірок та вибачливо посміхаючись. Так стоїть доросла людина, коли маленьке розсерджене дитинча сердито б'є її своїми кулачками іпо ногах, не маючи змоги дістати навіть до живота.

Товариш Гоферт вимагає доказів. Будь ласка, Кестенбавм зараз їх подасть усьому зібранню. Будь ласка.

І Кестенбавм із стримано-скупченим виразом почервонілого на вилицях, недужого лица рішуче й загрозово лізе в кишеню. Голос йому хрипкий, шершавий, з присвистом, з шипучою ноткою, від якої Максові весь час хочеться прокашлятись. Кестенбавм витягує якісь папери й тримає їх у руці.

Будь ласка. От зразки невинних розваг депутата рейхстагу, офіціального члена соціал-демократичної фракції й дійсного члена Інараку, пана Рінкеля. Перший зразок.

Кестенбавм дрижачими пальцями вибирає з купки папірець.

Пан Рінкель в окремому кабінеті ресторану «Білий Прапор» у товаристві відомих буржуазних

адвокатів і акціонерів славного «Прогресу». Голі жінки, вино, цинічні розмови про робітництво, про Інарак, нарешті, дика, безсоромно-дика оргія. Пан Рінкель трохи не на чолі цього паскудства. Неправда може?

Товариш Рінкель старається не засміятись. Силкуючись бути зовсім поважним, він ласкавим, лагідним голосом каже:

— Неправда, товаришу Кестенбавме.

Кестенбавм на момент аж тетеріє від цих слів, а головне від тону й поведінки Рінкеля. Неправда?! Він не був у суботу того тижня в ресторані «Білий Прапор»!

Ні, Рінкель там був, але оргії, голі жінки й тому подібна нісенітниця, — це просто містифікація бідного товариша Кестенбавма якимсь гумористом.

Голова зборів Паровоз Бравн просить товариша Кестенбавма не входити в сепаратні балачки й провадити свою промову до кінця. Після того матиме слово товариш Рінкель, який дасть разом усі свої пояснення.

Добре. Товариш Кестенбавм провадить далі свою промову. Він виймає папірець за папірцем і викладає зразки життя пана Рінкеля, депутата рейхстагу. От пан Рінкель, як знавець і меценат мистецтва: він дарує цирковій артистці брильянтові сережки. От пан Рінкель заробляє в поті чола свій хліб: бере хабар од клієнта противної сторони. От пан Рінкель ухиляється дати звідомлення з тих грошей, які він узяв при експропріації банку в Гамбурзі.

І папірець за папірцем витягають дрижачі пальці з купки паперів, зразок за зразком викладає хрипкий із присвистом голос, удар за ударом падає на противника. Замкненість облич уже розмикається, вони стають похмурі, уважливі, насторожені. Погляди все частіш і частіш пильно й непомітно свердлять товариша Рінкеля. Навіть Гоферт уже не збирає здивовано обурених густих зморщок над бровами, уже й він поглядає то на одного, то на другого допитливо, трошки злякано.

У Кестенбавма пальці вже не трусяться так неупевнено й нетерпляче, і голос уже не такий рвучкий, і дивиться він уже не з таким напруженим задерикуватим завзяттям. О, він б'є вже певною, злісною, накіпילוю й вірною рукою.

І, розуміється, перемога була б цілком на його боці, коли б противник відчував ті удари. Але то диво, що той стоїть собі все так само невинно, незаймане, спокійненько й з таким виглядом, наче товариш Кестенбавм розповідає не про його ці всі речі, за якими стоїть смертна кара, а невдало комічні анекдоти про когось іншого. Йому й трошки смішно, і трошки соромно за товариша Кестенбавма, і трошки вже нудно від занадто довгого розповідання. Його вже навіть трошки сердить навріписте, зле дитинча, яке дряпає, щипає його за ноги. Він міг би одним рухом просто відкинути його від себе й скінчити всю «боротьбу», але... нехай уже докінчить своє щипання до краю. І він із розуміючим, вибачливим усміхом поглядає на товаришів, часто злегка низуючи плечима.

І товариші від цього ще більше хмуряться та ще уважніше подивляються й на нього, і на товариша Кестенбавма: хто ж із них, власне, божевільний — Кестенбавм чи Рінкель? Хто з них так сміливо грає своєю головою? Хто сміє так жартувати з Центральним Бюро Інараку Німеччини?! Бо тільки божевільня може дозволити собі або так обвинувачувати невинного товариша, або, будучи винним, так цинічно, так нахабно не винно поводитись.

Макс, понуро насупивши брови, неодступно, вперто вдивляється в гарне, здорове, з гордим

носом і таке спокійне, вибачливе, повне внутрішньої гідності й поважності лице Рінкеля. Невже все це неправда, що так жагуче, так переконано, так певно викрикує Кестенбавмчик? Кестенбавм не бреше и не може брехати. Але не бреше й це спокійне, вибачливе, глибоко певне в собі лице. Не можна так брехати! Можна брехати словами, але цим спокійним, трошки жалючим, лрощаючим і лагідним блиском очей брехати не можна. Що ж це таке? Якесь непорозуміння?!

Але коли правда все, що каже Кестенбавм? Коли дійсно Рінкель і оргії справляє, і хабарі бере, і організаційні гроші краде, і є тайний акціонер «Прогресу»? То що ж це тоді таке? Це ж глум з Кестенбавма, з Макса, з Шпіндлера, з усіх тих, хто взяв хрест і пішов на розп'яття?! Кестенбавм, який де пфеніга віддав усі гроші, взяті Інараком під його кермою з банкірського дому Фогта, який ее хоче за організаційні гроші поїхати на пару місяців полікуватись, який помирає над свого друкарською машиною, що ж повинен почувати цей самий Кестенбавм, вірячи, що все це правда? А що решта новиина почувати?

І Макс обводить поглядом лонуро-слухаючі, нахилені до столу голови. От кучерявий, величезний Бравн з димно-чорними кудлатими кучерями, подібними до клубів диму паровова. Голова професійного союзу металістів Німеччини, особа, яка може мати княжі палаци, яка до самої смерті може пишатись легальною, «законною» пошаною панів банкірів. Вій член Інараку, він живе як маленький урядовець, він одрікся батька, матері, партії, самого себе і щодня готовий на смерть.

От Гоферг. Милій, висхлий хухедний Гоферт. Він — професор математики, він — поважний бюргер, він — кандидат на славу знаменитості. І він—член Інараку, він так само, як Кестенбавм. як Тіле, як усякий член Центрального Бюро, виконує найнебезпечіші доручення організації. І він живе, як аскет, дозволяючи собі тільки єдину розкіш: чисте, строге убрання.

От Клара, та сама Клара, яка обцілувала всіх, ідучи на виконаний смертного присуду над райхсканцлером Зайделея, яка сама собі поцілувала руку иа прощання з собою.

Що ж вони повинні почувати, прииускаюта, що Кестенбавм каже правду?!

І Макс чує, як у яьому зиову ворущиться чудес бажання, що виникає в ньому завсігди, як вій бачить Рінкеля: підійти до нього, схопити ззаду за комір, сильно струснути и подивитись, чи не струситься з нього ця така імпозантна, авторитетна гідність і чи не пролупиться крізь неї щось інше, і чи не буде те інше — справжнє. Тільки тепер це бажання зле, непокійне, сласне.

А бідний, маленький, з запалими грудьми й висками Кестенбавмчик, зовсім захрипнувши, уже відіпхнувши стільця, — на якого чорта йому стільці! — вже не витираючи поту, вже не вважаючи на постукування олівцем Паровоза, жагуче тягнеться весь до Рінкеля. Губи його трусяться, покривлюються, в кутках негарно збилась білою піною слина, слова рвуться пошарпаними шматками, — він от-от або кинеться скрюченими руками в чисте, випещене, поважне лице Рінкеля, або вдариться головою об спинку стільця й ввскливо з рясними слізьми заридає. Бо Рінкель же був його учителем. Рінкель же був його проводирем у соціалізмі, Рінкеля ж він сам увів до Інараку, за Рінкеля вій готовий був ручитися своєю бідною головою з запалими висками.

— Та я вас питаю, товариші, я нас питаю, який же може бути той соціалізм, який робитиметься отакими руками?! Та яке ж довір'я може бути в мас, коли їм стане відомо, що цей пан — член Інараку? Та як ми сміємо судити й карати дру гих, коли ми самі такі?! Ми — банда розбійників! Чуєте ви мд — банда розбійників!

— Товаришу, я вам забороняю...

— Нічого ви мені не можете заборонити! Начхав я на ваші заборони Ми — банда! Ми — грабіжники! Ми — вбійники!

— Товаришу, я позбавляю вас слова!

— Можете! Можете навіть убити мене. Будь ласка. Натє!

Кесгенбавм із розмахом розхристує груди й випинає їх до Паровоза, але тут же раптом підскакує від раптового вибуху кашлю, обнімає свої зразу ж утягнені назад груди обома руками й одбігає до стіни. Там, припавши до неї головою, він болюче, довго, з надсади кашляє. Перехопивши паузу між при ступами кашлю, він сипить:

— Я скінчив.

І знову кашляє. Але Паровоз слова не дає нікому, і ніхто до слова не зголошується, всі сидять і дивляться в аркуші паперу перед собою або понуро малюють на них фігурки.

Кестенбавм затихає, витирається й іде до свого стільця. Сівши до столу, він схиляє голову на руку й заплющує очі. Груди ходять йому трудно й часто, з пісковим підсізистом.

— Слово має товариш Рінкель.

Товариш Рінкель виймає руку з за борта піджака, одліплює илєте від одвірка й обережно прокашлюється. Він уже не посміхається, не знижує плечима, на лиці ного сум і жаль до Кестенбавма. Соковитий, оксамитний, воркітний баритон його наче під сурдинкою. Йому дуже прикро, що він повинен відповідати товаришеві Кестенбавмові тоді, коли його здоров'я...

— Я вам не товариш, і прошу моє здоров'я лишити в спокою! Чуєте, ви?!

— Товаришу Кестенбавме, прошу не перебивати товариша Рінкеля.

Кестенбавм криво посміхається, саркастично шипить «товариш!» і знову заплющує очі.

Товаришеві Рінкелеві дуже прикро, що йому треба відповідати на всі закиди серед таких несприятливих обставин. Він постарається не хвилювати товариша Кестенбавма своєю відповіддю й якомога коротше та швидше роз'яснити непорозуміння, жертвою якого став дорогий товариш Кестенбавм.

Всі обличчя повертаються до поважної, з строгою й сумною гідністю випростуваної постаті. На лиці ні тіні усміху не час для жартів.

Отже, справа стоїть так. Більшість зібраних товаришем Ке-стенбавмом інформацій має деяку реальну підставу. Дійсно, він був і в «Білому Прапорі», і в цирку, і в гардеробній артистки, і навіть подарував їй (правда, не брильянтові, а простенькі) сережки. Але все це робиться з іншою метою, ніж думає товариш Кестенбавм.

Товариш Кестенбавм розплющує очі й, чекаючи, дивиться на Рінкеля.

З метою, яка повинна бути і є раз у раз у кожного члена Інараку: пройти в табір противника й вивідати в ньому слабі місця для нападу. Розуміється, психологічно товариша Кестенбавма легко зрозуміти. Розуміється, страшно собі уявити, що член Інараку може вести таке життя ради цього самого життя. Але так само страшно собі уявити, що ті смертні кари, які виконує

Інарак над соціальними злочинцями, він робить для простого вбивства. І товариш Кестенбавм має цілковиту рацію: коли вбивства й експропріації Інарак робить для особистого інтересу його членів, коли експропрійовані гроші повертаються на особисті втіхи експропріаторів, для розкошів і розпусти, то Інарак є не що інше, як банда розбійників і грабіжників. Тут крик болю й одчаю дорогого товариша Кестенбавма цілком оправданий і зрозумілий.

Але, на щастя, як усім відомо, як доказали всі члени Інараку та вся його чиста й славна діяльність, мета Інараку в ніша, мета його не особисті втіхи, а щастя всього великого активу, що зветься людством. У жертву цьому колективові ожно й треба принести окремі одиниці. Всякий акт, що розбитися в інтересах цієї грандіозної мети, є акт святий. І з цією метою Інарак — не банда розбійників, а героїчний авангард : борців за щастя всієї людськості. Отже, так само участь в оргії ворогів пролетаріату для своєї власної втіхи члена Інараку є розпушта й злочин. Одначе участь його там для мети Інараку є тяжкий, але необхідний обов'язок. Дарування сережок цирковій артистці ради особистих еротичних цілей є, дійсно, вчинок, гідний якого-небудь буржуа. Але цей самий вчинок із тою метою, яку ставить Інарак, є просто тактичний маневр. Моралі абсолютної нема й не може бути. Світ є комплекс відносних, мінливих цінностей. Одна й та сама річ може бути і свята, і злочинна, з якого погляду її розглядати. І цілком справедливо сказано у знаменитій передмові до нового видання статуту Інараку, що завдання Інараку допомогти діалектичному процесові перетвору морального світу людства з комплексу відносностей у комплекс абсолютів.

Професор Гоферт, автор передмови до нового видання статуту, згідно й твердо хитає головою. Але Кестенбавм криво посміхається, ерудиція й красномовність цього суб'єкта показні, що й казати.

Товариш Рінкель бачить цю посмішку. Товариш Кестенбавм скептично посміхається? Так, звичайно. Вплив його законної, зрозумілої емоції на всю психіку ще лишився. В товариша Кестенбавма, як і в усіх товаришів, мабуть, є цілком природне питання: чим же він, товариш Рінкель, може доказати, що участь його в оргії та інші вчинки були тактичним актом в інтересах мети Інараку, а не простим актом розпусти й особистої насолоди? На це в нього прості докази: ця оргія дала йому в руки всі дані, яких так давно. Бюро потребує у справі банкіра Вайса. (На жаль, не знаючи, що саме сьогодні вони можуть бути потрібні, він їх не захопив із собою, але завтра ж він їх усі передасть до Бюро). А подарунок цирковій артистці й увага до неї дають тепер можливість кожного дня й без ніякого ризику здійснити смертний присуд над генералом Левенфельдом. Оце його всі докази й пояснення. Більше він нічого не має сказати.

Товариш Рінкель злегка уклоняється і знову притуляється плечем до одвірка.

Але ефект останніх слів такий помітний і виразний, що товариш Рінкель вважає невеликодушним стояти, як обвинувачений, і скромно сідає за стіл, поруч із товаришем Тіле.

Вайс і Левенфельд! Дві справи, на яких страчено чотирьох товаришів, витрачено силу коштів і загублено півроку часу! Дві майже безнадійні справи!

Паровоз спиняс шепіт розмов. Хто хоче забрати слово в цій справі? Ніхто?

Слово бере Кестенбавм Він говорить сидячи. Він говорить вже без запалу, ні на кого не дивлячись. Але з понурою вперистю. Він усе ж таки вимагає суду над членом Інараку Рінкем. Член Інараку Рінкель говорив дуже красномовно, але ніяких реальних доказів не дав. Так само він не дав відповіді на інші цілком реальні закиди йому щодо хабарів, затаєння організаційних грошей і так далі.

Тут товариш Рінкель порушує дисципліну й з докором перебиває товариша Кестенбавма а які сам товариш Кестенбавм має документи й реальні докази в такому страшному звинуваченні? Як у товариша Кестенбавма вистачає духу робити такі образливі закиди, не маючи для того ніякісіньких підстав, крім чийось поганих наклепів?

Товариш Кестенбавм схоплюється на ноги. Ага, документи? Докази? О, пан Рінкель знає, з якого боку підійти! О, він, розуміється, не такий простачок, щоб десь лишити якісь документи в таких справах. Робота чиста! Це і в соціал демократичній організації раз у раз було в нього найкращим аргументом докази, документи давайте. Звичайно, документів на хабарі не буває. Але нехай пан Рінкель вибачить, — коли нема документів, то є свідки, є ті, з яких пан Рінкель брав хабарі. І товариші завтра ж можуть вислухати тих свідктві. Так само пан Рінкель повинен із свого боку доставити документи-докази, що він дійсно справляв оргії з метою «пройти в табір». Але поки тик документів нема, суд над паном Рінкелем мусить бути. Або ж нехай Бюро судить його, Кестенбавма, і карає смертю. Але з паном Рінкелем в одній організації він ве буде!

Макс понуро штрихує аркушик паперу Бідний Кестенбавмчик! Ти навіть своєю смертю не зможеш перемогти й знищити цієї вічної, проклятої відносності. Той самий Рінкель, якого твої свідки бачили в п'яній оргії, в п'яних обіймах із твоїми ворогами, е не просто розпусник, а відносила герой. І ти, бідний, помираючил Кестенбавмчику, будеш знушений обняти його й прохати вибачення в нього.

Товариш Рінкель підводиться й просить слова. Він нічого не має проти суду. Він навіть дуже й настійно оросить мого. Так буде краще й спокійніше для всіх. Отже, коли товариш голова дозволить, він вийде в сусідню кімнату, щоб йе заважати своєю присутністю вільним висловам товаришів.

Товариш голова якийсь мент похмуро мовчить і, нарешті, дає дозвіл товаришеві Рінкелеві вийти в сусідню кімнату. По разка товариша Кестенбавма явно очевидна для всіх, але треба якось вийти з цієї неприємної справи без надмірного сорому для нього.

Одначе Кестенбавм, хоч і ясно ж сам це бачить, таки вима гає, чудний чоловік, виключення Рінкеля з Інараку!

— Вибачте, товаришу, — вражено збирає зморшки над бро вами Гоферт, — де, значить, ви вимагаєте смерті товариша Рінкеля?!

— Так, я вимагаю смерті цього чоловіка! Або моєї! Будь ласка, вибирайте. Але з ним я не буду в одній організації. Будь ласка.

О, яка це трудна річ зачеплена, принижена амбіція хорої людини, що потерпіла поразку. Ніяка логіка, ніякі приписи обов'язку, дисципліни, — ніщо не може її вкоськати.

Але, на диво, товаришка Клара раптом стає на бік цієї об раженої амбіції. Так, так, вона пресерйозно заявляє, що та кож не вірить товаришеві Рінкелеві. Він раз у раз викликає в неї чуття якоїсь чужості Рінкель у їхній організації завсіг ди нагадує їй штучний зуб у роті. Він такий самий, як усі зуби, з вигляду, ще більший, здоровіший, кращий, він так само виконує функції зуба, але він раз у раз почувується в роті чужим, мертвим, стороннім тілом.

(Тут товаришка Клара раптом густо червоніє цим порівнянням вона всім заявляє, що в неї ь вставні, штучні зуби. А Тіле ще до того так уважно, ніжно, допитливо дивиться їй у рот!)

Товариш Рінкель, у кожному разі, здається їй людиною, яка не зовсім до кінця перейнята інтересами організації. І через те вона стоїть за те, щоб уважно й детально перевірити всі дані,

постачені товаришем Кестенбавмом. А на сьогодні товариша Рінкеля видалити з засідання.

Шпіндлер глибоко зітхає, ох, ці емоціональні, інтуїтивні висновки! «Раз у раз викликає чуття». Досить поважний аргумент.

Але, ще на більше диво всіх, товариш Тіле також прилучається до товариша Кестенбавма й товаришки Клари. З ніжною, уважною посмішкою очей, тихим, спокійним і надзвичайно ввічливим голосом він заявляє, що поки товариш Рінкель не дав документальних доказів щодо Вайса й Левенфельда, то всі закиди товариша Кестенбавма лишаються в силі. А через те, за статутом, товариш Рінкель браги далі участь у роботі організації не може.

І, нарешті, до цієї думки рішуче, гаряче й навіть трохи бурно приєднується товариш Штор.

Шпіндлер, Гоферт і Паровоз лишаються в меншості. Шпіндлер знижує плечима, підсуває до себе журнал мод і починає пильно читати опис крою нового фасону дамських панталонів. Емоціональність, очевидно, така сама логічна річ, як нежить.

Паровоз теж знижує плечима й довго мовчки дивиться на нарисованого півника в куточку чистого аркушика.

Професор Гоферт уражено водить очима по всіх по черзі. Але більшість голосів є більшість голосів.

Треба кликати товариша Рінкеля й повідомити його про неприємну постанову цієї більшості.

Товариш Рінкель вислухує й раптом помітно для всіх дуже блідне. Очі його стають гострі, сухі й дуже блискучі. Він мовчки, з гідністю вклоняється й помалу твердою, поважною ходою виходить із кімнати. Шпіндлер сердито відсуває журнал мод. Образили людину. По-дурному, по-хлоп'ячому, без потреби, без вини, без мети, а так от собі, з примхи жіночої інтуїції!

І як тільки Рінкель виходить, Тіле зараз же підводиться й тихим, ніжним голосом прохає дозволу в товаришів послати наздогін товаришеві Рінкелеві одного з членів охорони Бюро. Хто знає, що таке в дійсності є товариш Рінкель? А приклад із провокатором Франком треба завсігди в таких випадках мати перед очима.

Меншість уражено, рішуче, обурено протестує, але та сама більшість рішуче й гаряче дає дозвіл. І товариш Тіле швиденько виходить у сусідню кімнату, ніжно-строго шепоче па вухо товаришеві Песимістові кілька слів і легенько штовхає його в плече. Товариш Песиміст, прозваний так за свою здатність сміятись кожної хвилини дня й ночі, не сміючись, слухняно нахилиє голову й поспішно виходить за товаришем Рінкелем.

Коли він викочує з садка на вулицю свій мотор, він кроків за тридцять попереду бачить постать із похилою головою й глибокою задумою дорослої людини, яку побороло маленьке чотирьохлітнє дитинча.

* * *

«Брильянтова» овальна зала сліпуче стріляє різнофарбними колючими вогнями. Найпарадніша зала мертенсівського палацу, найдорожчий витвір сконцентрованої могутності, оцінений соціалістами на п'ять років життя двадцяти мільйонів робітників». Ці життя двадцяти мільйонів горять, переливаються, бризкають, сгріляють вогнями, — тисячі різнокольорових свічок, засвічених у храмі на велике свято.

Бо таки свято. Бо таки храм. Бо вибранці людства, жерці нової релігії, володарі й ключарі раю земного мають справляти врочистий молебень хвали й подяки богові влади.

Овальний, довжелезний чорного дерева стіл одстрілюється в стіни й стелю червоними, зелено-жовтими, молочно білими, тріпотливими стрілами дорогоцінного каміння, ритмічно розміщеного по всьому еліпсу. Рух променів, переливи хвиль, танець фарб, безупинне тремтіння блиску. Це постійний захват, екстаз, внутрішній, ледве стримуваний сміх вогнів. Це безупинна рухлива еманация радості, гордості й могутності.

Буденні, людські, зморшкуваті, пом'яті роками, думками, людськими radoцями й стражданнями обличчя тут не сміють бути буденні; вони теж грають, рухаються, безупинно переливаються тріпотливими хвилями врочистих вогнів зали. Навіть райхсканцлер, вічно заклопотаний, вічно хазяйновитий роботяга канцлер, із своїм товстим, ультрабуденним, сірим лицем, навіть він, хоче не хоче, тріпочеться, міниться, грає лицем, лисиною, руками, гудзиками, брижами шовкового фрака.

Всі тридцять сім членів Високого Зібрання, — члени Управи Об'єднаного Банку, члени уряду, члени депутації Світового Конгресу й особисті міністри пана президента, — всі врочисто й мовчки стоять біля своїх фотелів, кожний на своєму місці, кожний обхоплений тисячами поривчастих, голчастих стріл діамантів, червоно-кривавих густих хвиль рубінів, спектрів алмазів. Вони терпляче ждуть.

Аж ось двері помалу, щораз ширше та ширше розчиняються, порожньо чорніють якийсь мент і, нарешті, в них з'являється присадкувата, плечиста, з іржавою головою та строго понурим важким лицем постать пана президента. Пан президент ступає розміреним, повільним кроком, рівно, як священний сосуд, несучи голову. Він один з усіх весь у чорному, без ніякісінького білого чи кольорового шматочка. Тільки чорне мереживне жабо облягає трикутник грудей діамантовим блиском.

Тридцять сім голів помалу, врочисто, побожно схиляються. Президент Мертенс поважно й повільно підходить до столу, теж мовчки й побожно схиляє голову и потім сідає. в свій фотель. За ним усі тридцять сім, не хапаючись і не дивлячись один на одного, займають свої місця.

Молебень розпочинається. Рвучко рипить бас президента й зараз же уступається сухому, хазяйновитому баритонові райхсканцлера.

Монотонно-врочисто, глухою луною прокочуючись під на півкруглою, сліпучо блискаючою стелею, розходяться залюю священні й нуднуваті слова молебня, — цифри Присипляюче пошелестує папір під товстими, обрубаними пальцями первосвященника-канцлера. Молитовно схилені голови в тихій задумі переливаються вогнями зали.

Пан президент сидить рівно, строго й важно. М'ясисті губи ради свята злегка пофарбовані. В залі стоїть свіжий холодок, але на чолі пана президента, як ранішня роса на пелюстках рудої троянди, сріблиться дрібнорясний піт. (Потіють, усе потіють пан президент! Усе душно їм).

Та не тільки душно. Нудно, досадно, втомно панові президентів. Навіщо вся ця дурна комедія? Знають же все до останнього пфеніга, повираховували ж дивіденд до тисячної частинки процента, я давен-давна по кишнях уже порозпозначували. Ні, паради треба.

Стрілистий блиск, безупинний радісний екстаз вогнів дратує пана президента. Фальш, брехня, тлін. Могутність? Що? В чому? В цих камінцях, повтикуваних у стіни та стелю? А паршивих камінців ідіотської коронки за всі ці багатства зияти не можна. Не можна. Інарака спіймати не можна. Повісити нікого не можна.

Нудно й тоскно панові президентові. І не знайдеться коронки? Не знайдеться. Чого ради знайдеться, коли досі не знайшлося? Значить, не в грошах річ, не в цих мізерних камінцях.

І панові президентові тут, за цим блискаючим столом, у ряді мовчазних молитовних постатей іще виразніше почувається, що принцеса Еліза, Еліза Пожежа, — недосяжна, нереальна мрія. Він тут чогось ще опукліше відчуває, що йому п'ятдесят три роки, що ніяка наука, ніяка техніка віднови організму нічого не допоможе, і ніколи не бути йому чотирнадцятилітнім дурним хлопцем. Баста.

Вінтер, балансуючи навшпиньках, увіходить у залу і, злякано поглядаючи на пана президента, підбирається до фотеля графа Елленберга. Пан президент важко й мовчки скидує на них скоса очима. Не можуть іншого часу вибрати для своїх справ, йолопи?!

Але, видно, не можуть таки. Йолоп Елленберг теж злякано подивляється на пана президента, але уважно слухає йолопа Вінтера, а потім підводиться, і обидва, перегнувшись, вислизать із зали. Що могло там статись у тих дурнів?

Що, райхсканцлер усе ще з нафтою хлюпається? Ні, слава богу, на бавовну перейшов. Східний бавовняний Конкордат Трестів. Ну, тут він надовго загрузне.

І пан президент злегка відкидає голову назад і приплющує очі. Пан райхсканцлер кидає в нього оком і притишує голос: хто знає, які великі комбінації пропливають перед цими напівприплющеними очима. Тридцять шість облич теж поводять очима в бік пана президента й іще тихіше, молитовіше слухають бавовняно-цифровий акафіст.

Нудно й порожньо панові президентові. Порожньо порожньо. І в цій порожнечі надокучливо, дурнувато, фальшиво, тлінно блискають камінці, бубонить голос, стрибають цифри. А десь там червоно золота голівка Елізи Пожежі вперто дожидається своєї нікчемної коронки. А тим часом ці ідіоти заздять його славі, багатству, могутності!

Пан президент із під приплющених очей обводить погледом по схильованих обличчях. У Штіфеля від сала вже вуха завалюються і на шиї росте третій поверх шкіри. Бацне його колись апоплексія. Дідусь Ягман прудкенько, нюхливо бігає молодими кругленькими, крихітними оченятками. Весь срібно-сивий, борода патріарха, трошки присушеного апостола, а носик і оченятка, як у цікавого, ненажерного поросяти, — скрізь лізуть, хапають гамкають. О, цього апоплексія не вхопить. Він її сам ухопить, роздягне, видушить до пфеніга й викине. Міліардер, а мідяні окуляри носить. Скупенький дідусь, скупенький патріарх. Ач, оченята як на камінці зиркають, нігтями б їх повидовбував, зубами повитягав би. Заздрить дідуганчик, заздрить майбутньому президентству. А йому б так пасувало з цією апостольською бородою на президентському світовому троні посидіти!

Пан президент обходить усіх напівприплющеними очима, перед якими повинні проходити нові, геніальні комбінації, й з гидливістю та нудьгою розглядає знайомі, остогидлі фізіономії, що на них тріпотливо переливаються фарби світла. Яка молитовність, урочиста тихість! А висмикни з цього оберемка дивідендів, який вони так побожно облизують, хоч маленький клаптик, і дай не тому, а іншому, о, як вони заревуть, заклацають зубами, як ухопляться зубами один у одного. Ах, вони так шанують його, пана президента, так схиляються перед ним, так безмірно цінять його геніальність. А схибни він, а по пусти кігті, — вмент рознесуть на шматки, як зграя псів чужого собаку. І як тоді ці патріархи кинуться нігтями видовбувати брильянги зі стін!

Гидко, порожньо й люто панові [президентові! А акатист монотонно, врочисто розповідає далі про оберемки майбутніх дивідендів, про те, що вже давно повираховувано й по кишнях

порозпозначувано.

Знову той йолоп Елленберг. Чого очі так поблискують, — од світла чи сталося щось?

Граф Елленберг підходить просто до фотеля пана президен та і, нічого не лякаючись, шепоче йому на вухо. Штіфель здивовано й сердито повертає триповерхову смугляво-червону шию й наставляє до шепоту запале в череп вухо. Але нічого не чути. Райхсканцлер спіднизу блимає в бік до фотеля пана президента й голосніше читає відчит.

Пан президент раптом нахиляється до Штіфеля й передає йому головування. Він мусить на пару хвилин піти до свого кабінету. І, легко підвівшись, бадьоро, прудко, міцно постукуючи підборами по мармуровій підлозі, в якій тьмяно відбиваються стріли світла, виходить із зали. По молитовних постатях проходить непокійний, зацікавлений рух, але Штіфель із суворим поглядом стукає олівцем по столу, і голос первосвященника знову бубонить серед молитовної тиші.

Граф Елленберг ледве встигає інохіддю перебирати ногами за паном президентом А очі йому й у непарадних покоях усе так само чудно поблискують і переливаються, як діаманти в овальній залі, внутрішнім, стриманим захватом і нетерпінням.

— Ну! Швидко! Докладно!

Пан президент од нетерплячки навіть не сідають. Банькаті, віджилі очі кидають знайомими блискавками генія.

Розуміється, граф Елленберг також не сідає. Від хвилювання він напівзлизав жовто-червону фарбу з уст, і підмальовані для свята щоки зашарілись живою червоністю під мертвим рум'янцем.

Отже, докладно все було так. Пан президент помітили, як Вінтер викликав його із зали?

— К чорту! Не важно. Швидше суть справи.

Суть же справи така. Депутат райхстагу, член соціал-демо-кратичної фракції Рінкель настійно захотів бачити графа Елленберга. Сьогодні, невідкладно, негайно. «В справі тої організації, яка дуже цікавить увесь Об'єднаний Банк». Так. Він-терові телефоном сказав, так йому телефоном і повторив. І неодмінно негайно, бо завтра вже пізно буде. Депутат райхстагу, соціал-демократ, людина поважна. Добре. Граф Елленберг узяв на себе сміливість одлучитись на півгодини з свята. І, здається, даремно. Депутат Рінкель не більше й не менше як запропонував завтра передати в руки Об'єднаного Банку всю організацію Інараку. Всю!

Пан президент набирає повні груди повітря, на якийсь мент затримує його й з шумом видихає.

— Неймовірно. Неможливо. Яким способом?

Граф Елленберг поштиво нетерпеливиться. Способу свого депутат Рінкель не хоче, цілком натурально, відкрити зразу. Але він із такою категоричністю, з такою гідністю говорив, що надзвичайно трудно не вірити йому. Всі списки організацій, всі адреси, всі описи окремих людей, усі їхні підприємства, банкові контори, склади, друкарні, лабораторії, телеграфічні станції, зброю, — все разом із усією бандою, все передасть.

— Та звідки це все може знати якийсь депутат?! Значить, він член Інараку? Що?

Граф Елленберг ковтає вибачливий усміх. З дозволу пана президента, він гадає, що ця гадка неправильна, перечить логіці. Член Інараку не насмілиться сам прийти й заявити, що він член цієї банди. Що депутат Рінкель сам прийшов, якраз і свідчить про те, що він — не член Інараку. Але, очевидно, він якимсь способом захопив десь нитки цієї організації, або якийсь член Інараку через його хоче видати її. Такі факти вже ж бували, хоч і не на таку скелю. Ні, нічого неймовірного, з ласки пана президента, в цій історії немає. Але...

Тут граф Елленберг у легкому замішанні зупиняється. Пан президент скидує головою:

— «Але»?

— Але річ у тому, що депутат Рінкель за свою послугу вимагає занадто великої нагороди.

— А, начхати! Яка: мільйон, два, три?

О ні. Графові Елленбергові навіть неприємно повторяти. Депутат Рінкель хоче п'ять процентів із усього майна Об'єднаного Банку.

Пан президент злегка роззявляє рота й поширює банькати в червоних жилках очі.

— А чи це не божевільний просто якийсь?

— О ні, враження занадто навіть здорової людини.

— В такому разі, це колосальний нахаба! П'ять процентів! Та що він, паскудник, собі думає?! Це жарт, чи як? Що? Га?

Лице пана президента надувається цегляно-червоною кров'ю, очі випинаються з орбіт, м'ясисті губи тверднуть і вужчають.

Граф Елленберг тривожно й винувато покашлює. Він так і знав, що ця божевільна вимога може викликати новий випадок гніву й хороби.

Пан президент раптом починає швидко, короткими кроками ходити туди й сюди кабінетом, і граф Елленберг почуває, як потрушується вся підлога від тої ходи.

І вмить пан президент зупиняється й дивиться просто в лице панові міністрові.

— А, значить, правда! Значить, не божевільний і не бреше. Що? Ні? Не бреше. І менше не хоче? Це категорично?.. Гм. Добре, Чудесно. Тоді так: згодитись. Хай дає. А після того дасть йому п'ять мільйонів, а не процентів. Розумієте? Або в тюрму. Закон знає? Всякий, хто приховує членів цієї банди, підлягає судові. Що?

Граф Елленберг зітхає. Розуміється, таке вирішення питання було б цілком справедливе, бо вимога п'ятьох процентів — це, дійсно, божевілля. Але...

— Ще але?!

Так, на жаль, іще. Але депутат Рінкель єдиною гарантією для себе бажає слова пана президента. Ніяких договорів, умов, нічого, тільки слово пана президента, написане на шматочку паперу. Більш йому ніяких гарантій не треба.

Пан президент зиркає на графа Елленберга, люто зривається з місця і знову швидко ходить туди й сюди, заклавши короткі руки за спину.

— І завтра може все передати нам?!

— Так, пане президенте, завтра вранці о десятій годині він буде в мене. І коли його умови будуть прийняті, він зараз же почне передавати банду в наші руки.

— А коронка?

— Прошу дуже вибачити, пане президенте, але я не мав ні змоги, ні часу все разом охопити. Мене так уразив принципі-альний бік цієї справи... Розуміється, коли вся банда з усіма своїми складами й схованками буде в наших руках, то, очевидно, і коронка так само...

Пан президент просто долонею нетерпляче змазує піт із чола і знову зривається з місця. Підлога все так само дрібно потрушується під графом Елленбергом за кожним кроком пана президента.

— Хм! Так тільки таку гарантію? Здорово, мерзотник, придумав. Він — не дурень. Що?

Граф Елленберг нерішуче посміхається. Цегляна нервовість уже сходить із сідластого чола пана президента, очі входять назад у орбіти. Раптом пан президент сильно б'ють графа Елленберга короткою рукою по плечі й виставляють із за м'ясистих уст рівні кінчики жовтих квадратних зубів.

— Добре! Але теж умова: вся банда й коронка. Що? Тоді цей шарлатан має моє слово. Згодиться?

— О пане президенте! Я не можу собі навіть уявити...

— Все можна собі уявити. І ще одна умова цей «гонорар» лишається в Банку. Не виймати. Ну, та йому й самому нема рації. Добре. Ходім!

І пан президент зовсім іншим кроком іде знову в брильянтову залу; з зовсім іншим виглядом увиходить до неї, ніж уперше.

Йому вже не нудно й не порожньо. Ледве стриманою радістю, перемогою, внутрішнім захватом тріпотять дорогоцінні огні зали. Влада й міць його блискає з цих стін! Чотирнадцятирічна кров танцює в них, буяє, грає, піниться. Обличчя з захованим чекаїнням і цікавістю поглядають у його бік, милі, дорогі, обличчя співучасників його влади и могутності, товаришів його вірних, вибранців Німеччини.

Пан президент сідає на своє місце, озирає весь довгий, обсаджений постатями стіл і перериває пана райхсканцлера. Він прохає вибачення у високого зібрання, але не може втриматися, щоб не поділитися з дорогими колегами одною новиною.

Колеги витягують до пана президента вуха, носи, шиї й устромляють у нього тридцять шість пар напружених очей. Пан президент робить невеличку паузу. Стоїть напружено дихаюча тиша. Стріли брильянтів різнобарвне грають на вогкому ввігнутому чолі голови зібрання.

— Панове! Сповідую вас, що вся організація Інараку з усіма своїми комітетами, складами, лабораторіями, телеграфічними станціями і так далі, і так далі... арештована!

Всі тридцять шість голів високого зібрання якийсь мент стирчать на плечах непорушне, заціпеніло, застигло, як сухе листя на землі перед бурею. І от малесенький рух одного, другого, легкий шепіт, шелестіння, вражені запитання. І вмить зривається вихор, підхоплює

листки, крутить ними, кидає одне на одного, здійсмає догори, гасає з ними, казиться, регоче, обнімається.

Ніколи ні брильянтова, ні яка інша парадна зала не бачила такого вихору, такого урагану радості й щастя! К чорту всякі церемонії, етикети, ієрархії! Простий, маленький, урядовий міністр закордонних справ обнімає й душить віце-президента Об'єднаного Банку, шкурятяного короля Штіфеля. Дідусь Ягман витирає сльози під мідяними окулярами на плечі й молодесенького, жовторотого Шлюсея. Гуркотять фотелі, блискають дужче за діаманти очі, потискуються руки, дрижачий, горловий, нутряний сміх виривається шматками, слова стрибають розтріпаніми, неохайними грудками. Врочисту молитовність розтопано, розчавлено, виметено геть п'яним, розгонистим тупотом невтримного захвату.

Тільки граф Елленберг не п'яніє. Він зовсім тверезо, непо-розуміло й злякано дивиться на пана президента. І тільки він один бачить, як пан президент увесь із голови до ніг починає труситись од стриманого, скаженого сміху, як сміх цей що далі, то дужче розгорається, як виривається вогниками і, нарешті, переходить у бурхливе, веселе полум'я реготу. Пан президент так сміється, що аж жили випинаються на висках червоними мотузками, все тіло підскакує, як на коні у скаженій ристі, голова закидується назад, жовті, квадратіві зуби випинаються з рота, а короткі товсті ноги тупотять із усіх сил по підлозі. А-ха-ха-ха! А-ха-ха-ха!

Крізь п'яний вихор високого зібрання злякано пробігає не порозуміння В чому річ? Що за чудний регіт пана президента? Гомін ущухає, всі обличчя наставляються широкими очима, як біноклями, на підскакуюче від ристі реготу тіло пана президента. Нарешті, пан президент із усіх сил натягує вуздечку й зупиняє свій сміх.

— Панове! Вибачте, будь ласка, я помилився— я сказав «арештована», а хотів сказати «буде арештована».

Тоді серед високого зібрання проходить пригнічена тиша сорому. Всі тридцять шість облич, не дивлячись ув очі один одному, понуро й замкнено похиляються, а їхні тіла помалу займають свої місця за овальним столом. (Досить непристойний жарт пана президента).

Пан райхсканцлер суворо перегортає сторінки акатиста, і на товстому, простяцькому лиці роботяги-бюргера проступають усі ознаки похмілля.

Вмить пан президент випростовується, гордо й сильно скидує іржавою головою й обводить тридцять сім облич серйозним, урочистим поглядом.

— Але, високошановне зібрання, я не докінчив ця організація буде хутко арештована! Хутко. Що?

О ні, тепер пан президент уже не жартує. Обличчя знову витягуються стриманою увагою й чеканням.

— Але з одною умовою: ми з свого боку зробимо деякі надзвичайні зусилля й навіть деякі жертви. Декому ці жертви, може, видадуться й завеликими. — Пан президент проводить очима по плямах лиць і на коротенький мент зупиняється на сріблясто-сивій патріархальній бороді дідуса Ягмана.

— Високому зібранню, розуміється, повинно бути зрозуміле, що я не можу розповідати тут ніяких деталей. Але я, Фрідріх Мертенс, заявляю: хутко вся ця банда буде знищена. Тільки для цього Об'єднаний Банк повинен асигнувати п'ять процентів свого майна. Що?

Так, тепер пан президент абсолютно не жартує. Високе зібрання вже нітрошки в тому не сумнівається. А надто члени управи Об'єднаного Банку.

— П'ять процентів?! Та це ж божевілля!!

Так, п'ять процентів. Але краще п'ятипроцентове божевілля, ніж ця страшна болячка, яка багатьом може обійтися в сто процентів життя.

— Я даю свої п'ять процентів! — раптом із усієї сили гатить по столу величезним волосатим кулаком пан віце-президент Штіфель. — Я дам десять, щоб до кореня знищити цю гидь, цю банду вбійників! Я пропоную управі негайно згодитись, чорт його забирай!

Дідусь Ягман непокоїно, дрижачими пальцями протирає свої круглі окуляри. Полісілі, маленькі, жевжикуваті оченята, як застукані у пастці мишки, тривожно, злякано бігають, нюхають, трусяться.

Серед високого зібрання росте гомін. Новий, поважний, діловий, завзятий гомін. Це — серйозна пропозиція, а не якісь там фантастичні жарти-фейєрверки, від яких чоловік тратить розум і дуріє. Мертенс, Штіфель, очевидно, згодні. Отже, власне, і балакати більше нема про що, — три чверті Банку вже згодні.

Пан президент злегка підводить руку.

— Панове! Пропоную винести зараз же постанову про асигнування вищезгаданих засобів на рішучу й остаточну ліквідацію злочинної банди розбійників, що іменує себе Інараком. Хто за цю пропозицію, прошу встати.

І пан президент урочисто й строго підводить своє кремезне, блискаюче на чорному фоні мережива голчастим блиском брильянтів тіло. За ним поспішно, але трудно підтягаючи догори величезне черево, схоплюється пан віце-президент Штіфель.

І все високе зібрання врочисто, рішуче й одноставно встає круг овального столу. Пани міністри й депутати парламенту не всі є членами управи, але вони голосують, так би мовити, духом із Об'єднаним Банком.

— Постанову прийнято одногосно. Дякую, панове. Вашу жертву не забуде наша славна дорога батьківщина, велика Німеччина!

* * *

— Отже, товариші, резюмую наші дебати Тези Центрального Комітету приймаються одногосно. Директиви також. Сповідання його, що наступ Інараку, як відповідь на наступ світової буржуазії, розпочинається одночасно по всьому світі, приймається до відома з великим задоволенням. Німецька організація з свого боку... Товаришу Тіле, я вас, нарешті, дуже прошу не визирати щохвилини до сусідньої кімнати й зачинити двері. І прошу зайняти своє місце!

Товариш Тіле швиденько зачиняє двері, робить ніжну й винувату посмішку, зібравши зморшки на сокирчастому носі, і навшпиньках іде на своє місце. По дорозі він дивиться на годинника й знижує плечима.

— Німецька організація з свого боку вітає Центральний Комітет із початком широкої акції. Завдання Інараку внести замішання й розстрій у ряди ворога, будити енергію, викликати широкі маси на боротьбу. Організований, плановий і без-милосердий терор є найкращий засіб

для того. Товаришу Тіле, я прошу вас, нарешті, бути уважним і не перешіптуватися з товаришем Кестенбавмом. Справа така серйозна, що.. Отже, товариші, на підставі вищесказаного пропоную голосувати резолюцію товариша Шпіндлера. Товаришу секретар, прошу ще раз прочитати її.

Клара бере клаптик паперу й читає:

— «Постановляється мобілізувати всі сили на рішучу боротьбу з бандою розбійників і злочинців, що іменує себе Об'єднаним Банком Німеччини. Всі районні й підрайонні організації довести до бойової готовності, не шкодуючи ніяких коштів. Напружити всі змобілізовані сили для найшвидшого виконання смертного присуду над проводирями тої банди: Мертенсом, Штіфелем і Айхенвальдом. Виконання присуду доручити двом товаришам Центрального Бюро Німеччини. В інтересах широкої пропаганди, замішання в рядах ворога й підняття духу в робітничих масах смертний присуд над головою цієї банди, Фрідріхом Мертенсом, широко оголосити перед виконанням і не пізніше наступної ночі».

— Уваг ніяких нема до цієї резолюції? Отже, хто за резолюцію, і прошу встати.

І голова зборів перший рішуче й урочисто підводить своє велике, тяжке тіло з кудлатою головою, подібною до клубів диму паровоза. За ним мовчки й не хапаючись підводяться всі останні. Товариш Паровоз обводить зібрання невеличкими чорними очима, хитає головою й сідає.

— Резолюцію прийнято одногосно. Дякую, товариші. Прошу зайняти свої місця. Товаришу секретар, прошу наготовити білетики на жеребки.

— Білетики готові, товаришу голово.

— Дуже добре. Прошу товаришів тягти. Білетики, одмічені хрестиками, визначають призначення керувати виконанням смертного присуду. Прошу!

Смертний присуд. Але над ким? Над тими трьома чи над цими двома?

Макс не хапається тягти, — він знає, що йому з хрестиком не випаде. Він візьме останнім — все одно буде порожній.

Мила Клара — вона тягне перша. Засуває руку під газету з цілком байдужим і серйозним виглядом і зараз же виймає її назад із малесеньким білетиком, акуратно складеним нею ж самою вчетверо. Сама може собі поклати смертний присуд. І як байдуже, не хапаючись, ніби зовсім нецікавого листа, розгортає крихітний папірець. Вони чи ні? Мабуть, ні, бо дуже похмуро стягає брови.

Паровоз строго, діловито/ як личить голові зібрання, простягає здоровенну жилаву руку металіста під газету й довго довбається, — мабуть, не може схопити тоненький папірець своїми товстими пучками. А вуха в нього раптом білі білі зробились.

Професор Гоферт ставиться з серйозною, врочистою пошаною до цього маленького акту. Витягає й цікаво дивиться. Не він. пренаївно повертає на всі боки, шукаючи, де ж хрестик.

Макс недбало підходить і бере останній, білетик. І так само, як усі, не хапаючись, байдуже розгортає його, зарані знаючи, що він буде порожній. Посередині стоїть невеличкий хрестик. Макса, як кулаком, пхає в серце, але він посміхається ну, розуміється, він же знав, що витягне з хрестиком.

І він неголосно й спокійно каже

— Один хрестик у мене.

І зараз же товариш Тіле живо підхоплює:

— А другий у мене!

І очі його задоволене, ніжно й піднято блищать.

Товариш Паровоз поважно, мовчки перевіряє білетики. Так; отже, призначення керувати мають товариші Штор і Тіле. Вся справа смертного присуду над трьома проводирями банди розбійників переходить до компетенції обраних товаришів. Їхні доручення й накази від цього менту мають обов'язкову силу для всіх членів Інараку.

Товаришка Клара не дивиться на товариша Тіле й упорядковує папери засідання. Товариш Тіле не дивиться на товаришку Клару й ніжно посміхається до товариша Штора. Отже, значить...

У двері чується рішучий, поспішний стук. Голови живо по вертаються на нього.

— Ввійдіть!

Ага, товариш Песиміст. На лобі виразно червона смужка від кашкета, на грудях і на пекучому рум'янці круглого лица патьоки поту. В присутності Бюро він, помітно, почуває замішання, але сміло звертається до свого безпосереднього «старшого товариша» Тіле й одривистим, солдатським голосом робить донесення. Доручення виконано. Товариша Рінкеля просліджено до самого дому. Нічого особливого не завважено. Товариш Рінкель заїжджав спочатку до кафе «Асторія» й говорив телефоном. Після того поїхав на вулицю Визволення, № 5. Це окрема вілла. Ближчі інформації про цю віллу незручно було зібрати, бо коло вілли ходили якісь підозрілі люди. Потім товариш Рінкель поїхав додому. Тіле байдуже хитає головою.

— Дякую, товаришу. А ви добре занотували: вулиця Визволення, № 5? Не помилились?

О ні! Товариш Песиміст занотував це на папері. Ось, зараз!

— Ні, ні, я вірю. Можете йти, товаришу. А нотатку свою треба знищити. Та, будь ласка, товаришам із охорони перекажіть, щоб зразу ж знищили в себе все, що в них є на папері непевного. Будь ласка.

Товариш Песиміст серйозно дивиться в ніжну, привітну, але тверду посмішку «старшого товариша», ніяково вклоняється всім іншим «старшим товаришам» і виходить.

Тоді товариш Тіле повертається до всіх і спокійно, з усміхом кидає:

— Вулиця Визволення, № 5 — приватне помешкання графа Елленберга, начальника особистої охорони Фрідріха Мертенса.

Всі живо й вражено повертаються до Тіле. А Кестенбавм, як підкинений спіднизу, схоплюється і, струснувши з себе всю апатію й утому, жагуче, зловтішне й хрипко скрикує:

— А що? А що? Маєте! От вам! Можете бути задоволені своєю постановою!

Хрип і триумф товариша Кестенбавма зовсім не до речі. Товариш Бравн рішуче спиняє таку нестриману поведінку. Постанову винесено цілком правильно. Чого товариш Рінкель

заїжджав...

— Зрадник! Провокатор! А не товариш!

— ...чого товариш Рінкель заїжджав до Елленберга, це ще невідомо. Це треба в'яяснити.

— Коли? Як нас усіх цієї ночі позаарештовують? Так? Так?

— Прошу товариша Кестенбавма стримати свою експансивність.

Тут товариш Тіле ніжно просить слова. На його думку, в'яяснити, мабуть, буде трудно, чого саме член Центрального Бюро Рінкель заїжджав до графа Елленберга. Але це треба все ж таки зробити. Через те він пропонує завтра вранці заарештувати члена Бюро Рінкеля й делікатно попрохати його роз'яснити цей візит. Поки ж що негайно дати в усі райони наказ про виїмкову обережність. Членам Бюро цієї ночі дома не ночувати. Звідси зараз же розійтися. А від завтрашнього ж дня всі адреси позміняти.

Товариш Шпіндлер одсуває журнал мод і теж просить слова Він мусить сконстатувати, що товариш Тіле почуває приємне піднесення від цього несподіваного візиту пана Рінкеля до графа Елленберга. Чи товариш Тіле за кимсь полює, чи за ним хто, це все одно, аби полювання. Але йому, товаришеві Шпіндлерові, наприклад, пцлювання ні в якій формі анітрош ки не цікаве. «Позміняти адреси». Легко сказати. Це, значить, міняти помешкання, кидати бібліотеку, фарбувати волосся, звикати до свого нового імені, їй богу, це нудна річ. І невідомо, чи потрібна ще. Можливо, що ніякого зрадництва ще не ма. Коли ж є, то цієї ночі, не далі, воно мусить в'яяснитись. Отже, ного пропозиція: тільки добре «почиститись» і чекати гостей із чистим... сумлінням і помешканням. А Рінкеля завтра рано заарештувати. Цю приємну операцію доручити товаришеві Тіле, який, нема сумніву, виконає її блискуче й не без естетичного задоволення.

Макс сидить, мляво розлігшись на стільці. Як життя любить все велике, грізне, яскраве зараз же присипати сміттячком. Суд, присуд, резолюція, грізний жеребок. І раптом і судді, і месники мусять ховатися від своїх підсудних. Дійсно, тільки Тіле однаково: чи він полює за кимось, чи за ним хтось, аби полювання й спорт.

І додому Макс вертається так само мляво й ліново. З вулиці видно вікно його кімнати. Воно темне, значить «гостей» іще немає. А може, сидять у коридорчику й чекають на нього?

Макс нечутно, затаївши дух, сходить поночі сходами паго ру, як тіль, підсувається до дверей і прикладає до них вухо.

Довго стоїть так не ворушачись, але з коридорчика тягне такою сонно-спокійною тишею, що Макс рішуче відмикає двері.

Він мляво нищить усі адреси та листи, ляіаь, не роздягаючись, на канапку, так що ноги звисають із неї, і лежить лицем догори. Тепер можуть приходити. Тепер життя може сипати своїм сміттям. Будь ласка І наплювать і на сміття, і на саме життя.

* * *

Ранок — сліпучо-сонячний, здивовано-блакитний, з весело-бадьорим гуркотом вулиці, з таким теплим, специфічним духом политих ранішніх тротуарів.

Депутат Рінкель цілком ним задоволений. Він поглядає і вікно, поглядає на годинник і весело

порається біля паперів, Адреси, списки, плани, все точно, акуратно складене, занотоване и запечатане в пакет. Але граф Елленберг дуже помиляється, коли гадає, що Рінкель приїде тепер із цими документами. Це буде невеличка помилочка з боку вельможного пана графа. Так само помиляється він, коли думає, що Рінкель лишить ці милі документи у своїй кімнаті. Вперед, пане графе, гарантію, будь ласка, на стіл покласти. А тоді.. Яка година? Чверть на десяту. Чудесно.

Депутат Рінкель бере пакет і, пружинисто, бадьоро б упевнено подригуючи литками, йде до жінки, у спальню. Бідні квочка зранку вже квочче над хореньким курчатком, — в Еріха не падає температура від учорашнього вечора. Вона просте не знає, що робити. Вже покликкала лікаря, але лікар чогось не йде. Одне слово, страшенне лихо, трагедія!

Ну, йому нема часу квоктати з нею. От пакет. Його треба сховати в таке місце, де ніякий трус не міг би його викрити. Бліднути нема чого. В пакеті нема нічого страшного, деякі папери клієнтів (бідна квочка вже труситься за своїх курчат). Він години через дві приїде й візьме його в неї.

«Квочка», проте, бліда. Вона тривожно вдивляється всім своїм недокровним, з синіми повіками лицем у дороге, свіже, гарне обличчя з цією любово, гордовитою горбинкою носа. їй видаються непевними його занадто блискучі очі. Чого зранку в людини можуть бути занадто блискучі, непокійно веселі) очі? Ох, ця його фанатична відданість соціал-демократичним справам! Вона до добра не доведе. Знов, мабуть, намічається страйк? Знову цілими днями й ночами не буде дома, знову перевтомиться.

Ну, вже почалася стара пісня. Депутат Рінкель мимохідь із задоволенням оглядає свою поважну, імпазантну постать у великому дзеркалі і, випинаючи груди наперед, вертається знову до кабінету. Двадцять п'ять на десяту. Ще хвилин двадцять можна посидіти біля віконця, як нареченому перед вінчанням.

Чудесний ранок! «Занадто блискучі очі». (Шкода, між іншим, що їх усе ж таки не можна припудрити!). А які ж вони повинні бути в людини, яка ставить ва-банк своє життя, хоті лось би йому знати? Га?

А небо яке! Ач, молодцем яким сьогодні прибралось у блакить «Зрада!» Що значить яка-будь зрада перед обличчям цієї величної, байдужої, блакитної вічності вгорі? Що людська етика, закони, приписи у хвилях мільйонів літ? На вагах природи людські чесноти й людські злочини важать не більше одні за одних. І ті, і другі їй так само потрібні, необхідні й корисні, як математикові плюси й мінуси. «Юда й тридцять срібляників». Наївна, дурна легенда примітивної психіки, що претендує на універсальність. Сьогодні зрада є злочинство, а завтра — геройство. Три тисячі літ тому теперішні чесноти вважали за злочин. Через другі три тисячі літ сучасні злочини вважатимуть за дитячі забобони. А життя й через три мільйони літ буде так само абсолютним, єдино справедливим законом, а радощі й насолоди його єдино моральними приписами, які розумній людині треба виконувати.

І коли в цей мент історії людства гроші є конденсовані радощі й цінності життя, коли в них, як у казковій, чудодійній скриньці, сховане все, що існує на світі і та вічна блакить, і жіноче кохання, і сум поета, і сміх фігляра, і пошана, і всяка правда, і найлюбіша чеснота, і слава, — коли це все є в тій скриньці, то тільки заздрісні, нікчемні недобитки або фанатичні кретини з Інараку в ім'я якоїсь крихітної їхньої «правди» можуть забороняти мати якомога більше того конденсованого життя. Ех, голуб'ята, п'ять процентів Об'єднаного Банку є найкращий доказ сили й чесноти людини, а тюремна камера — дурноти й нікчемності. Це є простий і наочний факт. Решта ж — патякання слинявих дурнів або спритних розум них брехунів.

Депутат Рінкель виймає запашну сигару, любовно й само-рдоволено обрізує кінчик, запалює й дивиться на годинник. Ну, що ж, можна й їхати Треба бути точним у поважних справах і в любовних побаченнях точність—ознака вищої гідності.

Коли він дивиться на себе в дзеркало в передпокої, очі його видаються йому самому трошки занадто блискучими. Але від цього все лице здається молодшим, енергійнішим і ще гарнішим Треба було б хоч злегка підфарбувати уста, ідучи до графа. Але небезпечно — можливо, що ще зустрінеться з якимсь кретином-інаракістом, а він од такого буржуазного алочину ще скандал учинить і задержить. Але товариша Кестенбавма неодмінно треба лишити на волі. Неодмінно! Всіх заарештовано, навіть такого злочинця, як товариша Рінкеля, а от тільки чогось одного товариша Кестенбавма не зачеплено. Гм, дивно, товаришу Кестенбавме!

Депутат Рінкель, одягнений у тонесеньке ранішнє убрання, весь чистий, вимитий, поставний, із сигарою в зубах і прутиком у руці, поважно, не хапаючись сходить сходами вниз. Назустріч йому двоє агентів «Негайної допомоги» несуть ноші. Ще двоє агентів ідуть попереду, шукаючи очима потрібне їм помешкання. В одного з передніх агентів на руці висить біла ковдра. Очевидно, якийсь нещасний випадок трапився в домі.

Сонячного, блакитного ранку видовище ран, хвороб чи хоч би нош робить просто неестетичне, образливе враження Депутат Рінкель із строгою гідністю тримається ближче до стіни, щоб, минаючи ноші, не доторкнутися до них.

Передній агент із ковдрою на руці досить поштиво уступається з дороги й навіть швиденько ступає через двоє східців угору. Але задній ідіот раптом зупиняється й питає, чи не знає пан добродій, де помешкання пана Кульмана. Пана Кульмана, генерального радника Акційного Товариства «Залізобетон». Ноші теж зупиняються й ждуть. Депутат Рінкель із холодною гідністю крутить головою — ніякого він пана Кульмана не знає. Треба питати в порт'є внизу, а не зупиняти людей на сходах і...

Докінчити депутатів Рінкелеві не вдається, передній агент «Негайної допомоги», що стоїть позад нього на сходах, розгортає ковдру й раптово накидає її на голову депутатів, зразу ж затуливши рота. В той самий мент другий агент хапає з нош іще одну ковдру, спритно обмотує нею брикаючі ноги Рінкеля, і обидва, вхопивши один за голову, другий за ноги, кладуть його на ноші. З-під ковдри чути приїлушений крик, ноги й руки корчаться, випрочуються, але агенти спокійно обв'язують широкими оперізками все тіло й затикають рота кінцем ковдри. Потім вони зносять обережно ноші вниз і ставлять їх у великий автомобіль «Негайної допомоги». Прохожі з співчуттям і жалем слідкують, як бідний поранений чоловік навіть у неприємності корчиться від болю, — це бідолаха кухар, він одрубав собі чотири пальці.

Ранок сліпучо сонячний, здивовано блакитний, полич і тро-тусіри вже висихають плямами, а від них іде такий специфічний, теплий, вогкий дух вуличного политого каменю й пороху. А вгорі велично й байдуже вгинається в безкрайність неба вічна блакить.

* * *

Граф Адольф Елленберг у чудесному настрої. На столі лежить власноручний лист пана президента до депутата Рінкеля. лист, який одчинить двері до всіх таємних закутків підлої й грізної банди, який верне коронку, який поставить на реальний ґрунт викохану графом Адольфом комбінацію з принце сою, який розгорне для графа такі перспективи, від яких можна міцненько потерти руки.

Чудесний ранок! Такий сонячний, прозоро-блакитний, невинно радісний. Яка година? За чверть

десята. Зараз має бути депутат Рінкель. Розумна й хитра бестія. Але на всякий розум і хитрість знаходиться ще розумніша хитрість. Ти хочеш листа від самого Мертенса? Будь ласка. Але чи ти дістанеш п'ять процентів, то це ще невеличке питання.

Граф Адольф фон Елленберг іще раз велить своєму секретареві наказати охороні негайно пропустити депутата Рінкеля, потім телефонує в палац Мертенса, потім до свого «затишку» (чогось Зізі була вчора кисленька) — і ввесь час поглядає на годинник. У пів на одинадцятку на нього вже чекає пан президент із донесенням.

Чудесний, знаменитий ранок! Така в ньому якась певна, спокійна тиша, така глибина радості, наче тече велика повновода ріка.

П'ять на одинадцятку. Депутат Рінкель дозволяє собі маленьку неточність. Нормально й зрозуміло поки що перевага на його боці. Хоча надуживання своєї переваги свідчить про відсутність тонкості характеру.

Пан президент уже, мабуть, вийшов із зали здоров'я. Оце десь весело гиркає на Вінтера й потирає долонею голі груди — коли пан президент приємно хвилюється, він потирає долонею груди.

Гм! Чверть на одинадцятку. Депутат Рінкель дозволяє собі вже більше нормального й зрозумілого крім відсутності тонкості характеру, він виявляє значну дозу нахабства.

Граф Адольф фон Елленберг ходить кабінетом і нетерпляче поглядає крізь вікно на вулицю. Мрійно й поважно стоять кудлаті каштани, а за ними сліпуче блищить виї ладжений шинами асфальт вулиці. Певна, спокійна тиша панує в цьому віддаленому від центру аристократичному кварталі.

Чортзна-що таке: півна одинадцятку! Пан президент уже десь там поглядає на годинник.

Граф Адольф кличе секретаря й велить негайно зателефонувати до депутата Рінкеля.

Нахабство цього добродія вже переходить межі зрозумілого. Адже міг принаймні попередити телефоном, коли щось затримало!

Секретар доносить його світлості, що пан депутат Рінкель годину тому виїхав із дому. Куди саме, — секретар пана Рінкеля не знає.

Годину тому! Давно час бути тут. Незрозуміле нахабство. Невже соціал-демократична фракція дозволила собі так пожартувати з паном президентом? О, цей жарт дорого їй коштуватиме!

Голосно і владно дзвонить окремий палацовий телефон. Пан президент!

Так і є.

— Ну? Швидко? Що? Га?

Голос весело нетерплячий, певний, без нотки сумніву. От маєте: скажи тут, що не тільки не швидко, а взагалі нічого нема, ні швидко, ні помалу, ніяк. І що вчорашній жарт пана президента над високим зібранням, і врочиста постанова, і геніальний «обхід шарлатана депутата», і надії на коронку, на побачення з принцесою, — все було занадто «швидке».

— Якась дивна річ, пане президенте. Депутата Рінкеля ще немає.

Граф Адольф говорить таким тихим, тьмяним голосом, що пан президент нічого не розуміє.

— Що?! Кого немає?! Не чую! Голосніше.

Розуміється, пан президент добре чують, — голос уже ряв-каючій, з металічними нотами. І очі, мабуть, уже вилізли з орбіт, опуклі, грізні. (Екран, як звичайно, з обережності запнено).

— Депутата Рінкеля ще немає!

— Де немає?

— У мене, пане президенте. Не приїхав іще. Годину тому виїхав із дому й досі немає. Я сподіваюсь...

— Я, пане міністре, не потребую ваших сподіванок, а тільки обіцяного вами договору з депутатом Рінкелем. Я чекаю на ваш доклад у цій справі.

І голос із металічними нотами зникає.

Граф Адольф Елленберг люто схоплюється й бігає по кабінету, щохвилини поглядаючи на годинник. Але хвилини минають за хвилинами, чверті за чвертями. Вулицею з рипким шелестом проносяться автомобілі й ні один не зупиняється перед вестибюлем будинку графа Елленберга.

Здивовано блакитний ранок перетворюється в золотисто-сірий, розніжений спекою полудень, а депутата Рінкеля все немає, і двоє секретарів із напруженими, злими й передтомленими очима двома телефонами розшукують його по всьому Берліну. Начальникові поліції дано наказ на всякому місці арештувати депутата Рінкеля й негайно приставити його до графа Елленберга. Але депутата Рінкеля ніде немає. Таємно й безслідно зник депутат рейхстагу.

Золотисто сірий полудень змінюється підчервоненим підстаркуватим вечором.

Граф Адольф фон Елленберг пригнічено вертається з палацу додому, вперше за цілий день ні разу не прийнятий паном президентом. Цілий день пан президент лютував і так часом гиркав на Вінтера, що було чути аж до великої приймальні.

Граф Адольф понуро ходить по кабінету, — як чудесно, як надійно починався день і як загрозово кінчається він. А що ж то далі буде?

* * *

Небо жовто-сіре, сірчане, з жахливо поширеними, дикими очима По жовто-димному піску хмар сліди велетенської мітли. Колодязями-вулицями гонить гривастий, розгарячений, увесь у піні й поті скажений вітер.

А в душі Макса гривастий захват, безперестанні, пекучі язички полум'я Від нього горить лице, вуха, голова, мозок. Усе горить, палахкотить, не вгасає. Чи від вітру? Чи від двох безсонних ночей? Гей, а може, від краси, Сузанно, тої краси, якої тобі ніколи не зазнати?! Га?

Хіба ж не краса: весь Берлін од краю до краю, від палаців до верстатів, од Мертенса до сліпого старця під стіною, весь Берлін, як вода у сильно струснутому відрі, хвилюється, випліскується, піниться. Жадна, цікава, легковажна, полохлива міщанка-юрба шамотиться, шепочеться, жахається, радіє, лютиться. Як живе срібло, то розбивається на дрібні грудочки, то зливається

в натовпи, то знову краплинками розгикається по ресторанах, кав'ярнях, магазинах, конторах. Але скрізь несе з собою шепіт, жах, широкі очі, чекання.

Хіба ж не краса, Сузанно, рухатись непомітною, незначною порошинкою в цьому вихорі юрби і знати, що ги ж викликав його? Хіба ж не краса знати, що ця юрба в один мент може тебе роздерти на шматки або ж або понести на руках, як бога?

Поліцаї, — милі, комічні, такі страшно суворі, напружені до-ліцаї, — ретельно, люто здирають оповістки Інараку.

Ах, бідолахи, їм величезна робота весь ранок — п'ять тисяч червоних великих плакатів, добре поналіплюваних і міцно присохлих, поздирати з усіх стін, стовпів, дверей, вікон, тротуарів. Бо той же поганець Інарак зовсім не тримався приписів магістрату, де можна ліпити. Ліпив, де хтів, навіть на дверях самої поліцай-президії!

Ось, наприклад, цілий натовп перед дверима церкви, на яких нахабно червоніє страшна оповістка. Де ж ти, поліцаю! Дивись, як жадно вп'ялися десятки очей у червоний плакат і читають:

«Оповістка

Цим доводиться до відома громадян Німеччини, що Центральне Бюро Інтернаціонального Авангарду Революційної Акції в Німеччині (Ц. Б. ІНАРАКУ) постановило громадянина Фрідріха Мертенса за.

- 1) свідоме, вперте й активне запровадження режиму капіталістичного деспотизму та новітньої фінансової монархії,
- 2) за підступний наступ на працюючі класи в облудній формі постанов Паризького Конгресу,
- 3) за політику зажерливого імперіалізму, виявлену на тому самому Паризькому Конгресі, яка прагне світової фінансової монархії й неминуче тягне за собою всесвітню катастрофічну для всього людства війну, — за ці злочинства засудити на смертну кару.

Всім громадянам пропонується в їхніх власних інтересах уникати яких-небудь зносин із цим злочинцем Усякий, хто пустить до свого дому Фрідріха Мертенса або буде поблизу нього, ризикує смертю.

Ц. Б. ІНАРАКУ в Німеччині».

Ага, ось спішить охоронець політичної незайманості вірно-підданих його гумової величності. Розійдись! Дрр!

Вітер вириває з рук поліцає одірвані червоні шматки плаката і, тріумфуючи, несе їх вулицею. Але от яка біда ніякий найспритніший поліцай уже не може здерти оповістки з душі тіїх, що проковтнули її очима. Ніякий шпиг не може заткнути чопом тих питань, що фонтаном б'ють із одітканої обивательської бочки.

Сузанно, двісті бойових патрулів чатує у глибинах вулиць Берліна. Законодавець і владар твоєї краси, як зацькований кабан, полохливо сидить у своєму палаці, не сміючи вистромити з нього іклів своїх, оточений людьми, які не розуміють краси твоєї. Вони не розуміють; зовсім, бідні, не розуміють естетики кожної хвилини готові померти без пози, без гарного жесту, ославлені, як бандити, осміяні, вненавиджені й нікому, крім своїх, таких самих бандитів, невідомі. За що? Чого ради? Яка краса їх жене на це, Сузанно?

Вітер напірає з усіх сил м'якими грудьми у спину, старається, підпирає маленький задріпаний репортерський автомобільчик. Він знає, що Максіві треба об'їхати всі пости й патрулі, він, милий, помагає як може.

Голова горить, а в усій істоті палахкотять без перестанку язички полум'я, і що не кинь у нього, все моментально згорає. Все тепер ніщо, все є тільки мить, плюск часу, бризка хвильки в величезнім океані.

А чи не отак часом починається божевілля? Ха, коли божевілля горить таким захватом, коли від нього радість твоя хоче обняти тих, з якими в обіймах ти можеш зараз померти, то хай живе божевілля! Милі поліцаї, любий Мартенсе, дорогий Штіфелю, все є тільки плюск часу в океані вічності Розумієте? Не хвилюйтеся, не бійтеся, будьте любовні й пам'ятайте, чуєте, неодмінно пам'ятайте, що сьогодні-завтра ви можете зовсім перестати що-небудь пам'ятати.

Ух, яке жовтометалічне, грізне небо! Браво, старенький Саваофе, ти, значить, солідаризуєшся з Інараком? Чудесно! Жовти ж міцніше своє небо, збирай бурю, готуй свої громи, сьогодні зробиш ефектовну декорацію для чийого-небудь останнього акту комедії, що зветься життям.

Шофер — «молодий товариш» — декілька разів уже питає, куди їхати Куди? Ах, так! До біржі. Розуміється, до біржі. Задріпаний, розхряпаний екіпажик зупиняється, сунеться задом, як жучок перед перепону, і повертає назад, — назад треба.

Хе! Ось воно, серце Німеччини. Величезна темно-сіра буддійська пагода, шершава, важка, як велетенська черепаха, що міцно вперлася на лапи й роззявила пащу двері. Круг неї, як стривожені комахи, шамотяться авто, приїжджають), сід!їжд жають, трусяться, пихкають, нетерпеливляться. Люди пачками вистрибують із них і прожогом несуться в роззявієну пащу черепахи. Другі вилітають із неї, махають руками, капелюхами, стрибають в екіпажі, вибиваються з юрби й женуть кудись стрімголов. Газетчики люто кричать, вимахують окремими додатками газет, кидаються під ноги. Крик, гуркіт, рявкіт, свист, дзвін.

Ага, артерії сьогодні мають добру роботу?

Макс впливає з жучка t, заклавши ліву руку в кишеню, п'яно поблискуючи очима, не хапаючись, протискається в потік, що вливається в біржу. За дверима контроль вхідних документів. О, будь ласка! Кореспондент «Будучності». А от ще й «спеціальний документ од детективного відділу тайної поліції».

Ха, «спеціальний документ» товариша Тіле на цих привратників храму робить раз у раз магічне враження, — де ж пак: найвірніша охорона їхніх святощів.

О, сьогодні серце тіпається здорово! Це в вестибюлі чути надзвичайний гуд, неначе там десь у повному ході працює велетенська машина з тисячами тонових коліс і рушійних ременів. Рівнин, глухий, безустанний гуркіт щодалі робиться виразніший, дужчий, грізніший. Біля кружляних дверей, через які одне пасмо людей усотується, а друге висотується, наче живий рушійний ремінь на незримих гонових колесах, вже людської мови розібрати не можна. А коли Макс утягається в пасмі в залу пагоди, тут уже треба кричати своєму сусідові на вухо, приклавши долоні до рота То реве й гуркоче багатотисячна юрба. Вона вся, як труп, обсілий червою, кишить, рухається на одному місці, вгризається, бореться там поміж собою, і вся приголомшливо, без перестанку, без пауз, без виразу кричить одноманітним страшним гудом, як рев величезного водопаду.

Колосальна двоповерхова зала з круглою банею, з мармуровими колонами, наче з сірої замші, вся залита світлом електрики. Сонце тут непотрібне, сонце — тут сентиментальність, то

світить, то ховається; електрика — певніша, ділова, надійна сила.

Макс шукає очима патруль. Ну, це не легка справа, та ще сьогодні. О, та яке ж сьогодні люте ревище! Який страшний, корчовий рух. Ці голови наче всі викручуються з-поміж самих себе, роблять скажені зусилля, але, зачаровані якоюсь силою, мусять лишатися на місці.

Припертий до стіни, з палаючою головою, очманілий від гуркоту, миготіння й кишіння голів, Макс стоїть біля стіни, вилізши на якусь приступочку. Йому видно всю велетенську живу масу тіл Посеред зали, в самому центрі кишучої, найбільш ревучої юрби, над булькочучою кашею голів понуро й велично чорніють якісь таблиці. Що воно таке? Скрижали заповідів бої а цього храму? Чорні прапори капіталізму? Під ними, піднімаючись над натовпом головами й плечима, шамотяться жерці храму, люди в чорних убраннях. До них простягаються не то з благанням, не то з вимаганням руки з олівцями, з книжечками, поскручувані пальці, до них напружені всі повірячувані очі, пороззявлювані роти, пітні червоні лиця. На таблицях миготять різнофарбними вогнями цифри, зникають, міняються; люди в чорному гарячкова нахиляються, пишуть, знову випростовуються, слухають ревище, вдивляються у скручені, махаючі руки, показують знаки.

Макс глибоко зітхає.

Як вони можуть розуміти один одного? Як у такому пеклі, ревищі, тісноті, духоті, в цьому страшенному гоні, миготінні цифр можна що пещудь зрозуміти? Це якесь зорганізоване божевілля, лборище неинормальних, планово хорях людей. Ось вихоплюється декілька зойків, голосніших окремих криків, як зойки иогопаючих у водоиаді, і поринають у загальному гуркоті й ревищі.

А скрижалі сгоять твердо, непорушне, залізно. Жерці й прислужники видушують на них різнофарбні, блискавичні цифри заповіді. Другі збоку крейдою виписують, треті нотують у товстелезних книгах.

Тіпається, колотиться, реве серце Німеччини. А по артеріях од нього женуть оті цифри по всьому організмі, вмент одиих убивають, других раяють, третім несуть щастя. Механічне, жорстоке, бездушне, воно рівночасно кипить, усе труситься, повне такої лютої, несамовитої енергії, що енергією одного цього ревища можна, як силою водопаду, пустити в рух машини.

Макс притихлими, поширеними очима дивиться на кипучу масу. Страшна сила, якась чудодійна, колосальна стияя, якийсь дикий хаос, у якому діють страшні, .невблаганні, неминучі закони. А з цих же диких, божевільних криків, із цього скаженого, безглузлого миготіння цифр складаються розумні. тверді, стрункі норми.

А яка чулість у цієї стихії! Всяка подія, всякий струс в організмі моментально тут одзивається. Оповідення Інараку. Замах на Мертенса. Загроза мозкові, загроза якійсь клітині мозку. І вже кров'яні тільця, вже клітини й клапанчики серця в підвищеній праці, у тривозі, в гарячці.

Ха! Банда розбійників? О, від банди розбійників серце Капіталу так не заб'ється.

Гу-гу-гу-гу-гу! Страшний пульс!

Макс раптом посміхається. А от досить йому повернути за-щіпочку в тій невеличкій металічній цяцечці, що лежить у нього в лівій кишени, досить кинути цю цяцечку в середину юрби — і зразу, в один мент серце скорчиться, ухне й навіки спиниться.

Хм! Та чи спиниться ж? А чи не буде назавтра ж знову Кров'яних тілець на місці забраних трупів? Буде. І знову буде ревище, тупіт ніг, мигтіння цифр і нові чорні скрижалі. І так само на

місці Мертенса стане якийсь новий Мертенс, нова клітина. Бо що значить тут воля цих окремих клітин, цих сліпих, покірних вищій якійсь волі виконавців? Знайти дійсне серце, дійсний мозок цього організму, його розшматувати. цяцечкою й навіки спинити! Але де вони? В чому? Де взяти тої сили, яка могла б виступити проти містичної сили цієї стихії та її страшних залізних законів?

Хтось злегка стискає Макса за коліна. Він живо нахилив голову вниз. На нього з усміхом дивиться кругле, спітніло-червоне, в жовтих віях лице товариша Роте. В руках у нього олівець і записна книжечка, як у всіх тих кричущих людей.

Макс злізає з приступки. Роте наближує губи до вуха Макса й кричить:

— Помічаєте, який ажіотаж?

Макс швидко хитає головою.

— Паніка. Акції Об'єднаного Банку летять униз.

Макс робить здивовано-радісне лице й мовчки питає очима. Товариш Роте розуміє його й з усмішкою киває головою. Потім знову наближає уста до вуха Макса, задривши трохи голову:

— Кажуть, Об'єднаний просто в облозі. Забирають вклади. Банк не може... тити... а... о...

Макс недобре чує й собі кричить:

— Що не може?

— Не може вмістити народу. Викликано поліцію.

Макс весело стріпує чубом! Ха! Здорово. Значить, усе ж таки щось можна організмові зробити?

І знову крізь очманілість і чад від гуркоту й ревища спалахують палахкотливі язики, а ліва рука міцніше обнімає теплу й вогуку від поту металічну круглу цяцечку.

Роте киває Максіві, запрошуючи підставити вухо.

Макс знову нахилиється. Роте кричить:

— Страшенно хочеться трошки розважитись. Пустити чутку, що Мертенс сюди їде. Можна? Однаково «їх» тут не може бути.

Макс ікоса дивиться на Роте й бачить одне око в жовтій виї примружене лукавим веселим усміхом. Ця лукавість проходить і в Макса, торкається до полум'я й спалахує буйною веселістю. Ану!

Він киває головою на згоду й знову вилізає на приступку, з усіх сил стримуючи сміх, що вже буйно тріпочеться в ньому. Так буйно, що аж трошки дивно й неприємно. А голова горить, палає, гуде. У вухах — гу-гу-гу-гу!

Роте відходить і протискається крізь кричущі тіла. Бестія Роте: який тривожний, зляканий вигляд у нього. От він при туляє вуста до вуха лисого панка. Панок живо, вколото по вертає до нього голову. Хоче, видно, спитати. Але Роте не має часу відповідати, йому нема коли, йому страшно, йому треба швидше тікати з цього небезпечного місця. Панок із пухнатою лисиною непокоїно звертається до сусіди. Той, здається, не розуміє. Ні, не вірить. Знизує плечима. Але

панок із пухнатою лисиною ще непокійніше звертається до низенького, товстенького добродія й кричить йому в вуха страшну звістку.

Білява голова Роте з'являється то тут, то там. І от уже на периферії юрби якесь замішання, вже нема стрункості, гармонійності хаосу; вже там якісь перебої, зупинки, якийсь інший рух, якісь інші крики на вуха одне одному.

І потрохи, потрохи замішання, як вогонь на сухій траві поля, охоплює все ширше та ширше коло юрби, перекидається до центру. Гуркіт виразно меншає, тратить свій ритм. Серед тіл шамотня, і течія до дверей стає все дужча, густіша, трудна. Крики, — оті чужі, інші, то панічні, то сердиті — починають щораз, то владніше опановувати залю. Миготіння цифр то слабшає, то знову збільшується. Макс уже чує круг себе, під своїми ногами:

— Мертенс!.. Мертенс!.. Сюди, Мертенс!

— Та чого йому сюди?!

— Тихо! Дурні! Заспокойтесь! Ідіоти!

— Мертенс!.. Мертенс!.. Мертенс!..

І те ім'я, що ще вчора тут викликало б побожний захват, вибух радості, сьогодні пашисть на цю юрбу диким жахом і жене її звідси, як публіку з театру, де знялася пожежа.

І от у залі стоїть уже зовсім інше ревище. Не те могутнє, ритмічне, жагуче, пройняте серед зверхнього хаосу внутрішньою доцільністю ревище, а дике, розідране в собі, панічне. Обличчя вже радіусами повернуті до всіх вихідних дверей, руки не тягнуться до чорних скрижалей, а люто розривають тіла сусідів, стараючись випхати їх позад свого тіла. Цифри не миготять. Люди в чорному бігають по естраді, кричать, умовляють, махають кулаками, плюють у спину, в перейняті жахом потилиці.

Макс стоїть на приступці, припертий потоком пітної, насиченої жахом людської отари і, закинувши голову до стіни, з усіх сил кусаючи губи, страшно, невтримно регоче, йому хочеться стрибнути на цю поверхню ревучих голів і, давши собі волю, дико танцювати по них, регочучи й кричачи з такою самою силою, як оце кричать усі вони.

Він стрибає вниз, зливається з душним, паруючим потом, дихаючим страхом потоком і, палаючи сам заціпленим реготом, пливе в потоці до дверей.

* * *

І знову дренькоче, перевалюється з боку на бік жовтенький жучок, літаючи по глибочезних затінених коридорах вулиць Високо вгорі над велетенськими щілинами небошкрябів видно смуги брудно-жовтого неба. Тіней немає, але й світла нема, тільки іржаво-жовта мряка, гаряча, грізна Ох, буде люта буря!

Патрулі чатують справно. То газетчики, то візники, то продавці цигарок, то етарці, сліпці й каліки — стоять вони на своїх місцях такі непомітні і з такою силою в кишенях, яка може висадити в повітря тридцятиповерховий небошкряб.

Оповісток уже ніде не видно Тільки де-не-де червоні подерті сліди на стінах. Але Берлін іще читає їх, іще тривожно хвилюється, гомонить.

Легальні соціалісти вже випустили екстрені листки з приводу оповістки. «Злочинна провокація! Божевільні бандити Помагачі реакції!» Ех, лютують соціал льокаї!

З воріт фабрик і заводів виливаються бурхливі юрби робітників. Суперечки, крики, сварки, навіть бійки. Пролетарські кафе й респорани повні лайок, дебатів, вимахів мозолястих кулаків, гострих слівцець, од яких струшуються реготом склян< ки на полицях.

Макс не втручається в дебати. Яке йому діло? Він собі кореспондент газети, йому цікаво знати настрої робітничих мас із приводу цієї кумедної оповістки Інараку, і він робить для газети нотатки. Настрій зовсім хороший: розсудливий, поважний елемент ставиться цілком негативно до диких учинків купки фанатичних терористів. Ну, молодь, одчайдушні голови, ті вбачають щось героїчне, чогось чекають, хвилюються, мріють про загальний світовий страйк, революцію та всякі інші подібні химери.

На хвилинку Макс і додому заїжджає. Нічого нового. Тільки в Наделів зчинилася страшенна сварка між синами й батьком через оповістку. Анархо-натураліст трохи не побив старого і, забравши свої речі, покинув батьків дім. Так. Розуміється.

Після того Макс іде до «штабу», до Тіле. Небо вже буре, низьке, з синюватими кучугурами хмар Тіле, бідолаха, цілий день сидить при телефоні Ну, певна річ, що сьогодні «вони» поховались і нізащо не вилізуть із своїх нір. Дурні вони, чи що? Чи герої?

Тіле — заклопотаний. Сокирчастий ніс так смішно й мило нюхає в повітрі. Любий Тіле, він страшенно нагадує довгоногого, розумного, запального сетера, йому тепер на все начхати, ніщо не має ніякої ціни — тільки дичина. Він бере Макса за відвороти блузи й ніжно, благальне, заклопотано вдивляється в лице його.

— Знаєте, Шторе, ми їх тепер мусимо піймати. Розумієте? Мусимо оповістити, голубчику, не можна. За всяку ціну! Ради бога, голубчику!

І так, наче Макс усе ж таки сперечається з ним, переконано, ніжно й заклопотано доказує, що без оповістки ще можна б дозволити собі невдачу, але тепер — усі шляхи перекопані.

І раптом Макс одразу розуміє, через що Берлін, біржа, робітництво, обивателі так хвилюються. Адже й раніше ні для кого не було тайною, що Інарак хоче вбити Мертенса, що були навіть замахи. Чого ж не хвилювалися так тоді? Бо тоді не було присуду, оповістки. В цих плакатах, у надрукованому підписаному папері для маси є щось офіційне, гіпнотизуюче, переконуюче. Значить, Інарак має силу й змогу покарати, коли так про це сповіщає? Значить, уже от-от це має статись?

Отже, ясно, що тепер це мусить бути за всяку ціну Макс цілком розуміє благальний голос Тіле. От тільки голова страшенно горить і все тіло палає, як у гарячці. А з вікна так душно тягне спресованою спекою й ще чимсь неспокійним, моторошним!

Тіле все ж таки не випускає відворотів блузи Річ у тім, що не треба нехтувати ніякими можливостями. Ради бога, нічим не гидувати! Моральні, політичні, амбіційні, всяє-всякі мотиви треба, ради бога, на цей мент закинути й мати тільки одну ціль на оці й для неї на всі способи йти, усім жертвувати. Наприклад, справа з Рііікелем.

Макс стріпує палаючою головою. Ага. Рінкель. Це ж правда, Рінкель теж існує на світі. Але як це давно-давно щось таке було з ним!

Макс визволяє блузу з цупких пальців Тіле й лягає в фотель. Так, так. Ну, що він, тон Рінкель?

Де він сидить?

Він сидить добре, в льоху «лісової лабораторії». Камера добра, нічого. Але річ не в тому. А в тому, що він запевняє, що був у Елленберга з метою дістати через нього можливість пройти до Мертенса. І вже той йому обіцяв. Він не хотів нічого в Бюро говорити, поки не мав чогось певного в руках. Страшенно переляканий, пригнічений, зовсім убитий і такий жалюгідний, що аж дивно. Навіть плакав! Але запевняє, присягається, що його арешт — страшне непорозуміння, помилка, що він, навпаки, заслуговує з боку організації на всяке признание за свої заходи Ну, і от що його з ним робити?

Макс заплющує очі й здивовано чує, як зразу в вухах починається: гу-гу-гу-гу! Він швидко розплющує їх і гуд зникає, але в висках ритмічно, швидко, гарячкове гупає кров.

— Ну, що ж ви скажете. Шторе? Га?

— Розуміється, розстріляти. Все бреше.

Тіле заклопотано зітхає й сильно тре долонею підборіддя. Так, розстріляти не трудно, це — не штука А втім, ану ж не бреше? Як це перевірити? А що, як Рінкель дійсно в цій справі був у Елленберга? І має хоч два-три шанси пройти до Мертенса? Чи можна цим нехтувати?

— Бреше. Нічого не має. Фу, як нестерпно душно.

Стає вже темно. Чи то від хмар? Раптом уся темна стіна проти вікна злітає кудись угору, і замість неї синювате білим, сліпучим світлом мерехтить екран і моментально зникає. В хаті стає темніше, а Тіле й усі предмети огортає сіре павутиння. І вмить над містом із металічним тріском розривається страшенний гуркіт і довго котиться, підстрибуючи по небу глухими грізними розкотами.

Макс ізривається з фотеля й підбігає до вікна. В очі йому ріже зеленкувато-білий велетенський зигзаг, що перерізує все небо, і над самою головою, немов на горішньому помешканні, з дзвінкитним гуркотом, як вивернутий на асфальт вагон заліза, прокочується грім. За ним—другий вагон, третій. Хтось м'якими гігантськими ногами бігає по залізному даху неба, ламає, провалюється й з реготом качається по ньому всім тілом.

Макс витягує обидві руки в вікно, до неба, широко розкриває очі, і дух йому забиває від незрозумілої дикої, кричущої радості.

Голосно, нетерпляче дзвенить телефон. Чути голос Тіле, але він зараз же тоне в гуркоті грому й страшенному, шипучому, як приплюск моря, шумі дощу.

Раптом Макс чує, як Тіле сильно шарпає його за руку. Макс озирається. Перед ним на мить миготять злякані, жадні, радісно-люті очі Тіле.

— Швидше! Біжим!.. Мертенс!

І Тіле прожогом вилітає з кімнати. Макс, увесь повний грому, радісно-лютих очей Тіле, нерозуміння й захвату, зривається з місця й біжить за ним у розчинені темні двері.

* * *

Над палацом Мертенса нависла жовто-бура важка запона хмар. А в палаці Мертенса залягла тяжка, понура тиша. Так само бігають величезними коридорами урядовці, так само цокочуть,

як величезні коники, писальні машини, так само невтомно працюють усі палацові апарати. А тиша, проте, залягла в цьому гомоні — понура, нашорошена.

Граф Елленберг од самого ранку не виїжджає з території палацу. Він сам дає накази офіцерам охорони, сам навіть перевіряє пости, сам обходить усі коридори, що прилягають до покоїв пана президента. Але що діється в самого пана президента, він не знає — пан президент зовсім забув про існування графа Елленберга, не те що не кличе, а навіть не згадує про нього.

І тільки через Вінтера графові Елленбергові, міністрові охорони, відомо, що пан президент цілком спокійно, навіть гумористичне поставились до ідіотичної оповістки інараківської банди, що працюють, як і щодня, з невтомною енергією, хіба що тільки дуже гніваються на «йолопів» на біржі (та на вкладників). Навіть хотіли їхати до Банку, щоб показатися публіці й завдати їй гарненького прочухана за легкодушність. Але Штіфель і райхсканцлер, спасибі їм, одрадили й стримали пана президента від цього небезпечного кроку.

Граф Елленберг м'яко, роздумливо, зовсім нечутно ходить по кабінету, нахиливши горбкувату голову. І вмить зупиняється, підводить лице й широкими здивованими очима дивиться перед себе. Так, вирішено! Гра — так гра!

Він кличе генерала палацової охорони й дає йому накази. Через півгодини-годину він буде назад. Телефонем його можна знайти в домі батька його, графа фон Елленберга.

Вітер б'є в лице пружинистими крилами. Жовте небо набирає димної, закуреної густоти. На вулицях незвичний рух. Біржа в паніці розбіглась Банк майже в облозі. Це дуже добре. Це просто знаменито. Страйк, революція, катастрофа. Хе!

Граф Адольф нетерпляче потирає свої м'які, жіночі коліна. Хто знає, чи не прислужився! Інарак панові президентові?

Камердинер Фріц не відважується зголосити її світлості принцесі графа Елленберга — у принцеси болить голова, і вопи звеліли не турбувати їх нічим. Але граф Елленберг колюче, сухо дивиться поверх лоба в кучеряве золотисте волосся камердинера Фріца и наказує негайно зголосити її світлості.

Дійсно, очі її світлості стомлені, мляві й трошки червонуваті, наче від вітру або від сліз. Але хору свою голову вона тримає так твердо, рівно й неприступно, що ніяка хвороба не підступиться.

Граф Елленберг зразу ж приступає до суті. Він не-хоче й не сміє довго затримувати її світлість тою справою, яка привела його сюди без попередження.

Дійсно, граф Елленберг має вигляд рішучий, суворий, урочистий. Він не посміхається, не вигинається, не заглядає в очі принцесі.

Її світлості, звичайно, відомо про нахабний розбишацький виступ Інараку? Розуміється. Все громадянство, не виключаючи соціалістів і робітників, обурене на цих бандитів страшенно. Нічого страшного, звичайно, не може статись. Але під умовою все ж таки повної розсудливості. Наприклад, не підставляти навмисно свої груди під револьвер тих бандитів.

Князівна Еліза переводить зелені стомлені очі від вікна, в якому розкудовчено гойдаються віти дерев, і пильно зупиняє їх на м'якому носі графа Елленберга.

Так, цілком свідомо, умисно підставляються груди. Груди пана президента. Граф Адольф

говорить із її світлістю цілком одверто, інтимно, знаючи, що вся розмова лишиться між ними. Отже, хоч це і дивно, і неймовірно, але абсолютно ясний факт, що лан президент хоче скінчити своє життя самогубством. Намір цих бандитів є для нього зручний привід. Наприклад, йому, графові Адольфові, треба було надлюдської натуги, щоб стримати пана президента від наміру поїхати на біржу й виступити з промовою перед юрбою. Намір цілком ясний: підставити себе під бомбу інаракіста, загинути самому й загубити з собою сотні людей.

— Але через що?!

Граф Адольф глибоко зітхає, схиляє голову й мовчить. Принцеса вражено підводить і усті широкі брови догори.

— Графе, я сподіваюсь, ви не хочете своїм мовчанням сказати, що я причетна до цих настроїв пана Мертенса.

Граф Адольф сумно хитає головою. На жаль, вія по щирості мусить сказати, що саме її світлість причетна до цього тяжкого стану пана президента. На жаль, це так. Можна як хоч пояснити цей стан, але факт той, що після відмови її світлості побачитися з паном президентом він формально за-хорів. Так, захорів. І хорість ця така глибока й серйозна, що нічого дивного не буде, коли вона скінчиться якимсь божевіллям, якимсь візитом до інаракістів. Він, граф Адольф, не потребує поясняти її світлості, що з того може вийти, як це відіб'ється на Німеччині. Та коли вже яо щирості говорити до кінця, то й на планах самої її світлості. Із смертю пана президента шанси її світлості на корону Землі зменшуються дуже значно. І чи знайдеться вже потім коронка Зігфріда, чи ні, але корона Землі страчена. Отже...

Граф Адольф одверто, рішуче дивиться в похмурене лице принцеси й кінчає:

— Отже, ваша світлосте, єдина рука є на світі, яка може стримати пана президента від самогубних вчинків і яка може вирятувати його, — це ваша рука, ваша світлосте. Подана йому в цей мент, коли темні сили громадянства вибухають і загрожують йому, ця рука навіки стане його владаркою. Більше я нічого не скажу, ваша світлосте.

І граф Адольф ізнову нахилиє голову, даючи змогу її світлості вдуматися й оцінити його знаменні слова.

Її світлість сидить непорушне. Лице їй від чола до підбо ріддя стає рівно-біле, овал витягається, загострюється, брови опуклими темними смужками застигли над примруженими, немов у далеку далеку далечінь напрямленими очима. На устах виступає ледве помітний усміх.

Принцеса Еліза заплющує очі й сидить так. Граф Адольф підводить голову, але, глянувши на її світлість, знову швиденько прибирає ту саму позу, ще нижче нахиливши лице.

Раптом принцеса підводиться, велично випростовується й сухо, твердо випускає з ледве розтиснених уст слово за словом:

— Графе, я прошу подати до відома пана Мертенса...

Вона на мить робить паузу, немов їй забиває дух, а граф

Елленберг, швиденько підвівшись за принцесою, весь замертвілий у чеканні, низько схиляє голову.

— ...що я зараз буду в його палаці з візитом.

Граф Адольф скидає вгору головою, весь спалахує рум'янцем радості, хоче щось сказати, але замість того падає на коліна й простягає руки до руки принцеси. Вона подає йому ту руку, і граф Адольф припадає до неї в екстазі й побожності.

— О ваша величносте, ви справжня, дійсна королева Землі!

* * *

Вікна в кабінеті пана президента щільно позачинювані. Зовсім, розуміється, не через ту дурну божевільну оповістку бандитів, а з тої простої причини, що дме гарячий вітер і перешкоджає важній нараді пана президента з паном віце-президентом Штіфелем, паном райхсканцлером, паном секретарем Банку й міністром торгівлі паном Бруксом. Мусів би бути ще й граф Елленберг, але... його немає. Нарада дуже серйозна, екстрена й таємна. Через те кожний із дорадників говорить із дуже значним виглядом, неголосно, страшенно подовгу й надзвичайно не до речі.

Пан президент, наставивши на міністра торгівлі сідлає чоло, як бик роги, пильно, не кліпаючи, дивиться на його жеманні, підмальовані уста, з яких слова виходять навшпиньках, як балерини з-за куліс, і нічого не чує.

Справа, властиво, давно ясна: треба йому, Фрідріхові Мер-тенсові, взяти та й явиться завтра в Об'єднаний Банк. І моментально вщухне паніка, скрутиться спекуляція й усі папери стануть у свою норму, як солдати, коли приходить офіцер. І не треба вигадувати ніяких хитромудрих комбінацій.

Але він, розуміється, нікуди не поїде. Вдень хотів їхати, як розсердився на ту дурну отару овець, а тепер байдуже. Вранці, як Вінтер подав ту бандитську оповістку, навіть серйозно розлютився. А тепер тільки нудно й досадно. От і ці дорадники, очевидно, теж вірять у його «деспотизм», «монархізм», «свавілля». Вірять, що його треба страшенно берегти, бо, не дай боже, уб'ють — і все піде до загину.

Наївні люди! Що значить одна людина в тій велетенській системі, яка охоплює всю земну планету тисячолітніми, врослими в шкуру людства зв'язками й законами? Що він, Мертенс, у цій колосальній машині, яка обснувала всю землю мільйонами гонових пасів, яка позрушувала суходоли з суходолами, країни з країнами, місто з містом, нехтуючи всякі державні кордони, раси, нації, релігії, історії? Що таке Німеччина в цій машині? Складова частинка, яка без цілого так же може жиги й функціонувати, як вийняте колесо без цілою апарата. А він, Мертенс? Малесенький гвинтик, тонесенька волосинка з товстелезної линви. Ну, висмикнуть її, цю волосинку. Та що з того?

Бідні, дурненькі фанатики! «Зажерлива політика, катастро-фальна війна». Ніби він, Мертенс, та ще декілька окремих «деспотів» із зажерливості постановили провадити таку політику, і так по глаголу їхньому й діється. Бідним дурникам і не видно, що ці «деспоти» — тільки безвольне, сліпе знаряддя вищої волі, фатальної конечності, що ця вища воля крутить і командує цими «деспотами» так само, як і тими «рабами», що бунтуються он там.

Міністр торгівлі робить жеманний словесний пірует і закінчує свою промову:

— Отже, мені здається, пане президенте, що це єдиний вихід із даної ситуації.

Пан президент на цей вихід нічого не відповідає й дас слово райхсканцлерові. Райхсканцлер зітхає, сумлінно збирає всі аргументи й береться за роботу. На його думку, питання треба розбити насамперед на три категорії...

Пан президент наставляє тепер на канцлера сідлає чоло, так само мовчки, важко й кам'яно слухає його ділову, ґрунтовну промову й так само нічого не чує.

«Зажерливість!» Яка, властиво, є колосальна кількість ідіотів! Напевно ж мільйони людей думають про нього, Мертенса, що він із зажерливості провадить свої справи, із зажерливості руйнує дрібніший капітал, із зажерливості не дає робітникам надмірно високої платні, із зажерливості стоїть за об'єднання світового господарства й фінансів у одному центрі, бажаючи, мовляв, експлуатувати східні країни. Все з зажерливості! А того й не подумують, що на якого ж біса йому таке колосальне багатство? Та він же за нього міг би купатись у найбільших розкошах тисячі літ. Навіщо Штіфелєві, Айхенвальдові, Бравнові, Петерсові, тисячам мільярдерів і багачів їхні багатства, коли вони й тисячною частиною їх не користуються? Коли для багатьох воно є вічне джерело всяких клопотів, неприємностей, страждання, коли цей «деспотизм» є для них тяжкий хрест, фатальний обов'язок? Значить, є якась інша сила, що вимагає цього?

Але, коли одного-другого з таких нещасних «деспотів» людська дурість бомбою розриває на шматки, мільйони ідіотів вважають це безглуздя за акт справедливості.

А тим часом ці самі мільйони вічно потребують деспотизму. Деспоти не родяться — їх робить і творить юрба. Вона хапає підсунуту збігом обставин звичайнісіньку людину, як глину, мне її, тре, розтягає й нарешті виліплює те, що їй хочеться. І, зліпивши із звичайнісінької людської глини ідола-деспота, вона вимагає від нього всіх ідольських деспотичних рис. Ідол (монарх, герой, вождь) мусить бути надзвичайний, одмінний від усіх, неподібний ні до кого, вищий за всі людські норми, приписи, інстинкти, вищий за жалість, любов, сльози, мусить бути якоюсь потворою з професійною жорстокістю ката, лицемірством попа, безпомильністю рахівничої машини. Ця потвора мусить по коліна брѳохати в пролитій ним людській крові й з тихим усміхом або з апостольським пафосом обіцяти перетворити цю кров у нектар для будучого людства. І коли та кров і ті трупи починають занадто смердіти, юрба скидає ідола, топче його, плює на нього й метиться на ньому за кров, за все те, чого сама вимагала від нього. А через якийсь час знаходить іншу глину і знову ліпить, і знову падає перед новим ідолом до нового бунту, до нових ешафотів, гільйотин і бомб. Вічний закон життя й вічні прояви його.

Райхсканцлер витирає піт і приступає до другої категорії питань.

Пан президент одкидається на спинку фотеля й заплющує очі. Яке щастя було б кинути це вічне напруження, цю божевільну роботу машини, цю каторгу багатства, влади, «деспотизму»! Забитись би куди-небудь на дикий, пустельний берег моря, оселитись у лісі, в печері, покидати з себе всі людські одяги, всі ярма й пута, лежати на теплій скелі, слухати пульс моря й бути вільним, простим, самим собою. Він же так страшенно скучив за самим собою! Він же так давно не бачився з собою, справжнім, дійсним собою.

До кабінету нечутно прокрадається Вінтер і з листом у руці обережно й нерішуче прямує до пана президента. Пан президент розплющує очі на рип його кроків і мовчки жде.

— Уклінно прошу вибачити, пане президенте. Граф фон Елленберг просить негайно передати вам цього листа.

Пан президент швидко бере листа, нетерпляче розриває й. хмуро водить по ньому очима. Дорадники й Вінтер непорушно, мовчки сидять і слідкують за цегляно-червоним, пітним, квадратним лицем. І бачать, як умить воно оживляється, набирає знайомої сили, енергії.

— Прошу зараз же провести графа Елленберга до малого кабінету. А вас, панове, прошу

провадити далі нараду без мене. Я покину вас на декілька хвилин.

Вінтер, низько перегнувшись, відступає задом кілька кроків і вислизує з кімнати, а пан президент, жваво підвівшись, з листом у руці прямує направо до дверей малого кабінету. По дорозі він зупиняється й знову перечитує записку. Так, він не помилився, граф Елленберг має докласти приємну звістку про її світлість. «Приємну» — навіть підкреслено.

Граф Елленберг уже жде посеред малого кабінету. Він стоїть із скромною гідністю й стриманою радістю в сірих потуплених очах. Панові президентові він уклоняється поштиво, але ж із тою самою скромною гідністю. І зараз-таки тихим голосом, із потупленими очима докладає панові президентові, що її світлість принцеса по довгій розмові з ним, графом Елленбергом, виявила своє високе бажання...

Тут граф Елленберг робить зовсім невеличку паузу, від якої пан президент, одначе, нетерпляче хмуриє брови.

— ...виявила високе бажання скласти візит панові президентові. І то сьогодні, оце зараз.

Граф Елленберг скромно підводить очі й уперше бачить, як ціляно червоне лице пана президента робиться жовто-сірим, наче стара кістка, а вуха блідо-синіми.

— Як?! Сама перша?! До мене?!

І голос тихий, зляканий, хрипкий.

— Так, пане президенте.

— Без коронки?!

— Без коронки, пане президенте.

Властивість усяких чудес і надприродних явищ, як то вже давно зауважила народна мудрість та святі писання, є в тому, що чоловік од чуда ціпеніє, стовпіє й падає ниць. Пан президент ниць не падає, але будучи хоч і великим, та все таки чоловіком, ціпеніє. Правда, пан президент ціпеніє всього на якийсь мент. Потім кров йому шугає в жовто сіре лице — і воно робиться ще червоніше, як було.

— Та як же це сталось?! Через що?!

І голос уже знову гиркаючий, вогкий, з бризками радості, шо з усіх сил рветься з загати.

Граф Елленберг знову скромно опускає очі додолу. Сталося це через те, що він, граф Елленберг, узяв на себе відвагу в'яснити п світлосії всю величезну шкоду для Німеччини від стриманості її світлості її світлість була така милостива, що вислухала його аргументи, довго вагалася, рішуче відмовлялася, потім знову дозволила йому промовити до неї, і нарешті голос любові до батьківщини переміг усі перешкоди, і її світлість, одкинувши всякі етикети, всякі умовності, маючи на увазі тільки добро загалу, рішилася на цей величний крок, який починає знову епоху в історії Німеччини.

Пан президент кладе обидві руки на плечі графа Елленберга, сильно надушує їх, мовчки дивиться в лице графові, голосно сопе носом і раптом мокро-міцно цілує його в щоку.

І зараз же, відірвавшись губами й руками, швидко відходить до столу, сідає й без ладу починає

перебирати складені старі папери Потім умить гатить кулаком по столі, схоплюється, обертається до графа Елленберга і, блискаючи загорілими опуклими очима, піднявши всі загати, пустивши всю повінь радості, буйно гиркає:

— Параду! Королівську зустріч! Салюти всіх гармат! Скликати всіх міністрів, депутатів, увесь Берлін!

Граф Елленберг, скромно сяючи, дозволяє собі завважити панові президентові, що салюти всіх гармат можуть внести занепокоєння в населення, особливо під цей напружений момент. Пан президент моментально згоджується, радісно, бурно обливаючись потом, згоджується. Добре, салютів не треба. Але грім музики. Армію музиків! Килими на всю алею від воріт до палацу! Вишикувать усю гвардію!

Ех, чому вони живуть у цій прозаїчній, сірій Європі, де неможливо виявити грандіозних змахів душі в фарбах, у звуках, у величезних масах живого й мертвого матеріалу!

Нарада, розуміється, розпущена. Які там у біса тепер наради, коли королева світу має ступити своєю ногою на поріг його вбогої халупи? Про що тепер радитись?!

Порозчиняти всі вікна! Повпускати всі вітри неба й землі, всі бурі, блискавки, громи. Гасайте, вихруйте, справляйте танець скаженої радості! Зустріч королеві Землі!

Що?! Не вистачає килимів у палаці? А в Берліні?!

Килимів у Берліні вистачає Широченна алея, всі сходи палацу вкрито різнобарвними пухнатими смугами тканин. Дерева уквітчано квітками, прапорами, вінками. З боків стоїть гвардія пана президента двома щільними стінами молодих, рослих, заціпенілих тіл. На порталі палацу найвища, верховна влада Німеччини — Управа Об'єднаного Банку з паном президентом на чолі Круг неї міністри, депутати, палацове вельможне панство.

У ворота палацової території вкочує скромне авто старого графа Елленберга, стареньке, немодне, простеньке собі авто. В ньому дві скромні постаті в чорному, дві жіночі старомодні постаті — одна з золотисто-червоною, непорушною, рівно підведеною головою, друга — з бігаючими, цікавими очима, з гострим нюхаючим носиком сіренької мишки.

І в той самий мент громом слави вибухає музика. Скромне авто зупиняється. Граф Адольф Елленберг, гофмайстер барон Лерхенфельд і міністр палацу зустрічають високу гостю.

Дійсно, зустріч королеви Землі! Дійсно, тільки королева так байдужо-певно, так урочисто гордо може приймати цей грім музики, крики, уклони, вітання, квіти, килими, тисячі жадних очей. І тільки в черниці може бути така рівна блідість, така загостреність і висхлість точеного овалу й зблідлість уст.

А небо напухло жовто бурими хмарами, насичене гарячим вітром, що рве, тріпає прапори, квіти, волосся, чорний прозорий капелюх королеви.

І величезними, строго-врочистими сходами палацу її світлість іде з тою самою величною байдужістю, гордою певністю я рівною рівною блідістю витончено-загостреного лица з широкими темними бровами І пана президента, промоклого від поту на лопатках, червоного й вилискуючого, але врочисто стриманого, слухає з тою самою рівною блідістю. І тільки часом, як короткозора, мружить очі, і тоді в куточках засохлих уст легенько ворухиться непомітний усміх, як тонюсінький кінчик хвоста затихлої в травлі гадюки.

А коли вони лишаються вдвох у знаменитій брильянтовій овальній залі й з усіх стін, із стелі, із столу й стільців блискоче, стріляє і грає на її світлість міць і могутність пана президента, вона ще виразніше мружить очі й тісно стуляє уста. Між прозорою матовою чорністю капелюха й рівною блідістю лица червоно, кричуще палає волосся, трохи розпушене буйним вітром.

Але пан президент на волосся не дивиться. Він і на принцесу дивиться дуже-дуже рідко — йому й так надзвичайно трудно бути таким урочисто строгим, таким велично поважним. Адже це є побачення не якоїсь п'янької Марти Пожежі з оп'янілим чотирнадцятилітнім хлопцем десь у куцах на березі річки, а двох високих осіб Німеччини.

Принцеса Еліза також не дивиться на пана президента. Не через те, що він увесь цегляно-червоний і масно мокрий від поту, наче просто з парової ванни прийшов сюди до брильянтової зали, не через те, що нижчий за неї ростом, що квадратове лице відвисає важкими щелепами. Ні, через щось інше, через те, від чого очі мружаться, як у короткозорії.

Але говорить вона спокійним і рівним, як твердо накручена струна, голосом. І говорить про такі речі, від яких радість пана президента хоче вибухнути, як корок із пляшки шампанського.

Пан Мертенс, звичайно, розуміє, що її візит до нього є певний і серйозний акт? Отже, вона цілком ясно й виразно додає, що приймає його пропозицію бути його дружиною.

Пан президент не знає, що треба зробити за етикетом (стати на коліно перед нею чи підвестись і низько вклонитись?). Він тільки мовчить та низько схиляє голову, при чому з чола на мармурову підлогу падає кілька крапель поту.

Одначе, даючи згоду, принцеса своїх умов не відкидає: вона стане дружиною пана Мертенса тоді, як у руках його буде коронка Зігфріда, а на голові — корона Землі. І третя умова: до того часу їхні заручини лишаються тайною для всіх.

Пан президент ізнову мовчки й низько схиляє велику іржаву голову. І рипким, застудженим від хвилювання голосом відповідає її світлості. Те щастя й та велика честь, які йому обіцяні, є така велетенська сила, що вона зруйнує всі перепони, які стоять на шляху досягнення поставлених умов. Тепер, коли цим візитом йому подана дружня рука її світлості, тільки втручання самого бога може бути серйозною перешкодою, всі ж людські, земні перешкоди від сьогоднішнього дня можна вважати майже за неіснуючі. Треба тільки трохи часу на формальне довершення становища, отже, тільки кілька місяців.

Принцеса на мент заплющує очі й зразу стає подібна до вийнятої з домовини й посадженої в фотель. Але тут же розплющує очі й простягає руку панові президентові. Пан президент обережно й побожно притуляється до неї кінчиками уст, боячись торкнутися пітним, мокрим місцем над горішньою губою.

І її світлість тим самим байдужо певним, рівно-величним кроком проходить знову до свого скромного автомобіля. Знову гримить музика, гуркотять крики гвардії, лопотять і тріпочуться прапори під гарячим вітром. А далеко над Берліном у буро-синіх купах хмар блимає сліпучими щілинами небо.

І тільки як принцеса, попрощавшись з притихлою від величі історичного моменту, від пишності і грандіозності зустрічі графинею, лишається сама в себе в спальні, з неї, як сукня, спадає витягнена рівна величність. Вона сідає в фотель, притуляє голову до спинки і, зігнувшись, самотньо скоцюрбившись, сидить. Тепер — кінець.

Потім стомлено підсуває до себе скриньку з дорогоцінностями, виймає маленькі, наївні

щипчики, якими абсолютно нічого не можна робити в електротехніці, і ніжно гладить їх кінчиками пальців. І очі не мружаться, і розтоплюється загостреність підборіддя, і рівна-рівна блідість укривається ніжною, теплою червоністю. Принцеса раптом одкидає голову назад і заплющує очі, але вона тепер не подібна до винятої з домовини — у винятих із домовини, як відомо, не палає лице й вони не думають про те, що надходить ніч, під час якої бувають глузливі солодкі оргії челяді без хазяїна.

* * *

І пан президент разом із парадним промоклим на лопатках убранням скидає напружену врочистість. Гей, небо грається блискавками, підкидається гирями, гуркоче велетенськими бубнами. Автомобіль! Пан президент також хоче погратися блискавками. Що? Небезпека? Кому?! Йому, для якого всі людські перешкоди, як для гірського потоку, — дитячі гребельки? Автомобіль негайно!

Граф Елленберг розгублено пробує спинити пана президента, але ці спроби навіть не гребельки, а осіннє павутиннячко на дорозі кур'єрського поїзда.

Автомобіль! Просто маленький, скромний автомобіль, в якому їздять незначні палацові урядовці. Подати на задні ворота. Ніякої охорони. Пан президент їде до театру. Він їде нам'яти вуха старому Берлінові.

Граф Елленберг почуває, як не старому Берлінові, а йому, графові Елленбергові, бліднуть вуха й слабнуть ноги — це ж в і н мусить їхати з паном президентом. Це ж він разом із ним мусить летіти в повітря від бомби інаракіста.

Варто ж було для такого непишного фіналу турбувати її світлість пишними парадами.

Але пан президент ні про які бомби й не думає. Нема на світі ніяких бомб, ніяких інаракістів — нічого. Тільки його міць, влада й радість. Хто сміє противитись його силі? Хто сміє не вірити в нього?!

Спухле, темно-буре, понуро п'яне лице неба все нижче та нижче присувається до землі. Розкудовчені, брудні, густо сині патли хмар черкають об дахи велетенських башт і небошкрябів. З-під патлів скажено й грізно блискають косі, сліпучо-фосфоричні очі. І тоді все набухле, п'яне лице сласно, грізно реве, гарчить, клацає зубами, регоче металічним реготом.

Маленьке авто палацового урядовця зупиняється біля театру. З нього виходять дві постаті і скромно проходять у двері. Вони запізналися на виставу, перша дія давно вже почалась.

Але вони не хапаються.

Дійсно, перша дія нової опери вже майже кінчається. В театрі висить мрійна, півтемна тиша. В тиші гойдається золотисте, ніжне мереживо звуків. Голови слухачів, як ряди позастромлюваних на темний оксамит головок від шпильок, непорушно куняють у теплій, затишній, помережати півтьмі.

І раптом ці голови, як голівки маку під непокійним вітром, починають ворухитись, нахилитись одна до одної, шепотітись і все повертатись в один бік до ложі президента Об'єднаного Банку Фрідріха Мертенса. Там видно широкі плечі, могутні червоні груди н важку, чавунну голову з квадративими щелепами. Постать спокійно й рівно сидить біля самого бар'єра.

— Мертенс!.. Мертенс!.. Мертенс!..

Рух стає більший, виразніший, шепотіння переходить у дзижчання. Артисти починають поглядати на публіку, перезиратися між собою, повертаючи обличчя до ложі Фрідріха Мертенса.

А постать сидить непорушне, важко, чавунно. Серед голів шамотня. Дехто встає й швиденько починає сунутись назад, до виходу. Дзижчання робиться дужчим, покриваючи звуки музики. Непокій, замішання, тривога, захват, подив шугають по залі, віють шелестливими крилами.

Вмить десь ізгори чується крик. Хтось ізлякано гуркотить стільцем. Голови підводяться. Крик повторюється збоку виразно, голосно!

— Слава Фрідріхові Мертенсові!

І, наче прорвавши заставку, цей крик упускає в залу бурхливий, лопітливий вихор оплесків. Він підхоплює всі постаті, підносить їх на ноги, сповнює їх завзяттям, радістю, захватом. І ті, що найбільше тільки-но шепотілись у тривозі й страху, що товпились до виходу, ті найдужче плещуть і найголосніше кричать:

— Слава! Слава! Слава Мертенсові!

Музика спиняється. Артисти підходять до рампи і, повернувшись до ложі, бурно, з ентузіазмом плещуть.

Ярке світло заливає весь театр. Ложі, партер, гора — все повне махаючих, плескаючих рук, розкритих ротів, блискучих фанатичних очей. Величезне страховище-юрба ошкірилась усіма своїми шерстинками, швидко тріпає й тріскотить ними й реве в дикому сліпому екстазі.

Фрідріх Мертенс помалу підводиться, повертається всім присадкуватим тілом до роз'ятреного захватом тисячоголового страховища й з посмішкою киває йому головою. Буря ентузіазму громом і ревищем проходить юрбою від цього кивка.

— Слава!! Слава!! Слава героєві Мертенсові! Смерть бандитам! Хай живе Мертенс! Слава!

Граф Елленберг стоїть у найдальшому куточку ложі — тут як-не як, а більше шансів на те, що бомба його не зразу розірве. На його думку, панові президентів можна цілком вільно вже задовольнитися цим тріумфом: папери Об'єднаного Банку піднято так, як їх не могли б підняти десятки хитрих комбінацій.

Пан президент уклоняється, спасибі йому, і йде з ложі. Театр реве, тупотить, тріщить оплесками. Тепер тільки б устиг пусти сідни в авто й від'їхати. Тільки б од'їхати від цього страшного театру!

Але це не так легко зробити. Страховище з ревом і криком виливається з зали в коридор, підхоплює пана президента на руки й несе його над своїми головами, наче навмисно підставляючи під кулі інаракістів. Бідний пан президент безпорадно подригує ногами, виривається, гиркає, обливається потом, але оскаженіле страховище тільки реве, душиться від захвату та любові й несе свого ідола на собі.

Граф Елленберг протискається вперед, хапає перше авто, яке попадається біля входу, і справляє до нього ревуще страховище з паном президентом на руках.

Небо шипить рясним буйним дощем і реве назустріч юрбі, розриваючись, як від бомби, на шматки.

Мокрий, пошарпаний, пожований страховищем пан президент нарешті виривається з обіймів його й ховається в авто Реве юрба, реве небо, реве автомобіль, лопотить дощ, лопотять мокрі руки, блискають блискавки, ліхтарі, сотні очей...

Граф же Елленберг не блищить і не лопотить, — він увесь щемить нетерплячкою, він усіма м'язами, нервами, пальцями рук і ніг витягається, помагаючи автомобілеві вибратися з юрби екіпажів. Не може ж бути, щоб тут десь не було інаракістів! Не може того бути! Коли вони не насмілились пустити в повітря театр і тисячі невинних людей, то вони не пошкоднують якусь пару автомобілів із шоферами.

Раптом над головою із страшенним тріском і гуркотом розкочується вибух. Бомба? Грім?

Авто видирається на чисту дорогу й несеться вулицею. Пан президент, відкинувшись назад, весело витирає лице, шию, руки й важко дихає. Ну, що? Нам'яв вуха? Що? Ні? Де ж ті паршивці з своїми бомбами? Га?

Видушуючи колесами, як із сикавок, струї води, до театру підлітає друге авто. В ньому сидять Тіле й Макс. Дощ заліплює віконця, але й крізь заплакане скло видно, що юрба, як після закінченого свята, живо, піднято колихаючись, улива ється знову в театр.

Тіле люто зціплює зуби. Пізно — втік товстошкурий бегемот.

* * *

Задоволене відкашлюючись у сиву розпатлану бороду, з гуркотом тупотить на захід грім. Тьмяними слізьми перешіптуються в ошелешеній, притихлій тьмі нагойдані, натіпані дерева, часом потрушуючи нам'ятими губами. Стомлено, з полегшенням дихає трава, земля, заплакані квіти.

На терасі з зачиненими вікнами нудьгують і заздряють непорушні пальми, ніколи не тіпані вітрами, не поливані дощами. Поміж ними, зчепивши пальцями за спиною вузлуваті, кістчасті руки, помалу, важено рухається граф Елленберг. З вікон Трудиної кімнати на терасу лягає тьмянний зеленкуватий просто-кутник світла. І коли постать графа перерізує його, біля ліжка Труди до вікна повертаються дві голови. Повертаються й пильно слухають.

— Невже, мамо, він насмілиться?.

— Тш! Ні, він не насмілиться. Але скажи, Фрідо, ти певна, що Труда взяла купіль із льодом?

— Я ж тобі кажу, мамо, що я сама бачила лід, як вона несла його у ванну. Вона зробила це навмисне, щоб захоріти й померти!

Графиня з тремтінням зітхає. А Труда не чує ні цього зітхання, ні покашлювання грому, ні мокрого перешіптування саду, ні важких, навантажених думками й ваганнями кроків батька під вікном на терасі. Не чує вона й жахного напруженою чекання двох схилених над нею голів. Usta зачервонілись, запеклися, потріскались, як перестиглі вишні на пекучому сонці. Оголені, смугляво-перламутрові руки цупко вп'ялися в простирадла, очі цупко впилися в гарячі образи — свої, мінливі, химерні.

Двері тихо, повільно, як у снах перед появою примари, розчиняються. Понуро похиливши голову, несучи на широкій горбатій спині сувору рішучість, тихо входить у зеленкуватий присмерк старий граф.

Графиня швидко підводиться й заступає своїм маленьким, хижо напруженим тілом гаряче ліжко, і з очей її витягаються гострі наготовлені кігті. Фріда боязко стає поруч, широко розплющивши злякані, чекаючі очі, готова кожної хвилини наповнити їх жахом і слізьми.

— Вийдіть обидві. Я хочу побути сам із Трудою.

— Ми не вийдемо.

Маленька чорненька постать із високо, рішуче, непохитно підведеною, застиглою в чеканні головою здається великою, висіченою з чорного граніту. Стомлені очі в зеленій півтьмі твердо й хижо слідували за кожним рухом.

В сивому вусі, позелененому збоку тьмяним світлом, ворушиться неохочий усміх.

— Викину силою. Виходьте краще так. Швидше.

— Що тобі треба тут? Як не сором: використовувати хоробу для своїх гидких підозрінь. Підслухувати маячіння хорої дитини Кати так не...

— А, значить, є що підслухати? Ну, виходьте, я вам кажу. Фрідо, марш.

Фріда зустрічається широкими очима з грізними ямками під насупленими кущиками брів і злякано тулиться до матері. Графиня обнімає її однією рукою, а другу витягує вздовж ліжка Чорна й біла постать тісно зливаються.

— Ми не вийдемо!

Граф мовчки підходить, бере кістястими пальцями чорну тоненьку витягнену руку й виводить матір із дочкою з кімнати. Чорна тоненька рука випрочується, чорна маленька постать опинається, вигинаючись. Біла постать труситься й безвольна хитається за кожним рухом чорної. Але кістясті величезні пальці залізно, мовчки тягнуть і, здається, можуть підняти обидві постаті в повітря й викинути їх крізь вікно.

Старий граф замикає двері на ключ, запинає порт'єри на вікнах, уважно й понуро оглядає все навкруги й підходить до ліжка. Тільки на столику та на підлозі круг нього молочно-білим колом сумує світло, все ж останнє — в зеленій, густій, затихлій тіні.

Старий граф стоїть непорушне біля ліжка, згорбивши спину, похиливши голову. На притупленому кінчику носа Труди скляни блищить зелена смужка. Під заплющеними очима глибокі фіалково-зелені западини. Темні уста напіврозкрились, зашерхли палом, важким диханням. Дрібно, поспішно, легковажно-весело, як коник у траві, стрекотить десь годинничок.

Старий граф озирається, обережно підсуває фотель і сідає. Оголені плечі, оголена смугляво перламутрова рука (така жіноча, кругла вгорі й зворушливо-дитяча на кінці) із зеленкуватими тінями ритмічно, важко дихають у мовчазній, завзятій, невидній боротьбі.

— Абсолютно несмачно... — раптом байдуже шепоче непорушна голівка, і смажні темні уста зневажливо кривляться. Старий граф у чеканні перехиляється над ліжком.

— Взагалі, дали б мені спокій. Ну, для чого стукать, я не розумію? Ах, та боляче ж!

Труда круть головою по подушці, ухиляючись од ударів, кривить із упертим болем лице, зціплює зуби, мугиче, стогне, але ні за що не просить милосердя. Пальці вгреблися в

простирадло и закоцюбли в стражданні.

Старий граф обережно, ніжно гладить долонею по скрученій, уп'ятій у ліжко руці й шепоче:

— Трудонько!.. Трудонько!..

— І не скажу! І не скажу! Ну, нехай і Макс! І не скажу!

Голос хрипкий, чужий, мертвий. Смугляве, вкрите зеленою тінню лице, поламане нестерпним болем, погнуте, як ногами потоптане, пашить вогнем, шумно, шершаво, трудно дихає, задихається.

І раптом усе тіло з лютою натугою, з одчаєм стріпується, скидаючи з себе страшенну, задушливу вагу. Воно корчиться, виривається, викручується, голова відкидається назад, зламанною дугою випнувши горло, шукаючи манесенької щілинки з повітрям, а пальці скажено, із сухим дряпанням гребуть по простирадлі.

— Трудо! Трудонько! Дитинко!

Ах, тіло корчиться, вигинається.

Старий граф розгублено, з болем, з розхристаною ніжністю, з випущеною на волю любов'ю, з тремтячими, старими, одвис-лими від одчаю губами гладить скорчені руки, безпорадно тупчиться, нагнувшись над ліжком, шепоче старі, не забуті, але глибоко-глибоко заховані слова, від яких віє дитячими, атласово теплими ніжками.

— Туді!.. Крихітко єдина. . Туді!.. Ну, що ж це? Туді Не треба...

Старі, тремтячі, як дерев'яні габлі, руки безпорадно обнімають скорчене, молоде, пашуче вогнем, стонуче тіло, захищають усією кров'ю своєю від незримого ворога, торкаються то тут, то там ніжної гарячої шкіри, гладять, голублять.

— Туді! Туді, ніжна моя! Туді!

І потроху закинута назад голівка вирівнюється, дуга горла опадає, руки слабнуть, груди дихають важко, трудно, але рівніше Старий граф із ніжною судоргою обхоплює габлями розпатлану голівку й жадно, злодійкувато, ненаситно цілує гарячі, випуклі повіки очей, щоки, пукате, вперте, розумне чоло, хлопчачі, зашерхлі гарячою шкуринкою уста. Він хапається, тремтить, мучить затиснену в долоні голівку й стогне від щастя й муки.

— Туді моя! Туді, єдина дівчинко! О Туді!

Він хапає в руки смугляву знесилену ручку і зверхнім боком притуляє її до свого незвично розгаряченого, огітого рідким вогнем, одвислого, з колючими суворими кущиками брів лица. Ручка безвольно, байдуже гнеться й пашить вогнем.

У двері стукають. Старий граф поспішно й обережно кладе руку на простирадло. Потім насуплює сиві стріхи на очі, помалу встає й підходить до дверей. Одчинивши, мовчки впускає графиню. Тривожно шукаючи очі матері швидко обмацують суворе, жорстоке лице з обвислими внизу, як вим'я корови, щоками й бачить: воно щось ховає в собі, щось задоволене і, значить, вороже до неї й до тої істоти, що там, на ліжку.

Не кажучи ні слова, граф важко виходить із кімнати на терасу. Вікна розчинені. Пальми, ніколи

не кудовчені бурями й дощами, жадно дихають вогкою свіжістю бурі. У вікна здивовано вгорі кліпають дитячі очі зір. Із саду віє духом дитинства, ніжними атласистими ніжками, любимими вечорами, коли не займана білість крихітного ліжечка робить жичтя зворушливо важним.

Далеко-далеко оксамитним, добродушним, незлобним буркотінням обзивається грім.

* * *

З доктором Рудольфом діється щось цілком непевне. Він уже з тиждень нічого не їсть, ані рісочки, ні вранці, ні вдень, ні увечері. Все, що приносить йому Кеті, він систематично відсилає назад, навіть не подивившись на страви. Тільки весело, радісно сміється з дивування й страху доброї дівчини, любовно обнімає за плечі й говорить їй чудні слова, від яких Кеті стає моторошно. А очі доктора Рудольфа блищать, як мокрі шибки на вікнах, волосся покручене буйно-веселими вихорами, на тоненьких волосинках уст невтримно тріпотить сонячною, переливчастою росою посмішка.

А садівник Йоганн, старенький дідусь, що зустрічає разом із квітками сонце, розповідає, як доктор Рудольф рано-ранесенько виходить у сад, як цілує траву, листя, як раптом простягає обидві руки до неба, до сонця, весь витягнеться, неначе збираючись летіти, і тихенько про себе сміється. І так стає чудно, і так жаль од того сміху, що дідусь Йоганн одвертається, щоб не дивитись. Доктор Рудольф, для чогось нарвав ши оберемок трави, весело вертається з ним до лабораторії, наспівуючи й шкандибаючи.

Пані Штор, мовчазна й поважна, тісно затиснувши свої волосинки уст, щодня ходить до сина. Вона не докучає йому, ні про що не питає, не припрохує їсти, от собі зайшла мимохідь до Руді на хвилинку. Очі, великі, поважні, чисті й мовчазні, допитливо збоку вдивляються в сина, бояться, не розуміють, вишукують.

А Руді сміється, любовно обнімає й мамуню за плечі, радісно цілує й нітрошки не нагадує хорого. Лице свіже, свіжіше, ніж уперед, очі ясні, чисті, одверті, тільки бризкають, вихлюпують переповненою, затримуваною, лукавою радістю. Трудно йому стримувати, от-от переллється через край і розкриється вся тайна. Але ні, мовчить Руді, регоче, обнімає, пустує, фальшиво висвистує губами легковажні мелодії, з підскоком шкандибає, кудовчить волосся й уперто, щасливо мовчить.

Ніщо його не зачіпає, не тривожить, ніщо не може пригасити дивне палахкотіння цієї радості.

На столі в нього купа газет. І газети, і радіо, і екран — усі криком кричать про грізні, величезні події, що назрівають у надрах людськості. Блискавки великих бур синіми загравами прорізають густу, пересичену атмосферу земної планети. Пів-землі на півземлі Схід на Захід, розколоте людство наставило груди на груди. В повітрі за хвилину пролітає круг землі тисячі радіокриків, зойків, наказів, алярмів. Тисячі велетенських лабораторій гарячкове, наввипередки виробляють газ «маюн», страшну новітню зброю, яка може за кілька хвилин покласти смертним потоком тисячі живих істот. Величезні повітряні флоти озброєні «маюном», готові щохвилини хмарами майнути в небо, сповнити його мертвячою трутою й разом із ворогом попадати на землю мертвими купами. Мітла смерті занесена над людством.

А доктор Рудольф сяє голими одвертими очима, подібними до мокрих шибок на вікнах, і сміється собі тріпотливими куточками уст.

Союз Східних Азіатсько-Африканських Держав одкинув постанови Паризького Конгресу. Одкинув із таким брутальним викликом, який не допускає без пониження гідності західних держав нових переговорів. Азія, Африка й Австралія нахабно заявили претензію на гегемонію

над землею. Європа й Америка цей пантеон вищої людської цивілізації, повинні підпасти під залежність од одсталої, напівварварської частини земної кулі. Людство стоїть перед загрозою одкиду на цілі століття назад. Жовто-чорна раса простягає свою дикунську руку до горла білої раси. Старий великий. Захід повинен іще раз стати на оборону людськості, скувати злочинну жовто-чорну руку в кайдани істини, права й культури. Захід повинен покласти край розбратові серед людства і встромити на віки вічні в груди землі прапор єдності й вічного миру. Перемога Сходу є перемога смерті.

А доктор Рудольф безжурно перегортає кричущі аркуші газет і фальшиво видмухує крізь верхню губу грайливий мотив маленької біскаї.

Захід хвилюється, колотиться в середині себе. Людські хвилі набігають одна на одну, з ревом і люттю стикаються, піняться, знову розбігаються. Робітничі маси порозколювалися ва ворожі табори. Мільйонові демонстрації за війну, проти війни, конгреси, конференції, маніфести, відозви, бійки. Державні апарати в скаженій напрузі тримають рамці велетенських механізмів, де страшним темпом гуркочуть розігнані сили їхні. Одного дня не видержать — і на друзки, на черепки, на порох розлетиться культурний світ, загинувши під руїнами й залившись власною кров'ю.

А доктор Рудольф весело-радісно чучверить і загібає підпалене каштанове волосся розчепіреними пальцями й мокро сяє внутрішнім лукавим захватом очей.

І тільки раз перестає посміхатись і сяяти. Болюче зморщивши брови, він мовчки читає нову сенсацію.

Інаракісти висадили в повітря лондонську біржу. Загибло тисячі мирних людей. Вибух був такої страшної сили, що на кілька кілометрів навкруги повисипалися з вікон шибки. У вікно одного помешкання (півкілометра від місця вибуху) влетіла в кімнату відірвана голова жінки, вбивши дівчинку.

Доктор Рудольф схоплюється й швидко ходить по хаті, обхопивши голову обома руками і з стражданням прицмокуючи язиком:

— Тья! Тья!

Але радість помалу проступає знову, розгладжує покривлені уста, наморщене болючими горбиками чоло, знову вогко проміниться з очей. І доктор Рудольф знову ходить по саду, оілядаючи небо, хмари, аероплани, дерева, будинки хазяйським, задоволеним, радісним поглядом, то лежить десь на траві, примруживши до сонця очі й завмерши в тонкій, волосяній посмішці.

Часом тут знаходить його Труда. Вона ходить непевно, помалу, без колишньої недбалості. Вона схудла, на щоках западини, темніють під очима руді круги, а в очах до такої міри виразно нема колишньої іронії до всього, що порядні люди шанують, що хочеться її ніжно ніжно пожаліти.

Лле доктор Рудольф не жаліє. Тільки любовно, так само, як хмари, аероплани й дерева, обводить очима змарніле смугляве личко з синьою родинкою коло вуха й з тихим сміхом одмовчується на запитання Труди — чи правда, що він дав зарік постити сорок день і сорок ночей. На думку Труди, всякі подібні примітивні способи самогубства не раціональні. Коли він гадає так знищити себе, то вона йому радить не затягати часу й вибрати доцільніший спосіб.

І Труда злегка червоніє. Але доктор Руді сміється, дякує за пораду й весело шкандибає собі додому.

Іноді він зустрічає й принцесу Елізу. Вона тепер чогось часто гуляє по саду, заходячи іноді навіть до оранжереї. Але тепер доктор Рудольф не шується, не стискується винуватим соромом, а ясно, радісно, одверто дивиться на матово-біле, погордливо-величне, обрамлене червоними крилами лице й любовно, радісно посміхається так само, як до Йоганна, матері, Труди. Він поштиво, низько вклоняється принцесі, але не хапається пробігти повз неї.

І Фріц іноді з за куців бачить, як принцеса Еліза озирається на шкандибаючу постать із непокритою, розкудовченою головою, і в похмурених очах її проходить не то здивування, не то гнів, не то тривога.

* * *

В небі — сонячна пожежа, на землі — пекуча з роззявленим ротом, із млосною застиглістю спека. Сад знеможено куняє. Пісок на доріжках, лави, шибки на вікнах, східці на терасу — все гаряче. До металічних ручок дверей не можна торкнутись.

Доктор Рудольф, молитовно, щасливо підвівши лице до сонця, розхриставши до нього спітнілі груди, мружачись і блаженно посміхаючись, шкандибає вулицею. Прохожі з легким здивуванням проводжають очима чудну постать із непокритою, розкудовченою головою й не зовсім звичайним усміхом. Поліцаї ліниво виймають адресову книжку й шукають адресу найближчої лікарні для душевнохорих.

Доктор Рудольф нікуди не поспішає. Коли він увіходить у центр міста, сонце заступають будинки, він перестає мружитись і оглядає світ із цілковитим задоволенням власника, який щойно вигідно закупив його. Розуміється, багато в маєтку негодящого, смішного, шкідливого, але загалом усе досить добре. І небо, і спека, і трамваї, і пітні, заклопотані, потомлені люди. З уст його не сходить вибачлива, любовно-іронічна, волосяна посмішечка, очі з прощаючою насмішкою поглядають навкруги.

От доктор Рудольф зупиняється біля величезного, на всю стіну скла гастрономічного магазину. З покірним, тупим жахом висять униз головами темно-золотисті великі трупи риб із пороззявленими ротами. В тоненьких прозорих кишках лежить набите м'ясо трупів різних тварин: свиней, волів, коней, а часом і собак. Мертве тваринне м'ясо, червоне, з салом, виставлене великими купами просто так, не в кишках. І в людей, що зупиняються перед цим вікном, горлом проходить спазматичний рух ковтання. Страшенно їм смакують ці шматки тваринних трупів!

Доктор Рудольф скося поглядає на сусідів — і жаліючий, вибачливий усміх розгортає його закручені куточки уст.

— А правда, не можна й уявити собі, що коли-небудь люди перестануть їсти трупи тварин? Е?

Сусід здивовано дивиться на вибачливо-іронічне лице чудного чоловіка, але в тій іронії така певність, така ясна любов-ність, що сусід теж посміхається:

— Може, колись і перестануть.

Доктор Рудольф кладе раптом руки на плечі сусідові, присуває до нього почервоніле від сонця й духоти лице й притишеним лукавим голосом каже:

— І не колись, а дуже швидко. Можете бути спокійні.

І відходить із тою самою певністю, прощаючою насмішкою й нехапливим виглядом хазяїна, що

вийшов на огляд свого маєтку. Вражений сусід довго дивиться вслід йому й підозріло, з сумом похитує головою.

По кафе й ресторанах, внизу глибоких вулиць, у вогких затінках барів паряться пітні, гарячі купи людських тіл. Нагріте згори двадцятьох поверхів залізо й бетон безупинно пашать теплом і випарами людей. Спалений бензин, тютюн, гас густою атмосферою стоїть, як вода в озері, в берегах кам'яного міста. Небо бозна-де, десь далеко далеко над височенними прорізами велетнів-будинків. Сонце кипить десь там, над ними, палає, клекотить, і тільки часом дивом якимсь просковзне вниз, перестрибуючи з металу на скло, така бліденька, жовтенька, недокровна смужечка. В руках розпарених, знеможе-них живих істот довгі шматки паперу, з яких вони висмоктують у себе хвилювання, тривогу, роздратування. Із склянок же вони всмоктують у себе повільними ковтками маленькі різнокольорові дози отрути й щохвилини витирають із набухлих облич лоскитливий піт.

Доктор Рудольф цю частину свого маєтку оглядає з жалем і досадою. Чекайте, чекайте, ви, нещасні самогубці!

Перед магазином Крумпеля, як звичайно, величезна юрба. Вся вітрина миготить переливчастим голчастим блиском брильянтів. Кольє, персні, шпильки, голе каміння, справжнє, фальшиве, кругле, довгасте, воно то крутиться на спеціальних кружалах, то дрібно труситься на місці, то важно, велично лежить непорушне на оксамитних подушечках і все випромінює блискаючі кольори, легкі, прозорі, грайливі. З очей публіки випромінюються заздрість, жадність, тупа задума, нелукаве милування, німий захват.

Доктор Рудольф зупиняється й з веселою цікавістю вдивляється в обличчя. В очах у нього блискають нестримні сміхотливі іскри, як у людини, якій жагуче хочеться розповісти смішний анекдот.

— А, правда, неможливо собі уявити, що колись оцими цяцьками будуть гратись діти на вулицях?

Дама в прозорому, як крильця бджоли, капелюшку здивовано озирається й бачить такі одверті, чисті, любовно-насмішкуваті очі, що не знає, що сказати.

— Правда, неможливо? А уявіть собі, що настане час, коли вся вартість цих камінчиків буде рівнятися вартості всякого іншого камінчика. Трудно собі уявити? Правда? Га?

І дама, і вся юрба настромлюють на свої очі чудного чоловіка, і по їхніх обличчях, з яких ще не зійшли чари вітрини, починає грати непевна посмішка: божевільний чи п'янений?

Доктора Рудольфа страшенно смішить цей усміх. Ах ви, бідолахи, ах ви, замацапурені малесенькі дикуни, що з виглядом вищості сміються з людини, яка не вірить у колосальну, містичну вартість металевого гудзика від штанів солдата.

— Панове! Я вас дуже прошу запам'ятати собі: незабаром кожний із вас зможе мати собі скільки схоче оцих «дорогоцінностей». Чуєте? Але попереджаю: вартість їх буде така сама, як отого скла з вікна, розбитого на шматочки. Будьте здорові, мої панове, і хай вам буде добре без камінчиків і гудзиків од штанів!

Весело й мило похитавши головою, доктор Рудольф, не хапаючись, іде далі, а юрба регоче й проводить його криками, в яких чується порада не заходити дуже часто в шиночки — в таку спеку це річ небезпечна.

Доктор Рудольф слухається поради й сідає на трамвай. Трамвай, безумовно, річ хороша й корисна в його господарстві. Де ж його перейти пішки такі величезні віддалення, на яких порозлазились кам'яні нарости міста. Нехай бідні комахи хоч на пару хвилин дадуть спочивок ногам.

Він увічливо й привітно уступає місце старенькому чоловікові, він може й постояти. Кондукторові дає за білет першу золоту монету, що попадається йому під руку, а коли милий смішний чоловік хоче відрахувати йому решту, доктор Рудольф, розуміється, спиняє його.

— Решти мені не треба Візьміть собі, пане кондукторе. І кондуктор, і пасажири вражено зиркають на щедряка, який, одначе, виглядом своїм не робить враження мільярдера.

— Хутко, пане кондукторе, ні плати, ні решти взагалі нікому не буде треба Запевняю вас. Не вірите?! Га?

Ну, ясно — ненормальний. Кондуктор, звичайно, користуватись цим не може й з уважним, співчутливим виглядом подає «багачеві» решту. Доктор Рудольф весело сміється: йому не потрібні гроші, пан кондуктор сміливо може лишити ці круглячки в себе А, зрештою, розуміється, коли кондуктор не хоче, можна забрати їх.

Милі, бідні дикуни пильно поглядають на чудного чоловіка. Подумайте собі: він сумнівається в містичній вартості солдатського гудзика. Ну, поглядайте, поглядайте, це так натурально й необхідно для вас.

— Що, пане кондукторе, трудна ваша праця? Особливо в таку спеку?

Пан кондуктор обережно й ввічливо згоджується з чудним пасажиром.

— Ви, розуміється, пане кондукторе, не з приємності відривати ці папірці працюєте. Правда?

Пан кондуктор неохоче посміхається: він хотів би знайти на світі такого чоловіка, який із приємності захотів би роками щодня з ранку до вечора тільки те робити, що відривати папірці й роздавати їх людям.

— І не знайдете, дорогий пане кондукторе, не знайдете. Адже, наприклад, далеко приємніше оце взяти та поїхати в ліс, лягти на траві лицем до неба й мружитись на сонце. Га?

Кондуктор знову посміхається — добре тому лежати, у кого їсти є що.

Доктор Рудольф раптом із надзвичайною увагою й зацікавленням вслухається в слова пана кондуктора, немов у бозна-що нове й мудре.

— Стоп, стоп! Як ви сказали, голубчику? Як?! Коли б чоловік мав що їсти, то хто ж би міг його вдержати на цій каторзі? Так?

Пасажири теж посміхаються, швиденько презирнувшись між собою Кондуктор, як дитині, якій роз'ясняють, що дощик падає від того, що набігла хмара, ще рач підтверджує, що всі люди мусять працювати, щоб їсти.

Кумедний чоловік несподівано в захваті зачісує обома розчепіреними руками волосся й ясно, одверто озирає весь вагон. Йому, видно, хочеться сказати всім щось надзвичайно радісне, важне, те саме, що п'янить його очі, але він стримує себе, швидко підводиться й виходить із вагона. Але раптом вертається й сильно б'є по плечу кондуктора:

— Пане кондукторе, незабаром ви матимете що їсти. Чуєте? Незабаром кінчиться каторга
Бувайте здоровенькі, голубчику!

Кондуктор і пасажири з жалем і посмішкою проводжають очима бідного калікуватого чоловіка.

А бідний каліка, шкандибаючий, пітно вогкий, п'яно блискаючий безупинним, тріпотливим, кричущим захватом, не може знайти собі місця в своєму маєтку. З вулиці у вулицю, з юрби в юрбу, то ліфтом летить на башту повітряної дороги й несеться в металічно-шипучому вагоні над морем палаючих спекою дахів, укритих, як бородавками, димарями: то прожогом пірнає в підземні вогкі тунелі і з залізним ляскотом та гуркотом жене під Берліном; то знову виливається краплиною юрби в затінені, важкі, задушливі канали вулиць. Але скрізь, де він є, бідні дикуни ставляться до нього однаково: з посмішкою вищості, з здивуванням, жалем і сміхом. І скрізь, де він є, він ставиться до бідних дикунів із жалем, з любовною іронією й лукавим, стримано обіцяючим захватом.

За містом, де кінчаються небошкряби й починаються квартали вілл, сонце знову приймає його в свої обійми, знову палко цілує в розхристані груди, в напівзаплющені ніжні повіки очей.

Кондуктор сказав: минулої неділі підгородні залізниці та повітряні товариства видали більше, ніж вісім мільйонів білетів за місто. Вісім мільйонів бідних дикунів-каторжан вирвалося із своєї каторги на побачення з найближчими родичами: деревами, птицями, комахами. І сонце-мати всіх їх разом цілувало: і благосно-мудрих зелених стоянів, і рухливих, вільних літунів, і бідних заморених ходунів із залізобетонних печер. І бідні, заморені, отруєні ходуні з виразом вищості, вибачливості приймали поцілунки своєї матері.

За віллами поле й ліс. Жита мудро шелестять сивими колючими вусами, женуть золотисті хвилі з краю до краю, безупинно схиляючись перед сонцем, любовно й побожно приймаючи його пекучу животворну ласку.

Ліс розклав під ногами зелений килим, прикрив килим узорами тіней, а на тінях порозкладав купки людських тіл. Повно їх там, кишить ними старий ліс, дзвенить голосами, сміхом, радістю втікачів залізобетонних печер. Все, що можна, покидали вони з себе, порозвішувавши на кущах і гілляках свої наївні ганчірочки, несвідомо тягнучись стати ближче до забутих родичів. Білі, червоні, рожево-жовті, тілесні плями перисто, крикливо миготять серед спокійної, мовчазної зелені.

Тут доктор Рудольф цілком задоволений своїм маєтком. У зубах травинка, в очах п'яна радість, у ході певність хазяїна.

На галявинці біля самої стежки в густій буиностебловій траві із шовковистою мітлицею лежить парочка, сплівшись голими руками Коли б вона так розляглася на вулиці залізобетонних казарм, її моментально арештували б і відвели б у поліцію або в лікарню для божевільних. Але тут цілком інші закони й звичаї, ніж там. І парочка просто, ясно, рожево від поцілунків, сонця й духу трави дивиться на доктора Рудольфа. І не помічає в його постаті нічого чудного, як помітили б неодмінно там, і не посміхається з його п'яної посмішки, з роз-чучвереного волосся, і не дивується, коли шкандибаюча розхристана постать із травинкою в зубах зупиняється проти неї й любовно, просто, як з давно давно знаними любими приятелями, забалакує:

— Знаменита погода. Що?

— Надзвичайна!!

— А ліс? Га?

— Чудовий!!

Парочка сміється, і гола рожево-зелена від тіней жіноча рука пустотливо обнімає чоловічу розкудовчену голову й кладе на траву, накривши її своїми грудьми.

А доктор Рудольф радісно шкандибає далі: молодці каторжани — все ж таки вони не зовсім загубили там, у печерах, родинні почуття.

Ліс, наспівуючи про себе свою, йому тільки чутну, мелодію, в такт їй похитує головою. Плями сонця попрлипали до стовбурів і солодко мружаться. Кора сосон, як риб'яча золота луска, млосно випускає медові краплинки живиці; жовтогаряча, червона кора, як волосся одної прекрасної дикунки, що молиться на солдатські гудзики. О, ця зовсім забула своїх родичів, ця не обніме голою рукою й не покладе на зелене лоно землі голову коханого, не повісить на куцах свої людські ганчірочки, поскидавши з себе залізобетоніві приписи та закони.

Доктор Рудольф лягає в траву на саме сонце й заплющує очі. Дзвенять мухи, дзвенить сум і ніжність, грає невтримна, буйним фонтаном, іскриста радість, цілує пекучо, благосно Велика Мати.

* * *

Золотисто-кучерявий, розпарений духотою, з дитячо-червоними устами стоїть Фріц під дверима червоного салону. У високому, врочисто-строгому коридорі затишно, тихо й темнувато від позатягнуваних зеленими густими шторами вікон.

За дверима чути тиху балачку. Один голос низько-контральтовий, спокійно-владний; звуки ного викликають уяву гордої, ніжно-білої шиї, від погляду на яку стає солодко-тужно. Другий — непокійний, влазливий, притишений. Чого такий притишений? Чого так притьмом треба було бачити князівну.

Фріц тихенько надушує на двері. Зарані й постійно наготовані до цього, вони безшумно трошки відчиняються. У щілину видно жіночу, круглу, поштиво зігнуту спину графа Адольфа й плескувату потилицю з рудявим чубом. За нею непорушну, рівно застиглу червону пляму волосся.

— ...ваша світлосте... дуже треба... загроза... бу-бу-бу... пан президент... ваша світлосте...

Червоно-золота пухнаста пляма трошки ворухиться, і з за неї металічним контральто виразно чути:

— А це конче потрібно?

— Шув-шув-шув... пан президент... ваша світлосте... Союз Східних Держав...

— Нарада має бути в Лондоні?

Потилиця швиденько киває й знову таємничо бубонить, шелестить, воркоче, схиляється то праворуч, то ліворуч.

— Значить, ви певні, що дійде таки до війни?

Потилиця рішуче киває й жде. Чорт би її взяв, закриває все лице князівни. Вмить червоне волосся підводиться догори, з за потилиці сходить, як із-за скелі місяць, рівно-біле, строге, з

великими зеленими очима лице. Але потилиця моментально схоплюється й знову закриває його собою.

— В такому разі, графе, я згоджуюсь прийняти пана Мертенса. Але під умовою, що про цей візит абсолютно ніхто, крім нас трьох, не буде знати.

Спина графа робить рух.

— Стривайте, пане графе. Візит, підкреслюю, має бути ціл-кон конфіденціальний. Я не хочу, щоб пан Мертенс через нього ризикував своїм, моїм і багатьох людей життям. Доля лондонської біржі повинна бути для нас осторогою. Навіть у цьо-му домі ні одна душа не повинна знати про цей візит. Отже, коли можете й обіцяєте так зробити, я згоджуюсь: завтра о дев'ятій годині вечора.

Граф Адольф низько вклоняється: і може, і обіцяє так зробити.

Фріц тихесенько причиняє двері й навшпиньках швидко відходить од дверей.

«Завтра о дев'ятій вечора! Завтра о дев'ятій вечора! Завтра о дев'ятій вечора!»

Рожево-золотистий Фріц спирається об стіну — в нього чудно пом'якли ноги й під грудьми стало тісно-млосно.

— Фріце! Що з вами?! Вам погано?

Фріц швидко розплющує очі: вся в білому з голови до ніг, наче в піні, стоїть перед ним графівна Труда. Перламутрово-смуглява, міцна, туга шия різко-темно вирізняється на тлі мережаної піни. Очі з-під крисів білого капелюха здаються величезними, переляканими.

Посіріле лице Фріца спалахує вогнем.

— Ні, нічого. Я так... Душно дуже. Я прошу вибачить. Він уклоняється й швидко сходить униз, чуючи на своїй спині здивований погляд темно бронзових під білим капелюхом очей.

«Завтра о дев'ятій вечора! Завтра о дев'ятій вечора!» В себе в кімнатці Фріц сідає на ліжку й долонею витирає піт із лица Завтра о дев'ятій вечора цей будинок, ця Труда, старий граф, поважний Штор, а головне вона, ота моторошно-прекрасна, велично-недосяжна істота, і він сам із оцими пітними руками, з оцими ослабленими колінами — всі завтра о дев'ятій годині вечора...

Фріц схоплюється й із жахом стає посеред кімнати. У вікно, що врівень із землею, крізь тюлеву завісочку видно залите передвечірнім сонцем асфальтове подвір'я, а в куточку в холодку длубається улюблениця-квочка з курчатами, тими самими пухнатими грудочками, які принцеса так милувала, які хижо-сласно брала в рот. Невже це може дійсно статись?! І та червона голова, може, так само, як у Лондоні, кудись полетить, одірвана страшною силою від тулуба, і влетить кому-небудь у кімнату.

Фріц поспішно замикає двері, дивиться па вікно й навшпиньках підходить до комода. В долішній шухляді під чистою білизною лежить маленька металічна коробочка. Коли він брав її від Тіле, вона хвилювала, від неї було гордо й завзято в грудях, в ній була хмарна, велична поезія. Але вона не була дійсністю. Тепер же це є реальна, металічна плескувата коробочка з нарізом на шийці. Коли навертіти на шийку круглу головку, що лежить окремо, і коли з силою кинути цю коробочку об землю під двадцятиповерховим будинком, то через мент од будинку

будуть тільки руїни. І тепер — це в страшна, огидна, нестерпно огидна, до млості, до корчів огидна річ!

Фріц засуває шухлядку й вражено озирається— невже він зараз буде телефонувати до Тіле?! Невже це все справді, в дійсності має бути?!

І з жахом, слідкуючи за собою, він помалу підходить до телефону, бере в руки апарат, надушує гудзика звичайних цифр і слухає. Знайомий голос:

— Гальо!

Хтось чужий, сторонній за Фріца тихо говорить:

— Завтра о дев'ятій вечора «дядько Самуїл» має бути в «красуні».

Мовчання, ошелешеність. І вмить, як підстібнутий, голос уражений, жадний, хапливий Напевне? Факт? Перевірено? Ні, телефоном ні слова. Негайно приїхати!

Фріц помалу кладе рурку и відходить од телефону. Так, тепер уже все буде.

Він довго в задумі стоїть посеред кімнати, похиливши золотисту кучеряву голову. Вітрець злегка гойдає завіску, таку собі просту, звичайну завіску з попротираними від прання дірочками. За вікном діловито, заклопотано-любовно квочке квочка, часом вона нахилиє дзьоб до землі, кумедно воркоче — і до неї тоді скочуються жовтяві, з темними й срібними плямочками на крильцях грудочки. Такі прості, невинні, буденні грудочки! Шофер Герман із украденою в старого графа сигарою в зубах, ліниво помахуючи блискучим ключем і мружачись на сонце, іде до гаража — графівна Труда знов іде кудись на всю ніч.

Так, ясно, просто, звичайно, буденно.

Фріц раптово скидує головою й починає швидко шукати очима по хаті здається, він щось забуває, щось важне. Ах, так: переодягтись

У Тіле, розуміється, буде Макс Штор. Господи! Це ж і старий Штор, і велична, хороша пані Штор, вона ж також.. А що ж Макс? Невже він зможе?! І Фріц раптом чує, як він увесь заливається вогнем сорому. Так, Макс Штор зможе, бо він дійсний інаракіст і герой.

Золотисто кучерява голова стріпується, брови суворо, заціп лено похмурюються, хлопчачі уста стискаються, і Фріц рішуче, твердо виходить із тихої кімнати.

Шукаючи Ганса Штора, щоб узяти в його дозвіл вийти з дому, він бачить в саду біля оранжереї принцесу, графиню, графа Адольфа й пані Штор Вони стоять серед алеї і, поглядаючи на вікна лабораторії, тихо розмовляють із виразом лю дей, що балакають про тяжкохорого. Із чорної струнко-велич ної постаті червоним полум'ям стримить угору невеличка голівка.

* * *

Сад гарячим запашним диханням стрічає доктора Рудольфа. Здоров, здоров, любий, тихий, кудлатий шепотуне!

Весело й нерівно тріщить пісок під ногами доктора Рудольфа. Лице, шия, груди пашать сонцем; мокрі пасма волосся темніють над очима, в зубах покручується листок, у руці похльоскує пруттик.

Пані Штор робить усім знак очима й замовкає. Всі вдають, що розмовляють про щось байдуже, і, не хапаючись, повертаються лицем до доктора Рудольфа. А прутик собі потьохкує, листик покручується, розпатлана голова весело то схиляється на лівий бік і ніби пірнає, то випростовується. Пірнає й випростовується.

— Щось, мамуню, може, їсти мені знов принесла? Га? Тут її світлість принцеса, тут графиня, граф Адольф, а він обнімає мамуню за плечі, гладить гарячою рукою по щоці й сміється своїм чудним сміхом, лукавим, незвичним, моторошно-щасливим. На принцесу, на графиню з сином дивиться собі одвертим, сміхотливим поглядом і вітається вільно, майже недбало. І ні тіні звичайної соромливості, стриманості, мовчазності!

Пані Штор струшує з плечей його порох і налиплу траву, а очі скоса, серйозно-допитливо обводять розпалене, націловане сонцем лице.

— Я сьогодні чудесно пройшовся, панове! І, знаєте, зробив масу цікавих відкриттів. Наприклад щастя — така надзвичайно рідка, ненормальна річ у людей, що того, кому вона попа дається, вважають за ненормального. Правда? Га?

І доктор Рудольф по черзі обводить усіх лукавими, сміхотливими очима.

— Правда, мамуню? Щастя — то ненормальність, оп'яніння або божевілля. Як ти думаєш? І я тільки сьогодні, мої панове, зрозумів як слід, через що люди п'ють, вони хоч трошки хо чуть наблизити себе до щастя Але на щастя п'яного дивляться з посмішкою, бо знають, що його «ненормальність» мине, але на щастя «божевільного» — серйозно, з острахом, із жалем, з ніяковим усміхом От, наприклад, як ви всі на мене. Правда?

І доктор Рудольф раптом весело, радісно, закотисто сміється, дивиться знову по черзі всім у зніяковілі обличчя, знову обнімає матір.

— А дозвольте спитати, Руді, — м'яко, обережно посміхається граф Адольф, — яка причина вашого щастям Руді іскргсто пильно дивиться в лице графові Адольфові.

— Секрет. Не можу сказати. Тепер не можу. Потім, може, скажу Навіть напевне, неодмінно скажу. Розуміється, скажу. І тоді и ви будете щасливі. І ви будете «божевільні», «п'яні», «ненормальні» Правда, правда! Запевняю вас! І всі люди! А тоді що вийде? Коли всі стануть «ненормальними», то ясно, що ця «ненормальність» стане «нормальністю». От яка річ виходить, мої панове!

І очі не то з насмішкою, не то із щирим захватом знову всіх по черзі обводять І знову на крихітний, непомітний мент трошки довше затримуються в пильних, похмурених, зелених очах під червоним палаючим волоссям.

— О, це було б, розуміється, чудесно, коли б усі люди стали щасливі, — перебільшено зітхає маленька графиня, — але нам усе ж таки хотілось би знати, Руді, про ваше щастя. Ми дуже радіємо, що ви... такий веселий, милий, але...

— Але чого ви божевільний? Правда?

Руді відверто, ясно сміється, а графиня робить жест протесту, хоче щось сказати, але доктор Рудольф раптом сильно відкидає вбік прутика.

— Ех, нехай буде! Я хотів іще кілька днів почекати. Та треба ж нарешті заспокоїти мамуню. Добре, я готов роз'яснити вам причину мого щастя. Прошу, панове, до моєї лабораторії. Прошу!

Тільки я хотів би, коли так, щоб і мій батько та його світлість, граф Елленберг, були при цьому. Люди, які дали мені життя й змогу досягти щастя, перші мають право на звідомленість од мене.

— Ми зателефонуємо їм із лабораторії, Руді.

— Ага, правда! Розуміється!

Доктор Руді раптом підводить голову до неба, дивиться на вікна робітні.

— Сонце ще є? Чудесно.

В лабораторії повно червоного сонця, нагрітого духу саду, дзижчання бджіл та ос, що в'ються круг квіток, порозставлених на підлокітнику, на столах, стільцях, полицях. Лабораторія, пасіка чи оранжерея?

Доктор Рудольф зносить стільці з усіх кутків, підсуває фотель принцесі, часто поглядає в куток за пальми, кудочить волосся, про себе лукаво посміхається.

Граф Елленберг і Ганс Штор приходять разом: один — жовтий, великий, костистий, із широчезною, згорбленою спиною, повільний і суворо насмішкуватий, другий — рівний, чорний, строго поважний. Граф сідає поруч із князівною, а Штор стає поруч із стільцем пані Штор — сісти він нізачо не хоче: це порушення Вічного Порядку — слуга в присутності хазяїна повинен стояти.

Доктор Рудольф обома руками завзято зачісує волосся назад, обводить аудиторію мокро блискаючими очима, посміхається так, як людина, що має ошелешити своїх ближніх, і раптом рішуче стріпує всією головою.

— Панове! Я, власне, сам почуваю, що я — як п'яний. І тому ви, ради бога, не дивуйтеся на мене. Я зараз вам усе скажу й покажу. Але ви... Ну, та що там багато казати!

І, круто повернувшись, доктор Рудольф швидко шкандибає в куток за пальми.

Принцеса Еліза сидить рівно, строго зібравши брови. Старий граф нахиливши голову, дивиться в підлогу. Пані Штор із надією и тривогою пильно слідкує за кожним рухом сина мовчазними великими очима. І ніхто не дивиться нікому в очі, ніхто не говорить ні слова.

Руді виходить із за пальми з чорною чудною скринькою в руках, подібною чи до фотографічного великого апарата, чи до писальної машинки, закритої накривкою. Збоку в скриньки корба, як у млинка до кави, спереду виступає невеличкий комин із круглим склом на кінці, дійсно, ніби фотографічний апарат для фотографування неба.

Доктор Рудольф обережно ставить скриньку на стіл, дбайливо поправляє її, оглядає з усіх боків, злегка крутить за корбу, здмухує порошок із скла.

— На скло треба буде накривку, — бурмотить він для себе. І, випроставшись, ясно загоряється очима, кутиками уст, кінчиками рівних білих зубів.

— Панове! Це — Сонячна машина. Для вас це слово нічого не каже? Розумію. Розумію. Охоче розумію. Ну, так дозвольте вам сказати, мої панове, що Сонячна машина є такий апарат, який усуває зайвих посередників між людиною й сонцем у її годуванні.

Шестеро пар очей дивляться не кліпаючи, не міняючи виразу — значить, не розуміють.

— Не зовсім ясно? Розумію, розумію! Цебто іншими словами, панове, Сонячна машина дає змогу людині годуватись са мою рослиною — травною, листям, сіном, соломною. І не якоюсь спеціальною, не думайте, ради бога, а простою, звичайною травною, якою живляться коні, корови. Навіть більше, навіть більше: Сонячна машина всяку рослину, навіть соснові глици, кропиву, бур'ян, колючки — все робить цілком придатним до вжитку людини.

В очах уже рух: увага, здивування, недовір'я, нерозуміння. Князівна Еліза перехилиється вперед.

— Ви розумієте, панове, що можна сп'яніти, добившись цього? Га? Розумієте? Мамо, ти розумієш тепер, що мені зовсім не потрібно було їсти трупи свиней, телят, курей і т. ін., які ти мені присилала? Розумієш, що моє божевілля не таке вже страшне? Га? Що?

Принцеса Еліза широкими, немов зляканими очима дивиться на чорну скриньку. Граф Адольф м'яко простягає до Рудольфа руку.

— Вибачте, Рудольфе, може б, ви роз'яснили нам докладніше...

— Ах, розуміється! Простіть, будь ласка. Звичайно, я це зараз же... Я розумію, ви не можете так повірити. Ха-ха-ха! Це не така вже звичайна річ, щоб повірити на слово. Тільки я ж кажу, я ніби трошки п'яний. Але, розуміється, я зараз вам усе чисто, як слід, детально. Ви не бійтесь, ваша світлосте, мої бджоли не кусаються Ви тільки не махайте на них руками — і ні одна не зачепить... Так от, дорогі мої панове... Ідея дуже проста. І не нова. Спроби робили вже давно різні вчені. Словом, ні на яку новину самої ідеї абсолютно не претендую. Ані крихітки. Ідея ж така: як увільнити людину від залежності від її їжі, як звести боротьбу за фізичне існування до найменшого мінімуму. Як? Мій хід думок такий: джерело всякого життя на землі — сонце. Значить, сонце — це їжа людини. Але між людиною й сонцем є кілька посередників: рослина й тварина. Чи не можна увільнитися хоч від одного? Чи не можна приймати сонячну енергію без них, так, як приймають вони самі, рослини й тварини? На цю ідею я витратив вісім років. І нічого не добився. Нічогісінько! Наша наука ще не має способів уводити сонячну енергію в чистій формі просто до людського організму як годувальний матеріал. Посередники ще потрібні. Я певен, о, я цілком певен, що через кілька років цей незграбний апарат буде здаватися смішним, зайвим, що ми навіть рослин не будемо потребувати й будемо годуватися безпосередньо сонячною енергією. Але поки що цей апарат є вое ж таки необхідний. І мені хочеться думати, навіть корисний Навіть трошечки корисний!

Доктор Рудольф із тріумфуючою скромністю кладе руку на чорний, досить, справді, незграбний апарат.

Сонце косими проміннями якраз над головою принцеси натискає на протилежну стіну — і стіна від натуги стримати сміх червоніє. Бджоли скупчене, буркотливе дзижчать у квітках, висячи на них, як акробати. Зелені похмурі очі невідривно, вишукуючи, чекаючи, влипли в запалене, блискаюче потом і щастям обличчя.

— Цей апарат, дорогі мої панове, є визволення людини від теперішніх способів годування! Людина перестане бути м'ясоїдною твариною. Кінець! М'ясо як посередник між сонцем і нами тепер непотрібне. Тільки рослина! Ви ждете, розуміється, доказів, пояснення? Маєте рацію, маєте. Легко сказати — рослина. Ану, спробуйте їсти траву без цього апарата! Отже, я вам зараз коротенько, але ясно, викладу всю ідею мого винаходу.

Але п'яні люди тратять чуття розміру й часу. І не коротко. І не ясно, перестрибуючи, забігаючи

вперед, вертаючись, забу ваючи головніше, доктор Рудольф викладає ідею відкриття.

Він бився над цією ідеєю десять років, проробивши сотні різних експериментів. І коли вже готов був впасти в одчай, сама природа прийшла йому на поміч. Грізна й милостива природа. Вона струснула землю, вона дала масу горя людям. але тут же й подарувала їм величезне щастя. Вона дала геліоніт. Що таке геліоніт? Хе, це — саме той посередник, який замінить людині тварину. Це — новий, одкритий ним, доктором Рудольфом, після землетрусу мінерал, названий ним геліонітом. Він має здатність скупчувати й переробляти сонячну енергію. Промінь сонця, проведений крізь геліоніт, уведений до тканини рослини, змішаний із енергією людини, перетворюється в цілком придатну до вжитку людського організму сонячну енергію.

Доктор Рудольф швиденько біжить за пальми й зараз же вибігає звідти з тарілкою в руці. На ній лежить довгаста зелена маса.

— Сонячний хліб!

І доктор Рудольф із тріумфом простягає наперед тарілку. Шиї витягаються, очі неймовірно, з острахом, із цікавістю розглядають зелену масу, що переливається червоняво-фіалковими хвилями з золотистим одблиском, наче крильця іспанської мушки.

— Я годуюсь ним вісім днів. Я абсолютно не їв за ці дні. Ні рісочки! Але я почуваю себе так надзвичайно бадьоро, таку почуваю силу, що, здається, можу дерева з коріннями виривати.

Зелені очі широко дивляться то на «хліб», то на сяйне, зчервоніле, мокре від поту лице з навислими на чоло мокрими пасмами. І вони вже не хмурі, вони непевні, вони готови повірити й зрадіти.

— Це... неймовірно! Це щось...

— Правда, ваша світлосте? Це щось фантастичне! Правда? Але — це факт, це — реальність. Оця зелена маса сконцентрована сонячна енергія. Це — оте червоне, сліпуче, палаюче сонце так су мир но й тихо лежить на тарілці.

Граф Адольф підводиться й м'якими кроками підкрадається до «хліба». Сіренькі очі в жовтих віях пильно, недовірливо обнюхують зелено-фіалкову масу.

Графиня злякано, схвильовало нахилиється до принцеси й щось їй шепоче. Але принцеса Еліза, не чуючи її, теж підводиться й підходить до тарілки. Над бровами на чистому матовому чолі зворушливо виступили дрібненькі крапочки поту. Доктор Рудольф простягає до неї тарілку, і очі його знову зустрічаються з зеленими, поширеними, готовими повірити очима.

Сонячний хліб таємно переливається фіалково-золотистими блисками. Від нього йде чудний, солодкаво-ніжний аромат.

— Він пахне?

— О, чудово! Сонцем! Ви знаєте запах сонця? Він пахне сонцем Дозволите?

І доктор Рудольф обережно підводить руку з тарілкою до лица принцеси. Вона злегка схиляється й нюхає. Граф Адольф також просуває свій м'який навислий ніс. Солодкаво-ніжний, тонкий, дивно-хвилюючий, радісно-тужний дух випромінюється від тарілки.

— Правда! Сонцем пахне. Боже, як це дивно! І як надзвичайно.

Боже, як дивно й надзвичайно, що це говорить саме вона, що говорить без сухої погорди, без мруження очей, що в лиці така тепла, така виразна, зворушлива дитячість.

— Але як же цей хліб. . як же ви його... робите?

О, прекрасна: вона хотіла сказати «печете»?

Доктор Рудольф у захваті ставить тарілку з хлібом на стіл, хапає чорний апарат і починає демонструвати принцесі весь процес «печіння» сонячного хліба. В лабораторії вже більше нікого нема — тільки він, чорний апарат і принцеса. Правда, миготять часом якісь знайомі, милі й байдужі тгні, але реальне, живе, близьке-близьке є тільки порожевіле, захоплене дитяче обличчя з новими, довірливими, такими страшно-пильними очима, з такими по дитячому злегка розкритими устами.

Сонячний хліб «печеться» дуже просто, зовсім просто. Береться собі рослина, вкладається в апарат у саму середину. А всередині, от принцеса може сама бачити, є валок із зубцями. Гой валок із зубцями має знадвору корбу. Коли за корбу крутити, то валок зубцями починає розтирати рослину. В той же час апарат наставляється так, щоб сонячні промені падали просто на скло. Скло ж тут не звичайне, а з геліонітом. Геліоніт має здатність, як сказано, у надзвичайній мірі скупчувати сонячну енергію й певним способом переробляти її. Із скла ця скупчена й перероблена енергія попадає в апарат на рослину, вбирається нею й знову проходить певний процес.

Тут доктор Рудольф спиняється. Боже, як зворушливо-уважно, з яким самозабуттям розкриті все лице!

Але цей процес має одну дуже цікаву рису. Надзвичайно цікаву! Рослина, сонячна енергія тільки тоді можуть стати сонячним хлібом, як вони увійдуть у контакт з енергією тої людини, яка робить той хліб. Це відкриття прийшло докторові Рудольфові цілком випадково. Експеримент довго не давав ніяких позитивних результатів. Доктор Рудольф уже впадав в одчай, у інів, у лють. Стоячи над розкритим апаратом, він майже всунув у нього голову, щоб краще придивлятися до маси. Від вертіння корби, від руху й сонця було страшенно душно, і з лица доктора Рудольфа в апарат упало кілька крапель поту. І, на диво, моментально маса в тих місцях набрала іншого кольору й запаху. Тоді доктор Рудольф умисно вже майже цілком устроїв голову в апарат так, щоб лице прийшлося над самим валком із розтертою й налиплюю на нього масою й щоб із лица падав на неї піт. Коли він вийняв цим разом масу з апарата, вона стала отаким сонячним хлібом, фіалково-золотистим, чого раніш добитися було неможливо.

— Як це надзвичайно! Боже, як це... І ви вже вісім днів тільки цим хлібом живете?

— Тільки ним! І ніякого іншого не хочу, не можу хотіти. Мені гидко думати про м'ясо, мене нудить од одної уяви цієї... отрути.

— А він на смак.. добрий?

— Я нічого кращого в житті ніколи не їв. Смак його не можна описати. Я пишу книгу тепер про це своє відкриття. Вона вже майже готова. Але, коли я пробую описати смак цього хліба, я не знаходжу ніяких аналогічних почувань од людської їжі.

— Мені страшенно хочеться спробувати! Можна мені взяти шматочок?

І зелені очі так благальне, так віддано, так ніжно дивляться в голі, мокросяйні, одверті, сірі очі. В лабораторії нікого нема, крім цих очей. Ворушаться, гомонять, дивуються, скрикують,

штовхають їх якісь тіні, вражено розглядають апарат, хліб, схвильовано питають щось і дістають навіть відповідь, але живуть тільки дві пари очей.

Спробувати? О господи, звичайно, можна спробувати, але тут. але тут доктор Рудольф боїться, може виявитися знов одна цікава прикмета цього хліба. Здається, той хліб, який зроблений одною людиною, не може бути вжитий другою. Так йому здається на підставі певних міркувань. В кожному разі, коли може бути вжитий, то тільки органічно спорідненим організмом. Наприклад, мати, батько можуть уживати хліб, зроблений сином, і навпаки. Але чужий організм, здається, ні. Так принаймні кажуть деякі дані. Але спробувати, розуміється, можна і коли її світлість бажають...

Її світлість бажають. А головне, її світлість зовсім не гидують, що цей хліб зроблений із потом його лица.

Одначе доктор Рудольф знаходить серед тіней, що тут-таки товпляться круг його, дороге, миле обличчя, а радісно, любовно цілуючими його очима, мовчазними й кричущими гордістю й безмірною вдячністю йому, сонцеві, чорному апаратові, цим усім людям, що вірять, що не бачать уже ніякої хорості.

— Мамуню, хочеш також спробувати? А ти, тату? Не хочеш?

Навіть міністерська постать утратила свою недоступність, на бездоганно гарному жовто-смуглявому чолі виступив піт, в очах і замішання, і несміла радість, і дивування.

Сонячний хліб! Це ж порушення порядку самої природи, це втручання в компетенцію самого бога.

Але сумувати чи радіти з такого нахабства власного сина? Пані Штор не сумує й навіть не вагається. Вона просто й сміло, як добре відомий їй, нею самою зроблений пудинг, бере принесеною Руді ложкою шматочок сонячного хліба й кладе його в рот.

Принцеса Еліза другою ложкою обережно відщипує менший шматочок і, із страхом та хвилюванням поглядаючи на нього, тихо підносить до уст. Четверо інших пар очей перебігають із одної ложки на другу, з одних уст на другі й напружено чекають.

Сонце радісно червоним металічним полум'ям горить на розчинених шибках, тріумфує на металічних частинах машин і приладдя Бджола раптом почала виразніше, чутніше густо, а квітки застигли в чеканні Малиново-червоні уста принцеси, на яких лишились зелені крихти хліба, несміло, нерішуче ворущаються, жують, очі широко розплющені, ждуть, слухають у середині себе й щодалі, то більше лякаються, не розуміють. Нарешті уста кривляться, голова заперечливо, неприємно труситься. Принцеса біжить до вікна й випльовує за нього зелену розжовану масу. Фе!

Але лице пані Штор стає щораз певніше, ясніше, радісно вражене, як у людини, перед якою щодалі, то більші чудеса розгортаються.

— Господи, що за надзвичайний смак!

— Правда, мамуню? Правда? Ти дійсно чуєш смак? Дійсно?

— Я готова з'їсти цілий центнер цього хліба. Батьку, ти мусиш покуштувати! На, візьми.

Але Ганс Штор крутить головою. Не тепер. Він іще подумає. Ще є час.

— Та ти ж тільки подумай, вдумайся!. Ти тільки спробуй! Це ж чудо! Ти розумієш?! Він і думає, і вдумується, і все це, розуміється, гарно, але..

— Докторе! Як так, то я хочу сама для себе зробити сонячний хліб! Можна? Ради бога! Що у вас є, трава, листя? Чи що треба? Я хочу зараз! Я хочу перевірити на собі.

І зелені, дитячі, палаючі нетерпінням очі ревниво слідкують, як рука пані Штор одколупує новий шматок червоняве золотистого хліба й підносить до уст.

Доктор Рудольф з огірченням і жалем дивиться за вікно: сонце вже сідає, червоно регочучи, за деревами саду. Його праця на сьогодні скінчена — запізнились.

— Ах, як досадно! Але завтра, як тільки воно зійде, я неодмінно хочу зробити собі хліба. Добре?

— О принцесо!

Доктор Рудольф обома руками, здираючи шкіру з черепа, як скальп, всією душею зачісує волосся на потилицю. Краще йому нічого несила відповісти. Краще за цей вечір нічого в світі не може бути ніде, ні в кого. Кращих, любіших, прекрасніших облич, як оці, що тут, що так хвилюються, що так сяють, що так божественно, сонячно радіють, не може ж бути нізачо, ніде, ніколи! Навіть старий граф, любий, дорогий, бідний граф, вічно суворо насмішкуватий із себе, з людей, із світу, навіть у нього на вилицях червоні схвильовані плями, навіть його старі намучені очі мокро блискають.

— Ну, добре. Руді, а нерідний батько не може, значить, їсти хліб нерідної дитини?

— Не може! Ніяк не може! Чужий же організм!

— Умгу! І, значить... Ага. Ну, так... Я розумію.

Маленька графяня раптом швидко зиркає на старого графа і вона вже розуміє.

— Докторе! А пити хочеться? Треба?

— І хочеться, і треба.

— Ні, це так надзвичайно, фантастично, що я ще не можу вірити. Це, дійсно, чудо. Ах, як досадно, що сонце заходить! Ви не можете спинити його, вернути хоч на десять хвилин назад? Ви ж чудодій. Зробіть це.

Доктор Рудольф обнімає всю її палаючу червону голівку сяйвом своїх очей і побожно-радісно, в блаженному захваті й замішанні голубить. І голівка так довірливо, так по-іншому тепер повернена до нього, так тягнеться до його очей, так внутрішньо вся соромливо-щасливо зливається з ним.

Граф Адольф раптом сильно струшує головою.

— Це — геніально! Ні, це таки геніально. Це матиме надзвичайні наслідки. Я просто не можу прийти до себе Але я вже передбачаю такі можливості, що... Скажіть, дорогий Руді, цей мінерал... як ви його назвали?

— Геліоніт.

— Чи цього геліоніту багато можна знайти в природі? На це питання доктор Руді не може

відповісти з точністю. Але він із певністю може сказати, що тих запасів його, які він одкрив у горах на місці землетрусу, вистачить на продукцію апаратів для всього населення Європи. Та тої кількості, яку він привіз із собою, може вистачити на всю Німеччину. Для одного скла треба крихітну дозу геліоніту. Його чулість і сила значно перевищують силу радію.

— В такому разі. В такому разі світ, мої панове, належить тепер Німеччині! Руді, ви — геніальна, ви — велика людина Німеччини!

Граф Адольф у невиданому ніколи в нього хвилюванні простягає обидві руки до доктора. Але велика людина б'є себе раптом рукою по чолі й з усієї сили біжить до столу. Вирвавши з нього шухляду, він гарячкове довбається в ній і, нарешті, знайшовши, радісно шкандибає назад. Руку він обережно тримає обіч себе, а в ній держить щось, наче мишу за хвостик, тільки блискуче, переливчасте. Він прямує просто на широкі, чекаючі, зелені очі й простягає до них руку з блискучою мишею.

— Будь ласка: коронка Зігфріда!

І, сяючи голими, одвертими, співаючими очима, подає її червоної, зразу зблідлій, враженій голівці.

— Боже! Коронка?! Звідки вона у вас? Як ви знайшли її? Де?!

— Вона була весь час у мене.

І очі так само радісно співають, голі, одверті, наївні очі.

— Як у вас?! Коли? Чого?!

— Я взяв її. Вона мені потрібна була. Не вона, а брильянти. Я спочатку думав, що в скло мусить увійти брильянт.

Одверті, наївші, співаючі очі раптом трохи змішуються, вони бачать, як на обличчях уміть з'являються зовсім несподівані тіні жаху, дивування, обурення, гнів.

— Як?! Так це ви тоді взяли її?

— Я... Я прошу простити мені, але я думав... Вона цілком ціла, я тільки вжив один невеличкий камінчик. Розуміється, це, може, негарно, що я... Але я де міг купити брильянтів. І я думав, коли я досягну своєї цілі, то мені простять. Може, це злочинство, але. моя ціль...

Лице принцеси Елізи всихає, твердішає, овал стає костяний, очі звужуються, мружаться. Вона помалу повертається до старого графа й знижує плечима. В руці її коронка Зігфріда, як миша, за хвіст піднесена їй. Коронка Зігфріда!

В очах старого графа десь у спущених додолу колючих віях просковзує ледве помітний усміх, а графиня боїться крикнути: значить, не Труда!!

Ганс Штор закам'яніло, оглушено, непорозуміло дивиться на сина прекрасними, міністерськими очима. Йому була потрібна коронка Зігфріда! Він через те вкрав коронку Зігфріда. Коронку Зігфріда!

Пані Штор обережно, тривожно й ніжно бере батька під руку, готова з усієї сили спинити скажений вибух, який уже тріпотить у побілілих губах.

— Я дуже прошу простити мені, ваша світлосте. Але ви самі можете оцінити, яка велика була моя ціль, і як можна за неї на всяку жертву, навіть своєю честю, піти. Але я мав на увазі неодмінно вернути вам коронку.

Граф Адольф швидко-швидко тре кінчиками пальців чоло — він не може отямитись од цього несподіваного сюрпризу

— Стривайте, Руді, як ви могли її взяти? Яким чином? Ви ж були тоді в горах Ви саме виїхали того дня

— Я вернувся по одну книжку Вона була в бібліотеці. Я прийшов на терасу, в мене ж є ключі від тераси й бібліотеки. Ну, побачив брильянти крізь вікно А мені їх тоді страшенно бракувало. Мені було трудно це зробити, але я мусив.

Ганс Штор шарпає свій лікоть із рук пані Штор.

— Він мусив?!

Доктор Рудольф ясно дивиться в його бік Розуміється, мусив. А то ж як же ж би він міг узяти чужу річ? Правда, один камінчик вийнято, але тепер це не може мати ніякого значення, бо взагалі брильянти тепер утратять усяку вартість. Єдине хіба що, так сказати, з естетичного боку вони...

Принцеса Еліза зненацька різко повертається й пильно дивиться в лице доктора Рудольфа: ні крихти в ньому насмішки, ні тіні сорому, наївне здивування й благання. Більш нічого.

— Ну, слава богу, що все ж таки знайшлася... — суворо, примирливо бубонить іззаду голос графа. — А ціль, справді, така, що.. Тільки чому було не звернутися до нас. Брильянтів можна й не на коронці знайти.

Доктор Рудольф охоче повертається до свого заступника. Він не міг більше звертатися до пана графа. І він знав, що.. що це не так легко дати брильянтів на непевний експеримент, на знищення. Так, він розуміє, що це велике злочинство, але.. він же міг не вертати коронки, він же міг її підкинути, і ніхто ніколи не знав би, що він її взяв. Значить, він не хотів Покрасти. Хіба ні?

В сиві очі не то мушка, не то посмішка заплуталась, і великий палець старанно протирає їх, нахиливши голову.

Граф Адольф скоса поглядає на принцесу, що уважно дивиться у вікно. За вікном на листях кудлатих каштанів червоним золотом залягло вечірнє сонце.

— Дійсно, ваша світлосте, хоча вчинок доктора не можна виправдати, але, з другого боку, коли, дійсно, так би мовити, він зроблений не з злочинною метою... А, крім того, результат такий великий... Я прохаю вибачення, ваша світлосте, але ге ніальне відкриття доктора таке велике, таке, я дозволив би собі сказати, епохальне, що ради нього...

Принцеса Еліза вмить озирається, дивиться на притихло-здиаоване, невинне лице пана доктора — і смішливий усміх мимоволі теплить її уста. І в той же мент лице пана доктора спалахує такою радістю, що кістяний овал м'якшає, зашарюється й стає ніжно-дитячий, невинно-рожевий, як тільки но знесене яйце.

Тоді граф Адольф сміливо випростовується.

— Руді! На коліна! Дякуйте!

Руді, питаюче, охоче дивиться в зелені, знову непримружеш очі: падати на коліна, чи не можна?

Не можна. До нього просто-так простягається вузька, рівно-біла з рожевими нігтями ручка. А на самому кінчику нижньої губи — невеличка зелена цяточка сонячного хліба.

Доктор Рудольф побожно цілує ручку, і йому здається, що від неї так само солодко й ніжно йде тонкий аромат, як од сонячного хліба.

Коронка Зігфріда поштиво, але з ніяковістю швиденько загортається в чистий папір і доручається під охорону графа Адольфа. Променів сонця в лабораторії вже нема, тільки на шибках і на стінах густо малиновий рум'янець. Бджоли важко, кошлато вилітають у вікна й зникають десь за каштанами.

Увага всіх знову жадною бджолою всмоктується в чорний, малоподібний до квітки апарат. Знову містичність, казковість його хвилює, піднімає, мокрить блиском очі.

Граф Адольф із діловим обнюхуючим захватом розглядає Сонячну машину.

— Руді, дозвольте мені, дорогий, задати вам одне питання: ви кому-небудь говорили вже про свій винахід?

Доктор Рудольф енергійно, злякано крутить головою. Боже борони!

— В такому разі, Руді, я вас дуже прошу й дуже раджу нікому не казати ні слова, поки я вам не скажу. Я зараз їду до пана президента Об'єднаного Банку з докладом про ваше велике відкриття. Я не сумніваюсь, що пан президент із неменшим захватом оцінить цей геніальний, епохальний факт, віж ми всі. Ви, розуміється, зараз же дістанете патент, а право на експлуатацію винаходу...

Доктор Рудольф одмахується руками од графа Адольфа, як од бджоли: геть, геть із усякими патентами!

Граф Адольф із м'якою, ніжною суворістю старшого брата спиняє легковажне відмахування.

— Руді, ви — геніальний вчений, але в практичних справах ви — хлопчик, вибачте мені, і не маєте ніякого голосу. І тут ви вже дозвольте зайнятись мені цією стороною справи. Через тиждень ви матимете колосальне багатство й всесвітню славу, а Німеччина — владу над усім світом. Прошу, прошу, Руді, ніяких заперечень! Я хочу виконати свій обов'язок. Я ж пам'ятаю, Руді, що ви врятували мені життя, і думаю, що ви дозволите мені виплатити свій борг, трошки потурбувавшись вашими справами. Я прохав би також усіх вас, панове, нікому ні одного слова поки що не казати про відкриття Руді.

Руді все ж таки не може так лишити милої, великодушної пропозиції графа. Він дуже-дуже вдячний графові, але він ніколи не мав на увазі робити свого винаходу монополією своєю, чи якого товариства, чи навіть Німеччини.

Граф Адольф ніжно обіймає його за руку вище ліктя.

— Вибачте, дорогий Руді, я хотів би, між іншим, нагадати вам, що колись ви мене називали не графом, а просто моїм іменем, Аді. Я був би дуже радий, коли б ми вернулись до тих часів.

Добре? А потім, любий Руді, дозвольте вам сказати, що ви — ідеаліст. Це — нітрошки не погано, о, навпаки! Але це за наших часів так непрактично, так ненормально, що від цього виходить тільки сама шкода. Запевняю вас, Руді, що тільки шкода справі вийде, справі самого вашого відкриття, ідеї його, коли ви не станете на нормальний, практичний шлях. Ну, та про це ми ще будемо говорити. Я мушу зараз їхати з докладом. Завтра ми будемо говорити. Через тиждень. Руді, ви будете, кажу вам, одним із найбагатших людей світу. І найслааніших. Тільки це треба zorganizувати. Розумієте? Без цього нічого не вийде. Але це я беру на себе. Ну, дозвольте, дорогий, ще раз подякувати вам і скласти моє найщиріше привітання з великим, славним винаходом.

Граф Адольф спочатку міцно тисне руку докторові Рудольфові, потім не витримує, обнімає його й цілує. Пані Штор чує, як очам її стає солодко-гаряче, але вона боїться кліпнути ними, щоб не закапали сльози.

Принцеса теж простягає руку й раптом не відомо чого густо-густо червоніє. Вона також вітає, дякує й завтра неодмінно буде робити собі сонячний хліб. А зелені очі такі м'які, сьайні, такі віддані!

Коли всі виходять, а доктор Рудольф лишається тільки з матір'ю, він бурно обнімає її, тулиться до неї улюбленим у дитинстві жестом, зариваючись чолом їй у шию на плечі, витирає поцілунками їй сльози на щоках.

А коли й мати виходить, він цілує незграбний чорний апарат і побожна притуляє уста до кінчика тої ложки, яка торкалась уст червоної, такої сьогодні зовсім-зовсім іншої голівки.

Потім ходить по лабораторії, підстрибуючи й провалюючись за кожним кроком в ямку, зачісує волосся, не може винести тягаря щастя, не знає, як зменшити його. Тоді хапає рукопис і гарячкове починає писати, перекладаючи на нього зайву вагу сьогоднішнього вечора.

ЧАСТИНА ДРУГА

В кабінеті навіть холоднувато, граф Адольф, хоч і розпалевий спекою, підняттям і доповіддю. Трошки щулиться від холодних подувів холодників. Але пан президент усе ж таки потіють безустанно, люто, патьоками потіють. (І мимоволі час од часу посеред найважнішої розмови вискакує богозневажлива, божевільна думка: як же це потіюче, мокре тіло обніматиме принцеса Еліза?).

В кабінеті жовто червоний присмерк. Потьмянів, принишк скляний блиск дерева й металу. Урочисто застигши й ритмічно цокають чергові апарати. В небі синювато-фіалковою чіткою лінією боязко й ніжно закліпала рання зірка.

Пан президент слухає доклад мовчки, час од часу широкими штрихами стираючи піт із сідластого, набухлого від духоти чола. І щодалі, то здивування й захоплена увага стають тихші, заглибленіші. Він уже рідше завдає питання. Питання стають лаконічніші. В банькуватих свіжих очах павутиниться задумка.

Граф Адольф закінчує доповідь, і йому стає вже трошки душно від гордоців, широченних перспектив і нетерпіння, навіть малесенька пітна вогкість виступає на горбкуватому чолі.

Пан президент мовчки підводиться, сильним рухом розминає короткі товсті ноги й починає ходити по кабінету. Пукаті, заглиблені в себе очі, немов чогось шукаючи, неухважно блукають навкруги. Він зупиняється біля вікна й довго дивиться в парк. На тлі сталево-синюватого неба видно, як на контурі голови ворущаться волосинки від зустрічних течій гарячого повітря

знадвору й охолодженого з кімнати. Здається, що гх ворухить ота напружена, вперта робота думок під ними.

Граф Адольф сидить непорушне, але дедалі, то все непокійніше. Про що можна думати так довго й так понуро в такій ясній і радісній справі?

Пан президент раптом рішуче повертається до графа. Лице його зовсім у тіні, темна важка маса голови на тлі вечірнього неба.

— Широко вже відомо про винахід?

Граф Адольф поспішно перехилиється наперед, ледве втримавши посмішку: от хто знає, як найпрактичніше підходити до доброї справи Ні, крім тих, що були при демонстрації винаходу, нікому не відомо й не буде відомо, бо він, граф Адольф, розуміючи всю колосальну вагу.

— Добре. В такому разі не пізніше, як завтрашнього ранку, автора цього винаходу арештувати. Абсолютно ізолювати. Апарат ні одній душі не показувати. Усякі чутки про його нищити. Коли треба, знищити самого автора й машину його. Розумієте?

Коли б оці білі телеграфічні стьожки перевернулись у живих гадюк і засичали на нього, граф Адольф легше зрозумів би таке явище, ніж короткі ясні фрази пана президента. Він мовчить і невідривне, заціпеніло дивиться на темну масу голови, кострубате обгризену по лінії жорсткого волосся.

Пан президент важко, помалу підходить до столу й зупиняється проти графа. Граф Адольф поштиво підводиться. Мертенс кладе йому руку на плече.

— Графе, цей винахід занадто рано з'являється на світ. Рано. Страшні нещастя несе. Наслідки його катастрофічні. Для всієї культури, людськості. Анархія. Руїна всього. Сядьмо.

Граф Адольф злякано сідає. Пан президент задумливо, рівно, коротко обрубуючи думки, кидає їх своєму міністрові, дивлячись у стіл і не цікавлячись, що вони роблять із його слугою.

А роблять вони те, що граф Адольф щораз більше й більше зіщулюється, як людина, яка довідується, що та чудесна, мальовнича скеля, з якої щойно розгортались у далині такі чарівні перспективи, на якій ця людина щойно так безжурно, радісно, в захваті танцювала — вся повна вибухових мін, жаху й смерті йому тепер зовсім холодно. Пан президент коротко, сильно відламує шматок за шматком ту чудесну скелю, і графові Адольфові видно всі ходи, всі розгалуження страшних мін, уся неминуча, грізна логіка й пов'язаність їх. І мимоволі морозною поштивістю проймає від цієї сили аналізу, передбачування, прозорливості та ясності важкої ржавої голови.

— Тепер ясніше розумієте? Це те, що об'єднає їх усіх. Запам'ятайте собі — об'єднає. Тепер вони роз'єднані. Самі нейтралізують свою руйнівну енергію. Ми тільки кермуємо цією нейтралізацією. Тоді ж ця машина дасть демагогам, ледарям, нездарам точку опертя. Самі загинуть і весь світ загублять. Повторюю, знищити. Щоб і сліду не лишилося. Життя одної людини — ніщо перед долею людства. Коли треба, вбити. Це ваше діло знайти найкращий спосіб ліквідації. Роз'ясніть принцесі й графові Елленбергові. А завтра я на візиті сам буду говорити з її світлістю. Ви переконані, графе?

— Переконаний, пане президенте!

— Твердо переконані?

— Ні крихти вагання, пане президенте!

— Добре. Спішіть, пане графе.

Граф Адольф серйозно й поштиво прощається. В кабінеті сині присмерки, а за вікном у небі тривожно, поспішно трусяться зорі —спішіть, пане графе!

* * *

Доктор Тіле, близько нахилившись у присмерку, з ніжністю водить сокирчастим носом од чорно-синюватої голови до золотисто-кучерявої й веселим шепотом волоконце за волоконцем розгортає перед ним завтрашнє майбутнє. Чорно-синя голова слухає строго й непорушне, золотисто-кучерява — напружено-уважно. Уважно й не кліпаючи слухають перші вечірні зірки в потемнілому темно-зеленому небі з чіткою оксамитовою фіалковою хмарою, подібною до суходолу Америки. Легковажно миготять і нічого не слухають різнофарбні світляні реклами над велетенськими шпилями небошкрябів.

Отже, є три можливості: прийде пішки, приїде, прилетить. Остання можливість одразу виключена: занадто помітно, незручно, галасливо. Значить, лишається або прийти, або приїхати. Але так чи сяк, а прибути треба так, щоб, крім їх трьох, ні одна душа більше не знала. Такий верховний наказ. З одного боку, цей наказ чудесний тим, що усуває всяку охорону, зайві перепони й труднощі в полюванні. Але, з другого боку, примушує звіра пильно ховатися. До будинку веде три вулиці. І є три нори, кудюю можна проскочити всередину: парадні двері, садова хвіртка й виїзні ворота. Бегемот може підїхати, але може й підійти. Ніхто йому не може заборонити заgrimуватися так, як він схоче, і всі свої характеристичні прикмети приховати. Отже, на всіх трьох норах треба мати по револьверу й бомбі. Це — перше.

Доктор Тіле похапцем закурює. Світло сірника на мент освітлює великий вогкий на крилах ніс, весело-заклопотані очі й розхристані голі груди. Розгорненим розрізом червоніють на мент хлопчачі Фріцові уста, уважні, скупчені.

Але нори — не найголовніші позиції. Біля нір можна легко пропустити — входять, виходять різні звірята. Центр полювання переходить туди, всередину, там тільки можна бити з певністю, без ризику не в того влучити. Але знов-таки наказ дуже ускладняє й там операцію. Вся прислуга, очевидно, буде вигнана з тих ходів, якими приходитиме звір. Підібратися до нього так, щоб можна було тільки його самого покласти, ма бути, буде неможливо. Отже, треба рахуватися з тим, що до ведеться все лігво завалити. Розуміється, невинні жертви, але на полюванні — як на полюванні.

І чорно синя, і золотисто-кучерява голова не рухаються: на полюванні — як на полюванні.

Отже, головна вага операції лягає на плечі тих товаришів, що можуть пройти всередину, цебто на товариша Фріца й Макса Штора. Товариші Фріц і Макс Штор кивають головами — розуміється, вони можуть пройти всередину, про що тут балакати.

Сокирчастий ніс, як стерно, повертається то в один бік, то в другий і з ніжною захопленою заклопотаністю шепоче далі, прозорливо передбачаючи щонайдрібніші можливості. Часом то одна, то друга голова вставить свою увагу, і ніс швиденько згідливо цюкає повітря або ж роздумливо й заперечно хитається, як маятник.

У хаті по кутках туляться таємничі, підслухаючі тіні. Але лампа не світиться, і так досить видно від вечірнього саява міста, від сліпучих, крикливих реклам, від безгучних, вічних зір. Три обличчя здаються сіроблідими, задимленими жахом, але голоси рівні й діловиті.

Один раз виходить маленьке непорозуміння. Товариш Фріц, як молодий іще член Інараку, робить невеличку помилку, з огляду на те що управитель дому, пан Ганс Штор, батько товариша Штора, Фріц пропонує як-небудь на цей вечір видалити пана Штора й пані Штор із дому. На його думку, нема ніякої потреби, щоб вони постраждали.

Доктор Тіле на це нічого не каже, бо саме в цей час починає заклопотано шукати щось у шухляді столу. Але Макс спокійно й сухувато зауважує Фріцові, що в нього, Макса Штора, батьків немає й що це питання не може мати ніякого значення в плані всієї акції.

Фріц ніяковіє, щипає за волосинки своїх кучерявих вусикід і шепотом прохає вибачення. Тоді доктор Тіле із жалості до нього ніжно пояснює йому, що таке попередження пана управителя дому графа Елленберга могло б провалити всю операцію, бо зразу викликало б підозріння й настороженість із боку тої сторони. І таке цілком натуральне гуманне почуття стало б причиною великого злочинства супроти всієї організації.

Фріц іще раз ніяковіє, а доктор Тіле засуває шухляду, і обговорення провадиться далі живо й діловито.

Нарешті все вже обговорено, обмірковано, умовлено; лрослі-джено всі !ходи, нори, нірки, щілинки, в які комаха не може пролізти, не те що бегемот, призначено всі пости, сигнали, паролі.

Всі підводяться і, не хапаючись, прощаються. Доктор Тіле сам відчиняє двері на сходи, ніжно, жваво хитає гостям носом і швиденько вертається до кабінету.

Але в кабінеті він зупиняється коло столу й довго стоїть без усякої жвавості. Потім бере телефонну рурку й напам'ять надушує гудзика цифр.

— Клара, ви?..

— Не Клара, а пані Шпіндлер.

— Ні, Клара! Мила, дорога, єдина істота, яку боляче покидати на землі. Розумієте, Кларо? Єдина істота, яка псує мені насолоду, може, останнього риску, яка без милосердя мучить і мене, і себе.

Тихо тихо в рурці. І нарешті!

— Значить, таки завтра?

— Таки завтра. Кларо, невже й завтра не можна?

— О ні, що ви!

— Кларо! Навіщо ж лицемірство? Ви ж уже його зраджуєте, ви ж уже давно моя, ви ж...

— Пане докторе, ви забуваєте, що і в телефонів бувають вуха.

— Ах, що мені з того?! Я знаю, що... Кларо, невже ж і завтра не можна?! В ім'я чого? Сухої, формальної моралі? Кларо, я — самоіній. Я раптом почув себе безмежно самотнім у житті. От я чую себе так, як на кілька тисяч метрів над землею. Кларо, мені треба, щоб моя рука була тверда, а мені нестерпно тоскїіо й холодно.

О, я знаю, що це — злочин, слабість, я знаю, що це — гань ба, але невже ви ііє простягнете мені

руки? Ну, на кілька хвилин прийдіть, на, може, останні, але наші, наші кілька хвилин. Чуєте, Кларо?

У рурці виразно чути шершаві звуки дихання.

Ах, єдиний раз Тіле шкода, що Інарак виніс ним самим запропоновану постанову: не балакати телефоном із одчиненим екраном.

— Кларо! Єдина людська істота, з якою говорить моя ніжність із усією щирістю, з усією безсоромністю. Кларо, післязавтра я, може, нічого вже не зможу просити у вас.

Шарудить і важко, трудно дихає мовчання в рурці.

— Ні, Тіле, не можу! М й, розумієте, м и не можемо красти довір'я своїх Інакше ми стаємо тими, з якими боремось.

— Так, не треба красти! Берім одверто, легко. Я ж стільки благаю цього!

— І цього не можу, Тіле. Це — жорстокість проти свого, проти нього.

— А проти мене ні?! Я—не свій?! Ні?! Бо він — муж, санкціонований тими?

— Милый, любий Тіле! Мені до муки хочеться... Ах, я не можу телефоном. Тіле, приїжджайте вранці до нас.

— Ні, ви до мене.

— Я до вас не можу, а ви можете.

— І я не можу. Прощайте, Кларо.

Доктор Тіле кладе рурку й закурює сигару. Але від телефону не відходить і жде. Невже не задзвонить? Невже оце останнє, найбільше полювання його життя програне?

На сигарі вже наросла довга сива шапочка. Гуде масивним гуркотом Берлін. Пашить у вікно розпареним густим духом колодязя-вулиці.

Доктор Тіле скидає сиву шапочку в попільничку й тоскно дивиться в оранжеву густу жарину. Вона шерхне, обростає сірою шерстю, а телефонний апарат німо мовчить.

* * *

Макс і Фріц прощаються на вулиці — Максові в один бік, Фріцові — у другий. Макс усідає в ліфт повітряного трамвая, а Фріц спускається в підземну залізничку. Але дивна річ: Фріц помиляється й підземною залізничкою їде в той самий бік, що й Макс. Ще більше: він їде на ту саму вулицю, де живе Макс, навіть до того самого будинку. Їде швидко, похапцем і весь час пильно озираючись по вулиці.

Річ у тому, що йому конче треба зайти додому по одну книжку. Дома тільки батько, мати та діти. Діти сплять, але Фріц, не можучи ніде знайти так дуже потрібної книжки, забігає також до спальні. Він шукає її навіть у ліжку дітей. Лорхен і Грета прокидаються. Боже, Фріц дома! Фріц прийшов! А Фріц, забувши про книжку, раптом починає гаряче цілувати блакитнооке, розпарене сном личко Лорхен. Потім, хапаючись, дає сестрам таку «страшенну купу» грошей, що оченята Лорхен стають круглі, як у її ляльки, яка спить поруч із нею на подушці. Потім Фріц

знову біжить до батьків і теж ні з того ні з сього, весь почервонівши, обнімає, цілує їх і прощається — здається, завтра він із своїми панами екстренно виїде за кордон. І то, мабуть, надовго. Дуже-дуже надовго! Більше він нічого не може сказати, бо не має ні хвилинки часу, а братам нехай мама передасть його привіт, сердечний, щирий привіт.

Та так і не знайшовши книжки, зовсім-таки забувши за неї, вибігає так само поспішно, як і вбіг.

А коли, переодягшись, він біжить нагору на своє місце, до дверей покоїв принцеси, ті двері щільно зачинені. Фріц знає, ще там відбувається якесь важне засідання принцеси з графами Елленбергами й сином їхнім Адольфом. У коридорі порожньо Матове блакитне світло, як місячної ночі, сумно й затишно голубить старі портрети на строгих стінах, старомодні постаті із смішними твердими комірниками на шиях, із закритими твердим полотном грудьми.

Голоси в червоному салоні бубонять глухо. Часом зненацька вибухає лункий, неначе з діжки, голос старого графа. І зараз же стихає, як придушений подушкою.

Фріц, заціпивши щелепи, довго тихенько відчиняє двері. Нарешті вони розщіпаються на вузьку щілину. З голосів спа дає шкуринка, і вони стають виразніші.

Старий граф знову сердито бубонить. Йому влазливе, тихо й владно відповідає голос графа Адольфа.

— В такому разі я вмиваю руки! Я вмиваю руки! Робіть, що хочете. Що хочете.

Чути важкі поспішні кроки. Фріц одстрибує на бік і струнко витягується. Двері широко розчиняються, і з них виходить навантажена масивною зігнутою спиною постать старого графа Елленберга. За ним дрібненько шелестить шовком сукні стара графиня, стурбовано ловлячи спину графа великими, як дві круглі сливи, очима.

Фріц ізнову підсувається під двері, знову, як лікар до гру дей хорого, притуляє золотисто-кучеряву голову до щілини.

— Але невже, невже нема іншого способу, графе?! Не та кого страшного?

— Ваша світлосте! Дійсно, цей спосіб жорстокий, але він природний і не викличе ніяких ускладнень. Я розумію ваше хвилювання, ваше почуття. Але дозволю собі, ваша світлосте, зауважити, що часом хороше, прекрасне, гуманне почуття може бути просто злочинством...

Фріц широко розплющує очі: він щойно чув уже десь щось подібне!

— ...Я прошу, ваша світлосте, пам'ятати, що в жертву цій машині була вже принесена одна корона. Вона може загубити й другу. Хто йде до великої мети, ваша величносте, той не повинен спотикатись об маленькі почуття. Ваша величносте! Великим людям життя цілих народів служить тільки матеріалом їхньої великої творчості. Страждання, сльози й кров мільйонних мас є тільки цемент у будівлях геніїв і владарів світу. Що ж значить у цьому масштабі страждання й життя якогось маленького людського індивіда? А надто тоді, коли цей маленький індивід загрожує всій велетенській будівлі? Ваша величносте, простіть мені мою сміливість, але мене навіть дивує така ваша... занадта чулість у цій справі. Я розумію мого шановного батька і його відношення до цієї людини, але ваше, ваша світлосте, мене навіть непокоїть, як ознака того, що ви не зовсім пройнялися провіденціальним значенням вашої ролі. Дуже прошу вибачити мені мій сумнів щодо вас, ваша величносте.

Мовчання. Крапля поту котиться з виска на шию Фріцові, але він не ворухиться.

— Добре, графе, я згодна! Отже, до завтра, графе, до ранку!

Фріц швидко відсувається від дверей, тихенько причинивши їх. Через хвилину вони повільно розчиняються, і з них злодійкувато, задом вислизує граф Адольф. Він безшумними поспішними кроками проносить своє тіло повз Фріца, кругло й заклопотано миючи руки в повітрі.

Чорний вихор із червоним полум'ям угорі миготить у щілині дверей, то в один, то в другий — велика людина спотикається об якесь почуття, у великої людини зайдта чулість, велика людина чогось вагається, бореться сама з собою, мучиться. А вона ж іще не знає, що чекає її завтра!

Фріц одходить од дверей салону, як од катафалка.

* * *

Принцеса Еліза довго стоїть біля вікна й дивиться в сад. Там в оксамитній, шелесливій тьмі сумирно й затишно лежить на кудлатому каштані сяйво світла з лабораторії. Далеко над містом розгорнулося велетенське віяло вечірніх вогнів, і на тлі його вищербленими зубами огризнулися контури башт і велетенських будівель. Там вовтузиться в п'ятьмі земної ночі мільйонна маса цементу для великих будівель.

Князівна Еліза рвучко відривається від вікна й рішучим кроком проходить у спальню. Накинувши на плечі чорне мережане манто, вона виходить на терасу й помалу сходить у сад.

Сухо й шершаво порипує під поважною твердою ходою жорства алеї. Сад припишк і чуйно слухає самотній шершавий рип.

Перед дверима лабораторії принцеса на мить зупиняється й розкриває манто, щоб не перешкоджало набрати якомога більше повітря е груди. Потім помалу озирається, уважно вдивляється під сяйво світла з лабораторії в застиглу темноту кущів і чітко, твердо стукає в двері. Глухе нерівне тупотіння кроків, рип дверей, пасмо світла просто в очі.

— Ваша світлосте?!

Доктор Рудольф аж поступається назад.

Підвівши голову догори, примруживши очі, притримуючи на грудях перехрещені кінці манто, рівно й іпомалу входить принцеса до лабораторії. Вона не помічає ні розгубленості, ні страху радості, ні блисків непокою доктора Рудольфа.

— Щільно зачиніть двері. Замкніть на ключ. Позашморгуйте порт'єри на вікні.

Доктор Рудольф, шкандибаючи, хапаючись, зиркаючи на застиглу біля дверей принцесу, зачинає двері, зашморгує важкі зелені порт'єри. Непевна, несміла радість нишкне в його лиці, а в очах росте непокій і чекання. Може, її світлість зволять сісти?

Ні, її світлість сідати не хочуть. Очі ще більше мружаться. десь далеко-далеко внизу ледве мріє крихітна лабораторія з манюсінькою кузочкою в ній, яка так несміло, так тривожно пригладжує розчепіреними пальцями вогке від поту волосся. Овал матова чистого, рівно-білого лица сухий, кістяний. Чітко виписані уста, що недавно ще так зворушливо були розкриті дитячою увагою, стиснені погірдливою жорстокістю.

— Пане докторе, я прийшла до вас у такий незвичний час у дуже важній справі. Справа

торкається вас.

Дякувагтиза уважність її світлості, висловлену цим тоном, було б зухвальством. Доктор Рудольф тільки злегка вклоняється.

— Коли ви хочете, щоб я вияснила вам цю справу, ви повинні дати мені слово, що ніколи ні одна душа не знатиме нічого ні про цей мій візит до вас, ні про одне слово з нашої розмови.

Доктор Рудольф, розуміється, дає слово, боже мій, звичайно, він дає, він готов...

— Друге: ви повинні дати мені слово, що що б ви не дізналися від мене, ви не вийдете з цієї лабораторії до того часу, поки я вам дозволю.

Тут доктор Рудольф не може стримати свого здивування. Розуміється, він готов дати й це слово, але йому хотілось би наперед...

— Нічого наперед ви не можете знати. Або слово, або ви нічого не знатимете.

— Добре. В такому разі я даю слово.

— Але пам'ятайте що б ви не дізнались, це не може зла мати вашою слова.

— Я пам'ятаю й дотримаю свого слова.

Принцеса Еліа на коротесеньку, непомітну мить закриває примружені очі. Яка суха, жорстка, мертва непорушність постарілого, недитячого лиця!

— Пане докторе, вашому життю загрожує велика небезпека.

Пан доктор непорозумілими широкими очима хлопчика, якому сказано, що він пограбував потяг, вражено, неймовірно дивиться на холодно-мармурове лице.

— Моному життю — небезпека?!

Кому потрібне його малесеньке, самотнє, безневинне життя?! Кому воно що завадило?!

— Так, вашому життю. І великі страждання. Страшні страждання.

Доктор Рудольф шукає хоч крихітну тінь жарту, містифікації в чудних словах, у чудному обличчі.

— Від кого? За віщо?!

— Цього я вам не можу сказати. Ви мусите мені повірити так. Але ви можете уникнути цієї небезпеки під одною умовою.

Принцеса Еліза замовкає, тісніше схрещує на грудях кінці чорного мережива н зневажливо мружить очі на доктора Рудольфа.

Добре, доктор Рудольф готов і на цю умову.

— Але попереджаю: умова буде досить важка для вас. У онах, власне, прийнято ні з чого дуже не дивуватись.

І доктор Рудольф старається не дивуватись. Він хотів би тільки сісти, бо так дуже якимось незручно й неестетично стояти проти гості й переступати з одної ноги на другу.

— Умова така: ви повинні відмовитись од вашої Сонячної машини. Так, пане докторе, від Сонячної машини. Повинні знищити ваш винахід і дати обіцянку нікому ні слова про нього не говорити. Повинні дати — прошу слухати мене уважно! — повинні дати обіцяння ніколи не займатися цією машиною. Під цією умовою ви можете врятувати ваше життя й уникнути великих страждань. Чекайте! Але вам будуть дані всі можливості займатися вашою наукою в інших напрямках. Ви зможете розпоряджатись якими схочете сумами грошей. Вам можуть побудувати які хочете палаци лабораторії; всі засоби культури, розкошів, науки — все до ваших послуг.

Доктор Рудольф, сміючись, обома руками весело зачісує волосся назад: ну, розуміється, це містифікація, це — досить майстерно зіграний жарт її світлості або хитра перевірка його відданості Сонячній машині.

— Ваша світлосте, а жаль, я далі не можу підтримувати ваш жарт, бо вже розгадав його. Але мені дуже радісно, що...

— Пане докторе! Для жартів із вами могли б знайтися інші особи і той факт, що я прийшла сюди, вночі, сама до вас, здається, повинен би досить переконати вас про серйозність моїх слів. Коли автомобіль має переїхати курча, я не можу не зробити спроби врятувати його життя. Тим паче життя людини. Вам загрожує страшна смерть, пане докторе!!

Матово-біле непорушне лице раптом бризкає в нього таким чудним гнівом, ненавистю, що доктор Рудольф чує, як він увесь холодно блідне. І вже нема ніякого жарту, ніякої містифікації, все правда, незрозуміла, страшна, кошмарна правда.

— Я нічого не розумію, ваша світлосте. Але я не смію не вірити вам. Цебто я вірю вже. І коли це правда, то... Вибачте, ваша світлосте, я так здивований, що...

Доктор Рудольф розводить руками й криво посміхається тонесенькими волосинками.

— Значить, я повинен одмовитись од Сонячної машини?! Червона голова мовчки заплющує очі й знову розплющує.

— Через що?!

— Через те, що вона принесе людству величезні нещастя.

— Моя Сонячна машина?! Нещастя?!

— Так, пане докторе.

У кошмарах звичайно годиться не жахатися й усяке страшне безглуздя приймати з якоюсь своєю кошмарною логікою. Але доктор Рудольф ще не має тої логіки. Він дико вдивляється в лице принцеси: це ж кілька годин тому на ньому пашів нелицемірний захват, ще ж так недавно вони всі отут називали цю саму машину геніальним, великим винаходом.

— Нічого не розумію! Моя машина — і нещастя?! Та чим же саме?!

Князівна Еліза приготована до цього запитання. Вона знає, що хоч що вона скаже, воно не буде перекональне для пана доктора. Нещастя буде через те, що машина внесе анархію в

громадянство, зруйнує всі підвалини його, викличе страшенну, криваву боротьбу, знищить усі здобутки культури.

Дійсно, для доктора Рудольфа ці аргументи не перекональні його Сонячна машина, його прекрасний винахід це джерело сили, радості, життя, щастя, воно може бути джерелом нещастя?! Що за безглуздий, дикий абсурд?! Хто це сказав? Як смів це хтось сказати?! Який нахабний йолоп смів так роз'яснити?!

Голі, одверті очі двома сіро сталевими вістрями гнівно, сміливо встромляються в рівно-біле застигле лице. Хлопчачого в них нічого вже нема Волосинки уст витягнулися рівною натягнутою лінією.

Князівна Еліза ще більше примружує очі.

— Пане докторе, я вважала за потрібне попередити вас. Ваше діло вибирати. Але я звертаю вашу увагу, що ваша незгода на цю умову не врятує машину. Машина мусить так чи інакше зникнути Хочете добровільно без жертви своїм життям оддати її?

Доктор Рудольф раптом увесь перегинається до князівни й чудно, скісно витягає до неї голову. Нижня щелепа хижо випинається наперед, вишкіривши густий білий гребінець зубів; очі фосфоричне, як у котів порочі, поблискують, кулаки стиснуті й притиснуті до грудей.

— Ні!! Ні, принцесо! Чуєте: ні!!

Принцеса інстинктивно, машинально відхиляється назад. Він зараз стрибне, ввіп'ється лапами в горло, загризе, розшматує.

— Ну, що ж? Ви, значить, засуджуєте й себе на смерть. Доктор Рудольф сильно розгинається.

— Нехай! Тільки з моїх мертвих рук вони можуть узяти машину Будь ласка!

Принцеса злегка знизує похилими плечима.

— Ваша воля. Але кому яка користь од того?

Доктор Рудольф пильно, тяжко дивиться в лице принцесі.

— Невже ви, принцесо, гадаєте, що я можу віддати машину и жити після того??

— В житті є багато інших цінностей, крім машини. І, може, більших за неї.

На столі м'яко деренчить телефон. Доктор Рудольф озирається і, зараз же забувши, знову повертається до принцеси.

— Більші за машину?! Які ж можуть бути більші цінності за щастя визволення всіх людей?

Тепер принцеса Еліза мовчки, непримружено, чудно вдивляється в доктора Рудольфа.

— Які? Для вас особисто можуть бути більші деякі цінності Наприклад...

Несподівано рівно-біле лице заливається ніжно-червоним вогнем. І в ту ж мить широкі густі брови гнівно похмурюються, голова відкидається назад. Очі зневажливо, погордливо примружуються.

— Ну, це ваше діло. Коли для вас немає нічого дорожчого, то... Отже, а дробила все, що могла.

Телефон знову м'яко, настійно й довго деренчить. Доктор Рудольф сердито кидається до нього й виключає апарат із току. І зараз же знову поспішно шкандибає до принцеси.

— Отже, пане докторе, ви не згодні?

— Ваша світлосте! Я все ж таки й досі не можу повірити, що це все дравда, що це не... не сон, не кошмар. Це таке незрозуміле, таке абсурдне, дике, це так не сходиться з тим, шо... Ради бога, роз'ясніть ви мені, як це...

— Пане докторе, це не сон. Ще раз повторюю: ви повинні знищити ваш винахід, відмовитись од нього, наїки забути за нього. Коли цього не зробите, вам грозять великі страждання й смерть. Це є факт. Більше нічого я вам роз'яснити не можу. Приймаєте умову?

— Ні, принцесо, не приймаю.

Принцеса чудно мовчки дивиться в спокійне вже й непохитне лице з твердими, голими, ясними очима.

— В такому разі прощайте.

І, немов тікаючи від чогось, швидко повертається, хапливо відмикає двері, виходить до передпокою й, так само хапаючись, одмикає другі двері. Доктор Рудольф поспішає вслід, тупчиться біля неї, незграбно намагаючись допомогти, але принцеса відчиняє сама й другі двері й майже вибігає в сад.

Доктор Рудольф із порога проводить очима чорну постать і помалу замикає двері.

В лабораторії так само рівним широким кругом лежить на столі, на розкладених аркушах рукопису, на тарілці з сонячним хлібом, на камінцях із геліонітом рівне світло лампи. Так само вгорі та по кутках круг пальм застигла тепла зеленкувата тінь. Але немає вже затишку, радісної скупченості, співочого гімну захвату Розгублено, помертвіло блискають металічні частини апаратів; холодно, по-чужому порозташовувалися склянки, слоїки, рурки; порожніми, мертвими рядками рябіють списані аркуші рукопису. І радісно-золотиста, зелено-червонява маса на тарілці дихає не сонцем, а льохом.

Доктор Рудольф люто відшморгує важкі зелені завіси, роз чиняє вікно, впускає живе, тепле, запашне повітря з саду, метелики, нічні мушки, шелест листя, гомін міста. Але лабораторія не оживає. Чорною домовинкою стоїть на столі Сонячна машина, дивлячись у темну стелю одним своїм круглим оком. Роз'єдналось усе, зчужіло одне одному, стало далеким і моторошно мертвим.

Доктор Рудольф зупиняється серед лабораторії й неймовірно, непорозуміло оглядається. Але так, дійсно, вона стояла щойно он там. І він дав їй слово І, може, вже ось-ось через кілька хвилин усе зникне: і машина, і лабораторія, і сад, і не бо, і саме сонце. Навіки, назавсігди, без останку все зникне.

Доктор Рудольф зривається з місця і, шкутильгаючи, швидко ходить по лабораторії, мнучи руками голову.

Але для чого ж вона це все казала?! Невже справді вірила, що він, давши слово, вже не втече, не буде всіма силами, всіма засобами боротися за своє життя й за машину? Невже вона така

наївна?

А для чого ж у такому разі було говорити йому все, вимагати відмовитись? Це ж, значить, попередити його!

І знову доктор Рудольф ходить, знизує плечима, дико озирається, знову ходить і думає.

Враз зупиняється і, скося дивлячись у куток, тісно, рішуче стулює губи. Так, він дав слово не покидати лабораторії без ъ дозволу. Добре, він слова свого дотримає, але він не давав слова добровільно віддати в руки божевільних злочинців працю свого життя. О ні, цього він їй не обіцяв, і цього вони не матимуть!!

Доктор Рудольф знову біжить до вікна, зачиняє й щільно запинає його важкими зеленими порт'єрами. Потім навшпиньках перебігає до спальні й витягує валізку. Розклавши її на підлозі біля столу, він хвилинку міркує, переводячи очі з чорного апарата на геліоніт, на рукопис. Так, добре. Озирнувшись іще раз на вікно й на двері, він, хапаючись, викручує із Сонячної машини скло, дбайливо обгортає його ватую, загортає в папір і кладе у валізку в самий куточок, теж обкладений, як гніздечко, ватую. Тут йому буде м'яко й безпечно від стусанів. Після того так само навшпиньках, скося, хитро й хижо позираючи, приносить картатий плед, розстеляє його на відлозі й висипає на нього із слоїків сірі камі!нці з золотисто-ієрвонявими жилками й крапками. Старанно загорнувши їх у плед, доктор Рудольф укладає пакунок у валізку, обережно розминаючи руками гострі виступи. Чудесно — лежать щільно й спокійно.

Тепер рукопис. Трохи недописаний. Нічого: головне є. Рукопис у газетний папір.

А тепер усе прикрити газетами, щоб тісніше лежало. Пальми, квіти, застигли метелики, чорний осліплений апарат, усе напружено, пильно слідкує за кожним рухом людини з розкудовченим волоссям, що рятує працю свого життя.

Валізка міцно, туго зав'язана, затягнена ремінцями. В кутку під невеличким столом, заставленим різним приладдям, купками негодящого скла, є ляда до льоху, невеличкого льоху, приладнаного для зберігання в темноті та холоді різних хімічних препаратів і елементів. Стіл обережно відсовується на бік, підіймається ляда, і доктор Рудольф невеличкими східцями зносить валізку на саме дно льоху. Поставивши столик на місце, доктор Рудольф біжить до великого столу, висуває шухляду й вибирає в ній із купки одне скло. Воно цілком подібне до того, що він щойно викрутив із апарата, таке саме кругле, опукле, з нарізами по краях, зовсім-зовсім таке саме, як те, тільки з невеличкою різницею, хе, зовсім малесенькою різницею: в ньому нема геліоніту.

Доктор Рудольф із хитро-хижою посмішечкою ввірчує скло в чорний апарат і хитає головою: будь ласка, маєте Сонячну машину! Ах, іще вам геліоніту треба? З охотою, скільки хочете!

Доктор Рудольф зносить із кутка жмені сірих дрібно побитих камінців і складає їх купою на столі побіля апарата. Будь ласка, маєте все! А, ні, ще не зовсім усе!

Доктор Рудольф швидко повертається до телефону й простягає руку. Але тут же спиняє себе: ні, телефоном не можна, хто знає, хто слухатиме розмову.

Доктор Рудольф хапає чистий аркушик паперу й гарячкове пише:

«Дорогий Макс! Як тільки одержиш цього листа, зараз же зателефонуй мені або мамі. Коли ж зі мною що-!небудь трапиться, то прийди за допомогою мамі до моєї лабораторії. Там у моєму льоху ти знайдеш валізку. В ній є рукопис. З нього ти довідаєшся про все, що треба. Збережи

все, що у валізці, поки я попрохаю вернути. Коли ж я помру, то лишаю тобі заповіт: провадити далі моє діло, велике значення якого, я певен, ти сам із рукопису зрозумієш. На жаль, більше нічого не можу написати. Будь веселий, бадьорий і здоровий. Обнімаю.

Твій Рудольф

P. S. Помсти не треба. Найкращою помстою буде перемога моєї Машини».

Конверта заліплено, адресу написано. Тепер тільки на хвилину вийти з лабораторії на вулицю. На одну хвилину. Він же не давав слова, що ні на хвилину не вийде? їй треба, щоб він не втік. Він не втече, але на хвилину має право вийти.

І каштани, і кущі відцвілого бузку, і весь сад напружено слідкують за розпатланою людиною, що навшпиньках, кутиль-гаючи в темі, тихо прокрадається алеєю до хвіртки в мурі. Зорі з неба хитро й хижо кліпають очима, скоса поглядаючи в бік графського будинку. Темно у всіх його вікнах, тільки троє з них світяться червоним світлом, наче три квадратів білі щачки.

А коли нарешті тихо зачиняються двері за розпатланою людиною, в руках якої вже нема білого конверта, і каштани, і весь сад, і зорі з полегшенням зітхають, і скоса, хитро поглядають на три червоні блищачки.

Доктор Рудольф одшморгує порт'єри на вікні — тепер, будь ласка, заглядайте, слідкуйте, нишпорте, скільки хочете. Він бере книжку в руки й сідає в фотель близько лампи Метелики трипотять лахматими крильцями, обліплюючи лампу, домагаючись своєї смерті.

Темно-сірі похмурені очі уважно ходять од краю до краю рядків, доходять до низу сторінки, вертаються вгору, знову ходять по рядках і раптом застигають, тьмяно-скляні, невидющі.

Каштани стиха, обережно шепчуться. Ніч, закутавшись у темно синю кирею, з сумною посмішкою зітхає, зазираючи разом у лабораторію і в три червоні прямокутники їй видно: в червоному салоні біля вікна у глибокому фотелі сидить із книжкою в руках молода дівчина в короні червоного волосся. Зелені похмурені очі уважно ходять по рядках од краю до краю, спускаються аж до низу сторінки й раптом підводяться. Підводяться і, чекаючи, пильно вдивляються в сад— ні, лежить на каштанах біло-синє сяйво, лежить уперто, рівно, непорушне. Дівчина нетерпляче підводиться, ходить із кутка в куток, тісно стуливши уста, і знову дивиться в сад! світиться в лабораторії.

Ах, та чого ж він не тікає нарешті? Чого ж дожидається там із своєю проклятою Машиною? Невже оте дурне дане слово?

Чоловік у лабораторії кладе книжку на стіл і нетерпляче підводиться. Чуйно, стиха шепчуться каштани, м'яко шарудить темно-синя кирея ночі Ах, та чого ж вони нарешті не йдуть? Чого їм іще треба?!

Тужно й самотньо годинник на церкві вибиває першу годину. Гомін міста стає глухіший, як гуркіт поїзда, що віддаляється.

Дівчина в червоному салоні, наважившись, підходить до телефону.

Невже втік? Невже посмів зламати слово?! Телефон не відповідає. Ах, він же вилучив його. Тоді дівчина рішуче бере чорне мережане манто, накидає на плечі і, чуйно прислухаючись, навшпиньках прокрадається в сад.

Ніч зітхає їй видно:: у вулиці-колодязі по вузькій кімнатці, де міхурами понапухали вогкуваті стіни, гарячкове бігає чоловік од стіни до стіни. Так бігають ті людські ыстоти, яких їм подібні замикають у клітки з ґратами. Час від часу він лапає телефонну рурку, натискує на гудзика й диктує автоматичну телефонограму?

«Руді, ради бога, моментально зателефонуй мені, як прийдеш додому. Я телефоную тобі весь вечір і всю ніч — і ніякої відповіді. Дуже, надзвичайно, смертельна важна справа!!»

Ніч посміхається темно-синіми устами: Руді стоїть біля телефону й тьмяно скляними, застиглими, невидючими очима дивиться в сад Раптом Руді сильно стріпує головою, силкуючись скинути налиплий жах, і нетерпляче йде до дверей. Він стоїть на порозі й пильно, жадно діривить очима темну теплу кирею. Тихо. Несміло перешіптуються кущі бузку, вітер пухнатою свіжою лапкою майже по гарячому лиці; сумирно-тужно кліпають блакитно-зеленкуватими очима далекі зорі.

Тш! Обережний скрегіт піску під ногами Ага, нарешті!

Розпатланий чоловік випростовується, швидко, сильно заґрібає волосся на потилицю й розпинає себе на чотирикутнику дверей, уп'явшись руками в одвірки: тільки через його труп вони пройдуть усередину.

Самотній, легкий рип піску. Такий самотній, обережний і легенький Хто то може бути?

На освітленій лисині алеї з'являється чорна струнка постать.

Вона зупиняється й обережно задирає голову, силкуючись зазирнути у вікно Не видно їй. Ні, і звідти не видно! Хе!

— Вибачте, принцесо, я тут, я дотримую слова, ви можете не турбуватись.

Чорна струнка постать помітно здригається, шпарко повертає білу пляму лица на голос, якийсь мент стоїть непорушне, от-от щось скаже, крикне, і, не сказавши нічого, рівно, гордо повернувшись, зникає за тими кущами, з-за яких вийшла.

І знову дівчина з короною червоного волосся сидить у фотелі біля вікна, похмуреними, зеленими очима водя-чи по рядках розкритої книжки. Час од часу вона вперто дивиться в сад: ще світиться, він саме збирався тікати, вона перебила Але він утече: страх смерті дужчий за слово честі сина льокая. Він утече!

І знову доктор Рудольф уважними невидючими очима во дить од краю до краю рядків і нашорошено кожним волоском ловить звуки ночі: вони зараз прийдуть, вона перевірила — і вони прийдуть.

«Руді! Де ж ти?! Благаю, моментально телефонуй Я всю ніч сидітиму біля телефону Чуєш?!»

А внизу під покоюми графів у маленькій льокайській кімнатці на гарячій подушці лежить золотисто-кучерява голова з розплющеними, безсонними, палаючими очима дивиться в тьму.

Ніч багато ще іншого бачить. Точаться з кам'яних скринь під її темні!крила мільйони розплющених і заплющених страждаючих очей. І від них блідне й сірів темне лице ночі.

* * *

Софі вражено зупиняється серед червоного салону з тацею з руках: у фотелі, притулившись чолом до його спинки, спить її срітлість принцеса. Долі, як кітна з випнутою спиною, розкарячилась книжка. Всі лампи горять, і червоне світло їх таке хиряве, худосочне. В розчинені вікна буйно, розгонисте, триумфуючи котяться золотисті сонячні хвилі, джерготіння горобців, гуркіт вулиці.

Червона голова ворушиться й раптово скидується догори. Що таке? Що сталось? Де вона?

Софі злякано ставить каву на стіл біля канапи. Вже дев'ята година. Граф Адольф Елленберг із своїми секретарями дождаються вже з півгодини внизу, прохаючи обіцяної їм аудієнції. Коли її світлість дозволять...

Її світлість раптом боляче зморщує брови й для чогось рідко дивиться в сад. Там нічого особливого немає. Дідусь Йоганн, підперезаний зеленим фартухом, стриже машинкою траву і з кимсь мирно перебалакує, повертаючи голову назад.

Принцеса помалу відходить од вікна й зупиняється коло столу, задумливо обводючи пучкою круг шапочки чайника. Стоїть і водить, стоїть і водить.

Софі теж стоїть і тривожно, з острахом блукає очима навкруги. Водіння іпучкою по чайнику так стомлює її світлість, що вона безсило пускає іруку вздовж тіла й стоїть зовсім ве-порушно. Стоїть і Софі, не сміючи рухнутись і лякаючись щораз більше та більше.

Принцеса раптом глибоко втягає в себе повітря, із шумом рішуче видихає його й підводить голову. Яке жорстке, сухе, колюче лице!

— Скажіть графові Адольфові Елленбергові, що я прийняти його не можу, я ще в ліжку. Але я даю... свою згоду. Чуєте? Даю згоду. Ідіть. До мене не приходити, поки не покличу.

— Слухаю, ваша світлосте.

Принцеса Еліза зашморгує портъери одного вікна й сідає біля нього в той самий фотель. Одкинувши голову на спинку, вона сидить без руху. Сонячне світло, прориваючи червону тканину, гріє червоним тьмяним одсвітом тугу точеяу шию й дужку кістяного чіткого овалу. Раптом голова швидко відривається від фотеля й нахиляється до щілини портъери. Внизу алеєю йде троє чоловічих фігур із оголеними шиями в мережаних жабо. Одна з жіночим м'яким задом і ласкаво витягнуною наперед головою йде попереду, кругло потираючи руки.

Принцеса гидливо заплющує очі й знову відкидає голову назад.

* * *

А три постаті прямують просто до лабораторії. Двері замкнені, але вікно широко розчинене. Дзвінок весело, поспішно дзюрчить у передпокої.

Доктор Рудольф, схилившись головою на руку, сидить у фотелі біля столу. Лампа блідо, майже непомітно горить серед щедрого, буйного світла сонця, що широко б'є скісними про мснями в інший бік, ніж учора увечері. Раптом скудовчена голова швидко підводиться, озирається, шукає, згадає, скидується.

Знову весело, настійно й довго дріботить дзвінок.

Доктор Рудольф нашвидку зачісує пальцями волосся, тре долонями лице і, провалюючись

однією ногою в підлогу, біжить до сіней.

— Руді, дорогий, вибачте, ви, певно, працюєте? Ми перебили вам роботу? Ради бога, простіть. Дозвольте вам представити моїх секретарів. Ми за вами, дорогий професоре. За вами. Ваше геніальне відкриття зробило такий надзвичайний ефект, що мені дано наказ моментально скликати наукову комісію й представити їй вашу працю, дорогий Руді. Комісія представників уряду й науки вже чекає на вас.

Граф Адольф ніжно веде «професора» під руку до лабораторії, любовно заглядаючи йому в очі, сяючи захопленням і нетерплячкою.

Доктор Рудольф слухняно шкандибає поруч і часом скося швидко зиркає на зазираюче до нього погнуте лице з синюва то сірими невеличкими очима в жовтих віях.

Вони чи не вони?

Еге ж, еге, чекає комісія, хвилюється. А чого це й досі в до рога Руді світиться лампа? Для якогось експерименту? Ні? Лле що таке з Руді? Чого такий... не радісний вигляд? Може, не дай боже, що-небудь неприємне виявилось у винаході?

Руді раптом повертається всім лицем до графа Адольфа й чудно, пильно вдивляється в нього, а на волосинках у куточках розтягається хитра посмішка.

— Що, Руді? Що з вами, голубчику? Що так дивитесь? Цілком щире здивування, цілком правдиве занепокоєння.

Вони чи не вони? Доктор Рудольф помалу, роздумливо загібає волосся й мовчки дивиться в підлогу.

— Я трохи стомлений. Всю ніч працював. Ну, нічого. Так треба їхати? Га? Зараз?

— Любий Руді, коли ви стомлені або вам не хочеться, то можна й подождати Ради бога, ве насилуйте себе! Ви тільки скажіть, а все останнє буде по глаголу вашому, їхати — так поїдемо. Не їхати — ми моментально зникаємо з ваших очей, а комісію призначимо на той час, який ви визначите.

Руді уважно слухає. Секретарі поштиво стоять осторонь і з побожністю посміхаються до великого вченого.

Вони чи не вони?

— Ну що ж, можна й їхати. От тільки?.. Я вчора обіцяв принцесі сьогодні вранці продемонструвати їй іще раз Машину. Не знаю, чи буде це зручно...

— О, її світлість, напевне, не буде на вас у претензії. Доктор Рудольф живо повертається до графа Адольфа.

— Ви так гадаєте?

— Я не сумніваюсь, її світлість так учора була захоплена цим великим одкриттям, і вона так глибоко шанує науку, що...

— Ага... Ну, так.. Хм!.. Ну, а я таки спитаю її дозволу.

— О, будь ласка! Будь ласка! Може, дозволите мені за вас спитати?

— Ні, дякую, я сам.

Граф Адольф злегка вклоняється й відступає трохи набік, а доктор Рудольф задумливо, повільно бере телефонний апарат у руки. Німа порожнеча. В чому річ? Ах, так, апарат вилучений.

— Гальо!

Екран запнутий, голос чийсь чужий.

— Я хотів би говорити з її світлістю.

— Я вас слухаю.

— Тут доктор Штор. Вчора я обіцяв вашій світлості сьогодні вранці продемонструвати свій винахід. Але граф Адольф просить мене негайно поїхати з ним для демонстрації Машини перед урядовою комісією. Я прошу дозволу у вашої світлості відсунути нашу демонстрацію.

В рурці телефону напружена, дихаюча тиша.

— Ви чуєте мене, ваша світлосте?

— Так, я чую...

І знову мовчання, живе й трудне.

— Отже, дозволяєте, ваша світлосте?

І раптом сильно, голосно, металічне б'є у вухо:

— Дозволяю!

Клацає апарат, і настає мертва тиша. З якою ненавистю, з якою жагучою огидою вдарила цим словом Значить, це — не вони? Значить, може, ці рятують, перебивають чийсь інший план? Бо чого ж із так лютою нехиттю крикнула вона цей дозвіл, так довго вагавшись?

Доктор Рудольф хитає головою дозволено. Але сам стоїть на місці й задумливо пальцями тріскі, дивлячись під ноги. Коли це не вони, коли це рятунок, то як же везти цей апарат із цим склом?

Він швидко підводить голову й ловить очима лице Адольфа. Воно повне поштових чекань, співчуття, ніжності, хіба що трошки стурбоване. А сонце таке гаряче, золоте та одверте. Як може бути при цьому сонці щось сховане, темне, кошмарне? І чи не кошар бус отой нічний візит?

— Ну, їдемо! Тільки я думаю, що цей апарат...

Доктор Рудольф знову зупиняється, похнюплюється й нерішуче зачісує волосся. Значить, треба змінити скло? А як вони?

Він спіднизу зиркає на графа Адольфа граф скоса строго показує секретарям очима на чорний апарат. Секретарі кивають головами.

Нічого такого в цих знаках немає. Просто показує на апарат Цілком натурально. Але краще все-таки скла не зміняти. Коли дійсно чекає комісія, можна ж вернутись і взяти справжнє скло — помилився, забув, що не те скло, працював усю ніч — і в голові замакітрилось

— Вибачте, графе, я затримую вас Але я трохи, розумієте, хвилююсь перед таким кроком.

— О, це так натуральне! О, будь ласка! Комісія підожде. Ради бога, Руді, ви можете, коли хочете.

— Ні, що ж, їхати — так їхати. Але я мушу ще одягтися... Так незручно? Як ви гадаєте?

— О, на великих людях усяке вбрання парадне! Ви можете не турбувати себе переодяганням

— Хм! Ви гадаєте?

— Запевняю вас, дорогий Руд. Не варто. Так значить, здається, вони.

— Ну, не варто, то й не варто. Отже, їдьмо!

Док гор Рудольф хоче сам узяти апарат, але секретарі з таким жахом кидаються віднімати гордістю й побожною поштивістю несуть удвох це легеньке незграбне збудування, що доктор Рудольф аж ніяковіє.

Ні, здається не вони!

Сонце з самого порога хапає доктора Рудольфа в пекучі обійми, цілує в чоло, у примружені повіки, розхристані груди. Господи! Що ж злого може статися з дитиною Великої Матері? Хто посміє торкнутися волосу улюбленого сина її? Он йоганн стриже траву, майбутній сонячний хліб свій і всіх людей. Он графівна Труда стоїть на терасі й солодко позіхає й потягається на сонце. Гудуть угорі аероплани, перехрещуючись нитками в усі боки. При чому ж тут смерть і всі страхіття?

Проходячи під вікнами принцеси, доіктор Рудольф задирає на хвилину голову. Одно вікно запнуте червоною завісою, затулене від сонця, від вогневого ока життя.

Доктор Рудольф не бачить, як од його руху за червоною порттьєрою відсахується назад червона голова. Він не може бачити, як вона знову зараз же притуляється до щілини й проводить його шкандибаючу спину зеленими, жорстко похму-ренимн очима.

Авто труситься від нетерплячки швидше повезти велике відкриття на суд представників науки. Граф Адольф, як наречену, підсаджує дорогого Руді в екіпаж і всю дорогу ніжно заглядає йому в очі — бідний Руді всю ніч працював і стомився. І коли авто спиняється перед великим урядового типу будинком, оточеним садом, знову ніжно зсаджує, притримуючи попід лікоть.

Їх уже ждуть. Уже в передпокої зустрічає їх двоє добродіїв, професор такий і такий та професор такий і такий (прізвищ Рудольф не може розібрати). Такі поважні, сиві, чисто поголені, з такими гідними довір'я лисинами. Один зовсім, як пастер, в окулярах і з милою, теплою посмішкою на гарних устах. Всі зараз же рушають до зали засідання комісії. Ще треба вийти трошки нагору, на другий поверх. Пастор-професор так уважно, так обережно балакає, так навіть трошки чудно поспішає згодитися з усім, що каже доктор Рудольф. І він, і граф Адольф із обох боків підтримують його попід руки, наче боячись, щоб він не впав і не розбився.

Великий, похмуро-строгий коридор із м'яким килимом, який ховає найменший шум кроків. І ряд

дверей, поважних, міцних, суворо урядових. Пастор швиденько вибігає наперед, відчиняє одні двері й відступає набік — він не сміє йти попереду великого вченого. І граф Адольф теж не сміє, теж пропускає наперед, з ніжною поштивістю підпихаючи у спину. Доктор! Рудольф — що його зробиш із цими церемоніями? — мусить іти першим. Він увиходить у двері, за ними — ще одні, напіводчинені (подвійні двері, щоб ніякий гомін не заважав науковій праці!). Доктор Рудольф одчиняє й другі й переступає за поріг їхній. Дивна кімната, цілком порожня, якесь ліжко в кутку, невеличкий столик, стілець і більше нічого. Вікно вище, ніж звичайно бувають вікна, й заграшоване тонкими прутами.

Доктор Рудольф здивовано озирається назад, але очі його замість людських облич упираються в жовту блискучу стінку диерей — уся процесія, професори, граф Адольф, секретарі з апаратом безшумно зникли. Доктор Рудольф сильно злякано пхає рукою в двері, але вони не відчиняються, а під рукою м'яко вгинається підстилка, обтягнена поверх жовтою цератою. (Такою самою цератою пообтягано всі тіні, ліжко й навіть столик).

— Графе Адольфе!

Але крик чувається задушеним, маленьким, як у сні, і падає десь тут-таки під ноги без ніякого сліду й відгомону. Доктор Рудольф люто з усієї сили натискає плечем на двері — наче в кам'яну стіну.

«В божевільні!!»

Доктор Рудольф чуває, як кінчики пальців починають дрібно-дрібно труситись. Він ніби зовсім спокійний, а пальці трусяться самі собою. Він навіть посміхається: яка дурниця — здорову людину в божевільню замкнути! А сам чує, як пальці щораз більше трусяться, як за ними починає страшенно, тоск-но душити груди. Вікно розчинене, за ним навіть видно вершки дерев, осяяних сонцем, а дихати трудно, задушно, хочеться рознести ці жовто-сірі, блискучі, німі стіни.

Доктор Рудольф, чудесно знаючи, що цього не треба робити, знову скажено б'є плечем у двері. Але вони ані ворухнуться. І так само, знаючи, що кричати не треба, чужим, диким, страшним собі самому голосом кричить:

— Пусті-іть! Пусті-іть!

Крик б'ється об м'які стіни й падає тут же під ноги. За дверима мертва тиша. А вони ж напевне звідкись підглядають за ним!

Доктор Рудольф чуває, як ноги теж дрібно дрібно трусяться й стають млосні. Він трудно переходить до стільця й сідає. Стілець теж оббитий м'якою підстилкою, вкритою цератою. Стоїть твердо, непорушне — пригвинчений до підлоги. І столик непорушний...

Доктора Рудольфа вмить підхоплює сліпим, лютим душним вибухом і кидає по кімнаті з кутка в куток. Сам знаючі, що треба якось інакше поводитись, що це тільки на шкоду йому, він скажено набігає на двері, б'є в них кулаками, плечима, ногами, несамовито, жахливо кричить. Але відповідь йому одна: мертва тиша стін; тільки знадвору долітає мирне, безжурне цвірінкання горобців.

І знову доктор Рудольф опадає й ледве добирається до стільця. Він чує, як по підборідді стікає йому густа, липка слина, як пасма волосся нависли на очі, як піт лоскітне й їдко скочується на очі з чола, але йому несила підвести руку до лица. Заморено, трудно дихаючи, він сидить, перехилившись наперед і тьмяним поглядом водячи по блискучій, теж обкладеній тою самою

проклятою товстою цератою підлозі, на якій видно порохняві сліди його ніг.

Так от про які страждання говорила та! Вона знала. Вона навмисне скувала його словом. Це вона засадила його сюди. Значить, це — помста за те, що в алеї чи за коронку? За що б не було, а помста хороша, слава тобі, прекрасна принцесо, — тепер змито й урятовано твою і твоєї коронки честь!

* * *

Пані Гольман дуже стурбована: з її любим хлопчиком, її красунем Максом, діється щось непевне, щось тяжке. Вчора звечора тоскно гасав по своїй кімнаті, весь час комусь усе телефонуючи, щось гарячкове писав, дер на шматки, щось палив (ох, ця політика, не доведе вона до добра бідного парубка!). А то раптом приходив до неї, чудно балакав, із незвичною, соромливою, прикритою жартом ніжністю обнімав, наче матір. І так десь, видно, хотілось йому справжньої, рідної матерньої ласки. І знову тоскно бився в своїй хатині, все клацаючи телефоном, все пробуючи з кимсь балакати.

А тепер от, обхопивши голову руками, сидить і сидить біля столу, не рухаючись. Уже й кава простигла на столику, уже час би давно й на службу йому йти, а він і не поворухнеться.

Пані Гольман зазирає в щілинку дверей і зітхає. Широке, жовто-вощане, зморщене лице її з широко розставленими круглими оченятами засмучене й занепокоєне. Напевне, з тою красунею, що раз сюди приїжджала в такому шикарному авто, щось не до ладу сталося. Де ж таки такому голодранцеві з такою багачкою любитися!

От підводигь голову й ліниво дивиться на годинник. Та вже одинадцята година, дивись, хлопче, не дивись. Ага. знову до свого телефону. Ну, так — і знов ніхто не обзивається.

Пані Гольман зітхає й тихенько відходить до дверей. А Макс у люїї, ь одчаї знизує плечима и бігає по кімнаті.

Рангом зупиняється й хмарно дивийся в одну точку. Потім блідо, ійдливо посміхається й розвезеним, недбалим, але рішучим кроком підходить до телефону. Не перестаючи гидливо, насмішкувато кривити уста, ліниво мружачись, вилучає екран, надушує іудзика цифр і слухає. Низько контральтовий із м'яко-металічними владними нотами жіночий голос.

Макс іще недбаліше схиляє голову набік, наче збираючись до легкої розмови з приємною дамочкою.

— Я хотів би говорити з принцесою.

— Я тут сама. Хто говорить!

— Говорить ваш тайнии приятель. Ім'я не важне. Хочу вас про дещо попередити. Ви слухаєте мене?

— Так, слухаю.

— Вчора ви дали графові Елленберюві обіцянку прийняти в себе сьогодні о дев'ятій годині вечора пана Мертенса. Я вам раджу цього не робити Як бачите, про візит відомо не тільки вам трьом... Ви слухаєте мене?

— Так, слухаю

— ...не тільки вам трьом, як ви це ставили умовою, а ще й іншим. Відомо це й одній організації, яка шукає зустрічі з паном Мертенсом. Ви розумієте, чим це загрожує вам і тим людям, що у вашому домі? Отже, раджу ніколи взагалі пана Мертенса в цьому домі не приймати. Ви розумієте мене?

— Розумію. Хто ви?

— Ваш великий приятель, гарячий прихильник, ваш вірний слуга, готовий за вас і за ваші ідеї на смерть. Отже, послухаєтесь моєї поради?

— Побачу. Але в кожному разі дякую. Не можете сказати, як вам стало відомо про візит? Макс гидливо мружить очі на стінку.

— Не можу, ваша світлосте. Задовольніться тим фактом, що ваша тайна відома іншим. Отже, можете заспокоїти вашого раба чи ні! Приймете пана Мертенса?

— Побачу, сказано вам. Більше нічого не маєте сказати?

— Маю. Коли ви мене не послухаєтесь, то... Макс стримує себе й додає. — .. то негайно пишть тестамент. І порадьте зробити це саме панові Мертенсові, коли він іще не зробив. Прощайте, принцесо. До побачення на тому світі!

Пані Гольман поспішно підходить до щілини: ну, слава богу, добився, поговорив таки Зразу повеселішав хлопець, навіть посміхається.

Але пані Гольман вражено бачить, як хлопець лягає на ліжко лицем униз і лежить, як мертвий. Вона тихенько входить, обережно забалакує, ніжно тягне за плече, сіле Макс, здається, не чує. Кава ж зовсім холодна, на службу треба йому йти, кімнату треба прибирати.

— Максе! Хлопчику, що вам таке? Га? Чи не хорі ви, сохранный господи? Оце лишенько! Максе?

Макс злегка підводить голову від подушки, але не повертає її.

— Пані Гольман, коли не хочете забруднитись о погань, то не торкайтесь до мене. Плюньте в мене й ідіть собі до своєї роботи!

І знову кладе лице в подушку

Пані Гольман злякано дивиться на чорно-синю голову й розгублено стоїть із розкритими блідо-синіми устами на жовто-вощаному лиці.

* * *

Увесь графський будинок від гори до низу принишк, затих, похнюпився. Прислуга ходить навшпиньках, балансуючи руками, говорить пошепки з виразом застуканих злочинців.

А Фріц, а золотистий і рожевий, як дитина після сну, Фріц не може втримати щасливої, кричущої посмішки. Його ніхто не може бачити в його підвальній кімнатці, з якої видно тільки ноги тих, що проходять повз вжню — двері в нього замкнуті на ключ, але йому проте ніяково, соромно й сумно за свою посмішку. І він нічого не може зробити: щастя само, без його дозволу, співає в ньому, розмахує руками, танцює, як п'яне. Зараз він вийде на волю, зараз-зараз він візьме свою валізочку в руки, валізочку з бомбою, револьвером, з потайним телефоном, попрощається з цим бідним домом і... не буде вбивати. Не буде в грудях цієї млосної огиди,

цього зойку, цього дряпання кігтями то мозку.

Правда, Фріц не знає точно, що там сталося в тих графів та принцес. А коли не знає, то як він може сумувати з незнамого, невідомого? Щось із принцесою, золотистотілою, величною, недосяжною принцесою. А що саме — невідомо. Два рази був у неї граф Адольф, про щось таємно радились, замкнувши навіть двері. А потім принцеса зачинилась у себе, не схотівши на обід зійти й навіть Софі не допускаючи до себе.

Як же може Фріц сумувати, не знаючи чого? Але хоч би й знав, то як сумувати з цих дурниць, знаючи всі їхні сумування смертельним жахом? Що сум, що туга, що найбільше страждання перед тим, що стоїть уже над ними, що з кожним цокком годинника насуває все ближче й ближче свою страхітну пащу! Найлютіша мука перед ним є радість і щастя.

Ходить шепіт по будинку, збожеволів доктор Рудольф, од-правили в лікарню. Ну, значить, щасливий доктор Рудольф, бо є ще щось безмірно страшніше за божевілля. Чи може ж із цього сумувати Фріц!

Ходить шепіт: старий граф заарештував графівну Трудю, не допустивши з дому, одібравши в неї всі гроші. Була дуже тяжка сцена між ними. Але що це тяжке перед тим, що ось-ось жде на них?

Фріц щиро хоче сумувати, але щастя п'яне товчеться в ньому і, як піну, як шумування вина, витискає на уста усміх за усміхом Він зараз вийде на волю! Управитель Ганс Штор несподівано й рішуче заявив йому, що він більше тут у справі коронки непотрібний Управитель стелефонувався з доктором Тіле, і доктор Тіле через щось мусив згодитись одкли кати свого агента. (Помітив що небудь старий Штор? Підозріння?). Доктор Тіле, одначе, лютиться, лається й вимагає за всяку ціну залишитися на цей вечір. Але як же можна залишитись, коли Ганс Штор категорично вимагає негайно покинути дім? Ось зараз треба йти до нього, взяти платню, документи й негайно-негайно забиратися геть. Він же агент, а не прислуга, як товариш Тіле цього не розуміє?! Його ж силою викинуть звідси. От маєш!

І Фріц щасливо, іскристо, нестримно сяє очима, затягуючи ремінець на валізочці з бомбою. Потім дивиться на годинника. ах, чорт, десять на дев'яту. А сказано бути в Штора точно о восьмій.

Фріц натягає на очі брови, накидає на себе, як пальто, вираз понурості й суворо йде до Ганса Штора. Дивно десять на дев'яту, а прислуга ходить вільно по коридорах і покоях будинку — ніяких заходів до візиту Мертенса. Чи граф Адольф не хоче завчасу викликати зайві балачки?

Ну, Фріц уже нічого тут роздумувати не може, він мусить забиратися геть.

На легенький стукіт його в двері не чути ніякої відповіді. Фріц обережно відчиняє двері й увіходить у контору. Нема нікого В сусідній кімнаті чути голосну балачку. Голос управителя бубонить понуро й умовляюче Бідний управитель, він сьогодні цілий день ходить убитий, приглушений, навіть важ ність свою розгубив од горя.

Раптом жіночий голос гнівно, жагуче кидається згори, як розлючена кішка на пса, на понуре буботіння, люто шарпає, гризе.

— Не вірю! Не вірю, не вірю, не вірю! Я вимагаю показати мені його! Де він? В якій лікарні! Веди мене зараз же туди!

Невже це так говорить спокійна, мовчазна, з тихою волосяною посмішкою поважна жінка?

Пес сердито, з бодем випрочується.

— Але ж тобі сказано було. Що ж ти думаєш...

— Сказано, сказано! Для тебе все, що ними сказано, — законі. Я — мати! Я вимагаю! Він не може бути хорий! Не може! Я сама бачила його, я мати Розумієш ти?

— Але для чого ж їм казати неправду?! Зрозумій ти, ради бога!

Фріц тихенько навшпиньках хоче вислизнути з контори — він прийде трошки пізніше. Але проклятий стілець підвертається під ноги й гарчить паршивими своїми ніжками.

Балачка вривається. З дверей виходить із своїм величним виглядом Ганс Штор. Чорно-сині бакени його розтріпані, волосся скудовчене від пальців, що конвульсійне вгризалися в череп, на матово-смуглих, класично гарних лицях пашить рум'янець болючого підняття, але Ганс Штор сторого, по начальницькому оглядає Фріца й розщитує його, ще раз наказавши негайно вийти з цього дому.

Фріц, із усієї сили тримаючи на лиці понурість, вертається до себе А в грудях, у ногах, у руках гасає оте п'яне, несамовите, самовільне.

І тільки о пів на дев'яту Фріц із валізочкою в руці виходить із зорі) графського будинку. Зараз же біля них стоїть якась покоївка і крихітною собачкою на ланцюжку.

Схилившись над собачкою, вона заклопотано вовтузиться з нашійником. Коли ж Фріц рівняється з нею, вона тихо спіднизу говорить: — Ідіть на риг вулиці! Швидко! І довбається собі далі з нашійником.

У Фріца перестають співати руки й ноги; вони відразу стають важкі й млосні, але він твердо й слухняно йде на риг вулиці. Там жваво крутиться на всі боки газетник у пошмор-ганому кашкету з неохайною рудою борідкою й сокирча стим носом. Він, мило, весело, ніжно посміхаючись до кожного прохожого уважно ласкавими очима, різким, цап'ячим голосом вигукує:

— «Вечірній Час»! Союз Східних Держав готується до війни! Мільйонера повітряна армія! «Вечірній Час»! Подорож президента Мертенса до Лондона!

Він спритно тикає газету в руки покупцям, прожогом одра-ховує решту, тут же підсуває ще вогкий папір у другі простягнені руки й кричить в обличчя третім:

— «Вечірній Час»! Мільйонова жовто чорна армія летить я Євролу! Нове злочинство Інараку в Америці! «Вечірній Час»!

Фріц зупиняється й виймає гроші. Останній покупець одійшов. Рудий спритний газетник зиркає на Фріца ніжними очима, моментально вихоплює з паки газету й подає.

— «Вечірній Час»!.. Заколоти в Африці!.. (Негайно йдіть до садової хвіртки. Синє авто. Попередьте Макса, що тут є агенти поліції. Хтось нас зрадив. Чекайте на мене не більше, як десять хвилин, після вибуху). «Вечірній Час»! Мільйонова жовто чорна армія летить на Європу!

— А мені теж чекати?

— (Неодмінно. Макс скаже все. Ідіть). Подорож президента Мертенса до Лондона! Нове

злочинство Інараку! «Вечірній Час»!

Фріц із газетою в одній руці й валізкою в другій іде попід стіною саду, завертає ліворуч і бачить біля садової хвіртки синє крите авто. Це візник. Він, очевидно, кимсь зайнятий, бо табличка спущена донизу. Але Фріц, не зважаючи на це, підходить і питає.

— Вільний?

Шофер в окулярах на очах, із сивуватими вусами й червоним носом од частих зупинок біля барів швидко зиркає по вулиці й хитає головою. Фріц сідає в авто й зачиняє за собою дверці, а шофер ліниво, мляво спускає переднє скло й повертається боком до пасажира.

— Що там?.. У домі?

— Нічого. Здається, він не буде.

— Правда?!

І шофер усім червононосим лицем живо повертається до Фріца. А Фріцові так дивно й чудно бачити це пристаркувате обличчя п'янички-візника, що він мимоволі сумнівається, чи Макс же це!

— Ніяких заходів. Уся прислуга вільно ходить. А товариш Тіле просив попередити, що тут є агенти поліції. Невже нав хто зрадив! Га?

— Ну, дурни-иці!

І червоний ніс зневажливо морщиться, відвертаючись од Фріца.

На мурі саду лежить ніжно фіалковий відблиск вечірнього неба. Сонце вже зайшло, але в небі висить іще густо-червона, з синюватими краями велетенська хмаряна китиця. На цій вулиці тихо, прохожих мало, та все йдуть по одному. Екіпажі проносяться швидко, не виявляючи ніякого нахилу спи нятися

Сказати Максіві про брата його чи ні?

Шофер розвезеним недбалим рухом виймає цигарку й заку рює. Він на кілька ментів одсуває на чоло окуляри — і Фріцові видно чисте, молоде, в шовкових, пухнастих віях око воно чогось гидливо, задумливо мружиться.

Фріцові стає боляче, соромно от цей же може бути таким недбалим, таким зневажливо-спокійним і твердим! Не тільки своє життя зможе віддати, але й чуже (та ще й яке!) відняти. Фріц одсувається в самий куточок авто й увесь винувато зіщулюється.

* * *

Принцеса Еліза стоїть біля вікна й понурими очима дивиться в сад на краєчок даху порожньої тепер лабораторії. В небі висить густо-червона хмара й дах одлискує до неї фіалково-тьмяним скорботним усміхом. Каштани хмарно закуталились у свої зелені кудлаті кожухи. Тихо, порожньо, тоскно в саду. В'яне неприбрана пострижена трава рівненькими рядочками.

Принцеса Еліза закушує губу й відходить од вікна. А в салоні теж порожньо, тоскно, нудно до крику.

Весь світ порожній, непотрібний, остогидлий, нудний до мло сті. Куди втекти від нього?

Принцеса блукає з кімнати в кімнату й виходить на терасу. Вікна графівни Труди світяться.

Зайти хіба до Труди, до цього смуглявого страховища? Здивується, мабуть?

Але дивуватися доводиться принцесі, на канані вся в біло му, як у піні молока, виразно смуглява в цій піні, з темно червоними спухлими устами лежить страховище. На ній капелюш, але білі черевички валяються долі, само ж страховище з цікавістю слідкує за грою пальців своєї ноги крізь прозорий шовк панчіх. В одній руці — цигарка, у другій — келих із жовтяво зеленим сином.

— Ах, це — «ваша королівська величність»? А я гадала — мій знаменитий батенько. Може, ваша величність зводять випити зі мною!!

Воно не дивується, це страховище, з візиту до неї її світлості принцеси, не радіє, не соромиться й навіть на волосинку не підводиться. Хіба що перестає гратися пальцями — єдина уступка, яку воно може ради такого екстреного випадку зробити.

— Вибачте, графівно, я, здається, не в час прийшла до вас!

— Хіба? Яка година? Ще ж зовсім рано Але до мене мож на повсякчас ви ж знаєте, я тепер — кокотка. Принцеса Еліза мовчки, вражено дивиться на кокотку.

— Правда, правда! Невже ви не знаєте? Батько вам іще не сказав цього? Дивно! Вчора ще я була професійною злодійкою — спеціальність королівські коронки. Але, на великий жаль батька, коронка знайшлась. Правда, ваша величносте?

— Я, власне, тільки вчора довідалась про це тяжке підозріння, яке...

— Ах, так? Ви не знали, що мій фах коронка? Так, так, принцесо, до вчорашнього дня я працювала в цій галузі. Але з сьогоднішнього дня змінила: тепер я кокотка. Мій фах тепер. їздити по шинках і плямувати честь нашої фамілії. Боюсь, що це з матеріального боку буде менш вигідно, ніж красти бриль янтові коронки. Ви як думаєте, ваша світлосте? Та що ви так песимістично дивитесь на мене? Ви думаєте, я програла цією зміною? Правда?

— Що з вами, графівно?

Графівна ставить келих на стіл і з лінивим здивуванням оглядає себе з усіх боків.

— Зі мною? Здається, нічого особливого. Все, як слід бути в кокотки.

І раптом із цікавістю поширює на принцесу занадто блискучі бронзово-карі очі.

— А скажіть, будь ласка, ваша світлосте, вам не трудно дихати в цій кімнаті?

Принцеса Еліза непорозуміло обводить очима навкруги.

— Ні, не трудно.

— Дивно! Звичайно, морально чистим жінкам буває трудно дихати одним повітрям із кокотками. Так принаймні стоїть по всіх хороших книжках Я б вам запропонувала присісти, коли б була певна, що ви дійсно не задихнетесь. А то тоді доведеться мені перейти ще на один фах: професійної вбійниці.

Рівно-біла рука в чорному рукаві спокійно підсуває стільця — і принцеса Еліза сідає біля столу.

— О ваша світлосте, ваша мужність мене захоплює! Я певна, що ви могли б навіть випити зі мною, коли б це було потрібно для врятування життя людини. Еге ж? На жаль для такої самопожертви нема поблизу погибаючої людини

Принцеса Еліза мовчки бере Трудин келих і п'є з нього зе-ленкувато золотисте течиво. Страховище здивовано кліпає очима, поїм прожогом білим вихором зривається з канапи, безшумно біжить не зовсім певними півбосими ногами в куток до маленької шафки и зараз же вертається з такою самою чар кою, як і в принцеси. Розмашисте, одчайдушне, як то личить кокоткам, вона наливає знову вина в келих Елізі й собі.

За мужність, за сміливість, за геройство принцеси! К чорту коронки, брильянти, к чорту кокоток, вона хоче просто отак випити з принцесою за. . за ну, за те, що вона сюди прийшла! Ну?

Принцеса Еліза знову мовчки з легким сміхом п'є Труда ставить келих на стіл і, широко розставивши босі ноги, щоб міцніше триматись, вражено, пильно й серйозно вдивляється в матово біле, з золотистим пушком на лицах обличчя.

— Та невже ж ви п'єте просто так, без ніякої мужності?!

— А чого ж би я не могла так пити? Труда помалу водить головою з боку на бік.

— Дивно. Ви сьогодні зовсім інша. Просто й не ваша величність. І посміхаєтесь ви просто, як людина. Хм, хм! Ви знаєте, я думала, що у вас фарбоване волосся. Воно занадто червоне О, ви не думайте, що я п'яна Порядна кокотка ніколи п'яна не буває А кокоткою бути, я вам скажу, Елізо, з деякого погляду добре. Серйозно! Кокотка менше потребує лицемірити. От я, наприклад, хочу пити вино — п'ю, хочу цілувати мужчин — цілую; хочу говорити страхітні речі — говорю. Схочу красти, брехати, вбивати — і буду Я ж — кокотка, мені ніхто дивуватись не повинен. А вам, наприклад, не можна Правда?

Принцеса Еліза замість відповіді підставляє свій келих.

— Наливайте.

На матово білих щоках її з'являється по невеличкій черво ній плямочці. Сухо кістяний овал м'якшає, оживає, рожевиться.

Страховище здивоване, серйозно й глибоко здивоване. Воно скромно сідає на краєчок канапи й соромливо причепурює капелюшок, що з'їхав набік.

— Ну, а тепер, Трудо, розкажіть мені, що вам є. Не як «вашій величності», а як Елізі. Добре!

Труда облизує язиком спухлі, набухлі кров'ю губи. Елізі вона може розказати з охотою. Але що, власне, розказувати? Сьогодні батько в поганому гуморі. Через те йому схотілося виявити батьківську владу. От він узяв і заборонив своїй дочці виходити без його дозволу з дому. Просто заборонив — і більше нічого Одвертий, брутальний, звичайний собі деспотизм усіх батьків, чоловіків і взагалі мужчин усіх часів. Людські закони й звичаї претендують на вищість над звірячими Само-засліплення у звірят ні жінки, ні діти не живуть у такому безглуздому рабстві, як у людей Доки ж це буде, хотілось би знати? Доки мужчина пануватиме над жінкою?

— Вічно, Трудо.

— Вічно?

— Вічно.

— А через що?

— Бо вони дужчі.

Принцеса Еліза мимоволі посміхається, а Труда пильно думає. Хм! Дужчі. А чим же вони дужчі? Грошима. Мужчини мають у своїх руках усі гроші, от у чому вся штука. І через те вони мають право й силу купувати й продавати жінок. Законно чи незаконно, а продають і купують.

А жінки дурні. Безумовно дурні. Вони повинні змовитись і вимагати половину всіх грошей собі. І тоді будуть такі самі дужі й незалежні, як чоловіки. А як чоловіки не згодяться, вчинити жіночий страйк. Серйозно! Генеральний жіночий страйк. І нехай тоді чоловіки спробують прожити без жінок. Ану!

Князівна Еліза раптом червоніє так, що навіть страховище помічає. Вона здивовано дивиться на червоність, що горить аж до самих вух Елізи, і нічого не розуміє. Невже від соромливості? Господи, така важна, така горда, така вчена принцеса — соромиться, як дівчинка!

— Вибачте, принцесо, я, здається, сказала щось непристойне?

Страховище старається бути ввічливою, поважною, але принцеса посміхається й сама (сама!) бере пляшку й наливає собі й Труді повні келихи.

— За генеральний жіночий страйк, Трудо!

— Правда?!

Труда схоплюється на ноги і, хитнувшись, у бурному захваті обнімає Елізу, що так само загадково посміхається, відводячи руку з келихом набік, щоб Труда не розхлюпала. Потім страховище хапає свій келих і одним духом випиває до дна.

Ах, яка вона рада, що вона помилилася у принцесі! Вона ж була певна, що Еліза — висхла, набундючена величність, для якої, крім коронки, нічого на світі немає.

— За вас, Елізо! За вас тепер! Добре?!

Зелені очі починають виразніше блищати. По тілу ходить легке веселе тепло, заповнюючи холодну, тоскную порожнечу. Світ стає повніший, ближчий; солодка туга дзвенить, як зачеплена струна; мила Труда така втішна, бідна, славна.

От Труда сідає з нею поруч у фотель, підібгавши одну ногу в панчосі під себе, вона обома руками обнімає руку Елізи і, комічно заплітаючись язиком, смішно сердячись на себе за це, жагуче обурено скаржитись на батька, брата, на чоловіка Фріди, на свого нареченого — «феноменальну зануду». Це — вороги, деспоти, кати Мужчини — віковічні вороги жінок. Їм треба оповістити безпощадну війну — це єдиний рятунок.

А потім тут же згадує і про якогось «чорно-срібного лицаря» й говорить такі речі, від яких починають горіти вуха принцеси. Тут же згадує Макса, брата бідного доктора Рудольфа. Еліза ніколи не бачила Макса? І слава богів, а то б вона оце не сиділа так спокійно. Ах, що там говорити: всі ці коронки, гроші, графство, влада, слава, все це — дурниці. Нема нічого кращого,

вищого й святішого в житті, як кохання. Правда?

— Не знаю, Трудо. Може.

— Як не знаєте?! Невже ви нікого досі не любили?!

Еліза з посмішкою крутить головою. Труда відкидається назад, щоб краще бачити це чудо.

— І ніколи-ніколи ні один мужчина не торкався до вас?! І ви не знаєте, що таке поцілунок?!

Принцеса Еліза з усміхом так само крутить головою.

— Ах, бідненька ж ви моя!

Принцеса Еліза раптом сміється, хапає недопитий келих і високо підіймає.

— За кохання, Трудо!

Труда, хапаючись, наливає й вихиляє вино в рот.

— Елізо! Ви — справжня королева! Знаєте ви це? Але стоп! Елізо! Слухайте: вчиніть іще одне злочинство. Хочете? Закиньте к бісу на сьогодні ваші королівські чесноти й допоможіть мені: допоможіть утекти на побачення до мого чорно-срібного лицаря. Ану! Скажіть, щоб вам подали авто, і підвезіть мене. Добре? Ви ж не повинні знати, що мене арештовано.

Еліза щось думає. Раптом рішуче киває головою й згоджується. Труда в захваті кидається одягати свої білі черевички, ловлячи їх смуглявими руками, а Еліза йде до себе.

Зловивши черевички, Труда біжить до столика, хапає папір і розгонисте пише.

«Мамо! Батько назвав мене кокоткою. Але я нею ще не була. Тепер зроблюсь. Батько хотів продати мене на все життя, як Фріду, і називав це шлюбом. Так краще я сама себе продам на вигідніших умовах, хоч це й не буде зватися шлюбом. Я не хочу так дорого платити за таку нісенітницю, як назва. Прощай, мамо, я більше не вернусь у тюрму, яку батько зве «родиною». Колись твоя дочка Труда, а тепер кокотка».

Сперши папірець на порожню пляшку з-під вина, Труда починає телефонувати.

— Гальо! Чекаєте? Слухайте, Душнере. мені категорично заборонено виїжджати з дому. Через те чекайте на мене через двадцять хвилин на нашому звичайному місці. Бувайте, спішу.

Покоївка біля воріт здивовано дивиться, як виїжджає авто з принцесою Елізою й графівною Трудою. Вона швидко веде за ними собачку й поспішає до рогу. А там газетник уважно проводжає очима екіпаж, в якому нічого особливого немає, крім двох жіночих постатей. І до того це видовище його вражає, що він забуває продавати газету й спішить назустріч покоївці з собачкою.

— Невже вона?!

— Вона.

— Напевно?!

— Абсолютно.

Газетник люто засуває в торбу число газети.

— Значить, і пронюхали! Знімайте всіх. Швидко!

Газетник і покоївка розходяться, а звичайнісіньке авто з двома звичайними жіночими постатями летить вулицями Берліна до призначеного місця. Через двадцять хвилин недалеко від призначеного місця авто зупиняється, постать у білому виходить і йде пішки, а авто з чорною постаттю несеться далі.

Воно завертає то вліво, то вправо, вилітає на нову алею й тече по новому передмісті.

В небі вже давно погасла густо-червона хмара, розтавши в густій синяві. Місто й небо засвітили свої ліхтарі.

Авто підкочує до темно сірого великого будинку нудно урядового типу. Принцеса Еліза помалу поважно сходить із екіпажа і, рівно, велично тримаючи голову, прямує до ґанку.

Порт'є спочатку пробує сперечались—такої пізньої години ніяких одвідин у лікарні не дозволяється, але, прочитавши мовчки простягнуту йому візитову картку, низько схиляється й біжить у дсжурний кабінет. Звідти через хвилину вибігає кругленький чорненький, як кузочка, добродій, підкочується до принцеси і, силкуючись зігнути своє туге кругле тіло, віддає себе до розпорядку її світлості. Чим він може служити високій гості?

Високій гості треба побачитися з одним хорим, сьогодні привезеним до лікарні, доктором Штором. Вона розуміє, що час невизначений, але вона просить зробити для неї виїмок.

Чорненька кузочка винувато чухає товстенькою лапкою за синюватим вухом. Річ у тому, що, крім усього, з цим хорим трудно бачитись: він у такому стані, що... що навряд чи може говорити.

— А що з ним, пане докторе?

З ним такий гострий випадок хвороби, що були змушені одягти на нього сорочку й прив'язати до ліжка. Так, так, це сумно, але це звичайна річ у таких хорих. Правда, такого способу вживається рідко, але в даному разі konieczність виникла з того, що хорий — людина надзвичайної, неймовірної фізичної сили. А крім того, він хотів утекти. Еге ж, утекти! Викрутив пригвинчений до підлоги стілець, підставив під вікно й почав руками виламувати ґрати. Нехай її світлість уявлять собі з цього, що то за сила в цієї людини! І вже вивернув одну ґратину з стіни, а другу погнув, як воскову свічку. Але, коли сторожа схотіла його зсадити з вікна й покласти на ліжку, на нього напала така лють, що п'ятеро чоловік на превелику силу змогли з ним справитись. Він жбурляв здоровенними сторожами, як хлопчиками, одному звихнув руку, другому розбив щелепи вдаром кулака. Довелось накинути на нього сорочку й прив'язати до ліжка. Але випадок, треба думати, хутко мине, і тоді його відв'яжуть.

Висока гостя слухає мовчки, високо й холодно тримаючи голову. Так, це трохи неприємно, звичайно. Але вона, проте, просить пана доктора дати їй змогу побачитися з хорим. Можливо, що це побачення подіє на нього втихомирливо.

Чорненька кузочка не сміє відмовити й веде її світлість нагору. Перед дверима кімнати хорого гостя просить лишити її на самоті з пацієнтом, дякує панові докторові й велично, повільно входить у розчинені перед нею двері.

В кімнаті притушене світло, що сіється з стелі. Просто проти дверей — вікно з погнутими

ґратами, праворуч — ліжка, на якому непорушне й незграбно лежить великий білий замоток.

Принцеса Еліза рівно, помалу підходить до ліжка. З подушки на неї здивовано, неймовірно дивляться одверті невинні очі. Через усе чоло до виска йде червона кривава смега; волосся поплутаними пасмами закинене чужою рукою назад.

— Добровечір, пане докторе!

Так, це дійсно вона, принцеса. От спокійно сідає на стілець, злеіка перехиляється й пильно вдивляється в нього. З-під прозорого чорного капелюша збігають за вуха червоні крила волосся.

Доктор Рудольф хоче підвестись, але полотняні широкі спо вивачі з м'якою непорушною твердістю тримають його тіло Він тільки повертає голову набік і несподівано посміхається

— Приїхали перевірити, чи міцно тримають ^" Як бачите, міцніше, здається, не можна.

Князівна Еліза якийсь мент чудно мовчить, а коли починає говорити, голос їй неприємно похрипує:

— Я приїхала востаннє спробувати допомогти вам.

І прокашлюється.

— Так? Дуже дякую. Але я занадто вже почуваю вашу поміч. Більш не потребую.

Принцеса не сердиться, не мружить очей, а тільки чудно весь час водить ними по його лиці, ще раз спиняючись на кривавій смузі. І знову голос її звучить хрипко, тихо, рівно.

— Я вірю, що ви вмієте тримати своє слово...

Доктор Рудольф знову посміхається.

— ...Дайте мені слово, що ви відмовляєтесь од своєї Машини, і ви зараз же будете вільні.

Доктор Рудольф раптом робить усім тілом рух, бажаючи схопитись, але тільки підкидає головою догори й знову падає нею в подушку.

— Та як у вас вистачає духу робити мені таку пропозицію?! Як ви смієте після всього?! Ідіть собі геть! Ідіть звідси!! Чуєте!

Принцеса Еліза не рушиться й так само тихо, чудно не відриває від нього очей.

— Я смію це робити, бо не хочу, щоб ви мучились.

— О, дякую за ласку, ваша світлосте, дякую дуже!

— Пане докторе, ви бачите, що ваш опір не може врятувати ні вас, ні Машину. Для чого ж завдавати собі таке тяжке страждання?

— Це я собі його завдаю!! Я!!

— Ви, пане докторе Одне ваше слово — і ви будете вільні Ви будете жити, працювати, ви..

— Ваша світлосте! Ви, здається, переконались, що мене тут тримають добре. Для чого ж зайві розмови! Щоб цілком заспокоїти вас, я сам вам скажу, що я звідси вже ніколи не вийду. Я або збожеволію, або мене замучать і вб'ють. За це я вам ручусь. Отже, ви можете бути цілком задоволені за все, що я вам зробив злого і образливого, мені одплачено як слід. Ваша й вашої коронки честь очищена. Чого ж вам іще треба?!

Принцеса Еліза, випроставшись, одкинувши голову, заплющує очі й сидить так, неначе відразу заснувши. Тільки чорний шовк на грудях опуклими хвилями то підводиться, то спадає.

— Значить, ви не згоджуєтесь одмовитись? — раптом ледве чутно пошепки чується з її уст. А очі так само заплющені.

— Ні, принцесо. Від душі не відмовляються. А життя моє можете брати самі.

Принцеса Еліза трудно розплющує очі й помалу підводиться.

— В такому разі... прощайте, лане докторе.

— Прощайте, принцесо.

Чоло червоно сміється кривавою роздертою смугою, а уста в кутиках жорстко, вперто загнули донизу волосинки. Очі, одверті, голі, сталеві дивляться вгору.

Князівна Еліза раптом озирається на двері, потім швидко ступає до ліжка, нахиляється! Просто до широко розкритих очей, бере в обидві руки скудовчену голову й припадає довгим, п'ючим поцілунком до уст. Одірвавшись, мовчки повертається й прудко виходить із кімнати.

Доктор Рудольф, спалахнувши непорозумілим зляканим щастям, підвівши голову, дивиться їй услід.

* * *

— Мамо, я тобі кажу, ти не повинна ні на хвилину думати, що він хорий! Ні на хвилину! Чуєш? Він здоровіший, він дужчий, він кращий за нас усіх. І він буде на волі, я тобі кажу. Буде!

В лабораторії зовсім темно, тільки крізь велике вікно просівається слабесенький одсвіт од саява міста та світла зір. І в теплій тьмі, де ще живе ніжно-солодкий дух сонячного хліба, шепіт чується таким жагучим, переконаним.

— Але як же, як же можна здорову людину посадити в божевільню?! Як це можна?! Значить, є в ньому щось...

— Мамо! Ти знов? Та, кажу тобі, ці люди мільйони готові кинути в найтяжчі страждання й смерть ради своїх інте ресів, а ти дивуєшся, як можна зробити це з одною людиною. Мамо, я не маю часу. Я мушу зараз же завезти й сховати цю валізку. Я сьогодні вночі прочитаю Рудів рукопис, а завтра зранку почну робити заходи, і Руді буде на волі. За це я тобі ручусь своєю головою, мамуню. Ах, мамо, ах, мамо! Ні, та ти не можеш уявити собі, що це може бути, коли Рудева Машина є дійсно така, як ти кажеш! Але ж, ти кажеш, ти сама їла той хліб? Правда, мамо? Дійсно ти їла?!

— Їла, Масі. Присягаюся богом, їла й ніколи в світі нічого кращого не їла. Це істинна правда. Масі!

— В такому разі, мамо, ти не дивуйся, що вони замкнули його в божевільню. В тюрму посадити вони не можуть. За що? Просто вбити — небезпечно. А найкраще зробити його божевільним. І тоді і його Машина — вигадка, маячіння боже вільного. А вона, ця Машина, розуміється, повинна бути для них страшна! Таж подумай, подумай, мамуню, що це може бути? Це... Ні, я мушу швидше їхати. Нас можуть тут застати. Ти проведи мене до хвіртки. Ах, мамо!

І Макс раптом бурно, мовчки обнімає матір і одверто, жадно, тепер уже дозволяючи собі це, цілує мокрі від сліз очі, теплі й теж мокрі лиця, такі рідні, з таким дорогим дитячим, колишнім колишнім духом «мами». Материні руки, цупко-ніжні, легкі, теплі, ходять по його плечах, шиї, голові, любовно, теж жадно обмацують, спішать торкнутися до всіх куточків його тіла, так довго відриваного й не одірваного.

— Мамі! Дитинко! Хлопчику мій бідний!

Макс одривається, хапає важку валізку й обережно несе її до дверей. На губах — солоний, ніжний смак, на очах, на обличчі — мокрі, гарячі сліди поцілунків.

Сад тихенько, заспокійливо шелестить назустріч двом темним постатям. У ньому ніхто не може їм зустрітись. Принцеса з графівною поїхали кудись до міста, графи сидять у своїх кімнатах, а дідусь Погани давно спить у своїй хатинці.

Перед хвірткою Макс тільки простягає руку матері.

— Я сповіщатиму тебе, мамо, ти не турбуйся. Тільки будь в умовлені години поблизу телефону. Ну, прощай, тепер я сам На вулиці теж нічого підозрілого. Його авто стоїть на своєму місці. О, чекайте, ваші світлості—справа ще не скінчена.

Фріц відчиняє дверці авто й помагає Максowi втягти валізку. Ух, та важка ж яка! Що в ній? Золото?

— Краще, ніж золото! Цінніше за все золото на світі, Фріце! Чуєте, хлопчику! Майте це на увазі!

Фріц пощипує себе за волосинки над губою. «Хлопчиком» називати його все ж таки трошки занадто. Людина, в якій виразно ростуть вуса, якій довіряють бомби й серйозні справи, не є хлопчик. Правда, коронка знайшлась, старий Штор одіслав його, але ж він був при цій справі. Та з товаришем Максом, видно, сталося там щось надзвичайне: він не може спокійно всидіти, то підігне ноги, то знеможемо витягне їх, нетерпеливиться, обома руками сильно тре щоки, виглядає у віконця авто, торкається рукою до таємної валізки, що стоїть у ногах, неначе боячись, що вона зникла. І все чогось мацає себе за груди з лівого боку.

— Тільки ж глядіть, Фріце, берегти, як око, як своє життя, цю валізку. Чуєте? Явам довіряю її. Вона повинна бути близько від мене. але не в мене. Найближче живете ви. І вам я найбільше вірю. Розумієте? Отже, живим із рук ви не повинні її випустити. Чуєте?

— Чую, товаришу.

Тепер Фріц перестає пощипувати волосинки вусиків — оце інша мова. А Макс намацує рукопис на грудях і нетерпляче дивиться у віконце автомобіля.

Пані Гольман іще ніколи не бачила свого пожилця в такому радісно-піднятому стані, таким дивно гарним, таким ясно сяючим. Слава богові, очевидно, та шикарна дама змилювалась над хлопцем. Та як і не змилюватись над таким красунем, над таким веселим, буйним, вогневим? Дурна, божевільна була б, коли б одштовхнула. А ласкавий, а привітний, а любовний який! Як її,

стару торбу, обнімає, термосить, трохи ве цілує.

Пані Гольман аж зашарюється своїми жовтовощаними щоками. Широко розставлені малесенькі, закруглені від штовханів життя оченята зворушено й тепло-тепло голублять буйну постать красуня-"хлопчика".

І довго вона ще не спить і чує, як за тоненькою стінкою раптом гуркотить стілець, як радісно, швидко у вогневному захваті бігають молоді ошчасливлені ноги по підлозі. І згадується «старій торбі» її бідний покійник, згадується не тим кашляючим півмертвяком, з яким вона добрела до останніх днів його життя, а молодим, лукавим, з начесаним на ліве око загонистим чубом і м'якенькими вусиками, від яких на губах лишалося стидне й м'яко-солодке почування.

* * *

Чорно-срібний лицар, фабрикант гудзиків Душнер, терпляче чекає на призначеному місці. Він собі ходить по тротуарі, заклавши руки за спину й покручуючи пальцями. Куди йому поспішати?! То нерозважна, неекономна молодість усе кудись поспішає, усе за чимсь гониться, нетерпеливиться, не розуміючи, що за своєю власною тінню гониться. Людина ж, якій п'ятдесят шість років, добре знає, що свою власну тень однаково трудно піймати що стоячи, що бігаючи.

І цін має рацію — нокругивши пальцями всього тільки півгодини, він досягає свого так само, якби цей час рвав на собі волосся. От він сидить уже з Трудою в окремій закритій ложі рес-іорану, Труда весело сміється, п'є без своєї звичайної обережності келих за келихом, а він сидить так близько до неї, що чує запах її молодого, тоненького, незайманого тіла.

Внизу в залі бурлить різнобарвний вихор людських тіл, на півоіолених, поспреплітуваних руками, оп'янілих від самих себе, від музики, від танцю. Сміх, шаркіт ніг, дзвякіт тарілок, тужний плач флейт, теплий, душний дух гарячих тіл, пахощів, вина, тютюну. Труда підтанцює плечима, наспівує, пускає дим цієї сірки в зал Гарно жити на світі!!

— Трудо, я люблю вас.

— Дуже добре Трам-та-ра-рім-тім!

— Трудо, один поцілунок, малесенький, невинний!

— Будь ласка.

І маленька, тоненька, смуглява ручка підставляється чорно-срібному лицареві до уст. А більше ні — договір, вище ліктя не можна. Ах, він невдоволений? Не треба, нічого не треба! Вона теж хоче танцювати. Ні, не танцювати, а гойдатись на тих стьожках із срібного паперу. Як безсоромно танцює та гарна пара.

— Папуню, вас коли небудь били? Папуня недочуває: слово «папуня» звучить тут так неприємно й не до речі.

— Хто бив?

— Ну, хто! Взагалі хто-небудь. Батьки, наприклад. Так, його іноді били. Але невже вона ніколи ніколи не зго-дичься побути з ним на самого?

— Туї нема нічого Ах, тут, серед цього натовпу, гомону, крику! Ні, зовсім, зовсім на самоті.

— Цс неморально, папуню, — важно й повчально каже Труда і, лукаво примруживши одне око, тоненько тягне вино з чарки.

Папуня лгхає й ненавмисне кладе руку на коліно Труди. Труда заплющує очі й відкидається на спинку фотеля нехай робить, що хоче — вона кокотка й хоче бути, як справжня ко котка. Безсоромна музика, безсоромні танці — все безсоромне, і вона безсоромна.

І соромно, і хвилююче, і чогось плакати хочеться. І він ще поче такі страшні, сороміцькі, задушливі слова. А цинічна, влазлива, лестива й здійсмаюча музика щось нагадує. Боже, що вона весь час нагадує? Щось давнє, чисте, зворушливе.

— Папуню, сядьте далі! Папуню!

— Трудо, моя дорога дівчинко!

— Налийте мені вина, я хочу пити. Швидше! І коли ви собі дозволите ще раз торкнутись мене, я зараз же іду додому. І ви ж не любите мене, ви не можете любити мене!

Господи, він, він не любить її?! Оце так! А коли людина, перейшовши п'ятдесят третю весну життя (трохи не помилився й не сказав «п'ятдесят шосту!»), маючи сніг на волоссі, чує, як у грудях мак цвіте, то що ж це таке з ним? А коли ця смішна людина із снігом на волоссі й цвітом маку на серці думає про маленьку, смугляву, вередливу жіночку і стає на коліна перед її образом, і плутає всі цифри в бухгалтерських книгах, і всі цифри, всі книги, всі люди для неї нудні й непотрібні, то що це таке з ним, хотів би він знати? А коли за можливість почути цю маленьку непокірну жіночку своєю, за можливість прилучитися до її святозапашної молодості, до її святого жіночого єства він готов покласти до ніг її всі свої бухгалтерські книги, весь спокій, усе посивіле життя своє, то що ж це таке з ним, на милість божу?!

Ах, ні, це все так собі, це не те, це не любов — її любити неможливо, вона несерйозна, пуста, легковажна; в усіх людей є якісь вищі інтереси — у того наука, книжки, скляночки; у того мистецтво, театр, слава; у того корона, влада, політика; у того торгівля, бухгалтерські цифри, а в неї — нічого, ніяких інтересів, неначе кокотка. За що її можна любити?

Чорно-срібний лицар із бровами, як дві пухнасті гусениці, посміхається: вищі інтереси! Маленька люба дівчинка чує такий побожний трепет перед «вищими інтересами»? Наука, мистецтво, політика, бухгалтерські «цифри»? Так страшно? Але нехай дитинка не боїться; це тільки змодернізовані старі фетиші з страшними й поважними пиками, якими жерці лякають свою паству. Вся людська наука, всі вищі, нижчі й усемож-ливі інтереси мають кінець кінцем одну ціль: знайти якнайлегші, якнайекономніші способи годувати, одягати людей, лікувати їх од хороб і зручніше влаштовувати в помешканні. А мистецтва розповідають, як саме люди роблять ці немудрі речі, як вони гризуться між собою, як радіють, як нудьгують та ще як кохаються. От і все. І нічого тут ні вищого, ні нижчого немає. А що вчені, політики, поети, міністри й інші жерці люблять робити страшно строгі, важні фізіономії, то цього не треба лякатися, бо це часом є для них тільки спосіб легше здобути собі що їсти та пити. Вони люблять називати себе всякими гучними словами — геніями, святими, героями, так і в цьому нічого страшного немає, колись римські імператори називали себе богами, та й то вся їхня божеськість виявлялась не в чому іншому, як усе ж таки в тому, що вони добре їли, пили, одягались та кохали жінок. І весь зміст і значення всіх богів, усіх релігій, усіх великих і малих філософій, усіх молитов людей, усіх їхніх «святих», «високих» ідеалів, відкинувши форму, зводяться от до цієї простенької божеськості римських імператорів.

Ах, люба, маленька, бідна дівчинка, вона ще має цю зворушливу первісну побожність перед

«вищими інтересами»? Так, так, це доля всієї людськості, спочатку обплутати себе з усіх боків божками, а потім усе життя виплутуватись із них, щоб на кінці побачити, що людина є звичайнісінький звір — злий, жадний, жорстокий, брутальний, вічно голодний, вічно жерущий, на всіх рывкаючий, до всіх хижий, з усіма підлий і безмежно егоїстичний.

Вищі інтереси, святі ідеали! Храми, ризи, органи, кадила! Так урочисто, так страшно, так таємно! Правда, дитинко? І вгорі, десь там над світилами, є царство бога, премудрої, преблагої сили, творця і вседержителя всіх святих райських благ? Бідні люди, вони нічого ліпшого не могли придумати для того раю, як усе ж таки їсти, пити, нічого не робити, слухати концерти янголів і кохати прекрасних гурій. Але чи не здається його милій смуглявочці, що це досить подібна програма до тої, яку ось у цей момент вони самі мають тут у цьому ресторані?

— Ви знаєте що: ви чорт, дияволі. Не смійте говорити таких речей. Дайте цигарку! І налейте вина!

— Слухаю! З радістю. От цигарка, а от вино, моя райська гуріє. Я б іще щось запропонував би цій гурії, але ж вона так боїться гріха й бозі. Правда? Але гріх, моя манюсінька свята, є найсвятіша, найестетичніша, найлюбовніша річ серед наших нудних, сірих «вищих інтересів». І всі ті ваші страшні вчені, міністри, генії й герої за який-небудь момент гріха можуть оддати усі свої вівтарі, ризи, портфелі, панікадила та ще благати, та ще лазити навколішках і плакати, як померзлі цуце нята.

Труда спирає голову на руку, бо вона така важка, і кругами гойдається по ложі. Музика плаче, шаркіт танцюючих ніг стає сумний. Душнер, милий сріблястий лицар її, обкутується серпанком. Розуміється, вона кокотка, хоч і нема на світі вищих інтересів і нехай нема, і не треба, і любові нема. Чиясь рука на спині тепла, приємна, хвилююча.

— Я хочу спатки, папуню...

— Так, так, ми зараз поїдемо. Зараз.

Нехайі обнімає, так сумно солодко від того, а вона ж однаково кокотка.

— Трудю, я люблю вас!

— Правда?

Чорно срібний лицар обережно повертає до себе смугляве личко з червоноспухлими устами й затуманеними важкими очима. Уста слабо й покійрно посміхаються. І коли лицар накриває їх поцілунком, очі заплющуються зовсім, і лице відкидається назад.

— Милий, милий, не можна, цього не можна...

Музика відбігає і грає десь здалеку-здалеку, а може, і зовсім не грає, бо в ухах, в очах, у крові стоїть гарячий, кричущий, червоний вихор, від якого серце і б'ється, і падає, а руки й ноги солодко німіють.

— Милий, не треба... милий...

І вмить раптово прибігає музика. Знову шаркіт ніг, сміх і крики знизу, дзвякіт тарілок. У двері щось стукає.

Папуня швидко підводиться з колін. Кому якого чорта треба?!

— Панове дзвонили?

— Ніхто вам не дзвонив! Треба бути уважнішим! Забирайтесь геть! Рахунок давайте. Нога моя більше не буде у вас!

— Але, прошу вибачити...

— К бісу! Рахунок!

У сусідній ложі крізь лоскітливий сміх мокро хляпають поцілунки. Музика сороміцьке підтьохкує, пари внизу гасають, іржуть. Від диму, випарів гарячих, п'яних, похитливих тіл лампи як туманом обкутані.

— Слухайте, Душнере! Мені треба багато грошей. Дуже треба Чуєте?

О господи! Та до її послуг усі його чекові книжки! Всі «бухгалтерські цифри», всі...

— Постривайте. Потім мені треба цілком окреме помешкання Та стривайте, я вам кажу! Невже ви не можете хвилинку поговорити серйозно про справу? Я не розумію, який ви фабрикант, коли ви не вмієте ділових розмов провадити? Мені треба помешкання. Ви весь час мені торочили про якусь віллу. Вона є у вас?

— Є. Готова. Щодня жде на свою господиню. І той день, коли ви дасте мені щастя ввести вас у неї, буде для мене.

— Чекайте. Потім мені треба театру. Мого власного театру.

— Через тиждень ви його матимете.

— Правда? Фу, як вони там кричать. Голова крутиться. Ну, нічого. Тепер так: я додому не вернусь. Я поїду до вілли. Чекайте ж! Але майте на увазі я цілком незалежна. Чуєте?! Я продаюсь тільки настільки, наскільки я сама хочу.

— О, дівчинко! Як ви можете такі слова...

— Ах, ах! Знаємо ми вас! І потім... вілла цілком моя. Хто зі мною житиме, — абсолютно не ваше діло. І взагалі я цілком вільна. От і все. Хочете так?

Чорно-срібний лицар, боячись злякати вибухом своєї радості цю несподіванку, мовчки стає на коліна й побожно, покійно цілує маленьку смугляву ручку.

І з тою самою побожною пошаною, з боязкою радістю, з витонченим лицарством зводить її в авто, садовить в екіпаж і везе всіма вулицями Берліна, ні разу не дозволивши собі навіть руки поцілувати їй, ждучи щохвилини наказу везти її додому. Бо хто ж може вгадати це миле, дороге Страхо вище?

От воно сидить, розлягшись, заклавши ногу на ногу, наспівує, одчайдушне, підпило поглядає на всі боки. А хто знає, що там за цією одчайдушністю, що там боїться, соромиться, плаче! А раптом воно, оте плачуче, несподівано вибухне й рознесе його химерне щастя осіннє?

Ні, воно не вибухає. Страховище сміливо й безжурно, злегка похитуючись і наспівуючи, їде до «своєї вілли». Ні, воно не плаче, тільки вимагає вина, зараз же, негайно, якомога більше, якомога найміцнішого вина. Ні "своєї вілл" не хоче дивитись, ні переодягатися, ні капелюша навіть скинути — швидше вина, більше вина!

І тільки, як уже не може сама підвести руку, щоб зірвати з себе капелюша, вона дозволяє взяти себе на руки й віднести у спальню.

* * *

Прокинувшись рано вранці, пані Гольман здивовано чує, як щасливий дурненький хлопчик її ще й досі гасає по хаті. Потім починає хлюпати водою, хукати, грюкати посудом. Вона швиденько схоплюється з ліжка й похапцем кидається варити каву — не спало ж дурне хлоп'я ніченьку як є!

Але, коли пані Гольман обережно, урочисто вносить каву в кімнату, «хлоп'яти» вже там немає. Отаке! На невже ж так зараня до своєї кралі?! Так, полетів, погнав, понесло його щасливим вихором, хай йому лпається легесенькою пір'їною!

Але й Шпіндлери досить здивовані таким раннім вихровим візитом. Вони щойно одяглися, в Йозефа ще зовсім мокра його чорна куделя й носик іще не осідланий окулярами.

Одначе, глянувши на гасаючу по салончику постать із дивно променистими, бризкаючими захватом очима, вони обоє кидаються до неї, зразу зрозумівши все.

— Та невже! Мертенс? Коли? Як? Де? Адже вчора провалилось?

Макс регочеться. Макс у страшенному реготі обнімає любого, маленького, смішного, дорогого пуделя й трохи не душить його. К бісу Мертенса! К чорту всіх Мертенсів на світі! Що тепер Мертенс? Дурниці, тіль, пух, порох!

Шпіндлер поважно й заклопотано сідлає окулярами вигладжений, блискучий од умивання носик людини, очевидно, або отруєна алкоголем, або «не всі дома» в неї.

Клара, мила, затишно-повна, щедро-добра, пухнасто жовтява Клара, непорозуміло, подитячому щирить сірі з темними обідками чудесні очі: Мертенс — дурниця?!

Дурниця! Нікчемність! Порошинка! От що важне, от от!

Макс прожогом розчиняє вікна, впускаючи гарячі, червоно-золоті промені сонця. Ставши боком до Шпіндлерів, він набирає жменями сонця й підносить їм. От що важне, от воно в його руках, от воно на підлозі, на деревах, на Мертенсах і на всьому, що під ним.

Шпіндлер і Клара швидко переглядаються. А Макс ловить цей погляд і знову закотисто регочеться, соковито, червоно вивертаючи верхню двоповерхову губу. Потім виймає з портфеля якийсь рукопис і б'є по ньому рукою. От де секрет!

Він пробує спокійніше, поважніше розповідати, але збивається з тону, сяє своїми довжелезними віями, хапається, бігає по салончику, зачіпаючи ногами й ліктями за столики, на яких стоять тендітні улюбленці Клари — асірійські глиняні коники. Це — грандіозна річ! Це — смерть Мертенсам! Це — розв'язання всіх питань!

Шпіндлер простягає руку до рукопису, але Макс не дає. зараз вони всі будуть читати його.

— Будь ласка, сідайте. Це не менше, як дві години! Шпіндлер здивовано збирає в дрібні зморшки чоло й кумедно схиляє голову набік. Зараз читатимуть і не менше, як дві години?!

— Розуміється, зараз! А як же ви думаєте?!

Тут добра Клара спішить на поміч стривоженому пуделєві: треба ж принаймні хоч поснідати. Макс нетерпляче махає рукою — ах, к бісу той сніданок! Які тепер сніданки? Ніяких більше сніданків не буде. Кава? Шматки свинячого трупа?!

Шпіндлер одсуває окуляри на чоло. «Свинячого трупа»? Гм, він розуміє родинні почування товариша Макса.

Це — річ хороша (до певної міри, розуміється), так само, як і здатність дорогого Макса запалюватись од вогників навіть вічних блищачків. Але...

— Шпіндлере! Ні слова далі! Ні слова! Вам самим потім буде соромно. Вперед прочитайте, а потім, коли зможете, сма лить ваш скептицизм! Спочатку прочитайте! Сідайте! Товаришко Клоро, будь ласка! Я не спав ніч, не снідав, — як бачите, живий. Правда? Сідайте.

Він уже розгортає рукопис на столику, безцеремонне відсунувши й поваливши декілька крилатих коників із повідбиваними носами й вухами. Але Клара й Шпіндлер рішуче виступають — одна в оборону коників, другий — сніданку.

Ну, добре, Макс іде на компроміс: нехай вони собі їдять шматки свинячої мертвеччини, а він їм за цей час читатиме рукопис.

Шпіндлер і Клара заклопотано переглядаються. Справа стоїть досить погано: явно хорий.

В їдальні на столі лежить тепла густо-жовта смуга сонця, розхлюпавшись об посуд і скло блискотливими пучечками. Макс сідає саме в цю смугу, мружачи шовкові вії від теплового лоскоту сонця. Ну, він починає читати! Увага!

Шпіндлер і Клара виявляють таки увагу, але більше до обличчя самого Макса, ніж до рукопису.

Одначе, дедалі, то Шпіндлер починає косо дивитись у куток, застигаючи поглядам, жує то занадто швидко, то дуже помалу. Потім серйозно насуває окуляри на перенісся й дивиться в соковитий рухливий рот Макса, з якого поспішно, радісно, переганяючи одне одне, вистрибують зовсім не такі вже безглузді слова та думки.

Кларине ж лице поіроху проясняється несміливим полегшенням, здивованням. Вона поглядає на Йозефа, і через те, що він уже не відповідає на її погляди, в неї здивовання й увага стають певніші.

А сонце ілюструє хапливі слова Макса цілком сумлінно: жене хвилю за хвилю, сипле вогнем, стріляє золотими стрілами, лоскоче, проймає передчуттям якоїсь незнаної радості.

— Хм! Хм!

Йозеф Шпіндлер зовсім таки діловито й строго вмощує окуляри на низенькому перенісці — так він умощує тільки тоді, як береться за дуже поважну роботу.

Макс закінчує недописану сторінку рукопису. Кінця немає, а.її; це — нічого. Головне сказано. Ну, скептику? Що? Як? Га?

Скептик скуплено жує голенними негрськими губами, підводиться й ходить по їдальні. Хм! Кгм! Справа поважна. Справа дуже поважна. Коли дійсно нема помилки в цій концепції, то це...

Кудлатий пудель зупиняється її з страхом дивиться на оса-яїє жовто-пухнастим волоссям лице

Клари.

— ...то це... нова ера людськості! Нова ера — інакше він не може визначити цей момент. Коли це все так, він підкреслює, коли це все виправдається експериментальним шляхом, то історія по лей від цюю менту розколюється на дві половини, одна — все те, що було, з усіма фазами й епохами, друга — майбуття.

Макс більше не може витримати: він хапає поважну, суворо-вчену, кудлату, смішну, безмежно любу фігурку в дикі обійми и починає її м'яти, як кошеня. Кошеня нявчить, пручається, відмахується лапками, жовто-пухнаста кіточка безпорадно тягне за руки Макса, сміється й благає.

Макс пускає кошеня й грізно, радісно витягає кулаки догори. Експериментальним шляхом?! Чудесно. Зараз. Моментально. Він сам тільки цього й хоче!

— Шпіндлере! Хочете? Зараз?

Шпіндлер одфоркується. Провадити якусь справу з божевільним ніколи не було його принципом, але для цієї справи він готовий навіть своїми переконаннями поступитись.

Так, він хоче зараз і моментально, але з одною крихітною умовою: мати оте знамените чудодійне скло. Є воно в Макса?

Макс посміхається. Макс не хоче витратити багато слів і мовчки виймає з кишені скло, загорнуте в чистий білий папір.

Хм, так. Скло — як скло. Поганенько вишліфуване; опукле, розуміється. Але жовто-червонявий тон його досить цікавий. Умгу, так. Значи!ь, треба тільки зробити коробку, в коробку вставити зубчастий валок, що молів би рослину, і коминець для приймання сонячної енергії? Нескладна річ. Це за кілька годин можна зметикувати якнайкраще. Власне, і метикувати довго не треба. Млинок до кави є? Чудесно. До млинка тільки приробити збоку коминець, а згори чорну коробку для голови. І вся справа. Ану, сюди млинок до кави!

Кііііі робота на терасі. Шпіндлер, надувши негрські губи, скупчене клеїть із картону коминець. Зовсім нема ніякої потреби виймати всю стінку з млинка—досить вирізати потрібну дірку. На Макса покладено зробити коробку для голови. Робота трошки таки поважніша за Йозефову дитячу забавку. Склеїти якийсь нещасний коминець і зробити цілу «оробку — це все ж таки різниця, чорт забирай.

На Клару ніякої самостійної функції не покладено, її роль — помагати мужчині (споконвічна роль всіх Клар на світі): зварити клею, подати ножиці, потримати картон. І, крім того, бути на терасі. Можна навіть нічого не робити, нічого не подавати й не тримати, але неодмінно бути тут, поруч, сяяти очима, бадьорити посмішкою, здивованням викликати чуття чоловічої вищості.

І нарешті все готове. На столі лежить купа зеленої, соковитої, найкращої трави, яку тільки могла знайти в садку помічниця мужчини. Кому ж першому розпочати нову еру людськості (не рахуючи, розуміється, самого винахідника, який, звичайно, в даному випадку за реально існуючу істоту вважатися не може)?

Що дужче кричить нетерплячка й жадність, то гарячіша стає великодушність. Через те всі з цілковитою готовністю, із запалом відступають одне одному честь і втіху бути першим.

Розуміється, перший повинен бути той, хто врятував винахід, хто найбільше вірить у нього.

Ні, навпаки! Навпаки, чорт забирай! Перший мусить бути той, хто хитається, хто сміє скептично посміхатися. Яка радість переконувати того, хто і з заплющеними очима вірить? Ні, нехай скептик устроїть палець у чудо. В такому разі першу чергу треба дати дамі, це є обов'язок мужеського лицарства.

Ні, дама не хоче прийняти такої десті. Крім того, вона так хвилюється, що нічого не зможе зробити, зіпсує весь експеримент — і вийде тільки шкода. Перший хай буде той, хто найменше хвилюється, хто з найбільшою об'єктивністю може поставитись до справи.

Нарешті, той, хто найменше хвилюється, покійно знижує плечима й старається виправдати присуджений йому вигляд найбільшого спокою. Через те, з усієї сили стараючись, щоб йому не тремтіли пальці, він поважно, повільно, із строгою міною розсідлує носика, кладе окуляри на столик збоку й суворо оглядає апарат. Хм, коробка тримається досить непевно. Блок крутиться занадто вільно. А коминець напевно відпаде, як тільки апарат зачне працювати.

Сонце щедро, повними жменями жбурляє золоті стріли в наставлене до нього простодушне, кругле, жовто-червоняве скло. Апарат човгає по столу, хлябко труситься, рука завзято, напнувши синюваті жили, крутить корбу. І спиняється. З апарата глухо, як із-під землі, чується:

— Може, годі вже? Я весь обливаюсь потом.

Макс витягає шухлядку з-під млинка. В ній тісно збилась зелена розтерта маса. Дійсно: фіалково-червоні переливи ходять іпо ній, як по крильцях шпанської мушки. Як сказано, так і є!

— Годі! Вилазьте. Готово!

Кудлата голова швидко визволяється з чорної тісної коробки. Все лице, як умочене у воду, блищить потом, очі кліпають злякано, тривожно, уста дихають заморожено, часто.

Клара своєю хусткою швиденько, дбайливо витирає мокрі очі, носик, лиця, уста. А сама не може відірвати дитячо-ши-раких сірих очей від таємної зелено-червонястої маси, від якої справді так ніжно, так солодко попахує.

— Ну, куштуйте! Швидше! Ах, та к бісу церемонії, беріть просто рукою, пальцями. Це ж сонце, а не свинячий труп! Ну!

Макс і Клара жадно дивляться в негрський рот, який помалу, обережно жує сонячний хліб. Дві пари очей напружено ловлять найменший рух розмореного, почервонілого, знов уже покритого потом лиця із слухаючими себе, босими, маленькими очима, з натертою, розчервонілою смужкою на переніссі. Воно, це лице, гидливо не кривиться, не спиняє руху жування. Ні, ні, воно жує обережно, навпомацки, але охоче. Це видно — охоче! Воно смілішає, яснішає, воно здивовано перебігає з одного обличчя на друге оголеними оченятками своїми, щелепи його рухаються жвавіше, охотніше.

О, він бере пальцями ще шматок хліба! Він хоче ще!

— Ну? Ну? Ну, Йозефе? Ну, скажи ж, ради бога! Як?

Йозеф спочатку заплющує очі, потім по черзі дивиться на обох, ковтає хліб і тихо серйозно говорить:

— Незрозуміле прекрасно.

Макс обома руками хапа себе за волосся й з усієї сили мене його й трусить головою, неначе скидаючи щось зайве, чого їй несила витримати.

— Надзвичайний смак... Щось неймовірне... Я почуваю, що зможу з'їсти цілий вагон.

Тоді Клара рішуче простягає руку до шухлядки й бере пальцями шматочок маси. Вона теж хоче спробувати. Вона хоче спробувати, хоч і сказано, що тільки споріднені організми можуть їсти хліб, зроблений другим. Хоче й більше нічого!

Рожево білі чисті пальчики, хвилюючись, підносять зелену м'яку грудочку до повних, злегка розкритих уст. Червоний кінчик ячика обережно зустрічає її на порозі рівних білих зубів. Усі а замикаються, рухаються і... гидливо кривляться. Брр, яка гидота!

Клара прожогом біжить до балюстради и випльовує зелену масу в сад, конвульсійне витираючи уста хусткою.

Макс у захваті, в екстазі сміється. Яке щастя, що Кларі так гидко від того, від чого в раюванні застигло ошелешене чудом і насолодою дороге лице з маленьким пітним носиком і блискучими очима. Ах, та хіба ж дійсно буде диво, коли людина впаде на коліна й цілуватиме землю, траву, комаху, жорстку кору дерева, коли здійматиме руки до Великої Матері, одне дихання, один крихітний погляд якої дає йому життя? І хіба ж не можна обнімати тепер найлютіших ворогів своїх, хіба не можна тепер говорити найбезглуздіші речі, ї не ходити п'яними ногами по танцюючій землі? Хто ж божевільний: ті, що сміятимуться й жахатимуться цього, чи той, хто впізнав незнану досі радість повного визволення?

Ах, Кларо, ах, дорога, прекрасна істото! Несмачне? Погане? Ну, розуміється! Ну, звичайно! Та як же може бути інакше: це ж чужий піт; не свій, не зароблений. У сонячному хлібі він страшенно несмачний, він просто отруйний, цей чужий піт.

Але Клара хоче зробити собі свого хліба. Вона мусить.

І ось жовтопухната голова з розтріпаними шовковими пасмами вже теж у чорній коробці, а повна з золотистим пушком рука крутить корбу валка.

— Ради бога, товаришко Кларо, та не так же сильно! Ви поламаєте машину! їй богу, обережніше, Кларо, я вас прошу! Лишіть же й для мене.

Шпіндлер, як діти конфітури, змазує з тарілки найдрібніші крихітки хліба пальцями й сл-існо обсмоктує їх.

— Ні, знаєте, Максе, я почуваю, що шалію! Серйозно, серйозно! В мене в голові якісь вихори, а сам — як цілковитий ідіот. Фу, чоррт! Але що за смак, що за смак! Слухайте, зараз же треба засідання! Негайно! Чекайте: значить, вони його запакували в божевільню? Розуміється, тільки божевільний може винайти таку річ. А в яку саме, знаєте?.. Чудово. Божевільні часто бувають хитріші за нормальних. Зараз же засідання. Зараз же! Я біжу телефонувати. Кларо, будь ласка, як зробиш собі хліба, витри Машину, я зроблю тобі ще. Тіле те-пер на службі? Правда? На яку годину? На третю встигнемо? Ні? На п'яту? Чудесно! Тут у нас, розуміється. Ну? Кларо?

Клара нашвидку рукавом блузки витирає лице й вихоплює з машини шухлядку. Ура! Черпоно фіалкові хвильки переливаються по зеленій утоптаній масі! Клара зараз же лопаточкою складає пальці, набирає хліба й ловить його з руки широко роззявленим ротом. І в той самий

мент напруженість, роз'ятрена хижість, мовчазна завзячість лиця розтоплюються, як грудочка масла на гарячій сковороді. Блаженне здивовання забиває дух, ширить очі.

— Боже, що за смак!!

— А правда? Правда? Ти чуєш? Максе, голубчику, побіжіть зателефонуйте ви, я хочу ще невеличку порцію хліба накрутити собі...

Іншим разом Клара такого егоїзму, розуміється, не стерпіла б, але тепер вона нічого не чує; вона витрушує хліб на Йозефову тарілку, так само, як він, пальцем вимазує з шухлядки всі рештки, обсмоктує палець і з тарілкою біжить у сад — вона не хоче, щоб на неї дивились. Але Макс бере за плечі кудлатого жадного пуделя й випихає його з тераси — тепер черга на Машину його, хто вже мав хліб, той повинен телефонувати.

І от уже на його траву падає через коминець жовто-червоний снопик променів, уже і його голова дихає терпким солонкуватим і свіжим духом розтертої трави, який стає все ніжніший та ніжніший. Валок із м'яким смаковитим хруском душить стеблини, з веселим хурчанням крутить, мене їх, тре їх. В очах стоїть миготлива зелено-червона тьма апарата. Лице пашить вогнем, вкривається потом; краплі лоскітно котяться по носі й висках, спадаючи вниз у зелено-жовто-червону мішанину світла, в таємний, дивний процес сполучення з Великою Матір'ю. Годі!

Шухлядка повна. Грає, міниться фіалкова червоність на зеленому хлібі. Ніжний, сонячний, неземний дух парує з нього в нахилене гаряче лице. Ось уже тепла, ніжна зелена вага легкою піною лежить і в нього на пальцях.

Макс сам на терасі, сам наодинці з сонцем. Але очі йому так само поширюються блаженным здивованням, криком гострого, моторошного раювання. Горлом прокочуються невтримні, ковтаючі спазми, по шлунку пролітає радісний голодний зойк, і весь шлунок, як на руках, підтягається вгору. Тепер тільки Макс чує, що він нічого не їв од учорашнього дня! І тепер він розуміє, чого Клара з тарілкою побігла в сад, чого Шпіндлер, забувши всю свою скептичну вищість, свої посмішечки й сарказми, всю книжкову мудрість свою, хотів одняти в нього поза чергою Машину. Йому тепер хочеться забігти під кущі, кудись у найтемнішу нору, і там, сласно гарчачи, жадно глитати цю ніжну, теплу, п'янючу масу. По тілі проходить золотий, п'яний дзвін. Дивно й моторошно: дзвенить усе тіло, дзвенить, як ударений серцем дзвін. У голові золотий вихровий чад — радісний, легкий, повний весняного бджоляного дзижчання.

— Klarої Шпіндлере! Гей!

Шпіндлер, маленький, засушений, з великою, набитою тисячами томів головою, кудлатий Шпіндлер із п'яним, верзякаючим, блаженно-насмішкуватим голосом сидить перед екранчиком телефона (порушивши постанову про екран!). А в екрані здивоване, худорляве, строге обличчя Гоферта. Ха, непомильна арифметика сьогодні посковзнеться. Сьогодні закони багатьох арифметик задригають ногами. Сьогодні... Ах, стій!

Макс б'є по плечі Шпіндлера.

— Так, значить, о п'ятій? Тут? Добре. Буду. Тепер тільки дванадцята. Встигну. Бувайте, Шпіндлере. Глядіть тільки, Машини не поламайте. Я спішу, спішу! Потім!

* * *

Макс спішить, через те найбільша швидкість автомобіля є швидкістю кузочки, що сунеться стеблинкою; через те всі екіпажі стараються перерізати дорогу або скупчитись на перехрестях

у безнадійно заплутану купу; через те шофер — апатично байдужий, а Берлін — сказано довгий. Але слава богів: палац Сузанни на місці. Стоїть так само в усій своїй омнеїстичній пишності, з усіма своїми банями, баштами, те расками, шпилями — точнісінька копія в мініатюрі Мертенсо вої незграби.

Ага, і величний портъє на своєму місці? Значить, і Сузанна не вилетіла ще на Гімалаї. Ну, розуміється, не вилетіла! Куди вона може вилетіти, куди може рухнутись, знаючи, що хтось десь не скорився її волі? Абсурд, неприродне явище!

Величний портъє, побачивши розхристану, розкудовчену, розмашисто-нетерплячу, п'яно-веселу постать, моментально губить усю свою монументальність, гумово м'якшає, осяюється інтимною привітністю й низенько вклоняється. Пані радниця в таку годину нікого не приймають, але для пана редактора, звичайно, може бути зроблений виїмок. Пан редактор так довгенько вже не були тут, що високоповажана пані радниця будуть дуже втішені. (Дано наказ: у всяку годину дня й ночі приймати цього паливоду).

— Ге? Так думаєте, дядю? Та ще й як будуть утішені, майте на увазі!

Паливода боляче хляскає долонею по спині пана портъє, потім (отаке дурне!) обнімає за плечі й разом із ним іде нагору сходами. Оце була б історія, коли б пані радниця побачила таку сцену! Слава богів, цього зайдиголову бере нетерплячка, він кидає пана портъє й біжить сам уперед. А портъє поспішає до телефону попередити пані радницю.

Сузанна зустрічає його в діловому кабінеті, у строгій, холодній, естетичній келії. Сама теж суворо спокійна, поважна, строга черниця. От, на жаль, тільки сукні відповідної не встигла одягти — занадто багато прозорості, фарб, оголеності, легкості. І очі молодій телиці—занадто чисті, вогкі й великі. Вони силкуються бути строгими, ах, так щиро силкуються! Але бідні вони, бідні із своїм силкуванням.

Макс розмашисте йде просто на черницю, просто на її строго-чекаючі очі, просто на її тісно стиснені уста, які іншим часом уміють так лукаво-нахабно, насмішкувато й хвилююче сміятися, його пухнаті стрілчасті очі не бачать ніякої строгості, діловитості. Його уста безжурно, п'яно вивернули свою м'ясисту червоність і блискають підібраними в ювеліра новенькими молочно-білими зубами.

— Дуже приємно, пане Шторе, що ви мене не зовсім забули. Пан Штор не чує коректно привітних слів — він підходить просто до пані радниці, несподівано обнімає її за обидва плеча, владно притягує до себе й мовчки, бурно, боляче, брутально цілує в уста, що пручаються й викручуються на всі боки. Потім випускає, покірно розкриває руки й виставляє розхристані сильні груди наперед.

— Тепер, будь ласка. Можеш навіть на летючу віллу мене брати. Куди хочеш, як хочеш. Будь ласка.

А очі п'яно закотисто регочуть. Регочуть із обурено-вражених очей телиці, з непорозуміння (в якому все ж таки тьохкають солов'їні, радісні нотки!), із червоних слідів його уст на випещеній молочній білизні лиця і шиї.

Сузанна мовчить, сліпо й зручно поправляючи на трудно дихаючих грудях якусь мережану прозорість, не зводячи пильних, шукаючих (і все ж таки вогких!) очей із загадкової, нахабно веселої покірності пана Штора.

— Ти не віриш? Правда? Маєш рацію. Неймовірно, фантастично, казково. Але факт! Дійсний,

реальний факт. Ти розумієш: чудо є реальний факт, а вся так звана реальність є тепер ілюзія, химера, примара. От штука яка, Сузанно, моя здивована, моя дорога Сузанно! Ну?

Дійсно, Сузанна здивована, вона цього не хоче ховати. Вона здивована насамперед тим, що пан Штор після всього, що було, дозволяє собі являтися до неї в такому... неестетичному стані.

Цебто ти хочеш сказати п'яним? Так? Ні, кажи одверто п'яним? А проте, розуміється, я п'яний. Але хутко й ти будеш п'яна, і твій порт'є, і твої геніальні друзі, і твій скульптор, чорт би його взяв, і навіть... О, вибач, я вилаяв скульптора? Ах, Сузанно, що тепер скульптори? Ти не можеш уявити собі, яка це тепер дурниця.

Сузанна впустила свою зброю, свій сміх, свою насмішкувату ласкавість. Вона вибита з сідла цим бурним наскоком, цією п'яністю, сміхом. Макс сміється, значить, він дужчий і вищий. Так, вона зробила помилку, це — ясно. Але краще виправити помилку, ніж тягти її далі. Це також істина, якої люди рідко додержуються.

Сузанна раптом посміхається. Вона дуже рада, що нарешті милий Макс зрозумів, що на світі є багато вславлених речей, які в дійсності не що інше, як дурниця. Наприклад, політика партії й тому подібні грізні Молохи. Правда?

Макс весело затріпує на потилицю чорно-синього чуба.

— Правда, Сузанно! І партії тепер дурниці. І Мертенси, і політика, і парламенти.

— Чого ж, власне тепер, коли можна спитатися. Макс лукаво, сміхотливо, любовно мружить на насмішкувате лице віясті очі.

— Спитати можна, але знати — ні. Рано. Ще рано тобі, Сузанно! Я прийшов тільки, знаєш, чого? Щоб сказати тобі, що хутко...

Макс раптом хижо, м'яко підступає на кілька кроків уперед і витягує до Сузанни лице.

— ...що хутко ми полетимо з тобою на Гімалаї. Чуєш? Чуєш, я тебе питаю?!

Сузанна знову губить свою зброю — в цьому хижо, жагучо-загрозливому тоні є якась справжня серйозність, від якої слабнуть ноги. Але яка разом із тим самовпевненість: «Ми полетимо». А як поводить ся з певністю й владністю завойовника. Де ділась лінива розвезеність, умисна глузливість амбітного бідняка серед чужих розкошів?

— Мені дуже приємно чути від... вас такі грішні слова, пане Шторе, але, на жаль, мушу вас розчарувати: на Гімалаї тепер летіти не можна.

— Чому?

— Війна буде, пане редакторе, дозвольте поділитися з вами новиною, відомою всій земній планеті.

Макс сідає в глибокий холоднуватий фотель і заплющує очі. Як дивно, дзвенить усе тіло солодко тужно, пробуджено-ніжно. Невже Сузанна не чує, як він дзвенить?

— Вибачте, пане Шторе, коли вам хочеться заснути, то я можу вам для цього запропонувати друге місце.

Макс розплющує очі й неодривно мовчки вдивляється в знайоме обличчя, на якому стоїть

силуваний, неприємний, чужий усміх. Як вона може тепер так посміхатись? Ах, так: війна! Ну, від війни так не посміхаються.

— Ні, я спати не хочу. Я зараз піду. Я думав, ти інакше стрінеш мої слова. І я не п'яний, Сузанно. Тільки я... дзвеню. І шалію. «Я почуваю, що шалію».

Макс радісно сміється й гнучко стає на ноги.

— І я не божевільний, Сузі. Чуєш? Але ти ще не можеш мене зрозуміти. Потім. А тепер прощай, я страшенно поспішаю. Стривай! Ще одне запитання: ти дійсно закохана в скульптора?

Сузанна знизує плечима. Насамперед вона ніколи йому ні слова ні про яку свою закоханість у кого-небудь не казала. По-друге, коли б і була в кого закохана, то чого ради про це мала б саме з Максом Штором говорити? По-третє, поведінка пана Макса Штора така сьогодні дивна, що при найбільшому бажанні говорити з ним, як із нормальною людиною, їй це навряд чи вдалося б. По-четверте...

— А по-четверте, Сузі, пам'ятай, що хутко ми полетимо на Гімалаї, коли ти ще цього хочеш. Прощай. Скоро побачимось!

* * *

Дійсно, він п'яний. Він не перестає дзвеніти, сонячно, свя-точно, весняно дзвеніти. Дивно, що йому треба рухати ногами, коли так очевидно, що треба легесенько ворухити руками и летіти понад усіма тими аеропланами. І, власне, летіти, бо він же так страшенно мусить поспішати.

От і старенький чистенький Надель із своєю відірваною рукою й старечо рожевим рум'янчиком теж чудно поглядає. Він сумний, бідний Надель. З його Фріцом щось там сталося. Чогось затужив хлопець. Од того вечора, як вернувся додому, ні до кого не говорить, не їсть, не п'є, лежить увесь час на канапі лицем до стіни. Чи вчинив щось тяжке, чи образив його хто, чи на службі що скоїлось — невідомо, — ні на які питання ніякісінької відповіді.

— Ніякісінької відповіді? Хе! Відповідь! Забалакає. Ану, де він там, той лютий меланхолік?

Дійсно, золотисто-кучерява голова меланхоліка лежить лицем до стіни. Дійсно, вона не хоче ні на що відповідати, ні навіть повернутись навпаки — від Максого голосу вона ще дужче влипає в стіну.

Старий Надель сумно, непорозуміло знизує плечима. Порожній вузенький рукав висить йому так безнадійно та покірно.

— Нічого, товаришу Наделю. Сідайте, я вам розповім одну чудесну казку. Фріц теж послухає — і побачите, як він оживе й забалакає. Сідайте, сідайте. А я тут, біля меланхоліка, щоб йому чутніше було.

І Макс починає свою казку, стріпуючи чубом та регочучи віястими очима.

Справді чудодійна казка — вона робить магічне враження. старий Надель розкриває. якмога ширше свої синенькі маленькі очі, бо в голові його вона не вміщується, а Фріц злегка підводиться, і, хоч дивиться все-таки в стіну, слухає всією спиною й потилицею. Раптом він схоплюється, стає на канапі навколішки й повертається всім лицем до Макса.

— Правда! Я можу посвідчити! Він зовсім не був хорий! Ага-а, так он воно що! О, тепер я

розумію!

Він стрибає на підлогу, як покроплений живою водою, і стає перед Максом.

— Ми мусимо його визволить! Негайно!

Старий Надель зовсім ошелешений! при чому ж тут Фріц? Сонячна машина, граф Елленберг і Фріц?!

Макс сміється. Потім, потім усе виясниться. Тепер же така річ: Рудольф безумовно цієї ночі буде визволений із божевільні. Про це не може бути ніякої мови. Але де його сховати? Розуміється, схованок багато може бути, одначе, йому, Максові, хочеться, щоб брат був близько від нього. Він не може нікому доручити охорону його. Через те він пропонує сховати Рудольфа у Наделів. Що скаже на це, товариш Надель? Га?

Товариш Надель, як на молитву, здіймає одну свою руку догори. Господи! Та що ж він може сказати на таку честь його вбогому домові? З дорогою душею, з радістю, з щастям! От тільки, чи зручно ж буде братові в їхньому помешканні?

— О, це дурниці! Але майте на увазі ще одну річ, товаришу Наделю. Рудольфа буде визволяти Інарак. Так, так, товаришу. Я вже юворив з одним знайомим інаракістом, і він мені обіцяв, що їхня організація це неодмінно зробить. Більше ж ніхто не зможе, ви ж розумієте самі. Треба людей рішучих, одважних, озброєних, готових на все. Розумієте? Отже, що це зробив Інарак, стане відомо всім. Чи не боїтесь ви прийняти в себе людину, визволену Інараком?

Старий Надель роздумливо чеше нігтем кінчик носа. Макс і Фріц швидко презираються, і в обох блискають іскорки лукавого сміху.

— Хм! Інарак... Розуміється, причетність до Інараку може принести багато прикростей. Але... ми ж не повинні знати, що це зробив Інарак. Це — раз. Друге — всяке чесне діло є чесне діло, хоч хто б його зробив. Третє — коли справа в тому, щоб урятувати людину, яка дає людям таку велику річ, то за таку людину можна й на всякі прикrostі піти. Четверте...

Але ні четвертого, ні п'ятого ні Макс, ні Фріц слухати не хочуть, вони просто обнімають з обох боків висхлу, маленьку, акуратненьку постать і мнуть її в обіймах. А після того Макс робить знак Фріцові — Фріц хапає піджак і похапцем натягає на себе.

— Ну, що, товаришу Наделю, ожив наш Фріц? Га? Ото? Ще не один Фріц тепер оживеї Правда? Ви розумієте, що мертві можуть ожити від такої машинки? Що?

— Мені просто не віриться. Вибачте, що я сумніваюся, але це, дійсно, тільки в казках буває. Макс раптом виставляє проти Наделю свої могутні груди.

— Ну, а я — казка? Га? Дух безтілесний?

— Хм, це трудно сказати. Коли б у всіх безтілесних духів були такі груди, то хто знає, де б їх усіх помістила земля.

— Цілком справедливої А я вже — дух, бо я вже їв, товаришу, той сонячний хліб. Уже! А хутко й ви станете духом. Чуєте? Фріце, готовий? Гайда! Бувайте, Наделю! Для Рудольфа приготуйте ту кімнату, що над моєю. До побачення! Фріце, йдем!

* * *

Не засідання Центрального Бюро Інтернаціонального Авангарду Революційної Акції в Німеччині, а зборище оп'янілих, подурілих матуристів, що вперше одягли студентські буршів-ські кашкети. Ніколи в славній історії Інараку не було нічого хоч трохи подібного до цього «засідання».

Де ділася дротяна поважність професора Гоферта? Хто злизнув важку, масивну вайлуватість Паровоза? Куди зникла дисципліна, гідність, обережність, конспірація?

«Молодші товариші» з охорони тривожно й непорозуміло перекидаються на вулиці знаками з тераси лунає такий гамір, крик, сміх, що всі прохожі звертають увагу. Що воно там робить, оте Бюро? Попилися, чи що?!

На терасі надзвичайне видовище: з краю, біля балюстради, наставивши до сонця одно своє око, стоїть на стільці Сонячна машина Круг неї розпалені, блискаючі потом, очима й губами, розпатлані, розхристані члени Центрального Бюро. Паровоз сидить верхи на стільці й язиком вилузує з тарілочки сонячний хліб. На кучерях його переливається фіалково-червоними блисками крихта зеленої страви Гоферт, вхопивши Шпіндлера за обидва плечі, гряде ним, стараючись перебалакати й перекичати Кестенбавм, заклавши руки в кишені, з незалежним переможним виглядом марширує по терасі й співає «Прокинувсь люд робочий». Клара видирає в доктора Тіле якийсь папірець, і обоє бігають поміж стільцями, штовхаючи весь час Паровоза й гуркочучи стільцями.

Фріц заздрісне заглядає часом через їдальню на терасу. І заздрісне, і заклопотано вже сьома година, а ніяких, видно, справ ще й не обговорювало Бюро. Товариші з вулиці вже двічі прислали запитати, що діється там. Хоч би товариш Макс вийшов. Але нема надії, лежить у шезлонгу й жмуриться на сонце. А ще ж треба оповістити всіх тих, що мають сьогодні вночі визволити доктора Рудольфа. Та чи буде ж про це постанова? Вони в такому стані, що навряд чи можуть що не-будь постановляти. Ех, коли б йому дозволили хоч крихітку сонячного хліба зробити собі!

Раптом Макс підводиться, дивиться на годинника. Стріпує головою. Ага, слава богіві!

Макс рішуче підходить до Гоферта й Шпіндлера, одводить їх у різні боки, спиняє Кестенбавма, перепиняє дорогу Клари, видирає тарілочку в Паровоза.

Ну, здається, до справ приступають! Фріц тихенько висли-зує з їдальні. А Макс усе з тим самим рішучим виглядом заганяє всіх у їдальню. Годі! До діла! Він має важні справи.

Але які можуть бути сьогодні важніші справи за ту, яка розв'язана вже там, на терасі?

Перша справа визволити цієї ж ночі доктора Рудольфа Штора з божевільні, куди його...

Ах, та яка ж це справа? Доручити товаришеві Максіві Шторові виконати це, та й баста Ну, що ще?

Але в Макса й ще. Він пропонує: з огляду на те, що винахід Сонячної машини має перевернути всі політичні й соціальні відносини, переглянути справу терору. Так, так, справу терору. Чи має рацію тепер цей бік діяльності Інараку?

Обличчя тверезішають, гихішають. Доктор Тіле навіть од Клари відвертається, сокирчастий ніс його нашорошено встро мляється в Макса. Як?! Чи має рацію терор?! Цебто чи має рацію існування самого Інараку? Це хоче скіізати дорогий товариш Штор?

Ні, товариш Штор не це хоче сказати, а тільки те, що він сказав і що чули всі, а так само дорогий товариш Тіле, цебто чи тепер є рація надавати таку виключну увагу теророві, як раніше? Чи не перенести цю виключну увагу на Сонячну машину?

Доктор Тіле схоплюється. Як?! Саме тепер, коли очевидно, що Мертенс і компанія...

Але тут Паровоз бере його за руку, садовить на місце, а сам підводиться й заявляє:

— Товаришу! Ми всі сьогодні в такому стані, що ніяких справ розглядати не можемо. Я рішуче відмовляюсь. Я не можу. Я зовсім... не... здатний. Це зрозуміло. Така подія... Я пропоную перенести засідання на завтра. Я їду додому. Але вперед я заявляю першу чергу на Сонячну машину!

— Я на другу!

— Я на другу!

— Я на другу!

— Я на третю!

— Хто ж на другу? Чекайте! Так не можна!

— Я, я на другу, я перший сказав!

— Ні, я, вибачте!

— Панове, чекайте.

Макс махає рукою й виходить у салон. Фріц скромно сидить біля других дверей.

— Фріце, ви їдете зі мною. Бюро сьогодні не при собі. До дванадцятої ночі ми маємо ще досить часу? Як гадаєте? Тепер сьома. Десять чоловік цілком вистачить. Правда?

* * *

О дванадцятій ночі біля лікарні для душевнохорих зупиняється два авто. З одного двоє людей виводять під руки хорого. Він пручається, голосно протестує, але четверо рук міцно тримають його й тягнуть до ганку лікарні, слабо освітленою ліхтарем.

Сонний портьє невдоволено відчиняє двері. Ніякого прийняття хорого не може бути. Показилися люди в таку годину хорого привозити?!

Але дивна річ: і хорий, і його іпровожаті — без облич, замість них чорні машкари з дірками, з-за яких моторошно поблискують баньки очей. І хорий, і провожаті виймають револьвери й швидко проходять у двері, випхнувши портьє надвір. Там чийсь руки хапають його, і чийсь голос із-за машкари тихенько й спокійно шепоче йому у вухо:

— Анітелень, дядю! Чуєш?

В одчинені двері проходить іще троє страшних людей! Світло в сінях і на ганку чогось раптом гасне. Ще звідкись виринають темні постаті, їх тут, очевидно, душ п'ятдесят-сто. Всі говорять пошепки, але цілком собі спокійно й не хапаючись, як у себе дома.

Правда, не зовсім як у себе дома, бо ті, що всередині, погано знають розполіг кімнат, їм через це навіть доводиться звернутися за допомогою до чергового лікаря. Він не зовсім охоче, але досить швидко веде трьох гостей нагору, скося поглядаючи на дула револьверів, що поблискують занадто близько з обох боків його грудей. За ними йде ще кілька їхніх приятелів, які зупиняють сестру, що виходить на гомін, ввічливо просять її побути з ними й трошки помовчати.

Безумовно черговий лікар краще знає устрій лікарні — за які дві-три хвилини він приводить їх у кімнату хорого Рудольфа Штора. Хорий злякано прокидається, він, може, і боронився б, не дався б себе викрасти злодіям, але ж через те, що зв'язаний, мусить тільки здивовано скоритися насильству. І, коли його беруть під руки й ведуть, він такий вражений, що не протестує, не кричить і тільки вдивляється в дірки на чорних машкарах.

Тихенько, безшумно відїжджають два авто й зникають за рогом, зовсім не цікавлячись тим, чи вдасться черговому лікареві зіпсованим телефоном сповістити поліцію про подію.

їм нема часу: адже треба стільки сказати один одному, і не так сказати, як виявити голосом, блиском очей, стиском руки. А потім же така маса ще справ: треба завезти Руді, треба з ним зараз же скласти опис речей, які треба цієї ще ночі вивезти з лабораторії для праці над вибором скла Сонячної машини, і то неодмінно цієї ще ночі, бо завтра вже його лабораторію стерегтимуть якнайпильніше. Потім треба, щоб до ранку були конче поширені відозви про виволознення Руді. А ніч така ж коротка! І така щаслива, хай кожна до самої смерті буде така!

— Ух, Руді! Та ми тепер такого наробимо, що... Ні, немає слів у мене. Але буде діло! Правда, Руді?

Руді так стискає Максові руку, що вона аж ниє вся до плеча, але Макс блаженно посміхається від цього болю й відтрі-пує чуба на потилицю.

* * *

Сонце врочисто, велично здійсмає червоно-золоті вії над садом. Шибки вікон принцеси радісним розтопленим золотом бризкають у сад. Полита стареньким Йоганном підстрижена їжачком трава іскриться всіма фарбами.

Тільки старенький Йоганн у саду не іскриться й не блискає радістю. Як його іскритися, коли чоловік у цілковитому замішанні й непорозумінні квіти для всіх нарізані, підібрані, покладені в букети до смаку кожного от, наприклад, чорно-сині й жовгі троянди для принцеси — а чи можна їх сьогодні подавати, невідомо. Вчорашні квіти так і пов'яли, ніхто не взяв. Як осінній сивий туман у тісних межигір'ях, заліг сірий сум у графському домі. Вчора цілий день уся прислуга проходила навшпиньках і навіть у себе в кімнатах балакала пошепки старий граф занедужав. Збила з ніг старого молода графівна. Не пожаліла батька, осоромила, зганьбила на все життя. Ім'я її заборонено згадувати. Ота така мила, втішна, така собі проста графівна.

Сидить старенький Йоганн на лаві біля своїх постинаних загублених друзів і перебирає на колінах старечими руками ніжні пелюстки, а в голові — сумні думки.

Оце сама графиня вчора їздила вмовляти. Так дочка просто не прийняла старої матері, чи з сорому, чи з завзяття, тільки не прийняла, та й годі. А вілла в неї — чистий палац.

І принцеса як не своя. І графиня пририта горем. І Штор із Шторихою в тузі та горі. Стоїть лабораторія пустою, не стало доктора Рудольфа, гірше, ніж помер нещасний, любий доктор Руді. Не буде вже кому тепер учити його, старого, як по-латинському звуться зозуліні сльози.

А тут іще папірців хтось через мур понакидав у сад? Позбирав їх йоганн, а прочитати не може — сліпий уже став на читання, чує ще зовсім добре, а читати не втне — зараз же плачуть старі очі.

І перебирає старенький йоганн старечими покрученими пальцями тоненькі аркушки паперу, на яких тільки й може розібрати великі літери «Громадяни!» — далі плачуть старі очі.

І знов перебирає пелюстки, і шкода йому постинаних мовчазних друзів своїх, і не знає, що його робити. Хоч би до столу подали, так ніхто вчора й до столу не зійшов, навіть стара графиня не вийшла із своєї кімнати.

А сонце підводить свою владичну голову все вище та вище, голо!ва ж старенького Йоганна схиляється все нижче та нижче, покірно й солодко куняючи під благосним теплом.

І вмить злякано скидується: по доріжці, як і вчора, строго й рівно ступає принцеса. Як і вчора, очі спущені долу, уста тісно стулені, в лиці чи тяжка дума якась, чи невсипуща заціплена туга.

Старенький Йоганн не знає, що йому робити, піднести чи не піднести чорно сині троянди. А може б, хоч трошки звеселилися замкнені уста, може, хоч легесенькою втіхою зм'якшились би строгі очі. Страшно: а що, як гляне на нього так само, як на Германа, коли той спитав щось не до речі про автомобіль?

Принцеса байдужими очима проводить по зіщуленій постаті садівника, потім по квітах і спиняється на папірцях. На квіти, на чорно сині троянди й не дивиться, а до папірців аж сама підходить і нахиляється.

І бачить старенький Йоганн, як раптом принцеса кидається на ті аркушки, хапає горішній, впивається в нього очима, а папірець аж лопотить у руках — так трусяться пальці її.

— Де ви взяли ці відозви?

Йоганнові стає страшно.

— Під муром, ваша світлосте. Хтось накидав уночі.

Принцеса з папірцем майже біжить далі до того місця, де й учора сиділа на лаві під бузком, що проти самої лабораторії.

Йоганн якийсь час ошелешено стоїть коло квіток. Потім по малу обережно просувається й підбирається до тої лави, що під бузком. Що ж це таке могло бути в тих папірцях, що так чудно подіяло на принцесу?

І дивна річ: йоганн бачить, що принцеса зовсім не гнівається. Навпаки — звеселилося лице її, зм'якшилися тісно замкнені уста, очі іскряться, як полита трава під сонцем. Що ж воно таке за диво, ті папірці?!

Принцеса раптом рвучко підводиться й з папірцем у руках швидко йде в дім. І знову — чи здається старому, чи справді так—лице принцеси немов заклопотане. Отож дивні папірці!

Йоганн вертається до лави, забирає решту аркушків і також прямує додому — там уже він найде собі раду з папірцями і з квітками.

От якраз на порозі свого помешкання стоїть сама Шториха. Звела лице й очі, чудна жінка, до

сонця й наче молиться, отут надворі, така поставна, поважна собі жінка.

Йоганн тихесенько підходить — чи молиться людина, чи так до сонця зажурену душу виставила, нащо перебивати? Але Шториха чує рип піску й повертає голову до Йоганна. Ну, коли сама побачила, можна й сміліше підходити.

І знову старенькому Йоганносі аж моторошно робиться, не дочитавши навіть до краю папірця, пані Штор як не сплесне руками, як не заллється вся радістю, як не кинеться в двері до себе з криком «Гансе! Гансе!» Та що ж воно таке за чудодійні папірці, ради всього святого на світі божому?!

Вікна помешкань Шторів одчинені, вони врівень із землею, і старому Йоганнові добре чути, як там радісно грюкають двері, як гомонять у сусідній хаті голоси. Це пані Штор, оче видно, читає того чудного папірця своєму чоловікові. Але старий йоганн не чує нового вибуху радості. Навпаки — він чує цілком протилежне: вибух гніву, люті. Голоси враз загоряються гнівною жагою, налітають один на одного, гризуться.

От вони переносяться ближче, до цієї кімнати.

— Та краще б він зогнив у божевільні разом із своєю Машиною, аніж злигатися з цими бандитами, душогубами, злочинцями проти порядку й закону! Чуєш, ти? Нащо мені його таке здоров'я! На сором, на ганьбу, на нещастя нам?! І ти ще СМІЄШ. .

Але тут чийсь жіночий голос, чийсь чужий, не Шторишин, не той тихий, раз у раз рівний і низький голос, який так добре знає йоганн, а голосний, різкий, високий, як югтями згори впивається в Штора.

— Та будь проклят і твій порядок, і твої закони, і твої графи, і ти сам, коли ти ради них зичиш смерті й муки своїй дитині! Чуєш ти? І хай благословенні будуть оті злочинці й душогуби, що хочуть добра моїй дитині! Ти — не батько, а кат! Ти одну дитину вже загубив ради свого порядку, хочеш і другу?! О ні! Годі!

З дверей виходить шофер Герман і потягається на сонце. Йоганн одходить од вікна, тримаючи в руці заляті папірці Ану, хай Герман прочитає йому, що воно там таке? Герман із виглядом лінивої вищості й вибачливості до старенького са дівника бере з рук його відозву й мовчки починає читати. І раптом скрикує:

— Ого! Оце так штука!

І хоче бігти з папірцем назад до дверей. Але тут йоганн хапає його за руку й рішуче вимагає або прочитати йому вголос, або вернути папірець.

Герман тут читати не може — це страшний папір, за нього навіки в тюрму засадять. Треба читати його в хаті, тихенько, пошепки.

І Герман із усміхом тягне за собою в двері прилиплого дідуса. Добре, нехай пошепки, нехай у хаті, нехай хоч у тюрму, а Йоганн хоче таки нарешті знати, що там є в тих страшних паперах.

І в своїй хаті Герман півголосом читає Йоганнові, кухареві й двом льокаям страшний папір:

«Нове злочинство капіталу! Громадяни!

Молодий геніальний учений Рудольф Штор зробив великий науковий винахід він винайшов

апарат, який дає змогу людині без посередництва тваринних організмів приймати, як страву, сонячну енергію. За допомогою цього апарата, всяка рослина стає придатна для вживання.

Розуміючи величезне значення цього винаходу, розуміючи, що Сонячна машина визволяє людство від дотеперішніх способів годування, а тим самим — од сучасних способів господарства, розуміючи, нарешті, що це визволення неминуче тягне за собою визволення й од усіх теперішніх економічних, соціальних, політичних і всіх інших форм утиску й залежності одних людей од других, не бажаючи розставатися з пануванням над сотнями мільйонів людей, Капітал учиняє дике злочинство: з наказу Фрідріха Мертенса, голови бандитської організації, званої «Об'єднаним Банком», агенти й прислужники його схопили Рудольфа Штора й засадили в лікарню для ду-шевнохорих.

На щастя всього людства, Інарак своєчасно довідався про це й своєю владою визволив великого вченого із страшної тюрми. У цей мент доктор Рудольф Штор є в цілковитій безпеці й приступає до дальшої праці над своїм винаходом. Незабаром увесь світ матиме радість зазнайомитися з Сонячною машиною й оцінити розмір злочинства капіталістичних розбишак. Центральне Бюро Інтернаціонального Авангарду Революційної Акції в Німеччині (Інарак)».

Кухар таємничо, з острахом здіймає догори пальця.

— Оце та-та ак, мої панове! Оце, я вам скажу... Але в коридорі різко, нетерпляче дріботить дзвінок. Льокаї схоплюються й прожогом вилітають із кімнати.

Прибув граф Адольф Елленберг. У холі, струнко витягши своє кремезне, молоде ще тіло, стоїть Ганс Штор. Лице його жовто-бліде, але кам'яно-сурове. Граф м'яко, дрібно, ніби не згинаючи колін, пересуває своє опецькувате тіло сходами на гору, кругло потираючи руки й спустивши очі долу.

Перед дверима покоїв принцеси вій на мент зупиняється й перевіряє щось у боковій кишені.

Принцеса вже жде на нього. Вона зараз же простягує йому червоний папірець.

— Бачили вже, пане графе?

Граф Адольф швидко охоче киває головою — бачив, бачив, неприємність, велика неприємність.

— Але це правда? Він утік?

— На жаль, правда. Так, так, на великий жаль, правда. Утік. Викрала ця проклята банда.

Але ні граф у принцеси, ні принцеса в графа не помічають великого пригнічення.

Принцеса уважно, скоса обкидає м'яку постать Мертенсового міністра.

— Вас, здається, пане графе, ця подія хвилює менше, ніж слід би було сподіватися? А тим часом, оскільки я розумію, це загрожує великими ускладненнями. Сонячна машина стане тепер широко відома, і всі ті наслідки від неї, яких ми боялись, не зменшаться.

Граф Адольф сумно, з жалем посміхається.

— Ніякої Сонячної машини немає, ваша світлосте. Так, ваша величносте, зовсім нема її й ніколи не було. Вона є плід дійсно хороби бідного доктора Рудольфа. Він — дійсно хорий, ваша світлосте. Ми цілком правильно орієнтувались у його стані. Фактично й безсумнівно

душевнорий.

Принцеса помітно блідне й сильно стискає руками поруччя фотеля.

— Через що це ви так думаєте, графе?

— Через те, ваша світлосте, що вчора спеціально мною призначена секретна комісія з довірочних учених і професорів перевірила ту знамениту Машину и відкрила, що це абсолютно нікчемна дурниця, просто ніщо, невинна коробка.

— Стривайте! Але ж ми самі були свідками. Він десять день нічого не їв. Мати ж його при нас їла сонячий хліб! Ви ж самі бачили!

Граф Адольф поштиво, згідно нахилиє голову. Так, він був свідком. Але свідком чого? Цікавого явища гіпнотичної авто-сугестії й сугестії на матір. Цілком просте пояснення.

Князівна Еліза раптом підводиться, іде до вікна, звідти до столу, знову до вікна. Брови її хмуро насуплені, очі пильно всіромлені в землю.

— Ваша комісія й скло перевіряла?

— О, звичайно. А як же! В ньому ж уся суть. Звичайнісіньке собі скло з додатком різних елементів. У кожному разі цілком непридатне до тої мети, яку визначав йому бідолаха Рудольф у своїй фантазії.

— Чекайте. Ще одно запитання. Комісія, значить, пробувала робити сонячний хліб?

— Так, ваша світлосте, але...

— Скажіть: хліб, роблений комісією, мав той самий вигляд, що ви бачили в доктора Рудольфа? Пам'ятаєте ту фіалковість?

Граф Адольф ізнизує плечима — ні, такого вигляду хліб комісії, правда, не мав, але яке ж це має значення? Це ж його власна Машина, не чия інша.

Принцеса незрозуміле хмарно посміхається й знову починає чудно швидко ходити по кімнаті. Вигляд їй стає щораз жорсткіший, гнівніший, лютіший.

Графе, ваша комісія перевіряла фальшиву Машину. Він нас обдурив! Розумієте? Він — не хорий, а нечесний, нахабний хам!

У такому гніві, такою нестриманою, жагучою, хижою граф Адольф ще ніколи не бачив її світлість. І ця певність її гніву мимоволі примушує його стурбуватись.

— Але ж, з дозволу вашої світлості, яка рація була докторові Рудольфові обдурювати нас, брати фальшиве скло для демонстрації Машини перед комісією урядовою? Прошу вибачити, але я цього не розумію. Не міг же він знати, куди він мав їхати зі мною?

Принцеса Еліза не відповідає. Вона стоїть біля вікна й металічними очима дивиться на краєчок даху лабораторії. Потім повертається й знову підходить до графа Адольфа.

— Графе! Повторюю: він не хорий. Машина — факт. Ви повинні поставити на ноги всю вашу поліцію й негайно — чуєте, негайно! — знайти цього... чоловіка.

Граф Адольф щораз більше й більше починає вірити в правду слів принцеси. Незрозуміле, дивно, але, дійсно, можливо, що в Рудольфа якимось чином виникло підозріння і він узяв не те скло. Ах, так!

Граф Адольф схоплюється й прикладає долоню до чола.

— Ви, здається, маєте рацію, ваша світлосте. Я тепер пригадую собі: він тоді перед комісією чудно вагався. Так, так, так! Це можливо. Це можливо. О, в такому разі це велике нещастя. Ах, це ж велике нещастя!

— Ви повинні дати наказ поліції перевернути весь Берлін, усю Німеччину!

Граф Адольф боляче кривиться.

— Ах, ця наша поліція! Можна зарані сказати, що вона нічого не зробить. Тут же Інарак, ваша світлосте! Інарак! З ним ми не можемо боротися. Ми не певні, чи пш нашої поліції не є члени Інараку. Я не можу поручитися, що мої секретарі не члени цієї організації. Кожний наш рух дивом якимось стає їм відомий. Та згадайте, ваша світлосте, інцидент з візитом до вас пана президента. Ми тільки троє знали про нього, а Інаракові вже відомо. Як же поліція може знайти цього божевільного? Інарак же тепер використовує його страшенно, надзвичайно. Ах, це таке щастя, що...

— Значить, ви гадаєте, що знайти його не можна? Ніяким способом?!

Граф Адольф безсило, як ранена птиця крила, підносить злегка руки й пускає їх знов униз. Сказати так певно, розуміється, не можна, але ручитися, що можна знайти, також неможливо.

— Ах, немає тут жінки! Нема жінки! Все було б добре.

Принцеса непорозуміло дивиться на страждаюче лице графа Адольфа.

— Якої жінки, графе?!

— Жінки, звичайної жінки. Роману його, кохання, любові.

Принцеса раптом густо червоніє і, поспішно підвівшись, одходить убік.

— Що ж би могла тут зробити та... жінка?

Граф Адольф сумно посміхається.

— О, що!.. Вибачте, ваша світлосте, тільки це був би найпевніший спосіб знайти його. Але ж цей божевільний жив, як середньовічний чернець. Та и яка жінка може закохатися в такого каліку?

Принцеса Еліза закушує нижню губу.

— І все-таки я не розумію, графе. Ну, припустимо, в нього роман з якоюсь жінкою. Як вона може знайти його, коли припустимо також, згодилася шукати й видати його нам? Як?

Граф Адольф знову посміхається, але так, як дорослі люди на запитання дитини.

— О, це вже, ваша світлосте, зовсім пуста річ. Коли б ми знали таку жінку й вона згодилася нам допомогти, тоді я ручуся, що за кілька днів ми мали б його в руках.

— Але як же саме?! Як?!

— Дуже просто. Жінка та дала б йому оповістку в усіх газетах у тільки йому та їй зрозумілих висловах. Оповістку помістити на перших сторінках. Газети він, певне, читає, особливо тепер, коли його шукатимуть. Натрапить на оповістку і— прийде до неї.

— Ви думаєте — ради жінки він згодиться тепер ризикувати? Собою й своєю Машиною?

Граф Адольф вибачливо й соромливо-ніжно потуплюється.

— О ваша світлосте, коли він дійсно любить ту жінку, він згодиться ризикнути і собою, і Машиною, і всім, що є найцінніше в житті. Але треба ж, щоб він дійсно любив. Та насамперед, щоб взагалі була в нього така жінка. Але цього якраз і немає. Напевно немає!

Принцеса рвучко, в гніві на те, що немає цього, відходить до вікна й некліпаючими похмурими очима дивиться в сад. А граф Адольф нечутними швидкими кроками ягуара, що попався в клітку, ходить попід стіною, нервово тручи руки й скрипучи голосом.

Ах, яке ж нещастя! Якраз у такий момент. У момент такої величезної ваги, коли рішається доля всього світу, коли треба всіх сил. Ця проклята Машина може внести такий заколот, таке замішання в Європі, що Схід голими руками забере її. А тоді ні про яку Республіку Землі й мови не може бути. Варварство, загин цивілізації, згубні війни, занепад усього життя — цілковита катастрофа землі!

І все через якусь дурну божевільну фантазію якогось каліки, який нічого, крім своєї маленької висохлої амбіції вченого, бачити не може. І якраз саме в такий момент, у такий момент!

Принцеса стоїть непорушне. Чує чи не чує — невідомо, але граф Адольф виймає з кишені папірець і підходить до неї ближче.

— Дозвольте мені, ваша світлосте, прочитати одержану мною сьогодні телефонограму від пана президента.

її світлість на мент озирається, зиркає на папірець і, мовчки хитнувши головою, знов одвертається до вікна.

Граф Адольф побожно прокашлюється.

«Завтра увечері буду в Берліні. Тут усе добре. Постанови Паризького Конгресу будуть переведені в життя за всяку ціну. Треба готуватися до тяжкої боротьби. Великих ідей самі постанови не здійснюють. Але... корона Землі буде.

Прошу переказати це її світлості».

її світлість не рухається. Граф Адольф винувато ховає папірець у кишеню. Так, розуміється, ця історія з Машиною, з утечею цього кретина не може дозволити так бадьоро ставитись до слів пана президента. Це зрозуміло, але не треба вже так перебільшувати її значення. З нею можна буде боротись іншими способами. Ще сьогодні він уживе таких заходів, які цілком спаралізують нахабну відозву розбишацької банди (як тільки Рудольф зв'язався з нею?). А вибухне війна — і тоді зовсім не до Мащини буде Вибухнути ж вона мусить неодмінно, вся справа тільки в тому, яка сторона згодиться взяти на себе ініціативу оповістити війну. Тільки в цьому тепер уся справа. Народ принаймні вже готується до війни. Громадянство хвилюється, нервується, але в потрібний момент виявить і патріотизм, і потрібне розуміння, і геройство. Принцеса раптом

озираєгься й простягає графові руку.

— Вибачте, графе, я мушу лишитися сама. Я — втомлена.

Граф Адольф злякано, поштиво цілує руку й навшпиньках поспішно виходить із салону.

Тоді принцеса починає швидко й нітрошки не втомлено ходити по кімнаті, хмуρο й жорстко зібравши брови. Уста її знову стулені міцно й непохитно.

І, враз посміхнувшись, загрозиливо і з викликом, вона йде до столу, надушує гудзик дзвінка, бере папір і починає писати. Ні, так не годиться!

Закушує губу, пильно думає, раптом уся спалахує рум'янцем і все ж таки пише.

— Ваша світлосте?

— Так, Софі. Ідіть сюди. Ось оповістка. Ви зараз же відвезете її в бюро оповісток і дасте її на першу сторінку всіх газет. Сьогодні ж у вечірніх виданнях вона повинна з'явитись. Друкуватись повинна щодня й так довго, поки припините. Свого імені не повинні давати. І вважайте, Софі: ніхто не повинен про це знати. Розумієте?

— Розумію, ваша світлосте.

— Ідіть. Сьогодні ж за всяку ціну оповістка повинна бути в усіх газетах.

Софі виходить, і їй чогось згадується той момент, як принцеса стріляла Нептуна.

* * *

Чорно-срібний лицар обережно, стараючись не затарахкотіти чим небудь, ходить, як наказано, не ближче, ніж на три кроки від своєї дами. Його маленька смуглява дама-дитинка добивається телефоном розмови із своєю сестрою Фрідою. Його вередлива владарка гнівається: двічі вже до телефону так само, як і вчора, підходить чоловік сестри, сестра немов нездужає і просить переказати через нього, що треба Труді.

— Мені треба, щоб підійшла до телефону Фріда, а не ваша фізіономія!

Двічі вже було це сказано панові баронові — і все ж таки на екрані з'являється знову його куряче лице з ущиплива глузливим усміхом.

Чорно срібний лицар у цій справі нічим допомогти не може. Та й ні в чому він, власне, не помічник їй. Вона вже не лежить, як учора весь день, із мертво розплющеними очима, немов заціпенівши від жахливого здивування, вона навіть не п'є, як позавчора, не відпихає його, свого бідного чорно-срібного лицаря, з таким виїлядом, неначеб він підходив до неї не з най-ніжнішою любов'ю, а з щипцями для виймання зубів. Вона навіть мужньо, відважно цілує його, вона героїчно приймає його ласку, як чемні дітки ліки, не даючи собі струшуватись од огиди всім тілом, а, навпаки, сміливо, загонисто посміха ючись. Ах, дитинка, вона чесно виконує їхній договір. Бідна революціонерка, вона зовсім не думала, що той, хто руйнує, насамперед сам дістає болючі вдари звалених руїн. Дорога бунтарка, вона зовсім не знала, що бунт проти других насамперед є бунт проти самого себе. Нема сорому, ганьби, злочинства ні в якому вчинку, коли нема їх у нас самих. Коли ж бунтуючий руйнар лежить із ожахненими очима або конвульсійне, одчайдушне, героїчно посміхається на слово «сором і ганьба», о, він іще нічого не зруйнував, він тільки жорстоко поранив себе.

— Душнере! Ми поїдемо зараз до моєї сестри. Так!?

— Слухаю.

Куди вона хоче — всюди він поїде з нею. І коли треба, щоб він ліг, а вона по ньому перейшла через прірву, що відділяє її від спокою та радості, він скаже покласти себе в труну, щоб їй легше було переходити.

— Душнере! У нас револьвер є?

— Є, Трудо.

— Добре. Гальо!.. Гальо!

Бідна владарка: «у нас». Вона уникає «ти» й «ви». «Ти» вона самохіть не може говорити, як не може самохіть (хоч яке чемне й сміливе дитинча) пити рицинку. «Ви» вона теж не може говорити, бо це ж нечесно тепер, коли вона продася.

— Гальо! Це знову ви?.. Ага, чудесно. Так от слухайте, пане бароне коли ви мені зараз же не пустите до телефону Фріду, я вас уб'ю. Чуєте? Так, уб'ю... Я вам це цілком серйозно заявляю. Сподіваюсь, ви мені повірите, що я можу зробити все, що я хочу й кажу.. Будь ласка. Я буду ждати не більше як п'ять хвилин.

Душнер прикушує посмішку.

На екрані зникає куряче лице з кругленькими (неначе насмішкуватими, але таки добре переляканими!) очима. Бідний барон, він, розуміється, повірив, що вона вб'є його.

— Ах, жаба! Він мене хоче переконати, що Фріці сама не хоче зі мною балакати. Фріда, яка тільки жде мого слова! Ну, чекай! «Від такої особи, як ви, всього можна сподіватись». Ах так? Ну, добре! Побачиш, чого тобі треба сподіватись од «такої особи»! Душнере, треба сказати, щоб авто подали.

— Воно готове кожної хвилини, Трудо.

— А револьвер?

— І револьвер готовий кожної хвилини. Але, здається, барон згодився покликати... (твою чи вашу?..) кгм!. твою сестру. Значить, убивати нема локи що за віщо.

— О, в цього добродія є багато іншого... Гальо! Фрідусь? Ну, нарешті!.. Тобі твій дозорець казав, що я хочу балакати?.. Не чую. Ти так слабо говориш. Ти справді нездужаєш? Чого ти екран, завісила? Я хочу бачити твоє лице. Не хочеш?! Я зовсім погано тебе чую. Я хочу негайно з тобою говорити. Я зараз до тебе приїду. Чуєш? Приготуй усе, щоб зі мною виїхати. Куди?.. Зовсім, геть. Те, що я обіцяла, я тепер можу зробити. Чуєш? Ну, я їду до тебе. Через двадцять хвилин буду. Бувай!.. Душнере, капелюш!

Занадто помалу їде авто, занадто багато в Берліні трамваїв, занадто пече сонце й занадто охоче з усім згоджується Душнер.

Душнер дійсно згоджується, бо хіба ж не занадто помалу крутиться земля круг сонця, коли хочеться перескочити через віки?

— Душнере. Я поки що буду вам говорити «ви». Добре? Потім я постараюсь інакше — тепер

ніколи. Так от: ви повинні сидіти в авті, поки я там буду. А коли я його вб'ю, ви згоджуєтесь мене десь сховати и потім утекти зі мною й Фрідою? Кажіть одверто — мені це заздалегідь треба знати.

— Для чого ж вам убивати його, дитинко?

— Для того, щоб визволити сестру з неволі. Розумієте?

— Розумію, Трудо.

— І згоджуєтесь?

— Згоджуюсь.

— І сховаєте?

— І сховаю.

— І не боїтесь?

— І не боюсь

Труда скоса, підозріло й загрозово оглядає чорно-срібну чепурну голову з пукато-ласкавими, тихо-розумними очима.

— Давайте сюди револьвер.

Душнер охоче спокійно подає револьвер. Труда ховає його в торбинку й знову пильно звертає скоса очі на лицаря: здається, він таки серйозно ставиться.

Душнер цілком серйозний, коли з ненабитого револьвера можна вбити людину, то в такому випадку пан барон нехай нарікає вже на надприродні сили, яким для чогось екстрене потрібне його життя. Він же зробив усе, що сила зробити земній істоті, яка має діло з такою неземною істотою, як ця дорога смуглява дитина.

Авто нарешті доплентується до будинку барона! (І будинок теж така сама стара, сіра ропуха, як і його хазяїн!) Душнер слухняно, покійно лишається чекати на вбійницю, щоб одвезти її у схованку. А Труда, рішуче тримаючи торбинку з револьвером у руці, входить у дім. (Як тільки стріляються з тих револьверів? Щось там десь треба надушити чи підняти. Ну, та вже видно буде!).

У холі її зустрічає сам барон. Лиса жовта голівка звареної курки на довгій курячій шиї перебільшено поштиво схиляється, на синеньких устах уїдливо-іронічна посмішка. Він дуже радий зустріти високошановну, надзвичайно шановну гостю в своєму домі. Величезна честь її візиту дає йому незрівнянну ні з чим насолоду й щастя.

— Пане бароне, я хочу говорити з моєю сестрою. Чуєте? Коли ви збираєтесь ховати її від мене й...

О господи! Він хоче ховати? Надзвичайно шановна гостя гадає, що він такий страшний егоїст — не хоче поділитися цим щастям із своєю дружиною? Ніколи в світі! Будь ласка. Сестра нетерпляче, з тремтінням чекає.

— Але вас я прошу звільнити нас од вашої присутності.

— З величезним сумом скоряюсь вашій волі.

Фе, яка бридка, мерзенна істота! Як вона похрускує своїми паскудними жовто сірими пальцями.

Фріда дійсно жде сестру в своїй спальні. Дивно. Ну, розуміється, зовсім не хора. стоїть на ногах, одягнена, а вийти назустріч не могла Жаба, звичайно, не пустила.

Труда щільно зачиняє за собою двері, замикає їх на ключ, а тоді вже, труснувши мережаною піною капелюша, весело прямує до сестри. Ні, Фріда таки, здається, справді нездужає: вигляд якийсь розгублений, блідий, очі широченні, непокійні.

— Ти що, Фрідусь, дійсно нездужаєш? Добридень.

— Так, я трохи... той... Сідай, будь ласка.

А сама так само стоїть, спираючись усією рукою об стіл — щоб не впасти, чи що? — і широченними, напруженими очима спотикається об Труду, зараз же відстрибуючи вбік.

— Ну, сидіти нема часу. Ти пригоїувалась?

— До чого?

— Ну, господи, «до чого»! До волії. Я маю гроші. Розумієш? Можеш покликати сюди свого здохлятину й заявити йому, що свій тестамент і своє майно він може переписати на ту ідіотку, яка за це хоче жити з ним.

Фріда починає чогось трудно дихати, якомсь чудно конвульсійне водити пальцями по столі, а очі стають іще напруженіші, жалібні, величезні и гарні.

— Я, Трудо, не можу... з тобою їхати.

— Не можеш?! Чому?!

Фріда спускає очі й перестає корчити пальці.

— Тому, що ти... зробила страшно негарно. Твій учинок такий ганебний, що... що я дивуюсь, як ти можеш мене кликати з собою.

Труда вся затихає. Вишневі опуклі губи стають висхлі, сірувато сині, біля вуха виразно видно синю родинку, подібну до довгастої крапельки чорнила. Фріда ж сміливіше підводить свої очі тільки на зробленої ляльки.

— Ти ославила наше ім'я такою ганьбою, що я.. що тебе ніхто до себе не може прийняти. Ти викреслила себе з грома дянства. І ти хочеш, щоб я теж? .

Труда мовчить і пильно, важко, невідривне дивиться в ди тяче лице з величезними очима, над якими сьогодні хвилясте, виразно пушиться загониста зачіска.

— Папа лежить хорий. Мама в такому одчаю, що... Адольф нахваляється арештувати тебе й вислати з Берліна. Всі знайо мі жахаються від самого твого імені. Бачиш, що ти наробила? Це страх, що ти наробила, Трудо!

Труда вперше бачить цю маленьку гарненьку жіночку з кри хітним ротиком, який так строго й повчально тепер складений. Вона пильно, з хмарною цікавістю розглядає її.

— Та-ак? А як я це «наробила» ради тебе, що тоді?

— Ради мене!! Оце маєш! З якої речі!!

— З такої, що ти благала. Ти сама нахвалялась убити й взагалі на все піти, щоб визволитись...

— О боже, чого не говориться в таких випадках! Але коли б я знала, що ти можеш піти на такий страшний сором, я б ніколи й слова тобі не сказала. Ради мене! Оце тепер я винна. Ти сама весь час мріяла про волю. А тепер уже через мене. Розуміється!

— Значить, ти не потребуєш моєї допомоги! Ні? Волієш у цій смердючій ковбані з жабою далі жити! Добре! Бувай. Але цим разом дивись, Фрідо, до мене більш не прибігай. Чуєш?

Труда рвучко повертається, іде до дверей і шарпає їх. Вони замкнені.

— Ага, твоя жаба замкнула нас! Вона, розуміється, підслухувала.

— Та ти ж сама замкнула двері!

Труда гнівно відмикає й виходить. У сусідній хаті, похрускуючи пальцями, низесенько вклоняючись, зустрічає її барон. Надзвичайно шановна гостя вже відходять! Так швиденько? Так скупо ошчасливили своєю цінною присутністю?

Труда рапгом зупиняється, закладає руку в торбинку й вихоплює револьвера.

— Ще одне слово з твоїх жаб'ячих уст і...

Баронові очі стають опуклі, як два сіренькі гудзики від черевиків. Він як прикипає на місці, а в дверях спальні тонесенько, жажливо скрикує жіночий голосок:

— Геть! Фіть моментально від мене! Ну!

Труда грізно свистить і змахує дулом револьвера. Висхла куряча постать барона відсажується вбік і сунеться назад.

Тоді Труда, тріпнувши капелюшем, по хлопчачому вихиляючи клубами, не хапаючись, виходить.

Чорно срібний лицар по виразу всієї постаті Страховища бачить те, що він зарані знав. Він ніжно всадовлює її, ні про що не питає, тільки тихенько, обережно погладжує безсило опущену на коліна смугляву ручку. Карі похмурені очі дивляться в одну точку перед собою й не кліпають. І авто тепер не занадто помалу їде і берлінські трамваї зникли з лиця землі, і не стало пекучого сонця на небі. На вулицях якесь більше, ніж звичайно, оживлення, газетники не встигають продавати газети, покупці тут же читають їх, тупчачись чередою, що застрягла у воротах. Труда не помічає.

Душнер зупиняє авто, купує газету, просить дозволу про глянути Труда дивиться в одну точку й не кліпне ні разу.

В такому разі не до газети, швидше додому.

Дома Труда лягає на канапу лицем догори й так само дивиться в стелю, як дивилась у спину шоферів. Ні звука, ні словечка.

— Трудонько! Дівчинко моя!

Чорно срібний лицар стає на коліна перед нею, бере смугляву безживну ручку й тихо, сумно, ніжно говорить про те, що страждання є неминучий закон життя, але що в житті є також і такий закон, який нічому не дозволяє надовго затримуватись на місці й страждання перевертає на радіщі, а радіщі на страждання.

І ще ніжніше, ще обережніше чорно срібний лицар говорить про те, що за всяке страждання дитинки він готовий платити авансом усіма тими радощами, які на його копті лежать у його долі. Він не сміє запропонувати купити її полегшення одним маленьким актом, який і йому дасть щастя. Цього він не сміє їй пропонувати. Але дитинка повинна признати те, що тисячолітні забобони часом дужчі за молоду справедливість. Вони вросли в тіло людської громади, і громада боляче б'є того, хто пробує видерти їх із неї. Чи варто ж видирати те, що навіки вросло?

Труда пильно, похмуро дивиться в стелю.

Дитинка повинна зрозуміти, що все на світі умовне, відносне. І всякий чабобон так само не має сили абсолютності. Часом він — зло, часом — добро. В одних умовах шлюб є каторга, в других — засіб збільшення своїх сил, у третіх — радісне затвердження себе на дорозі до вічності.

Чорно срібний лицар несміло, чекаючи дивиться в непорушне лице. Потім зітхає й тихенько підводиться. Коли чула, то те, що не скинулась, не обурилась, уже є малесенький крок уперед. Але чи чула ж?

Душнер сідає побіч і тихенько переглядає газету. Що та юрба на вулиці з неї так жадно смоктала?

Ага! Оце, очевидно. О, це цікаво!

Оповідка:

«Банда розбишак, що зве себе Інараком, цієї ночі з міської лікарні для душевнохорих силоміць викрала хорого хіміка доктора Рудольфа Штора, що нездужає на манію винахідництва. Зроблено це з метою шантажу довірливих людей на так званій «Сонячній машині» та головно для внесення заколоту в громадянство.

Отже оповіщаємо:

Апарат, який нібито винайшов Р. Штор, розсліджувала спеціальна наукова комісія під головуванням професора Ф. Бруннера. Вона визнала, що цей апарат не має ніякої ні наукової, ні практичної вартості і є цілком безпотрібною й безглуздою коробкою, витвором хорої фаназії душевноненормальної людини.

З огляду на серйозність міжнародною моменту, в якому перебуває Німеччина в зв'язку з агресивними намірами Союзу Східних Держав, в інтересах охорони порядку й оборони громадян од шантажу, забороняється: публічну й приватну пропаганду шарлатанських винаходів, між ними й так званої «Сонячної машини». Винних у порушенні цієї постанови чекає кара на підсіаш законів воєнного часу.

За викриття схованки хіміка Рудольфа Штора, як обвину Баченого в крадіжці брильянтів та небезпечно хорого, оголошується нагорода в два мільйони марок. Характеристичні ознаки Р. Штора: кривий на ліву ногу, зріст високий, темно-сірі очі, тонкі вуста.

Поліцай-президія Берліна»

О, це повинно її розворушити хоч трохи!

— Дитинко! Вибачте, що я вас турбую. Але я не можу сховати від вас. Дуже важне для вас. Знову про вашого доктора Рудольфа та його Сонячну машину. Ціла урядова оповістка. Хочете, я прочитаю?

Труда мовчки переводить очі із стелі на Душнера й чекає. Він, хапаючись, голосно читає, весь час позираючи на непорушне хмарне смугляве лице. Раптом воно темніє, очі оживають, уся постать підстрибує вгору, і люто стиснений кулачок б'є по канапі.

— Брехня! Підла поліційна лицемірна брехня! Він не хо-рий! А Машина зовсім не безглузда коробка, їхні голови — безглузді коробки! Фе, гидота! І брильянтів він не крав. А просто взяв для своєї Машини!

— Хм! А чого ж він попав у божевільню?

— Вони його запакували туди!

— Ну, як же так: здорову людину, та ще за те, що вона винайшла таку велику річ, запакувати до божевільні? Це ж нелогічно, дитинко.

— Ах, логічно! А логічно, щоб перевернений, старий, гидкий дегенерат запакував навіки в тюрму молоду дівчину і... А, знаю вашу логіку! Вашу законну, моральну логіку! І герой Руді, що втік, і слава Інаракові! І от візьму й буду скрізь вести пропаганду за Сонячну машину. Ану, нехай мене карають «на підставі законів воєнного часу». Будь ласка! Як сміє поліція заборонити мені говорити, що я хочу? Як?

Чорно-срібний лицар те зовсім задоволений наслідком роз-бурхання. Дійсно, що за несподіване Страховище ця дівчина. Вся душа її, як хвиля — то в один бік гасне, то в другий. Ще справді в цьому стані вибіжить на вулицю та й почне вчиняти свій бунт.

— Так, розуміється, поліція не може забороняти. Це, справді, може, вже занадто. Але коли це справа Інараку, то... Ну, та бог із нею. А от дозвольте мені прочитати ще одну цікаву річ. Це дійсно вже щось зовсім таємне. Слухайте, дитинко, чи не до вас це стосується? Це оповістка. На першій сторінці. Слухайте:

«Того, хто весною помилився в саду, хто вміє до гримувати свого слова, об'єкт помилки під словом честі повної безпеки просить про побачення».

— Ну, що ви скажете, дитинко? Не вас? Ні? Ви ніде весною в саду не помилялись? Слова свого ви дійсно вмієте дотримувати, а от чи вмієте помилки весною робити? Га?

Труда серйозно думає. Весною? В саду? Якої саме весни? Може, Макс?

— Ах, дурниці! Ідіотська оповістка. Я хочу в ресторан, Душ-нере! В театр, у кабаре, куди хочете. І багато вина! Чуєте! Я їм покажу «таку особу»! Тепер усе одно! Тепер я зовсім вільна. І щоб мені через два дні театр був. Чуєте? Капелюш! Рукавички!

* * *

Наделі знаменито влаштувалися собі: знайшли якогось далекого родича, великого комерсанта,

крамаря мистецькими народними виробами, він їм дає роботу — і вони чудесно заробляють тепер. Усі сини покидали свої фабрики, примадикували в себе в помешканні невеличкий електричний верстат і працюють усією родиною. Робота легка, чепурна, цікава: вишліфовувати скляні та глиняні вироби та розмальовувати їх власноручно із суто народних рисунків. Навіть старий і стара, та навіть маленькі Наделята, оті пуцьвірки, Грета та Лорхен, і вони тепер заробляють немалі гроші. Щодня Герман, або Фріц, або всі разом виносять із помешкання цілі валізки оброблених виробів, а приносять нові замовлення.

Розуміється, сусідам чи знайомим вони адреси свого родича не дають — то вже чорта з два, міцно тримають про себе самих. Але милуватися виробами, вже готовими, можна всім, хто хоче. І які, справді, чудесні скляночки, вазочки, чашечки, горщечки, які тонкі рисунки, фарби! Аж диво бере, що проста робітничка родина може справлятися з такою делікатною роботою. Звичайно, родич їхній дав їм секрет, без секрету, розуміється, треба довго мозолі натирати, щоб дійти такої вмілості.

Але ж і як завзято зате працюють! Цілий день чути в них шкварчання, пиляння, тихеньке постукування; з раннього рана до пізнього вечора горить робота в щасливих Наделів. Перші дні то аж наче сп'янілі всі були від радості та щастя, мало не цілувалися з усіма, кого зустрічали, хто приходив до них. А тепер усі такі здорові, бадьорі, веселі, привітні. Де ділася вічна гризня їхня, від якої часом сусідам доводилось вікна зачиняти та в підлогу стукати, щоб тихше гризлися. Тепер у них вічно ясний сміх, жарти, співи за роботою. Буває ж щастя людям, в яких багаті та негорді родичі.

Справді, від самісінького ранку до вечора кипить робота в Наделів; не там, звичайно, де виставлено вже зроблену роботу на показ людям, а в найдальшій кутковій кімнаті, куди нікому чужому не дозволяється входити. О, в секрет роботи нікого втаємничувати Наделі не хочуть. Навіть у сусідню з майстернею кімнату ніхто не допускається. Та й мають рацію: всякому захочеться легкий хліб перехопити.

І щовечора сини з важкими валізками в руках весело виходять із квартири й легко сходами зносять їх униз. Там на них уже чекає стареньке, поганеньке авто родича-комерсанта, забирає валізки — і майнули хлопці як на гулянку.

А Берлін із кожним днем щораз більше га більше гуде дивною чуткою, хвилюючою казкою про таємну Сонячну машину. Пропаганда її заборонена (дозволяється тільки в сатирично-гумористичних часописах сміятися з неї); вживання її загрожує карою; ніде ні за які гроші купити її не можна; ніхто її сам не бачив, ніхто сам того сонячного хліба, розуміється, не їв, на дух не нюхав, на смак не куштував. А тим часом Берлін щораз дужче та дужче гуде тою казкою, наче хтось щодня підкладає та й підкладає вогню у величезне залізобетонове черево велетня.

Що таке Сонячна машина? О, це надзвичайна штука!

Сонячна машина то такий апарат, який сам собою витягує з рослини всі соки; ті соки він проціджує, перетворює в новий чудодійний газ. Тим газом треба дихати, поки з'явиться піт на чолі, і як з'явиться піт, тоді людина почуває, що насити лась, і зараз же страшенно п'яніє, їсти ж зовсім нічого не треба. Цей апарат винайшов син одного графа, якого батько за злочинство нібито хорого сховав у божевільню, назвавши доктором Рудольфом Штором. В дійсності ж він не Рудольф Штор, а граф.

О ні, Сонячна машина — це просто одна із штук індузької окультичної науки. Ніякого Рудольфа Штора взагалі на світі немає. Ніяких взагалі апаратів нема. Просто сугестія. Людині з нахилами

медіа дається в руки який небудь предмет, для більшої перекональності скло, і через те скло передається наказ орудної центральної волі. Об'єкти цієї волі виконують наказ, крутять яку небудь машинку, їдять усяке чортзна що й почувають себе так, як їм наказано. Ніякого сумніву, це робота агентів Союзу Східних Держав. Поліція вже арештувала кілька суб'єктів із такими склами, двоє з них були китайці, а один—відомий індуський факір, що недавно прибув до Європи.

І з кожним днем виразніш і виразніш гуде Берлін. Не можна, заборонено йому густити, а він таки гуде, а він хвилюється, а він снує химерні візерунки свого розворушеного віковичного бажання. І вже частіш та частіш поліція ловить людей із склами, із самими навіть Сонячними машинами. На фабриках та заводах усе частіше з'являються якісь люди, що роздають загорнуті в папірці круглі, жовто-червоняві, опуклі скла, а на папірцях точно й докладно надруковано інструкцію, як дома кожному, маючи скло, треба робити собі Сонячну машину та як її вживати.

І вже частіше трапляються люди, які самі бачили Сонячну машину, які самі їли сонячний хліб. Сонячної машини в них самих, розуміється, немає, боже борони, але вони з цікавості в одного чоловіка спробували зробити собі хліба Тільки з цікавості!

І казка росте, гомонить, хвилює, не дає покою. Діловий, практичний, точний, скептичний Берлін починає проймається легковажною мрійністю, поверховістю, недбальством, довірливістю. Казка залазить у затхлі, темні бюро й спиняє задумою руки найретельніших урядовців. Вона влазливо таємно шелестить шепотом по конторах, майстернях, по всяких установах, де сидять прикуті люди, навіваючи їм мрію про те, як іприйде «вона» й розкує їх. Вона галасує, кричить, стукає склянками об стіл по брудних тавернах і вимагає. Вона навриписто тиснеться в учені кабінети й видає увагу з рук поважних, серйозних, точних наук. Вона турбує, нервує, дратує, люжить урядові інституції, яким ніколи не доводилось мати діла з фантастичними речами.

Вона всюди вносить нелад, заколот, непокій, незгоду, гризню. Все, чого вона тільки торкається своїм химерним, таємним диханням, зараз же починає шумувати, розкладатись.

Об'єднаний Банк — залізобетонна фортеця її не розхитали, не зрушили ніякі фінансові бурі, ніякі політичні завірюхи, ні землетруси. А дихнула «вона» — і фортеця дала розколину, невеличку, а все ж таки розколину незгоду між Штіфелем і Мертенсом. Штіфель (голова концерну пресових трестів) вважає політику уряду щодо цієї ідіотичної Машини за цілком дурну й провокаційну. Навіщо забороняти пресі писати про неї? Для чого робити це божевілля тайною, для чого обсновувати її серпанком загадковості, страху? Заборона — споконвіку найкраща пропаганда забороненого Дати волю говорити, дати змогу вільно боротися з цією химерою!

Мертенс не згоджується. Не всяка воля в добро Воля пор нографп є заін для юнацтва Сонячна машина є порнографія для недорослого людства. Що? Ні? Отже, дати волю порнографії? Га? Дати волю всяким Інаракам? Що?

Штіфель не здається. Дати волю не Інаракам, не вихваляння, а волю роз'яснювання, критики, дати можливість боротьби з фантастичними чутками, легендами, тайними прокламаціями соціалістів, інаракістів, анархістів і всієї тієї гиді, що живиться всякою заборонаю. Берлін щодня засипаний різними нелегальними відозвами. Інарак розносить мікроби по всіх закутках, хвороба захоплює вже й провінцію. А уряд не дає змоги громадянству боротись антисептичними засобами, сховав голову в пісок і думає, що все гаразд. Усі розумні люди тільки плечима знизують.

І диво дивнеє, вперше управа Об'єданого Банку більшістю голосів висловлюється проти пана

президента Фрідріха Мертенса. Волю слова в справі Сонячної машини дозволяється, правда, з обмеженням: пропаганда й вихвалання забороняється, тільки критика та роз'яснювання. Пан президент посміхається. Штіфель і пресовий концерн непогано на цьому вийдуть, тираж газет підскачить процентів на сто.

Пан президент помиляється: вже в перших днях тираж підскакує на тисячу процентів. Друкарні не справляються з вимогами контор, контори не справляються з вимогами аген тур, агентури — з покупцем. Екстрене мобілізується ціла армія робітників, урядовців, агентів, кіосків.

Соціалістична й усяка інша преса, що живиться всякою хо-робою й розносить мікроби, розуміється, гвалтує, що їй забороняється легально це робити. О, нехай гвалтує!

Але казка й серед соціалістів уносить розлад і незгоду. Не всі й соціалісти хочуть вихвалити Сонячну машину. Бо казка не має нічого спільного з реальною політикою. Бо соціальний процес підлягає залізним законам розвитку. Бо перестрій громадянства має бути результатом органічного перетвору його, а не наслідком появи якогось фантастичного винаходу. Віра в це є просто дитинство, це — одривання уваги від реальної праці, це — дрібнобуржуазні забобони, брак соціалістичного думання, зрада всіх метод пролетарської історичної боротьби. Пан президент мусить погодитись воля слова часом буває корисною річчю.

Та що більше навіть Інарака не минуло непокійне, розкла дове дихання казки. Інарак розколюється. Інарак гризеться, Інарак явно гине. Макс, Паровоз і Кестенбавм тепер рішуче, жагуче, безкомпромісово проти терору Всі сили, всі засоби, вся увага тільки Сонячній машині! Годі крові, смерті, ненависті, змов, убивств. Годі ворожнечі з іншими робітничими організаціями. Треба ввійти з ними в порозуміння, треба організувати єдину спільну грандіозну акцію всіх залежних, голодних, ображених, експлуатованих, невільних, усіх, усіх, незалежно від класу, стану, переконань, віку, статі, фаху, партійності. Треба підняти всеєдиний рух з одним покликом, з єдиним гаслом: воля Сонячній машині! К чорту всю політику, закони, парламенти, нехай видають, які хочуть, закони, нехай ведуть, яку хочуть, політику, нехай навіть війну оповіщають, аби гільки воля Сонячній машині.

Тіле ж, Клара й Гоферт рішуче, жагуче й безкомпромісово проти такої легковажної, емоціональної, ентузіастичної тактики. Що значить бути проти терору? Це значить бути проти самого Інараку. Інарак є загроза, кара, страх. Інарак є залізна дисципліна. Інарак є революційний смолоскип, авангардний напад, перші блискавки бурі. Значить, знищити бурю? Значить, дати повну волю Мертенсам? Дати їм повну волю знищити ту саму Сонячну машину?

А бідний маленький Штіндлер то відсуває окуляри на наморщене чоло, то зсуває їх на ніс: дійсно, стати на один бік — шкодити Машині, цього він не може. Стати на другий бік — знищити Інарак. І цього він не може. І те—неправильно, і те—неправильно. А що є тепер правильне? Все переплуталось, змішалось, якась фантастика, п'яний сонячний дзвін, несерйозність, дурна любовність — дійсно, якась просто неповажна дитяча емоціональність.

А казка тим часом робить свою таємну, незриму роботу. Газети Штіфеля розкупувають мільйонами, сотні редакцій гатять у жадну пащу торби купи антисептичних статей, заміток, віршів, карикатур, наукових розвідок; цілі резервуари науки, сміху, глуму, загроз виливаються на очманілу, розпалену голову юрби.

А вона все ж таки хвилюється, жде, мріє, шукає, нишпорить, прислухається, таємно вчитується в нелегальні відозви, вслухається в шепотливі розмови, отарою біжить на «азіатсько-африканських агентів», жадібно хапаючи з їхніх рук чудодійні скла, люто захищаючи їх собою

від «агентів Об'єднаного Банку».

* * *

А тим часом Наделі собі працюють. Цілий будинок від гори до низу повний розмов про Сонячну машину. Тільки Наделям вона цілком байдужа—та и справді, нащо їм сонячний хліб, коли вони мають і простий, та добрий?

Щовечора сини зносять на авто важкі валізки й везуть їх до свого родича.

Правда, вони везуть не до одного родича, а до багатьох. По всіх кварталах Берліна живуть їхні родичі, які потребують виробів майстерні Наделів.

Через те в майстерні Наделя робота ніколи не вгаває. Всі за тою роботою. Навіть Лорхен. її функція найголовніша виймати з води прохололі жовто-червоняві кругленькі скла й подавати їх Фріцові. Правда, це саме робить і Грета, але Лорхен справляється далеко краще за Грету. Кривий добрий дядько Руді в білому балахоні, як у різника Губерта, варить скла в гарному блискучому-блискучому казані, варить так, як мама колись зупу. (Тепер ніякої отої нудної зупи вони вже не їдять, навіть дорослі!). І, коли він сипле в цей казан якийсь червоний порошок, усі затихають і до дядя ніяк не можна підходити. Потім можна. Потім він сам бере Лорхен під пахви й високо-високо підносить над своєю головою. І тоді вся кім ната робиться така чудна чудна, не своя, чужа. І всіх одразу видно: і тата з мамою, що рівнесенькими ковбасками складають скла у валізки, і Германа, що краще за всіх уміє вишаровувати скла, і Дітріха, що так величається тим, що помагає дядькові. І в усіх тоді такі смішні обличчя з білими зубами, всі догори до неї повернені. І мама тепер сміється; як приїхав дядько до них, мама стала така добра-добра.

А в обід тато, або мама, або Герман, або Грета роблять сонячний хліб із свіженької запашної травички. Чудесний, тендітний, солодкий, кращий навіть за пиріжечки з кремом. Лорхен сама ще не робить хліба, вона ще маленька, от як почне ходити до школи, тоді їй зроблять гарненьку-гарненьку соняшничку і вона сама собі й мамі робитиме хліб. Про це нікому-нікому не можна казати, бо чужі дяді відберуть у них і скла, і дядя Руді, і все-все. Через те Лорхен навіть надвір не пускають, але вона й не хоче, бо дома в майстерні веселіше.

Іноді увечері, як Лорхен ведуть уже спати, забігає чорний дядько Макс. Він також підносить її догори й так лоскітно цілує під підборіддя у шийку. Дядько Макс та вона, тільки вони обоє говорять дядеві Руді «ти», більше ніхто не сміє. І так само тільки вона та дядько Макс мають право обнімати дядя Руді. От тільки з тою різницею, що вона може обнімати за коліна, а він — аж за плечі. Але як вона виросте, то й вона за плечі обніматиме.

Що ж буває після того, як Лорхен іде до свого ліжечка, того вона вже не знає, бо в ліжечку вона не працює, а спить.

* * *

Тіна дуже хвилюється, вигладжує свою зовсім простеньку, скромну (тільки трошечки кокетливу) суконьку й нетерпляче поглядає на Макса. (Боже, як він сьогодні прибирається, чепуриться, волосочок до волосочка вкладає, наче до нареченої збирається!) Вже четверта година. Мама казала, точно о четвертій треба бути, тоді в майстерні настає маленька перерва, і тато тоді найвеселіший буває, бо вчить Лорхен машину крутити. Ну от, а Макс знову за свою коробку береться, перев'язує другим ременем — той, мовляв, негарний.

Сьогодні Тіна й зачесана скромно, гладенько, як до школи колись. Губи без краплиночки

фарби, брови, вії такі, як іам-а родила їх. Максіві вона сьогодні, напевне, зовсім не подобається. І ластовиння дуже видко, і уста без фарби такі широкі, і очі якісь лисі.

Але Макс вовтузиться із своєю коробкою, як кошени з клубком, і нічого не бачить. І що воно таке в тій коробці?

— Ну, а як вас, Тіно, пані Бетман прийняла?

Тіна радісно-злякано скрикує й притуляє руки до лица. Ох, вона ж і забула розказати. (Сьогодні вона зовсім, як очманіла, саму себе ще десь забуде. Ій-богу!) Це ж була історія в Бетманів! Самого Бетмана не було дома. Тільки високошановна пані. Ну, звичайно, і пані Шустер. Ах, Макс не знає, хто ця пані Шустер? Це — міністр-президент усієї фірми Бетманів. Пані Шустер прийняла її страшенно холодно. Ага, скрізь погано, знов до Бетманів! Ну, Тіна нічого не хотіла їй казати. Добре, думай собі, що хочеш. Аби тільки до дівчат пустила. Та дурна взяла та й пустила. І от що тут тільки почалось, як вона показала скла дівчатам! Почали видирати одна в одної, вищати, кричати, кидатися подушками, танцювати на столах. Прибігла Бетман, прибігла Шустер: «Що таке, що за скандал? Знов ця Тінка тут щось учинила? Марш по кімнатах!» Еге, дівчата тільки в регіт та в свист. «Не хочемо! Одходимо! Всі йдемо на волю! Кінець! Годі!» Шустер отетеріла, Бетма-ниха до телефону, до поліції: бунт! А дівчата тим часом поскладали свої куфри, та й гайда. Восьмеро того самого вечора виїхало, а чотири на ранок утекли. І ні одна не сказала про Сонячну машину! Ні одна! Тільки сама Шустер догадалася. Наслала до Тіни поліцію; але поліція понюхала, понишпорила й пішла. Що ж вона може знайти? Лють у них на Сонячну машину така, що пані Бетман аж плаче. Лається й плаче. Плаче й лається.

— Але, пане Максе, тепер я потребую багато скла! Нас уже тепер вісімнадцять душ є. Як кожній на день хоч по два скла роздати, то й то треба тридцять шість. А маленьку Софі поліція заарештувала. Бійка була з поліцією. Одного бендюжника дуже поранено.

Макс востаннє пробує підняти коробку. О, легка зовсім. Тепер вона подібна до куферка на дамські капелюші.

— Ну, гайда, Тіно! Я мушу поспішати.

Тіна вся затихає, зіщулюється, забуває і про Бетманів, і про поліцію.

Вони вдвох ідуть нагору. Макс попереду. Тіна позаду. В сінях уже чекає на них пані Надель і зараз же відводить Тіну в куточок, скинувши з неї капелюша і нашвидку пригладивши волосся. Нічого, зовсім колишня Тіна.

Потім Макс і пані Надель ідуть до кімнати, де старий Надель лежить на канапці, тримаючи в одній руці газету. Він швиденько й акуратненько складає газетку й вітається з гостем. Руді, видно, вже говорив із ним: старий не дивиться в очі, хмуриться, на щоках гарячі фіалкові плямки хвилювання.

— Ну, товаришу Наделю, будемо говорити прямо й одвер-то Добре? Можна сюди увійти Тіні і привітатися з вами?

Старий Надель пошарпує одним плечем, немов його щось там кусає, втягує носом повітря й мовчки відходить до вікна. Тоді пані Надель швиденько виходить до сіней і зараз же вертається з Тіною, ведучи її за руку. Тіна дрібненько ступає, спустивши очі долу й уся зашарівшись так, що й ластовиння не видно.

Мати підводить її до батька, пускає й одходить набік до Макса.

Тіна стоїть із звислими руками, із спущеними долу очима, гладенько зачесана, червона, злякана, чекаюча.

— Ну, що ж... Здорова була. Прийшла, то вже не виганяти.

Тіна раптом рвучко нахилиється, хапає батькову руку й цілує.

Тоді Макс широко підходить до старенького Наделя, нашвидку тисне йому лікоть, киває червоній Тіні, весело на бігу прощається з панєю Надель і поквапом виходить

Його роль скінчена, йому треба тепер поспішати в своїй справі.

Дома він іще раз оглядає себе в дзеркалі, бере коробку й сходить із нею вниз. Вже за чверть п'ята. А він же дав слово Сузанні рівно о п'ятій бути вже в неї. Тепер не повинно бути ні неточності, ні обману, ні гри, ні лицемірства. Нічого.

Сьогодні він уже не обіймає величного порт'є, не говорить чудних слів. І йде він до палацу цілком пристойно, поважно, такий весь чисто убраний, навіть у жабо з мереживом. От тільки коробка в руках. Коробка — не коробка, валізка — не валізка, нести її самому йому незручно, а льокаєві дати нізащо не хоче.

* * *

Сузанна чекає Макса в зеленому гроті. Це велика печера, обросла зеленим густим мохом. Старі сірі скелі випинаються по стінах незграбними рогами; в кутку загус жовтий сталактит, подібний до величезної обплилої воскової свічки; десь дзюркотить струмочок, звідкись просівається жовто-зелене світло. Тихо, журно. Пахне трошки лісовою цвіллю, трошки глицею. Збоку — плескуватий величезний камінь, оброслий мохом.

Коли Макс, мружачи очі, входить до грота, незграбно несучи поперед себе коробку й стукаючись об неї колінами, з каменя помалу підводиться русалка. Вона не встає, а тільки спирається на лікоть і жде. Як у всякої порядної русалки, на ній, крім легесенького газового зеленого жабурина, розпущених кіс і легесеньких зелених черевичків, нічого немає. Максіві гостро виразно впадають в очі дві підковосхожі густі зелені тіні під тугими оголеними грудьми, ріденько прикритими газом.

Русалка витягує до нього праву руку.

— Ну, нарешті!

Але тут же здивовано непорозуміло помічає коробку.

— А це що таке?! Для чого сюди цю коробку? Ти кудись виїжджаєш?

Макс ставить коробку біля своїх ніг, поштиво бере руку Сузанни і, стараючись не дивитись на її голі, злегка задраповані жабуринами клуби, цілує.

— Ради бога, Максе, що це за опудало ти приніс сюди? Саме сюди! Побійся ж бога, подивись, яка вона тут страшна. Ради всього гарного, викинь її зараз.

— Вибач, Сузанно, але ніяк не можу викинути.

— Ну, знаєш, я справді повірила, що ти тепер інший став. Ти ж обіцяв прийти з великою якоюсь радістю до мене. А приходиш із якоюсь брудною смішною коробкою, що примушує навіть ці

скелі корчиться од образи. Фе!

Русалка лягає на камінь і сердито закидає руки за голову.

І Макс знову гостро виразно помічає темно-зелену, пухнату тінь під пахвами.

— Я й прийшов із «великою радістю». А ти обіцяла прийняти мене теж інакше, а замість того лаєш мене. Сузанна швидко підводиться й знову спирається на лікоть.

— Ти вважаєш, що я погано тебе приймаю?! Так?

Макс старається не бачити ні круглого глянсуватого коліна, випнутого з під жабуриння, ні двох перевернутих округлих чаш, що випинають зеленими проміннями газ, ні шовковистої розпущеної бронзи, що спадає з пліч на голу круглу обточену руку. Він дивиться тільки в її вогкі, з зеленими відблисками, глибокі очі; в них поза скриком обурення стоїть іззаду лукавий Сузаннин вабливий смішок.

— Ні, ти приймаєш добре. Але сердисься на мене даремно. І побачиш, що я свого слова дотримав; я прийшов із великою радістю. Можна мені сісти коло тебе?

Смішок продирається наперед і опановує очима, устами й ямочками коло уст. Справді, вона сьогодні інша, вона не дама, а дівчина, зовсім молода, на диво тонка дівчина, а розпущені коси роблять її просто невинною. Вона трошечки відсуває ноги, злегка випинає до нього підборіддя й лукавим ніжним шепотом кидає в нього!

— Милий!

— От це інша мова! Бо я таки милий.

— Ох! Невже?

І дівоча пухнато-бронзова позеленена голова насмішкувато схиляється на плече, а вогкі чисті очі мружаться ласкою, хвилюванням, смішком

— Правда! Побачиш сама! Насамперед бачиш, яким чемним хлопчиком я одягнений сьогодні?

— Диво дивнеє! І головою ще ні разу не шарпнув, як загнuzданий кінь.

І знову лукаво, насмішкувато витягши до нього підборіддя, тихенько, таємно шепоче:

— Ну, а радість же де?

А очі вже знають, ждуть, хвилюються, радісно соромляться Макс посміхається й показує рукою на коробку.

— Ось.

— Ти хочеш, щоб я знов почала «ляятись»? Будь ласка, постав її хоч туди за камінь. Що воно таке? Для чого ти гя гаєш її з собою?

— Бо це радість. Як же її не «тягати» з собою?

Сузанна раптом догадується.

— В ній щось є? Для мене?!

— Для тебе, для всіх.

— І для всі їх? Це вже забагато. Що ж воно таке? О, господи, невже рукопис твоєї книжки? Ради бога, Максе!

Макс не ображається, не стріпує головою, тільки все так само посміхається.

— Ні, не рукопис. А хочеш знати, що це?

— Як же не хотіти, коли ця мацапура всю нашу увагу відбирає. Мушу нарешті знати!

— Це — індульгенція, Сузанно. Індульгенція всьому людству, всім людям разом і кожному зокрема, між ними і тобі, і мені.

— Хм! Загадково. Але що тобі індульгенція потрібна, то в цьому ніякого сумніву немає.

— Так, тут є й мені, всім моїм пакостям, нещиростям, слабості, брудові, нікчемності. Є, Сузанно. Але не тільки мені, а, повторюю, всім людям, всім їхнім пакостям, злочинствам, жор-стокостям. Цілковите всепрощення! Забуття всіх гріхів. А також і святощів. Тут, Сузанно, в цін коробці лежить смерть усіх богів і дияволів.

— Боже, яка ж це, певне, нудна річ!

— У цій коробці, Сузанно, лежить бомба.

— Індульгенції й бомба. Цікавий багаж.

— Страшної, нечуваної сили бомба, Сузанно. Такої сили, що висадить у повітря всю історію людства. Переверне всі ваші «непохитні» закони краси, моралі, економіки, науки, політики. Поперемішає всі народи на землі дужче за вавілонську башту. Поруйнує...

— Господи! Я боюсь, Максе! І мій грот висадить?

— І твій грот, і тебе, і мене, і твоїх льокаїв, покоївок, порт'є, робітників на твоїх фабриках — усіх повисаджує, порозносить на шматки й одродить новими.

Сузанна раптом зручним швидким рухом заносить ноги на край каменя й стрибає на підлогу. Груди напругло, туго здригаються, і бронзова хвиля волосся, пахнувши на Макса духом сіна, закидається за спину.

— Вже знаю! Стиль відозв Інараку! Господи, та як же я відразу не догадалась? Машина ледарів, калік і бездар? Так?

Макс помалу підводиться. У вогких очах уже нема хвилювання, смішка, нетерплячого чекання. Вони сміються одверто, піднято, войовничо. Вони нарешті зустрілися з ворогом, якого довго чекали.

— А, це цікаво! Покажи, покажи!

— Хм! Коли ти так зарані ставишся, то чи є рація навіть показувати.

— О ні, покажи! Як же я ставлюсь? Вона ж ізціляє калік, сліпих, глухих, кривих. Ні хіба?

Макс якийсь мент рагається, потім помалу розв'язує коробку й відкриває її. Сузанна з цікавістю зазирає всередину; там видно тільки якусь чорну півкруглу пукатість Макс обережно просуває руки вниз, підхоплює з боків апарат, легенько виймає його і ставить на канапу камінь. Мідна корба, комин, скла, шапочки цвяшків кричуще випинаються на тлі моху сі-рувато-зеленявих скель. Сузанна гидливо, насмішкувато й обережно, щоб не доторкнутись навіть кінчиком шовкового жабурина, підходить ближче.

— Так оце та страшна бомба, індульгенція, краса, радість, чудо з чудес? Так? Імпозантний вигляд. Дійсно, страшно робиться. Краса надзвичайна. Це що ж таке в неї за халабудка згори?

Макс ізбоку з цікавістю оглядає злегка перехилене напівголе струнке туге тіло (але воно вже чогось не хвилює і очі не бояться ходити по опуклостях грудей, по густих зелених тінях тіла).

— Ти не вважаєш за потрібне навіть відповісти бідній неофітці?

— Ні, чого ж. Можу відповісти. Можу навіть показати, як робиться сонячний хліб. Можливо, що ти інакше будеш говорити, коли поспробуєш його і...

— О, ради бога! Цю зелену, мокру, огидну жуйку? О ні. Я, слава богам, ще не каліка, не бездара, не ледарка й не божевільна. Я ще можу жувати своїми зубами людську їжу и на худобу сходити ще не маю ніякого бажання.

— Невже навіть цікавості немає?

— Мене огидні речі мало коли цікавили.

— Так. Хм. Я все ж таки такого прийому не сподівався. Я думав, що ти здатна побачити іншу красу. Ну, що ж: різне розуміння краси буває.

Макс помалу бере апарат і вкладає його в коробку. Сузанна з холодною насмішкою слідкує, як один край машини ніяк не хоче входити й як ніжно, обережно, побожно натискають на нього Максіві пальці. Зачинивши коробку, Макс зав'язує її, бере в одну руку, а другу простягає русалці.

— Прощай, Сузанно.

Русалка руки не бере, мовчки, граючи очима, схиливши голову на плече, дивиться на Макса й посміхається.

— Невже більше нічого тобі не треба було, як показати бомбу? Ти зовсім хочеш бути подібний до побігушого з магазину; приніс, показав, не вподобалось — і він іде собі геть.

— Так, Сузанно, я — побігущий із магазину.

— Сумно. А я думала, що ти мій милий. І я так ждала милого, так, дурненька, хвилювалась от нарешті кінець усій нашій боротьбі, всім дурним нашим сваркам, непорозумінням. (Чекай). От прийде він, мій віястий, мій палахкий, мій гарний милий, прийде з великою радістю, з випущеною на волю любов'ю, скрикне щастям, схопить вихором — і... Але прийшов побігущий із коробкою. Де ж та радість і краса, що ти обіцяв? Га?

Макс спускає вії на коробку.

— Тут, Сузанно. Але, на жаль, ти ще не здатна бачити справжньої краси.

Сузанна вмить люто, обурено стріпує головою так, що по плечах пробігають дрібні шовкові хвилі.

— Ні, це вже... занадто сміливо! Та знайди ти мені хоч одну людину з розвиненим естетичним і філософічним смаком, щоб вона в цій жалюгідній машині знайшла якусь красу. Та от: у мене в «храмі краси» в цей мент сидить душ двадцять моїх приятелів. Це — люди естетичного виховання, артисти, жерці краси. Ходім до них, ходім, покажемо їм цю... рахубу й спитаємо, що хто бачить у ній гарного. Не тільки з погляду її зверхності, я розумію твої посмішки, розумію, в чому ти хочеш бачити красу цього винаходу. Там є політики. Нехай вони знайдуть у ній красу, значність, вартість із погляду політики. Є люди науки, актори, поети, драматурги, маляри, скульптори. Нехай кожний із свого погляду скаже. Хочеш? І я тобі кажу: коли серед них знайдеться хоч один, що знайде красу й буде, як ти, боронити її, я даю тобі обітницю: на знак мого смутку з приводу такого явища цілий тиждень не їсти м'яса. Хочеш? Чи боїшся?

Макс із цікавістю розглядає стелю, підлогу, стіни! фальшиве, все фальшиве, декоративне, мертво, трупне.

— Я не боюся думки твоїх приятелів, але язика їхнього боюсь. Та й не тільки язика. Ти гарантуєш, що хтось із них не видасть мене поліції?

Сузанна гнівno нахмурює свої чудесні очі.

— Максе! Ти можеш що хочеш думати про моїх приятелів, але неестетичних учинків ти їм закинути не можеш!

— О Сузанно! Ще й скільки можу. Саме твоїм естетам. Але я все одно до них не піду. Мені дійсно цікаво б послухати думку «цвіту творчості», але ризикувати собою в такий момент ради цього я не маю бажання. Прощай, Сузанно.

— Чекай. Ти все ж таки хочеш послухати? Добре. Ти можеш не йти до них Ти сидітимеш, дивитимешся на них, слухатимеш — і ніхто тебе не бачитиме. Хочеш? А я сама представлю їм Машину. Хочеш?

— Навіщо це, Сузанно!! Невже ти можеш гадати, що..

— Ну, просто так! Ну, мені хочеться, щоб ти ще не йшов. Я тобі не цікава. Так, може, цікаво подивитись і послухати цікавих людей Ти ж не можеш сказати, що вони нецікаві? Ні?

Макс легенько знизує плечима. Що вона має думку все ж таки переконати його через своїх приятелів, чи що?

— Добре, коли тобі так хочеться... Але машину я прошу мені повернути.

— О, розуміється! Будь спокійний, ніхто не зробить на неї замаху. Тільки хвилиночку почекай, я передягнусь.

Вона раптом перехилиється до нього, витягує уста й шепоче.

— Це ж тільки для тебе робилася ця сукня, милий! Милий, жорстокий, дурненький

Коли за русалкою, хилитнувшись, закривається завіса з ліан, Макс сідає на камінь і спирає голову на руки Власне, що дивного в такому відношенні Сузанни? Хіба він не повинен був знати це зарані? Чого ж їй радіти, плакати від радості, як плакала пані Надель?

Шелестять, гойдаються ліани З-за них з'являється повна рука, потім окате, свіже, з малиновими чіткими устами, лице й уся постать І знову Максові здається, що в одязі вона поважніша, жіночніша. Волосся тугим джгутом обмотане круг голови, як вінком Біла сукня коштовно-простенька.

— Ну, ходім!

У коридорі, злегка повернувши голову назад себе, холодно-ввічливо, як говорять тільки з прислугою, кидає:

— Прошу занести до дверей храму й почекати там на мене.

Льокай бере коробку й несе її в одні двері, а Сузанна з Максом позаду йде в другі. За тими дверима, виявляється, кабінет Сузанни. В кутку його невеличкі сходи вгору. Сузанна сильно й пружинисто бере круті східці, показуючи Максові голі міцні литки. Під самою стелею кабінету на галерейці в кутку невеличкі дверці. Сузанна робить Максові знак мовчати, легенько відчиняє їх і проходить уперед. Макс обережно йде за нею й увиходить у невеличку ложу, як у театрі. В ній приємна півтьма, маленька канапа, два фотелі. Крізь задраповане зеленим плющем вікно знизу храму доходить цілком виразний гомін голосів. Сузанна мовчки показує Максові на фотелі, киває головою, потім раптом обнімає обома руками його голову й сильно до болю надушує своїми губами на уста його. І, сильно відіпхнувши, безшумно виходить, зачинивши за собою дверці на галерейку.

У Макса на губах горить гаряча вогка м'якість її вуст і на кінчику одного вуха лишилось тепло пальців.

Він зітхає, стріпує чубом і обережно сідає в один із фотелів.

І зараз же йому стає видно все товариство й той увесь куточок храму, де воно розташувалось. Білі, фіалкові, ніжно-зеле ні, сіро-синюваті фарби вбрання, облич, волосся зливаються в одну химерну омнеїстичну картину.

Вона повільно, ліниво рухається то в одному місці, то в другому.

Напівлежать, сидять, стоять. У храмі ніжно-жовтий матовий присмерк. Десь далеко обгорнена шовком музика.

Знайомих облич мало. Ага, он та, що танцювала біскаю, як її звать? — забув. І той, що падав на коліна перед Мертенсом, світовий «геній» голосових м'язів. О, і «лев» тут, лідер партії Об'єднаного Банку, або іпо-офіційному «Республікансько-демократичного Союзу». І цей уже в творці краси попав.

Ну, розуміється, глист також тут. Мертенс не дурна голова — знав, кого призначити шефом пресового бюро в справі Сонячної машини. О, цей творець творить тепер легенди!

Раптом голови всіх повертаються в один бік, під ложу Макса.

— А-а! Яка радість! Так швидко? А це що з вами?

— З-під Максових ніг з'являється бронзова голова з вінком волосся навкруги, згори голова здається дуже круглою. За нею льокай несе коробку, криво держачи її за розв'язаний ремінь. (Мабуть, дурень, порвав!) Поставивши на стілець, льокай зараз же зникає. Сузанна гарним жестом підносить руку над головою.

— Панове! Хвилинку уваги. Я відірвалась од своєї важної справи, щоб показати одну дуже цікаву річ. Часу в мене дуже мало, а річ цю я мушу зараз же відіслати. А мені страшно цікаво знати думку вашу про цю річ. Ми говорили не раз про неї, але сьогодні я хочу зібрати невеличку анкету. Представник кожної галузі знаття чи мистецтва повинен коротко, стисло, точно сформулювати свою думку. Панове, я бачу по вас, що ви вже вгадали, про що йде мова. Так, мої панове, в цій коробці... Сонячна машина. Тихіше, тихіше, ради бога! Мене вб'ють, як ви її розіб'єте.

Всі плями збираються в одну, густоперемішану, різнокольорову, рухливу, кричущу купу.

— Сонячна машина! Сонячна машина!

— Панове, обережно, поліція йде! Ха-ха ха!

— Та покажіть же її! Ура!

— Панове, заспокойтесь. Найспритніший із мужчин повинен обережно вийняти апарат із коробки. Хто з вас панове, найспритніший?

Сміх переплітається з вигуками імен. Усі руки мужчин тягнуться до коробки, відпихаючи одна одну.

Тоді Сузанна так, як Макс, укладає руки в середину скриньки й серед гомону, галасу, вигуків помалу витягає Сонячну Машину. Різнокольорова купа плям закриває від Макса і Машину, і Сузанну У храмі качається збентежений, одбитий високою півкруглою стелею клубок голосів, з якого можна вхопити тільки деякі кінчики фраз. Рука Сузанни знову здіймається догори й нетерпляче крутить пальцями.

— Панове!. Панове!.. Я прошу уваги! Я не маю часу. Демонструвати Машину я не дозволю. В моєму домі цього н і —коли не буде. Отже, прошу всякі заходи з цього приводу залишити. Прощу, панове, сісти. Машину ми поставимо на стіл, щоб усім видно було. І негайно анкету.

Купа розріджується, розливається на всі боки від Машини. Глист і якийсь куций панок із фіалковим волоссям із сміхом ставлять Машину на стіл. Фіалковий панок комічно присідає перед нею, робить по-магометанському знаки поштивості й відходить набік.

— Панове, а подивіться, чи на ній є штампель «Made in India»?!

— О, вони не такі наївні, не турбуйтеся!

— Я протестую, при чому тут Індія? З якої речі патент на таку геніальну дурість віддавати чужинцям? Це — непатріотично.

Сузанна відходить од поважного добродія, коректно-строного наукового вигляду, і махає рукою.

— Панове! Тихо! Пан професор Лібгольд такий ласкавий, що згодився перший сказати свою думку про цю Машину. Розуміється, перше слово повинно належати науці.

— Або криміналістам.

— Тихо! Панове!

— Або психіатрам!

— Ну, прошу ж, тихо! Насамперед і криміналісти, і психіатри теж люди науки. А потім, ви невічливі Пане професоре, ми вас слухаємо з великою увагою й цікавістю. Софі, пан професор чекає, поки ви скінчите вашу балачку. Пане професоре, будь ласка.

— В такому разі, панове, я пропоную влаштувати спеціальне свято Сонячної машини з усяким алкоголем, який іще дає нам наша стара добренька цивілізація.

— Панове, вегетаріанці влаштовують таке свято тільки з молоком!

Але деякі постаті все ж таки не сміються. Хто знає, що вони думають? Розуміється, вони не сріють стати в оборону од-верто, сміливо, але в глибині душ своїх вони, мабуть, усе ж таки чують свою неправду. Напевно, чують, милі, дорогі, мовчазні постаті!

Раптом та, що танцювала біскаю, підводиться, позіхає й ліниво говорить!

— Панове, а може, досить про цю нудну Машину?

Макс рвучко встає й виходить із ложі. Він сідає на галереї на стілець без спинки й машинально читає заголовки на спинках книг.

У кабінеті просіяне шторами передвечірнє світло. Урочисто строга, спокійна тиша задумалась над тисячами томів, сконцентрованих енергій давно-давно замерлих мозків. Невже й вони глузували б, лаялись, проклинали, позіхали?

Десь унизу чути рип дверей. Макс перехиляє голову через поруччя галереї. До східців швиденько прямує струнка біла постать Сузанни. Макс зараз же сходить їй назустріч.

— А, ти вже тут? Ну, чув? Бачив? Я поводитись чемно, коректно? Правда! Ти не можеш сказати, що я складала опінію? Ні?

Макс посміхається і ввічливо, коректно вклоняється — пані господиня поводитись надзвичайно толерантно. А після цього він просить дозволу забратися собі геть із своєю шкідливою, злочинною, смішною й нудною Машиною.

— І не хочеш більше ні хвилинки побути зі мною?

Макс широко розставляє руки й сміється.

— Ах, Сузанно, Сузанно! Яка ти зворушливо наївна! Або ж занадто не поважаєш мене. Невже ти не розумієш, тепер не розумієш, що наші світи цілком різні, протилежні, ворожі, що ми ніколи-ніколи не можемо зійтися? Ні?

— Ні, не розумію. Я розумію, що ти мене страшно хвилюєш, що ти любий мені до сліз, до безсоромності. Я розумію, що так само я тобі Більше я нічого розуміти не хочу.

— Шкода.

— Ні, не шкода. При чому тут якась Машина? Я ж не тікаю від тебе за те, що ти її визнаєш корисною, гарною, геніальною! Чого ж ти тікаєш од мене за те, що я маю про неї іншу думку! Для чого ж таке насильство? Ти ж сам кажеш, що Машина ця є свобода, для чого ж ти сам проти моєї свободи! Ну? Милий, милий, не муч нас! Годі так!

Тепла, хвилююче оголена рука ніжно, лукаво тре місцем нижче ліктя по щоці Макса. Але Макс спокійно ловить цю руку, поштиво цілує її й просить дати йому Машину — в нього немає часу,

він мусить поспішати.

Сузанна, жорстко стиснувши уста, мовчки виходить із кабінету й веде Макса до кімнатки, де на столі стоїть його незграбна смішна коробка.

— Бувай, Сузанно. Може, колись ти інакше поставишся до цієї огидної Машини — і тоді... тоді я інакше буду відходити від тебе.

Сузанна спокійно, сумно крутить головою.

— О ні, Максе, до Машини я інакше ніколи ставитись не буду.

— Значить, прощай навіки, Сузанно?

— Значить, навіки, Максе.

Слово, страшне слово, лякає обох. Але обоє дивляться в різні боки й удають, що не помічають свого страху.

Макс помалу кладе руку на коробку, задумливо, тягуче здимає її із столу й трудно йде до дверей. Йде і слухає, і жде чогось. Чого ждати? Чуда? Протиприродного?

Чудо не стається Сузанна тихо, непорушне стоїть, і вогкі очі молодій телиці з кожним кроком постаті з коробкою в руках наповнюються слізьми.

І так само трудно, задумливо й стомлено Макс зіходить мармуровими широкими сходами палацу, який навіки покидає, так само їде додому й так само сходить своїми темними вузькими сходами.

* * *

У вузюсінькому, крихітному, такому вбогому після палацу коридорчику його зустрічає пані Гольман. І її (хоч і посвіжіле, підбадьорене, змолоділе) лице здається таким негарним, таким убогим із своїми широко розставленими оченятками.

Вона щось таємно шепоче йому. Панна якась, пишна, молода, гарна панна сидить у нього в кімнаті й дожидається його. Така чудна, мила панна; пані Гольман каже їй, що пан Штор невідомо коли прийде додому, а вона свище й стріпує головою — колись же, каже, прийде. Та й сидить собі там.

Макс одчиняє двері й вражено зупиняється на порозі Труда, графівна Труда! Мила, смуглява, кароока, із синьою родинкою, з вишневими устами, з наївно розумним поглядом, із хлопчачими рухами, та сама, що була тоді, останнього дня. Вона трошки замішано, але з розмахом простягає руку.

— Правда, здивовані? Я знала, що здивуєтесь.

Макс мовчки становить коробку на стілець і поспішно бере

її без рукавички — така сама тоненька, маленька, сильна ручка!

— Дійсно, приємніше здивуватись я ніколи не міг би!

Труда здивовано-радісно розкриває на нього очі.

— Правда? Ну, мені тепер легше А то боялась, що вам стане ніяково, тісно. Так ви тут живете, в цій кімнатці? Насилу знайшла вашу адресу. Три дні шукаю. Я до вас у великій справі. Сісти можна, правда!

— Ах, господи! Я так зрадів, що забув про крихітку своєї ввічливості.

Труда сідає боком на стілець біля столу й спирається на спинку його ліктем.

— Ви ж знаєте, що я вже дома не живу?

І вона сміливо, занадто сміливо дивиться йому в очі. А сама чує, як гаряча, невтримна дурна хвиля жене їй у лице і в очі.

Макс також сміливо дивиться їй в очі й також дурнувато, безглуздо червоніє.

— Знаю.

— Я тепер... артистка. Ну, нехай кокотка. Мені однаково. Я продалась фабрикантові Душнерові. Ви вже знаєте, правда?

Макс пильно, серйозно дивиться їй у болючо-недбале, загонисте лице.

— Дещо чув.

— Ну? І, розуміється, зневажаєте мене?

Макс нудно мружить очі.

— Мені боляче було, графівно, як це почув. Більше нічого.

— А чого боляче?

— А чого б я мав радіти?

— Не знаю. А коли б я продалась на все життя й це називалося шлюбом, то вам би не було боляче, правда? Адольф вимагає, щоб Душнер розвівся із своєю жінкою й женився зі мною. «Хай, — каже, — цей негідник жениться! Тоді хоч честь урятується». Значить, коли я матиму на все життя коло себе негідника, то від того чогось моя і їхня честь урятується. І їм уже не буде боляче. Надзвичайно дивно!

— Мені не від того було боляче, Трудо!

— А від чого?

Макс мовчить, але тут же червоніє: дійсно, коли б вона вийшла заміж за того самого Душнера, йому б не було так, власне, боляче, як було та й є.

— Ну, все одно. Нехай собі. Я прийшла до вас у справі. Дайте мені скло Сонячної машини! Макс широко дивиться на неї.

— Я не маю ніякого скла Звідки ви взяли, що в мене має бути скло? Труда сердито кривиться.

— Ах, Максе, для чого ви зі мною так говорите! Ви боїтесь мене! Так! Ви гадаєте, що я їхня шпигунка? Ви можете це припустити? Ви можете думати, що я прийшла випитати у вас, де

Руді, і видати його й вас поліції? Так?

Вона грізно перехилиється до нього.

— Я цього не думаю, Трудо, але... в мене нема ніякого. Ні, вибачте, Трудо, я паршивець. Скло є, і я вам його зараз дам. Простіть мене. Добре?

Він благальне простягає до неї руку. Труда бере, потискає й освітлюється радістю.

— Правда, дасте? Зараз? Ну, я так же й знала, що знайду у вас. Як же можна, щоб у вас її не було? У кого ж тоді?

Раптом Макс швидко встає, підходить до коробки й підносить її до Труди.

— Що це?!

— Готова Сонячна машина

— Ради бога, Максе, правда?! Там, усередині?

Труда схоплюється, нетерпляче хапається за ремені, тягне їх, рве, шарпає. А коли Макс, також хапаючись, сміючись і пв-глядаючи на Труду, виймає апарат із коробки й обережно становить його на стіл, Труда вражено, злякано притихає. Голос її сходить до шепоту.

— Так це вона?! Сюди трава кладеться, правда? А оце те скло! Яке дивне! Ви мені це дасте?

— Я весь апарт вам дам.

Труда прудко злякано задирає до нього лице.

— Ви жартуєте, Максе? Ви не дасте скла?

— Я вам увесь апарат дам

Труда зовсім випростовується — він говорить цілком серйозно, він таки готовий дати їй цілий апарат.

— У такому разі ви повинні самі сказати, як я можу подякувати, бо все, що я скажу, таке буде страшно бліде й неправильне. Ну?

— Ведіть за неї пропаганду!

Труда знизує плечима. Господи, та чого ж вона так добивалася скла? Для себе? Вона має що їсти. Розуміється, для пропаганди!

— І знаєте, як я буду? Із сцени! Я ж маю свій театр. Буду виходити на сцену й вести пропаганду.

— Ну, так не можна. Вас моментально заарештують.

— О, будь ласка! З великою радістю!

— Але яка ж од цього користь справі? Труда признає рацію. Дійсно, коли вона буде сидіти в тюрмі, то від цього для машини користі ніякої.

— Ну, я вже знайду всякі способи. Господи, Макс, ви подумайте: це Руді зробив! Наш милий мовчазний Руді. Ви ж неодмінно вітайте його від мене, як побачите. Чуєте? А у вас зморшки з'явилися на лиці. А мене зовсім забули. Правда? Ну, ну, можете не відповідати, я знаю, що таких запитань задавати не можна, бо однаково правди не говорять. Я тільки так, од радості. Так я, значить, можу зразу ж і взяти всю Машину?! Господи, і ще сьогодні можу їсти сонячний хліб! Я хвилювалась так, так... як збиралась тікати з вами. Ви й це, мабуть, забули? Ну, ну, відповіді не треба. Я тільки так мелю язиком од хвилювання. Так я можу зараз узять? Правда? Ви ж не жартували? В мене внизу стоїть авто. Ви допоможете мені знести вниз. Правда? І я вже мушу їхати. Я хочу сьогодні ще спробувати. Сонце ще є? Є! Вночі не можна? Правда?

Це дитяче, колишнє, серйозно-наївне «правда», цей зворушливий запах конвалії від її тіла, це хвилювання, гарячка, радість.

Макс в одній руці зносить коробку сходами, а другою час од часу злегка притримує під лікоть графівну Трудю. І згадується, як вона тоді раз у раз зараз же ловила ліктем його руку, якимось зручно підгортала її між своєю рукою й тілом і тоді затишно-затишно пригорталася вся до нього.

Коли Макс укладає коробку до авто. Трудю подає йому свою картку.

— Моя адреса теперішня. Ви ж приїдете до мене коли-небудь?

— З великою-великою радістю, Трудю. Спасибі вам, величезне спасибі, що ви сьогодні були в мене.

— За що мені?!

Милі, здивовані, готові раз у раз на найшкодливішу для них самих одвертість очі!

— Так. За щось Може, коли-небудь розкажу. Але це не важно. А дякую й радий дуже-дуже!

Трудю довгим поглядом дивиться на нього й торкає в спину шофера.

— І я дуже-дуже рада. Не тільки за...

Вона прикушує губу й злякано зиркає на шофера.

— ...але й за.. інше. Так прийдете? Ждатиму!

* * *

— Ну, що, Штіфелю? Дали волю слова? Га? Що? Помогло? Роздмухали? Вже в Гамбурзі є! Га? Ні?

Штіфель понуро мовчить і прислухається до шлунка не можна з проклятим жити на світі — трохи якесь хвилювання, і вже гуркотить, мурчить, пухириться.

— Ну, то що, що в Гамбурзі? А ви б її заборонами спинили? І що, їй-богу, говорити от таке!

— Спинив би, Штіфелю, спинив би. Та й ще спиню. Спиню, Штіфелю. Тільки вас тепер питати не буду. Годі.

Штіфель раптом поспішно прощається й злякано вибігає з кабінету, дрібно перебираючи ногами.

Тоді пан президент окидає допитливим оком м'яку постать графа Елленберга, яку, здається, можна зім'яти як хоч і вкласти у валізку.

— Пане міністре, потрібна рішуча боротьба. Що? Граф Елленберг покірно схиляє голову — розуміється, потрібна. Та як же ти його боротимешся?

— Рішуча. Радикальна. Безмилосердна. Арешти, заборони тепер — нісенітниця. Роздмухали. Інших засобів, інших. Що там професійні організації?

— Хвилюються, пане президенте. Скрізь безглузді чутки. Вимагають волі Сонячній машині.

— Волі? Хм. Дамо. Дамо. Ну, а роблять що: демонстрації, зібрання, засідання?

— Не дозволені. Але, звичайно...

— І не дозволяти. Запам'ятайте суть, Елленбергу: нізащо об'єднання. Чуєте? Тоді все врятоване. Тисяча машин—дурниці. Роз'єднувати. Розбивати цю темну стихію.

Мертенс сильно крутить держальце справа, надушує два ґудзики по два рази кожний, потім круто повертається до графа Елленберга й упирається розчепіреними пальцями рук об круглі товсті коліна.

— Пане міністре, тепер лишається, повторюю, тільки один спосіб! роз'єднати, розладнати й розбити стихію. Тільки. Зробимо ж це так. У Берліні повинна з'явитися маса скла Сонячної машини. Маса. Тисячі. Десятки тисяч. Чуєте?

Граф Елленберг підозріло-уважно зиркає на масивне чотирикутне лице, з якого виступають калюжі поту.

— Але ті скла повинні приносити смерть усякому, хто їх уживатиме. Як саме — це річ ваша й науки. Зразу, помалу, однаково. І так можна, і так. Ви розумієте вже ідею? Чи далі пояснити?

Граф Елленберг сидить, як закам'янілий, розгублений.

— Що? Вагаєтесь? Жорстоко? Операції завсіди жорстокі. Краще тисяча, десять тисяч загине, ніж мільйони. Що? Ні?

Граф Елленберг глибоко зітхає й проводить рукою по чолі.

— Я, пане президенте, не вагаюсь. Але я ошелешений грандіозністю цієї ідеї. О пане президенте, це, дійсно, тільки генієві може прийти така проста й непереможно-вірна ідея. Я прошу пана президента вибачити мою нестриманість, але я не можу опанувати себе. Це ж так просто й математично вірно!

Граф Елленберг глибоко схвильований.

— А тепер дозвольте мені, пане президенте, обміркувати способи здійснення її й предкласти вам план.

* * *

І от у казку починає продиратися новий мотив: Сонячна машина труїть людей. Сонячна машина наче спочатку годує, але потім убиває. Сонячна машина — це страшна, підступна, диявольська махінація Союзу Східних Держав.

Дійсно, випадки то раптової, то повільної смерті від уживання Сонячної машини стають цілком доказаним фактом. І поліція, і публіка, і репортери газет день у день констатують їх. На вулицях, біля фабрик і заводів щораз більше й більше з'являється підозрілих людей, які майже одверто роздають скла з інформаціями й відозвами Інараку. Правда, майже день у день з'являються знову відозви від Інараку, де він одмовляється від попередніх, а далі знов од цих.

В одних доводиться, що поліція підробляє скла, отруєє їх і роздає, а в других тим самим шрифтом, з тими самими підписами лається попередні відозви й роз'ясняється, що це провокація поліції, яка хоче налякати народ.

І ніхто вже нічого, навіть самі інаракісти й сама поліція, не можуть розібрати, чия де відозва. •

Але підозрілі суб'єкти дійсно щораз частіше й частіше попадаються на всіх людних місцях, їх часом заарештовують, але серед публіки вперто ходять чутки, що поліція їх зараз же випускає.

І все ж таки щодня Мертенс, приймаючи доповідь графа Елленберга, невдоволено гиркає:

— Ширше, ширше, я вам кажу! Розмаху, широчини нема! Тисячі, десятки тисяч смертей щодня! Саме ім'я «Сонячна машина» повинно викликати жах і ненависть. Тікати повинні від усякого скла, яке їм дається. Що? Жах, терор?

І, дійсно, страх і жах уже обгортають казку. Щодня газети подають фотографії трупів людей, отруєних Сонячною машиною. На перших сторінках усіх газет довжелезними списками, обведеними чорними рамцями, стоять імена нещасних легковірних жертв цієї страшної казки.

Уже бувають випадки, коли юрба хапає «склярів» і «сонцеїстів» і видає їх у руки поліції. Вже буває, що одна частина фабрики кидається на другу й змішується в купу лютих тіл. Поліцію ненавидять, поліції бояться, поліцію благословляють, поліцію кличуть. Будь проклята Сонячна машина! Слава Сонячній машині!

А смерть вихоплює то тут, то там свої жертви й виставляє імена їхні в чорні рамці газет.

Доктор Тіле грізно б'є рукою по цих списках, підносячи їх під самі очі Максові.

— Ну, що? Терору не треба? Ні? Чим ви можете відповісти на цю страшну" провокацію? Вони можуть уживати терору? Вони можуть сотні людей день у день убивати, а ми повинні підставляти їм ліву щоку? Я вас питаю, товаришу Шторе, чим ви можете їм одповісти на цю страшну річ? Га? Роз'яснюванням? Відозвами?!

Макс люто стріпує чубом.

— Сонячною машиною! От чим! Тисячами, десятками, сотнями тисяч справжніх Сонячних машин. Волею Сонячної машини! Боротьбою всіх за волю Сонячної машини!

— Хто ж буде боротись, дорогий товаришу Максе? Га? Хто? Прочитайте «Соціалістичний Шлях», прочитайте «Голос Металіста», послухайте, що говорять тепер по робітничих кварталах, подивіться, які там бійки щодня бувають, прислухайтеся, який для нас проклін зростає скрізь. Двадцять наших найкращих агітаторів заарештовано, двох тяжко поранено, одного вбито.

Макс нетерпляче боляче морщитьється.

— Ну, що ж ви хочете цим сказати, що, чорт його забирай? Що ми повинні припинити

пропаганду Сонячної машини? Повинні здатися? Так?

Доктор Тіле теж нетерпляче й зовсім не ніжно морщить ся.

— Ні! Не здатись. А навпаки — боротись. Але боротися так як боровся Інарак, як борються наші товариші в Англії, у Франції, в Америці — скрізь. Ми послали їм сонячного скла. Добре. Але що ми самі робимо, щоб спинити цей терор, яким противник вибиває в нас зброю з рук? Що? Скиглимо, сердимось, сахаємось. Ми повинні відповісти не слинявими зітханнями та переговорами з легальними соціалістами, товаришу, а тим самим, чим нас б'ють. Терором! Страшним, лютим, безжалісним терором. Біржа, Об'єднаний Банк, поліція, парламент, палац Мертенса, Штіфеля повинні полетіти к чорту! Редакції їхніх газет, друкарні, театри, все повисаджувати в повітря, порозтросувати, понищити. Так їм треба відповідати. І заявити, що, коли Об'єднаний Банк не припинить труїння народу фальшивими склами Сонячної машини, всі члени Банку, всі акціонери його будуть знищені. За одного отруєного поліцією робітника — десять капіталістів! От як повинен реагувати Інарак, а не соціал-демократичні слиньки, з якими ви й товариш Паровоз так панькаєтесь. Що вам дали ваші переговори досі? Що соціалісти вже відмовляються перевіряти наші скла? Так? Боятися отруїтись? Так вони вам вірять? Звичайно, соціал-демократія вам рідніша, ніж Інарак.

Тут Макс не витримує й гатить кулаком по столу.

Хто сміє йому такі образи кидати? На яких підставах? Що він без крові й убивства хоче об'єднати всі робітничі організації? Це злочинство? А чи знає страшно революційний і кривокопаний товариш Тіле, що його методи, які він пропонує, викопують сотні провалів усередині пролетаріату? Терор тепер буде ще гіршою провокацією, ніж труїння поліції. Сонячна машина тоді загине. Що дали переговори? А те, що той самий Союз Металістів, орган якого товариш Тіле пропонує читати, бере акцію в свої руки. Інаракові треба відійти набік. Так, набік, пожертвувати собою. Хай вони ведуть далі.

Доктор Тіле знизує плечима. Добре. Нехай Союз Металістів бере. Добре. А Об'єднаний Банк тим часом викличе таку паніку, що від самого слова «Сонячна машина» люди тікатимуть стрімголов. А Інарак загине. безславною, ганебною смертю, зненавиджений і проклятий робітництвом. Нехай, нехай Союз Металістів провадить справу. Добре. Але нехай товариші «?об'єднанні» пам'ятають, що не всі члени Інараку такі мирні ягнятка, як то досі думають деякі товариші. Статут Інараку ніким іще не змінений. Це вже майже одверта заява про непідлягання постанові більшості, це загроза розломом організації, братовбивством.

А жах усе шириться та шириться, чадним димом обкутує казку. Така близька, така вже от-от ухоплена мрія, така сонячно-радісна, така п'яна любовністю, волею, раптом перевертається в чорне страхіття з огидними, вишкіреними зубами смерті. Невже щастя є тільки вічний, недосяжний міраж для людства і вся історія людей буде безупинним блуканням по пустелях за цим міражем і встелюванням кістками свого шляху?!

* * *

А тут іще з Рудольфом щось сталося. Не тільки ця провокація поліції, а ще щось інше. Чогось нервується, задумується, мучиться.

В майстерні тихо стало. Наделі вже працюють без сміху й жартів. Як кулі в обложеному місті, виливають і подають вони скла тим, що борються там, на полі бою. Фріц стискає кулаки, заціплює щелепи. Герман понуро посвистує, а Наделеві, старому Наделеві, ніяково перед синами: що робить його соціал-демократія, щоб викрити це страшне злочинство поліції? Вона

внесла інтерпеляцію до міністра внутрішніх справ. Чи знає пан міністр і так далі. Ах, боже мій, пан міністр страшенно перелякався. Розуміється, знає, бо сам це робить! Старий Надель згоден із синами, але не згоден, що всі соціал-демократи такі. Обурення росте. Машина робить своє діло, вона бореться-сама за себе. Ті, що взнали її, ті не можуть повірити й тисячам смертей.

— Нічого, діти, нічого, не треба тільки падати духом. Треба працювати. І акуратно, точно, систематично працювати. Головне — працювати, синки.

І синки працюють, часом уважно поглядаючи на доктора Рудольфа, що сидить із газетою, вп'явши очі в одну точку, і нічого не чує й не бачить. А потім раптом зітхає, запусить пальці в волосся та так посує їх на потилицю, наче хоче здерти шкуру з черепа. І все тепер газету читає! Але й не читає, а тільки візьме, погляне, покрутить, перегорне, щось трошки прогляне й зараз же задумається, ніби читав години з дві якусь глибоку книгу.

А вночі старий Надель чує, як доктор Рудольф не спить, як ходить по майстерні, щось часом бурмотить і зітхає. З провокації журиться? Чи якась інша туга йому в серце запала?

Макс уже і так, і сяк підходить до Руді, але нічого добитися не вдається. Може, Руді нудно? Може, Руді хотів би коли не-будь уночі проїхатись в авто містом або в ліс?

Ні, Руді не хоче ризикувати Та й не нудно йому. Чого ради?

— Ну, а що з тобою. Руді?

Руді мовчить і щось думає, вже не слухаючи Макса.

І раптом одного вечора, коли вони сидять самі в майстерні, Руді підходить до Макса, кладе йому руку на плече й тихо каже.

— Максе, можеш зробити мені одну дуже важну послугу?

Макс сильно, охоче, стріпнувшись увесь, хапає й притискає цю руку на своєму плечі.

— Та будь ласка. Руді. Все, що хочеш! З радістю!

— Ну, радості, мабуть, буде тобі мало.

Рудольф здіймає руку й сідає біля столу так, щоб світло лампи було за ним Очі його не дивляться одверто, ясно, як раз у раз. Це дивно, це — дуже дивно!

— Ну, я слухаю. Руді!

— Добре Зараз.. Я прошу влаштувати мені побачення з принцесою.

Макс швидко задирає голову догори й так лишається, як пришпилений до стінки чорний жук.

Руді ж уперто спокійно розглядає підлогу. Чи може Макс це зробити йому так, щоб не вийшло шкоди справі?

— З принцесою?! З тою, що в Елленбергів?! Що ж ти маєш до неї?

— Мені треба, Масі.

Макс починає розуміти, але не може, не сила йому вірити своєму розумінню. Руді ж так

мовчки, так непорушне сидить, що треба вірити.

Хм Тепер усе ясно. Одну дивність роз'яснює друга, ще більша.

— Що ж, Руді? Коли це так.. треба тобі, то.. Але чи схоче ж. принцеса?

Доктор Рудольф мовчки бере газету, обкреслює нігтем якесь місце й подає Максіві.

«Того, хто помилився весною в саду, хто вміє дотримувати слова, об'єкт помилки під словом честі повної безпеки просить про побачення».

— Так ця дивна оповістка... до тебе?!

День у день вона акуратно з'являється по всіх газетах на першій сторінці, обведена густою, чорною лінією, викликаючи в читачів тисячі здогадів усякого роду від гумористичних до трагічних. І ніколи Максіві за всі блага життя не могло б спасти на думку, що автором її є ота велична, честолюбна, жорстока, суха дегенератка, нащадок німецьких монархів, наречена некоронованого самодержця, царя Німеччини, а адресатом — його брат, син льокая, його аскет Руді. Значить, у них там були якісь свої відносини, «помилки», «слова?». Вона просить про побачення?!

Макс кладе газету на стіл і починає ходити по майстерні, обминаючи валізку із старим битим склом.

— Добре, Руді. Дійсно, по щирості, я без великої радості буду робити тобі цю послугу. Я, звичайно, нічого не знаю для чого, через що це побачення. Але те, що я знаю від мами про участь цієї... особи в запровадженні тебе до лікарні, то не дає мені певності, що тут справа зовсім проста. Добре, добре, Руді! Я нічого не кажу, не питаю й не хочу питати. Але я попереджаю: ви обоє повинні прийняти мої умови А то я не можу взяти на себе відповідальності.

— Спасибі, Масі. Я зарані приймаю все. А принцеса мусить.

— Добре. Завтра ж ти матимеш із нею побачення.

І Макс зараз же прощається, не дивлячись на Руді.

Рудольф сильно стискає руку, не дивлячись на Масі.

* * *

Ніч і день грають у довгої лози, перестрибуючи одне через одне.

Потоками, річками зливається життя в затихле озеро принцеси Елізи. Тільки одного струмочка, ні, одної тільки маленької бризки немає та й нема. І через те — понуре, застигле, непорушне озеро принцеси Елізи. Паризький конгрес, таємна грізна ворушня Сходу Землі, примара світової сутички, блискавки недалекої катастрофи. Ну, що ж, не хвилює, не здіймає це хвиль на понуро застиглому озері принцеси Елізи. Йому треба малесенької, крихітної бризки.

І сни соромні, хоробливі, страшні сни перестали ганьбити зелені, потомлені, захмурені очі. Але, вхопивши за горло сором, жадно кричить туга за ганебними снами. Кричить просто в лице принцесі Елізі.

Ніч стрибає через день і, нахилившись, підставляє спину дневі. Сонячна машина, чорні рамці

страшних списків, безмилосердна боротьба, фотографії тих, що попали під колеса неминучості, зціплені зуби, глухий шум дихання стихії. Ні, не здіймається хвилями заціпеніле озеро принцеси Елізи.

І раптом бризнула бризка! Бризнула прекрасна, довгожда на, благосна. І переповнилось озеро принцеси Елізи, понялося нестримними хвилями, вихорами.

Суворий чоловічий голос янгола, запнувши екран, сховавши обличчя, возвістив телефоном доктор Рудольф Штор згоден на побачення. Суворий янгол поставив умови, цілий ряд милих, смішних, образливих, любих умов. Бути точно о десятій там і там. Червоне авто Входити, не питаючись нікого Підлягати всьому Ніяких проводарів.

Ах, дурненький, смішний янгол! Та коли б умовою побачення він поставив, щоб вона, принцеса Еліза, гола вийшла на плац і там стала дожидатись там його, свого мужа, невже вона не прийняла б цієї умови?

Розуміється, все це ненормальне, незрозуміле, страшне, але непереможно-дороге, єдино-важне, найсерйозніше за всі катастрофи світу. Так, кілька тижнів тому вона сама підписала йому смертний присуд, вона сама віддала його на розп'яття. Ну, і що ж? І віддала, і, може, знову віддасть, а от же обізвася він, а от же німіють солодким холодом її ноги, а от же буде щастя торкнутися до нього?

Боже, як сунеться день, як крихітна гусінь ізгори величезного дуба. Коли вона досунеться до десятої години вечора?

Розуміється, це інакристи везтнуть її до нього Він у них, у цієї банди. І вона, принцеса Еліза, наречена майбутнього Короля Землі, вона віддає себе в руки убійників, бандитів і грабіжників, щоб вони повели її на випрохане нею побачення з сином льокая. Божевілля, кошмар! Але, коли б усі кошмари були такі, вона б ніколи не хотіла прокидатися від них.

І ніякого, ніякого виправдання нема в неї. Сонячна машина? Ах, що там Сонячна машина! Тільки побачити його, насамперед побачити, торкнутися, ожити Суха ж вона вся, як земля в посуху! При чому ж тут Машина?

От і десята вечора. От і ніч молодесенька, тиха, з сережкою місяця, в намисті Чумацького Шляху. От і ріг тих двох призначених бандитом-янголом вулиць. Так, стоїть авто. Порожнє, самотнє, байдуже. Ні шофера, нікого. Вулички тихі, безлюдні, майже за містом. Це для того, щоб їм видно було, чи не привела вона з собою поліцію, чи не зраджує вона їх. Смішненькі, занадто обережні бандити!

Ну, що ж, сказано нікого й нічого не питатися, входити в авто й спокійно сидіти.

Добре. Але тільки не спокійно! Все вона може їм зробити, але спокійно сидіти навіть справжні янголи не могли б у неї вимагати.

Поважна, сувора, струнка жіноча постать у густому вуалі, вся в темному, спокійно, помалу відчиняє дверці авто і входить у нього В темній каретці затишно й трохи душно.

Минає хвилина, дві, п'ять. Авто стоїть непорушне, ніхто до нього не підходить. Ах, господи, вони вичікують, оглядаються, придивляються.

А, нарешті! Хтось швидко сідає на передок; в ту саму мить дверці відчиняються, в екіпаж усовується росла чоловіча фігура й зачинає за собою дверці. Авто зривається з місця, сильно

хитнувши принцесу об спинку карети.

Чоловік пильно дивиться у віконце, щось роблячи руками біля свого лица. Коли він одхиляється й сідає рівно, лица в нього вже немає, воно закрите чорною машкарою з двома дірками для очей. У темноті екіпажа ця густо-чорна пляма замість обличчя тіснить.

— Вибачте, принцесо, я мушу зав'язати вам очі. Той самий голос янгола, що був у телефоні!

— Це конче потрібне? В мене такий вуаль, що я однаково нічого не бачу.

Бандита це не переконує. Він старається бути ввічливим, але говорить так непохитно, що принцеса мовчки підіймає вуаль і повертає лице до чорної машкари.

— Будь ласка!

Головне, що авто летить і пожирає просторінь, яка відділяє від нього. Це найголовніше. Нехай зав'язують дурні люди очі, нехай усю її зв'яжуть, аби доставили туди, де зразу стане вільно, ясно, легко. Нехай, нехай бруральні пальці торкаються її обличчя і..

Але принцеса бере оперіжку й сама собі зав'язує очі. Теплий шовк гріє повіки, віям тісно, вони, як метелики в долоні, тріпають крильцями. Рівна темнота гойдається в очах.

Тіло автомобіля робить щораз частіші та частіші скоби, вгризаючись у просторінь. І принцеса Еліза всією душею помагає йому, підганяє, переганяє. От воно робить заворот — і тіло Елізи налягає на тіло бандита й зараз же відсувається до стінки.

А що, як він тепер видає її Інаракові? А що, як він її тепер оддає на кару, на помсту? Хіба ж його слову можна вірити?

Принцеса Еліза тихенько про себе щасливо посміхається: можна! А як і не можна, то невже можливо, щоб він видав її Інаракові, а не взяв собі, той, який тоді так...

Елізі зразу стає чогось страшно душно від оперіжки. Чи довго ж іще воно буде завертати в різні боки, це авто?

І в цей самий мент авто, як діставши дозвіл, починає припиняти біг. Принцеса Еліза холоне й туго обтягнутою рукою вичкою рукою тримає серце, в яке перекинулися скоки авто.

— Принцесо, дозвольте мені взяти вашу руку й провести. Оперіжки прошу не скидати.

Сильна рука бере принцесу під лікоть і зводить із карети. У віконці з льоху, вхопившись руками за ґрати, висить Рінкель. По блідопосрібленій молодим місяцем доріжці до вілли йдуть дві темні постаті, одна веде другу. Так, значить, нова арештована. Жінка. Хора вона чи поранена? Кроки риплять піском помалу, ритмічно. Голосів не чути. Так, це нова арештована!

Рінкель поквапом закладає камінцями сліди довбання ґрат і люто злізає в темноту камери. Мабуть, і на цю ніч доведеться відкласти втечу!

* * *

Доктор Рудольф ходить по кімнаті, провалюючись лівою ногою в ямку. Ходить і знову, і знову все оглядає. От тут він її посадить у цей фотель. Сам буде от там, щоб усе її лице було йому видно, щоб не пропустити ні одного менту, щоб увібрати в себе якомога більше, повну душу її очей, уст, волосся, її погідливих вій, примружених, жорстких. І тоді знову можна жити якийсь

час далі.

І коли вона йому скаже на колінах повзти за нею через увесь Берлін, щоб бути її льокаєм, він зробить це, благословляючи її.

Ні, треба зменшити світла. Треба, щоб ця кімната хоч трошки здалася їй затишною. Бо тільки ж подумати: вона сама просить про побачення. Просить! Навіщо воно їй? Ну, навіщо? А навіщо тоді, як лежав він зв'язаний, навіщо нахилилась і...

Ні, вікна треба щільно позапинати порт'єрами. Як можна лишати відчиненими?

Доктор Рудольф щільно запинає вікна, дивиться на годинника, підсуває фотель один ближче до одного й зараз же злякано відсуває його далі. Але невже таки це буде?! Невже вона дійсно зараз буде тут? Розуміється, тільки побачаться, більше нічого не буде, не може бути. Вона тільки хоче побачитись, щоб попрохати вибачення за божевільню. Ні, вона хоче пояснити, для чого то було те, що вона нахилилась і... їй соромно, їй нестерпно знати, що він живе, пам'ятає її вчинок, що якось інакше його собі пояснює. І готова на все, щоб тільки роз'яснити йому, щоб тільки він не уявив собі бозна чого. І от зараз появиться її велична іпостать, зараз іздалеку здалеку озирнуть його примружені очі, і тим самим голосом, що тоді, як прийшла до лабораторії, вона скаже йому: «Пане Шторе, мені дуже неприємно...»

Гомін голосів за дверима.

Доктор Рудольф схоплюється, злякано розгортає сірі, великі, оголені очі на двері й чекає. Двері потихеньку відчиняються, і в них з'являється струнка, чорна від ніг до голови постать. Вона, як сліпа, витягує вперед чорну в чорній блискучій рукавичці руку й обережно увіходить. На очах у неї чорна оперізка. Руки її здіймаються догори, не хапаючись, наче задумливо, розв'язують вузол і здіймають оперізку з очей. І зараз же ці очі, кліпаючи, мружачись од світла, швидко шукають по хаті. Стрівшись з сірими, широкими, зляканими очима, вони зітхають і спиняються — нарешті! Тоді вони на мент заплющуються, і принцеса Еліза помалу, мовчки, не велично, а тихо підходить до доктора Рудольфа. Рука в чорній рукавичці простягається, а очі не мружаться, не далекі, а тихі, теплі, близькі й такі незвичайно схвильовані.

— Я не могла більше...

І рука така покірпа, і така тепла та рідна вигладженість тугої рукавички!

Розуміється, він не догадується взяти в неї з рук капелюш і допомогти їй. Через те вона сама кладе його на той фотель, де мала б сидіти, і сідає на канапу в куточок, відкинувши голову до спинки, заплющивши очі.

— Ви давно прочитали мою оповістку?

І доктор Рудольф теж ледве чутним шепотом відповідає:

— Тиждень тому.

Очі її заплющені, але здається, що це вони говорять. І те, що очі не дивляться, коли шепочуть уста, хвилює так само, як мовчазна мова очей.

— Цілий тиждень?!

Тепер очі дивляться. І моторошно, що вони так близько, що вони не ховають свого сорому,

блиску, щастя, близькості й докору.

— Знаєте, я ні одного дня від того вечора не прожила без думки про вас! Ні одного дня!

Вона вмить заливається вогнем до самих очей: і ні одної ж ночі!

— Що це таке? Може, я захоріла на вас? Може, це гіпноз? Може, це божевілля, але я не можу боротися з вами. Я боролася, як могла. Але скінчила тим, що я... от тут.

— І вам тяжко від цього!

Принцеса Еліза скидає на нього очима й здивовано бачить, що він — гарний, хвилююче, незрозуміле гарний. Ця мужня вперта голова на широко розгорнутих плечах, різкі брови над одвертими очима.

— Тяжко?.. Ні Незрозуміле. Дивно. Ви що думали, як я пішла від вас із лікарні? Що? Ну?

Доктор Рудольф боязко зиркає в зелені чекаючі очі.

— Я. нічого не думав.

— Нічого?! Зовсім нічого?!

— Я не смів думати. Я тільки... пам'ятав. А коли думав, то все зникало... Бо цього не могло бути. І знов не думав.

Їй хочеться спитати: і про помилку пам'ятав? Вона знає, що пам'ятав, знає, що спитати буде страшно соромно, моторошно, негардо, але спитати хвилююче хочеться.

Рука принцеси Елізи потискає гарячі, тверді, залізні пальці. Вона нізачо не хоче відриватись од цього тепла, від якого так незрозуміле певно, солодко-страшно, бажано-дивно щемить уся істота. Ну, нехай незрозуміле, нехай страшно, нехай це дивне, фатум, аби ця рука не відривалась од неї, аби глибше, повніше переливалося з неї тепло, заповнило її всю до кінця.

Доктор Рудольф обережно, несміло підносить її руку до своїх уст.

Принцеса Еліза раптом одриває свою руку від уст доктора Рудольфа, закидає обидві руки свої йому за плечі й мовчки, грізно встромлює очі в очі. А лице її помалу, потиху присувається щораз ближче та ближче до широких посередині й тонких на кінцях уст і впадає в них, заплющивши очі.

Залізні, ті самі, що тоді під бузком, ті самі, що в снах, владні руки ламають плечі й врастають в неї.

Десь здалеку, з жовтогарячої кипучої мли вдираються якісь звуки. Чогось залізні пальці зразу слабнуть, відпускають, безодня розривається, просвітлюється.

Якась кімната. Туманне світло. Капелюш на фотелі. Одірване від неї лице з виразно криваво спухлими губами й мутними страшними очима, не сірими, а сталевотьяними.

Голоси за дверима. Чиїсь кроки.

Доктор Рудольф одсувається на другий кінець канапи й проводить рукою по чолі, по очах. І рука помітно тремтить так само, як усе тіло Елізи, як її знеможено ослаблені ноги, як спухлі,

тоскно-кричущі за тими губами її губи.

Трудно дихаючи, принцеса Еліза спирається одною рукою об поруччя канапи й підводиться. В ногах гаряча млосність, яка просить, щоб її взяти на руки, на залізні, владні, брутальні руки їм вона хоче віддати себе, бо їм вона належить споконвіку.

Еліза помалу підходить до дзеркала. На неї дивиться ніколи нею не видане, сороміцько-гарне чуже лице. Чужі очі — обважнілі від вогкої певності, млосні, задумливо-нахабні; чужі уста — закривавлені, роздерті, важкі, чужі ніздрі — з ритмічним, трудним, хижим диханням. І волосся чуже кривавою пожежею розпанахалось, роз'ятрилось дивними пасмами.

Князівна Еліза неохоче підносить руки й поправляє зачіску. В дзеркалі видно обхоплену руками, сперту як в одчаї, як придавлену мукою голову доктора Рудольфа.

За дверима стихають голоси й кроки.

Князівна Еліза підходить до схиленої голови, стає збоку, ззаду обнімає її за чоло й підводить. На неї вгору дивляться благальні, моторошні, грізні очі. Еліза мимоволі закриває їх своєю рукою. На її руки накладаються жадні, вимогливі пальці й тягнуть до себе всю руку, все тіло, всю душу її, відставивши напіврозкриті уста, щоб піймати в них її.

Але Еліза мовчки крутить головою й визволяє руку, глянувши на двері.

— Сюди ніхто не може увійти?

Вона обходить його ноги й сідає поруч. І от він уже знову не сміє торкнутися до неї.

— Елізо!

Боже, як дивно, як прекрасно звучить це ім'я в цьому несмілому шепоті! І яке щастя, що він не сказав їй «принцеса». І от він зараз скаже ще одне ім'я її — вічне й прекрасніше за всі імена.

— Що, милий?

Він нічого не має сказати, він тільки те й хотів сказати, що сказав: Елізо. Це — молитва без слів.

Він стає на коліна, припадає головою до ніг і крізь шовк панчохи Еліза чує побожний гарячий дотик його уст.

Тоді вона бере його голову в руки й близько-близько до самих очей нахилиє до нього лице — вона сама скаже йому їхнє ім'я, яке не сміє він вимовити, вона сама.

— Ти!.. Ти! Чуєш?

О, він чує! Він припадає всіма грудьми до її ніг і цілує її руку, її сукню, її коліна, черевички, підлогу, на якій стояла її нога.

— Ти — мій! Чуєш? Так, весь, до останку, до повного знищення. йй! Сядь тут, коло мене. Я хочу з тобою говорити, я хочу все закинути, я хочу все сказати і все знати. Усе, без останку, без крихти вагання й сорому, як собі! Ти — фатум. Чуєш? І я з щастям приймаю це. Приймаю все. Нехай буде, нехай життя розплутує як хоче. Ти — мій муж. Єдиний, дійсний, даний мені кимсь дужчим за мене і тебе я нікому більше не віддам. Ні на хвилину. Ми зараз поїдемо до тебе. Чуєш? Ми пройдемо твоєю хвірткою в сад, ми підемо тією алеєю, де ти... помилився. Ти візьмеш мене на руки і понесеш до себе, як хотів тоді. Пам'ятаєш, ти помилково хотів понести

мене. Тепер я хочу не помилково. Я хочу цього.

Доктор Рудольф злякано ширить очі.

— До мене? В лабораторію?

— Ну, певно! Ну, розуміється, до тебе! Ти думаєш, я вже там не бувала з тобою? Ти думаєш, я тільки сьогодні п'яна, божевільна від тебе? Я ж була, я не раз уже була там із тобою. Їдьмо.

Принцеса Еліза схоплюється, грізно, п'яно стріпнувши золотою червоною пожежею.

Але доктор Рудольф підводиться, помалу, ошелешено, задихаючись.

— Але ж... мені не можна. Мене ж заарештують зараз же.

— Хто?! Хто посміє це зробити?!

— Ну, ті, що раніше мене заарештували.

— Я! Я заарештувала тоді тебе. І тепер заарештую. Тільки іншим, — чуєш? — тепер іншим арештом. Ну?!

Зелені, п'яні, розхристані, нетерплячі очі здивовано зупиняються в винуватих, застиглих очах доктора Рудольфа.

— В чому річ?

— Але ж... Значить, я лишуся тоді там, у лабораторії?

— Ну, певно! Тільки ти лишишся тепер зі мною. А де ж ти тепер можеш бути?

Доктор Рудольф із жахом загібає пальцями волосся і несподівано відходить у куток.

Там він спирається чолом до стіни й стоїть так, обхопивши голову руками.

Принцеса Еліза швидко тривожно підходить до нього, злякано кладе руку на голову й хоче повернути її до себе.

— Що таке?! Що сталося, любий? Що?

Доктор Рудольф покійно відхиляє голову від стіни й дивиться в лице принцеси болючим поглядом.

— Я не можу їхати в лабораторію.

— Чому?!

Він стискає щелепи так, що на щоках виступають дві круглі гулі, і носом глибоко втягує в себе повітря.

— Значить, я мушу тоді залишити... Сонячну машину?

Брови принцеси Елізи здригуються, як од підколу, і по-хмурюються.

— Ну, розуміється! Як же інакше?!

Доктор Рудольф із жахом розуміє, що інакше не можна. Але...

— Ми могли б... якимось інакше... бачитись, поки...

— Поки що?

— Поки мій винахід... зробиться легальним.

— Цебто поки від нього загине ще декілька тисяч або десятки тисяч людей, поки він доведе до загальної катастрофи? Але про що може бути мова: ти мій чи ні? В цьому тільки справа. Коли мій, то ми їдемо до тебе в лабораторію. Ніяких машин не існує. Ти не знаєш їх, ти відмовляєшся від них. Ще більше, ти спиняєш це страшне труїння людей. Так, ти один це можеш зробити. І повинен зробити. Ти сам бачиш, які результати вона дає. Для чого ж далі цей жах підтримувати? Ах, господи, та не в тому ж річ: ти мій?

Доктор Рудольф боляче, ні до чого посміхаючись, мовчить. Брови принцеси Елізи грізно, вражено насуваються на очі.

— Ти мовчиш?! Ти смієш мовчати?! Доктор Рудольф мовчить.

— Пане докторе, я вас прошу відповісти на моє питання.

— Я не можу лишити... Сонячної машини.

Принцеса Еліза випростовується, закидає голову назад, примружує очі.

— Пане докторе, ви розумієте, що ви кажете, ви вдумуєтесь у свої слова?!

Доктор Рудольф заціпеніло мовчить, і на щоках у нього люто видушуються дві гулі.

— Ви не можете залишити Сонячної машини. Значить, мене ви можете залишити. Так?

— Так само, як своє життя.

— І все-таки Машини ви не хочете залишити?.. Ні?.. Хм! Значить, вона більша за ваше життя?.. Що ж ви мовчите? Кажіть же!

Але доктор Рудольф мовчить і задумливо; сталево дивиться в куток.

— Пане докторе, скажіть вашим... охоронцям, щоб одвезли мене додому.

Доктор Рудольф не вагається й зараз же слухняно, не хапаючись, іде до дверей, за кожним кроком перекидаючи все тіло на лівий бік.

Принцеса Еліза раптом сміється. Злісно, загорівшись уся обуренням, гнівом, сміється. Сміється й згорда, звисока-зви-сока кудись униз дивиться на доктора Рудольфа.

— Ні, це мені подобається! Цей чоловік готовий серйозно повірити в усе, що тут було. Пане докторе, дозвольте зняти з вас тягар, яким ви, здається, щиро пригнічені. Все це була сама... ну, так би мовити, тактика. Я хотіла без зайвих жертв позбавити Німеччину від зайвого нещастя, від вашої знаменитої Сонячної машини. Більше нічого. Моя тактика, крім кількох гумористичних сцен, не дала мені більше нічого позитивного. Дуже шкодую. Але це не значить, пане докторе, що заша Машина щось тут перемогла. Ви ж не можете, я сподіваюсь, серйозно повірити, що все це було тут із мого боку серйозно? Я до калік і льокаїв спускаюсь тільки,

приносючи себе в жертву, пане докторе. А тепер негайно подати мені мій екіпаж!т

Принцеса велично, рівно підходить до сього капелюша й спокійно накладає на червону корону. Взявши чорну оперіжку в руку, воїна тримає її наготові.

Доктор Рудольф стоїть. Стоїть на тому самому місці, де зупинили його її слова. Хоч би ж у неї тремтіли руки, хоч би хоч раз обірвався голос!

— Пане докторе, я чекаю.

Коли доктор Рудольф вертається, принцеса Еліза стоїть біля дверей із зав'язаний чорною оперізкою чолом.

— Готово? Дякую. Сподіваюсь, що ви утрудняти себе не будете й ваш охоронець проведе мене. Ага, він уже тут? Прощайте, пане докторе.

Вона опускає оперіжку на очі.

Макс не дивиться на Руді й обережно бере принцесу під лікоть. А Руді стоїть збоку з перекривленим насмішкватим усміхом людини, що дивиться на свою власну, тільки-но екстрено й несподівано відрізану під операцією руку.

* * *

Коли затихає гуркіт автомобіля, з вікна льоху трудно, помалу, хапаючись за землю руками, випихає себе чоловік із бородою. Сірувата мла від молодого місяця застигла в саду сивим легким туманом. Усі вікна у віллі погасли. Сторожа спокійно спить.

О, вона прокинеться не зовсім спокійно! Всі вони сьогодні неспокійно прокинуться!

Чоловік із бородою, не гнучись, не ховаючись, тільки дуже повільно посувається алеєю до вулиці.

Але на вулиці, відійшовши кілька кроків, він раптом зривається і, нахиливши непокриту голову, біжить із усієї сили.

О, сьогодні вони прокинуться не зовсім спокійно!

— Гальо! Авто!

Авто пролітає, не звертаючи уваги на махання руками чудного чоловіка під ліхтарем.

О, сьогодні буде та ніч, про яку знає він та стіни льоху. П'яність волі й ненависті крутить голову.

— Гальо! Стій! Хто в авто? Геть!.. Геть кажу! Шофере, коли ви мене моментально не доставите до поліцей-президії, ви будете покарані, справа державної ваги! Панове, ви можете їхати зі мною або висісти. Швидко вибирайте.

Парочка злякано переглядається й воліє висісти.

— Добре Гайда! Найбільшу швидкість, шофере!

Дзижчить, шипить повітря у вухах. Рвучко цокають стовпи ліхтарів і трамваїв. Ха, воля й

помста! Що може бути кращого на підлій, дурній землі?

— Шофере! Гальо!

Не чує. А чорт із ним. Елленберг приженеться сам до поліції.

І дійсно, граф Елленберг прилітає просто з палацу Мертенса. А через півгодини вже з усіх поліційних відділів Берліна женуть у різних напрямках автомобілі, навантажені озброєними, напружено-спокійними людьми.

Граф Елленберг, кругло потираючи руки, м'яко, швидко бігає по кабінету поліцай-президії. Ах, шкода! Ах, шкода!

— Графе, ви ж розумієте, що в мене не може бути списків. Я вам даю головніші адреси з пам'яті. Цього досить, запевняю вас. Тридцять чотири адреси. Це — центр!

— Я розумію, я розумію, пане Рінкелю. Я розумію. Ах, шкода! Ах, шкода!.. Гальо!.. Так... Взято майстерню Сонячної машини! Прекрасно. Все, все до поліцай-президії! І зброя? Скільки поранено? О, дурниці!.. Ах, усе ж таки шкода! До ноги було б. До ноги!.. Гальо! Поліцай-президія. Ага, ти. Хто?.. Доктор Шіллер?.. Як? Ага, так, так... Шпіндлер. І з жінкою? І з прислугою? Прислугу всю теж треба... Ага, добре, розуміється.

Рінкель, заклавши один палець за гудзик жилета, похиливши голову, з посмішкою ходить по кабінету й слухає.

Відросла борода незграбними круглими куциками кучерявиться на шії, вуса стирчать жорстко.

О, вони прокидаються не зовсім спокійно!

* * *

Бідний любий Руді! Бідні, любі застигли очі. Бідний застиглий, мовчазний усміх, забутий на лиці аж до самого дому.

Макс помалу роздягається, прислухаючись до кроків нагорі, над головою. Розуміється, він не спатиме всю ніч.

"Дррр!"

Кому так пізно телефонувати? Руді, мабуть?

Дійсно:

— Максе, прости, що турбую. Забув тобі сказати: неодмінно на завтра добудь обіцяні їхні стекла. Чуєш? Неодмінно.

— Добре, Руді, постараюсь. Вони вже є, але я...

— І потім от що, Максе даю тобі слово, даю велику присягу, що не вийду ногою з майстерні, поки вся Німеччина не буде повна стекол. Ти чуєш і розумієш, Масі?

— Чую й розумію, Руді.

— А тепер спи спокійно. Стекла неодмінно завтра достав. Бувай.

Макс стріпує чубом. Ну, ще не так страшно. Коли про стекла забалакав, значить, не так страшно. Ах, неодмінно завтра треба взяти в Кестенбавма. Як така проста думка так пізно приходить у голову: невже їхнє скло і їхній хліб цілком одна кові, як справжні? Мусить же бути якась різниця Де саме труїння? Коли? Під час роблення? Від дихання отруєною через скло травою чи від куштування хліба?

«Дррр!»

Знову щось нагадав собі Руді?

— Гальо! Товариш Макс?

— Так. Хто при телефоні?

— Завзятий. Товаришу негайно рятуйся. Рінкель утік. Попереджаю, кого можу. У Шпіндлерів уже не працює телефон. Негайно тікайте. Зустріч завтра там само, коли будемо цілі. Ага, ради бога: телефон Паровоза!

— Літера М, 39. Товаришу: друкарні рятуйте. Друкарні! Чуєте? Насамперед!.. Куди хочете. Поперед зброї, поперед усього! Чуєте? Товаришу, чуєте?..

Мовчання. Мертва тиша телефон перервано! Значить, вони вже десь тут.

Макс почуває, як раптом він став увесь надзвичайно легкий. Він зовсім спокійний, йому навіть буйно-весело, тільки от раптом легкість якась надзвичайна. Думки гасають із швидкістю гарячки. Рухи точні, ясні, тільки пальці чогось здригаються, як сприскують із струни. «Вони» можуть бути зараз уже тут. Можливо, що всі виходи з помешкання вже зайняті.

Відстрелюватись? О ні — Рудольф, майстерня! «Вони» можуть узяти Рудольфа! Треба всю їхню увагу стягти тільки на себе! Тільки на себе!

Він швидко проходить до пані Гольман. Бідна старенька, заберуть у неї Машину. Гай, ні, не заберуть!

— Пані Гольмані Встаньте! Швидко!

Бідна старенька, їй не доводилося мати діло з поліцією, та ще вночі, у своєму помешканні.

— Пані Гольман! Тільки тихо, не лякайтеся, спокійненько. Зараз сюди прийде поліція мене арештувати. Виймайте із своєї й моєї машини скло й ховайте, де знаєте. Апарати порозбирати й частини порозкидати. Розумієте? Чекайте, пані Гольман. Коли буде дзвінок, зразу не відчиняйте, а хвилин через три. Я тоді саме буду спускатися на дах сусіднього будинку. Треба, щоб поліція це бачила, помітила. Так, так, пані Гольман, власне, це треба... Треба, щоб вони всі кинулися за мною.

Пані Гольман щораз більше й більше лякається й уже не може вголос говорити, а хрипко щось шепоче посинілими губами. Але стекла старенька все ж таки викручує. Руки їй тремтять, ходять, як у немовлятка, а проте викручують. Ноги тремтять, підгинаються, а проте похапцем носить коротеньке, потоптане життям тіло по кімнатах, вишукуючи місце для скла.

Макс витягає шворяну драбину, прив'язує до підлокітника вікна за прибитий гак (а таки

згодився!), засуває в кишеню револьвер, згрібає жужмом усі папери й листи, що можуть бути цікаві дорогим гостям, і спускає їх із водою туди, звідки навіть поліція не витягне.

На столі лежить забута візитівка Труди з надписаною рукою новою адресою «Відновлена вулиця, № 5». Макс дере її на дрібненькі шматочки й викидає у вікно.

— Ну, все, здається, готове для прийняття.

В коридорчику різко, надзвичайно (як ніколи!) голосно диркотить дзвінок. «Вони!»

Макс підбігає до напіввідчинених дверей і виставляє голову в коридорчик.

Пані Гольман у півтьмі, хапаючись за стіну й хитаючись од хвилювання, біжить до дверей.

Дзвінок знову нетерпляче владно дзвенить. О, ніякого сумніву вже не може бути так владно й нахабно ніхто, крім поліції, дзвонити не може

Макс, стріпнувши назад чубом, загорівшись усміхом, легко в кількох скоках підбігає до вікна, перекидає ноги за підлокітник, намацує щабліну драбинки і, вхопившись за бічні линви, починає спускатися вниз. У сусідів у вікнах скрізь темно.

Це добре.

Глухо згори з його вікна чути ще раз дзвінок Молодчина старенька, — умліває від страху, а не пускає, як сказано.

Гуп! Гуп! Гуп!

Ого, б'ють двері! Зараз будуть у кімнаті.

Макс швидко перебирає руками, часом не попадає ногами в щаблі, сприскує, повисає, знову ловить. Тільки б устигнути долігти до даху, поки вони переріжуть драбину. Ану! Ану!

Дах уже, здається, близько. П'ять, десять метрів? Скільки поверхів уже проліз?

Раптом Макс чує голоси над своєю головою, потім почуває руками, як угорі торгають, шарпають драбину, стараючись його струсити. Потім шарпання зникає, але Макс чує, як його підіймає угору. Вони хочуть витягти його назад! Або ж підтягти й потім кинути, щоб струсити. По очах умить різко змазує світло згори від рефлекторного ліхтаря. Макс нахилиє голову, скажено перебирає руками й ногами, потім, кинувши це, охоплює в обійми рук і ніг усю драбину й просто на руках з'їжджає по линві.

І раптом він чує, що прожогом летить униз, і в той самий мент його зі страшенною силою всього струшує й збиває з драбини. У плече знизу щось страшно гупає, і він розуміє, що лежить на даху. По ньому бігає біле сліпуче пасмо рефлектора, і згори чути крики.

О ні, вибачайте! Ще не кінець!

Він схоплюється й біжить по даху до тої ринви, що не раз ізгори з іронічною посмішкою намічалась для романтичних випадків тікання.

Вмить із вікон із сухим ляскотом, як із батога, вибухають постріли. Щось біля Макса звенькає об дах. Ого! І живим не хочуть узяти? Здорово! Ану! Ану!

Максові назвичайно легко. Руки, груди, коліна горять од шворки, плече болить, лице палає, ноги сковзають по нахилу даху, а в душі дивна, кричуща, екстазна радість. Ану! Ану!

Він лягає грудьми на ринву, змахує ногами вниз і спускається на руках. Іржаво тріщить, гнеться бляха. Невже ввірветься? Ану!

«Тррак, тррак, тррак!»

Ого, стріляйте!

Максові хочеться виставити голову й закричати завзято, дразняче, викликаюче закричати.

Ринва крекче, хрюскає, каміння муру здирає шкуру, ноги попадають між ринвою та муром і застрягають. Скільки поверхів у цій буді, чорт її забирай? Три чи чотири? Внизу на вулиці ще нема нікого, ще не встигли перебігти. Невже вдасться раніше за них спуститись! Їм треба оббігати цілий квартал, це ж друга вулиця. Ану!

Двоє перехожих зупиняються і, задравши голови, дивляться вгору, злодій? Любовник? Макс уже бачить плями їхніх облич.

— Авто! Кличте авто! Нещастя! Швидше!

Плями людей безлюдно кидаються вбік, гукають, махають руками: авто, нещастя, швидше авто!

Макс плигає на землю й прожогом кидається в авто на передок до шофера.

— Жени!.. Швидше! Просто!

Він не може говорити, задихається, ковтає повітря, гасає грудьми. Щось кричать шоферові перехожі, радять, вимагають. Вони, здається, п'яні.

Авто рвучко шарпається й летить. Макс озирається: ще нема, зараз вилетять. Авто паршиве, не втече. Яку адресу? Остання адреса, яку він перечитав перед знищенням, вулиця Відновлення, № 5, Гертруда фон Елленберг.

Шофер безперестанку підозріло зиркає на нього. Зігнутий, карлючкуватий ніс його хмуρο прокльовує повітря.

— Куди ж їхати?

— Відновлена вулиця, число... О ні, тільки не те саме!

— ...число 3!

Шофер скоса понуро озирає хакаючу, розпатлану, подерту постать. Макс озирається: ззаду далеко в перспективі вулиці летить автомобіль. Шофер також оглядається, знову косо зиркає на чудного пасажира, щось торкає рукою — і авто виразно припиняє біг.

Тоді Макс, не хапаючись, виймає револьвер, наставляє його в бік шоферові й говорить у вухо:

— Найбільшу швидкість! А то мушу вас викинути з авто на той світ! Чуєте? Ну!

Карлючкуватий ніс злякано відвертається від револьвера, рука знову щось торкає — і авто, як

стиснутий острогами кінь, рвучко стрибає вперед. У вухах тоненько і дзвінко свище вітер — зі-і-і-і!

Макс, не віднімаючи револьвера від боку шофера, озирається Погоня на тому самому віддаленні. Ану!

Перехожі, екіпажі, стовпи, будки, нічні поліцаї.. — жбурляються якоюсь страшною силою повз авто. В очі з боків ріжуть хвилі вітру, вихорами кудовчать волосся. Шипить і хрюскає асфальт під колесами. В душі дикий захват, буйна, ні з чим незрівнянна радість. Хочеться стати на весь зріст, розкрити руки й несамовито гукати, кричати, викликати до бою всі ворожі сили.

Авто на завороті трохи не лягає на землю, вищить, харчить і знову люто скакає вперед. Небошкряби, глибочезні колодязі вже давно лишилися позаду. Зараз повинна бути Відновлена вулиця Шофер повертає лице и кричить:

— Відновлена вулиця!

— Початок чи кінець?

— Початок.

— Стоп! Зупиняйте.

Авто робить перебої, гуркотить, шипить і зупиняється. Макс вихоплює з кишені всі гроші, що має, і тикає їх шоферові.

— Їдьте моментально далі, не зупиняючись! Чуєте?

І, стрибнувши на землю, озираючись по темній вулиці, біжить на тротуар. Авто помалу рухається, але, несподівано шарпнувшись, робить крутий заворот і женеться назад.

— Ах, негідник!

Макс ховає револьвер у кишеню й біжить до хвіртки.

Число сім! К чорту! Ховаючись у тіні дерев, він перебігає далі, назад, назустріч погоні. Вже видно дві напнуті серпанкові смуги світла з автомобіля. Число шість! К чорту!

Смуги більшають, дужчають, заливають світлом обидва боки вулиці. Видно вже стоячі постаті агентів поліції.

Макс перелізає через залізні ґрати і, нагнувшись, біжить до вілли число п'ять. Темно скрізь у вікнах. Стукати чи лишатись тут, у кущах? О ні, тут лишатись не можна — вони будуть перешукувати весь квартал, усі садки й будівлі.

Макс оббігає будинок, задираючи голову й шукаючи відчиненого вікна. Все позамикано, позачинювано, позакривано шторами Тоді він рішуче дзвонить із заднього ходу. В тиші ночі чутно, як на вулиці зупиняється автомобіль, як тихо гомонять чоловічі голоси. Десь голосно гавкає собака.

На дзвінок ніхто не обзивається. Макс ізнову надушує на гудзика, нетерпляче, конвульсійне потискуючи пальцями ніг. Чиясь легка хода за дверима, зляканий жіночий голос:

— Хто там?

— Одчиніть Нещастя. Треба графівну фон Елленберг. Негайно!

Тихо. Ах, ідіотка, вагається!

Потім клацає ланцюг, ключ, двері обережно розчиняються. Макс сильно шарпає їх до себе, швидко входить, зачиняє і замикає за собою. Молоденька рожева дівчина з заплетеною косою, в напівзастебнутій сукні прилипла до стіни й повними жаху очима дивиться Максові в лице, як зачарована. Він посміхається й весело б'є її по плечу.

— Не лякайся, дурненька. Я — не злодій. Ведіть мене до графівни. Але швидко й не гомоніть, не кричіть Ну?

Дівчина покійно йде вперед, не гомонить, не кричить Макс не пускає її ні на крок од себе — ще наробить дурне дівча крику, гвалту.

Перед дверима спальні Труді вони зупиняються, і Макс сам стукає. Дівчина з тим самим заціпенілим в очах жахом погля дає на страшного гостя.

— Хто там?!

— Це я, графівно, Макс. Дуже треба.

Заціпенілість покоївки спадає. В лиці з'являються живі розумні тіні, в очах — сполохана цікавість, тривога.

У спальні чути часті, хапливі, босі, потім узуті кроки. Двері прожогом розчиняються — і на поріг вибігає Труда в жовтому спальному убранні, з двома косами, переплетеними на грудях, і широкими темними очима. Побачивши Макса, вона злякано кидається до нього, із страхом оглядаючи його подерту одягу, закаляну в порох, іржу, його вимазане кров'ю лице, розпатлане волосся.

— Максе! Що з вами?! Господи!

— Нічого, нічого особливого, графівно. Ви тільки скажіть тій молодій особі, щоб вона... А проте я хочу з вами на самоті сказати кілька слів. Тільки ця молода особа нехай нікуди не йде й почекає тут.

Графівна рішуче повертається до «молодої особи».

— Ердо, посидьте тут. Нікуди не виходьте.

Потім Труда бере за рукав Макса й веде його до спальні. Там поруч стоять два ліжка — одне застелене, друге з розки даною білизною. На столику горить нічна лампочка.

Макс зачиняє за собою двері й починає пошепки швидко говорити, близько нахиливши лице до широких глибоких у п'ятні очей Труди. Вона від перших же слів його хапає його за руку й так увесь час стоїть, сильно душаючи його пальці й не помічаючи того.

— Вони, напевно, прийдуть і сюди. Покоївка — вірна людина?

— О, цілком. Вона ж сонячний хліб їсть!

— А, чудесно. Ви скажіть їй, що поліція ловить мене за Сонячну машину. І щоб нікому з прислуги ні слова. Але де ж ви мене сховаєте? Вони будуть обшукувати скрізь.

Труда хмуро думає якийсь мент, блукаючи очима по кімнаті. І вмить скидує головою:

— Знаєте що? Моментально роздягайтесь і лягайте в те ліжко. Але вимийтеся, ви в крові. Там рана?

— Ні, не думаю. Мабуть, роздряпав. І одержу мою треба сховати кудись.

— Ерда сховає. Швидше!

— Ідея прекрасна. Я, значить, ніби... Тут обоє змішуються.

Але Труда зараз же сердито, рішуче, з викликом закінчує:

— Так, ви мій любовник. От і все. Душнер. Ви — Душнер. Ну, роздягайтесь. Тут візьмете чисту білизну, в цій шафі. Чекайте, хоч витерти лице.

Вона біжить у кімнату й зараз же вбігає з мокрим рушником. Потім перебігає до сусідньої кімнати й пошепки дає інструкції Ерді. Ерда за кожним словом гаряче, злякано, рішуче хитає головою. О, вона готова тепер, коли це он яка людина, в горло вчепитися поліції. А то трохи-трохи не наробила крику.

Коли Труда з Ердою входять до спальні, Макс умитий, із пригладженим волоссям, лежить у ліжку, натягнувши до підборіддя вкривало. Все тіло горить, щемить, але так блаженно почувати його не на даху, не в обіймах із ринвою, а в м'якій, чистій, спокійній постелі. Напружена легкість, буйна завзяття носяться вихорами в голові, часто-часто дрижать, як накручений, наготований до руху мотор, нерви наїжені, як шерсть у зацькованого в куток вовка. Ану!

Ерда забирає всю одержу Максима й виходить навшпиньках, а Труда, мила, безмежно хороша, смілива голубка, так мужньо лягає поруч із ним, так завзято хмурить брови, так чуйно слухає.

— Треба лампу загасити. Правда, Максе? Я сказала Ерді, щоб ніде ні одного вогника не було. Правда?

— Чудесно.

Труда гасить лампу, настає густа, тепла, затихла тьма. Збоку обережно ворухиться Труда, потім затихає, і чутно тільки її дихання. Як простягти руку, то можна торкнутися до неї.

Тихо-тихо, але в вухах виразно чути свист вітру, гуркіт автомобіля, криків, хляпаючих сухих пострілів.

Шарудить збоку Трудина подушка, і звідти чується легкий шепіт.

— Максе! Ви не спите?

Максові хочеться буйно, радісно зареготати: це ж так зовсім по Трудиному задати таке питання. Але їй треба відповісти так само точно й серйозно.

— Ні, не сплю. А ви гадаєте, що можна заснути?

— Але ж ви стомилися, мабуть, страшно. Максе, а коли вони не повірять і схочуть вас усе ж таки заарештувати, що тоді?

Чути, як вона рухається, мабуть, повертається в бік Макса, щоб краще чути. І Максові здається, що звідти тонко заносить запахом конвалії, запахом її тіла.

— Хм! Що тоді?

Він мовчить і думає.

— Максе, тільки ви не церемоньтесь, коли вам треба від-стрелюватись, ви стріляйте. В мене є теж револьвер, тільки я не вмію стріляти.

Максові знову хочеться голосно засміятись, але він стримує себе і, не перестаючи всім тілом прислухатися, шепоче:

— Ну, чого ж неодмінно «треба»?

— Але ж інакше не повинні живими даватись у руки поліції. Правда ж? Чи ні?

— Хм! Не абсолютно. Коли він знає, що поліція має безсумнівні докази, що він інакше, тоді звичайно. Але коли такої певності немає, то не обов'язково треба... доводити до смерті зараз же.

— А у вас є така... певність, що вони знають?

— Не знаю... Тш!

За вікном виразно чути гомін голосів. Хтось ходить по садку й бубонить. Макс спирається на лікті й витягує голову до вікна. Мабуть, перешукують садок.

— Вони, Максе?

— Не знаю. Здається.

Чути рип кроків за вікном, бубоніння. Дихання Труди переривчасте, важке — хвилюється.

Раптом глухо, але виразно чується в домі дзвінок. Дихання Труди вривається. Макс не дихає. Серце лунко стукається біля самого горла.

— Максе! Ви не повинні вставати. Ми спимо й нічого не чуємо, правда? Я Ерді все сказала.

Макс не відповідає. Знову дзвінок.

Рука Труди хапає його руку поверх ліктя й міцно тримає, наче боячись, що вже самий цей дзвінок може його забрати.

— Нічого, Трудо, нічого. Тільки не хвилюватись, а добре свої ролі виконати. Тоді все буде добре. Ви ж артистка. Тш!

У іпомешканні глухі далекі звуки голосів. Ерда грає свою роль. Макс другою рукою машинально погладжує руку Труди й тримає голову над подушками, щоб шарудіння її об вухо не перешкоджало ловити кожний звук.

Так, це вони. Наближаються. Трудина рука пригортається олижче, стискає міцніше, до болю. Серце настійно, сильно стукається в горло.

Голоси вже виразні. Багато кроків. Голос Ерди. Обурений, сердитий, сміливий!

— Я вам кажу, вони сплять. Я не можу їх будити!

— Ми самі збудимо.

Обережний стукіт у двері. Труда швидко лягає, вся притулившись до Макса, пересунувшись до нього в ліжку.

Дужчий, частіший стукіт. Макс підводить голову й здивова— ! но, сердито кричить.

— Хто там?! Чого треба?!

Двері злегка відчиняються. Із сусідньої кімнати вривається пасмо світла, в якому чорніє контур людини з капелюшем у руці.

— Вибачайте, будь ласка. Тут — поліція. Надзвичайно важний злочинець сховався в цьому кварталі.

— Злочинець?! Де? Який злочинець? Я нічого не розумію.

— Тут, у цьому кварталі, сховався злочинець. Ми маємо наказ перешукати всі будинки.

— Чорт би побрав усіх злочинців! Наказ! Але до спальні ви маєте наказ удиратись? Яке мені діло до ваших злочинців, чорт би їх узяв! Ну, чого ви хочете? Шукати? Шукайте й дайте спокій! Ердо, покажіть цим панам усе, що вони хочуть, і запишіть прізвища урядовців. Я завтра буду скаржитися на таку поведінку. Прошу зачинити двері!

Агент щось бурмоче, пильно вдивляється в темноту спальні, позирає на Труду, що злякано притулилась до Макса, напівсидячи з ним на ліжку, і помалу зачиняє двері — напевно, чи така парочка сховала в себе в спальні злочинця, вона, напевно, була зайнята чимсь іншим.

Труда, як тільки починаються двері, в мовчазному, бурному, несамовитому захваті обіймає обома руками за шию Макса й жагуче цілує його, куди попало — в щоки, ніс, вуса, вухо. Потім швидко перелізає до себе в ліжку й затихає, часто, трудно, щасливо дихаючи, неначе вибігши на третій поверх.

Тепер буботіння голосів здається добродушним і навіть затишним. Правда, ще можуть вернутись, щось їх направить на слід, але напевно. Гомін потроху стихає. Зовсім тихо. Пішли геть чи ще десь унизу?

Легкі поспішні кроки й обережний стукіт у двері.

Любий, тихий, тріумфальний голос Ерди.

Труда з усього розгону в темноті схоплюється з ліжка й біжить до дверей. Вдирається ясна, весела, затишна смуга світла, ореолом осяявши розпущену голівку Труди й тепло поклавши їй на плечі блискучі лапи.

— Пішли? Зовсім? Усі?.. Урра! Максе, пішли! Лежіть, лежіть, не смійте світити світла. Ердо, панові треба приготувати найкращу, жовту кімнату для гостей. Швидше! Чекайте. В нас яке-небудь чоловіче убрання є? Нема? Завтра рано-ранесенько ви підете й купите убрання на ту мірку, що старе. Добре? А тепер ідіть! Максе, ви лежіть, поки вам скажуть. І не смійте ні світити, ні роздивлятись нічого. Я причину двері. В шафі праворуч ви можете взяти чоловічий

шлафрок.

Макс знаходить шлафрок і одягає. Дійсно, комічно виглядає — шлафрок короткий, руки вилазять.

— Трудю, хай Ерда принесе мені моє вбрання, я не можу в цьому вигляді вийти.

— Добре, добре.

У щілину дверей йому просовують його вбрання. Тут же біля щілини світла, не маючи права світити, він одягається, і на-піводягнений, у шлафроці зверху, виходить.

Труди нема. Із сусідньої кімнати крізь напівдчинені двері висунута смуглява оголена рука.

— Добраніч, Максе. До завтра!

Макс швидко підходить, бере руку й міцно цілує довгим поцілунком. На нього сильно, тепло пашисть духом конвалії. Рука слабо виривається, і з темноти дверей виходить не то запитний, не то жалібний шепіт.

— Ну, годі. Га?

Макс, обгорнувшись полами шлафрока, весело йде за Ердою, в якій тепер червоно палають щоки й очі лукаво, сміхотливо поблискують.

— Вони казали, будуть шукати до ранку.

— Боже їм поможи. Правда, Ердо?

— Боже їм поможи хоробу знайти! Я б їх, отруйників, усіх поперевішувала. Знають людей труїти своїми стеклами, а хто добра бідним хоче, за тими ганяються, прокляті душі!

Кімната чудесна — неначе вся в сонці, жовто золоте затишне гніздечко.

Але коли Макс лягає в ліжко, він раптом чує страшенну втому. Тіло опадає. Нерви нависають, як одяга на втопленому, нема сили підвести руку й загасити лампу.

А коли він розплющує очі, в хаті горить сонце, а на столику мізерненьке, крихітне світличко забутої лампи. Плече, бік, права рука болять так, що не можна рухнути. Болить щось і в лівій нозі, і на шиї, все тіло як пожоване Але веселе, міцне, обмите сном. Він згадує вчорашню ніч, роздягання іпри Труді, лежання з нею в ліжку, пригортання, буйні обійми й потім ту таку загострену соромливість. І йому хочеться щасливо засміятися це ж так по Трудиному все!

Але тут же згадується Рінкель, арешти. Завзятий, Рудольф. Як крізь підняту загату, сонячну хатинку заливає потоками зупиненої на ніч річки життя. Макс ісхоплюється з ліжка і здивовано бачить на стільці акуратно складене новеньке вбрання. Ну, що за козачина Ерда!

Труда вже жде його в салоні. Вона вся в білому, і через те лице здається броізово-смуглявим. І мила синя сережка-ро-динка біля вуха, та сама!

Труда червоніє, вітаючись, і, зараз же, сміливо дивлячись в очі, заявляє:

— Максе! Ви, будь ласка, нічого такого не думайте з приводу вчорашнього. Я вас поцілувала зовсім не так, а від радості. По дружньому. Чуєте?

Макс сміється, розгортаючи дві зрошені половинки верхньої губи, і відкидає головою чуба назад. Ну, розуміється, вона це неодмінно повинна була йому сказати. Насамперед. Ні про що більше не думала, а від самого ранку тільки про це.

— Ну, чого ж ви смієтесь? Ви й тепер так само смієтесь, як... колись?

— Так само, Трудо! Можна мені вас так називати?

Труда сердито морщить брови.

— Я ж вас називаю Максом!

— Ну, спасибі. А з приводу вчорашнього я, їй-богу, «нічого такого» не думав. Так і зрозумів, як ви пояснили.

Труда пильно дивиться в трохи зблідле, з мокрими пасмами чорно синього чуба, з віястими очима лице. І чи не вірить, чгі невдоволена, що він «нічого такого» не подумав, тільки зараз же відвертається й дзвонить.

На порозі в той самий мент з'являється Ерда. Вона вся тепер причепурена, біленька, рожева, зачіска зроблена дбайливо, чепурно. Блиснувши очима на Макса, вона присідає й лукаво потуплює очі.

— Прошу панство до сніданку.

Труда хапає Макса під руку і, теж лукаво посміхаючись, веселим бігом веде його до їдальні. За ними, покушуючи губи й одночасно заклопотано оглядаючи Максове вбрання, поспішає Ерда.

Труда врочисто підводить Макса до столу, пускає руку й поводить рукою на стілець.

— Будь ласка.

Їдальня мила, сонця багато, стіл великий, аж блищить білизнаю, але... який же сніданок? Стоїть карафка з водою, дві тарілки, ложечки й дві склянки для води і все.

Раптом Труда й Ерда вибухають радісним сміхом. Труда хапає здивованого Макса за руку й веде до вікна. Там, на стільці, склом до сонця стоїть Сонячна машина, та сама, що возив до Сузанни й подарував Труді. Господи, як же він міг забути?

— Ердо! Прошу мені принести мій учорашній хліб. А пан Макс зараз собі зробіть.

Ерда веселенько вибігає з їдальні.

Тоді Макс раптом обнімає Труду й сильно цілує, її в щоки, в ніс, в губи. Труда крутить головою, пручається й виривається з його обіймів.

— Максе! Ви... Ви... Що ви?!

— Трудо! Ви, їй-богу, «нічого такого» не думайте й простіть! Я з радості й цілком подружньому. Ви така мила, така надзвичайна, що я просто, ну, не міг! Їй-богу, не міг!

— А якби Ерда увійшла й побачила? Що б вона подумала? Я ж учора в темноті, ніхто не міг бачити.

— Ну, вдруге я буду вже в темноті.

Труда регочеться й біжить до шафи.

— Натє вам за це! Тільки но нарвана, свіженька.

На тарілці соковитою, зеленою шапкою похитується в руках Труди трава. Макс обережно бере її з рук Труди й несе до Сонячної машини.

Сонце бризками розбивається об жовто-червоняве скло й гаряче, привітно гладить Максові руки.

* * *

— Ні, не можу! Спочатку мушу зателефонувати Руді. Я мушу знати, що з ним Де ваш телефон, Трудо?

Труда зараз же бере його під руку й швидко веде за собою. Макс нахмурено надушує цифри — напевно заарештований, напевно! Ніжно дзвонить сполучення. Екран завішений. Ну, це ще нічого не значить. Рудольфові не можна з одчиненим екраном підходити до телефону.

— Руді! Ти?! Ну, слава богу! Трудо, є, живий, здоровий!

В телефоні чути любий зраділий голос.

— Невже ти, Масі? Ми все вчора бачили й чули! Фріц трохи не зробив дурниці, хотів бігти на поміч.

Макс радісно сміється. Труда стоїть побіч і жадно ловить із виразу лица Макса слова Рудольфа, мимоволі повторюючи в себе на лиці всі вирази Макса.

— Ну, звичайно, це була б страшенна дурниця. Значить, у нас нічого не було?

— Нічого, Масі. Стекла я вже маю. Вчора приніс Фріц Всю ніч після... тебе, як затихло, робив. Дурниці, Масі. Просто отруйні стекла, їх треба на ніч покласти в сулему — і вони будуть невинні, як усяке звичайне скло.

— Та що ти кажеш?!

Труда не може втриматись і підставляє вухо близько до вуха Макса. Він із посмішкою ділиться з нею руркою.

— Абсолютна дурниця. Це треба тільки широко оповістити — і кінець. Потім неодмінно треба оповістити, що в справжньому... ти розумієш, ну, в хлібі, у справжньому повинні бути зелено червоно фіалкові переливи. Коли таких переливів нема, значить — фальшиве. Це неодмінно треба якнайшвидше й якнайширше оповістити.

— Урра, Руді! Сьогодні ж буде зроблено! Що б там не було! Ти читав газети? Що там? Я ще не встиг.

— Повні арештів Інараку. Заарештовано п'ятдесят три чоловіка.

— Всього п'ятдесят три?! Ну, ну, що ще?

— Викрито три майстерні Сонячної машини, забрано багато гелюнітового порошку. Ну, ще зброю.

— А друкарні?

— Про друкарні нічого не пам'ятаю.

— Урра! Руді, сьогодні все буде зроблено. Чуєш? Про побачення сповіщу. Тепер бувай. Мушу поспішати.

— Бувай. Телефонуй, щоб я знав, що з тобою.

— Неодмінно. О, зі мною прекрасно! Тепер я вже...

Труда вириває рурку з рук Макса й злегка відпихає його.

— Руді, милий, дорогий, прекрасний Руді, добридень! Це я, я. Труда! Страшно, страшно від усього серця обнімаю вас. І дякую безмірно, Руді. Безмірно! До побачення. Що?.. Ну, розуміється, швидкого! Бувайте!

Макс підхоплює Труду під лікоть і майже несе до їдальні.

— Трудо! негайно мені зараз же купити фарби для волосся. Золотистого блондина, чорт забирай! Га?

— Ви хочете фарбуватись?

— Ну, розуміється. Мушу ж я вільно рухатись. У мене маса справ.

— І невже очі?.. Чи той, і брови, і вії?

— Хм! Хіба лишить «очі». Очі, мабуть, лишу, а вії й брови таки пофарбую.

— Ну, шкода! А блондини із чорними очима, чи той, бровами й віями, — це зовсім не така рідкість.

— Хм! Ви думаєте? Шкода, кажете? Ну, в такому разі ні очей, ні брів чіпати не будемо. Згода? Але, Трудо, Ерда повинна за десять хвилин усе купити. Через півгодини я мушу бути готовий. Трудо, ви чули? Все ж дурниця, всі їхні провокації. На ніч у сулему — і цілком невинне скло. І щоб зелено-червоно-фіалкові переливи були в хлібі. От і все. О ні, чекайте, ми ще покажемо тепер!.. П'ятдесят три чоловіка? Ну, ще трошки лишилось їм на радість! Нехай не трублять так про перемогу. Трудо, ради бога, швидше Ерду посилайте. Через півгодини я мушу вийти з дому. А я тим часом зроблю тепер хліба собі. Тепер можна!

Не через пів, а через півтори години з дому Гертруди фон Елленберг виходить гарний, поставний блондин із темними віястими очима й густими чорними бровами. Він легенько покручує ціпочком і весело відкидає всією головою золотистого чуба назад.

З вікна вілли крізь завісу з тривогою милуються ним дві дівочі голівки.

* * *

Граф Адольф фон Елленберг почуває себе футбольною опукою; його б'ють ногами всі учасники страшного матчу.

Пан президент вимагає рішучої ліквідації Сонячної машини. Сонячна машина повинна бути стерта, знищена з лиця Німеччини. За всяку ціну, всякими засобами! Що? Га?

Але це завдання подібне до завдання знищити пожежу, поливаючи її маслом. Бо всякі засоби з цією проклятою химерою є тільки масло. Дивом якимсь усе, що робиться проти неї, через якийсь час іде їй тільки на користь. Отруйні стекла віджахнули від неї юрбу. Але ця отара тепер тим із більшою силою кинулась до неї, як знайшла спосіб розрізняти справжнє скло від піддробленого. Вона тепер хапає все, вона готова кинутись у безодню, аби вхопити за хвіст жарптицю.

Розгром Інараку. Триумф громадянства. Знищення банди розбишак, убійників і отруйників. Здається, Машині від цього тільки шкода. Навпаки, тепер, коли банда отруйників сидить у тюрмі, коли вона знищена, чого ж далі йде труїння? Хто, значить, труїть? Хто труїв увесь час? Значить, не Інарак?

А пан президент нічого цього знати не хоче й безмилосердно в гарячці боротьби б'є його ногами, вимагаючи надприродного, вимагаючи подвигів Геркулеса чи казкового королевича, який побив дракона з тисячею голів. Сонячна машина дійсно є дракон, що в нього замість одної відтятої голови виростає зараз же десять. Але він не є королевич, а просто собі футбольна опука.

Інарак знищений. Але хто друкує далі відозви, ширить їх, хто невпинно роздає стекла, хто їх робить, у яких майстернях?

Значить, не в Інараці суть, а в цій отруйності самої химери. Берлін же сказився, отруївся, збожеволів. Тепер, коли він не боїться виздихати, він тільки про це й говорить. Республіка Землі, загрози Азії, війна, доля Німеччини — все це на другому плані.

Хто знає, чи немає в кожному домі по майстерні? Хто знає, чи нема майстерні в самому палаці Мертенса? Перетрусити мільйони будинків? Висадити в повітря весь Берлін, Німеччину?

А пан президент цього не хоче бачити, не хоче розуміти й б'є його з усієї сили ногами й вимагає.

А друга партія також гатить ногами, теж вимагає.

Робітничі організації, професійні спілки, партії, клуби службовців, різні ліги, об'єднання, всяка шушваль — усе щодня, щогодини претється з делегаціями, петиціями, заявами, вимогами, ультиматумами: свобода Сонячній машині!

Всі вони пруться до райхсканцлера, до міністрів, до депутатів. Але райхсканцлер, міністри й депутати кого б'ють? — опуку, його, графа фон Елленберга, праву руку пана Мертенса. Бо самого Мертенса вони не сміють бити. І всі вимагають!

Принцеса лютує, як Мертенс, і вимагає за всяку ціну знайти Рудольфа Штора. В ньому все лихо. Його треба схопити й лютими муками добитися виступити проти його ж Машини. Тільки так може бути зліквідована ця зараза божевілля.

Батько вимагає дати йому Сонячну машину. Він хоче мати Сонячну машину, він хоче знати правду про своїх дітей.

Мати вимагає виселити з Німеччини Трудю, бо те Страховище нахабно демонструє в театрі Сонячну машину (А в дійсності, чи не боїться вона, що те Страховище з'явиться до батька з

Машиною?).

Анна вимагає лікувати Отто Сонячною машиною. Тільки Сонячна машина може допомогти хлопцеві.

Сонячна машина, Сонячна машина. Сонячна машина! Свобода Сонячній машині! Смерть Сонячній машині! Слава Сонячній машині! Прокляття Сонячній машині!

А Азія хижо, радісно потирає руки. А Нью-Йорк веде якісь сепаратні переговори з Калькуттою. А в Гамбурзі юрба рознесла будинок поліції, вимагаючи видачі арештованої майстерні Сонячної машини.

Пан же президент щодня гатить кулаками по столу й присягається сепаратно оповістити війну Союзові Східних Держав, коли Лондон буде далі затягати вирішення цього питання.

Об'єднаний Банк нервується. Щодня засідання. Біржа — як у пропасниці. Штіфель на кожному засіданні вимагає або розігнати парламент, або він повинен ухвалити оповіщення війни. Це вб'є Сонячну машину. Вулкан патріотизму залле своєю вогневою лавою цю смердючу болячку, випалить її.

І всюди, і скрізь вона — Сонячна машина, Сонячна машина, Сонячний Дракон із тисячею голів!

* * *

Третій день тягнеться велике засідання рейхстагу. Третій день зал парламенту тріщить од вибухів накопиченої енергії з одного й другого боку. Війна й Сонячна машина.

Третій день Мертенс не відходить од апаратів і слухає всі промови депутатів, роблячи замітки в блокноті. Іноді в залі зчиняється такий галас і гуркіт, що пан президент морщить очі й люто витирає піт із чола, але рурки не кидає.

Третій день Берлін колотиться хвилями людських розбурханих зловісною піною хвиль. Вони часом збиваються одна в одну, змішуються в безладну очманілу купу, вгризаються одна в одну, і тільки втручання поліції дає змогу витягти з-під неї пораних, повбиваних, затоптаних.

На третій день хвилі з одного й другого боку зливаються в дві велетенські грізні стихії. Від ранку всі хвилі потоками стягуються в один і другий бік.

По казармах у напруженій, понурій, непевній готовності наказу чекає військо.

Війна й Сонячна машина.

Над хвилями людських тіл то буйно тріпочуться, то поважно хилитаються, то з гордою непорушністю просуваються зграї прапорів над одними — зелено-золоті, над другими — чорно-червоно-білі.

На зелено золотих стоїть крик: «Свобода Сонячній машині!», «Слава Сонячній машині!», «Хай живе Сонячна машина!»

На чорно червоно білих «Слава Німеччині!», «Хай живе Єдина Всесвітня Республіка Землі!», «Геть варварів Сходу!», «Хай живе вічний мир!»

На столі Мертенса миготить Лондон. Нарешті!

— Гальо! Хто? Тут Мертенс.

— Тут Сміт. Що у вас?

— У нас? Зараз Берлін потоне в крові. Комітет Сонячної машини збирається оповістити сьогодні генеральний страйк. Залізниці вже стають. Парламент переходить до револьверів. Соціалісти перетягують на свій бік центр. Лондон нас губить.

— Лондон вас не губить. Постанову про оповіщення війни сьогодні вранці прийнято.

Мертенс увесь скидується, як визволена з гаку велетенська риба, і рывкає так, що самому дзвенить у рурці апарата.

— Врятовані! Перемога наша! Прощайте!

Він хапає рурку парламенту й повним, рішучим голосом гиркає в неї. І через три хвилини після голосу голови райхстагу в рурці лопотить буря оплесків. Але що то: в ту бурю вривається свист, стукіт, гуркіт. Знову одні крики змішуються з другими, знову гасаючий, скажений хаос.

— Свободу Сонячній машині! Слава Сонячній машині! Хай живе Сонячна машина!

А з двох кінців Берліна до парламенту вже сунуть каналами вулиць у страшних гущах тіл дві грізні лави. Перед будинком парламенту вся площа, всі вулиці, всі дерева, стовпи, кіоски, балкони, вікна — все забите, загачене, обліплене, обнизане людськими тілами. Площа — величезна таріль, повна живого гороху. Всі горошинки рухаються, гомонять, вигукують. Це — сонцеїсти. Вони від самого ранку зайняли позиції. Над головами їхніми мають прапори Сонячної машини: зелено-золоті, зелено-жовті, кольору трави й сонця.

Сонце палюче посміхається і до своїх прихильників, і до своїх противників, старе, таємно-мудре, благісно-байдуже й бла-гісно-любвне.

Раптом рівна піднятість юрби сколихується. Щось нове влітає в крики.

— Що там? Що там? Що сталося?

— А-а! А-а? О-о!..

— Що таке?! Що таке?!

— Геть війну! Свобода Сонячній машині!

— Що? Що?

— Лондон оповістив війну Союзові Східних Держав! Лондон оповістив війну!.. Лондон оповістив війну!..

— Свобода Сонячній машині!

— А-а!.. О-о!.. У-у!..

— Що ж Комітет? Де Комітет? Страйк! Страйк! Площа кипить. Оповіщення Лондоном війни підіймає шанси противників Сонячної машини. Німеччина не сама, з нею весь цивілізований світ, культура проти варварства, прогрес проти консерватизму, війна за вічний мир, за Єдину Республіку Землі, за мирне братство народів.

- Страйк! Страйк! Свобода Сонячній машині!
- Товариші! Уряд на дахах будинків розставляє газові скоростріли!
- Провокація: ніяких скорострілів!
- Спокій, спокій, товариші!
- Скоростріли на дахах! Де Комітет?

Ніхто не знає, де скоростріли, де Комітет, але всім ясно, що зараз має бути щось жахне. Маса на дні озера кипить, бурлить на одному місці, готова кинутись і в несамовитій люті на парламент, і в сліпій паніці, душачи саму себе, врозтіч.

* * *

Рудольф уперто не зводить сірих, сталевих, думаючих усе те саме очей із будинку райхстагу. Макс подивляється на нього збоку й сердито, непокоїно мружиться. Фріц із другого боку поглядає на доктора Рудольфа й презирається з Максом — біда. Він таки хоче зробити своє безумство.

Макс у відповідь ізнизує плечима: розуміється, зробить, це вже видно. Вже це безумство, що він сюди прийшов, де його всякий шпиг може пізнати і прослідити до дому або просто, як не тут, то далі десь на вулиці, схопити. Але що ти можеш зробити з упертістю людини? Ну, чим він може допомогти тут, у цій велетенській сутичці двох соціальних стихій? У лабораторії його поміч, а не на цій площі, де його може просто задушити дика хвиля паніки.

Раптом Рудольф киває головою — так, мовляв, це треба зробити — і повертається до Макса з винуватим усміхом.

— Я, Максе, все ж таки спробую пробратися в райхстаг. Я не можу. Макс озирається на сусідів і притишує голос.

— Руді, не роби безпотрібного безумства! Не треба!

Рудольф теж понижує голос.

— Масі, я не можу. Ти ж зрозумій: вони кажуть, що я бо жевільний, що я ховаюсь...

— Ах, Руді! Ну, й нехай...

— Ні, стривай... Це справді викликає недовір'я до самої Машини. А цього я не можу. Нехай вони зі мною що хочуть роблять, але Машину... Я мушу це зробити. Масі. Ти розумієш?

— Та тебе не пустять туди!

— Пустять. Я звернусь до них...

Він хитає головою на масу.

— ...і ті муситимуть пустити. Ти побачиш. І це буде добре, Масі, ти не сердься, ти побачиш.

Макс безсило знизує плечима.

— Але ти. Масі, будь ласка, відійди від мене. І ви, Фріце...

— Ну, це ти вже, будь ласка, вибачай! Цього не буде! Ми з тобою підемо скрізь. Про це и мови не може бути. Так ти рішуче хочеш туди йти?

— Рішуче.

— В такому разі це треба зробити як слід. Подожди десять хвилин.

Макс озирається й робить знак очима двом головам, що стоять позаду. Він просувається до них крізь плечі сусідів і потиху щось говорить їм. Голови уважно кивають, часом зиркаючи на потилицю доктора Рудольфа.

Хвилин через десять круг групи Рудольфа, Макса й Фріца починається помітніше хвилювання.

Тоді Макс раптом підймає руку догори й кричить:

— Товариші! Дорогу Рудольфові Шторові! Дайте дорогу Рудольфові Шторові! Рудольф Штор хоче пройти до парламенту дати свої пояснення про Сонячну машину. Дорогу, товариші!

— Дорогу Рудольфові Шторові! Дорогу Рудольфові Шторові!

— Слава Рудольфові Шторові! Слава!

Круг Рудольфа здіймається ціла завірюха криків, оплесків, вимахів руками, капелюшами. Раптом маса чийось рук ззаду й з боків підносить Рудольфа догори й несе так над головами натовпу. Оплески, крики, махання розливаються далі, охоплюють усю площу, викликають людей із будинку райхстагу на терасу. Юрба розділяється на дві половини, зробивши живий, плескаючий, блискаючий зубами й очима коридор.

— Урра! Слава Рудольфові Шторові! Хай живе Сонячна машина! Слава!

У президії райхстагу замішання: юрба вимагає вислухати Рудольфа Штора. Серед депутатів крики, вигуки, ґвалт. Черговий оратор, нудьгуючи і нетерпляче, стоїть і жде.

— Допустити! Допустити!

Розуміється, президія не може допустити. Де ж це чувано, щоб із вулиці являлись до райхстагу якісь приватні особи й робили якісь свої доповіді. Та ще кримінальні злочинці й напівбожевільні люди!

Але допустити кінець кінцем доводиться. Або ж пустити в хід зброю, викликати те, чого всі бояться й що невідомо чим може кінчитися. Та ще перед самим голосуванням над справою війни.

Коли нарешті на естраді президії з'являється шкандибаюча постать із гривастим каштановим волоссям і хлопчачими, од-вертими, чистими очима, вся ліва сторона й частина центру підводяться й зустрічають її громом оплесків.

— Слава Рудольфові Шторові! Слава!

Рудольф Штор соромливо, замішано вклоняється, загібає !пальцями волосся й хоче говорити. Настає тиша.

— Панове! Я не оратор. І не політик. Я — просто людина, що хоче добра людям. З цією метою я винайшов так звану Сонячну машину. Я не буду довго забирати вашу увагу. Мені роблять закид і тут, у парламенті, і в пресі, що я — злочинець, що я вкрав брильянти, що я трую людей, а сам ховаюсь. Я б не посмів турбувати це високе зібрання своєю особою. Але, як ви самі знаєте, може статися велике нещастя, кровопролиття, братовбивство. Через те я прийшов зробити таку заяву: мій винахід не є отруйний. Я пропоную покарати мене смертю, коли від мого скла в кого-небудь станеться хоч який біль. Я пропоную зробити експертизу над моїм винаходом. Я готовий сам у запечатаній кімнаті годуватись скільки хочете тільки самим сонячним хлібом. Коли він отруйний, я перший помру від нього. От це все, що я хотів сказати.

Доктор Рудольф невміло вклоняється й відступає назад. Знову вихор оплесків і криків здіймається серед лівого сектора. До нього прилучається майже весь центр. Серед правої сторо ни виразне замішання: що можна сказати на слова людини, яка прийшла сама себе віддати на смерть?

Але права сторона почуває, що цей виступ є великий удар у справі війни, що тепер компроміс конечний. За прийняття війни треба прийняти свободу Сонячній машині.

Рудольфа Штора вже забуто. Він сидить тихенько десь коло стенографістів, що цікаво часом позирають на нього, і не знає, що йому робити: іти чи чогось чекати. Голова зборів і вся президія шепочуться, в залі неймовірний галас, крики, сварки, вимахи рук. Щохвилини до президії підбігають якісь люди й щось доносять. Дзвінок голови безрезультатно й безупинно дзвонить, закликаючи до спокою.

Але спокій приходить тільки тоді, як звідкись ізбоку з'являється група делегатів. Це нарада лідерів правого сектора.

Рудольф погано чує промову, але розуміє, що пропонується мирно й позитивно вирішити обидві справи: і війну прийняти, і оповістити свободу Сонячної машини. Тільки цим шляхом не буде допущено до пролиття крові.

Лівий сектор бурно вітає цю пропозицію: перемога! Він згоден прийняти війну. Будь ласка! Ні одного голосу не буде проти Вони не будуть і за, але зате з правого боку не буде ні одного голосу проти Сонячної машини, хоч не буде й за неї.

Коли Рудольф у супроводі Макса й Фріца виходить на ганок, юрба знову підхоплює його на плечі й несе серед тріумфуючого шаленого хаосу радісних переможних криків. Про компроміс уже тут відомо.

Рудольфа несуть до авто його просто звалюють туди, бо нема сил одірвати від десятків рук, що хочуть торкнутися хоч кінчиків його пальців, до одежі. Юрба вже побачила ідола, вона вже готова молитися перед ним і складати йому жертви.

Рудольф стає в автомобілі й підносить руку.

— Рудольф Штор хоче говорити! Рудольф Штор хоче говорити! Тихо там!

І Рудольф Штор говорить. Незграбно, невміло, нечутно, але найближчим слухачам можна розібрати, що він тепер, коли свобода Сонячної машини прийнята, закликає всіх до помочі в праці над його винаходом. Він закликає всіх без різниці партій, переконань, віку, полу, бо Сонячна машина несе всім людям щастя й визволення. Комітет Сонячної машини хоче зорганізувати фабрику Сонячної машини. Всі професійні й партійні робітничі організації віддають на цю мету половину своїх засобів. Але того мало. Треба, щоб кожний громадянин

Німеччини віддав усе, що він має, на цю справу. Всі жертви треба принести на визволення самих себе.

Юрба іпобожно, радісно, з ентузіазмом слухає свого новоутвореного кумира.

— Урра! Слава Рудольфові Шторові! Слава Сонячній машині! Все на жертву Сонячній машині! Все!

І до авто летять з усіх боків гроші, гаманці. Юрба розпалюється власними криками, скидає з себе персні, сережки, всякі дорогоцінні прикраси й кидає в авто. Одна хвиля відсуває другу, квапиться вилити з себе свою жертву, свій захват, побожність.

На приступку з юрби тиснеться товстенький, рудий, у буйному ластовинні чоловік. Він махає капелюшем, шалено вертить великими очима в білих віях і кричить:

— Панове! Товариші! Панове! Два слова! Товариші! Я жертвую на Сонячну машину всю свою фабрику скляних виробів у Різенгебірге. Всю фабрику Рудольфе Шторе, я жертвую свою фабрику! Беріть. Заявіть Комітетові. Я, Фрідріх Імберг, жертвую. Я — капіталіст, але я розумію. Мій батько був сам робітником!

Він іще щось кричить у нестямі екстазу, але слова його покривають оплески, крики, вигуки.

— Браво! Слава! Як ім'я?

— Імберг! Фрідріх Імберг моє ім'я! Комітет Сонячної машини...

— Браво Гімберг! Слава!

— Браво Гімберг! Слава!

— Не Гімберг, а Імберг! Імберг Фрідріх!

— Браво! Імберг Фрідріх!

Імберг Фрідріх лишається на авто, він повинен зробити офіційне передання Комітетові Сонячної машини своєї фабрики. Він тисне руку Рудольфові, Максові, радісно, в захваті дивиться на купу золота й грошей в коробці авто й не знає, чим би йому ще висловити, виявити ту силу, що розпирає його груди.

А юрба вже підхоплює автомобіль, веде його крізь гущу кричущих, махаючих, п'яних од перемоги, полегшення, щастя тіл. І в коробку авто на ноги, у груди Рудольфа й Макса летять гроші, годинники, персні — все, що є найцінніше на кожному.

* * *

А в кабінеті Мертенса відбувається екстрене засідання Управи Об'єднаного Банку. Вікна позачинювані, штори позапинані, холодники провівають і холодять повітря, але обличчя червоні, пітні, гарячі не сонячним палом. Немає ні поважно сті, ні врочистості, навіть порядку немає в цьому зібранні піднятих, стурбованих, пригнічених, розлючених людей. Мертенс, набігаючи сідластим чолом на райхсканцлера, гнівно трясє великим червоним кулаком.

— Йолопи! Дурні! Як сміли допустити цього божевільного Штора?! З якої речі? Що? Ситуація? Загроза вибуху? Кого? Як? Хіба в уряді сил нема? Хто, маючи в руках силу, робить такі уступки? Хто? Ідіоти тільки! Прийняти компроміс! Сво боду Сонячної машини! Це значить дати

розбити себе вщент Ущент, чорт його забирай! Та послушайте донесення. Ну? По ліція на вулицях обнімається з юрбою. Поліцаїв засувають головами в апарати — і вони крутять сонячний хліб, а юрба круг них танцює танець дикунів. Що? Ні! А армія? Військо? По казармах у мент поз'являлись Сонячні машини, В один мент! Значить, вони були вже там і раніше? Га? Це така армія? Що?

Рейхсканцлер пригнічено, безпорадно знижує плечима. Що ж можна було зробити? Комітет Сонячної машини змобілізував усі сили Він вів свою акцію дуже обережно. Він не виставляв ніяких вимог, не був проти війни. Симпатії мас були на його боці.

— Симпатії, симпатії! Чорт бери всякі симпатії ваших мас. А сила на чийому боці? А армія?

Райхсканцлер знову знижує плечима й витирає просто рукою піт із носа. В тому то й річ, що певності щодо армії немає. В армії було глухе невдоволення забороною Сонячної машини. Мозок маси не може збагнути всіх можливих консеквенцій од дозволу й бачить тільки найближче; чому, справді, не дозволяється Сонячну машину, через що за неї стріляють людей. І невідомо, що могло б бути, коли б дійшло до сутички з сонцеїстами.

Мертенс засовує руки в кишені й вражено піднімає голову. Що? Пан райхсканцлер не знає, що могло б бути? Могло б бути те, що на площі лишилось би з пару тисяч трупів, а вся підла маса тепер не танцювала б із поліцаями на вулицях «танок сонячного хліба», а тихенько сиділа б по своїх норах. Кров? Трупи? Та що ж це значить в очах дійсного державного мужа, тверезого й дійсно гуманного політика? Що це в порівнянні з тим нещастям, яке загрожує від слабості, від легалізації сонячного божевілля?!

До пана президента раптом тихо підкочується Вінтер і щось шепче йому на вухо. Пан президент уражено скидає на нього очима, зразу міняється, пригладжує жабо на грудях, хапливо витирає набухле чоло й гиркає:

— Розуміється, прийняти! Моментально. Панове, наше ділове засідання вшанувала своїм прибуттям висока гостя.

Він поспішно йде до дверей, твердо й важко переставляючи короткі ноги й витираючи піт із лица й рук.

На порозі розчинених Вінтером дверей з'являється чорна постать принцеси Елізи з двома яскравими кольоровими крилами червоного волосся під крилами темного капелюша. Лице її рівно-блїде, очі блищать піднято, хижо. Вона входить швидко, рішуче, підвівши голову, не зважаючи на повітягувані постаті багатьох людей у кабінеті. Вона, здається, і на самого пана президента не звертає великої уваги, й на привітання його відповідає похапцем, недбало, не слухаючи. На устах у неї якийсь чудний усміх — не то триумфу, не то сарказму, не то люті.

— Пане президенте! Я до вас заїхала на хвилинку по дорозі. Поділитися своїми враженнями від знаменитого вчинку нашого райхстагу. Ви знаєте, пане президенте, хто є тепер, сьогодні и на будуче королем Німеччини? Ні? Навіть не догадуєтесь?

Вона чогось озирається по кабінету, бачить позапинані штори, швидко підходить до них, одпинає й дивиться у вікно. І зараз же, озирнувшись до Мертенса, киває йому головою.

— Прошу! Прошу подивитись!

Мертенс і все засідання підходять до вікон і дивляться. За ґратами парку вулицею суне натовп із зелено-золотими прапорами. Посередині його ледве рухається автомобіль, уквітчаний

квітками, гірляндами зелені, обмаяний прапорами.

— Триумфальний похід короля Німеччини, Рудольфа Штора, сьогодні коронованого парламентом на царство. Народ вітає його. Полюбуйтеся, пане президенте, і ви, панове. Порозчиняйте вікна й послухайте їхніх вигуків.

Мертенс понуро-уважно зиркає на незвично підняте, рівно-бліде, блискаюче чудною металічною зеленню очей лице принцеси.

— Царство недовге, ваша світлосте. Недовге.

— Ви так думаєте? А я думаю, що довге.

— Помиляєтесь, ваша світлосте. Помиляєтесь. її світлість рвучко, нестримано повертається до присадкуватої постаті, яка вже знову запізно спокійна й велична.

— Що ж ви можете зробити тепер? Що? Ви ж уже знаєте, що обидві маніфестації злилися в одну? Тож вони возять Рудольфа Штора на троні. І не війні вони кричать славу, а Сонячній машині! І не вам, пане президенте, а Рудольфові Шторові! І військо ваше йде за ними. Подивіться, бачите військову форму між юрбою? Я сама бачила, як цілі відділи, що мали стріляти цю банду, після постанови парламенту, не слухаючись офіцерів, змішувалися з юрбою й вигукували славу Сонячній машині. Що ж ви можете тепер зробити?!

Мертенс спокійно хитає головою, уважно зиркаючи на при нцесу (Яка тепер надзвичайна схожість з Мартою Пожежою! Зовсім та сама п'яна, дика жагучість, якою тільки Марта вміла вибухати!)

— І все ж таки, ваша світлосте, юрба є юрбою, а державна організація є організацією. А крім того, ваша світлосте, ми маємо ще інші засоби боротьби з цим стихійним нещастям, що вибухло над нами. Але про ці засоби, коли дозволите, я докладу вам другим разом. І ви, може, зміните свій трохи песимістичний погляд на справу. Що?

Принцеса Еліза пильно дивиться на нього. Але вираз усієї постаті пана президента такий спокійний, певний і трохи вибачливий, що принцеса вся зразу затихає. Немов отямившись, вона прохає вибачення, що перебила важне засідання, киває всім головою й у супроводі пана президента виходить.

* * *

«Мій великий затворнику, мій любий, надзвичайний Руді! Шлю Тобі чергове звідомлення, мій безладний, п'яний од щастя гімн Тобі!

Руді, відбувається величезний, грандіозний, ніколи не чуваний в історії людей процес. На очах, на Твоїх власних очах, із швидкістю блискавки (коли говорити про історичне життя) відмирає ціла епоха! Без крові, без боїв, без барикад, шибениць, гільйотин, без великих струсів, переворотів, без помпи й декламацій сходять із сцени історії цілий соціальний лад.

Він сам не помічає того, він ізсувається, як оповзини з гори, він розтає, як ті величезні льодові гори, що з північного бігуна спливають до Великого Океану.

І це робить маленьке кругленьке скло. Твоє скло, Руді! За ці два тижні, що почали працювати наші фабрики (я ж писав Тобі, що, крім Твоєї центральної, є вже п'ятдесят сім інших по всій Німеччині), Комітет Сонячної машини роздав уже біля чотирнадцяти мільйонів стекол. Пів

Берліна вже годується тільки сонячним хлібом. Ти не можеш собі уявити, що твориться біля Комітету Сонячної машини. Як якісь хвостаті їх тіозаври, черга народу стоїть уже від самого ранку довжелезними хвостами.

Уряд притих. Парламент розпущено. Апарати їхні на їхніх очах розвалюються, розсипаються, дірявляють. Вищі, нижчі, великі й дрібні урядовці врівні з робітниками лавами сунуть по скло. І з дня на день канцелярії, контори, бюро, міністерства, всякі урядові, приватні й навіть громадські установи рідшають, стають бідніші на персонал. Усякий, що дістає сонячне скло, зараз же, натурально, кидає службу й роботу. Для чого тепер їм служити? З якої речі?

Отже, більш ніж сто тисяч людей щодня увільняється від своїх дотеперішніх «обов'язків» Більш, ніж сто тисяч довічних каторжан щодня виходить на волю. Руді! Вони вилазять із усіх можливих щілин — з льохів, підземелля, від вогняних печей, верстатів, з порохнявих бюро, із магазинів, контор, майстерень, вони сотнями тисяч вилазять за місто із своїми Сонячними машинами, з дітьми, батьками, вони напівголі отарами лежать на траві, в лісі, на сонці, в холодку — скрізь. Вони не вірять собі. невже вони ні завтра, ні післязавтра — ніколи вже не муситимуть щодня вдосвіта схоп люватись, нашвидку ковтати свій убогий сніданок і біг ти на свою каторгу? Невже вони можуть знати, що вони вільні, що ніхто їх за їхнє свято не покарає, не оштрафує, що їхні діти від цього не голодуватимуть, що вони можуть дивитися на сонце, на ліс, на траву і вранці, і вдень, і коли схочуть? Вони, як діти, ні, як народжені на світ у дорослому віці. Вони зворушливі до сліз. Руді: вони ж так нічого не знають, так вони мало бачили, їм же не було часу, вони мусили «працювати».

Руді, Ти вбив страшного диявола: працю-конечність, працю-обов'язок. Тільки Сонячна машина показує, що праця каторга є прокляття людини.

А Ти знаєш, хто, власне, тепер дійсно Уряд? Комітет Сонячної машини, або, як скорочено його вже називають «Каесем».

Каесем орудує життям Берліна та й усієї Німеччини. Він регулює рух потягів, він дає чи не дає дозвіл на всякі заходи старого уряду, до нього звертаються із скаргами, домаганнями. Він, розуміється, не має ніякої охоти перебирати на себе всієї порохнявої, трухлявої халабуди старого уряду. Коли він завалиться сам собою, Каесем перетвориться в новий уряд. Коли порозсуваються й порозвалюються всі старі уряди земної планети, витвориться один-єдиний уряд усієї землі. Уже (Ти, мабуть, читав) організується єдиний інтернаціональний Каесем. По всій Європі й Америці відбуваються грандіозні демонстрації за Сонячну машину. Уряди й королі капіталу в паніці. Приклад Німеччини не настроює їх занадто оптимістично. Але наші (у згоді, здається, з усіма європейсько-американськими) затівають одну хитру комбінацію: скористувавшись оповіщенням прибитої на цвіту війни, звернутися до Союзу Східних Держав із проханням окупувати Німеччину й ті частини Європи та Америки, що заражені Сонячною машиною, для генерального очищення від цієї страшної хвороби. Китайці, японці, індійці й африканські негри повинні взяти на себе святу місію врятувати америка-но європейську цивілізацію.

Бідні королівське-магнатські голови, вони догарячилися зовсім до божевільних фантазій! В їхніх газетах натякається для підбадьорення засмучених, що Союз Східних Держав от-от випустить на Америку й Європу мільйонову летючу армію. На Німеччину припадає ніби триста тисяч літаків. Мені здається, що Союз Східних Держав скупиться — обмалкуватиме.

Руді! Старий лад одмирає. Але на його місце прийде новий, сонячний. Каесем уже виробляє плани нового господарства, нового устрою без примусу, без насилля, без каторги — новий, вільний, творчий лад! Уже призначені з'їзди, конгреси, вже відбувається перебудова психіки,

ідеологій, світоглядів, філософій. Ніяких більше класів, партій, релігій, моралей, кайданів, перетик, злочинств і чеснот — нічого. Тільки Сонце, Праця й Наука!

Мені дух забиває на саму уяву, що ми, люди, тепер можемо зробити. Ти коли-небудь думаєш. Руді, кон кретно, реально про це? Яку гігантську силу ми тепер можемо розвинути. Та я певен, що через якийсь десяток літ зможемо експедицію на найближчі планети послати. Ми увійдемо в безпосередній контакт із всесвітом!

Ми вберемо землю, як лялечку, як один прекрасний твір мистецтва. Ми зробимо її вічним земним раєм, де яраця буде насолодою — творчістю. Через якийсь місяць-два Сонячна машина запанує на всій землі. (Слава капіталізові, який утворив для неї таку чудесну техніку сполучення людей, таку величезну базу для вільної творчості. Пером йому земля за це!)

Через пару місяців квіт науки, розуму, знання людства витворить нову, свідому програму буття землі. Коли ти приїдеш до Берліна, Руді, коли, значить, за Твоєю обітницею вся Німеччина буде насичена сонячним склом, ти не впізнаєш нашого колишнього чадного Берліна. Ти знайдеш нових людей, іові відносини, нове господарство, нові грандіозні перспективи.

Руді, любий, великий мій Руді, ми весело регочемо, згадуючи цю стару-стару гумористику. Вищість культур, рас, націй, патріотизм, батьківщина — що це тепер? Смішні, архаїчні убрання поганських шаманів, якими вони потрясали перед масами, вмовляючи в них почуття набожності й страху перед ідолами та їхніми жерцями.

Але годі на сьогодні. Ще кілька слів про наших «найближчих». Бачився з мамою. Сяє гордістю й щастям. Це ж Ти, Руді, її улюбленець, це Ти даєш людям щастя, перевертаєш трони, стираєш державні кордони, перероджуєш людську психіку. Хіба нема їй із чого сяяти гордістю?

Але батько... непоправний. Ти руйнуєш Порядок, ти вносиш безладдя, ти викликаєш у людей усе темне, звіряче і вбиваєш людське. Одне слово. Ти й Твоя Машина є злочинство, а батькові — сором і ганьба. І, розуміється, він сонячного хліба не їсть, він додержується «старої віри». Мама із жалості варить йому й далі стару гідь, та не знаю, чи довго вона буде витримувати цю впертість.

Граф також на «старій вірі». Мама дивується: якийсь час він дуже настійно вимагав доставити йому Сонячну машину. Нахвалявся навіть розшукати. Тебе й неодмінно дістати. Але, коли настала легка можливість її мати, раптом одмовився й нізачо не хоче вживати. В чому тут причина — невідомо, тільки не в консерватизмі його. Старий про Тебе й Сонячну машину говорить із великим теплом і признанням. З цього приводу в нього з батьком аж до дебатів доходить. Отже, не через це не їсть сонячного хліба, а через щось інше.

Графиня ж, як і мама, Сонячну машину вживає. По ки що старий кухар графа лишається й варить йому та принцесі Елізі старі страви, але невідомо, скільки ще протягне, бо сам він уже годується тільки сонячним хлібом і на ту пакость, розуміється, і дивитися не може.

Принцеса Еліза, каже мама, цілими днями ходить по саду. Якась уся закостеніла, жорстка, сувора. Часто буває в тебе в лабораторії. Що вона там робить, мама не може сказати, бо принцеса запинає штори, як при ходить. Один раз садівник Йоганн ніби бачив, як вона сиділа за столом, поклавши голову на руки, і плакала. Але мама сумнівається, щоб це могло бути, — не така натура. А я гадаю, що навіть така натура може заплакати. Коли то правда, що, як розповідають, вона була вже тайно заручена з Мертенсом, що мріяла про корону Землі, яку за шлюб із нею мав дати їй Мертенс, коли взяти на увагу всі ті майже фантастичні, честолюбні її мрії, про які серед монархістів ходять цілі легенди, і коли подумати, що все це розбито їй, як

глиняну ляльку, що вся вона спорожніла, вся померла, то нічого дивного, що вона й не раз плаче на всякому місці, де спіткає її хвилина особливо виразної уяви руйнації всього їй найдорожчого.

Може, Тобі неприємно, Руді, що я пишу про цю особу, тоді прости мені, але я гадаю, що Тобі все ж таки цікаве буде й це.

Наделі, розуміється, повні самозакоханої гордості: адже їхня майстерня перша витримала всі напади на Сонячну машину! Фріц і Дітріх працюють у Комітеті, а старі Наделі з дітьми цілими днями в лісі. Літо кінчається, от-от задме осінь, вони хочуть надолужити за все своє прогаяне життя.

Ну, а графівна Труда просить переказати Тобі її «надзвичайне привітання». Вона працює також у Каесемі.

Ну, вже ранок. Усю ніч прописав. Треба хоч годинку заснути. До скорого побачення, мій дорогий Руді! Хай Тобі буде так ясно й щасливо на душі, як у всіх тих, що лежать там на траві під ласкою Великої Матері!

Твій Макс

P. S. Ага, ще. Чи Ти знаєш, що про Тебе тут цілі легенди вже складаються? Твої портрети (і де тільки розкопали — здається, мама дала одному спритному репортерові) продають у всіх магазинах, а в Каесемі він висить на почесному місці. (Ти ж знаєш. Ти — почесний голова Каесему). Коли Ти вернешся до Берліна, ми зробимо Тобі таку грандіозну зустріч, якої ще ні один монарх не мав. І що буде ніколи нечуване — ніякісінької охорони, ніякісінької поліції, жандармів і війська не буде. Тобі це не сумно? Не сумуй, зате будуть мільйони щасливих, вдячних, боготворящих Тебе очей.

До цієї зустрічі, прекрасний, великий Руді!»

* * *

Сузанна помалу, задумливо виходить із ресторану й машинально шукає очима авто. Ах, так, од учорашнього дня в неї ж уже немає шофера — «пішов на траву», як сказала Емма. Дивно, чому Емма не відходить. Ага, вона чигає на хвилину, коли найкраще можна буде обікрати.

Сузанна посміхається й іде пішки вулицею Це ж десь дум е далеко Комітет Сонячної машини?

Трамваєм їхати нема рації— пішки швидше й легше можна дійти Трамваї ходять тепер «із ласки пролетаріату». Тепер усе діється «з ласки пролетаріату», і через те все є найостаті-нішого сорту. Трамвай іде тоді, коли панам пролетарям захо четься його пустити, сполучення телефону треба чекати по пні-години, та й то не завсігди воно буває, бо переривається струм. Електрика часом світить так кисло й убого, що краще гасити світло й сидіти в темноті, бо пролетаріат працює тепер на електричній станції тільки з ласки.

От іде банда цих добродіїв. У петельках у них зелено-жовті значки. Раніше за пролетарський шик вважалося носити в петельках червоні значки. Мода на кров минула; тепер — вони сонцеїсти.

Банда, посплітавшись руками, іде всією вулицею, трохи не ловлячи всіх перехожих, як у волок. Дивно, чому вони не хапають жінок і не насилують їх тут-таки, на вулиці? Адже майже вся вже поліція «пішла на траву».

«Банда» хлопців, поблискуючи зубами, весело скидає скося очі на гарну поставну постать «труподки». (А що труподка, то це зразу ж видно по зневажливо незалежній постаті, по холодній недбалості в погляді—в усіх у них такий вираз).

— Товариші! Що за чудесний запах свинячого трупа! Ви чуєте?

— Ні, тут здається, що й людською кров'ю попахує! Ач, брильянти які у вухах!

— Тихо, товариші! Це африканська вища культура!

Регіт хилитає й трусить ланцюгом посплітаних тіл і пролітає повз Сузанну, лишивши на ній ляск їхніх голосів.

Сузанна посміхається пролетаріат зволить дотепно й тонко жартувати. Він почуває себе паном становища, він досяг свого ідеалу: жує траву й ірже від задоволення.

От він сидить на терасі кав'ярні із своєю зеленою розжованою огидною жуйкою. Тепер пролетаріат установив нову моду він приходить до кав'ярень із своєю жуйкою й бере тільки воду. Хоче — платить за воду, хоче — ні, але місце за столиком займає, сидить годинами й з захватом балакає про «великий переворот». А п'яний, брутальний, брудний і нахабний, як і раніше, — тут ніякого, навіть найменшого, перевороту не сталося.

Сонце світить десь там, за величезними будинками, розсіваючи по колодязях золотистий порошок. Сумно стоять вітрини магазинів мистецьких речей Кому тепер потрібні ці вази з легким інеєм зелені по брижах старовинної бронзи? Кому потрібні химерні, загадкові «пророцтва» Штуфа? Жуйки тепер тільки треба. Дивно, що ще не знайшлося пролетарських малярів, які б змалювали це чудо сучасної краси.

Площа Скорботи. Тут раніше бували цілі гатки авіомобілів, карет, трамваїв. Тепер мляво сунуться два вагони, грайливо поклацуючи дзвінком. Куняє авто (мабуть, візник абсолютний алкоголік, через те що не «пішов на траву»). Десятків із три перехожих.

Раптом Сузанна зупиняється. На пам'ятнику Бісмарка, поставленому Об'єднаним Банком, має зелено-золотий прапор із написом: «Хай живе Сонячна машина!» Сам Бісмарк в одній руці тримає держално прапора, а в другій — модель Сонячної машини.

Сузанна посміхається: пролетаріат мило, дотепно жартує. Поліція, розуміється, не бачить. Та де вона, та поліція? Та й чи посміє вона бачити?

Гине краса й слава життя, потопаючи в зеленій гущі жуйки. Замирає темп, затихає пульс, рвуться тканини. Ще трохи — і параліч обхопить увесь організм. От тоді пролетаріат буде цілком задоволений.

Коли Сузанна підходить до будинку Комітету Сонячної машини, вона ще здалеку! чує гомін великої юрби людей, що довгою лавою стоїть на тротуарі.

Ага, пролетаріат біля дверей свого раю, стоїть у черзі за білетами до нього.

Сузанна поміж двома стінами, кам'яною й людською, виходить на гору, стараючись не чути й не бачити й особливо не нюхати пітних розгарячених стоянням і галасом пролетарських тіл.

Колись давно давно, тижнів три тому назад, у цьому домі був банк. Він збанкрутував, як десятки інших, із помсти до дужчих банків оддав своє помешкання одній із філій Комітету

Сонячної машини в надії, що вона повалить і дужчі.

У величезній, викладеній рожево-сірватим мрамуром залі гуде, гомонить, кишма кишить пролетаріат. Що за шкарубкі, погнуті, як потоптана бляха, лиця! Дегенеративні зуби, злочинницькі очі, увігнуті потилиці, худі й синювато-бліді, як у трупів, обличчя! Звідки вони? Яка маса їх, цих страшних людей. І вони ж, значить, десь існували поруч із нею, Сузанною, на світі?

Який густий, непролазний гомін! Яка звіряча, хижа, заздрісна цікавість у тих, що ще стоять у черзі, і яка тваринна, цупка радість у тих, що вже досягли свого щастя. Вони навіть бояться випустити з рук здобуте скло, вони показують його з ревнивою обережністю, як мати свого першонародженого, вони сяють і рвуться вперед од нетерплячки.

І цей задушливий рух двох потоків піднятих, блискаючих потом, гніїлими зубами й мокрими очима гвалтуючих, регочу-чих, гупаючих тіл викликає млосну тоскність у грудях.

Вже не стараючись не торкатись до них, а, навпаки, проди раючись крізь спину й лікті юрби, Сузанна підходить ближче до віконець, з яких роздають скло. Але це ж явно безнадійна річ крізь цю гущу тіл серед цієї величезної кількості віконець найти саме те віконце, де «часом буває» Макс, або пан Німанд, як він тепер грайливо називається.

А з якою попередливістю ці панночки роздають кретинам стекла! Так вони ще недавно роздавали свою любов їм у публічних домах А ці страшні баби з покрученими, простягненими за склом пальцями, забувши свої міщанські чесноти, як любенько, вдячно, угідливо сміються до «сіячок нової ери».

Сузанна, тісно стуливши уста, як людина, що хоч-не-хоч має переходити через брудну вулицю, продирається ще ближче й раптом бачить в одному віконечку нахилену біляво-золоту гривасту і олову. Щось у завороті, в обрисі цієї голови молоточком стукає по серцю Сузанну. Вона пролізає крізь чергу, розірвавши її на мент, і підходить до ґрат перетики.

Так, це — він. Стоїть, спершись одною рукою на спинку стільця панни й нахиливши до неї голову. А панна — це та сама титулована проститутка, в якій від Макса була дитина. Значить, відомості досить вірні.

Сузанна покушує губу й не зводить очей із парочки. Вони обоє сяють тим самим мокрим, пітним блиском юрби. Панна, очевидно, старається гратися в «дитинку»: щасливо, довірливо, широко дивисься в очі, серйозно розпитує й викликає в нього бурний радісний сміх. Йому до лиця золоте волосся, тільки зразу ж видно, що фарбоване — ця циганська жовта смуглявість тону хорошої старої слонової кості ніколи в блондинів не буває, і його волосся просто як перука видається. Але очі, уста, все обличчя сяють щастям, виразним, любовним, одвер тим, реготливим.

Сузанна раптом почуває, як млосна тоскність стає нестерпно тяжкою Але вона, не зводячи очей із жовто-золотистої гриви, із стогоном, як на рану, натягує милу посмішку й уперто чекає. Раптом Макс, не піднімаючи голови, підводить блискучі, сянні очі, неуважно блукає ними по кишучій масі тіл та облич і натикається ними на насмішкуваті вогкі великі очі. Він швидко випросюється й уражено дивиться на таку одмігну, випещено гарну серед сірої маси тіл фігуру. Вона злегка хитає йому головою и іронічно здило посміхається.

Макс щось швидко говорить панні, яка здивовано озирається на Сузанну, і рішуче, бурно виходить із за перетики.

— Сузі!! Яким чином?! Тут?!

А рука сильно, гаряче, щасливо тисне ручку в облиплій рукавичці, и верхня губа так знайомо, так м'ясисте розгортає свої дві зрослі половинки. Кретини повертають на них свої гнилі зуби и фосфоричні очі.

— А чого ж би мені тут не бути? Весь Берлін тут, а мені не можна?

— О, мені більшої радості ти не можеш дати. Ти хочеш скла! Правда?

Сузанна весело сміється, так знайомо випинаючи округлість шиї й віясто ширячи на Макса вогкі очі.

— Я?! О, я ще трошки почекаю. Я так швидко не можу. Я ж іще, Масі, не каліка? Ні?

Вона притишує голос і лукаво зазирає йому в очі. Та, ти-гулована кокотка, подивляється досить пильним і недвозначним поглядом. Нехай же не дурно подивляється, нехай побачить дещо.

— Хм! Сумно. Ти все ж таки не хочеш визнати того, що визнав уже весь світ? Що ж, ти не читаєш своїх власних газет? Пам'ятаєш промову в тебе «куцого лева»?.. А сьогоднішню статтю його читала?

— Масі, любий, я прийшла сюди не для дебатів. Я собі скромна, стара труподка, і покиньмо мене Я на тебе прийшла подивитись. Сподіваюсь, ти не будеш боятись, що я тебе видам? Га?

Макс зітхає й стріпує чубом.

— Ну, добре. Хіба не однаково тепер? Як же ти живеш?

Сузанна морщить ніс і злегка нахиляється до Макса.

— Вибач, Масі, але я ще так мало звикла до могутнього дихання пробудженого пролетаріату. Тут таке повітря... Чи не міг би ти мене трошки провести? Коли, розуміється, не зай нятий вселюдським обов'язком або.. хтось не буде за це в претензії на тебе. Або ще гірше коли пролетаріат не поб'є тебе камінням за те, що йдеш із труподкою.

Макс мовчки й сильно бере Сузанну під лікоть і посуває до виходу. Дорога прочищується легко — в петельці значок Сонячної машини й члена Каесему.

Але нелегко відриваються від їхніх спин хмарно пильні бронзові очі, не хутко переходять на цифри рахунків.

— Ну от, ми, слава богу... чи то пак — на великий жаль, розійшлися з пролетарською атмосферою. А руку мою тепер можеш пустити, тепер я, напевно, не зомлію.

Добре. Макс пускає її руку й скоса зиркає на Сузанну той самий насмішкуватий, повний загадкової приваби профіль!

— Ну, так як же ти тепер живеш, Сузі? Яке щастя, що ти

— О голубчику, як же тепер може жити повна старих забобонів і гріхів людина? Обідаю в ресторанах, бо мій кухар «пішов на траву», а нового й надії немає найти. Два льокаї обікрали мене, теж пішовши «на траву».

— Що ти кажеш?!

— Ах, господи, ти ж де живеш? Не в Берліні в «епоху» Сонячної машини? Вчора шофер одійшов і теж обікрав. Лишилися тільки портъє та покоївка. Вони вже генеральне обкра дуть і підуть «спочивати на траву». Не знаю, скільки ще буде тягтися ця приємна «епоха», але вона досить потішна.

Макс ізнову обережно (цілком цілком машинально!) бере під лікоть тугу теплу руку.

— Довго ще буде тягтися, Сузанно! І хай тягнеться, Сузі! Краще примирися з нею тепер і...

Він замовкає й мовчки потискує її руку.

— І що ж?

— І дозволь мені прийти до тебе з Сонячною машиною. Га, Сузі?

Сузанна (теж зовсім машинально!) визволяє свою руку й повертає до нього лице із знайомим-знайомим лукаво-іронічним, дражнячим усміхом іпрібільшено-широких, немов ізляканих очей.

— Та не може бути?! Для чого?!

— Для того, щоб ти хоч раз попробувала сонячного хліба.

— Максе, та я ж не пролетар і не каліка! От як пролетаріат доценту обкраде мене й я стану пролетаркою, ну, тоді... тоді побачимо А поки що рано, Масі.

— Ну, добре А так просто можна до тебе прийти?

Сузанна аж зупиняється й ще ширше, ще враженіше-лукаво дивиться.

— Ради бога, Максеї А хто ж «навіки» розійшовся?

— Ха ха! Нічого взагалі, Сузі, вічного немає. А тепер тим паче. Можна, га?

Сузанна, не відповідаючи, іде вперед і чудно, ледве помітно посміхається очима. Посміхається на якісь свої думки, немов забувши про Макса.

— Можна, Сузі? Ну, просто так, по-дружньому. Даю слово: тільки по дружньому? Тепер ти можеш бути цілком спокійна...

Сузі ратом на мент зупиняється и пильно обкидає поглядом його лице— так, тепер він дійсно може прийти «тільки подружньому». його слову тепер можна, здається, повірити. З очей і з уст нахабно-глузливо, із мстивим тріумфом променяються поцілунки титулованої шлюхи. Ну, добре ж, коли так!

Сузанна примружує очі тонким, як складені крильця чорного метелика, усміхом і одвертає голову.

— Правда ж. по дружньому?

— Цілком по-дружньому! Даю слово, Сузі, ти побачиш!

— Ну, добре. В такому разі приходь. Завтра чекатиму на тебе. Завтра о п'ятій.

— Спасибі, Сузі. Ти побачиш, як...

— Побачимо, Масі, побачимо. І ти, може, побачиш. Ну, а тепер бувай. Іди швиденько назад, а то може бути тобі зовсім не дружня неприємність од твоєї дами. Вона такими очима дивилась нам услід, що я боюсь за твій щасливий блиск очей. До завтра! Бувай.

Макс хоче сказати багато на ці слова, але тільки сильно, міцно, аж пальці Сузінні злипаються, тисне маленьку ручку.

— Добре! Хай завтра! Ех, Сузі!.. Ну, нічого! Завтра ти все зрозумієш.

Сузі мило хитає головою і, посміхаючись, іде у завулок — вона вже й сьогодні все розуміє.

А Макс бурно, на крилах улітає поміж пролетарськими тілами в Комітет. І маєш. графівна Труда вже збирається йти.

— Куди? Ще ж рано!

— Я попрохала заступити мене. Мені треба. До побачення.

І, навіть не подавши руки, страшенно поспішаючи, заклопотано виходить із-за перетики.

Макс, непорозуміло випнувши губи, стоїть і дивиться в підлогу.

А Труда, сховавшись за стіною тіл, слідкує за похиленою, про щось чи про когось думаючою біляво-золотистою, схожою на перуку, головою.

* * *

Так, так, кінчається літо — парк увесь у жовтих і червоних плямах, як у хоробі жовтянці. Сизо фіалкові кущі кричущим квачем урізались у групі рівних густозелених ялин. Небо недуже, жовтяво синювате, недокровне.

Так, так, усе на світі кінчається!

Фрідріх Мертенс одходить до вікна і, заклавши за спину короткі товсті руки, іде далі. з кабінету до великої зали, із зали до бібліотеки, їдальні, проходить ряд великих і малих покоїв, скрізь потрошку зупиняється біля вікон і тупо, спідло ба дивиться в парк.

У палаці незвична, тоскна тиша, від якої тхне порожнечою й пустою. Апарати в кабінеті коли-не-коли мляво ворухать своїми екранчиками та коліщатками й знову замруть, як од битий хвіст ящірки.

З Європою й Америкою сполучення майже перерване. Та й навіщо воно тепер? Там та сама картина, що була в Німеччині на початку цієї хороби. Діагноз надалі можна поставити, заплющивши очі й не питаючи ні про що хорого.

Бідна стара Європа, стільки вона проковтнула тих воєн, революцій, стільки на своєму віку лигала крові, алкоголю й усякого безумства — і таки лишалася досі тверезою. І раптом ісп'яніла, сказала од маленького скла!

Схід іще пручається, борикається, випікає вогнем, топить у крові, душить газами хоробу. Жовто чорна раса здоровіша — може хоч пручатися. Розуміється, їй не до Європи, не до ря туання других — себе б урятувати.

Мовчать апарати. Та й про що їм говорити? Вони ще час од часу подають знаки життя, бо Каесемові треба говорити з Інтернаціональним Центром Сонячної машини. Інтернаціональний Центр іще не розвіяв страшного мікроба по всій планеті, його велика робота ще не скінчена — отже, апарат ще сяк так для нього працюють.

Так, так, усе на світі кінчається. Скінчиться й їхня робота. А тоді який кінець почнеться?

Цілими днями важко ходить Фрідріх Мертенс по своїх покоях, заклавши руки за спину й поглядаючи на хорий на осінь парк. В апаратних кімнатах тьмяно й тоскно, як заплакані, поблискують запорохнявілим металом машини, покинуті людьми. Нема на воротях і круг палацу грізної охоронної гвардії. Та й нехай! Кому він тепер страшний чи потрібний? Хто його тепер убиватиме?

Як пси покинутого хазяїна маєтку, порозлазилася згряя колишніх палацових підлиз і підлабузників, коли довідалась, що надії на поміч од Союзу Східних Держав не справдилися. А ті, що лишились у колись призначених їм зручних помешканнях, більше не товпляться біля дперей його приймальні.

Вінтер, той Вінтер, що колись від самого погляду пана президента міг скрутитись у петлю й зв'язатись у вузлик, цей Вінтер тепер жаліє ного, Фрідріха Мертенса! Він не кидає ного, як усі ті міністри, гофманстри, урядовці, ні, він вірно й віддано несе далі свою службу, але йому сумно, ніяково й жалко. І в нього немає вже того собачого побожного тремтіння перед своїм владикою. Бо нема владики Є ходячий мертвяк, примара колишнього владики.

Що ж є влада наймогутнішої людини? Хіба він не лишився тим самим, з тими самими руками, головою, з тим самим мозком, волею, знанням, умінням? Чого ж тепер до його особи таке відношення?

Заходить часом і граф Елленберг. Він тепер уже сідає всім тілом у фотель, спираючись на спинку й журно похилившись. Він так само дивується з геніальності пана президента, як і раніш. Навіть більше, бо, здається, щиріше. Як геніально пан президент усе прозрів наперед таки першого того вечора, як довідався про Сонячну машину. Все збулося, як з божого призначення: і економічний розклад, і ослаблення державного апарата, і конденсація темної стихії круг цього шумовиння, і замирання всього життя. До дрібниць, до найменших подробиць усе збувається! Як у шахматній задачі, в один мент вираховано всі ходи, всю залізну логіку комбінацій.

Одначе, хоча граф Елленберг і дивується з геніальності пана президента, але сидить у фотелі зм'якнувши, недбало, сумно спершить ліктем на поруччя. І цього досить Фрідріхові Мертенсові.

— Що ж буде далі, пане президенте? Чим це все може скінчитися?

Пан президент із задумливим усміхом постукує, як молоточком, по поруччю твердим нігтем зігнутого пальця.

— Чого можна сподіватися, пане президенте? От Комітет Сонячної машини виробляє план нового господарства й правування. Коли, мовляв, кожний громадянин матиме скло і не буде, значить, небезпеки примусу голодом, тоді він усупільнює всі фабрики й підприємства й заводить нові норми праці, поділу й т. д. Але це ще проект, який має розглядатися на конгресі всіх Комітетів світу. Він прийме один план на всю планету. А коли...

Мертенс несподівано вибухає гиркаючим веселим сміхом. Граф Адольф здивовано й чекаюче замовкає.

— Пане Елленбергу! Засмійтеся в лице всім Каесемам і їхньому конгресові, коли вони вам будуть говорити ці дитячі ьазочки. Чуєте?

— Але ж, пане президенте...

— Ще раз, пане Елленбергу: я — ніякий пан президент, як і ви — ніякий граф і міністр. Просто собі Мертенс і Елленберг. Нема! Годі. А на Каесеми та їхні планетарні плани новою господарства її урядування начхайте, начхайте, Елленбергу! Є у вас добра кожушина, теплі ковдри, тепла одежа? Є?

Граф Елленберг здивовано мовчить.

— Годуєтесь ви вже сонячним хлібом? Га? Що?

Граф Адольф червоніє.

— Ні, я ні. Дружина й діти... годуються. Але хлопчик був хорий і...

— Ну, ну, нічого! Карали, що й ви. Дурниці. Всі будемо. Хлопчики, діди, всі. Це — неминуче. А кожухи треба мати. Треба.

— Через що, пане... президенте?

— Кажу, треба. Згадаєте. А Штіфель уже їсть сонячний хліб? Га? Шлунок, кажуть, поправив? Не з'являється до мене. Та й чого, справді? Союз Східних Держав мусить себе рятувати.

Знову ходить по покоях спорожнілого палацу пан президент Фрідріх Мертенс, витирає піт з сидластого чола й перебирає опецькуватими пальцями за спиною.

Що особливо страшне в усій цій блискавичній катастрофі — це знищення дії, руху, діяльності. Не втрата сили, влади, багатства, слави, все це — порох, дим. А втрата активності. Вся Німеччина, вся Європа ще рухається за інерцією, старим рухом, як колесо машини, в якого вже взято паси від джерела енергії.

Дурні, жалюгідні фантазери із своїми планами! Вони обтяли рушійний ремінь і гадають, що той галас і гуркіт, який іде від порожніх «вільних» махових коліс, є дійсний рух. Вони вбили найцінніше в людства — активність. Сонячна машина вбила мікроб інтересу. Але де нема мікробів інтересу, боротьби, там нема ніякого життя, і всякі плани є тільки інерція теоретичних функцій мозків.

Порожнеча. Абсолютна, мертва порожнеча, як у склянім апараті, з якого випомпувано повітря.

Але невже не могло все піти інакше? Що ж усі економічні, соціологічні, філософічні теорії й науки? Де ж ділися прокляті й підлі «закони» поступовості, закономірності, логіки, обов'язковості? Випадок, простий же випадок: фанатик довбався десять років у своїх мріях і додовбався до Сонячної машини. Міг же він і не додовбатись? Тоді, значить, усі «закони» функціонували б далі? Але факт той, що випадково (випадково, чорт забирай!) йому поталанило натрапити на вдатну комбінацію своїх мрій. І факт той, що всі закони логіки, конечності, доцільності стали діяти з фатальною, сліпою силою на користь цієї випадкової идатної комбінації, факт той, що все відбулось і відбувається далі з такою самою логікою й неминучістю, як і годі, коли котиться з гори розсаджена скеля. Всі за кони ваги, тяжіння, зціплення, роз'єднання — всі вони функціонують собі далі й сприяють руйнівничому, страшному, не одхнльпому рухові розсадженої скелі.

Мертенс сідає в фотель і заплющує очі.

Що ж можна було зробити, щоб спинити цей рух? Нічого, Що може зробити людина, коли котиться з гори ця скеля? Знищити всі попередні сприятливі умови похилість юри, силу вибухового матеріалу, закон ваги й т. д. Абсурд. От так само абсурд думати (як гадає Штіфель), що можна було спинити Сонячну машину, цебто знищити всі попередні, створені віками й законами минулого сприятливі умови для Сонячної машини.

Мертенс розплющує очі.

Значить, це був не випадок, а неминучість? Результат таємних, захованих од аналізу, тисячами напрямів попереплітаних сил, які збіглись на цій точці з конечністю руху планет і дали оце паршиве згубне скло, а за ним усі конечні, неминучі, страшні його наслідки?

І знову Мертенс ходить по пишних помертвілих покоях і довгенько стоїть біля вікон, дивлячись на змерзле небо. Якись люди (служба, мабуть) з оберемками трави, весело поблискуючи один на одного зубами, ідуть із парку до палацу. То — челядь, що годується Сонячною машиною. Його колишні охоронці, що дивились на нього з мурашками по тілу. Тепер вони навіть не глянуть на вікна. Вони ще варять і подають йому їсти, але це доти, доки Каесем не виробив нових планетарних планів господарства. Хе!

А коли надходить вечір, Мертенс лежить на канапі в далекій маленькій простій якійсь кімнаті, яку він тільки тепер знайшов, і дивиться в темно-сіру запавутинену присмерком стелю. І тоді настає найгірше. Тоді в порожнечі, в пустці починає моторошно, як покинутий пес, вити туга. Туга за червоним волоссям, за Мартою Пожежею. Не за Елізою Пожежею, не за сотнями жіночих тіл, що перейшли крізь його обійми, як проходять люди крізь ворота, а якраз за тою одною жіночою істотою, від якої на все життя лишилося таємне, незітерте ніякими обіймами, тепле тепло. Не за обіймами Марти Пожежі, не за танцем чотирнадцятилітньої крові виє туга, а за тим дивним, гріючим, ніжно-сумним, невимовне рідним єством жінки. Нехай усе гине, руйнується, летить у безодню історії, нехай лускає його слава, як дитячий міхур, нехай шашіль Сонячної машини перегирає на потеруху його владу, силу, багатство Ах, що б це осе, коли б була тут та істота, від якої незримими, нерозгаданими шляхами проходить у мужчину таємне, дужче за всю мертвість темперагури скляного безповітряного апарату тепло!

Мертенсові згадується покійниця жінка, покійний дворічний син.

Коли б хоч вони були! А де може тепер бути Марта Пожежа? Як можна було не розшукати її? Померла, може, давно? Так, померла, а як і живе десь, то однаково померла. Нема. І часом іде Фрідріх Мертенс до телефона й пробує гелефо-нувати до принцеси Елізи. Він знає, що це зайвий сором, зайвий дотик до роз'ятреної рани пониження, а проте пробує. Пониження сидіти и чекати, поки увільниться крапелька енергії й дасть пропуск його токові. Пониження дождати відгуку й класти слухавку, не діставши ніякої або діставши все ту саму відповідь:

— Принцеса в лабораторії! Її не можна турбувати.

Спочатку Мертенс казав своє ім'я: Фрідріх Мертенс просить. але, коли байдужий голос відповідав, що однаково, хай просить, хто хоче, — наказано не турбувати, Фрідріх Мертенс більше вже не каже свого імені.

Чого принцеса сидить у лабораторії того фатального божевільного, що заразив своєю хоро-бою весь світ? Що вона там робить, що не можна турбувати ні для кого, навіть для... хе! для її умовного нареченого?

Так, умови не виконано. Трону не буде. І нареченості немає. Нічого нема. Є тільки скеля, що логічно неминуче летить із гори, трощачи все на своєму шляху. На скелі весело й гордо сидять і «діють» комахи, розробляючи «планетарні» плани руху скелі.

А Марти Пожежі нема. А яке щастя було б узяти її за руку, вийти з палацу й зникнути з нею нікому не відомим десь у малюсінькому куточку сп'янілої планети. Забитись у крихітну щілинку, пригорнувшись до її невідомого тепла всією душею — і хан летить скеля туди, куди намітили їй невблаганні, залізні закони.

Але Марти немає, а є виюча із задертою до порожнього неба мордою туга.

Мертенс іде до маленької кімнати й випиває склянку за склянкою міцної американської горілки. Туга, захлинувшись алкоголем, замовкає, і Мертенс, витираючи потоки іпоту, вигнаного американським питвом, похитуючись, іде до своєї пишної помертвілої спальні.

* * *

Пів на п'яту! Люба, бронзово смуглява прозоро одверта дівчинка знову стала матово-смутна. Так одверто, наївно, так хвилююче невинно стала смутна, матова. Бо вже пів на п'яту. Бо вже Макс дивиться на годинника, бо вже збирається до тої страшної, важної, насмішкувато хижої труподки.

Мила, зворушлива Труда! Що тепер може бути страшного на співучо п'яній від щастя землі? Вогкі, сміхотливі, «фе, які неприємні» очі труподки? А яке ж, дозвольте спитатися, діло смугляво-бронзовій дамі чорно-срібного лицаря до «фе, яких неприємних» очей труподки?

А хоч би й так? А хоч би й «страшна» була та вогка сміхотливість? А хоч би «страшна» була затуманена диханням смутку прозорість? Та що з того? І хай. Він із співом щастя розчинить двері душі всім «страшним» сміхотливостям, прозоростям, смуткам і танцям. Ну, що ж, він може, коли вона хоче, розігнати смуток бронзових очей от тут, у цій залі, на очах оцих усіх «алчущих і жаждущих». Але він піде до страшної труподки й так само розжене її насмішкуватість. Тепер він розжене. О, хай собі сміється, глузує, проклинає. А він розкине загати душі, розмахне обійми й змиє, залле, затопить усі глуми й прокльони.

Ух, Сузанно, набирай більше повітря в груди — захлинешся!

А вірна дама чорно-срібного лицаря по-дитячому старанно й по-жіночому хитро рахує цифри, їй абсолютно байдуже, хто до кого має йти о п'ятій годині. В неї важна громадська робота.

І так, люба, неухважно киває головою на прощання, так заклопотано стягує на бронзові очі чорно сині крила брів, нахилившись до важних громадських цифр. Ех, Трудонько, взяти б твою невміло неухважну заклопотану голівку в обидві лапи, підвести, сипнути в ясні твої уникливі очі п'яного щастя — і хай вони запрозоріють, засміються тим блиском, що був то ді, колись давно давно. Чи вже весь доценту віддала чорно-срібному лицареві?

А на вулицях у темних тісних колодязях — і прозорість, і блиск, і п'яність, і страшений безмежний простір. Простір і п'яність у напівпорожніх бюро, крамницях, банках, майстернях Розгублено щасливі і непорозуміло-сяючі, п'яно-розгорнені посмішки, безладна, безцільна, здивована хода серед безмежного простору, як щойно вилуплені курчата — аж похитуються від народженості. А то нетерпляча поспішність, прожогливість, одстрілювання на всі боки здивованим захватом. І аласливі сп'янілі юрби з чорними коробками на спинах, із гітарами, мандолінами, флейтами, бубнами. Стіни вулиць, по-втикувані головами, кивають, білють посмішками «Слава! Слава!» А кому слава? Розуміється, не старенькому Шопенгауєрові, а

щастю, а п'яності, а любові, що радісно панує на святочних, безладних, очманілих вулицях.

Трамвай сунеться помалу, п'яно, безладно. Набитий тілами, сміхом, гомоном, чорними коробками, духом сонячного хліба, блиском, простором, він задихається від своєї повільності. Він би з охотою підстрибнув, змахнув би крилами й полетів за кам'яні канали. А замість того раптом утикається в юрбу й загрузає. Юрбу місить сміх—аж труситься вся, аж підскакує.

— Що там таке! Що там? Та не тісниться, панове! Гей, громадяни! Що там сталося? Пропустіть трамвай! Чуєте? Гей!

Куди там! Усі очі влипли в один пункт і на трамвай і не кліпнуть, проміняться, трусяться сміхом.

Макс через реготливі голови шукає того пункту.

Ага! Магазин одягів Гольдмана. Магазин вищих, вибраних, випещених істот, недосяжний для середніх смертних. Перед дверима півколо тіл. У півколі дві постаті: одна скромно одягнена в усе темне, із скромним кремовим мереживом на білій безкровній шиї, з круглим, але скромним черевом. Вона страшенно схвильована, наскакує на другу постать, гнівно, обурено бухкає в неї жовтявими пукатими баньками очей, шарпає її за руки, тягне з неї одержу.

Друга постать — величезна, добродушна, одягнена розкіш-но. ніжно-фіалковий шовковий півсмокінг, пінисто-золотисте жабо, в руці чудесний, наймодерніший, з інкрустаціями ціпочок. Пишність і розкіш вищих, вибраних істот. Але диво: голова, шия, руки волохаті, незграбні, з грубою, анітрошки не випещеною шкірою, з чудесними робітничими пальцями.

Псевдовипещена фіалкова постать добродушно посміхається, похитуючись од шарпаніни темно скромної, розводить руками, знизує плечима й увесь час апелює до юрби коротенькими фразами. А юрба щоразу, як від електричних дотиків, струшується від цих апеляцій бурхливим сміхом. Макс насторожує вуха.

— Це грабіж! Це розбій серед білого дня! Скидайте, я вам кажу, зараз же всю одержу. Зараз же!

Величезна, пишно вбрана постать широко посміхається до юрби — їй ця ідея до вподоби.

— Оце не погана штука! Та так таки геть чисто все? До со рочки? Сміх, як горохом по барабану, дріботить по натовпу.

— Все, що ви вкрали! Все!

Рудий волохатий велетень добродушно ображається.

— Е, що ж ви кажете, де ж я там украв? Крадуть потай, а ви мені самі вибирали, приміряли, вихваляли.

Юрба вибухає реготом.

— Мій пане! Я вас зараз же віддам у руки поліції!

— Е, навряд. Де ви її тепер знайдете? Вся стоїть у черзі за сонячним склом.

Тут слухачі не витримують і громовими оплесками відзначають високомистецький момент цікавої п'єси.

— Браво! Правда!

Другий актор у безсилому мовчазному одчай скидає жовтявими баньками на юрбу — ух, такі самі грабіжники й злодії, як і цей! Якої помочі від них чекати? І такий його відчай безпорадний і так явно програна гра його, що елегантний велетень проймається жалем.

— Та навіщо вам гроші тепер, пане Гольдмане? Начхайте ви на них!

— Я не хочу від вас грошей! Верніть мені одяжу!

— А нащо вам тепер ця одяга? Візьміть собі в магазині скільки треба, а решту роздайте людям їй-богу, пане Гольдмане! Бо однаково порозбирають самі. Та от, дивіться!

З магазину, дійсно, виходять елегантно одягнені люди з цілими паками в руках — вони одяглися самі, ще й додому набрали чого треба Вони весело й лукаво кивають велетневі — очевидно, одна кумпанія. А за ними мляво поспішає продавець.

— А гроші? Гей, слухайте, гроші!

Елегантно повдягнені покупці сміються — от чудачина, які тепер гроші?

Пан Гольдман якийсь мент уражено, дико дивиться на грабіжників, хоче щось крикнути, але раптом махає рукою, відвертається і, як є, іде геть од магазину, просто на стіну юрби — беріть, розбирайте, грабуйте!

Стіна розступається і перед ним, пропускає, ковтає й уся, як вода, перед якою знято загату, бурхливо, з реготом і криками вливається в магазин.

Дорога трамваєві вільна. Половина пасажирів скотилася в юрбу, а друга половина нерішуче сміється.

Грабіж чи жарт, чи так і слід тепер?

Макс сміється цілком рішуче. Розуміється, рудий велетень має більше прозорливості, ніж сліпий Гольдман із своєю купецькою інерцією. Розуміється, все самі порозбирають, порозділюють, порозносять, рівно, справедливо, кожному відповідно до потреби. Стане ще просторніше, вільніше, буде ще більше вибачливої, спокійної добродушності, любовності, п'яності, щастя. І на розчищеному місці створять нові одяги, багатші, пишніші й розкішніші за всі одяги, що були коли-небудь на старенькій землі.

Одягайтеся ж, голі, узувайтеся, босі, прибирайтеся, занедбані! Хапайте своїми корінчастими пальцями недосяжність вищих, стягайте кумирів, розбивайте їх сміхом вашої добродушності, мішайте в купу вищість і нижчість і куйте, творіть із них єдину радісну сонячну рівність!

А коли перед вами стояли перепони до храмів краси, коли жриці їхні вимагали від вас поганьблення ваших святинь за їхню любов, смійтеся тепер — перепони впали разом із усіма святинями, і безплатно, вільно, сміливо хапайте жриць і пийте їхню любов повними цебрами. І коли вони вас ждуть у гротах, одягнені тільки в зелені ліани, наготувавши ціни за свої поцілунки, не торгуйтеся, не скупіться — усе давайте, обіцяйте й смійтеся. І беріть усе, беріть із п'яним зойком радості й визволення. Бо кінець тепер усім торгам й продажам.

* * *

Вже пів на шосту. Вже пройшов початок наміченої програми, вже частина гостей напідпитку, а Макса все ще немає.

Невже ж не прийде зовсім? Графівна не пустить? Шкода, шкода, що пролетаріат не відчуває потреби телефонів, а то б можна було хоч телефоном роз'яснити шляхетній кокоці, що нема чого їй боятися за свого коханця, що це побачення дуже безпечно й навіть вигідне для графівни.

Дякувати графівна повинна за нього, в ноги поклонитися своїй суперниці, тріумфувати, казитися від радості.

Сузанна сьогодні іскриться, пиниться красою. Кризь ніжно-бузковий серпанок сукні гнучко, легко, жваво вигинається то в той бік, то в другий оголене, туге, кольору молоді матово-вишліфованої слонової кості тіло з ніжно бузковими тіннями. Від напружених пиптиків грудей за кожним рухом тріпотливими радіусами пробігають по серпанку темно-бузкові промені очі сьогодні вогкіші, п'яніші, сміхотливіші, вони сьогодні буйні, розмашисті—гей, розсгупайієся всі!

А Макса немає. Та невже ж не прийде? Невже не дасть останнього щастя: витягти з льоху душі цю калікувату, злу, як недолуплену кішку, любов, викинути її сюди на прилюддя, бити її, плювати на неї й заплювану, добиту жбурнути йому в лице. І раювати з його гніву, і тріумфувати з його ревності, і танцювати на його пониженні, образі, люті, сумі. Танцювати до закривавлення свого серця, до заціпленої нестями, до екстазу самозакланья.

Скульптор Дорн несміло шукає ліктем шляху до її танцю. Рано, Дорнику, ще рано, почекай, поки прийде той, що буде розіп'ятий для останнього танцю.

Уже шоста година. Півкруглий дах бані втягнений у стіни, над головами високо вгорі в сіро-зеленявій осінній синяві туго, як льоди в океані, просуваються пухкі кучугури хмарин. А тут, унизу, в жагучій молитовно-сласній тузі тягнеться до них мармурове тіло Краси. Розшарпанними, п'яними пасмами й клубками гойдається круг неї фіміам, прощальний, останній, ридаючий фіміам. Перисто-фарбною, скаламучено-галасливою, дзенькітливою, брязкітливою підковою оточує її стіл. Всі місця побіч господині зайняті, тільки одне вільне, тільки одне ліворуч, біля серця. І не випиті стоять біля цього місця келихи, випустивши всі бульбашки й іскорки зеленувато-срібного вина. І не випили останнього келиха вогко-хижі, буйні очі прикритої бузковим серпанком мавки. І вже часом задума на мент приколює очі до одної точки, ковтнувши галас, дзвякіт, регіт.

І раптом із-за незаймано-чистих ніг Краси з'являється золотисто-білява хвиляста голова з чорно-синіми бровами.

Очі її широко, непорозуміло розгорнені, на чітко-червоних, як накусаних устах, нерішучо-здивований усміх.

Сузанна гнучко, окрилено підводиться і, впевнено несучи грудьми наперед свою голість, вогко, сміхотливо вітає очима.

— Браво! Я думала, ви вже не прийдете.

І, присунувшись губами до смуглявого лиця золотисто-білявої голови, швидко видихає разом із духом вина:

— Хочеш інкогніто? Правда? Ніхто не знає, що ти член Каесему. Так краще? Га?

— А, все одно! Але чекай, Сузі, я думав, що застану тебе саму. Я зовсім не...

— О, нічого! Це також усі мої друзі. Ми в тісному колі по-дружньому справляємо маленьке

свято. Ходім, ходім! Па-новеї Пан Німанд, мій добрий друг, трошки запізнився через деяку невдосконаленість сучасної комунікації. Він просить вибачення й обіцяє екстрене наздогнати нас.

Галас, дзенькіт, брязкіт припорошуються легеньким шаром уваги. На Макса наводяться плями різнокольорових облич і проводжають аж до його місця, ліворуч біля господині. Ага, це той самий, колишній! Непоганий екземпляр піджидала Сузанна. Тільки, здається, панові Німандові наздоганяти не тре ба — його очі так вогко, іскристо плавають од лица до лица, губи такі червоні й усміх такий вселюбовпий, що він цілком сміливо може не тільки разом із усіма, а навіть на іпередку Вакхової колісниці їхати далі.

Макс струшує хвилястою гривою, ну, що ж, нехай і так. І так мило, втішно, чудесно Милі, бідні, п'яні труподські пики! Бідні «аристократи» — вони навіть тепер не такі вже понафарбовувані й порозмальовувані, як колись; вони такі пом'яті, ошелешені, вибиті з своєї самозакоханості, вищості, відмінності, такий одчай пробивається крізь цей веселий галас; та ще більше: вони оце самі собі прислужують. А на весь ганок, на всі сходи, на всю величезну залу один-однісінкий порт'є, який іще лишається тільки для того, щоб підібрати найкращий момент для досконального обікрадення бідної Сузі. Забере, дурненький, у неї її цяцьки, ганчірочки, камінці й утече. І ні вона, ні він не знатимуть, що він із таким самим успіхом замість її «дорогоцінностей» міг би набрати битого скла й жорстви.

Але ж Сузі яка гарна сьогодні! Ах, господи, яка ж вона пекуче, нестерпно гарна! Серце за кожним поглядом на неї з тихим криком падає в гарячу темну яму! Що сталося з нею?! І що за банкет, що за «маленьке свято» справляє вона з своїми друзями? Невже свято поховання старого?! Чи, може?...

Сузанна щось шепоче сусідові справа, скручено повернувши до Макса оголену обточену спину з пухнастим темно-бронзовим шовком волосся на шиї. Інтимно, ніжно, переконуючи, поклавши руку йому на плече, шепоче. Сусіда схилив різкий мужній профіль, не рухається, не кліпає — не вірить. Хе, і він уже, очевидно, знає трошки Сузанну! А вона десь загрозово лукаво шепоче: «Ти — милий! Чуєш: ти — милий!»

Хм, так, може, це «маленьке свято» не таке вже близьке до свята похорону?

Ну, що ж, хай і так. Хай навіть і цей чудний, дурний, тоск ний біль. І це любо, і це мило, милий навіть різкий горбоносий профіль, і Сузаннин шепіт, і самотність серед цих чужих, може, навіть ворожих до нього, порозмальовуваних людей. Бо яка може бути тепер самотність, чужість, ворожість?

Очі Максів зустрічаються з великими, непорушно ветром леними в нього очима. Щось знайоме! Ага, це ж та Мадонна, що колись тут танцювала біскаю! Яка ніжна, щось говоряча скорботність у погляді, яка чудна пильність, неодривність од його очей. Раптом од столу тихо-тихо здіймається оголена до плеча рожево-біла рука Мадонни з келихом у пальцях, повільно підносить келих до рівня очей, і голова Мадонни злегка киває йому. Макс хапає свій келих, також підносить до рівня очей і також здивовано й радісно киває. Тоді Мадонна, не зводячи з нього погляду, помалу п'є, закинувши лице назад. Але і погляд, і повільність, і скорботність кажуть, що не вино вона п'є.

— О пане Німанде! Що з вами?! Хіба вам можна?! Ах, вибачте! Ну, розуміється, за пиття до Рити можна всі скрижалі заповідей розбити на черепочки.

Макс повертає голову до Сузанни. І зразу Мадоннині величезні, скорботні очі стають такі

маленькі, бліді, невиразні. Аж дивно, аж образливо за Мадонну. І зразу знову тоскний біль струїться від лукавих, ніжно-свіжих, як шкуринка баклажана, трошки припухлих (розуміється, від кохання) уст.

— Тепер, пані радникова, все можна. Навіть...

— О! Маєте дозвіл? Може, навіть попозуєте панові Дорнові? Він хоче зліпити вашу голову. Вона йому дуже вподобалася. Сподіваюсь, ім'я Дорна навіть вам відоме?

Ах, он це хто! Скульптор Дорн. Той самий скульптор, через якого не полетіла Сузанна на Гімалаї. Король скульптурного портрета, як же не знати!

Макс із веселим боєм нахилиє голову: розуміється, славне ім'я Дорна навіть йому відоме. І, розуміється, він з охотою попозує, якщо тільки матиме для цього час. Але...

— «Але»?! О пане Максе, ви повинні попозувати! Я вас дуже прошу. Ну, ради нашої дружби! Га?

І навіть смішок розтає від чудних гарячих іскорок болю у вогких очах телиці.

— Та навіщо, власне, вам, щоб пан Дорн..

— Ну, мені це треба! Дуже треба. Я обіцяла панові Дорнові, я хочу йому зробити приємність. Я його так запевняла, що ви згодитесь, що ви — мій друг.

Ага, вона запевняла його, що Макс тільки друг, що Макс навіть згодиться позувати її коханому. І коли згодиться, то це буде найкращий доказ її запевнення.

Оце дійсно справжній, остаточний, безсумнівний кінець. Оце є справжнє «навіки». Коли в очах таке благання, таке жадне, шукаюче чекання, то тут сумнівів уже ніяких не може бути. Ні сумнівів, ні захованих надій. Голо, чисто, як у пісковій тоскній пустелі.

— Хм Я, розуміється, з великою охотою Але який такий особливий інтерес може бути для пана Дорна в моїй голові?

Великий інтерес! Величезний, надзвичайний! І для пана Дорна, і для мене. Ну, уявіть собі, що я обіцяла йому вашу голову. Мушу ж я виконати свою обіцянку? Ні!

Натяк на Соломею? Чи просто вирвалась така подібність?

— Він вам такий близький? Але сили дивитися в очі вже не вистачає Сузанна прикушує нижню губу ага, проклятий, любий, болючий, ага!

— На це питання дозвольте, друже, поки що вам не відповідати. Ви виконаєте моє прохання без пояснень? Добре?

Макс не підводить очей, мовчить і все перевертає на столі то на один бік, то на другий срібний ніж із тонкою різьбою на держалні. «Бея ніяких пояснень». Та й справді, навіщо якісь пояснення, коли й без них усе ясно. Ясно, що кінець. Ясно, що біль страшенно тисне на плечі, на груди, що дихати трудно. Ясно, що треба за всяку ціну не показати цього болю.

Ні, не тільки не показати, а викинути його, струсити його з плечей, з грудей, з дихання. Дихнути на всі груди, вільно, легко, просторо, як ще півгодини тому дихалось. Бо що сталося?! Хіба там, за стінами цього храму, не було простору, волі, п'яної, сонячної, щасливої легкості? Що значить перед тою величчю цей крихітний «храм» із п'яними, бідними, в агонії людьми, з

цими маріонетками, що так довго мали себе за надприродні істоти й що тепер уперше починають передчувати гірку дійсність. А з них же перші є — «меценатка» Сузанна й її «велетень», «король», «геній» — пан Дорн І чи не підле свинство, не сором, не ганьба забути це все, піддатися тру-поїдським настроям! Кінець!

Ну так що? Хіба ж його вже не було? Хіба ж уже не було сказано «навіки»?

— Пане Максе, я ж чекаю відповіді.

Пан Макс швидко підводить голову.

— Ах, вибачте, ради бога! Я міркував, як мені викроїти час.

— Так ви згодні?!

— Та, розуміється, згоден! З охотою, з приємністю! Чому ж би мені не згодитися, коли це всім нам тільки приємність, а мені ще й честь?

Вона ще не вірить, ще вишукує в нього на лиці правди, ще навіть не радіє, аж хмуриться.

— Та, їй-богу, Сузанно, згоден! От тільки коли саме? Це вдень, розуміється? А скільки часу? Годину на день досить!

Сузанна раптом ясніє, — повірила нарешті!

Сузанна ясніє: ага, милий Масі взяв себе в руки, йому цілком «байдуже», він дає їй свою голову, щоб вона піднесла її Дорнові, він навіть свою скажену амбіцію віддає їй. З амбіції дає на пониження амбіцію. А добре володіє собою, браво! Але нехай, нехай іще трошки почекає— чи стане в нього далі цієї буйно-веселої байдужості?

— Ну, спасибі. Максе! Я страшенно рада. Вибачте, я не можу, я зараз скажу Дорнові.

Дорн балакає з своєю сусідкою — він усією спиною десь прислухався до їхньої розмови. Ну, й нехай собі, що йому, Максові, до спини Дорнів, Сузанн і всіх оцих нещасних конаючих людей?

І знову погляд, опукою перекочуючись із обличчя на обличчя, впадає, як у ямки, у двоє великих, темних, питально-пильних очей Мадонни. Впадає й не може вже викотитись. І від того, що не може вже викотитись, що очі невідривне всмоктують його, що в лиці тужне здивування, навіть хмарна грізність, у грудях поверх болю пробігає хвильками чудний холодок.

І вмить якийсь голос, рух облич, затихання гомону. Ямки випускають погляд, і Макс перекочує його вбік на кінець підкови. Там стоїть і витирає хусткою чоло істота, дечим подібна до людини, але явно жаб'ячого походження. Біле, кругле, широке, зовсім жаб'яче черево, зелені, короткі й товсті лапки, ніякої шиї; широченні щелепи з тонкими жаб'ячими устами й вузьке, лисе чоло. А з потилиці й біля щелеп чорне. Люди-носхожа істота крутить головою, жажливо витираючи піт: вона не хоче сідати, вона хоче говорити — надзвичайні події! Хіба що склянку холодного, як кров поетки Круг, вина Надзвичайні події!

До істоти зараз же простягаються руки з келихами вина, і всі пильно, нетерпляче слідкують, як зелена лапка перевертає в щелепи склянку й вино ллється в біле широке черево.

— Дякую! Годії Дякую! Панове! Надзвичайні події! Насамперед дозвольте донести вам, що більше ми не дістанемо цього чудесного нектару, подібного до крові славнозвісної поетки Круг:

по всьому місту йде саме розгром складів вина, магазинів, ресторанів, льохів і так далі й так далі.

— Та що ви кажете?!

— Ах, жах який!

— Хто громить? Хто?

— Сонцеїсти, жінки! Хмари, міриади, сонмища жінок. Гарненьких нема між ними, заспокойтесь, mes-dames. Не бачив ні одної. Все—негарні. Картини, я вам скажу, мої панове, варті уваги «Товариства світового фільму» (коли б тільки дев'ять десятих службовців і робітників не «пішло на траву»). Викочують бочки на вулиці, розбивають, галасують, справляють танець чистісіньких канібалів.

В одному кварталі позатоплювали цілі вулиці, порозбивач ши в льохах складу Гомнера всі його гігантські бочки з вином При мені витягли двох алкоголіків, що з риданням кинулися сторч головою в море вина. Герої! Чесні душі! Вони не могли пережити цієї ганьби, цього сонцеїстського баб'ячого вандалізму Ради бога, швидше мені ще склянку! Я мушу відчути, що я ще живу, що я ще людина.

Макс прикушує на губі сміх: голубчики милі, якою тривогою загули творчі аристократичні голоси — не храм краси, а чисто тобі вулик, повний непокійного дзижчання трутнів. Бо, де ж пак, на улюбленого бога їхньої творчості зроблено такий недікатний виступ.

Людиносхожа істота нашвидку витирає жаб'ячий рот зеленою хустиною й хапливо засуває її кудись під зелену пахву.

— Але, панове! Це тільки невинна забавка в порівнянні з тим, що починає діятися. Невинна забавка, я вам кажу! Чуєте?

Гул одразу влягається, прибитий непорозумінням, як порох вулиці раптовим дощем: невинна забавка?! Оце так! Що ж там може серйозніше діятись?!

— Діються грандіозні події, мої дорогі колеги. Насамперед, коли ви мені запропонуєте поручитися моєю головою, що ваші помешкання в цей мент належать іще вам, я цього не зроблю, я ще хочу поносити на світі свою бідну голову.

Стає зовсім тихо. Помешкання? Ручитися головою!

— Слухайте, Вінкельмане! Ви часом не викупалися в морі Гомперса? При чому тут наші помешкання?!

Вінкельман бере ще один келих і виливає його в своє біле кругле черево. Він не спішить відповідати — розгадка раз-у-раз має тим більший ефект, чим довше до неї рвуться.

— Не тільки, мої панове, ваші помешкання, але ваші сукні, білизна, одежа, картини, килими, персні, брильянти.

— Вінкельмане, ви п'яні!

— Панове! За невдалий жарт засудити Вінкельмана на порцію сонячного хліба!

— Чекайте, чекайте, панове, тут щось є! Вінкельмане, ви чудесний, знаменитий,

позаконкурентційний комедійний артист, це відомо Європі, Америці й Африці. Ваші лаври всім нам дають спокійно спати, бо вони спочивають на гідній голові. Але дайте ж і нам спокійно спочити тут, у цьому милому куточку, від усяких подій. Кажіть просто й ясно, що там діється, і не топіть нашого настрою в морях Гомперса та інших невинних забавках. Дуже вас просимо, Вінкельмане!

Вінкельман глибоко зітхає й приплющує маленькі дукаті очі.

— Дорогі мої спокійні конкуренти моїх бідних лаврів! Скажу вам так: коли б моє помешкання було в Берліні, я тепер, в оцю хвилину, не мав би щастя бути тут із вами. Я стояв би на порозі моєї хати з револьвером у руках. На жаль, моє помешкання в Гамбурзі. Коли я туди прилечу, то хтось інший зустрине мене з револьвером у руках. Тому я тут, мої панове! Ясно? Ні? Добре. В такому разі, панове, скажу ясніше: наш прекрасний пролетаріат, почувавши себе паном становища, хоче жити відповідно до свого стану, цебто в палацах. Через те він вибирає найкращі будинки, привозить у колісочках своїх нащадків і оселяється, як у себе дома. Тількино я мав приємність рятувати одного мого хорошого приятеля від такої навали синів сонця. До його вілли з'явилось декілька родин робітників із його власної фабрики й заявили, що вони хочуть жити в палаці так само, як живе хазяїн, що цей палац, мовляв, збудований за гроші, зароблені ними, а через те вони мають цілковите право мешкати в ньому. Вони, правда, були «справедливі»: в палаці двадцять шість покоїв, вони лишили фабрикантові три, а собі взяли решту — двадцять три.

У храмі вибухає безладний, бурний, розкудовчений вихор голосів:

— Яке нахабство!

— Але ж це грабіж, розбій!

— Це неможливо! Та що ж це таке?!

— А що ж поліція?

— Ах, яка там тепер поліція!

— Панове, так що ж це діється?!

— Ну, і що ж? І що? Врятували?

— Ви покликали поліцію? Вінкельман загадково посміхається.

— Поліцію? Ви знаєте, панове, що найпотішніше в цій милій забавці номер два синів сонця те, що в найближчому відділі в поліції ми знайшли тільки двох урядовців, які зайняті були розбиванням урядової каси. Поліції, панове, вже немає, або ж вона вже разом із синами сонця вдирається до наших помешкань (якщо не зайнята розбиванням урядових кас).

— Чекайте! Так це ж... це ж. Панове, так що ж це таке виходить? А що ж уряд? Що знаменитий Каесем? Звертались туди?

На тонких, як у глині тупим ножом прорізаних устах Вінкельмана знову розтягуються загадковий усміх.

— Каесем! Це іакож досигь пікантний номер Ці люди випустили з зоологічного саду вовків і тепер хочуть їх прокламаціями загнати назад. Вони обіцяють звернутися з відозвою до

пролетаріату не робити самовільних, неорганізованих учинків. Вони, мовляв, виробляють план і за тим планом пороздають наші помешкання, сорочки, черевики, пальта, щітки, зубо-шпички. Я думаю, панове, що ми можемо цілком заспокоїтися від цього мудрого вирішення Правда?

Сузанна раптом озирається до Макса й мовчки, без посмішки, без насмішкуватої лукавої вогкості дивиться йому просто в очі.

— Ну, що ж? Нова ера? Ви задоволені?

Макс грається ножем, а в очах граються п'яні сміхотливі іскорки.

— Задоволений. Мого палацу ніхто не займе. Сузанна круто повертає до нього матово обточену спину. А в храмі гасає вихор голосів, рук, облич, криків. Дами шукають по гротах свої капелюхи, рукавички — вони мусять летіти додому, ставати з револьвером у руках на порозі своїх помешкань. Мужчини то грізно вимахують кулаками, то розгублено хапають один одного за одвороти шовкових смокінгів і домагаються відповіді: що ж це діється?! Адже ж учора ще нічого такого не було чути. Може, це тільки Вінкельманове прибільшення? Може, два три вибрики якихсь шалапутів?

Фіміам перед Красою теж гасає безладними клубками ю в один бік, то в другий. Тільки сама Краса стоїть у тій самій жагучій, чистій непорушності, чужа й далека цим живим пороз'ятрюваним тілам.

Вінкельмана шарпають, смикають, вимагають відповіді, грізно наступають на нього. Вінкельман нарешті виривається й стрибає на стілець.

— Та дайте ж, панове, слово сказати! Що за чорт такий! Ви на мене так напали, наче я самий організатор цього переселення синів сонця Я зовсім не кажу, що це охопило вже весь Берлін. Ваші помешкання ще цілі, цілі, цілі! Заспокойтеся! Було кілька випадків! Я вам більше скажу... Тихо, панове! Послухайте!.. Прошу, тихо! . Я вам більше скажу: в Каесемі товпляться десятків зо три власників розгромлених за сьогодні магазинів Пролетаріат одбирає в буржуазії зроблені ним товари Найкращі магазини вщент розграбовано. І Каесем так само обіцяє видати відозву. Отже ж, не хвилюй? ся й не...

— Вінкельмане, не час для жартів!

— Ні, панове, якраз час для жарив. Прошу трошки уваги. Прошу, кажу, уваги! Панове, оповіщаю вам, що ху-іко ми будемо навіть дуже весело жартувати! Чуєте? З найповніших джерел годину тому я довідався, що через тиждень Берлін, Німеччина, Франція, Англія, — одне слово, вся Європа буде окупована Союзом Східних Держав. Договір уже підписали всі уряди. Мільйонова повітряна армія Союзу Східних Держав, озброєна газовою й променевою артилерією, стоїть напоготові.

В храмі залягає на якийсь мент тиша, ошелешення І раптом десь із кутка, з-за лопухів, чітко лунає грізний хрипкий голос:

— Це знову жарт, Вінкельмане?!

Людиносхожа постать швидко повертає щелепасте, з крихітними гудзиками очей лице в бік голосу й урочисто підносить догори зелену лапу.

— Присягаюсь моїм гонораром у «Світовому Фільмі» — найсерйозніша правда! Через тиждень, повторюю, ми будемо мати честь вітати жовто-чорних гостей у нашому божевільному Берліні.

— Чому ж через тиждень?

Подібне до людського обличчя живо повертається й на цей голос:

— Тому, що через тиждень увесь наш сонячний пролетаріат із його Каесемом можна буде взяти голими руками. Через тиждень не знайдеться десятка людей, здатних до оборони й організації. Розумієте? Через це, мої панове, ми навіть не повинні б дуже боронитися, коли нас грабують, бо це тільки прискорює процес розкладу. Але, звичайно, не всі ми здатні на героїзм.

У храмі вже оживає гомін, нерішучий, непевний, з нотками полегшення, несмілої радості, стриманого захвату, але й боязкого сумніву. Це занадто велике щастя, щоб у нього можна було так одразу повірити. Чи не фантазія це? Чи не витвір мрійного відчаю? Адже цілком вияснилося, що Союз Східних Держав рішуче відмовився від цієї пропозиції, боячись зарази. Навпаки, в нього тепер усі силкування напрямлені до того, щоб ізолювати себе якнайщільніше від Заходу й винищити в собі ті мікроби хвороби, що занесені туди Інараком і Каесемом.

Вінкельман рішуче, радісно водить над головами рукою так, наче розмітає на всі боки всі ці міркування.

— Неправильно! Дійсно, раз був Союз одмовився Але тепер він мусить, розумієте ви, мусить виступити. Саме, рятуючи себе, він мусить урятувати нас. Бо коли на Заході буде панувати ця хвороба, то ясно, що і Схід раніш чи пізніш теж заразиться. Наївно думати, що можна ізолювати одну половину планети від другої, так щоб не було ніякого стику. Отже, краще раніше захопити в нас хворобу, ніж пізніше. Випекти її, випалити, видушити вогнем, газом, промінням.

Тут Сузанна раптом підносить руку й дзвінко кидає поверх голів:

— Панове! Я пропоную дальші балачки на цю тему припинити.

Всі очі здивовано, непорозуміло, злякано повертаються до суворо підведеної гарної голови в касці темно-бронзової зачіски.

Макс спочатку теж здивовано підсуває чорно-сині брови на чоло, але зараз же закидає голову назад і стріляє лукавими іскрами до потемнілих високих хмар у стелі храму.

— Чому припинити? Чому?

Прекрасна, матово-молочна точена спина Сузі така непорушна, що Максові хочеться із сміхом встати й обняти її. Ця мила, бідна спина вагається.

— Тому, що я не можу поручитися за те, що сказане в мо-йому домі не стане сьогодні ж відоме Каесемові.

Вінкельман швидко й радісно махає зеленими лапами, неначе видряпується з води на крутий берег.

— Та, будь ласка, пані радникова, будь ласка! Каесемові вже відомо, не турбуйтеся. Вже відомо. Але в тому й є найкращий жарт, що він нічого не може й не зможе зробити проти цього. Він — безсилий, як новонароджене кошеня. В цьому й є вся пікантність, мої панове! І хай він знає, що його першого порозстрілюють і винищать, він нічого не може зробити, щоб zorganizувати оборону. Трагікомедія, мої панове!

Макс скоса зиркає на сусідів: хе, радість нарешті прориває всі гатки сумнівів і бурним потоком

підхоплює бідні понапо-лохувані вибрані душі геніїв. Але яка ж жагуча, палка радість: у першу чергу порострілювати Каесем! У першу чергу!

Ні, мало — не порозстрілювати, а повивішувати живими на ліхтарях цих мерзотників, злодіїв, душогубів, негідників, катів, людоїдів. Ні, ще мало — зробити величезне багаття з апаратів Сонячної машини й на малому вогні палити їх!

Макс підходить до Сузанниної спини, нахилиється до неї так, що чує лицем тепло її тіла, і тихо шепоче:

— Яв страшенному захваті, Сузі!

Спина й голова, непомітно здригнувшись, швііт.ко повертаються до нього. О, тепер уже зовсім інший воюнь) цих величезних очах, вогонь багаття.

— Яв надзвичайному захваїі! Тільки тепер я бачу справжню геніальність, широчінь, великість творчих душ! Який святий вогонь палає на цих великих обличчях! Ям великі ідеї— запалили їх! Знаменито!

— Пане... Німанде! Я радила б вам краще якомога швидше вийти з цієї зали.

— Чого?!

— Пане Німанде! Я не маю ніякого бажання бачити людину, яка колись була мені.. мила, розшарпаною на шматки в моїй хаті. Ідіть собі швидше. Я думаю, що вас упізнали, я бачила погляди, які на вас увесь час кидали. Ви поводитись занадто демонстративно й одмінно від поведінки всіх. Я вам настійно кажу: швидше й непомітно піти собі геть.

Макс стріпує головою, вирівнюється, розминає широкі плечі, поводить ними так, наче має зараз витримати на них цілу юрбу геніїв, і п'яно розгортає м'ясисті подвійні губи.

— Навіть непомітно?! Невже так страшно?! Сузаннині уста зовсім не подібні до колишніх, ах, зовсім не лукаво-сміхотливі. Сузині це уста — вони сухі, жорсткі, чужі-чужі.

— Максе! Коли ти покладаєшся на мою оборону, то ти помиляєшся навіть авторитет господині дому не може нічого вдіяти там, де палахкотить полум'я справедливої ненависті. Єдине, чого я мала б добитися, — це щоб тебе було викинуто з; дверей дому на вулицю. Але сподіваюсь, ти не...

Що далі мала сказати мила Сузі, Макс не знає. Він стріпує ще раз головою так, що пасмо хвилястого чуба спадає на чоло, і легко стрибає на стілець.

— Панове геніііі!

Ха, як слухняно й чуло реагують вищі істоти!

— Дозвольте подати вам маленьку пораду. Не дуже захоплюйтеся творчою фантазією пана Вінкельмана. Все, що він тут говорив про армії Союзу Держав Сходу, — тільки мрія.

Голови здивовано презираються— що каже цей. . добродій? Хто він, власне?

Пай Вінкельман із другого стільця гнівно викочує гудзики очей.

— На якій підставі ви маєте сміливість давати ваші поради? Макс примружує очі.

— На підставі найдокладніших фактичних даних, пане добродію. Не «джерел» і чуток, а радіотелеграфічних сьогоднішніх звідомлень Каесему Північної Африки. Союз Східних Держав на порозі свого розкладу. Армії поспіхом розпускають. Серед урядів паніка «Хороба» вже в Африці й Азії, мої любі панове!

— Та звідки ви все це знаєте, чорт забирай?! Макс весело-недбало й лукаво примружує очі.

— Я член Каесему Німеччини, мої панове.

Сузанна швидко машинально підсувається ближче до стільця Макса й злегка виставляє руку, наперед готова спиняти скажені хвилі тіл.

Але диво: ні хвиль, ні скаженості немає. Навпаки, раптове still. А серед притишення — вражені широкі очі, шелест здивування, ошелешення, цікавості, страху.

Сузанна бачить, як із-за голів випинаються інші голови, як деякі тихенько підсуваються ближче, як у деяких очах уже з'являється ласкавенька м'якість поштивості.

І ще бачить Сузанна, як Вінкельман непомітно злізає з стільця, а Макс, навпаки, зручніше вмощує ноги, з п'яним нахабним викликом мружачи сині вії.

— Так, мої панове, я член Каесему. І на цій підставі я мушу вас розчарувати, мабуть, чорножовтим гостям не доведеться робити багаття з Сонячної машини, а нам висіти на ліхтарях Берліна. Ех, панове! Чого ви так порознервовувалися? Що сталося? Помешкання ваші забирають? Ганчірки? Щіточки до зубів? Ах ви, генії, широкі, творчі натури! Та як ви не бачите, що всі ваші помешкання, ганчірки, всі навіть храми й палаци є крихітне, мізерне зернятчко піску перед тим, що має бути?!

По головах пробігає вітрець руху и гомін здивованого обурення: яке право має цей добродій говорити таким тоном тут? Але добродій, видно, справді має право — він іще певніше й п'яніше задирає голову, змахує рукою.

— Ну, що таке цей храм? Ну, хай його займуть оті «кретини» й «грабіжники», як ви кажете. Та через рік-два вся земля буде забудована тільки храмами й палацами! Ганчірки? Та все людство буде вдягнене в шовки, в найдорожчі, найкращі тканини. Мистецтво? Та як ви, якраз ви, люди мистецтва, поезії, творчості, як в и но відчуваєте, не розумієте, що саме для вас найширше поле розчиняє Сонячна машина? Саме для вас, для творчості, для краси Для Vdc же розгортаються велетенські сцени, грандіозні аудиторії, вам дають мільйони слухачів, глядачів, співробітників. Людство ж, мої бідні ви поети, визволяється від влади нижчого, матеріального, звільняє духові сили, випускає замкнених по каторгах праці. Сотні тисяч поетів-творців уступає в добу творчості. Як ви цього не розумієте?! І як, як ви можете оступатися за інтереси тих, то тримають його по каторгах праці, і хотіти вішати й палити на вогні тих, що хочуть вічної, всесвітньої творчості! Якого чорта ви всіма віками й в усіх епохах стояли на боці тих, що спиняли дух людства до визволу? Га? Та ви ж якраз повинні були найкраще розуміти, наприклад, усю велич і красу соціалізму. А ви що? Ви раз у раз висміювали нас, ви глузували з нас, побивали камінням і оспівували чесноти тих, хто вдавав Велику Красу і Творчість. Вам добре платили за це? Ганчірками, палацами, винами, брильянтами? І ви готові тепер повидушувати мільйони тих, що були в каторгах, за те, що вони хочуть жити теж не в ямах, не в бруді, не в струпах, а подібно вам? От так ви розумієте творчість?

Ах, голубчики ви мої! Та плюньте ви на свої зубошпички! Пороззувайте ваші душі! Пороздягайте ви к чорту ваші ганчірки! Та ходім разом працювати. Працювати над тою красою, якій ви ніби служите Ходімте творити, панове творці! Ви радієте, що в Каесемі мало сил? Що ми

не можемо захопити всієї величезної стихії, яка виривається з старих форм? Та плакати вам, саме вам, панове, треба! Та треба бігти до нас, треба всю свою науку, вміння, розум, енергію, красу — все-все прикласти, щоб направити стихію Гей, панове, кажу вам. плюньте на свої старі ганчірки! Приймайте сонячний хліб і хо-дімте на сонячну велику роботу! Га? Згода?

Жовто-білява гриваста голова з смуглявим п'яним лицем, з темним рум'янцем, з розхристаними очима, з буйним червоним усміхом у чеканні застигає над піднесеними до неї обличчями. І раптом живо повертається до правого краю підкови-столу, звідки лопотить бурхливий частий плескіт двох біло-рожевих оголених ручок. Звідти з мокрим захватом, з бурною відданістю проміняться в нього величезні, вже не скорботні, вже не питайні очі Мадонни. О, люба, чудесна, прекрасна!

І цей плескіт розриває шкурунку замішання — з-під неї вириваються з різних кінців аплодисменти, крики, вигуки, запитання. Здіймається знову вихор голосів. Вони схоплюються одні за одними, борються, гризуться, розриваються й знову сплітаються з другими:

— Каесем має рацію!

— Не має рації!

— Армія Сходу!

— Ніякої армії! Геть усякі армії!

— Хаос! Руїна! Варварство юрби!

— Слава юрбі! Слава хаосові! З хаосу вийшов світ!

І раптом паї усіма голосами металічне, рівно, дивно-спокійно ляскає лвідкись од входу храму голос Сузанни:

— Панове! Прошу тиші на одну хвилину!

Занадіо спокійний, занадто рівний цей голос серед клекітливих, пінистих голосів. І тому з шипінням, як хвиля од берега, спливає галас:

— Панове! Мені донесено, що в сусідній віллі банда грабіжників убила власника вілли, його стару матір і двох синів. Тепер там іде розгром і грабіж. Ви можете чути крики звідси, коли вийдете на терасу дому. Я раджу всім, у кого дома лишився хтось близький, поспішати додому.

Голос спокійно замовкає. Велично закам'яніла голова Сузанни повертається і, не хапаючись, випливає з храму, як артистка із сцени за куліси.

І знову вихор, але дикий, жажний, сліпий. Він кидає тілами, жене їх через стільці, через скелі, ґрати, квіти до дверей, гримить зваленим на мармур підлоги посудом, видушує істеричн» крики, миготить смертельно блідими обличчями.

Макс плигає на землю і, розриваючи руками скорчені, збиті жахом тіла, видирається з храму.

На сходах в істериці б'ється напівголе ніжно біле жіноче тіло, задерев'яніло розкинувши ноги й боком ізсуваючись униз. Через нього стрибають ноги мужчин у шовкових модних штанях із мереживом на кінцях.

Небо темно-сіре. Колючою мрячкою поспішає дощ. З-за дерев !парку чується важкий ритмічний

гупаючий іуркіт, потім одразу брязкіт і гомін рвякаючих радісних голосів. А побіч них — виючі передсмертні зойки.

Макс вибігає на вулицю, біжить ліворуч, розпихає спини цікавих. Але щодалі, то цих спин щораз більше, густіше, непролазніше. І це вже не цікавих спини, це вже не мовчазні, хмурі, скупчені страхом обличчя, а блискаючі п'яним простором очі, роти, пороздирані мстивим сміхом, вузлуваті руки, зарослі груди. Це вже гудучий, грізний, невпинний розлив.

І це ж — квартал магнатів і королів!

Макс зупиняється й нарешті озирається — але куди ж тут шукати рук, що взяли б спинити цю повідь!

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Ліктя безвільно, байдужими вихилясами опадає з мокрих дерев. Сонце мокро блищить на дахах містечка, на закурених шибках фабрики сонячного скла. По горах меланхолійно блукають отари сивих хмарин, залягаючи по межигір'ях.

Доктор Рудольф навмисне не поспішає з лісу додому, щоб напевно вже застати звістку з Берліна.

Не може ж бути, щоб одправлений, навантажений два дні тому потяг був останній! Не може бути, щоб Каесем лишив його тут із усім персоналом, інженерами, службовцями, з жінками їхніми. Хай не роблять йому ніякої зустрічі, але на можливість вернутися додому він, здається, заслужив.

І чому має припинитися залізничий рух? Чому немає повітряного? Чому не працює ніякий ні телеграф, ні телефон? Що там діється? Чому так невиразно, заплутано, ніяково відповідали останніми днями на запитання звідси?

Доктор Рудольф ізнизує плечима й шкандибає до лабораторії. Фабрика стоїть. На подвір'ї у вагонах чекає відправки сонячне скло. В величезних майстернях також купами лежить воно навіть не підраховане: Німеччина переповнена ним.

Порожньо, тихо, смутно тут. А ще ж позавчора стояв веселий завзятий гуркіт праці. Палали печі, совались велетенські руки-корита з переділами, з яких так рівно, точно, як краплини з ринв, випадали готові жовто-червоні стекла.

В лабораторії нетерпляча, досадлива тоскність. З Берліна нічого.. Всі низують плечима, і всім ніяково за нього, Рудольфа Штора Ну, хай до них не увага, але до нього все ж таки можна б і не такими вже бути. Доктор Рудольф крутить головою.

— Ні, панове, там щось сталося. Щось несподіване й раптове. Я не можу чекати. Третій день ніякого сполучення. Ми відрізані від усього світу. Коли хочете, лишайтесь дождати, а я полечу до Берліна. Майстер Кін пропонує мені свою машину. Я зараз же, сьогодні ж сповіщу вас.

Правда, вже нерано, але майстер Кін береться до присмерків бути вже в Берліні.

Літачок — старенький моторовий — по старечому, з крєктінням і шипінням із розгону підноситься вгору. Гори, димарі, фабрики, іржаво-червоні дахи містечка гойдаються й пливуть назад, під аероплан. А потім, погойдуючись, пропливають унизу такі знайомі сільські гірські хатинки, кози, корови з дзвіночками та брязкальцями. В лице поколює порох дощу, вітер

гостро голить щоки.

Нічого злого не могло статись у Берліні!

Сонце то визирне з синюватої набухлої хмари, то сховається, як мати, що грається в піжмурки з своєю дитиною-землею. По дорозі зустрічаються люди з торбами на спинах — по формі видно, з Сонячними машинами.

Ні, ні, нічого злого не могло статись у Берліні. Окупація Союзу Східних Держав? Не може бути. А як і так, то що ж, ненадовго. Адже ж Сонячна машина — найдужча гармата, як пише любий Макс.

Вечір помаленьку запинає землю сірою полою низини гір — Мати спати йде. Але спина майстра Кіна такою певною, масивною, волохато-футеральною купою випинається попереду на тлі безмежного неба, що сумніватися нема чого: на вечір літак буде в Берліні.

І раптом залізне тіло машини струшується несподіваним корчем. Доктор Рудольф машинально хапається за поруччя сидіння, а товстелезна рука майстра Кіна швидко перестрибує трошки вгору на блискуче держальце й сильно крутить його вбік. Але залізнокрилате тіло знову здригається, потім починає стрибати вправо, вліво, вгору, сказано, корчево пручається, рветься, лютує. Спина майстра Кіна неспокійно, розгублено совається то в один бік, то в другий. Дихання мотора — нерівне, задихане, передсмертне.

І вмить настає моторозна мертва тиша. Голова майстра Кіна озирається, синювато-бліде лице хоче сказати щось, крикнути, але не встигає і зараз же швидко відвертається: апарат прожогом, нахилившись носом униз, летить до землі. Доктор Рудольф чує тільки, як його пронизує дика, кричуща тоскність, як голова його нахилиється щораз нижче й нижче, а в очі стрімголов летить темно-зелена маса землі. І все зникає.

І знову все з'являється. З'являється через те, що в лице гостро, холодно коле дощ. Доктор Рудольф розплющує очі: вгорі — темносукняні купи хмар, збоку — задерте догори крило літака, за літаком — височенна похила стіна лісу. Доктор Рудольф хоче підвестися, але чує в коліні такий ріжучий біль, що мимоволі скрикує й іриіадає до землі, як ховаючись од кулі. Вся нога щемить ниючим, крутячим болем, і по тілу проходить мороз од самої думки про той біль, що тільки по був.

Зломив удруге ногу? Перервав сухожилок? Доктор Рудольф лежить і не сміє рухнутись, щоб обмацати ногу. Його починає невідомо від чого трусити, як у пропасниці Він рішуче повертає ногу й згинає її. Але біль із такою силою ріже в мозок, що доктор Рудольф почуває, як м'якнуть йому руки й ноги і душна млосність хилить його на землю.

І знову доктор Рудольф розплющує очі й здивовано озирається він в якійсь хатинці з косою стелею, спущеною до вікна. На столі горить маленька старовинна лампочка. Ліжко просте, білизна груба, селянська. В лівій нозі не чути болю, але, коли він хоче нею поворухнути, біль з'являється, а з ним почування якоїсь ваги й занадтої теплоти на нозі. Він обмацує й розуміє нога забандажована. Ким? Коли?

Нікого не чути. Знову починає трусити від болю. Як це ні до чого й нудно!

Знову прокидається доктор Рудольф і знову дивується: у віконечко сіється сіре нераннє світло дня. А трусити не перестає, і млосність огидними холодно пітними хвилями переливається, як болото, у грудях. Це не гарячка, а щось гірше.

Потім знову на столі з'являється жовтеньке світлечко лампи. З'являються якісь обличчя, кивають йому, говорять неприємними голосами, від яких рвучко відгукується у вухах. Балакають про похорон майстра Кіна, але докторові Рудольфові від цих слів тільки гупає у вуха. Потім хтось скидає ковдру з нього й обережно, але певними рухами обмацує ногу, пообкладувану дощечками й пухло обмотану, чужу, огидну, ворожу ногу, від якої починає трусити.

— Нічого-нічого, пане добродію, невеличка катавасія. Тижнів три-чотири доведеться пролежати й тоді можна вдруге бити А що поганенько вам, нічого — струс. Хорому б, пане Кравтурсте, слід би давати сонячного хліба. Це дуже помагає.

Цей чоловік говорить про сонячний хліб так, наче він його вже років десять уживає в своїй медичній практиці.

Якийсь хрипливатий, заморожений голос справедливо завважує, що хорий навряд чи може сам скрутити собі хліба, а ніхто інший не може ж зробити йому.

— Хм, так, рація. Шкода, пане добродію, що наш славетний Рудольф Штор винайшов цю Машину з таким обмеженням Доведеться вас через те молоком годувати, на старий режим переводити. Немає ради Пане Кравтурсте, у вас тепер із молока можна купіль дочкам робити. Так ви хорого заливайте ним. Просто заливайте. Ну, скоро навідаюсь іще. До побачення! Лежіть, не рухайтесь і молочко попивайте. Ви сонячний хліб уже вживали? Ну, до молока все ж таки легше знов вертатися, ніж до м'яса. Нічого, все буде добре, навіть нога вам лишиться.

Доктор Рудольф почуває, як на лиці йому виступає дурна, непотрібна, чужа посмішка й чийсь губи в нього кажуть:

— Спасибі, пане докторе.

— Нічого, нічого Лежіть собі! До побачення!

І доктор Рудольф лежить собі й попиває молочко, вернувшись до «старого режиму». От тобі й переліт! Бідний, милий майстер Кін! От тобі і зустріч, і Сонячна машина, і обожнювання, і нова ера, і перемога над тою, що там десь, у лабораторії, кається й жде на нього. Там, може, іде люта боротьба, там, може, будується новий світ, там, може, справді, ставлять триумфальні ворота для його в'їзду (через те, може, для більшого сюрпризу й не прислали ні потяга, ні літаків за ним і дивно мовчали). Бідний, бідний майстер Кін! А він тут, у сільській хаті, лежить із забандажованою ногою, безсилий, безпорадний, повернений на «старий режим». Що це — глум якихось таємних сил! Його, Рудольфа Штора, винахідника Сонячної машини — на молоко?! Але краще вже молоко, ніж млосне тремтіння. І доктор Рудольф слухняно й з огидою п'є молоко, яким щедро заливає його родина Кравтурстів — батько, дочка Емма й син Отго. Вони з великою охотою це роблять — однак по ж молоко виливати треба або не доїти корів. Але и те сказати, нащи їх тепер не то що доїти, а взагалі тримати! А нащо поле мати? А кози на якого біса? Хіба що на шкіру?

Взагалі в Кравтурстів маса всяких клопотів із ліквідацією «старого режиму». День у день виникає раптом те саме питання: чекай, а навіщо це тепер? Рудий, із фіалковими щоками й хитрими очима Кравтурст збитий із пантелику: ні хитрувати, ні викручуватись, ні відгризатись од цупких лап життя вже не треба А що ж треба? І чи це надовго? А он, кажуть, негри з китаїцями будуть Сонячну машину в людей віднімати.

Вони охоче заливають хорого не тільки молоком, але й розмовами, запитаннями, жалями одне на одного. Часто вони сваряться десь унизу, і доктор Рудольф чує, як старий Кравтурст за

щось лає Сонячну машину й Емму. А Емма з незалежним виглядом гупає ногами по дерев'яних сходах, ідучи до своєї кімнати, і раптом згори вниз одгризається до батька:

— Ова! Ова!

— Оі я тебе оввакну! От я тобі покажу «нові порядки». Щоб ти не сміла мені й ногою з хати виступити! Чуєш там!

— Ова! І сьогодні піду, і завтра, і коли схочу.

— Ану, спробуй, спробуй!

— Оі і спробую! От злякалась. Ото! Що це вам, старі порядки? Візьму собі свою Машину та й піду геть од вас. І що ви мені зробите? От двоє, троє, десятеро собі коханців мати му — що я, боюсь когось? Чи хто за моїх дітей журитись буде? Сама пожурюсь. Машину покрутила — і нікого не потребую. Ото, тепер не ті порядки, тату Нема чого Сидіть отам, та їжте з богом сонячний хліб, та спіть на здоров'я, коли старі. А я молода і молодого й хочу. От вам і все!

І, затупавши ногами так, що склянка на столі цокає об глечик, Емма весело мугиче в себе в кімнаті біскаю, тупчнться, одягається, прибирається. На хвилинку вона вбігає до хати до Рудольфа, чогось шукаючи по всіх шухлядах, і під неї дійсно пашить таким молодим та здоровим, що доктор Рудольф аж зітхає.

І з сином старий свариться, бо й син майже ніколи дома не буває. Але Отто тільки посвистує й навіть не відповідає старому. І бідний Кравствурст іде до Рудольфа й скаржиться йому на ту прокляту Сонячну машину, що отак-о батькову владу зводить нанівець. До цієї Машини були діти як діти: роботящі, слухняні, без дозволу з обійстя нікуди. А тепер — як ранок, так і повіяли до хлопців, дівчат, до біса.

— Ну, добре, а що ж їм, пане Кравствурсте, дома робити!

— Що, що! Як сонячний хліб, так і роботи вже ніякої не має? Шити, прати, за худобою дивитись. Що, що! Страху не стало! Пошани не стало! Що їм тепер батько? Візьму, каже, Машину під пахву й піду собі геть. Сказало б воно мені коли отак? Я б йому показав «не боюсь». Любовників! Ну? Так в очі батькові й каже. Про чоловіка не думає. Любовників Я б отого Рудольфа Штора, коли б він мені попався, добре б випрасував за його Машину! Розпуста, а не Машина!

Рудольф Штор посміхається.

— Ну, добре, а ви ж, пане Кравствурсте, їсте сонячний хліб тої Машини?

Кравствурст хитро й сердито примружує очі.

— А що ж мені, картоплю їсти! Чого ж би я не мав його їсти.

— Так чого ж ви лаєте Машину!

— А того лаю, що без пуття зроблено. Не можна всякому пискляті давати в руки Машину. Треба, щоб на родину давали одну, та й не всякій же родині, а тій, що заслужить. Треба, щоб народ не розпускався через неї, порядок держав. А то що ж воно діється: начальства ніякого нема, поліції нема, залізниці нема, свічок нема, нічого нема. Розбишацтво, злодіяцтво таке повелось, якого вже сотні літ тут у нас не чувано. Приходять тобі в хату, наставляють до

грудей револьвер і: «Ану, давай білизну, давай одержу, чоботи». Забирають і йдуть. То за це спасибі казати Сонячній машині? Оце до замку пана Горнфельда з'явилися собі панки з сусідньою містечка, забрали собі найкращі кімнати та й живуть, як у себе. Управитель мовчить. Що йому казати? До кого йому жалітися? «Це, — кажуть, — тепер спільне». То за такі порядки дякувати Сонячній машині? А що хліб її добрий, то добрий, то таки правда. Що добре, то добре, але що погане, то погане.

А дні плентаються так помалу, одноманітно, біль так повільно меншає, нетерплячка так дряпає за серце, що хочеться відрізати к бісу цю ногу, покинуть її тут і їхати до Берліна. Що там? Справді окупація чи сільська вигадка?

Уже доктор Рудольф і сонячний хліб їсть, уже Емма одної ночі втекла-таки з батьківського дому, взявши не тільки Машину, але й усю свою одержу та білизну; уже доктор Рудольф помаленьку ходить по хаті, спираючись на палицю, а про Берлін усе ж таки ніяких звісток немає. Нічого й балакучий кругленький лікар не знає, хоч і дуже цікавий би знати.

На його думку, Берлін окупували не індокитайці, а американці Американцям хочеться давно встановити свою гегемонію на весь світ. От вони скористалися ослабленням Німеччини й під виглядом заведення порядку захопили її.

— А чого ж залізниці не ходять?

— Не добалакались іще до краю. Сторгуються — пустять Терором беруть, терором.

Дощ невриписто, нудно, безустанку дряпається в маленьке заплакане вікно, по горах лазять, як безпритульні пси, шмат ки хмар, Кравтурст без потреби довго обгупує черевики на порозі дому, надокучливо, без мотиву свище в кухні Отто. А ввечері нема чим світить — ніде ні свічок, ні нафти не мож на добути, всі крамниці порозтаскувало населення, продати — ніхто не продає за гроші, чого вони тепер варті. Міняться же на одержу Крайттурст не хоче, шкода — свічку спалив, та й нема, а одержу служитиме роки. Та й як ти його за сорочку нафтя купуватимеш — подереш сорочку на шматки?

І доктор Рудольф лежить од п'ятої години вечора до восьмої ранку в темноті, обмацуючи щохвилини ногу, зітхаючи й загрибаючи волосся на потилицю.

Це зовсім зовсім не те, що думалось, що так описував Макс. А що ж іще там, у Берліні, чекає на нього в цій новій ері?

* * *

Лопотить, тріщить, чхає й несподівано стріляє старий Кравтурстів мотоциклет під доктором Рудольфом. І що ближче до Берліна скочується з гір доктор Рудольф, то все зрозуміліше, все ясніше стає йому дивне мовчання Каесему.

Тепер не диво: не тільки Каесем, не тільки Берлін — вся Німеччина мовчить. Темна, застигла, мовчазна пустеля. Як закляте якоюсь ворожою, страшною силою, спинилось і закі; м'яніло все, що раніше грюкало залізом, пашіло вогнем, ди хало димом, рухалось мільйонами живих і мертвих гвинтиків. Димарі тисяч фабрик стоять, увіткнувшись у небо помертвілими пальцями, і не куряться. Мертвою пусткою віє від порожніх станцій залізниць, від застиглих на коліях розчинених вагонів, від роззявлених дверей величезних депо, де так само моторошно бачити мертвий спокій, як на кладовищі веселий, п'яний рух.

Лопотить по вулицях міст, містечок і сіл старовинний мотор Кравтурста, і лунко відбивається

цокання й лопіт його по завмерлих вулицях. З посмішкою цікавості проводжають його очі людей із позакладуваними в кишені руками. А коли доктор Рудольф зупиняється, вони балакають із ним знехотя, трошки насмішкувато й трошки вибачливо, як із людиною, яка не знає елементарних, відомих усім речей.

До Берліна підвозить доктора Рудольфа старенька машинка його зовсім стомлено — кашляючи, хрипаючи й через кожний кілометр зупиняючись. От доведе й також піде на спокій, на сплячку, як уся Німеччина.

Порох дощу мокро обвиває лице, стікаючи за шию холодними цівочками. Небо брудним, сірим павутинням нависло над Берліном. Сірою застиглою тишею обкутані передмістя.

Доктор Рудольф пильно, похмуро зиркає по боках вулиць. Та сама картина страшної помертвілої руїни.

Але от у шиковному старовинному екіпажі з гербами, запряженому різномастими кіньми, їде веселе товариство — очевидно, робітники. Серед них дівчата в мокрих, зелених, із листя сплетених вінках. Всі вони наче з весілля їдуть — на очах усіх обнімаються, цілуються, регочуть і з усієї сили поганяють коней.

І на вулицях той самий лінивий, утихомирений спокій на всіх обличчях, так само позакладувані руки в кишені, ті самі порожні, вже злегка поржавілі, потьмянілі рейки трамваїв, по яких не гуркотять колеса вагонів.

Доктор Рудольф часом переганяє людей із візочками. На візочках — трава та листя, прикриті мокрим покривалом; так хазяйновито все, діловито, спокійно й звично, наче вони віє-життя тільки те й робили, що возили отак-о візочки з травокі собі на їжу. Поволеньки йдуть собі маленькими гуртками, мирно розмовляють, перегукуються з другими, на доктора Рудольфа з цікавістю позирають — звідки взялася тут на машині людина, коли всі машини вже давно німо й безсило стоять.

Кроки людей лунають дзвінко, самотньо у височенних колодязях вулиць — тут панує понура, врочиста тиша. Ще немає, мабуть, третьої години, а тут, на дні цих колодязів, уже вечір. Колись вони в цей час горіли вогнями ліхтарів, вікон, реклам, вивісок. Тоді їм байдуже було — чи день іще там, угорі, чи ніч, вони собі мали своє світло. Тепер, закутані в моторошну тишу, вони стоять мовчазні, суворі, темні, дивовижні, покинуті тунелі, якими колись пливли гуркітливі потоки людських тіл, екіпажів, світла, крику, гомону. Тут і возивів менше, і перехожих зовсім мало, тільки мляво, безнадійно риються в купах сміття голодні здичавілі собаки. Де-не-де в понурих вікнах блимає жовтенька крихітна плямка світла — свічка чи каганець.

Біля річки знов людніше: то тут, то там, то гуртками, то поодинці, важко ступаючи, поперегинавшись набік, несуть люди воду у відрах, у великих кухлях, глечиках для вмивання, в бляшаних коритах. І теж вираз їхніх постатей і облич діловитий, серйозний, наче все життя вони носили воду з річки та каналів.

Лунко, занадто голосно, порушуючи мертву гармонію абсолютної тиші, лопотить старенька машинка доктора Рудольфа. Але кварталів за два від дому графа Елленберга вона раптом підозріло чхає, закашлюється й стає. Стає рішуче й остаточно, не відгукуючись ні на які підштурхування й підкручування доктора Рудольфа.

Тоді він обнімає її за роги стерна, як поранену, і потихснь-ко веде далі. Все ж таки послужила старенька — і за те спасибі.

Мур саду такий самий рідний, теплий, дорогий. Порох дощу обвіває його мокрі боки, на ребрах лежать купки жовто-червоного листя; віти дерев поріділими гіллячками спускаються з-за муру на вулицю.

Іржаво, хруско відчиняється хвіртка — давно ніхто не ходив нею. З-під неї з мокрим шелестом туго відсувається вбік наметена купа осіннього листя. Фасади лабораторії й будинку оголені по-осінньому, тьмяно дивляться в сад зачиненими вікнами.

Доктор Рудольф спирає об стіну оранжереї мотор, витієрас рукавом лице, по якому розвозяться налиплі бризки болота, і йде до будинку, шкутильгаючи й застібуючи щільніше комір коротенького пальта. В саду нікого; дощик мирно шелесливо шепотить між пожовклим рідким листям; лежать позгрібані купи листя, дбайливо прикриті брезентом — очевидно, дідусь Йоганн хазяйнує.

Доктор Рудольф на хвилинку зупиняється перед будинком, щоб перевести дух — чогось йому тісно, трудно дихається. Потім помалу підходить до закритої веранди помешкання батьків. Там колись він, іще хлопцем, отакої самої осінньої пори готувався до своїх лекцій. Тепер усі вікна на ній щільно по-зачинювані.

Якась жіноча, схилена над чимсь, постать. Вона ритмічно, сильно рухає ліктями й спиною в синій блузі, неначе пере. Так, дійсно пере. Біля неї на стільці лежить купка мокрої викрученої білизни. Голова пов'язана білою хусткою, щоб на волосся не ляпало, стан запнутий фартухом. Хто це може бути? Не мати — стрункіша, молодша постать, хоч теж майже такого самого росту.

Доктор Рудольф заходить збоку. Праля на рип його кроків повертає голову й раптом швидко випростовується. Просто в лице Рудольфові злякано, вражено дивляться зелені широкі очі принцеси Елізи. З-під білої хустки над чолом видно два червоно-золотих серпа волосся. Лиця зашарені від роботи. Вона якось чудно, не помічаючи, випускає з рук на підлогу білизну, якийсь мент стоїть, заціпенівши, потім задом одсувається до дверей і швидко виходить ними. На стільцях сиротливо лишилася купка випраної, спіральне повикручуваної білизни й маленька ванна з синюватим милинням.

Доктор Рудольф проводить тремтячою мокрою рукою по мокрому лиці, ще більше розмазує бруд і нерішуче відчиняє двері на веранду. На нього пашить теплом, вогким, миляним духом.

В цей самий мент двері, якими вийшла принцеса, вихором розпанахуються, і в них з'являється висока, сяюча, палаюча радістю постать пані Штор. Вона кидається до доктора Рудольфа, мовчки обхоплює його голову, мовчки жадно, сильно вкриває мокре, брудне лице теплим натиском уст, мовчки горне до себе мокре тіло його, вбирає в себе, обмацує руками, знову тисне, знову цілує в очі, в щоки, в голову, з якої звалюється долу мокрий капелюх. Говорити вона нічого не може, тільки болюче, жадно, щасливо часом стогне й мугиче. Потім ратом одпускає сина, відвертається й тихо плаче.

— Мамо! Мамуню! Люба, дорога! Ну чого ж? Чого?

— Од щастя, сину, од щастя!

Вона швидко, енергійно витирає очі й знову повертається до доктора Рудольфа. Він, це — він. Здоровий, живий, трохи ніби схуд, але ті самі чисті, ясні, прозоро-щирі очі, та сама прекрасна, трошки винувата посмішка, все те саме, брудне, але те саме, безмежно дороге й любе.

Тепер вона може говорити, рухатись, бачити, чути. Вона веде його до кімнати, роздягає,

умиває, витирає, як у дитинстві. І розпитує, і лякається, і вимагає показати зранену ногу, і знову мовчки хапає голову.

Батька нема — він пішов по харчі. В кімнатах усе так само, як і було, — чисто, затишно й трошки занадто все в строгому порядку.

— Ну, а як же тут у вас, мамо? Все добре?

Докторові Рудольфові хочеться насамперед щось інше спитати що значить оте, що він бачив щойно на веранді?

Пані Штор ухильно, не дивлячись у вічі синові, злегка знижує плечима. Чи добре? Як і з якого погляду дивитись на речі. Для одних, може, добре, для других — гірше, для третіх, може, і погано. Як раз у раз у житті за всяких порядків Звичайно, змін багато. От чужі люди, наприклад, оселились у домі Весь горішній та майже весь долішній поверх позаймали.

— Як?! А принцеса ж де?

Принцеса перейшла вниз, до графині. Граф, графиня й принцеса мають тепер усього три кімнати та ще невеличкий салон із роялем — салон насилу випрохали. А решта покоїв зайнята різними людьми. У принцесиних кімнатах живе швець із родиною — жінкою й трьома дітьми; в покоях графівни Труди дві пари молодих людей із друкарні Майнерта; у великій залі живо двоє малярів, у бібліотеці — якийсь худенький, милий чоловічок, який називає себе вченим, кабінет графа займає бухгалтер із якогось банку; у великому салоні живе технік із жінкою. Народу повно тепер у домі. Прислуга розійшлась, але Йоганн лишився. Внизу, в кімнатах прислуги, ніхто оселятися не хоче.

— Ну, а як же... годуються принцеса, графи, батько?

— Графиня і я їмо сонячний хліб. А принцесі, графові й батькові мусимо готувати їжу. Варимо всі по черзі, навіть принцеса. Вона нізачо не хоче, щоб за неї хтось робив, її вірна Софі покинула її. З шофером Германом, разом із авто мобілем, виїхала кудись. І сама тепер усе робить. Аякже, сама! Оце ж ти бачив: білизну свою пере, їсти варить, кімнату свою прибирає, хоче сама й воду носити, але батько до цього вже ніяк не може допустити. Оце носить їй тепер на прання воду. Все ж спинилось тепер, Руді, — ні водопровід, ні каналізація, ні електрика — ніщо тепер не функціонує. Живемо, як колись за старих-старих часів.

І мати так обережно, заспокійливо погладжує доктора Рудольфа по плечу Звичайно, це неприємно й трудненько без звички, але якось перетерплять люди й житимуть і серед таких умов. Воно, розуміється, все трохи не так виходить, як сподівалося, а все ж таки не так уже й страшно, як дехто думає. Може, дасть бог, якось направиться життя.

— А де ж Макс?

— Макс живе десь разом із графівною Трудою. В її віллі.

Побрались?

Пані Штор знову не дивиться в очі Рудольфові. Бог їх знає, чи побрались, чи які в них відносини Макс сміється й каже, що ні, а хто його тепер може розібрати, які відносини між молодими людьми. От живуть у цьому домі дві парочки, а хто вони — нічого зрозуміти не можна Коханці, подружжя чи так собі. Раз у раз сварки, сміхи, то в такій парі ходять, то в другій, то ще якісь приходять, і дівчата з тими гуляють. Ну, та що там у чужі відносини заглядати. Аби людям

добре було.

І знову, немов заспокоюючи, немов потішаючи, пані Штор гладить сина по голові, розправляючи волосся.

В кімнатах по кутках стоїть темний присмерк. Хтось грає нагорі.

— Грає наша графиня. Переродилась людина. Грає цілими днями. Така мила, така добра стала! Нічого, сину, якось воно все буде. Де ж ти оселишся, сину?

Доктор Рудольф обережно зводить материну руку з голови й підводиться.

— В лабораторії, мамо. Вона вільна? Ніхто не хотів зайняти?

Пані Штор посміхається.

— Та де не хотіли! Стільки охотників находилось. Та ми з принцесою відборонили. Ну, та й твоє ім'я помагало «Це лабораторія Рудольфа Штора». «А? Рудольфа Штора?» Ну, і відставали Дуже хотілось малярам оселитись там.

Доктор Рудольф одходить і дуже пильно дивиться у вікно

— А принцесі ж.. що до того.. чого вона відбороняла?

— А вона чогось усе ходить до лабораторії. Працює, каже, там, читає твої кяижки.

Пані Штор виймає з шафи свічку в старовинному срібному підсвічнику й запалює її принесеною з кухні запаленою трісочкою. І знову винувато дивиться на сина.

— Сірничків уже не можна дістати. Піддержуємо вогонь у кухні та так і світимо.

Світло свічечки скупеньке, мерехтливе, тіні гойдаються від нього посмиканими смугами.

Грюкають двері в другій кімнаті. Чиїсь важкі, повільні кроки.

— Мабуть, батько. Ти вже, сину, будь із ним трошки...

Двері розчиняються, і в кімнату спочатку всувається мішок, набитий чимсь круглим, потім батькова голова в профіль, далі вся постать його. Одною рукою вона тримає на спині мішок, у другій — велике відро з водою. Голова повертається, зустрічається з очима доктора Рудольфа й на якийсь мент застигає. Ні особливого здивовання, ні радості не помітно в суворих гарних рисах зарослого бородою лиця.

Ганс Штор помалу ставить відро на підлогу, потім спускає мішок, скидає капелюш, пальто, відносить їх у кухню — чути, як старанно струшує з них воду з дощу. Мати поспіхом хапає відро з водою й виносить на веранду. Вернувшись, заглядає в мішок — там головки капусти, картопля, редька, ще якась городина й хвіст курки.

Рудольф хоче допомогти матері, але з'являється Ганс Штор, мовчки бере в них із рук мішок і виносить до кухні.

Рудольф знову сідає в куток канапи й похиляє голову.

Мати мовчки, тихо гладить його по волоссі.

Ганс Штор увіходить, понуро розгладжує долонями залички й зиркає на сина.

— Ну що, задоволений?

Рудольф підводить голову й мовчки стомлено дивиться на батька.

— Ощасливив людство? Га? Бачив уже плоди своєї «великої» праці? Подобається?

Пані Штор помалу підходить до батька, вичищає чимсь забруднене плече його й спокійно-стримано каже:

— З Руді нещастя, батьку, було. Упав із аероплана й зломив знову ногу. Весь цей час пролежав у селянина у хаті. Ганс Штор байдуже-понуро дивиться вбік.

— Шкода. Пропустив найцікавіше. Не бачив, як його славетна Машина перевертає людей на звірів. Шкода. Ну, та ще й тепер не пізно намилуватись. Матиме досить часу.

Він важко сідає біля столу й стомлено простягує по ньому руки з червоними, згрубілими від роботи пальцями. На гарних виписаних устах його видушується саркастичний усміх.

— «Тріумфальна зустріч». «Спаситель світу». «Новий Христос». «Рай земний». Так, так: рай, чудесний рай. Мурло, хамло, злодії, злочинці, всяка шваль, наволоч позабирались у палаци, повдягались у шовки, оксамити і... сплять. Сплять і розпутничають з жінками. Варто, варто було тріумфальну зустріч зробити тобі! Та навіть на це не вистачило сили. Не дотяг-ли, порозлазилися, як черва, що насмокталася трупа. А крику, а гвалту скільки було! Макс уже на інші планети з сонячним хлібом летіти збирався, туди свій рай нести. Навісні, навісні!

Ганс Штор безнадійно, гірко й стомлено хитає головою. Свічка блимає, тріщить, гонить по стелі й кутках димні тіні, карлючить лице старого Штора гримасами.

Пані Штор зітхає й обережно каже:

— Нічого. Почнуть люди щось робити, і все піде інакше...

Батько скидується, спалахує:

— Робити?! Хто?! Ця худоба?! Та через що? Навіщо? Хто, що, які сили можуть примусити їх узятись до роботи? Ану, попробуйте їх примусити! Ану, забалакайте тільки з ними про це! Не говорили хіба ваші «спасителі»? Що ж вони на це: «Ідіть к чортовій матері з вашою роботою, з вашою культурою, з вашими радіями, електриками, водопроводами, аеропланами. Нам нічого не треба, нам і так добре, наплювать нам на вашу культуру». Що, не так вони говорять? Поговорити з нашим шевцем, із друкарями, з техніками — та з ким хочеш. «А на якого дідька мені ваша електрика? Я буду працювати, вугіль возити, а ви будете електрикою грітись?» Сором? Гріх? Потреба людського? Закони бога, ладу? Все це цим скотам не потрібне. От вам рівність! Бачите тепер, синки мої? Бачите її тепер на власні очі, коли вони вам іще не повилазили? Свобода? Геть насильство? Ну? Що ж тепер — при повній свободі й без насильства? Що — пустеля, яма, смерть? Та вас усіх тепер собаки позагризають. Розплодяться хмарами й позагризають. Побачите! Ви ж ні до чого тепер не здатні, без насильства ви ж не рухнете пальцем для власного добра. Та чого краще? Каналізації, як тобі, синку, відомо, в твоєму раю вже немає. Сміття, бруд, нечистоти нема куди спускати. Треба копати смітники, помийні ями, ватерклозети. Бо позасмерджуємось і погниємо всі в раю. Ну, і що ж ти собі думаєш? Всі ваші «експлуатовані», всі ці «пролетарі» ані пальцем не хотіли рушити! Довелось їх соромити, лаяти, вияснити для них самих загрозу життю — аж тоді милостиво згодилися

копати ями. А робили як? Будьте ви тричі прокляті, мої синки, з вашим раєм! Оце я вам кажу, батько ваш. Лучче б ти, сину, був зогнив у божевільні, куди тебе засадили розумні люди, що передбачали все це страхіття. Так, так, сину!

Доктор Рудольф мовчки дивиться на стрибливе від тіней каганця лице батька, але мати обурено, гнівно підводиться й повертається всім тілом до чоловіка.

— Батьку! Що ти кажеш?!

— А що ж мені казати йому, цьому «спасителеві» нашому? Га? В ноги йому поклонитися? Тріумфальну зустріч йому вчинити? Так? Йому говорилося, його попереджалося, його благалося Слави захотів? На установи бога повстав? Порядок змінити заповтів?

Батько теж підводиться і, весь уже горячи нестримним палом крові, грізно, хижо перехиляється до сина.

— Слави тобі? Зустрічі? Пам'ятника? От тобі пам'ятник маєш: розбій, грабїж, насильство, ледарство, бруд, тьма, розпуста, звіроче життя. От твоя слава! Радій?

Ганс Штор повертається й виходить до кухні, сильно грюкнувши дверима. Доктор Рудольф знову похиляє голову й сидить непорушне.

Нагорі грає графиня. Звуки старого світу: дивні, чаруючо-грацюзні, такі неймовірні серед темного мовчання.

Мати підходить до доктора Рудольфа, сідає поруч, бере його руки в свої, гладить їх, голубить, щось говорить, щось старе, потішаюче, вічне, материнське, яке говоритиме мати й тоді, як лишиться на замерзлій зморщеній планеті хоч один син і одна мати.

А доктор Рудольф уже не слухає ні її, ні батькового бурмотіння в кухні, ні звуків рояля нагорі — невже ж вона не примде прати далі? Невже не загляне хоч на хвилинку? Не кивне хоч головою? Невже це можливо?

Можливо. Чому ні? А як гляне з огидою, з ненавистю, з прокляттям?

Доктор Рудольф цілує матері руку й підводиться. Він утомився й піде вже до себе.

Мати не затримує його. Вона тільки наливає в тарілочку топленого сала, встромляє гнотик і запалює каганець.

— Оце, Руді, неси тихенько під пальтом, щоб не погасла. Ні свічки, ні сірників не можу тобі дати — нема.

Руді бере каганець, прикриває його полою, ховає ключ од лабораторії в кишеню й помалу виходить надвір.

Вітру немає. Густа, чорна, як сажа, тьма шелестить дощиком по кущах. Ноги ступають невпевнено, намацуючи жорству алеї Небо, земля, сад — усе темне, непроглядне, все чорна, густа безодня. Зникло колишнє величезне віяло сяйна над Берліном. З дитинства, з перших кроків доктора Рудольфа по аемлі воно щовечора стояло там, за садом, воно було не людським витвором, а явищем природи. І от нема. Чорна шершава сажа там. Так само, як у горах, як на полі, як десь у безлюдній холодній пустелі.

Доктор Рудольф обережно несе каганець, стараючись не розхлюпати й не придушити дорогоцінної жовтенької квіточки, що так смердюче пахне з під пальто. Отак десятки тисяч літ тому брела людина від чужої печери до своєї, позичивши вогню.

Скреготить зубами замок дверей. Ніжно и солодко попахує чужим духом із лабораторії.

Доктор Рудольф поспіхом ставить каганець на стіл і оглядає все навкруги Чисто-чисто все прибране, ніде ні забутої читаної книжки, ні квіточки, ні шпильки — нічого-нічого. Тільки цей ніжний теплий запах.

Кліпає гнотик каганця. Гойдається густа тьма в далеких кутках лабораторії, жовто й тьмяно виринають із неї блиски апаратів і знову поринають.

Ніякісінького, ні найменшого сліду її перебування тут!

Доктор Рудольф підходить до вікна, розчиняє, впускає до хати задумливий мокрий шелест дощичку. Тиша. Неймовірна тиша із сяйвом помер і вічний, невпинний, глухий гуркіт Берліна, що, як величезний водоспад, здавався теж явищем самої природи Зник. Чорна, густа, німа сажа.

Доктор Рудольф зачиняє вікно, сідає в фотель, подарований колись графом Елленбергом, і стомлено опирає голову на руку.

Каганець із усієї сили самовіддано бореться із тьмою, що хвилями суне на нього з усіх боків, одмахується, тріщить, кліпає, кличе на поміч, а доктор Рудольф непорушне, заціпеніло сидить і нічого не бачить.

* * *

Ранок вогкий, понурий, заплаканий. Туман брудним серпанком розвісився між деревами саду й сушиться під дощем.

Доктор Рудольф довго, сильно крутить держальце апарата, накривши голову пальтом, щоб не випустити теплоти енергії, і час од часу висуває шухляду ні, ще нема як слід червонявої фіалковості.

А після сніданку йде до будинку. Слід було б поголитися, підстригтися (аж ніяково показуватися матері таким брудно-зарослим, з якимсь пір'ям на щоках), але бритву забув у Кравт-вурста, а голярів же тепер немає.

До веранди доктор Рудольф підходить із бокової алейки — хто знає, хто там тепер на веранді, може, хтось білизну пере та, побачивши його, злякається й знову втече.

З саду біжить двоє якихось молодих людей з оберемками трави в руках. Дівчина й парубок. Дівчина раптом тикає всім оберемком у лице парубкові, регочеться, відбігає вбік і показує язика. Парубок незручно, помалу витирає лице то об одне плече своє, то об друге, посміхається і вмить стрибає до дівчини. Вона дико скрикує, притуляє траву до грудей і вихором летить до ганку, маючи в мокрому повітрі довгими, розпатланими пасмами волосся. З гуркотом, тупотом і реготом парочка вибігає нагору сходами й зникає.

Це, очевидно, ті, що живуть тепер у Трудиних покоях, друкарі.

На веранді нікого не видно, навіть ванночки й білизни викрученої вже немає.

Доктор Рудольф обережно відчиняє двері, входить і прислухається. Ні, і в кухні нікого не чути. Вони варять по черзі. Чия ж черга сьогодні?

Він стоїть якийсь час непорушне, потім так само тихенько виходить у сад. З саду від свіжонасипаних горбів ями поважно посувається чудернацька постать: на ній пишний генеральський, старовинної форми мундир (очевидно, взятий із скринь Елленбергів), спортсменські вузькі штани, жовті краги й на грудях наймодерніше жабо. Постать на ходу одверто застібається, безжурно посвистуючи й оглядаючи небо з усіх боків. Голова в неї кругла, лиса, з пучками попелясто-жовтого волосся над вухами, з двома виразними круглими ніздрями кирпатого носа й товстими губами. Мундир «генералові» трохи завеликий, але він козакувато випирає груди, грає плечима й твердим, певним, трохи недбалим військовим кроком іде алеєю, посвистуючи й докінчуючи свій туалет.

Доктор Рудольф виходить на вулицю із своєї хвіртки. Колись чистенька, затишна вуличка тепер брудна, засмічена папером, листям, гноєм, черепками.

І знову кидається у вічі: весь Берлін такий самий — мокрий, брудний, засмічений, погризений і подертий. І моторошно тихий. Ні рявкання автомобілів, ні гуркоту бендюгів, ні ляскоту й дзвону трамваїв, ні шипіння повітряниці, ніяких екіпажів, ніякого руху. На тротуарах то там, то тут випущені кишки бога Бахуса: побиті пляшки від вина, розтрощені бочки, бляшанки з консервів, виїдені й вилізани псами. Біля банок цілі купи подертих паперів і грошових банкнотів. Тисячні, десятитисячні білети валяються, потоптані ногами, — шматки непотрібного паперу. Всі магазини порозчинювані навстіж, з побитими вікнами й дверима, з голими полицями й купами подертого шаперу, трісок, соломи.

На вулицях часом тягнуться позривані телефонні дроти, стоять покинуті авто, з яких поздирано шкіряну оббивку — мокрі, пообгризувані кістяки — іноді валяється труп коня, напівз'їдений собаками й котами. Коли-не-коли попадаються люди на двоколесах старовинного типу, що крутяться ногами. Вони задоволено поглядають на нещасних пішоходів, готові до бою за свій привілей з усяким, хто б хотів одягти його в них.

Церкви розчинені, але порожні, з них часом виходять собаки з підібганими під себе хвостами, здичавілі, лякливі й люті. Недобудовані будівлі розвалюються, загрожуючи звалитись і завалити всю вулицю.

Людей на вулиці мало. Нема їм куди йти, нема куди поспішати.

Доктор Рудольф підходить до Трудиної вілли, виходить мармуровими сходами на парадний ганок і дзвонить. Тихо. Минає хвилина-дві, ніяких кроків не чути. Доктор Рудольф дзвонить іще раз і жде. Потім згадує, що дзвінки тепер не можуть дзвонити, і пробує відчинити двері. Замкнені. Він починає стукати пальцем, потім кулаком, далі передком чобота.

Нарешті хтось, не хапаючись, підходить до дверей, довго довбається в замок, потім одсуває якісь засуви — і нарешті двері відчиняються. Перед доктором Рудольфом стоїть невеличка постать на тоненьких ніжках із великою кудлатою головою в окулярах з одним розбитим склом. Вона тримає в руках залізний лом (засув, очевидно!), мружить очі на доктора Рудольфа, приглядається, не пізнає.

— Вам кого треба?1

— Я хотів би бачити пана Макса Штора. Він, здається, тут мешкає?

— Ага, Штора В такому разі увіходьте. Ідіть до холу, потім сходами нагору й там гукайте на

нього. Він вискочить із своєї кімнати. Якщо не спить іще.

Доктор Рудольф увиходить до холу, а чоловічок у розбитих окулярах із головою пуделя знову засуває ломом двері.

Нагорі доктор Рудольф зупиняється й безпорадно озирається на всі боки. Дверей багато, всі позачинювані, за якими саме Макс — невідомо. Доктор Рудольф обережно кашляє й прислухається. Знизу глухо чується гомін голосів — то, мабуть, той кудлатий чоловік із кимсь балакає. А тут тихо.

Доктор Рудольф голосніше кашляє, ходить повз двері, стараючись тупотіти. Анітелень!

Тоді доктор Рудольф набирається духу й голосно каже в якісь двері:

— Макс Штор! Тут?

Десь ізбоку відчиняються двері, і на порозі з'являється постать Макса. Постать, побачивши доктора Рудольфа, несамовито кидається до нього, реве, хапає в обійми, мгне, душить, кричить, крутить по коридору. З інших дверей вибігають іще якісь жіночі й чоловічі постаті, теж кидаються до доктора Рудольфа, теж мнуть, душать його, кричать, гукають униз, миготять перед ним зубами, радісними очима, розкудовченим волоссям. Потім маса рук тягне його вниз, трохи не скочуючись по сходах купую тіл, і майже вносить його у велику залу.

Тут трохи всі — і Рудольф, і Макс, і купа тіл — отямлюються Вони тільки перестають його душити й тягти, але всі стоять тісним колом круг нього й засипають, як поклонниці квітками співака, питаннями, привітаннями, вигуками.

Тут же й Труда, вся в червоному, як пуп'янок дикого маку, з чорною головою й синьою родинкою коло вуха. Радісно збентежена, з хлоп'ячими, розмашистими рухами.

Нарешті Рудольфа знайомлять з усією купою облич. Це все — свої. Колишні інаракісти. Оце члени колись такого страшного Центрального Бюро Інараку: доктор Шпіндлер, що відчиняв двері Руді, його дружина Клара, доктор Тіле. Коли впали всі фортеці Об'єданого Банку, самі собою розчинилися двері тюрем — і всі «злочинці» спокійнісінько розійшлися собі по домівках. Але помешкання цих товаришів уже захопили інші люди, і вони тепер поки що оселились тут.

Ну, цей — колишній капіталіст, буржуй, рантьє й фабрикант гудзиків, пан Душнер. Тепер просто мешканець землі. А це — колишні артисти оперового радіоательє, що постачало знамениті оперові вистави на весь світ. Тепер пани Грумбах, Ган і панна Вайс заселяють частину долішнього поверху разом із Інараком. Ще є двоє пожилеців цього дому, але вони поїхали з возиком по свіжу траву для комуни — сьогодні їхня черга.

Рудольф уклоняється комуні, комуна йому, панна Вайс церемонно робить реверанс і б'є по жовтій, надзвичайно блискучій, як вишліфувати, лисині пана Гана, який теж робить реверанс. А Макс ізнову хапає в обійми Руді й крутить ним по залі. Труда сердито ловить його за руки й благає всіх спинити «скаженого».

— У доктора ж Штора нога була зламана! Максе! Годі, я вам кажу! Чуєте: нога! В Руді нога!

Ах нога? Правда! Ух, чор-рт, дійсно ж нога!

— Руді, ради бога, прости! Панове, фотель-трон! Руді, сюди, голубчику, сюди.

Руді всаджують у глибокий спокійний фотель, а самі всі лягають круг нього на килимі.

— Тепер тихо! Руді, говори! Все докладно, від самого початку. Де, як, коли — все-все. Тіле, ви матимете кару на підставі другого параграфа конституції. Кларо, заспокойте ви цього екс-детектива! Руді, ти не думай, ради бога, що ти зйов попав до божевільні. Ми це так із радості, а звичайно буваємо трохи тихіші. Ну, починай!

Руді замішано загібає волосся й оглядає повернені до нього вгору сміхотливі, привітні, чекаючі обличчя. Та йому, власне, нема чого розповідати. От у них є далеко більше.

— Ні, ні, спочатку ти, а потім ми!

— Та й у нас теж нема чого.

— Наше розповідання теж коротке буде!

— Тихо, панове! Ну, Руді!

Немає ради, мусить Руді розповідати. Але, дійсно, його оповідання виходить зовсім коротеньке. Та й що там цікавого? Упав, зламав ногу, лежав. Тут цілий Берлін, цілий світ упав і лежить. І що зламав — тільки ногу чи всього себе, от це цікаво, от це Руді хотів би почути.

— О, в такому разі слово належить людині Шпіндлерові. (Май на увазі. Руді, — всі чини, титули й таке інше скасовані. Тепер є тільки людина, тварина й рослина). Отже, людина Шпіндлер має слово, бо колись, у минулій ері земної планети, він приладнував свій мозок до витвору теорій і легко може зробити всякий прогноз. Людина Шпіндлер, ваше слово!

Збоку Рудольфових ніг чується задумливе бурмотіння:

— Власне, чи можна ще Шпіндлера залічити до категорії людини?

Шпіндлер стає на коліна, важно поправляє розбиті окуляри й нахиляється.

— Людино Гане, хоч ви дійсно маєте прізвище, яке дає підставу сумніватися щодо вашого права на назву людини, але я тепер не хочу знімати цього спірного питання. Одначе, оскільки мій спосіб зносин із людьми поки що носить усі ознаки так званої людської мови, я прошу паважне зібрання не заглиблюватися у зачеплене людиною Ганом питання й перейти над ним до порядку дня.

Він поважно відсуває на зібране в рясні зморшки чоло однооки окуляри й серйозно, строго оглядає всіх. І доктор Рудольф не може розібрати, чи він, дійсно, поважно говорить, чи глузує; а як глузує, то з кого: з доктора Рудольфа, невдалого, жалюгідного «тріумфатора», чи з себе, чи з усіх людей?

— Отже, увага, панове! Чи то пак — істоти! Високоповажний наш великий учений питання поставив хоч не науково ясно, але по-мистецьки виразно...

Доктор Рудольф зіщулено червоніє: розуміється, це глум із нього.

— Що... Що зломив собі світ? На підставі того маленького факту, який ми маємо щастя в даний момент спостерігати в цій чудовій залі, а саме — що ми, не зовсім божевільні істоти {я не кажу «люди», бо це ще спірне питання, і я тримаюсь зовсім іншої теорії}, що ми зранку покотом лежимо на підлозі й приємно філософуємо, на підставі цього вже факту ми можемо з певністю

сказати, що щось таке зламалось у нас чи в усього людського колишнього світу — це все одно. Що ж зламалось, мої високоповажні істоти?

Шпіндлер гумористично-гордо закидає пуделячу голівку догори и з пафосом досвідченого оратора робить паузу.

Істоти чекають із таким лінивим вибачливим усміхом, з яким чекають глядачі багато разів чуваного ними, улюбленого актора-коміка.

— Зламалася, мої істоти, вісь, на якій крутився віз необхідності. Віз перекинувся — і людство гепнуло з царства конечності в царство свободи.

— Х-хе!

— Одначе!

— Умгу! Дякуємо красенько!

Шпіндлер зручніш складає ноги по-турецькому.

— Так, мої істоти, в царство свободи. Ваші посмішки й вигуки, не забарвлені захватом, доказують тільки те, що процес гепання був не зовсім повільний, і ваша психіка ще не зовсім приладналася до нового стану. Одначе, що ж це за стан, мої дорогі співістоти?

— От власне!

Шпіндлер поправляє окуляри й строго по черзі обводить чекаючі обличчя, немов перевіряючи самого себе.

— Моя гіпотеза щодо цього, мої любі співістоти, здається вашим мозкам, ще не зовсім звільненим од людського способу думання, трохи... сміливою. Одначе я берусь довести її математично.

— Будь ласка! Тільки швидше.

— Швидкість не завсігди ознака істини. Отже, моя гіпотеза проста й ясна! наш теперішній стан є стан... богів. Ми стали богами, мої істоти! Дозвольте поздоровити вас!

Шпіндлер поважно й серйозно хитає всім голівкою.

— І вас також!

— Бр-раво, Шпіндлере!

— Дякуємо!

— Геніальна гіпотеза!

Але Шпіндлер не задовольняється цими висловами признання своєї гіпотези. Він підносить руку й просить уваги.

— Панове, ваші надмірно веселі вигуки все ж таки доказують, що ви ще не зовсім перейшли з одного стану в другий. Але що ви — боги, то вигукуйте — не вигукуйте, а це так. І я серйозно, цілком серйозно, панове, вам повторюю, що ми — боги. Без ніяких жартів і дотепів.

— Шпіндлерчику, ради бога, не лякайте!

— Богам, колего, не личить лякатися, і постарайтеся позбавитися цього людського пережитку. Тим паче, що страшною нічого, як виявляється, в божеському стані немає. Мої панове, ви зволите все ж таки сміятися. Я ж вам без сміху ще раз заявляю, що наш стан інакше, як станом богів, визначити неможливо. І я це вам зараз математично доведу.

— О, будь ласка!

— Зараз. Прошу уваги.

Кудлатий пудель у позі Будди на мент приплющує очі й зараз же розплющує їх. І знову доктор Рудольф не знає, чи жартує він, чи серйозно говорить, і коли жартує, то з кого.

— Як вам відомо, мої дорогі співістоти, речі найкраще пізнавати з порівняння. Правда? Отже, зробимо маленьке порівняння між богами, людьми й нами. Візьмімо, наприклад, таку форму буття людей, як громада. В людей ця форма існування в цілій історії людства була така необхідна, як кругла лінія лисини бога Гана. Людина — громадська тварина, так читали ми в усіх підручниках природознавства. Держава, класи, партії, уряди, ліги, товариства — все це необхідні вияви цієї форми буття людини. Тепер я вас питаю чи чули ни коли-небудь про існування держав, парламентів, партій, товариств і яких-будь організацій у богів? Та сама думка про це вважалася в людей за глум і образу релігії. І тепер питання, є в нас держава, партії, парламенти чи які-небудь організації? Я сподіваюсь, ніхто з нас не наважиться кинути образу нашому божеському станові й не буде насилувати дійсність. У нас громади немає. Ми — істоти безгромадські, бездержавні, безкласові, безпартійні. Отже, ми — боги. Візьмімо тепер другу рису. Як відомо з пам'яток старовини, в істот, що називалися людьми, було так зване господарство: фабрики, банки, крамниці, бюро, гроші, векселі, акції й маса всяких інших кумедних речей. Дозвольте спитати: в богів коли-небудь було що-небудь подібне? Ні в одного авторитета, досконально знайомого із звичаями богів, ви не зустрінете ніякого натяку на господарство. Коли ще міг би бути який-небудь сумнів щодо акцій і ренти, то щодо фабрик і майстерень ніякого сумніву бути не може. Характеристична ознака богів! нічого не робити й годуватись нектарами чи амброзіями. І тепер прошу вас кинути погляд на наш стан чи не повна аналогія із станом богів? Включно до нектару — сонячного хліба? Ні? Чекайте, панове! Візьміть ви ще одну найхарактеристичнішу рису людини. Пам'ятки старовини нам доносять, що все світорозуміння людей вічно й скрізь, усіма віками, по всій планеті стояло під знаком етичного дуалізму — добра й зла, святості й гріха. Для боротьби з гріхом у них існували навіть цілі організації фахівців — жерці, ченці, армії спасіння, професори теології й таке інше: так само, як були цілі організації професійних грішників — проститутки, злодії, депутати. Все життя цих істот було густо обтикане заповідями, приписами, законами, правилами, судами, тюрмами, поліціями. Все це мало захищати людство від злочинств і гріха. Порівняйте ж тепер із богами ні гріхів, ні злочинств, отже, ні судів, ні поліцій, ні тюрем у них ніколи не було. А в нас? Будь ласка, знайдіть мені не то що в Берліні, а в усій Європі чи Америці хоч одного арештованого, хоч одного поліціанта, хоч одну проститутку, злодія чи депутата. Будь ласка! А потім: усі протиріччя й контрасти людей, як, наприклад, владність і підлеглість, зневага й підслесливість, гордість і пониження, нахабство й скромність, честолюбність і відреченість, шикунання й злидні, обман і простодушність і тисячі всяких моральних станів і різниць, тисячі причин страждання — все це нам цілком чуже. Ні злочинств, ні чеснот ми не знаємо. Етичний дуалізм людей нам абсолютно ні до чого. Ми стоїмо по той бік добра й зла. Що таке гріх? Ми не розуміємо, що це таке. Молитва? Про що ми можемо молитися, хотів би я вас запитати, мої дорогі колеги? Бої для нас став цілком зайвий. І молитва, і бог, і релігія були потрібні людям, бо в них був гріх. Але в богів немає ні гріхів, ні молитов, ні релігії. Отже, дозвольте вас тепер спитати: хто ми такі?

— Свині!

Відповідь Гана така меланхолійно поважна, така спокійно переконана, точна й несподівана, що боги, як петарди, вибухають реготом.

Кудлата голова пуделя ошелешено дивиться в бік Гана крізь розбиті окуляри. А Ган сумно хитає комою головою і твердо витримує погляд.

Доктор Рудольф, також із увічливості посміхнувшись, дозволяє собі все ж таки спитати пана Шпіндлера, як довго може, на його думку, протягтися цей божеський стан і чи не можна б його якось трошки змінити.

Пан Шпіндлер, заплющивши очі, крутить головою, на його думку, цей стан буде тягтися якраз; стільки, скільки існуватиме на землі істота, що колись називалася людиною. Він не бачить тих сил, які могли б змінити його. Ніяких, нізвідки — ні зсередини, ні зокола. Деякі наївні люди (а таких багато серед колишніх інаракістів, комуністів, соціалістів та навіть анархістів) пробували змінити цей стан, умовляючи, пропагуючи, звертаючись до совісті, гідності, культурності й тому подібних старих речей. Розуміється, їхні спроби не мали ніякісінького успіху. Помилка цих наївних істот у тому, що вони змішують сучасну істоту з колишньою людиною, приписуючи їй і совість, і гідність, і культурність, не розуміючи, що це — категорії минулої епохи, витвір минулих економічних відносин. У сучасної істоти...

Але тут Шпіндлер мусить замовкнути: десь чути глухий і сильний стукіт у двері. Всі обличчя моментально з зовсім іншим виразом — серйозним, діловим і напруженим — повертаються в бік грюкоту. Хто може стукати?! Знову наскок якихось богів по зайві подушки й одяжу?

Ган гнучко й хижо схоплюється на ноги.

— Панове, до зброї! Дами, прошу відпустити ваших кавалерів. Пане черговий, прошу піти до дверей.

Пан черговий, цебто бог Шпіндлер, підводиться й слухняно виходить із кімнати, а боги кавалери неохоче й не дуже слухняно відриваються від дам і беруться до зброї: витягають із кишень револьвери й оглядають їх.

Глухе буботіння за дверима холу. Грюкіт. Повільні кроки.

Черговий вертається з кувертою в руці й надзвичайним здивованням на зарослому маленькому обличчі.

— Мої дорогі істоти! Я боюсь, що в життя планети вриваються якісь наївні надприродні реакційні сили й хочуть завернути нас до стану людей. Загрозлива ознака цього в мене в руках. Це, як бачите, лист. Папір, чорнило, адреса, — все, як було колись у людей. Ще більше: істота, подібна до нас, принесла цього листа й не вимагала виміну за нього — ні подушки, ні кожуха, навіть хустки. Спитала тільки, чи тут такий і такий, оддала листа, ввічливо вклонилась і пішла.

— Але кому ж лист? Кому?

— Лист по-старинному адресований: «Панові Максіві Шторові». Письмо, скільки я собі пригадую, належить людині жіночого полу.

Макс здивовано й швидко підходить до Шпіндлера й майже вихоплює з його рук листа. Всі

пильно слідкують за ним і всі бачать, як смуглявість його вкривається гарячою темністю, коли тільки він прочитує адресу.

Бог Ган многозначно кашляє й зиркає на богиню Вайсівну, яка зараз же байдуже відвертається від Макса. Труда ж, навпаки, не зводить із нього чекаючих, похмурених очей.

Лист, видно, зовсім коротенький — два-три речення й кінець. Але Макс хмарніє від них, в очах з'являється тривога, в руках поспішність — зовсім не божі прикмети.

— Я, панове, мушу зараз же йти. Руді, ти почекаєш мене тут чи, може, хочеш пройтися трохи зі мною?

Труда бере доктора Рудольфа під руку й суворо заявляє, що Руді нікуди не піде. Коли Макс такий неделікатний, що може ради якогось там листа покинути Руді, то в інших цього немає. Руді лишиться тут і нікого чекати не буде. Макс може собі йти куди хоче.

Але Макс такий неделікатний, що навіть не дослухує Труди до кінця, навіть не прощається з Руді й швидко виходить із зали.

Ган запихає револьвер у кишеню і спідлоба зиркає на Шпіндлера.

— Хм! Хотів би я знати, чи личить богам із такою поспішністю бігати на любовні побачення? Як ви гадаєте, боже Шпіндлере? Га?

Але богові Шпіндлерові не дають одповісти: панна Вайсівна рішуче и бурно хапає його за руку й тягне до рояля Годі нікчемних дебатів і філософій! Танцювати! Це — найрозумні ше, що можна робити.

— Шпіндлере, гранте! Маленьку біскаю!

Шпіндлер слухняно сідає за рояль. Гойдливі, цинічно без журні звуки підхоплюють тіла, крутять їх по залі, відбиваються в томких вихилясах плечей, задів, ніг Труду відривають од доктора Рудольфа, і він тихенько забивається в куток.

Як чудно и моторошно! вони вже не відчують жаху свого становища. Вони подібні до людей, засуджених на смерть і звиклих до тюрми, до своїх камер, до самої думки про смерть. Яка в них прихована жалість до нього їм абсолютно не цікаве все, що вони лишили там, за стінами тюрми, але вони говорять про це тільки з жалю до нього, новака.

Танцюють! Інаракісти, соціалісти, буржуї, артисти, обнявшись, сплівшись в обіймах, перемішавшись в одну купу розгарячених чакоханих тіл, виконують функцію богів.

Задихавшись, поправляючи чорно сині розгойдані танцем кучері, підбігає Труда.

— Руді, тікаймо! Ходімте до мене. Я хочу вам так багато-багато сказати.

Руді покірно шкандибає за Трудою. Власне, що можна «багато багато» сказати? Але хіба не все одно? Мила Труда, вона скоса, так співчутливо, тепло зиркає на нього: бідний новенький — він іще не звик до тюрми, йому тоскно, тяжко, всі порядки ще здаються йому такими страшними. Треба його розважити, заспокоїти, потішити.

Ах, їй так страшно-страшно радісно, що Руді живий, здоровий, знайшовся. Всі так турбувалися, так тривожилися за нього. (От у цей фотель хай сяде Руді, а вона приляже на канапці — ці

навіжені заморили її танцем). Коли вернувся спеціально посланий за ним літак і заявив, що доктор Штор вилетів іще днів п'ять назад на Берлін, а милого, великого Штора все не було та й не було, всіх охопив жах. Але шукати далі вже не було змоги, бо настали такі події, що відсунули все Господи, що тут було! Коли б Руді міг був бачити, як усе катастрофічне, вулканічне, валилося, ламалося, рвалося! Залізниці, електрика, водопровід, телефон, пошта, трамваї моментально, майже в один день, спинились, як тільки стало відомо, що скло вже є у всіх. Наче гасло таке було. А потім! Теж наче хто дав гасло — всі кинулись на магазини, склади, банки. І раніш бували випадки, але що вони в порівнянні з цими! Як дерли гроші, як розкидали золото, дорогоцінне каміння, які оргії, танці, обійми, бійки були на вулицях. Увесь Берлін був цілий тиждень, як одна божевільня! Які сцени! Одні плачуть, другі регочуть, одні п'ють із бочок вино, прощаються, другі б'ють їх, глузують. Один ювелір мільйонер упав у своєму магазині на мішок із брильянтами, які хотів заховати, і так ридав над ними, що його мусили обливати пивом із бочки. І всі ч клунками, з оберемками одержі, білизни, всяких речей, з вазами, книжками, рушницями. Хто що попав, то тяг додому. А потім — розселення! Що це було! З центру, з небошкрябів, з льохів як рушила вся маса на вілли, на будинки багатців. Одні до себе чужі меблі перетягують, друї і з своїми меблями в друге помешкання їдуть. Той собі аероплана тягне, той коні, той автомобіль. (Але ні аероплани, ні автомобілі вже ні в кого не працюють — нема чим рухати, всі матеріали вийшли, а нових ніхто не робить). Одне слово, це було щось надзвичайне. Мертенс із свого палацу втік. Тепер він живе разом із своїм секретарем Вінтером, має поганеньку кімнатку й сам собі воду носить, а годується сонячним хлібом. Ніхто його не чіпає, і нікому він не цікавий.

Ах, що це за часи були, ці кілька тижнів після роздачі скла! Всі були п'яні від сонячного хліба.

Може, Руді хотів із Максом піти? Ну, добре. Але з Максом, видно, не можна йти — він, очевидно, на якесь любовне побачення покликаний. Одне слово, такий переверот, якого ні одна революція не зазнала. Розуміється, багато людей у горі й одчаї. Ах, люди в свиней, у богів, у тварин поперетворювалися. Ну, і в богів! Ну, і в тварин. Ну, і що ж тут такого страшного? Ах, загине цивілізація, порозвалюються міста, людина повернеться в ліси й печери. Ну, а хоч би й так, то що? Чим оці кам'яні тюрми кращі за печери? Ні повітря, ні сонця, ні волі, ні спокою. А в печерах прекрасно! Вільно, незалежно, небо, сонце, простір. А чим колишнє людське життя було краще? Всі тільки тим були зайняті, щоб здобути грошей Гроші, гроші, гроші. І більше нічого. І лицемірство, і брехня, і обман, і насильство. А тепер ніяких грошей не треба, і через те нема ніякої брехні, обману, насильства. Всі живі, здорові й ситі. І наплювають на все інше. Правда? (Миле, наївне Страховище, йому страшенно хочеться потішити Руді, заспокоїти й переконати, що все — чудесно. А сама десь жахається, ридає з жаїю за минулим, проклинає).

Звичайно, події пішли трохи не так, як гадалося, але хто знає як було б краще. В кожному разі, Шпіндлер дійсно свиня. Він із своєю гіпотезою богів міг би виступити іншим разом йому, розуміється, досадно на Сонячну машину, бо пою жінка, ота мила блондинка, кохається з їхнім товаришем Тіле. Вона Труді все розповіла. Вони кохаються вже два роки, але до Сонячної машини вони боялися «зради» й мучилися. А тепер ніяких зрад немає — і вони нарешті можуть дати собі волю Звичайно, Шпіндлерові боляче Але хто ж винен тут? Правда? А хіба сотням тисяч таких, як вони, Сонячна машина не дала щастя? Фріда, наприклад, просто мало не збожволіла від захвату Вона того самого дня, як дістала від Труди скло, покинула барона й полетіла з своїм аташе до Італії на бароновому літаку. Розуміється, яка-небудь принцеса Еліза лютує. Страшенно, між іншим, дивна істота; з ненависті до Сонячної машини не хоче чути імені Руді, а сама весь час надзвичайно хвилювалась, коли він пропав, кілька разів навіть сама приходила до Труди й сердилась, ну, просто-таки сердилась, що Каесем не міг його знайти. Вона все ж таки дуже-дуже хороша, ця бідненька принцесочка. Вона може бути така ніжна, дитяча, ясна, що аж дивно Господи, а Наделі? Та вони в такому були одчаї, що пропав Руді. Ах,

як досадно, що вони пропали. Здається, всі вони вирушили кудись на південь.

Любе, хороше дівча: от мовчить і пильно думає, що б іще сказати приємне бідному Руді.

А знизу чути музику бідних тюремних мешканців, що вже звикли і до тюрми, і до смертного присуду. Танцюють, вільно кохаються, сміються сміхом шибеників.

Доктор Рудольф підводиться й простягає руку Труді.

— Піду я вже, Трудо.

— Слухайте, Руді, як ви гадаєте, що то міг бути за лист до Макса? Тільки, будь ласка, не подумайте нічого такого — я цікавлюсь цим просто з дружби до Макса. Насамперед у мене є чоловік, ну, не чоловік, а... ну, я не знаю хто, ну, мій Душнер, я з ним маю договір на рік життя. Розуміється, тепер усі договори порвані, я теж маю право зірвати, але коли я дала слово, то я ж мушу тримати. Правда? І зовсім у цьому нема нічого смішного й ненормального. Правда, Руді?

— Я не знаю, Трудо, який у вас договір і тому...

— Ах, який договір. Ну, звичайний собі договір: Душнер колись, іще за старої епохи, купив мені дім, театр і видав багато грошей, а я за це обіцяла жити з ним цілий рік і бути йому вірною. Ну, добре, Сонячна машина, це правда, всі відносини перемінила, але ж Душнер не винен, що з'явилася Сонячна машина. Правда? А я ж йому слово дала з доброї своєї волі — мене ніхто не силував, як Фріду. Значить, це було б негарно з мого боку, коли б я його тепер покинула. Він такий милий. Він хоч і капіталіст, але ніколи не був проти Сонячної машини. Навпаки, раз у раз боронив і помагав нам. Значить, тим паче негарно було б зламати договір. Але це ж не значить, що я його люблю. Може, люблю, а може, і не люблю. В кожному разі, робити з цього факту якісь висновки про любов цілком не раціонально. Правда, Руді?

— Так, розуміється, в цьому факті...

— Правда ж, правда? Ну, а і, крім того, вже ж так мало лишилось до реченця: всього сім місяців і тринадцять днів.

— Ну, це такий порівняно короткий час, що..

— Правда? Ну, а от.. Є такі люди, що цього абсолютно не розуміють. І вигадують страшенні дурниці. Просто ніяково слухать Ну, і нехай! Ото! Руді, а ви додому зараз?

— Додому, Трудо.

— Хм. Я пішла б із вами, коли б... Я вже давно в наших не була. В нас усі здорові?

— Так, здається, всі.

Труда якийсь час мовчить, потім із стомленою посмішкою простягає Рудольфові руку.

— Ну, вітайте наших усіх і принцесу. Ах, вас же треба випустити!

На ганку Труда ще раз простягає руку бідному Руді.

— А ви, Руді, дуже не сумуйте, що так усе вийшло. Я все ж таки певна, що людям соромно стане — і все піде інакше. Це ж не може бути, щоб так лишилось. Так багато людей говорить, та тільки добалакатися їм трудно, а то б уже почали щось робити. Ви не сумуйте, Руді. Добре?

Доктор Рудольф із тихим усміхом стискає маленьку тверду теплу ручку, мовчки киває головою й помалу йде на вулицю.

Дощик починає забиватися за шию. Доктор Рудольф підіймає комір, всовує в нього підборіддя й почуває колишній з дитинства затишок схованого під дощиком у комір половини лица.

Так, так. «Не сумуйте, що так усе вийшло». Дійсно, вийшло трохи не так, як думалось. І таки дуже-дуже не так.

* * *

Макс заходить під якийсь ганок і знову перечитує коротенького листа: «От тепер ти можеш цілком по-дружньому прийти до мене. Але поспішай, бо буде пізно. Сузанна».

І все. Що може значити ця фраза «бо буде пізно»? Збирається кудись виїхати з своїм скульптором? «Тепер ти можеш прийти». Тепер, коли в них усе вияснилось? Для чого ж тоді його кликати? З помсти? З бажання показати: от маєш, не потребую я тебе.

І чого весь час після останнього побачення абсолютно не хотіла бачитись, а тепер раптом захотіла?

Чи щось гірше криється в цих коротеньких рядках, таким твердим гарним письмом написаних?

Макс ховає листа в кишеню й знову поспішає, хмурачись і ховаючи шию в піднятий комір пальта.

Перед палацом Сузанни нема ні душі. Ворота розчинені на встіж, на аеродромі мокне перекирвлений набік легкий літак.

Ні портъє, ні льокаїв біля парадних дверей. А двері, як і ворота, стоять розчинені, порожні.

Згори чується веселий гамір, крики, звуки музики, гомін багатьох голосів.

Макс помалу виходить мармуровими сходами. Холом туди й сюди проходять якісь люди, переважно парочки, обнявшись і цілуючись. З храму краси виразніше чути гомін і музику. Бенкет у Сузанни? Прощальний бал?

Але що за чудні гості?! Обличчя не фарбовані, прості, занадто неаристократичні; убрання ще простіші, безпретензійні, з робітничих кварталів. Манери, рухи, звук голосів — зовсім же робітничі!

Макс раптом зупиняється: вона примирилася! Вона скликала тих, що так довго зневажала, і на це свято покликала и його!!

Макс вибігає на саму гору сходів. На нього без уваги й без здивування зиркають деякі обличчя. Вони такі зайняті собою, що їм нітрошки не цікаві інші люди. Макс іде просто до храму. Тут усе лишилося так, як і було. Так само в екстазі тягнеться вгору біло-рожеве мармурове тіло Фіміаму перед ним немає, але зате є цілі гірлянди людських танцюючих молодих веселих тіл. Музика вбогенька — гітара, скрипка, ще щось бухкаюче — зате шуму, галасу, руху більше, ніж од най-витонченішого оркестру.

Ну, де ж тут у цьому вихорі знайти Сузанну?

Макс обережно попід стіною просувається вперед. За деревами, у гротах, на покритих мохом

скелях, по всіх тих затишних куточках, де колись, томно нудьгуючи, цідили свої перетомлені ласки «творці краси», де безсило на дегенеративних шийбах похитувалися фарбовані випещені голови «вибранців», там тепер сидять інші парочки. Від них пащить гарячою розбурханою кров'ю, рум'янцем нефарбованих лиць, блиском п'яних од радості очей. Вони не цідять своїх ласк, а цебрами виливають одне на одного, купаючись в обіймах.

Але Сузанни все ж таки ніде немає.

Макс виходить із зали в невеличкий коридор. Тут, біля вузького віконця, стоїть дівчина й сумно дивиться в сад. Худенька, невеличка, профіль негарний, дрібненький. Бідна, вона не має пари або той, з ким хотіла б бути у парі, взяв собі іншу. І вона стоїть і сумно дивиться на намисто крапель на голих вітах дерев.

Макс обережно підходить до неї й питає, чи не може вона йому сказати, де можна знайти хазяйку дому, пані Сузанну Фішер.

Дівчина чогось трошки ніяковіє, потім скидується й виявляє готовність провести його до неї. Господиня, мабуть, у себе, у своїй кімнаті.

— А не з гістьми?

— Якими гістьми?!

— А от цими, що в залі там танцюють. Там же бал якийсь?

Дівчина знову трошки ніяковіє.

— Ні, то не гості. То так... Ми тут живемо. В нас раз у раз так...

— Ах, так?

— Ми майже всі з фабрики пані господині. А ви її родич?

— Ні, не родич, а добрий знайомий. А пані господиня сама живе?

— Еге ж, сама.

— Вона здорова, не знаєте?

— Не знаю. Вона з нами не сходиться. Коли хочете, я вас проведу до її кімнати.

— Будь ласка.

Дівчина швиденько йде вперед коридорчиком, потім рядом покоїв Сузанни.

Скрізь групи, парочки, сміх, співи, тарілки з сонячним хлібом, ліжка в салонах, порозвішувана на шворках білизна, одежа. Якийсь веселий безладний табір циган.

Далеко забилася Сузанна, в найдалший куток свого палацу.

Худенька ввічлива дівчина зупиняється перед низенькими дверима в самому кутку темного коридорчика й пошепки каже:

— Ось ці двері.

Макс дякує й якийсь мент стоїть, прислухаючись до кімнати Там тихо. З покоїв палацу долітає веселий гамір і гомін голосів. Очевидно, це кімната прислуги. Якись меблі стоять у кутку, навалені на купу.

Макс легенько стукає й слухає. Тихо. Ні звуку, ні шелесту. Макс стукає дужче, довше. Той самий результат. Він злегка натискає на двері — і вони, ніжно цмокнувши замком, одчиняються. В лице Макса сильно б'є густим теплим духом квіток, і в очі кидається якась маса фарб. Просто перед очима вся стіна кімнати, вся стеля, підлога є суцільний килим із квіток. Це завітчаний кошик, а не кімната. Ніяких меблів, самі квітки.

Макс переступає через поріг, озирається й одхитується назад посеред устеленої квітками невеличкої кімнати просто долі, на квітах, поклавши голову на подушку з червоних троянд, лежить Сузанна. Очі її заплющені, уста складені поважно, строго, моторошно-непорушно.

— Сузанно!

Ніякого руху. Макс прожогом кидається до білої постаті, стає на коліна н бере відкинену набік руку. Вона холодна, надзвичайно важка, падає назад із жахною байдужістю з-під руки розсувається купка листів.

Макс не вірить, обмацує руки, плечі, лице. Від них по всьому тілу його проходить пронизуватий, важкий, моторошний холод.

Хтось у горлі Макса, дико рявкаючи риданням, скрикує:

— Сузанно!!

Уста не здригуються звичайним насмішкуватим вабливим усміхом, вогкі великі очі не розплющуються, вони в строгій поважності мовчать, не рухаються.

Макс знову хапає за плечі, за голову, підводить, ворушить, він чує своє перекривлене лице, чує вогкий холодок цих, колись таких хвилююче теплих пліч, чує страшну, неживу вагу голови й не вірить, не вірить своєму жахові, болеві й одчаєві.

— Сузанно! Ради бога, Сузанно!!

А теплий густий гнітючий дух квіток обгортає голову чадом, незримими кільцями отрути.

Макс, скоцюрбившись, падає головою на одкинену руку і, почувавши страшний холод її, качає по ній чолом і чує, як щось дико, грубо, горловим криком гиркає в ньому й трусить його.

Він довго лежить так, качає головою по непорушній руці й помалу затихає. У невеличке простеньке вікно, завітчане гірляндами лілей, плаксиво дивиться сірий день.

Макс трудно підводиться й дивиться в непорушне поважно-спокійне лице. Воно якесь інше, ніколи таким гарним, таким глибокозначним, одуховленим і серйозним не бачив його Макс.

Він стомлено машинально бере з-під руки листи в чепурних кувертах і, нічого не розуміючи, уважно читає адреси. Голова важка, повна чудного густого дзвону, на очі налягає чавунний сон.

Макс напружено пригадує собі, що йому треба негайно зробити, і на може пригадати. Лягти, здається? Чи відчинити двері?

Він, хитаючись, з натугою, підводиться й помалу плентається до дверей Одчинивши їх, він машинально виходить і, похиливши сонну голову, спотикаючись ослабленими ногами, іде кудись на гомін.

У блакитному салоні, де через один куток розвішано білизну, а в другому напівгола пара танцює біскаю під дві мандоліни й гітару, настає раптова тиша: просто на танцюристів іде якийсь чоловік, хитаючись і безглуздо, п'яно чи сонно дивлячись поперед себе невидючими очима. Синьо-чорний чуб розпатлався по всьому лицю дикими пасмами, в руці міцно затиснена купка листів.

— Що за чоловік? Звідки він тут узявся? Що з ним?!

Його обступають, розпитують, він задумливо-сонно поглядає на них, морщиться й мовчки йде далі в супроводі всієї юрби.

Перед храмом він зупиняється, тре долонею чоло й щось, видно з натугою, собі пригадує. Раптом підводить голову, дивиться на чекаючі обличчя й глухо каже:

— Спиніть там тих.

— Через що? Хто ви такий? Чого вам тут треба, вас питають?

Чудний чоловік не може стояти й сідає на низенький стілець Одкинувши гарну розпатлану голову до стіни й заплющивши очі в непереможному сні, він тихо байдуже бурмотить:

— Сузанна Фішер померла

Померла?! Сузанна Фішер?! Що він каже?! Коли? Як? Вона ж іще вчора зносила квіти з оранжереї до себе. Всі це бачили.

Але чужий чудний чоловік нічого не може їм більше сказати: він глибоко й міцно спить, злегка роззявивши рота й перехилившись набік.

У храмі вривається музика, веселий гамір скручується, гальмується й затихає. Злякані обличчя червоними рум'янцями й гарячим духом руху й обіймів, пошепки балакаючи, навшпиньках довгою чергою проходять у найдальшу кімнату, де на квітах лежить у всьому білому головою на подушці з червоних троянд поважно-строге тіло Сузанни Фішер.

* * *

Доктор Рудольф бредє вулицями. Куди? А хто його знає — хіба не однаково? В пустелі напрямів немає, шляхів не може бути. Все те саме, все безживне, мертво, мовчазне. Тиша льошу.

Цілий день бродить доктор Рудольф вулицями самотній, нікому не потрібний і нікого не потребуючий. З капелюша його струмочками стікає вода на мокрі згорблені плечі, груди, спину Іноді він заходить із понурою цікавістю туди, де бачить людей, у колишні кафе й ресторани.

Але скрізь те саме: імпровізована музика, танці, прилюдні обійми, поцілунки. Часом із веселого гамору раптом видирається звірячий, хижий зойк, музика вривається, пари злякано по-овечому купчаться в натовп, серед якого клубком вовтузяться на підлозі два тіла — самці погризлися.

А в університеті тиша домовини. Аудиторії лунко, голосно відбивають нерівні шкандибаючі кроки самотнього чоловіка, мокрого від дощу, з тонкими волосинками уст, стомлено, невесело

загнутих донизу. Лабораторії, наукові кабінети, зали засідань, бібліотеки стоять порозчинювані, позасмічувані, по-розграбовувані, позатоптувані. Так само, як Рудольф, стомлено, мляво бродять по них якісь люди; деякі просто ходять, як сновиди, сумують; деякі чудні щось вибирають і виносять; навіщо воно їм тепер? Деякі тихо сидять, мертво втопивши очі в одну точку. Спинився великий, могутній організм. Мовчать віки збираного, любовно, саможертвовно здобуваного скарбу. Затихли голоси геніїв — стоять собі просто томи збитого, задрукованого паперу. Але коли б вони всі раптом повставали з домовини, заговорили, затрубили, то що б то допомгло? Нічого. Шматочок зеленої маси вбив усіх геніїв, усі гордощі, святощі, храми, ризи, забобони, науку. Чим же, власне, пишалося людство? З якого крихкого поганенького матеріалу творилися його «вічні» святощі?

А от біржа, велетенське капище, могутня фортеця, серце Німеччини. Хмарною колосальною пусткою тягнеться вгору мрамурова зала. Горобці голосно цвірінькають десь під стелею, пурхаючи крізь розбиті вікна. Німо стоять чорні скрижалі банків із забутими й запорошеними цифрами, а на підлозі сміття, клаптики найцінніших паперів.

А колишні жерці, колишні владарі цієї фортеці, де вони тепер? Де ті, що перед ними мільйони схиляли свої голови!? Від грудочки зеленої розтертої трави луснуло серце, спинився пульс, повривались усі артерії, і горобці загіджують розбиті заповіді й скрижалі поверженого бога.

І знову доктор Рудольф шкандибає тихими вулицями, нерів-но цокаючи підборами по мокрих, брудних тротуарах. Знову заходить у місця танців і в місця могильного мовчання.

І тільки, як вечір починає затягати темно-сірою завісою сцену чудного театру, доктор Рудольф вертається додому, похиливши голову й стомлено пересуваючи ноги.

Але перед лабораторією він увесь скидується й на мент ціпеніє на місці: у вікні вогонь! Хтось е в його робітні! Хтось чекає його! Це — вона, це та, що ні на мить не виходить із його душі, нарешті прийшла!

Доктор Рудольф кидається до дверей, рве їх, вбігає до передпокою і зупиняється. В двері видно: на фотелі біля столу, біля засвіченого каганця, схиливши голову на груди, сидить Макс. Тільки всього!

Доктор Рудольф, почувши зразу страшенну втому, помалу підходить до брата. Схилена на груди голова не рухається, не повертається. На столі лежать листовні аркушки дрібно записаного паперу.

Бідний хлопчик. І він наморився. Ніби записка якась!

«Руді! Як я засну, прочитай листа, що лежить на столі, і неодмінно збуди мене. Нізащо не давай мені спати. Додому не маю сил іти, а спати мені не можна. Прочитай і зараз же збуди».

Рудольф здивовано крутить записку, дивиться на звислі на груди патли волосся, злегка торгає за плече Макса, потім обережно бере аркушки листа, сідає з другого боку стола й починає читати:

"Прощай, Максе. Хочу востаннє сказати тобі найширіше слово. А яке слово може бути найщиріше, як не останнє? Перед смертю схиляють голови і ганьба, і гордість, і амбіції, і розрахунок. Я всі розрахунки зробила, підвела підсумок і більше ні на що не рахую.

І от усе ж таки в оцей останній мент свого життя по щирості не знаю, що більше: чи моя ненависть до тебе, чи любов? Чи проклинати тебе, чи заридати над ганьбленою,

розшматованою моєю любов'ю!

Що ви зробили з життям, Максе!! Невже Тебе не охоплює жах?! Невже ви всі так страшно, божевільне позасліплювані, що не відчуваєте того неймовірного жахного страхіття, яке впало на людство з вашою Сонячною машиною?!

Життя ж немає. Нема душі його — краси. Сонячна машина випалила все людське, а людське є в красі, втворенні крас и. В цьому ж, тільки в цьому, є різниця між людиною й твариною, звіром.

Сонячна машина звела людина на тупу брудну тварину, на злого дикого звіра.

Ви хвалилися, що створите братерство рівних, сильних, вільних царів природи, неба, вод, землі. Ви обіцяли вічне свято краси, любові, щастя.

Максе, Максе. Ти знаєш, я нишком, про себе, сама себе соромлячись, думала, а може?

Я готова була прийти до Тебе, стати на коліна перед Тобою й скласти всю свою гордість до Твоїх ніг і цілу вати їх, як найбільша грішниця.

Але, Максе де ж ваше братерство, де нова людина, де розмах, розквіт, де свято краси, любові!!

Ви знищили держави, ви стерли кордони, це так. Але землю ви заселили двоногою, жуйною твариною — й більше нічого. Все, що було відзнакою творчості людського генія, все розтоптали, потолочили, загидили копитами ці тварини. Земля — це величезне стійло, хаотичне, брудне, темне, холодне, смердюче.

Ти уяви Собі земну планету. Уяви Собі ці темні, завмерлі міста, це страшне мовчання, цю зоологічну тишу, в якій чути тільки рев самців, гарчання й плямкіт уст, що жують зелену жуйку.

З людини здерто тисячолітній грим божеськості, яким вона хотіла відрізнити себе від тварини. Ви радієте з цього, а я благословляю наш самообмани, я з побожністю цілую сліди брехні всіх дурив людства, всіх бідних пророків його, які так зворушливо, наївно вірили в свій грим. Я ридаю за бідним Вседержителем Саваофом, образ і подобу якого ми так старанно намагалися намалювати на своїх лицах. Навіть за Твоїм бідним соціалізмом, за Твою наївною казкою я ридаю, Максе! Можеш Ти собі це уявити?

Ні Саваофа, ні казок більше немає.

Але не те, що немає, а що більше їх ніколи й не буде. От у чому є той жах, що жене мене з цієї дикої отари в небуття.

Людство померло, воно завершило круг, вернулося до вихідної точки. Тисячі віків боротьби за існування довели до забезпечення існування. І це є загибель людства, поворот у лоно звірів, із якого воно вийшло.

Історія скінчена. Кому охота доживати, обростати шерстю, добувати віку в печерах, хай доживає. Я ж хочу померти людиною. Зганьбленою, замученою, але все ж таки людиною.

Радій, Максе, — пролетаріат здійснив своє право «вірності»: він не тільки відібрав у мене мій дім, моє майно, мій спокій, він одняв у мене мою честь. Радій, Максе цієї ночі пролетаріат ганьбив і шматував моє тіло з такою рівністю, що ти можеш бути задоволений.

О Максе, два роки я берегла своє тіло для Тебе, два роки з муками, надіями, з упертістю, з хитрощами, з одчаєм і незрозумілою любов'ю я кохала мрію віддати ного Тобі, єдиному, болючому й пекуче-бажаному! І от радій, його з гарчанням і ревом вирвали Твої браття.

Дякую, Максе, за створене Тобою «вічне свято краси, любові, щастя». Прощай.

Сузанна»

Доктор Рудольф довго сидить над листом, тарабанячи по ньому пальцями. Потім трудно підводиться й будить Макса. Скудовчена, розпатлана голова безсило хилитається під штовханами, труситься від потрушування, але не підводиться. Тоді доктор Рудольф бере свій мокрий капелюш і сильно обтирає ним лице Макса. Макс одхитується назад і слабо розплющує очі. Ніс і щоки мокро блищать, як заплакані.

— Що? В чому річ?

Голос хрипкий, здушений, як застуджений.

— Вставай, Масі. Вставай. Підведись. Не можна спати. Вставай, голубчику, вставай.

Макс машинально слухняно, але тупо підводиться, похитуючись, стоїть і жде.

— Ходім у сад. Ходім, походимо трохи.

Дощ і рух у сліпій чорній тьмі приводять Макса до пам'яті. Він покашлює, стріпує головою, обтирає рукою лице.

Рудольф чує, як його тіло стає твердіше, певніше, кроки вільніші

— Що з тобою, Масі? Що сталось? Що за сон такий?

— Не знаю. Сам не знаю. Здається, отруївся. Ти читав листа?

— Так, читав.

Брати вертаклься до лабораторії, і Макс довго мовчки ходить по хаті, сильно закусивши куточок нижньої губи. І раптом зупиняється проти Рудольфа й понуро посміхається.

— Хе! І ці ж самі завтра будуть ховати її! Дійсно здерто грим не тільки божеського, а й людського. Стріляв би їх, проклятих, вішав, труїв, як паскудних пацюків! Правду каже батько, тільки страх і батіг робили цих звірів людьми. Ні, не можу я й тут, піду!

— Але куди ж ти підеш, Масі? Темно, ти дороги не знайдеш.

— Ах, усе одно! А на якого чорта тепер мені дороги, світло, життя? З цією худобою жити? Бувай!

Макс рішуче виходить із лабораторії, не слухаючи Рудольфа, і грюкає за собою дверима. Чути рип кроків по доріжці, і настає густа шипуча тиша.

Летить у світовому просторі темна, мертва планета, яка колись (так давно-давно!) називалася Землею. Темна, мокра, мертва тиша обкутала половину її. Сонно плямкають у сні самці та самиці, а на другій, іншій половині жують жуйку й справляють танець самців і самиць. Настане тут день — і ця половина буде жувати й танцювати, а та лежати в сні.

І так навіки?! І це все?!

Докторові Рудольфові хочеться вибігти і з жахом закричати на всю планету, стьобати її, плювати в неї, гризти її зубами.

О ні! Батога вам треба? Страху? Добре. Буде вам батіг! Буде страх!

Але який? Холод? Вони, як птиці, на зиму переходитимуть у теплі краї. Нудьга? Вони розважатимуться коханням, облизуванням дітей і здобуванням трави. І будуть щасливі.

Доктор Рудольф стомлено сідає в фотель і спирає голову на руки.

Щасливі! Хм! А чому ні? Що є щастя? Сотні ж «дуріїв людства», сотні отих бідних пророків, філософів, мудреців усіх віків і народів вусуненні страждань бачили ідеал щастя. Вони кликали до найбільшого обмеження своїх бажань, до відмови від влади, слави, багатства, розкошів, утіх, насолод. Людино, скоротись, зіщулься, зберись у грудочку найпростіших своїх елементів, не вір зрадливим радощам — вони скороминущі, нереальні, єдине реальне в житті — страждання і його уникай. Тоді матимеш щастя (атараксію, нірвану, царство небесне і т. ін.).

Тепер бажань нема, страждання уникнено — чого ж більше треба? Хіба це не є щастя?

А що робило людство минулої епохи? Билося за те, щоб бути ситим, щоб мати «жуйку», щоб лизати своїх дитинчат і обнімати самиць-самців. І всі ці університети, лабораторії, біржі, залізниці, суди, банки, фабрики — все це кінець же кінцем служило тільки цьому. Люди засоби зробили цілями, обожили їх і тепер труять себе через те, що ці засоби стали зайві.

Зайві ці засоби, чорт їх забирай, і баста! Через те вони стоять мертві й непотрібні. Ну, і що? Хіба не має рації мила Труда, кажучи. «Ну, і скоти, ну, і худоба, а що тут страшного?» Дійсно, сказати «будьте, як свині» — образа, а сказати «будьте, як птиці небесні» — свята заповідь.

Ну, так чого ж треба? Чого одчай? Хіба не здійснений ідеал Христа? Хіба людство не стало, як птиці небесні, що не сіють, не жнуть і навіть на зиму перелітають у вирій? Хіба не здійснений ідеал Конфуція, стоїків, циніків! Хіба не осягнена атараксія Епікура? Хіба не здійснені заповіді Шопенгауера, старого боягуза радощів? Чого ж сум, чого ґвалт, чого страх?!

Стоять фабрики, що виробляли сукна, шовки, оксамити? К чорту! Людина буде гола ходити. Голе, сильне, хиже, здорове тіло естетичніше, ніж усякі дегенеративні каліки, позакуту ваш в шовки.

Стоять тисячі, мільйони фабрик, майстерень, копалень, лабораторій? А що вони робили? Їжу, одягу, питво? Потрібне це тепер? Ні. Так чого страх, що стоять? І стійте к чоргу собі!

Стояїть залізниці, трамваї, пошта, телеграф?

А вони що робили? Перевозили їжу, одягу, питво та паливо? К чорту! Більше непотрібно. Можете стояти.

Стоїть електрика, водопровід?

А для чого вони? Сонце є світло для всього живого. Будь ласка! Води в природі більше, ніж у водозбірних Берліна.

Геть до природи з кам'яних колодязів!

Але де ж оті фабрики, майстерні, лабораторії, що виробляють людське й божеське? Де ті генії, що поза «жуйкою» давали красу людству? Поети, митці? Чи не вони ж споконвіку переспівують одну свою улюблену тему про жуйку, самицю й дитинчата? Якого ж чорта вони отрують себе т е п е р, коли всі мають те, що вони виспівували?

Доктор Рудольф сідає в фотель, заплющує очі й чує, як його обхоплює та сама кричуща, нестерпно тоскна туга, що була тоді, як він після вибуху люті й одчаю сидів на ліжку в камері-божевільні.

* * *

Холодний дощ плаче рясними слізьми на шибках Холодна вогкість дихає і кутків. Сивий присмерк, як зігнутий пристаркуватий чоловік, цілий день тоскно блукає по лабораторії, по спустошеній власною рукою доктора Рудольфа, по любій, насиченні роками його дум робітні.

Дні й ночі котяться одні через одних, як хвилі — одні ясні, другі темні, рівні, одноманітні й без назв. Який сьогодні день? Субота, середа, неділя? Смішні, дорогі й непотрібні вже назви. Батько досить уперто відмічав їх за календарем, але як один раз загубив рахунок — так усі ці суботи, понеділки, вівторки лишились десь там, позаду, в тумані минулого. Який місяць? Листопад? А може, грудень уже? І котиться хвилями безіменними те, що люди привчилися називати днями. Для чого їм тепер назва? Навіщо міряти час? Та й чим міряти? Що є спільного тепер у людей? Часу вже немає, бо немає мірила.

У вільну хвилину доктор Рудольф пише спогади перед залізною грубкою, поставленою ним самим.

Для чого? Щоб колись, коли відвикне від писання, коли обросте шерстю, взяти ці списані аркушики й згадати час, коли люди на землі вміли зазначувати знаками свої думки? Чи ще не вмерла потреба зносин хоч із самим собою? Чи страх, що загусне мозок і заросте бадиллям дикунства? Чи в душу свою, потоптану, понівечену, понижену, осміяну, хочеться глянути, як у загноєну, смердючу рану? Не тільки глянути, а дивитися в неї щодня, длубатись у ранах і чути чудну насолоду від них.

Але ж як ниють у сірій холодній самоті болі! Так, так, він упав із височенної гори, на яку дряпався дванадцять років. Та тільки тепер, коли вже минув перший момент падіння, він як слід чує, що розбився і вся істота в ранах.

І тільки тепер він знає, що дванадцять років таскав на гору величезну важку торбу своєї славолюбності, думаючи, що несе любов до людей і науки. Тільки тепер, коли він із торбою своєю лежить на дні безодні, він чує, що в ній стогне не любов до людей, а понижена, недодушена гордість.

Холодний, рівний, серйозний дощ, такий самий, як бував колись за минулої доби. Пристаркуватий, шамкаючий присмерк сумно киває сірою головою. Доктор Рудольф одкидає голову від записок і слухає.

От зараз прийде мама. Яке чудне, старе, вічне, як життя, ім'я! Одне з небагатьох імен, що лишилися на землі. Вона жаліє бідного Руді. Вона з усієї сили старається не показати, що жаліє. І це найбільше завдає болю, що вона старається не показати жалю. І в цьому старанні, як у дзеркалі, Руді бачить себе маленьким, смішним, жалюгідним. І цей жаль рівночасно гріє його забутим старим теплом, від якого очі стають гарячі. Хочеться притулитися до старих ніжних рук і сховати в них сором, пониження, дурну гордість. Навіщо вони тепер?

От вона прийде й буде розповідати про незначненькі події в тому чудному домі, набитому чужими собі, байдужими до себе людьми. А доктор Рудольф буде слухати і мовчки з солодким боєм і ниючим соромом усередині здригуватись на одно ім'я. Знає мама чи не знає, що він здригується на це коротеньке, болюче, любе ім'я?

Але записки доктор Рудольф пише дуже рідко, бо цілий день зайнятий важнішими справами. Він копає по старих покинутих городах картоплю, капусту, цибулю, всяку городину, — обшукує всі льохи й комірчини покинутих помешкань, старанно збирає всі продукти, які їли колись люди, і звозить усе це додому. Граф іронічно-сумно посміхається стріхами: винахідник Сонячної машини, великий учений, той, що зруйнував увесь старий світ, тягає візочок по Берліну, вислухує насмішки, глузування й ворожі вигуки ради того, щоб годувати старих труподів і реакціонерів. Чи варто ж було для цього дванадцять років сидіти в келії?

А доктор Рудольф мовчить. Мовчить на глузування сонцеїстів. І на теплу насмішку графа, і на понурий глум батька та тихий жаль матері. На все. Тоненькі уста стали ще тонші. Куточки їх витяглися рівними гострими голками. Цілими днями, шкандибаючи й похнюпившись, він тягає візок, носить воду, рубає дрова, ставить грубки з цегли в кімнатах батьків, графів і принцеси. І мовчить. Навіть до принцеси ніколи й словом не обізветься. Мати часом ніжно докоряє синові за таку неделікатність. Правда, принцеса й сама, видно, дуже гнівається на Руді, але ж треба зрозуміти, що їй тяжче, ніж кому іншому, від Сонячної машини. Та Руді й на докори мовчить, тільки іноді чудно посміхнеться й зараз же відійде — нема йому часу на розмови.

А ввечері, як із усіма роботами покінчено, доктор Рудольф потихеньку увиходить із вулиці до палісадника перед будинком, забирається в кущі під тополю й стоїть там доти, доки погасне світло каганця в одному вікні. Поганеньке, мізерне це світельце — в кімнаті в техніка далеко ясніше, бо в нього горить справжня ацетиленова лампа, але доктор Рудольф не дивиться на технікові вікна.

Іноді, як немає дощу, а в небі серед хмар купається місяць, то пірнаючи, то виставляючи лису голову, в палісаднику з'являється ще одна постать — коротконога, опецькувата, з піднятим коміром і натовкмаченим на самі очі капелюшем. Вона не бачить Рудольфа й обережно підкрадається під вікно, силкуючись зазирнути в нього. Доктор Рудольф і на це мовчить, тільки пильно, затаївши духа, слідує за дивним чужим чоловіком. Хто він? Чого йому тут треба?

Часом чоловік спирається плечем об стіну під вікном, похилює голову й стоїть у глибокій іадумі довго-довго. Безшумно хилитається іноді тінь у вікні, затуляючи світелечко. І серце доктора Рудольфа теж хилитається, і з нього вихлюпується гаряча, болюча ніжність. Чужий чоловік теж ворухиться, стає, видно, навшпиньки, зазирає у вікно. Мабуть, і в нього щось вихоплюється?

Коли гасне вікно, ніч стає темна, тоскна, самотня. Чути, як виють десь покинуті голодні собаки. Чути, як мертво й страшно мовчить Берлін, як пустельно, первісне шумить вітер у мокрих голих вітах.

* * *

І от раптом принцесу Елізу підмінено. Хтось зідрав із неї хмуру заціплену скупченість, із-під неї вийшла нова людина. Це тепер — весело-владна, грайлива, ніжна дівчина.

Але що дивного в такій підміні, коли приїхав дійсний, справжній коханий наречений? Як давній лицар, він пів-Європи проїхав конем, із скринькою Сонячної машини за плечима, з револьвером за поясом, з нагаєм у руці. Пів-Європи переїхав, щоб добратись до Німеччини, до своєї давньої з юнацтва нареченої.

І зараз же з револьвером в одній руці, з нагаєм у другій прийшов до двох малярів у салоні, ввічливо попрохав їх переселитися нагору й зайняв цю кімнату. Після того другого ж дня виїхав конем до міста; виїхав уранці, а вернувся увечері. Але вернувся з гарненьким екіпажем, повним усякого добра: мішок муки, мішок крупів, маса бляшанок із консервами, торби свічок, солі, сірників—усього того, що бідний доктор Рудольф не міг ніколи так блискуче роздобути.

Розуміється, для чого тепер принцесі поміч якогось кривого, калікуватого доктора, сина льяокая. Розуміється, вона зараз же попрохала пані Штор переказати своєму синові, щоб він більше не турбував себе послугами їй. Та й нікому вже, власне, були не потрібні його послуги, бо те, чого понавозив князь Георг, вистачить на цілі місяці всім їм. (Сам князь Георг, ївши сонячний хліб, тепер знову перейшов на старий режим).

О, це справжній мужчина! Він не такий уже молодий, і одів йому, може, тридцять п'ять; на чолі вже глибоченькими затоками вимито волосся з обох боків, на висках — жовтизна, в роті якраз посередині вищербивсь один зуб. Якраз посередині, так що лице як на дві половинки поділене. Сталося це в дорозі, а лікарів уже тепер немає — і доводиться ходити так. Часом аж злегка посвистують слова крізь цю щербину. Але сам такий міцний, сухий, сталевий, дротяновусий, ніс загнутим дзюбом енергійно, непохитно рубає повітря. Але коли балакає з принцесою, то сталь і дріт стають тепленькою м'якенькою глиною, з якої можна ліпити всякі фігурки, що принцеса, натурально, і робить.

Що ж дивного, що вона цілими днями тепер виспіває, регочеться на весь дім, на весь сад, що, як дитина, бігає по саду з принцом по дощу, по вітру по всіх алеях. Особливо вона любить ті алеї, що перед самою лабораторією.

І доктор Рудольф, затиснувши волосинки уст, цілими днями тепер довбається собі в своїй холодній лабораторії, невідомо що вже тепер вигадуючи. Довбається, часом шипуче посвистує крізь верхню губу й час од часу ховає кулаки в кишені, щоб погріти пальці.

Іноді підходить до вікна й порожньо, не кліпаючи, дивиться в сад на мокрі порожні дерева, на порожнє небо, па порожню мокру затихлу землю. А в спальні лежить на канапі Макс і порожніми очима читає порожні старі книжки, переселившись із комуни до брата.

От і тепер стоїть доктор Рудольф біля вікна й дивиться, як листя в паніці, немов розігнана юрба бунтарів поліцією, же неться алеєю, із жалібним шелестом, підкочуючись під коріння. Вітер, як чабанський пес, ганяє закурені отари хмар із позадираними хвостами.

І раптом дзвінкий владний контральтовий голос. Бадьорий, веселий рип піску по доріжці. І нарешті дві постаті, ті самі дві постаті. Принц Георг ступає чітко, твердо, впевнено виміряє кроки по землі, яка належить йому. Він із сокирою в руці. Сталеві очі й дротяні вуса покірно повернені до червоної голівки, що випинається з коміра пальта гарячою жариною.

Вони стаюць якраз проти вікон лабораторії. Червона голівка на мент проводить очима по вікнах, бачить постать доктора Рудольфа й байдуже відвертається. Що їй до якогось доктора Рудольфа? Та чи й помітила вона його? Вся її увага зайнята чимсь зовсім іншим Але чим? Що треба їм тут, у цій алеї, з сокирою?

Ручка в чорному рукаві, в чорній рукавичці показує пальцем на куш бузку, на обидві стіни кушів із голими, тепер такими порожніми вітами.

Принц Георг хитає головою, виміряє очима куші, ще раз киває іоловою й щось каже до принцеси, посміхнувшись і показавши чорну квадратову щербину й розділивши сухе лице на дві половини Потім підходить до першого куща, обдивляється з усіх боків, вибирає,

нахиляється й сильно рубає гілля при самому корінні.

Вони хочуть позрубувати всі кущі! Вони хочуть вирубати всі кущі, всю алею вирубати, знищити! Це вона хоче! Навіть це місце вирубати, вигладити! О ні!

Доктор Рудольф зривається з місця й швидко, коливаючись у лівий бік усім тілом, вибігає надвір. Вітер скажсно кудовчить волосся, пхає в груди, одпихає назад до лабораюрп — він служить їм за сторожа.

Струнка, закутана в чорне манто постать помалу повертає червону голівку на рил нерівних, шкандибаючих кроків і зараз же байдуже, спокійно відвертається. Принц Георг також зиркає в той бік і також спокійно повертається до куща — якийсь собі каліка кудись поспішає.

Сокира високо підлітає догори і з соковитим хруском угризається в тонкі ніжки бузку. А чорна струнка постать стоїть непорушне, слухаючи всією спиною нерівним хапливий рип кроків по алеї.

— Вибачте...

Принцеса и принц Георг повертаються. Що треба цьому чоловікові?

— Вибачте... Ви хочете рубати ці кущі? Сталеві очі помалу випростовуються разом із головою й здивовано оглядають од голови до ніг калікуватого чоловіка.

— Так. А вам що до того? Хто ви такий?

Доктор Рудольф тим часом злегка вклоняється принцесі. Принцеса недбало, байдуже киває голівкою й повертається до нареченого:

— Це — Рудольф Штор, Георгу. Прошу далі.

Георг уважніше, пильно, гостро встромляє в доктора Рудольфа два цвяхи очей.

— А-а? Добродій усього людства? Що ж вам треба, пане добродію?

Добродій людства придержує рукою волосся на голові.

— Я прошу вас сказати мені, що ви хочете робити з цими кущами!

Принц Георг спочатку високо, пепорозуміло підводи іь брови, потім раптом грізно хмурить їх.

— А ви яке маєте право задавати мені це питання?

Доктор Рудольф на мент закриває очі й знову розкриває їх.

— Я ще раз прошу вас дати мені відповідь на моє питання.

Тут принцеса гидливо кидає в його бік:

— Ми хочемо вирубати ці кущі. Тут буде площадка для спорту Рубайте далі, Георгу!

Георг одвертається від добродія людства й зручніше затискує сокиру в руці. Але доктор Рудольф помалу спокійно заходить збоку й стає між ним і кущем. Стає, складає руки на грудях і тихо крутить головою.

— Ви цих кущів рубати не будете. Нахабство цього суб'єкта на якийсь мент позбавляє мови принца Георга.

— Пане добродію! Я вам раджу моментально відійти, схватись у вашу хату й не наражати себе...

— Ви цих кущів рубати не будете.

На принцесу доктор Рудольф не дивиться. Волосся рукою вже не притримує, готову не підносить, а так само спокійно крутить головою з боку на бік.

— Я їх буду рубати, пане хіміку! Хоча б мені прийшлося рубати їх разом із вашими ногами! Чуєте?!

— Будь ласка. Вам прийдеться рубати разом із моїми ногами.

Матово-бліде, рівне, схудле лице під крилами червоного волосся не рухається, чогось жде. Ну, ясно, чого жде. Принц Георг простягає ліву руку й сильно відпихає нею набік доктора Рудольфа. Але доктор Рудольф зараз же хапає цю руку своєю й так стискає, що принцові Георгові кров шугає в лице й одразу ж виразно стає видно жовтість вусів під горбуватим дзюбасти́м носом. Він із усієї сили шарпає руку, але доктор Рудольф тільки злегка хитається наперед і міцно тримає руку князя Георга.

— Пане Шторе! Я вас попереджаю: відійдіть! Пустіть руку!

Рука пана Штора приросла до тіла князя Георга. Волосинки вуст тісно злилися в одну тонку витягнену лінію. Очі голо, одверто, льодово дивляться в зашарене вогнем лице з горбатим носом.

Права рука принца Георга рвучко, гнівно разом із сокирою підводиться й на півдорозі зупиняється, готова змахнути вгору.

— Пане Шторе! Ще раз кажу пустіть руку й забирайтесь негайно звідси. Останній раз кажу!

— Я піду тоді, як ви дасте мені слово не рубати цих кущів. Для спорту ви маєте досить вільного місця в саду.

Червона голівка непорушне застигла, чогось жде. Ну, ясно чого жде. Принц Георг сильно шарпає ліву руку, шарпає раз, другий, люто блискає сталлю очей, потім умить змахує правою рукою з сокирою і.. весь одхиляється назад, ліва рука доктора Рудольфа блискавично хапає й за праву руку Георга, — і сокира безсило звисає вниз Принц Георг пробує вирвати руки, але вони тільки синіють під пальцями калікуватого чоловіка, слабшають, слабесенько ворухаються і сокира от-от випаде з покоцюрблених пальців.

— Пусс-тіть руки, ви!

— Тільки тоді, як дасте слово...

Тут принцеса Еліза поспішає на поміч — сокира от-от виприне.

— Георгу, пустіть цього чоловіка! Ходімте. Ми знайдемо інше місце.

Георг шарпає руки, але вони від того тільки більше синіють Цей чоловік не пускає. Лице Георга пашить вогнем, і жовті дротяні вуса так виразно жовтіють на червоності, а сталеві очі

колючими конусами вп'ялися в біде, спокійне, затис-нене лице кривого хіміка.

Сокира падає на землю коло ніг доктора Рудольфа. Тоді віч випускає руки князя Георга, тихо нахиляється, підіймає сокиру, ввічливо подає її принцові й спокійно шкандибає назад, до себе. Вітер бурно, весело гладить йому волосся, в очах стоїть примружений гидливий погляд із-під червоних крил.

І доктор Рудольф довго ходить по лабораторії, поглядаючи мимохідь на зрубані, покалічені ніжки бузку з біло-зеленкуватими ранами.

А принцеса й принц Георг ідуть додому, до будинку. І дивна річ: принцеса Еліза цілком щиро, непідробне весела, ніжна, радісна Ну, просто щаслива! Цілком щиро, от це дивно! — цілком щиро щаслива. Вона бере князя під руку, пригортається до нього, сміється, трохи не летить на крилах. Чого ради? Невже вона не бачила, як поведився той нахаба! Чи цією поведінкою хоче загладити сором, образу, ганьбу поразки? Ні, вона нічого не хоче загладжувати. Вона все бачила, вона навіть знає, що «цей чоловік» дуже великої фізичної сили, вона одверто говорить про те, що сокира випала, вона нічою не хоче ховати. Але вона собі просто сяє вся.

І старому графові розповідає всю сцену з сяючим сміхом, і стару графиню несподівано, невідомо з якої причини обнімає, і до рояля біжить, і бурно грає, і верхи хоче їхати. Абсолютно незрозуміла, чудна поведінка, противна всякій логіці.

А доктор Рудольф стоїть біля вікна й порожніми очима дивиться в порожнє небо, по якому вітер жене отари хмар із позадираними хвостами. І тепер його очі ще порожніші, застиглиші, крижаніші.

От іде графівна Труда з якимсь чоловіком алеєю з вулиці. Так, це Труда, порожня, неіснуюча Труда. З нею її «чорно-срібний лицар», теж порожній, неіснуючий, тоскний, нудний. Раніше вона приходила сама. Тепер із «лицарем». А порожній Макс лежить у спальні й читає неіснуючі детективні романи, що купую лежать біля канапи.

Труда хитає головою, привітно махає рукою, щось гукає чорно-срібному лицареві й весело біжить до ганку.

— Руді, милий, голубчику! Що з вами? Чого ви такий? Га? Ви дивіться, який чудовий вітер. Я хочу зробити з Душнера змія й пустити його на небо. Правда, на такому вітрі можна? Правда?

Душнер увічливо, приємно посміхається чорними пукатими очима під густими пухнастими, як два хвостики, бровами.

— А Макс де? Читає? Все читає детективні романи? Руді, голубчику, що це значить? Га?

Руді не знає Читає — то й читає. А що більше робити?

Але Труді страшенно важно знати, чого Макс читає детективні романи Страшенно важно їй це знати, конче треба знати — від цього залежить усе її життя разом із синьою родинкою сережкою під вухом. Можливо, що мудрий, спокійно ввічливий чорно срібний лицар краще знає, ніж доктор Руді й графівна Труда. Але він тільки приємно спокійно посміхається. А коли Труда біжить додому навідатися до матері, він спокійно, як вартовий, ходить по алеї.

Щоб не бачити цієї чатуючої постаті, доктор Рудольф іде до Макса, лягає на ліжку й дивиться в стелю холодними порожніми очима.

Старий граф обережно, навшпиньках, старечо-цупко тримаючись рукою за стіну, підкрадається до дверей. Підкрадається й слухає всім старим, великим, костистим, як у вола, тілом. Два голоси там, у сусідній кімнаті, два найважливіші, найболючіші голоси з усіх голосів, небесних і земних. Один голос — такий загадковий, такий несподіваний, що граф, знаючи його тридцять сім років, не впізнає; спокійний, сумно-величний, глибоко-втихомирений. Такі голоси бувають у видужуючих од смертельної, безнадійної, болючої хвороби.

Другий голос — незмінений, грудний, хлопчачий, правда, з якимись новими жіночими нотками, але все такий самий наївно одвертий, зворушливо правдивий, рішучий, безрозсудно-сміливий, сміливий до найстрахітніших слів—учинків. А разом із тим і з смішком, з гумором, з уродженням гумором. З уродженням, не інакше, з таким самим, який був у діда, прадіда.

Старий граф злодійкувато прикладає вухо до дверей, кліпає очима, злегка роззявляє рота, напружує всю шкіру голови, ловлячи кожний звук. Але бісові парочки нагорі вчиняють такий гамір, таку біганину, борюкання, що аж лампи дзвякають і трусяться двері. Та й голоси чути в далекому кутку — такі тихі, приглушені.

А яке було б щастя, коли б вони наблизилась, коли б увійшли до графа, коли б злилися з його самотнім, пониженим, понурим голосом! Що руїни світу, що Сонячна машина, що той гамір чужих брутальних людей! Навіть під руїнами світу з тими голосами був би найтепліший затишок.

Голоси стають виразніші. От один наближається!

Старий граф Елленберг ізлякано відривається від дверей, хилитається, балансує руками й поспіхом іде навшпиньках до свого фотеля.

Стук у двері — стук у старе серце, стук, від якого стає трудно дихати.

— Увійдіть!

Одчиняються двері. На порозі маленька сухенька постать у всьому білому. (Тепер вона раз у раз у всьому білому, тепер восени, серед усього страхіття, темряви, занепаду!). Великі темні поширені очі нічної птиці, такі колись напружено-уважні, неспокійні, загнані — тепер дивляться пильно, сумно, спокійно. Навіть гострість носа, уст, підборіддя вигладилась Ні чого нюхаючого, вишукуючого, винишпорюючого.

Загадкова, тридцять сім років знана, відбита в душі незчисленними ясними й темними слідами постать в білому помалу, тихо й певно підходить до фотеля. (Тепер вона входить до його не дрібненькими колишніми кроками зляканої мишки, а спокійно, впевнено помалу!)

От підходить зовсім близько, ласкаво пригладжує йому на голові відстовбурчене від підслухування пасмо жовто-сивого волосся й зупиняє теплу маленьку руку на плечі. (Посміла б вона була колись отаку ласкавість собі дозволити?)

— Батьку, там знову Труда прийшла.

Граф понуро-байдуже дивиться у вікно.

— А ті дівки, що нагорі, не прийшли?

— Їм нема чого сюди приходити, Едмунде.

— Того самого, що й цій.

Графиня сумно посміхається й хитає головою.

— Ну, навіщо ти так, навіщо, батьку? Навіщо себе, свою дитину й мене мучиш?

— В мене дітей нема Годі, іди собі.

Графиня не рухається, навіть руки з плеча не здіймає.

— Є, Едмунде. Ти можеш тепер, коли хочеш, перевірити це. Он там вона сидить, твоя дитина. Щодня вона приходить. Щодня благає дозволить їй прийти до тебе.

Граф рухом плеча скидує маленьку теплу руку й натягає на очі колючі сірі віники брів.

— В мене нема дитини-проститутки! Годі, кажу. Іди геть! Раніше графиня була б зіщулилася, винувато, покірно закліпала б очима нічної, навіки стривоженої птиці й тихенько, дрібненькими кроками вислизнула б із кімнати. Тепер же вона тільки посміхається сумно й вибачливо.

— Тепер нема проститутток, батьку. Нема ні чесних, ні безчесних, ні грішних, ні святих. Є тільки люди.

Старий круто боком повертається до графині й підкидає догори до неї вимучене, пожоване думами й старістю лице. А, «тепер, тепер! Немає ні грішних, ні святих»? О, тепер чудесний настав лад для всяких «святих»! Знаменитий лад! Що й казати. Тепер, розуміється, можна ходити їм із піднесеною головою, з гордим усміхом, із чистим сумлінням, з рівністю, з вищістю. Тепер можна пацати копитами в авторитет, силу, владу. Пошана, страх перед старшими тепер, звичайно, анахронізм, забобони, смішний спомин із давно минулих часів Тепер нема ні права, ні сили, ні влади, ні традиції — нічого. Чорну коробку на спину — і геть під усі вітри. Що таке родина тепер? Що таке батько? Та ще трупод, якому треба варити їсти за старим режимом. Але, будь ласка. Ніхто не тільки не тримає, а й не хоче тримати.

Графиня кінчиком пальців сумно змітає з плеча графа сивий волос. І те, що вона собі змітає пальцями волосинку, найбільш лютить старого. Він устає, переходить до столу й бере в руки книгу.

— Можеш сказати своїй Труді, що в мене нема дітей. Зовсім нема ніяких! Ні жінки, ні дітей — нікого. Можеш їй пояснити навіть, через що я в такому стані опинився, стоячи одною ногою в домовині. Тепер нема ні гріха, ні сорому, ні честі, отже, цілком спокійно можеш їй розповісти. Вона тебе зрозуміє дуже добре. І, може, нарешті дасте мені хоч трохи спокою. А тебе прошу не готувати мені їжі. Ми самі будемо з Гансом і Георгом робити для себе й принцеси.

— Батьку, батьку!

Граф скажено жбурляє книгою об підлогу.

— Не смій паскудити це слово своїми устами!! Не батько я! Чуєш ти?!

Графиня твердо, сумно приймає великими темними очима колючі люті стріли з-під настовбурчених брів.

— Ні, ти батько Ти можеш це перевірити. Так, так, кожної хвилини ти можеш тепер це

перевірити. Але ти ради своїх традицій, з упертості не хочеш признати сонячного хліба. Ти волієш одмовитися від дітей, від жінки, від родини, аніж признаги те, що тільки божевільні не хочуть признати. Добре, я так і поясню Труді.

— Будь ласка. Так і поясни. Можеш.

— Так, я так і поясню. Але хто ж тепер винен, що в тебе нема дітей? Хто?

Граф важко, пильно, тягуче вдивляється в гнівно, обурено вирівняне маленьке сухеньке тіло з чорно-сивою голівкою в усьому білому. Воно, це таке колись покірне, жагуче, потім покірно винувате, далі покірно пригнічене, тепер воно сміє обурено-владно, з гнівним правом, з глибокою свідомістю вищості стояти перед ним рівно, вимогливо.

— Ти хотів колись правди. Єдиної правди! Ти не хотів прийняти її, коли я давала тобі. Тепер ти можеш її взяти. Тепер ти можеш знати всю правду. Але ти навіть правду віддаєш за Вічний Порядок твого Ганса Штора. Хто ж винен, я тебе питають Признай порядок сина Ганса Штора — і ти матимеш усю правду. Так, так, не Ганса Штора, а сина його, Рудольфа Штора.

Граф помалу, трудно сідає в фотель перед столом, ноги ослабли й коліна підло підгинаються.

— Іди собі. Годі.

Він одкидає голову на спинку стільця й безсило заплющує очі. Стара, з навислими щоками, з буйним ластовинням і з западинами на шиї голова лежить безсило, але непохитно.

Графиня глибоко зітхає й помалу виходить. Вона підійшла б до цієї голови, до цієї рідної, любої, бідної голови, обняла б її, притулила б до грудей собі, пригорнула б до неї ту смугляву, бідну, любу голівку, що дожидається в тій хаті, — і так тепло, так повно стало б на бідній, холодній, спустошеній землі. Але старе коріння вросло в стару бідну голову й приросло до минулого, до неповторного, до померлого, і мертво мертвить і любов, і правду.

А старий граф безсило сидить із заплющеними очима, і ущипливий, гіркий усміх ворушить вусами, як черв'як під купою сіна. Вічний Порядок, традиції, правда! Всі порядки, всі традиції й правди віддав би він за одне маленьке, з чотирьох літер, слівце з одних нечистих, проклятих ним уст. Правда? Та будь вона на віки вічні проклята, коли вона вб'є ту крихітку живучої надії, коли погасить жалюгідненьку іскорку ілюзій, від якої тримається малюсіньке тепло в недогаслому тілі!

Кожної хвилини ти можеш перевірити. Кожної хвилини ти можеш погасити свічку своєї останньої радості. Перевірити і вже ніколи не могли витягати із столу гребінці, на яких іще заплутались чорні, з синюватим одблиском волосинки, ніколи вже не прикладатися щовечора лицем до біленької, смішно куцої блузки, в якій іще заплутався дух її тіла, ніколи більше не лежати годинами на старій канапі, в якій заплуталась і живе його жалюгідна, самообманна, живлюча неправда!

Правда? Та коли вона потрібна була людям, якщо несла їм страждання й загибель?

Старий граф трудно підводиться й обережно переходить до вікна. Там, за порт'єрою, стоїть у нього ще один фотель. Звідти він часом бачить у саду трошки сутулу дівочу постать із хлопчачою недбалою ходою й густими стриженими чорно-синіми кучерями на плечах. Постать так помалу, неохоче, так нудьгуючи вертається з дому, так іноді здивовано, непоро-зуміло й тоскно водить очима по вікнах кабінету, що графові руки впиваються в поруччя фотеля, і в грудях ніжно-ніжно тане лід, проступаючи теплою вогкістю в очах.

— Туді! Дитинко!

І так увесь тепло таючий, ніжно вогкий сидить заціпенілий у фотелі старий граф за порт'єрою, за непомітною щілиною.

І хіба можна ризкувати цим щастям ради старої, жорстокої, безчулої блудниці-правди?

Вітер сипле вечором у вікна. Вогник свічки марно лиже густо-сіру тьму салону, щоразу жахаючись і рвучись злетіти, як повз нього твердо-чітким, рішуче вимірним кроком проходить принц Георг.

Принц Георг не розуміє принцеси Елізи. Чого при людях вона з ним така близька, така щось знаюча разом із ним, щось ховаюча, натякаюча, голубляча, і чого на самоті нічого не знаюча, не ховаюча й замкнена, як прекрасна й порожня скриня? Чого це так? Чому найменший натяк на те, ради чого він пів-Європи проїхав конем, викликає в неї таку сухість очей, від якої найодчайдушніша відважність засохне й скрутиться, як лист у посуху.

— Не треба. Потім про це, Георгу. Не тепер.

А коли ж воно буде це «потім»? Де саме лежить кордон тої забороненої країни, де починається вступ у «потім»?

Принц Георг знає: на приступках трону лежить кордон. Все одно якого трону, навіть мертенсівського. Вона переступить кордон, тільки здіймаючись сходами трону.

Принц Георг рішуче, точно виміряно зупиняється. Вогник жажно відсахується вбік і дрібно дрібно труситься. Тінь принца Георга дрібно підскакує по стіні, силкуючись дістати го ловою до стелі.

Так, так шлях до «потім» через трон. Але чого ж сьогодні так весняно, так вогко променилися очі, так пашіли дві гарячі червоні плямки на лицах і так по-дитячому, так дивно для неї, так зворушливо-невинно розкривались уста, коли вона слухала всяку дурницю, наче величезну тайну мудрості? Чого була весь час така, наче вже ступила на трон, наче вже настало те «потім»!

Вогник спокійно, роботяще лиже тьму. Вітер діловито засипає віїна густими синіми присмерками.

Принц Георг ізнову ходить із кутка в куток, перевертаючи на всі боки загадку.

Який же трон може бути в пустелі, заселеній жуйними тваринами? Пів-Європи проїхав він серед одурілої людської худоби, серед руїн колишньої цивілізації.

От вони, ці тварини, ржуть і топчуть у стайнях своїх, аж глина сиплеться із стелі. Якими силами можна вернути їх до людської подобі! Підкласти під усю земну кулю набій маюну й висадити її к чорту! О, тоді б вони заіржали, заревли іншим ревом, пррокляті!

Принц Георг раптово зупиняється, злегка підводить голопу й широкими сталевими сірими враженими очима дивиться в стіну. На стіні схвильовано гойдається його розмазана тінь, робить гримаси, стараючись звернути на себе увагу; потім потроху затихає й злегка похитується, похиливши голову з карлюкуватим носом.

Вітер шипуче треться крилами об чорні шибки. Глухо й тужно з покоїв графині тягнуться

стьожки звуків. Свічка куняє, принц Георг усе стоїть і дивиться в підлогу.

Раптом рішуче підводить голову, посміхається й липкими точними кроками прямує до дверей принцеси. Трон буде! Або ж... не буде нічого.

* * *

І стук зігнутого пальця в двері: також рішучий, вимірений, непохитний.

Принцеса сидить у фотелі. Збоку свічка здивовано кліпає на пишне збите золото волосся й на вогкі дивні очі.

Принц Георг неохоче дивиться на загадкову вогкість — хутко всім загадкам буде кінець. Він не хоче ніяких передмов, підходів, красномовностей усяких слинків і шарлатанів-політиків — його думка проста, ясна й коротка: треба вернути людську худобу до людського життя. Більше нічого.

Принцеса Еліза здивовано дивиться вгору на сухе непохитне лице з сталевими очима й затоками на чолі: яким же чином це можна зробити?

Принц Георг не сідає. Він тільки озирається на двері, підозріло дивиться на вікна й підступає ближче.

Зробити це можна таким чином. Треба зібрати кілька тисяч людей (людей, а не жуйної худоби) — а їх уоє ж таки, напевно, знайдеться не один десяток тисяч—треба захопити в свої руки всю зброю, всі склади й запаси маюну, гармат і скоро-стрілів, треба поділити весь Берлін на райони, позаймати їх своїми людьми й тоді оповістити— кожний мешканець Берліна повинен з'явитися в таке й таке місце для виконання своїх колишніх робіт і обов'язків. Насамперед залізниця пустити в рух. Доставити нафти, вугілля, всякого палива для машин. Пустити електрику. Дати воду. Відживити всі фабрики, майстерні, копальні, верстати, бюро, магазини. Правда, магазини пороз грабовувані. Нічого. Всім прикажчикам вернутись на місця. Урядовцям — на свою службу. Робітникам — на роботу. Реченець для виконання—двадцять чотири години. Ні? Берлін буде знесений із лиця землі. Спочатку один квартал. Ні? Добре. Другий. Ні? Третій. Струснути їх пекельним, безмилосердним терором; вогнем і газом повисаджувати їх у повітря, повинувати їх десятками тисяч. І мільйони тоді покірно посунуть, як отара під батогом страху й сильної волі вищих одиниць.

Принцеса Еліза помалу підводиться, прикладає довгі долоні до лиць і неймовірно крутить головою: не посунуть. Порозбігаються, порозлазяться з Берліна, як миші, на всі боки з своїми Машинами й стеклами. Хто їх спинить? А трава й помешкання скрізь є.

Принц Георг посміхається: хто спинить? Холод. Мороз. Сніг. А крім того, озброєні маюном відділи, що будуть на конях і моторах стерегти всі виходи з Берліна. Тільки до перших морозів, до перших навіть помітних холодів зачекати з виступа ми. До того часу підготувати всю організацію. Підготовлювати можна на їхніх очах: вони такі певні в своїй звірячій безпеці, такі ледачі й інертні, що пальцем не рушать. Але наперед треба, звичайно, позаарештовувати всіх їхніх проводирів, оцих усіх хіміків Шторів, соціалістів, різних політиків-демагогів. Ці моментально скористуються нагодою для вияву своєї натури. А насамперед оцього ідіота, доктора Рудольфа, батька Сонячної машини! Цього просто зразу розстріляти, що удруге не втік, як той раз.

Принцеса Еліза потуплює очі н крутить головою: навряд. Арештувати демагогів, розстріляти кривого ідіота, розуміється, можна. Але чи варто? Річ не в них, а в тій масі сонячного скла, що

його повна вся земля. Як його винищити? Як вирвати з корінням цю болячку, яка охопила все тіло людства? Ну, Берлін можна висадити в повітря, а інші міста, села, інші країни?

Принц Георг схрещує руки на грудях. Так само, розстрілювати, висаджувати, нищити. Однаково всім гинути. Так краще загинути в славі, останній боротьбі. Інших сил і способів урятувати людську отару немає. Тільки страшний, лютий терор! Але коли хоч пів-Берліна вернеться до пуття, тоді врятований увесь світ. Тоді вся Німеччина буде за місяць завойована. А за півроку — вся земля. Німеччина внесла в світ страшну заразу, на ній же лежить обов'язок вилічити від неї заражених нею. І це буде! Кілька тисяч зорганізованих, здисциплінованих, пройнятих єдиною волею, єдиною метою й єдиним планом людей можуть опанувати сотні мільйонів людської маси, та ще такої, як ця, абсолютно дезорганізованої, розпорошеної, безжурної, байдужої до всього. Це — худоба, яку можна навіть на вогонь, на муки, на смерть інати дисципліною, страхом і терором, як гнали її в усі віки. Так тим паче можна й слід її погнати їй же на добро?

Ні, сумніву не може бути, не повинно бути! Рішуче, неухильно, без вагання зразу ж приступити до організації. Знайти Мертенса, графа Адольфа Елленберга — в їхніх руках були всі нитки влади. Вони можуть дати найцінніші вказівки й матеріали. Але їм, розуміється, тепер проводу в руки не давати. Хочуть помагати? Будь ласка. Але провід має бути в руках сильних і рішучих.

Принцеса Еліза вже не сяє вогкими очима — погасли вони, притьмились, заפורошилися задумою. І головою вже не крутить. Хто знає: хіба справді не бувало, що лютим страхом, кров'ю, смертю купки сильних і рішучих гнали людські отари на муки й смерть? Так хіба ж справді не дозволено, хіба не приписано гнати їх терором до їхнього ж визволення, відродження, врятування від страшної загибелі?

Принцеса Еліза раптом простягає руку сильному й рішучому. Ну, що ж, хай буде так!

Принц Георг поштиво й довше, ніж треба для поштивості, прикладає уста до сухої й атласистої руки. І рука цим разом не визволяється так швидко, як раніше.

А коли він підведе її до східців трону, о, вона вже не визволиться зовсім! Це—ясно.

* * *

Заціплені зуби ненависті потомились, послабли; давно перегоріла полум'яна лютя, покривші душу сірим нудним попелом. І сором уже не шкребеться колючими лапами в серці, не коцюрбить корчами тіла. Спокійно-понуро, байдуже-зневажливо ходить щовечора Фрідріх Мертенс до річки по воду. Спочагу Вінтер з інерції пошани ходив за нього, але дедалі, то почав забувати, став позичати води для пана президента. І пан президент уже ходить сам із відром до річки, сам із візочком плентається в поле, в ліс, збирає хмиз, сухе листя, траву й помалу, втомлено, понуро везе додому.

Нікому вже не дивно, не цікаво й навіть не зловтішне, що колишній цар і бог Німеччини, майбутній президент — король Землі, владар палаців, маєтностей, половини національного майна Німеччини, самодержавний диктатор, що від його кийка пальцем залежало життя мільйонів, що цей самий Фрідріх Мертенс щовечора з відром іде до річки. Що тут важного й цікавого, коли всі боги, царі, самодержавці, королі, диктатори й владарі всіх маєтностей Землі так само з відерцями, з візочками врівні з найубогішими своїми підданими й підвладними борються за своє мізерне існування? І так само, як Фрідріх Мертенс, вони покинули свої люксові палаци — вигнані юрбою, деякі холодом, оселились у маленьких кімнатках, які можна легко опалити, крутять годинами Сонячну машину в поті лиця своїх і... обростають

потом, лепом і волоссям урівні з останнім із колишніх наймитів своїх, урівні з дикими, первісними, печерними людьми. Ніхто вже й не дивиться на коротконогу, схудлу, пукатооку, оброслу іржавою бородою й вусами постать Фрідріха Мертенса, ніхто вже не закушує посмішки, бачачи, як колишній можновладець старанно розгортає відерцем воду, щоб не набрати її із сміттям. І що таке Фрідріх Мертенс, що треба дивуватись, посміхатись, зловтішатись, коли він бере для себе воду із річки?

Фрідріх Мертенс не претендує вже й на зловтішність, на посмішки, на глузування.

Коли юрба очманілих сонцеїстів увірвалась була до порожнього, беззахисного вже, палацу і, гасаючи, вигукуючи реготом і захватом, почала було розташовуватись у покоях, Вінтер, ризкуючи своїм життям, вивів потайним підземним ходом пана президента за парк, посадовив у своє авто й не побоявся сховати пана президента в маленькому покинутому кимсь помешканні на краю міста разом із своєю родиною. Тоді Вінтер ще хоч і з нотками жалю, але поштиво гнувся лозинкою перед паном президентом.

Тепер же Вінтер не жаліє й не гнеться. Тепер той самий Вінтер, який трусився містичним страхом од самого суворого погляду банькатих очей, часом ласкаво кладе руку на плече містичної страшної істоти й натякає вже, що доведеться відібрати в неї найкращу кімнату, яку їй визначено, бо ця кімната тепліша, сухіша, ясніша — і її треба дати дітям.

Колись наївний палестинський єврей дав людям заповіді: «Любіть ближніх, як самих себе. Любіть ненавидячих вас, благословляйте проклинаючих вас». Ці заповіді здалися людям такими абсурдними й неможливими, що їх приписали богові, а самого єврея за це возвеличили в сина божого.

Але тепер кому потрібні ці заповіді? Людина звичайно любить за те, що дають, ненавидить за те, що відбирають. Тепер же нема за що ні любити, ні ненавидіти, ні благословляти, ні проклинати. Бо ніхто нічого нікому не дає й не відбирає. За що має Вінтер тепер любити, шанувати, боятись Фрідріха Мертенса, труситися перед ним? І ненависть, і любов, і пошана, і страх є зв'язок, діяльність, рух. Людство ж загубило всі зв'язки, розпорошилося на мільйони атомів, самотніх, незалежних, байдужих одне до одного. Раніш, коли рани від перерваних зв'язків ще боліли, коли здибалися на вулиці чи коло води старі співробітники, приятелі й ближчі підвладні, всі ще жахалися, жаліли, скаржились, проклинали й ненавиділи. Тепер же всі ті співробітники, всі колишні його міністри, генерали, банкіри, королі й принци — всі вони при зустрічі байдуже, нудно кивають головами, не жахаються, не проклинають, а беруть своє відерце чи візочок і тягнуть далі, до себе додому, до своєї самотньої, відокремленої, ізольованої від усіх інших самотніх атомів нори. І нікого їм не треба ні ненавидіти чи проклинати, ні любити чи благословляти і не треба їм ні заповідей, ні палестинських євреїв, ні бога, ні диявола.

Фрідріх Мертенс іноді плентається до свого палацу Тепер, коли холод вигнав знову назад у малесенькі кімнатки на передмістя всю юрбу, що була опанувала палац, можна вільно ходити по ньому. Немає варти коло воріт, траву скошено, повищипувано, дерева порубано. На мармурових пишних сходах бруд і сміття сотень ніг. По величезних залах гасає иітір, окроплюючи дощем дорогоцінні фрески на стінах Брильянтова зала — бідна-бідна! — покопирсана, поцюкана, поламана. Вирвано з неї голчастий, переливчастий блиск могутності, видовбано до найменшого діамантика всю колишню величність, і де-не-де валяються нікчемними камінчиками колишні владчрі бажань, утіх, злочинств, раювання й мук.

Фрідріх Мертенс підіймає брильянти, стирає з них бруд і ховає в кишеню — Вінтеровим дітям на цяцьки.

В кабінеті перед апаратами довго сидить Фрідріх Мертенс, піднявши комір пальта й похиливши заросле, рудо-кострубате лице. Порвані зв'язки. Навіки порвані. Скінчилася людська історія. І ніхто ніколи не заговорить у ці апарати, не перереже блискавкою світовий простір думка й енергія людини. Через десяток-два років заваляться стіни палацу й накриють руїнами цих вірних затихлих товаришів колишньої діяльності.

Ах, які хоч прокляття, ненависть, глум, сором і муки готовий він узяти на себе, аби заговорили, замигали, заклацали ці мовчазні, мертві товариші, аби вернулася на землю вбита душа людства. Бути останнім попихачем, бути каторжником довічним, аби діяти, аби рухатися, боротися, творити.

Гуде вітер у порожніх, вогких, моторошно самотніх залах палацу. Гуде страшна, моторошна порожнеча на всій землі. Так, так, розум убив любов, ненависть, діяльність, рух, творчість і самого себе.

Тепер повинні пройти віки, порозбиватися пороблені стекла, позатягатися в пам'яті людей сліди колишньої культури, — і тоді почнеться з самого початку, з печер, з дикунства нова доба, нова історія.

* * *

Стомлено, апатично плентається Фрідріх Мертенс додому в свою нору. Самотній атом, нікчемний, непотрібний недоломок колишньої людини серед купи таких самих самотніх, нікчемних, тупих, байдужих атомів.

Таких самих?

Ні, не таких самих. Не всі такі самі. Вінтер не такий самий. Вінтер не самотній, не порожній, не байдужий. Коли Фрідріх Мертенс приходять увечері до своєї кімнати й сидить біля грубки, і вогник у ній тихо похрумкує, неначе котик гризе кісточку, а в сусідній кімнаті дзвінко, владно, реготливе стрибають дитячі голоси, Фрідріх Мертенс знає, що Вінтер не самотній. Знає з тої тягучої, холодної, тоскної туги, що підходить іззаду і важко спирається йому на плечі. Знає з того теплого, ніколи не чуваного паном президентом щасливого сміху всепоштивного, всепокірного й готовотремтячого секретаря.

І як чудно, неприродно, що в цього секретаря є тиха білява затишна маленька жіночка, любовна, невсипущо-клопітлива — мати цілого намисто дитячих білявих, русявих, круглих і подовгастих голівок. І Вінтер, всепоштивий секретар, мож? брати кожну голівку в свої руки, цілувати, дихати молодим невинним, нічого не знаючим духом їхнім, грітися й зв'язуватися з усім світом через це намисто.

І мільйони ж таких Вінтерів сидять у норах, миють, лижуть, годують, убирають у себе і дух, і сміх, і плач ними роджених голівок. І що їм до руїн світу, до палаців, в яких вітер кро. пить дощем дорогоцінні фрески, до подовбаних, понівечених брильянтових зал, до мовчазних апаратів. Що їм до того, що стоять машини, коли в них на руках б'ється молоде дороге життя ?

На вбогенькому столику винувато кліпає вбогеньким світельцем тонесенька хирлява свічечка.

Вогник у грубці Фрідріха Мертенса грайливо танцює по трісочках і не гріє холодних, важких лап туги, що тяжко надушує ззаду на плечі.

І раптом стук. Стук із сходів у помешкання, такий рідкий, незвичний тепер. Та ще в таку годину дня, коли вже темно, коли тунелі вулиці густо позабивані чорною лункою тьмою. Хто може

прийти до Вінтерів у такий час?

Дитячий сміх шерхне. Хапливі кроки довгоногого батька. Голоси в передпокої і стук у його двері.

Що це може значити? Кому ще він потрібний?

— Ввійдіть!

Двері розчиняються. І, як колись, у давно давно минулому, до хати входить Вінтер, його всепоштивий секретар і доповідає.

— Граф фон Елленберг!

Але тепер Вінтер не дивиться на пана президента хапаючими, як у пса, якому хазяїн хоче кинути кістку, очима, не гнеться, як пружина, а добродушно, гумористично-недбало витягується. І граф Елленберг також добродушно посміхається й теж не всковзує навшпиньках у «царські врата», а помалу просувається в півтьмі кімнатки. І вбогеньке світельце хирлявої свічечки жалюгідно пнеться освітити ці дві постаті, показати, що вони, як славні колишні актори, бавлячись, недбало й добродушно повторюють свої колишні блискучі ролі. Але гриму на акторах немає, обидва обросли колючими щетинами, обидва обличчя здаються напухлими, ширшими, брудними, чужими. І Вінтер, як колись давно-давно, виходить із кімнати, а граф Елленберг підходить до пана президента й просто привітно простягає руку. Привітно, звичайно, як доброму знайомому! А потім шукає очима по хатинці, бере з кутка стілець, відносить його до стільця пана президента й сідає собі поруч. Просто, звичайно, спокійненько. І м'яке жіноче тіло його в пальті, з піднятим коміром таке спокійне, не сковзаюче, не напружене.

Давно перегоріли і сором, і гордість, і тільки нудний сірий попіл лишився, але коли копита б'ють по душі, то там, під попелом, чується ще біль, і гаряче, пекуче летять ісьри в лице.

Граф Елленберг прийшов у важній серйозній справі, такій важиш, що він озирається на двері й принижує голос до шепоту. Які можуть бути тепер справи, та ще важні, до таємного шепоту?

Вся ник похрумкує гіллячками, а шепіт гонить у вуха чудні, смішні фантастичні слова, загориться по хатах електрика, буде в будинках вода, заходять залізниці, трамваї, запрацюють машини й навіть залітають угорі аероплани, людина буде не тільки йти, але й літати. Неймовірна, фантастична, дитяча казка. Подуріли люди?!

Фрідріх Мертенс пильно скоса зиркає лупатими очима в м'яке, обросле, неприємне лице колишнього міністра особистої охорони його величності пана президента. Ні, воно цілком серйозне, навіть із виразом таємності, хоч і без великої певності.

Ага, принц Георг, претендент на серце Елізи Пожежі. Ага, терор, маюн, гармати, розстріли. Організація «Друзів Ладу», «Батальйони Відновлення». Так, так.

Фрідріх Мертенс із усміхом банькатих очей, схилившись до грубки, слухає тихий шепіт, а вогник задоволене муркотить собі, печерний, любий, рідний від дитинства людськості.

— Ну, як же пан президент ставляться до цієї справи?

Фрідріх Мертенс не рухається и дивиться у вогонь. Й без руху байдуже рухає оброслими щетиною губами.

— Насамперед нема ні президентів, ні графів, ні принцес, ні принців. По-друге: не терором, а працею. Своім прикладом. Хай «Друзі Ладу» не стріляють, а сідають на потяги та їдуть по вугілля Я перший стаю за чорнороба. Перший. Зараз же.

Граф Елленберг злегка знизує плечима: але ж спроби вже були, результат який — вугіль розграбували, позабирали собі, та й і оді.

— Боронитись. Тоді стріляти. Але не купкою з десятиох-двадцятьох чоловік. Набрати десятками тисяч «Друзів Ладу». Але не для терору. Для праці Можете це? Найдеться таких? Добре. Перший записуюсь. Для терору — ні. Для принца Георга — ні. З терору нічого не вийде. Нічого. Безнадійно.

Граф Елленберг скося оглядає важку, схилену до вогню за-чучверсну голову. «Для принца Георга — ні». В цьому вся причина. Через це й «нічого не вийде». Бідний Мертенс — розуміється, не йому конкурувати з тим сірооким орлом хижакком.

Граф Елленберг іще трошки сидить, потім зітхає, підводиться й простягає руку панові Мертенсові. Треба йому йти вже. Але він дуже просить пана... пана Мертенса тримати в тайні говорене тут. Справа дуже важна.

Пан Меріенс мовчки, не дивлячись, тикає куцу, колись таку страшну руку колись такому побожному графові Елленбергові й нахилиється знову до вогню.

А граф Елленберг щільніше застібає піднятий комір пальта, натовкмачує тут-таки в хаті капелюш і не навшпиньках задумливо й помалу виходить.

Вогник же собі шепеляво щось шепоче, розповідає вічну стару казку.

Фрідріх Мертенс довго сидить важкою круглою купою з застиглим гірким і мудрим усміхом у пукатих, великих, стомлених очах. Потім трудно підводиться, бере з шафи шматок зеленої жуйки, ковтає, запиває водою, що відгонить мулом і листям, лягає нероздягнений на ліжко й покриває голову подушкою.

* * *

Принц Георг не робить площини для спорту ні на місці бузкової алеї, ні на ніякому іншому місці. З самого раннього ранку він виїжджає з дому й приїжджає тільки пізно ввечері. Але не конем виїжджає, а старовинним двоколесом, якого одного дня привіз із собою. І принцеса вже не ходить з ним у сад, не ходить веселим безжурним кроком, спираючись йому на руку перед вікнами лабораторії. Доктор Рудольф може не турбуватися за свій бузок — нікому він не потрібний і не цікавий: хутко-хутко не буде тут тих, що робили на нього замах. Хутко-хутко вони вилетять із цього дому в своє гніздо. Дбайливо, енергійно, невтомно десь звиває його сіроокий орел. А де саме — нікому невідомо, навіть пані Штор, до якої принцеса так мило й тепло ставиться. Куди їздить принц Георг, що робить там — мовчить про це князівна Еліза.

Міг би, мабуть, щось сказати граф Адольф, який знов частенько почав навідуватись до принцеси Елізи. Часом вечорами вони довго сидять утрюх і про щось тихо, але гаряче гомоняють. Та воно таки так! графові Адольфові краще знати, де, що й як, а принц Георг чужий же тут. Мабуть, вони воліли б усе ж таки кудись на південь виїхати з Берліна, так чим же його виїхати? Конем? Але ж холод, іде зима, переночувати нема де в дорозі. До весни, десь, зів'ють собі тут гніздо, а там перелетять у теплі краї.

Доктор Рудольф нічого не відповідає матері на її справедливий міркування — розуміється,

перелетять, про що ж тут може бути мова. Чому б їм не перелетіти?

І нудно-нудно, шипуче посвистує собі крізь губу, ходячи по лабораторії та гріючи померзлі пальці в кишенях.

А Макс так той зовсім нічого не слухає, та й не хоче слухати. Лежить у спальні на канапі й читає невідривне свої дурні старі романи. Приходить графівна Труда, приходить така свіжа, мила, весела, так славно з ним жартує, так легко, безжурно сміється, аж тепло її слухати, аж хочеться й собі хоч раз ясно й легко засміятись, а Масі лежить, морщить ніс, очей не відриває від дурних, нікчемних романів і хоч би з увічливості щось одповів ласкавій дівчині. І ніщо, ніщо його не цікавить. Нагорі в домі трохи не сталося вбивства: друкар застав свою кохану з одним із малярів — і таке там піднялося, нагорі, що аж старий граф хотів іти втишувати: крик, вереск, гуркіт меблів, хрип, гарчання, тупіт ніг, гупання тіл. Тепер малярі забирають свої фарби, машинки й збираються мандрувати до Італії.

Макс лежить і не слухає.

Графівна Труда цікавіше розповідає: по вулицях Берліна помітний якийсь чудний, дивний рух. Якись люди то кіньми, то на двоколесах діловито кудись їздять. Діловито, швидко, з якоюсь метою. О, зовсім не по траву й не по дрова! Абсолютно ні! Та навіть на моторових двоколесах Труда бачила! Серйозно, серйозно, на моторових! Що може це значити?!

Доктор Рудольф ізнизує плечима: хто його знає. Але Макс і плечима не знизує — не слухає, не чує, не відповідає.

І графівна Труда бере пані Штор під руку й веде її геть од цих нудних, слабодухих, розквашених мужчин. Фе, сором їм!

* * *

Ні, ні, площинки для спорту принц Георг не вишукує вже для принцеси Елізи. Інша площа й інший спорт маь бути. Величини і страшний спорт: то переможе у велетенській борні—воля, дух, людяне чи матерія, черево, тваринне?

Так стоїть питання у принца Георга й принцеси Елізи. Не до площинок тут. Ворог — сильний, лабетистий, цупкий. Сонячна машина — отрута сильна, прониклива до мозку всієї істоти людини — роз'їдає волю, розум, честь, обгортає душу сонним чадом. Треба стьобати, колоти, струшувати, треба палити уяву вогнем минулого, треба сліпити фарбами майбутнього, щоб найрідніші, найближчі душі пробудити від чаду проклятої Машини.

Принц Георг щовечора вертається зеленкувато-блідий від втоми, колючоокии од роздратовання, але сталевий і пружинистий від загострення волі. Батальйони ростуть — записано три тисячі двісті «Друзів Ладу». Але страшно трудно вишукувати своїх: усі ж покидали свої помешкання, порозпорошувались, позалазили в нори. Треба від одною до другого, треба непомітно для сонцеїстів, треба надзвичайно обережно. Склади зброї вже в руках, вже під охороною «Друзів Ладу», вже наготові. Але хто знає, чи не зруйнує весь план якась непередбачена дрібниця, чи не злякає передчасно людську отару, не викличе перед реченцем паніки й одчаю в неї. Ех, треба, треба позаарештовувати й понищити всіх так званих проводирів, а насамперед отого кривого доктора Штора.

Але принцеса Еліза рішуче проти цього. Не можна. Непотрібно. Зайве. Річ не в якихсь кривих докторах, а в батальйонах. Ніякий кривий доктор нічого не зробить, коли організація батальйонів пройде добре, коли маса буде захоплена зненацька, рішуче, ірізно. Коли

заgrimлять гармати й уся зброя буде в руках «Друзів Ладу», що можуть зробити якісь криві доктори и усі проводирі?

І так само принцеса Еліза рішуче стоїть за те, щоб принц Георг якомога конспіративніше поведився, щоб маса абсолютно не знала, хто є душею всієї справи Комітет «Друзів Ладу» — от і все. А після перемоги — о, тоді інша річ!

Із цим і принц Георг мусить згодитися. Дійсно, яка йому користь од перемоги, коли якийсь дикий сонцеїст уб'є його? І яка користь принцесі, коли його не буде? Невінчаною вдовою сумно радіти?

І граф Елленберг теж із цим дуже-дуже згоджується. Хто знає, що буде? Перемога ніби безсумнівна. А раптом — невдача? Тоді ж сонцеїсти, ця худоба, ця розлючена отара, на дрібні шматки роздере всякого, хто робив замах на її тваринне життя, на її жуйку.

І граф Адольф тільки хитро та мовчазно посміхається, коли графиня часом допитується, коли ж має бути вже офіційне весілля принца Георга та принцеси Елізи. І чи по-старому буде воно? Чи в церкві вінчатимуться?

Мовчить граф Адольф і загадково посміхається, і заклопотано питає матір, чи не залишилось у неї часом десь у льохах хоч пару пляшок вина?

А, коли принц Георг щоранку пильно дивиться надворі на термометр, графиня про себе посміхається, дуже цікавиться принц температурою.

* * *

Ранок. Калюжки затягнені гранчастими скляними шрамами. Дзвінко й сухо хрустять вони під цікавим натиском чобота. Обрій неба шафраново-жовтий, від нього тягне ріжучим, колючим вітром, і розгублено, самотньо пурхають ріденькі снігові метелики.

Порожні, пустельні вулиці Берліна з жовто-шафрановими блисками безживних вікон. І тільки — дивна, неймовірна річ! — туди й сюди прожогом проносяться мовчазні закутані люди на конях, на гуркотливих моторах і на двоколесах тихеньких, дренькітливих. І лунко, незвичайно голосно цокають копита по асфальті, загадково торохтять і лопотять мотори, такі таємні, дивні, давно забуті. Вікна розчиняються, зарослі, зачучверені голови висуваються й здивовано, з непорозумінням, з острахом проводжають здичавілими очима таємні постаті.

Навіть уночі в густій насиченій тьмі коридорів-вулиць не вгаває цей дивний, мовчазний, незрозумілий рух.

Але знову настає сивий, суворо-хмурий, колючо ізпряний ранок. І все тихо. Не чути ні цокання копит, ні лопоту моторів. Ніч розжувала їх темною пащею, проковтнула, і тиша вільно, спокійно тече пустельними кам'яними каналами.

І вмить страшений громовий довгогуркочучий вибух роздирається над пустельною тишею. Вітер перелякано, несамовито котить його по кам'яних тунелях, гупає об вікна, струшує будинками, дзвенить непотрібним посудом у непотрібних шафах і розчепірює жахом очі.

І знову мертва, затаєна, страшно мовчазна тиша; знову невпинний колючий свист вітру. Жах в очах розтає, родячи непорозуміння. Тихо, обережно розчиняються вікна, двері на вулиці, хижо-нашорошено визирають голови.

— Що це було?!

— Не знаємо.

— Це гармата?

— Ні, мабуть, вибух на складах маюну.

— Ні, гармата.

І знову голови тихо ховаються, по вулицях когтистий вітер із свистом стьобає застиглу нашорошену тишу.

Раптом новий вибух підкидає напружені тіла, за ним зараз другий, такий самий. Зчепившись у гуркоті, вони качаються по небу, по дахах домів, по помертвілих душах.

І зараз же за цим по заціпенілих вулицях пролітає скажений лопіт моторів, цокіт, брязкіт, гупіт копит і металічний, ляпаючий, жахно-кричущий рев сурм. Знову вікна й двері на вулиці розчиняються, знову голови хижо, злякано висуваються. Летять коридорами на конях, на двоколесах таємничі, загадкові люди, завертають на обидва боки мідяні довгі й короткі сурми й прискають із них у стіни, у вікна, в голови металічними, гунявими, дзвінками, високими звуками. А посеред звуків металу різкий, рупорний, велетенський крик — Всі на площі! Всі на площі! Всі на площі! Голови тихо, боязко презираються, перегукуються, до стра ху, тривоги й непорозуміння вплітається цікавість: хто такі ці сурмачі? Що там є на тих площах?

І потроху голови висуваються на вулиці, туляться попід стінами, сахаються в заїзди від літаючих верхівців, від ляпаючих у вуха металічних зойків, сухим листом під вітром скочуються, згортаються на площі.

І зараз же очі жадно втикаються у великі білі екрани, на яких раніше миготіла картина кіно. Екрани гордо й високо стоять над юрбою, мовчки кричачи до неї чорними чіткими, писаними рукою, літерами:

«Громадяни!

Рід людський перевертається в тупу тварину. Тьма, хо лод, негода панують над колишнім царем природи — люди ною. Зруйновано, зметено все людське: державу, релігію, власність, громадянство, мистецтво, науку, працю — все, чим одрізнялася людина від худоби. На руїнах колишньої великої цивілізації ми животіємо гірше за первісних дикунів. Дві третини нашого життя проходить у тьмі. Будинки наші позбавлені каналізації, загіджені нечистотами. Вода, яку беремо з річки й каналів, занечищена, заражена. Наші діти, жінки, батьки мруть тисячами від хороб, бо нема кому їм подати ні медичної, ні людської помочі. Трупи їхні, закопані на подвір'ях, гниють і ще гірше затрують повітря.

Хутко звірі розмножаться й почнуть дерти й убивати нас і дітей наших. Рештки старої культури заваляться, міста роз-сипляться в руїни, люди перейдуть у ліси й печери. Настане смерть усьому людському. І це все є наслідок згубної Сонячної машини. Ми повірили їй, ми думали, вона принесе щастя людству, але тепер бачимо, що це страшна облуда, обман і самообман.

Ми, «Друзі Ладу», кличемо всіх, хто ще зберіг у собі людську душу, до рішучої, героїчної, безмилосердної боротьби з цим злом людства, з Сонячною машиною. Ми кличемо до відновлення Ладу, Праці й Закону!

Кожний громадянин Берліна повинен завтра рано добровільно з'явитися до будинку райхстагу для реєстрації. Насамперед закликаємо всіх залізничників, машиністів, інженерів, техніків. Насамперед ми мусимо розпочати боротьбу з холодом і тьмою. А для цього потрібне вугілля. А вугілля мусимо привезти. Перша праця всіх «Друзів Ладу» буде в постачанні до Берліна запасів вугілля, потрібного для доведення до людського стану міста й наших мешкань.

Далі мусять оджити фабрики, майстерні, всякі установи нормального життя.

Сонячна машина буде допущена до вжитку до того часу, поки відновиться порядок, нормальний лад і людські засоби годування. Після того вона навіки повинна бути знищена.

Громадяни! Кличемо вас з'явитися добровільно. Коли ж наш заклик не зможе пробити тої смердючої шкаралуші, якою починає покривати наші душі Сонячна машина, то в інтересах ваших, наших і всього людського роду будемо змушені силою розбити її.

Заявляємо: коли назавтра на ранок на площу райхстагу не збереться не менше, як двадцять тисяч людей, коли населення цим не покаже, що воно хоче скинути з себе страшну отруту, ми, «Друзі Ладу», будемо розстрілювати всіх, кого знайдемо в помешканні, виключаючи дітей до п'ятнадцяти років, старих після п'ятдесяти років і хорих.

Заявляємо— коли населення не виявить бажання вернутися до людського життя, ми або примусимо його силою, або знищимо його зовсім. Краще хай так загине рід людський, ніж має загинути так ганебно, як це буде від Сонячної машини. Коли ж навіть розстріли в помешканнях нічого не вдіють, ми будемо бомбардувати Берлін і знищимо його в огні.

Ми воліємо висадити маюном у повітря весь Берлін, ніж дати йому задушитися у смороді.

Попереджаємо, всі шляхи з Берліна зайняті батальйонами «Друзів Ладу». Всіх, хто схоче ухилитись од свого обов'язку людини й утекти з Берліна, будемо вбивати на місці. Від завтрашнього ранку всякни рух у напрямі від центру до околиць забороняється й каратиметься смертю.

Всяка агітація за Сонячну машину, всяке підбурювання проти «Друзів Ладу» каратиметься смертю на місці. До Праці, люди! До Ладу! До Закону! До людського життя! Смерть Сонячній машині —загибелі людства!

Найвища Рада «Друзів Ладу»

Вітер дротяним хвостом б'є по задертих до екрана обличчях. Сльози стікають по синьо-змерзлих лицах, але очі пильно, невідривно ходять од рядка до рядка до самого кінця.

З обох боків екрана на примістках стоять дві постаті в металічних шапках і з протигазовими машкарами. Дві постаті з страшними, круглими, нелюдськими головами, такими моторошно грізними в своїй лриготованості, із своїми двома дірочками, в яких тьмяно ворущаються баньки живих очей. У руках у них маюнові скоростріли й гранати, які в один мент можуть покласти покотом усю масу голів.

І голови мовчки водять очима по грізних рядках, по грізних постатях, по грізному і такому невинному знарядді в їхніх руках. Мовчки, без ніякої агітації тихенько повертаються, висуваються, витискуються з юрби й одсуваються в сусідні завулки.

Там вони скося непомітно озираються, підозріло оглядають один одною й трошки вільніше пускають свої замерзлі тіла.

Але деякі поводяться від самого початку вже цілком вільно й легко. Перебігши екран до кінця, вони голосно, сміливо, з радісним запалом стріпують головами:

— Ну, слава богу! Нарешті знайшлися таки люди!

— Слава «Друзям Ладу»!

— Смерть Сонячній машині!

— Слава!!

Вітер сердито підхоплює ріденькі вигуки, носить їх, як пір'їни над кашею голів, і закидає в завулки. І запал під холодним вітром серед понурого мовчання шерхне, скручується й гасне.

* * *

Договір у коханні є подібний до обруча на діжці: поки клепки цілі, обруч міцно тримає їх; коли ж діжка розлізлася, обруч тримає тільки порожнє повітря.

Та чорно-срібний лицар і не претендує ні на який обруч. На який обруч може претендувати людина, що збила діжечку з таких лейкоцінних хруських клепок, як власний театр, власна вілла, побожна увага, упадання, молитовність і потайний страх? Сонячна машина одні клепки знищила, другі покоцюр-била, треті поробила зовсім не потрібними й безсилями Ну, кому потрібна тепер молитовність, коли в хаті холодно, коли змадикована грубка курить, смердить, виїдає очі, бронзово-золоті очі, димом? І хіба не смішна побожність, коли впобожне-ні ручки самі перуть брудну, заношену білизну?

Ручки перуть весело, охоче, бадьоро, по-хлоп'ячому скиду-ючи чорно-синіми кучерями. Бронзово-золоті очі від диму невміло поставленої грубки задоволене сльозяться, все тіло безжурно, сміхотливо кутається в шубку. І багато ще дечого робиться з чудесно вдаваним стоїцизмом. Але який же тут може бути обруч? Які клепки йому, милому, тримати?

І кому ж не ясно, що ці ручки з величезною охотою покинули б прати брудну білизну, що з радістю притягли б де себе все те, що розтовкмачила Сонячна машина, і загорнули б своє смугляве юне тіло не в фуфайки й кучугури кожухів, а в теплі ніжні розкоші минулого. І тоді клепки побожності, молитовності, пещення були б на місці, і на них дозволено було б іще трошки потримати золотий обруч.

Але Сонячна машина зжувала, подерла всі теплі, ніжні розкоші, всю красу й святість побожності. І стільки тисячоліть людина втирала в себе красу, святість і переконання своєї відмінності від тварини, що почала справді ніби відрізнятись від неї кольором своєї шкіри. Але Сонячна машина за кілька місяців постирала всі сліди тисячолітніх натирань, і виявляється, що ніякої святості й відмінності люди в себе не втерли їм так само потрібна краса й святість, як воліві, що, ремигаючи, лежить у власному гною.

Ну, так що, воли? Що страшного, що «як звірі»? «І чудесно! — чим колишні люди були кращі?»

Ах, Страховище, любе Страховище! Воно принаймні має ще сили на впертість.

Але він, чорно срібний лицар, не має нічого, на чому б йому впертися. Навіть мила вже немає, щоб зішкрябати з лиця рябу щетину. Остання натуга зберегти в собі малесенький слід людини — і того вже несила зробити. Правда, і Макс, мабуть, не має мила, бо його лице теж обростає шерстю. Але, видно та шерсть іншої якості, коли так вабить до себе бронзові очі. Миле

Страховище — воно сердито, гнівно обурюється за найменший лагідний безпретензійний натяк на це. Нічого подібного! Дурниці! Смішна вигадка. Що тому Страховищу до якогось там Макса? Макс — милий, симпатичний, але їй абсолютно байдужий. Коли вона ходить так часто туди до лабораторії, то зовсім зовсім в іншій справі. В такій справі, що не має ніякісінького відношення до якогось там Макса, який гниє від туги за своєю коханою — спить, лежить і ковтає нікчемні детективні романи.

Так, то правда, той «якийсь там Макс» дійсно гниє від туги, але чи не через це й таке обурення, такий гнів за самий натяк?

Любе, вперте, зворушливе Страховище, воно з усієї сили, чесно, сумлінно тримає обруч над неіснуючою діжечкою. Воно часом навіть так зворушливо-наївно, так простодушно запевняє, що триматиме обруч вірно й непохитно до «законного» реченця. І навіть чесно «виплачує», навіть щиро, тепло, з ніжністю бере в смугляві ручки його обросле колюче лице, сміхотливо тре його в долонях, цілує під очима (бо там єдине місце, де не колеться щетина) і називає своїм «хорошим, славним, зачучвереним лицарем».

Зачучверений лицар із тихою побожністю приймає незаслужену, крадену плату. Ну, що ж — хоч украдене, й за те спасибі. А може... Хто знає, може, плата розтягнеться ще на якийсь клаптик часу, може, в цій платі є зернятко чогось не-платного й з того зернятка виросте... ну, хоч би рідність?

А хто знає, яким вибриком підскочить доля бідного людства. Може ж, вона зглянеться на своє власне безглуздя, і схаменеться, і візьметься за розум? І тоді... О, тоді, може, і з Максами можна буде ще поборотися!

А поки що чорно-срібний зачучверений лицар старанно, мовчки, втираючи сльози, розпалює в грубці, а Страховище сидить у фотелі в кожушку й командує.

І раптом вибух. Справжній, колишній, тепер надприродний вибух гармати. Бавляться оп'янілі сонцегсти з рештками старого світу?

— Душнере, що це було?

— Не знаю. Гармата, здається.

І знову один, другий. Гуркіт, дзвякіт. А потім дивне вчорашнє лопотіння моторів, цокіт копит. І звуки сурм, і крики, і неймовірний дивний рух. На балконах і терасах вілл закутані вражені постаті «людей».

— На площу! На площу!

Вітер ріже осокою в очі, відгортає поли кожушка, здирає темно-синій берет із чорно-синіх стрижених кучерів, пхає в груди, не пускає. Але де там якомусь вітрові спинити завзяття. Страховища! Швидше на площу! Що там має бути на тій площі? Ах, та чи швидко ж та нещасна площа? І яка саме? Ідіоти сурмачі — «На найближчу площу». Як же виміряти, яка площа найближча?

Але, видно, на всіх площах те саме На найближчій площі на високому іржаво-бронзовому пам'ятнику розіпнутий величезний екран, а до екрана підняті голови юрби.

«Громадяни!...»

Чорно-срібний лицар чує, як лікоть Страховища здригується під його рукою. Ну, розуміється, повинен здригнутися від цього екрана, від цієї обітниці визволення, спасіння, воскресіння. Ну, розуміється, всіма грудьми, з усієї душі можна закричати: «Смерть Сонячній машині!»

Але Страховище раптом, не встигнувши нічого крикнути, не встигнувши навіть повернутися, когось побачивши збоку, кидається туди всім тілом, хилитаючи густу масу юрби. Ага — абсолютно байдужий їй Макс!

Чорно-срібний лицар, позбавлений своїх лицарських обов'язків, помалу роздирає плечима загуслу в напруженій жазі людську масу. Але він не може поспіти за бурністю притягнення до цілком байдужого Макса. Тільки крізь голови часом бачить, як темно-синій берет рвучко видряпується разом із чорним ширококрилим капелюшем із юрби.

Тоді Душнер зупиняється, зітхає, й читає знову від самого початку до останньої літери таку несподівано радісну, таку блаженно рішучу, таку святогрізну обітницю. Вражено, мовчазно, ошелешено ходять сотні пар очей по грізних рядках екрана.

Нарешті! О ні, людство недурно тисячоліття шкребло з себе шерсть звіра. Душно йому, тяжко, нестерпно. Маюном, вогнем і смертю воно готове ізшкребти наросту шерсть.

— Слава «Друзям Ладу»!

— Хай живуть «Друзі Ладу»!

Істинно: слава дійсним людям! Хай живуть люди, сміливі, геройські, жорстокі, люблячі люди!

І смерть оброслим шерстю тупим тваринам!

Який незвичайний, який любий людський рух на вулицях. Не йдуть уже самотніми байдужими одиницями, сунуть гуртками, громадами, по-колишньому, по-живому, із запалом, із блиском очей, із дзвоном у голосі, перекидаючись, в'яжучись нитками голосів. Назустріч нові юрби, напружені, нетерпляче-цікаві, незвичайні, стривожені, обнадієні, злякані, врадувані. Ага, викликано людину? Добре, добре! А що то ви почувете, а що то ви скажете, а що то ви зробите, як заgrimлять гармати над вашими загуслими душами, як вогневий гребінь терору почне розчісувати вашу понаросту шерсть, люди, істоти, як пожене вас у купіль, у тепло, у світло?

У віллі двері навстіж розчинені. Розуміється, як же інакше: кінець звірячому життю. В залі внизу крик, галас, махання рук комуни. Ну, звичайно, Макс трясє за плечі Гана. Сонний Макс прокинувся. Цілком зрозуміло.

Але Труди немає. Немає ні темно-синього берета, ні чорно-синіх кучерів.

Душнер вилітає на крилах на другий поверх. Так, вона одягає теплі черевички, нетерпляче, сердито затягуючи поплутані шнурки.

— Ах, де ви там одстали? Ідіть швидше сюди. Поможіть. Тільки, ради бога, Душнерчику, сьогодні без «богослужіння», а швиденько, раз-два.

Душнер і сам розуміє, що сьогодні треба без «богослужіння» одягти ці два маленькі точені божки, що так непокій-но, нетерпляче ворухать пальцями в чорному глухому шовку.

— Душнерчяку! Ви не знаєте, де можна взяти зброї, багато-багато зброї? Ой, душе! Нічого, нічого. Душіть, все одно, аби швидше! Так не знаєте? Ні!

Смішна дитинка — де взяти зброї! В людей, звичайно, а не в тварин.

— Знаю.

— Правда, знаєте?! А де? Де?

— У них, розуміється.

— У кого в «них»?

— У «Друзів Ладу».

Недошнурована ніжка нетерпляче відсовується вбік.

— Ах, без жартів, Душнере: де?

Душнер ловить за шнурки ніжку, загнудує її й підводить заросле пукатооке, серйозне лице.

— Їй-богу, не жартую. Тільки в «Друзів Ладу». Вони захопили, очевидно, всі склади зброї. Але вони, напевно, охоче видаватимуть усім бажаним.

Труда вепорозуміло, мовчки дивиться в цілком серйозне, без найменшої посмішки лице з такими хорошими, відданими, розумними, підкуреними баньками пукатих очей.

— Вони охоче видадуть нам?! Що ви кажете, Душнере?!

Тепер Душнер мовчки неворозуміло дивиться в смугляве, хороше, дороге личко. «Вони»?!
«Нам»?!

— Ну, розуміється!

Обоє починають розуміти. Недошнурована нога помалу, але рішуче й твердо визволяється з обіймів рук. Руки помалу, але без боротьби випускають шнурки.

— Цебто ви думаєте, Душнере, що я — з ними?! Правда?!

— Мені здається, що всякій людині з людськими почуттями треба бути з тими, що хочуть повернути людське життя.

Душнер тихенько підводиться й акуратно струшує порох із колін. А очі сумно, ніжно не відриваються від хмурих темя-бронзових очей.

— «Людське життя»? Цебто повернути знову ваші гроші, знову купування жінок, любовниць, льокаїв, рабів?

— Навіщо неодмінно це?

— Знову повернути ваших усіх святих, моральних, чистих, високошановних? Знову розподілити на чистих, пристойних і непристойних? Знову вам хочеться тюрем, судів, кар? Правда?

— Дитинко, навіщо ж...

— Знову одних під землю, на каторгу, на роботу, а другим — вічне свято? Це ви називаєте людським життям? Та-ак?! Знову брехня, обман, злочинства, гріхи, насильство, терор? Цього

вам хочеться?

— Дитинко! Ви ж не хочете мене...

— Ага чудесно! О, в такому разі чудесно! Тепер я бачу, хто ви. Можете йти собі до своїх «Друзів Ладу». Друзі Рабства, а не Ладу! От хто вони! І ви — раб або рабовласник. Можете йти. Будь ласка. Наш договір зірваний. Прошу!

Душнер не рухається ні в тому напрямку, що йому показує гнівно витягнений пальчик (який іще сьогодні цілували його уста), ні в якому другому. Він стоїть, похиливши голову, приплющивши очі, як стоїть людина серед дороги, перечікуючи колючий вихор, що несподівано зірвався назустріч.

— Трудо, дозвольте ж мені хоч вияснити. Ви не...

— Тут нема чого вияснити. І часу нема. Тут все ясно. Ви хочете відібрати Сонячну машину в людей чи ні? Хочете розстрілювати мене, Макса, всю комуну, всіх таких, як ми, чи ні? Кажіть! Чи хочете боронити нас і себе від насильників?

Душнер обережно ловить одну з ручок і тоді відповідає, тоді можна трошки розплющити очі в цьому вихорі. Ні рабства, ні всіх злочинств і страждань старого світу він не хоче повертати. Нікого розстрілювати він не збирається. Але треба ж рахуватися з тим, що не всі задовольняються таким існуванням, яке принесла з собою Сонячна машина. Він цілком визнає всі добрі наміри її прихильників і друзів, він сам, як їй ж!е відомо, був гарячим оборонцем її. Але не можна ж заплющувати очей на те, що вона не справдила тих надій, які люди поклали на неї. І, напевно, мільйони людей тепер уже розчарувались у ній, налякались і хочуть повернути старе життя, навіть із його дефектами. Треба вибирати: там багато дефектів, але багато і радощів. Тут багато дефектів і радощів дуже-дуже мало. Який же сенс свідомо брати менше, коли можна взяти більше? Мільйони людей, напевно, так само думають.

Труда вириває руку. Мільйони?! Яких людей?! Тих, що все купували? Що судили? Карали? Настановляли свої закони, моралі? О, ті, напевно так думають. Але чи так думають мільйони тих, яких купували, наймали, судили, карали, запрягали, стьобали — це ще невідомо. Ой-ой, це ще невідомо. Вони ще покажуть цим «Друзям Рабства»!

— Не покажуть, дитинко. Нічого не покажуть. Душнер сумно й вибачливо посміхається.

— Чому??

— Тому, що їх буде занадто мало. Тому, що в них нема зброї. Тому, що в них нема волі. Сонячна машина все це забрала в них. Тому, що «Друзі Ладу» мають і силу, і зброю, і сильну волю.

Труда загонисто, по-хлоп'ячому, так по-своєму стріпає кучерями.

— Ого, побачимо! Завтра ж перед рейхстагом будуть мільйони. Тільки не з покорою, а з чимсь іншим. І раджу вам, Душнере, там не бути. Але це ваша річ. Ну, мені ніколи. Я мушу спішити. Дякую за поміч, я сама зав'яжу черевики. Прощайте, Душнере.

Недошнурована ніжка стає на стілець. Чорно-синя голівка нахилиється, і дві смугляві ручки швидко, сердито, нетерпляче обмотують шнурки круг ноги. А Душнер стоїть не рухаючись, похиливши знову чорно-срібну голову. Ну, що ж, чи буде він із «ними», чи ні — вони зроблять і без його помочі те, що неминуче має бути. Але чого варті всі повернуті розкоші людського життя, коли він не матиме право стати на коліна перед цією невміло, недобре обмотаною

шнурками ніжкою? Навіщо вони тоді йому?

Душнер тихенько підходить, стає на коліна й м'яко відсуває невмілі сердиті ручки.

— Ні, ні, дякую, не треба, я сама! Не хочу! Душнере, я вас прошу — пустіть.

— Так я ж не з ними, я з вами, дитинко. І голова сумно-молитовно дивиться вгору на здивоване неймовірне личко з темно-синьою сережкою на щоці.

— Правда?!

— Ну, а з ким же мені бути?

— Але ж нас будуть розстрілювати?

— І ми будемо розстрілювати.

Маленькі смугляві, такі рідно-знайомі ручки раптом прожогом хапають його за лице між долоні, сильно, солодко тнуть, мнуть і підтягають до вишневих, теплих і бурних уст.

— Маєте!.. Маєте!.. Маєте!.. Ще?..? А тепер швидко-швидко зав'яжуйте! Як-небудь, все одно. Тільки швидше. Нас уже чекають унизу.

їх зовсім не чекають унизу. Там просто переплутаний гвалт. Комуна колотиться в суперечках. Макс трясє тепер уже Тіле. Що робити?! Що робити, чорт його забирай?! Де взяти зброї? Де взяти зв'язків? Як знайти тепер кого-небудь, коли всі порозлазились із своїх колишніх помешкань. Повне ж, цілковите, ганебне, злочинне безсилля, безпорадність. Дійсно, тепер їх усіх можна гнати на каторгу, розстрілювати, палити живими — і вони нічого не можуть проти того зробити. Єдине, дійсно, лишається: забитись у льох, як пропонує Шпіндлер, і сидіти, як миші. Чи не ганьба ж?!

Чорно-срібний лицар сідає в куточку й мовчки дивиться собі під ноги. Так, і порозстрілюють, і поженуть, бо це — конечність і неминучість. І льохи не допоможуть, і з льохів повиганяють, повикурюють.

* * *

Ранок помалу, урочисто розсуває над райхстагом завісу ночі. Суворо холодна тиша сірими м'якими лапами хазяйновито бродить і шелестить по мертвопорожніх каналах, якими колись бурхливими потоками гнали хвилі життя.

Завісу розсунено до самого неба, сіро-жовтого, недоброго, зловісного.

В найдальшій кімнаті райхстагу біля залізної грубки й купи дров у повному складі засідає Найвища Рада «Друзів Ладу». Принц Георг, граф Елленберг, сенатор Штіфель, граф Шванебах і генерал Бухгольц. Польовий телефон єднає її з батареями та батальйонами. Один звук голови Ради, принца Георга — і Берлін буде наповнений громом, вогнем, руїнами, смертю.

Але такого знаку не доведеться робити. Ні-ні, не доведеться. І Штіфель, і Шванебах, і Елленберг — уся Рада в цьому певна. Берлін масою посуне до райхстагу. Відозву так приймали, з такими вигуками прихильності, що не може бути ніякого сумніву.

В кулуарах, залах і кімнатах райхстагу терпляче, героїчно мерзне вартовий батальйону. Віддано й охоче мерзнуть біля наготовлених столів реєстратори — хутко буде тепло! Зараз

прийдуть ті, що опалять увесь Берлін, усю Німеччину, весь світ.

І вони дійсно починають сходитись. По одному, по двоє,, цілими групами. Вони радісно вітають варту на сходах, наповнюють живим, бадьорим, рухливим гомоном порожні холодні кулуари. Це все «Друзі Ладу», нові батальйони праці, відродження життя!

Граф Елленберг, щільно застібнувши кожушинку, без пере-станку бігає нечутними, м'якими кроками від одної реєстраційної кімнати до другої, нахилиється до листів, читає, робить нотаточки й поспішає до Ради. Там він поштиво, обережно, м'яким голосом доповідає принцові Георгові й Найвищій Раді свої нотатки й знову біжить у кулуари.

Але дедалі більше й більше хмуриться орлине сухе лице голови Найвищої Ради. Сіро-сталеві очі гнівно деруть на шматки реєстраційні цифри, акуратно списані на довгих папірцях. Записано вже більше за тисячу. Але що з того? Серед них тільки десятків два позначено: «Стан і професія — робітник». Решта ж: князі, графи, банкіри, купці, фабриканти, генерали, радники, професори, артисти, поети. І то переважно якраз відомі, знамениті, шановані всім світом імена: старовинні аристократичні роди, нащадки монархів і сучасні королі індустрії, фінансів, науки, мистецтва. Навіть служителі бога зареєстровані. Всі ці люди, старші й молодші, чоловіки й жінки, жертвуючи собою, відгукнулися на заклик, усі з'явилися рятувати людство від загибелі. Люди цілком незвичні до фізичної роботи, люди вищої інтелектуальної праці, аристократи духу, вибрані натури, генії краси, життя й знання, — ні люди простягають свої руки й пропонують їх на тяжку, чорну, брудну роботу. Навіть жінки, навіть пешені віками представниці ніжного полу, знамениті красуні, геніальні артистки, співачки, володарки сердець мільйонів людей, і ті з'явилися, і ті готові взяти лопати в свої лілейні руки й копати вутіль. Ніхто з цих людей не злякався праці для врятування людства. Тільки вони виявляють себе людьми.

А та наволоч, та людська худоба, що колись так любила гвалтувати, гордо величати себе робітництвом, яка так накидалася на всіх «дармоїдів», «експлуататорів», «паразитів», де вона? Ні одного машиніста, ні одного грубника, не кажучи вже про інші фахи. Троє залізничних вищих інженерів зареєструвалося й шестеро урядовців! А вся маса, ота ледача, тупа, брудна, смердюча черва, воліє бути розчавлена, рознесена на шматки, вигинути у вогні, під кулями, анж стати до праці. Вона воліє в бруді, в смороді, в холоді, в нечисті жувати свою паскудну жуйку й помалу гинути, аніж вернутись до людського життя.

Вони озброюються? Вони пересуваються до льохів у долішні поверхи, закопуються в нори й щілини, підлі паразити? Добре, хай ховаються! Навіки вони себе там поховать!

Принц Георг час од часу дає наказ у телефон. І тоді над Берліном гуркочуть вибухи гармат, нагадуючи про грізну обіцянку.

Але нагади не посувають «паразитів» до райхстагу. Тихо на вулицях. Не сунуть лавами мешканці їх. Глухо позабивані вікна й двері будинків, ні одно людське обличчя не визирає вже з них.

З полудня граф Елленберг їде із звідомленням до принцеси Елізи й зараз же вертається назад. Принц Георг нетерпляче й хмарно вириває з нього відомості. Принцеса хвилюється? Не дуже? Добре А та наволоч у домі що робить, усі ті техніки, шевці, малярі, хіміки й тому подібна гидь? Ніяких агресивних намірів?

Граф Елленберг поштиво, м'яко заспокоює. Наволоч сидить тихо. Частина повтікала. Кривий доктор працює в себе в лабораторії й нікуди не виходить. Усі ждуть.

— Добре. Діждуться. Цієї ночі вони матимуть.

— А що ж робити, ваша світлосте, із зібраними? Біля двох тисяч людей уже зібралося в райхстазі.

І принц Георг, і Найвища Рада мовчать: вони самі тільки про це й думають. Що робити з цими людьми, які нічого не вміють. Нема ж кому потяга скласти, паровоза розпалити, вагони позчідати. Смішно навіть уявити собі цю роботу їхню. Генерал Бухгольц рішуче пропонує: розпустити айбраиих, сказати, що знову буде визначений день. Нехай ідуть. Нехай так само ховаються в льохи й перечікують. Тільки щоб узяти з собою посвідку, що вони — «Друзі Ладу».

І зареєстровані так само поодинці, по двоє й цілими групами поспіхом виходять із райхстагу, ховають посвідки й поспішають додому зайняти краще місце в льохах.

А Найвища Рада нікуди не виходить — вона до самої перемоги стоятиме на своєму великому посту.

* * *

Вечір тихо, помалу спускає темно-сіру завісу ночі над затихлим райхстагом. По каналах міста вільно гасає вечірній вітер. Темрява густою, непроглядною сажею засипає Берлін. І цієї ночі ніде не видно навіть тих крихітних первісних вогників, що раніше блимали де-не-де у вікнах.

Грізна тиша Зловісний виск вітру, шакалячий, самотній, зловтішний.

Знає він, яка йому пожива буде, нетерпеливиться, ганяєїміж кучугурами кам'яниць, нишпорить, б'є хвостом по шибках, жадно скавулить.

І раптом зіщулюється й притихає. Густу запону ночі громом розпанахує вибух. За ним другий, третій, четвертий. Вітер скажено, несамовито женеться, спішить, вищить. Але його виску не чути вже в страшному, безугавному, сплетеному з безустанних вибухів гуркоті.

Чорна сажа ночі здригується—вона ранена, вона кривавиться вогнем з одного боку, з другого, з третього. Рани множаться, палахкотять, роздирають чорний оксамит, полум'яжене сивий дим угору, в чорне небо фонтани іскор, віяла сяйв. З-під розідраних, розпанаханих полів ночі виступають уже контури башт, палаців, шпилів, закривавлених пожежами, тріпотливих, миготливих.

Гуркіт, пекельний, безупинний, ураганний, трясє небом, хитає кучугурами кам'яниць, валить їх, розбиває, трощить, як дитячі коробочки В гуркоті зливається виск вітру, виття собак, рідкі зойки людей, тріск і гук падаючих стін, і плямкання полум'я, і лускання шибок, і ляскіт заліза Небо вкрите одною кривавою раною вогню Берлін іпалає, корчиться, валиться, простягає руки полум'я до неба й реве, стогне, гуркоче в нестямі.

Канали вулиць уже ясні, вже теплі, вже нагріті, як ніколи. Обхопивши голови порозчепірюваними, покоцюрбленими жахом пальцями, ховаючи їх од страшного палу, від завалу мурів, від страхіття видовища, кудись божевільне женуться вигнані, викинуті люди. їх часом завалює палаючими поваленими дахами, часом просто падають і більше вже не рухаються, часом розбивають головами шибки вікон і, деручи склом лице й руки, лізуть у дірки.

А вибухи за вибухами без угаву, без перерви, сласно, люто, пекельно гуркочуть, гупають, велетенськими молотами б'ють у груди старий Берлін. Густа масна сажа ночі безупинно хилитається подертим лахміттям, куриться стовпами, вулканами жовто бурого диму, жажно дереться все вище та вище вгору. І вмить гуркіт провалюється в сажу ночі й зникає. І настає страшна, страшніша за гуркіт тиша. Вона плямкає криваво-вогневими губами, мовчки блимає

с'яйвом у чорне небо, хрумтить залізобетоновими кістками, сласно мугиче виттям вітру й собак
І хто знає, що в череві в неї, які нерозірвані гуркоти, які ще ляскоти вибухів роздеруть її, щоб
вирватись на дику волю.

Але сіро синій ранок, трупно-блідий, мертвими руками безсило розсуває подерту завісу ночі й
втирає кров із неї. Бліднуть вогневі рани, слабне, розпливається жовто-буре віяло в небі,
рідшає густе віниччя димів.

* * *

І знову по вимерлих, закурених, затканих димом вулицях лопотять мотори, ритмічним перебоєм
цокає залізо копит, знову галасливим лаконічним стогоном гримлять сурми й ревуть рупори.

— До райхстагу! До райхстагу! До райхстагу!

Вісники перестрибують через трупи, обминають залізобетонові завали, продираються крізь
хмари диму й трублять угору, вниз, у стіни, в дим, у вогонь.

Але тепер не висуваються голови з вікон і балконів, ніхто не проводжає враженими очима
чудні, загадкові постаті.

І не стягаються вже ні купками, ні поодинці навіть учорашні «Друзі Ладу».

Тихо й мертво круг райхстагу. Тільки на сходах чорними тінями в глухих касках завмерла
варта.

Тихо й мертво в кабінеті Найвищої Ради. Смердить горілою фарбою підлоги, димом соснових
трісок і поганим тютюном Штіфеля. Обличчя синюваті, з буро-фіалковими тінями під очима.
Принц Георг сталевово невтомно ходить із кутка в куток, заклавши одну руку за відворот, а
другу за спину. Затоки чола вкрилися синюватою жовтизною, ніс схуд за одну ніч.

Граф Елленберг чуйно підводить голову: кроки генерала.

— Ну?!

Генерал Бухгольц мовчки йде до столу, наливає жовтявої води в склянку, випиває одним
духом, потім другу, третю.

— Ну, генерале?

Генерал втирає вуса ребром пальця й безсило сідає тут же коло стола, витягнувши ноги в
лакованих чоботях із острогами.

— Безнадійно!

І він заллющує припухлі від безсоння очі.

— Цілком безнадійно. Багато населення втекло ще до бомбардування поза Берлін. Друга
частина забилась у льохи й долішні поверхи. Треті поскупувались тут, у цих кварталах, круг
райхстагу. Мудро. Четверті озброїлись і готові битись. Наші люди перевтомлені. Настає апатія.
Результатів од нового ааклику ніяких. Берлін горить. Валяться цілі вулиці. Вби тих мало, але є.
Скільки в руїнах і під ними — невідомо. Розбито біржу. На вулицях ні душі. Безнадійно.

У принца Георга на щелепах виступає по гулі. Він ізривається з місця й знову ще твердіше, ще

сталевіше ходить із кутка в куток.

— А, підлі паразити, вони сюди позбігалися, під райхстаг? Добре! Ми їх виженемо и звідси. Я, панове, пропоную вжити газу. Повиводити всіх «Друзів Ладу» за Берлін, дати два дні, решту виморити газом.

Генерал Бухгольц, не розплющуючи очей, крутить головою: безнадійно. Всі розбіжаться за ці два дні. А коли б і не розбіглись, яка рація їх винищувати. Хто ж буде працювати? Не смергь їхня потрібна, а праця. Інша річ, коли б було досить батальйонів, узяти Берлін в облогу. Не допускати масу до водя й до трави. Але для цього потрібна ціла армія дисциплінованих вояків, а не ті бідолашні дві-три тисячі молодих людей» де майже жоден із них не був на військовій службі. Справа безнадійна.

Принц Георг стоїть біля грубки й похмуро, не кліпаючи, дивиться в щілинку, в якій видно жовтогарячий жар. Довго стоїть, нотім рішуче відходить, стає біля столу й обводить усю Раду сталевими, впертими очима.

Так, він згоджується, що сирава поки що програна. Не безнадійна, апоки що на цей мєят програна. Генерал має рацію. потрібна армія. Отже, треба цю армію здобути. Більше нічого і тоді знову розпочати гру.

І вмліваючий од, сну генерал, і пожована безсонням Рада здивовано й чекаюче дивляться на свого голову.

Принц Георг мав на увазі цей результат іще цієї ночі. І він має такий план На тих літаках, що ще можуть придатися, вилетіти до Азії. З усіх даних видно, що Схід не допустив до себе зарази. Але він не зможе втримати ізоляції й заразиться Отже, він повинен виступити проти Європи й винищити Сонячну машину. Чому він не робить цього досі? Невідомо. Можливо, що ще бореться в себе Можливо, не знає тутешнього стану. Треба вияснити йому ситуацію. Отже, висновок такий частині «Друзів Ладу» летіти до Азії. Друга частина лишається тут бути в постійному контакті з літаками. Коли Схід здоровий і наважиться забезпечити своє здоров'я походом на Європу, ті «Друзі Ладу», що лишаються, тут, мають виконати підготовчу роботу для остаточної акції. Сам принц Георг готовий летіти до Азії. Хто має що сказати з приводу цієї ідеї?

Ніхто з Ради нічого не має сказати — що можна сказати тому, хто все програв?

Так само й принцеса Еліза нічого не має сказати. Навіть проти того, щоб сам принц Георг летів до Азії, нічого не каже. А могла б же хоч трошки засмутяїти, ну, хоч для ока вдатя, що страшно за нього. Адже путь не легенька: через мертву сонцеїстську пустелю летіти до Азії. А там що?

Але принцеса. Еліза не смутніє й нічого яє вдає. Хмарно й суворо стиснувши широкі брови над очима, теж жовтяво-сіра від жаху яочі, вона коротко дає свою згоду. І коли принц Георг, одягнений уже для подорожі, прощається й ніякове, несміло чекає чогось, принцеса Еліза не розуміє й холодно простягає руку для поцілунку. Тільки руку.

Решта простягнеться на східцях трону.

* * *

Білі кошлаті мухи легко й нечутне обсїдають трупи Берліна. Вітер роями жене їх недогориіміи вулицями, білим холодним пластиром заліплює чорні рани, обмотує ватою кістяки порозбиваних башт і будинків.

Нечутними холодними роями сідають мухи на минуле й заліплюють вогнево-криваві навісні рани м'яким товстим пластиром.

Лежить Макс на кацапі, гидливо й невідривно мружачі оті в засмальцьованій томик. Снить ніколи небувалим, безглуздим життям. Лежить у норі перин, а руки в рукавичках. Лежить, мружить віясті очі, потім усуває голову в вору й знову лежить у сні.

В лабораторії на підлокітнику й на підлозі біля вікон голчастий срібний іней. До металевих частин машин торкатися голими пальцями не можна — холодно, неприємно. Чужі, непривітні, колючі машини також сплять. Та доктор Рудольф і не торкається. Іноді тільки зайде до робітні, постоїть коло столу, доводить пальцем по поросі й тихенько шкандибає собі назад.

Нема часу йому сидіти в холодній, мерзлій, чужій лабораторії. Треба знову воаити дрова з лісу. Потім пиляти їх, потім колоти, потім розносити їло хатах графського буднику. Принц Георг раптом виїхав до свого аамку лаштувати своє гніздо. На три кімнати треба щодня лаливо готувати. Старому графові з графинею (в одній кімнаті живуть, тоді розкошувати — до окремих кімнаті мати,). Батькові і матері на одну кімнату та принцесі Елізі на одну. Та ще ж часом і свою спальню треба коли-не-коли протопити, ogrіти свої нори.

Від Макса помочі ніякої — що йому до якихось там графів і принцес. Хай собі самі рубають. Старі? Так хай помирають. Хорі, ранені? Так хай іздыхають. Кому вони потрібні? І йому самому ніякого тепла не треба — не замерзне дід перинами, а як і замерзне — кому від того біда?

Та й батькові, власне, ніякого тепла не треба. Підупав старий. Після тої ночі якось раптом, одразу підупав, ослаб, знесилів, наче вклав у ту ніч усю рештку своїх сил, надій і віри. Також цілими днями сидить закутаний у кожух у фотелі, оброслий, зачучверений, невмиваний, мовчазний, і дивиться або в Євангеліє, або на порожню, пустельну, засипану чистим, незайманим снігом вулицю. Чисту-чисту, без ніякісінького сліду коліс, з ріденькими запорошеними ямками від чиїхось ніг. Наче в полі стоїть дім, наче в сніговій безлюдній пустелі. І Євангеліє тепер — снігова холодна пустеля. Той самий детективний роман, що і в Макса, і так само, як Макс, гидливо й непорозуміло, застигло мружаться очі батькові.

Доктор Рудольф не говорить із батьком. Отак мовчки внесе оберемок дров, обережненько, стараючись не гупати, спустить додолу перед грубкою, витягне шворку й вийде навшпиньках із кімнати.

Та й з графами невеликі розмови бувають. Старий уже не їжить до нього теплою насмішкою сиві стріхи. Сидить, як батько, перед вікном у кожусі, з позамотуваними в ковдри старими ногами, й непорушне годинами дивиться на вулицю, на чистий, срібно-іскристий порошок, що ним грається вітер. Але зовсім уже мовчки, зовсім безшумно носить дрова доктор Рудольф до кімнати принцеси Елізи. Батько часом із матір'ю при ньому заговорить, іноді гляне на доктора Рудольфа, буркне: «Навіщо такі великі оберемки носиш—підірватись хочеш?» Старий граф часом привітається, питає, скільки ступенів морозу, стара графиня ласкаво, тепло дякує, прохає вибачення за турботи.

А тут ніколи ні одного слова, ні одного звуку, ні одного погляду. Коло вікна із шитвом чи коло столу за якимсь писанням — чорна постать із червоним полум'ям волосся. І переважно спиною до доктора Рудольфа. Або найбільше — профілем, змарнілим, кістяним, скупчено суворим.

Пані Штор майже щоразу ніжно гладить доктора Рудольфа іпо плечах, ніжно й винувато — він не повинен сердитись на принцесу за її таку поведінку: вона, напевно, дуже-дуже вдячна йому за його послуги, але тільки сказати йому не може. Треба зрозуміти її і простити. Вона стільки

втерляла від Сонячної машини. А тут іще через неї мусила розстатися з коханим нареченим. Хто знає, чи знайде він що-небудь у себе вдома для гнізда, чи не зруйноване й там усе. Так ретельно готував гніздечко, мостив, прибирав, думалось: от-от поберуться, перейдуть, почнуть жити — і раптом удерлись божевільні люди й розстрожили життя. Не треба звертати уваги на її поведінку, а пожаліти бідну: днями й ночами вона не спить — все про принца Георга думає, турбується. А вдень переварить, миє посуд, шиє, латає. Руки стали бідненькій червоні, шорсткі, грубі — куди там про манікюри думати. Але яка мужня, яка сильна, яка терпляча дівчина! Інша на її місці вже давно б була пустила руки, втратила б волю, впала б у відчай. А вона тільки мовчить. Мовчить і все робить. І не можна, ой, не можна їй нічого навіть сказати, не те що допомогти, все сама, ніякої помочі, ніякого привілею. От тільки хіба що дров самій нет сил пиляти й носити.

Доктор Рудольф слухає мовчки, тільки одверті голі хлоп'ячі очі його все дивляться в підлогу — не сміють глянути в материні очі, бо злякаються материні очі, зустрівшись з ними. Так і виходить із кімнати, спустивши очі додолу. Але так само й до кімнати принцеси Елізи входить, не підводячи їх. Тихо-тихо виплутує шворку з оберемка, і в кімнаті стоїть така тиша, що чути, як надворі цвірінькають горобці.

Але зате Труда, мила, хороша Труда, трошки помагає докторові Рудольфові. Насамперед помагає бронзово-золотистим здивовано-веселим, наївно-одвертим блиском очей. Що?! Сумувати? Чого?! Незрозуміле. Абсолютно незрозуміле. Хіба не чудесна зима цього року? Пишна, щедра — всю тобі землю застелила пухнатим чудесним килимом, качайся, перекидайся, заривайся в нього з головою. Мужчини всі — кваші, слабодухі макухи — ммеє... тоскно, нудно, холодно, сумно, безнадійно. Один доктор Рудольф козак. Та ще доктор Тіле: цілими днями на полюванні, стріляє, ловить лисиць, собак, здирає шкури, робить кожухи. Труда неодмінно з ним ходитиме на полювання, от тільки напиляє з доктором Руді багато дров.

І пиляє. Старанно, серйозно, тісно стуливши милі губки, тримає обома руками держальце пилки й з усієї сили тягає туди й сюди. Матово-смугляві щічки темніють рум'янцем, очі бризкають блискучою бронзою, з-під темно-синього хлоп'ячого берета весело, бадьоро теліпаються чорно-сині кучері по плечах. Чудесно!

А потім бере в жмені сипкого, голчастого, колючого снігу, і по-хлоп'ячому вихиляючи плечима, рішуче біжить до старої засипаної снігом оранжереї. Там у норі з перин лежить макуха з віястими, сонними, гидливо примруженими очима. Ану, годі лежати! Що за тюхтійство таке! Раз, два! Ні? Ну, так от!

І в нору за шию, в лице летить голчастий, сухий, холодно колючий сніг. Тюхтій сердиться, витрушує, обурюється, відвертається лицем до стіни й бере в руки детективний роман.

— Фе! Сором! Скандал! Ну, справді, як же не сором? Правда, Руді? Ну, милий Руді, це ж просто незрозуміле: лежить, як ведмідь у барлозі. Вам треба знову «Друзів Ладу», щоб підняти? Правда? Макс, ну, вставайте ж, їй-богу. Гайда на саночках спускатись. Маса народу санкується. Але можете собі уявити, Руді, все дівчата, жінки й зовсім-зовсім молоді хлопці. Мужчини ж усі отак само лежать, як Макс. Що це значить, Руді?

Руді не знає. Так, правда, лежать колишні владики, господарі життя, лежать випотрошені, обвислі, як порожні торби, а жінки штопають, шиють, перуть, ніжно гладять їх по головах, вибачливо потішають, жартівливо термосять їх снігом, соромлять. Так, це правда, а чому так — не знає доктор Руді. От і сам він ліг би в свою нору, ліг би замотком на всю зиму, на все життя, заплющив би очі, дихав би теплом свого власного тіла — і хай замітає, заносить снігом. Хай днями й ночами сумує собі десь там за своїм коханим червоне полум'я волосся. Лежати б собі в

замотку, без руху, без суму, без усякого полум'я.

А чому ні Труда, ні мама, ні графиня, ні принцеса, ні жінка техніка, ні дівчата з саночками, чому вони не хочуть лежати заметками, чому вони ходять так спокійно, так упевнено, так весело по мертвій землі, чому вибачливо гладять голови тюхтіїв, чому штопають, шують, гріють — невідомо Невже справді жінка стоїть ближче до тварини — і їй легше втратити людину? Є в неї самець, є дитинча, є кого лизати, любити, є чим нагодувати себе й їх — чого їй більше треба? Та й що вона втрїтила? Ланцюги?

Чи інше щось тут є—не знає доктор Руді й не може пояснити милій, хорошій Труді.

* * *

Звістки з Азії немає. А серце принцеси щоранку прокидається з ніжним болем, з холодком чекання, із страшними поривами туги. І болючий, і солодкий ритуал от принцеса сидить боком до грубки в глибокому фотелі із шитвом у руках, накинувши на плечі кожушанку, боком сидить, а не спиною й не лицем, щоб у полі зору були і двері, і грубка, поганенька, незграбно змадикована принцом Георгом. От чути в коридорі важкі, нерівні й обережні кроки І вже любо сидіти в фотелі, і вже повно повно стає в холодній кімнаті, вже все нашорошено чекає в ній. і грубка з акуратно вийнятим із неї принцесою попелом, і фотель, і голка, і синюваті від холоду, замерзлі від чекання руки принцеси. От тихий, несмілий, винуватий стукіт у двері.

— Прошу!

Холодний, сухий, чийсь дивно-чужий голос виходить із уст принцеси Елізи, з тих уст, яким трудно дихати від стримуваного хвилювання. Лице принцеси замкнено-сухе, холодне, не ворухнеться, очі строго спущені до шитва, облямовані пухнатим темним мереживом вії. А в палі зору під сіткою вії видно ноги, великі, обережно, навшпиньках шкаддибаючи, в подертих черевиках. Вони так боязко, тихесенько шкандибають до грубки, наче по серцю принцеси ступають. І таки по серцю, бо аж холоне, аж стискується воно й здригується на кожний крок. І скорботно дивується: що ж воно, боже, таке? Чого такою дивною, містичною ніжністю тягне від цих калікуватих ніг у великих подертих черевиках? Чого гарячим зворушенням заливає груди від цих боязких, червоних од морозу рук, що так безшумно витягають шворку з-під оберемка дров? От він зараз вийде, не діставши навіть кивка головою за свою послугу, як останній наймит-попихач, якого навіть не помічають. Тихо-тихо причинить двері й зникне до вечора. І до вечора принцеса буде любовно брати з оберемка по одній дровинячці й з ніжністю всувати її у грубку. А увечері так само боязко, винувато, не сміючи кашлянути, принесе нову в'язку старанно нарубаних дров. Принесе знову кричущу, зв'язану ніжність, солодкий біль і тужне зворушення. І знову очі принцеси холодно, гордовито будуть спущені на книжку біля свічки, по якій хилитатиметься тїнь гнотика.

А в душі весь вечір і всю ніч хилитатиметься солодко й боляче здивовання: що ж це тана, боже мій? Хто од зробив, що в цій шкутильгаючій постаті, під цим стареньким палвтомі, підперезаним ремнем, захована така хвилююча, безкрая насолода, таке неймовірне щастя її. От сховане, сховане воно там усередині її, в цій— незграбній, боязкій шкаралупинці. Досить їй зробити рух, торкнутись до шкаралупки — і вибухне з неї, і обхопить обох таким чудом, від якого можна захлинутися.

Але очі принцеси навіть не кліпнуть, не підведуться. Бо, коли підведуться, коди зустрінуться з тими голими, дитячо-одвертими, благально-покірними вікнами в душу (а вони повинні бути саме благально-покірні!), тоді... тоді все завалиться. Не стане ні Азії, ні Європи, ні сонця, ні планет. І тоді треба швидко-швидко, моментально втекти и заритися в якусь печеру в глибині

непролазного лісу, далеко-далеко від людей, від минулого, від можливого майбутнього. А чому б і ні?

І принцеса чує, як холонуть їй ноги, як знеможено, злякано затихає душа й щоки починають горіти палаючим стидким вогнем.

А з Азії все нема та й нема ніякої звістки. І як приходить граф Елленберг, як тільки вступає в хату його жіночо-м'яка постать із оброслим рудою, обсмиканою бородою лицем, так принцеса Еліза вся зіщулюється, вся зсихає й натягає себе на дріт суворого чекання. А коли він виходить, не доставши й від неї ніякої звістки з Азії, принцеса Еліза вся спадає й знеможено звішує руку з поруччя фотеля. Розуміється, все могло статися: могли літаки з принцом Георгом не долетіти, могло трапитися нещастя з посланцем, а може, захорів принц Георг. У кожному разі, поки що звістки нема.

А після того настає вечір, наступають ранки, дощові, снігові, хмарні й сухо-сонячні, але все холодні, й усе треба палити в грубці. І все шкандибаюча постать, мовчазна, несміла й понижена (понижена всіма-всімаї), носить оберемки дров, ступаючи навшпиньках. І часом принцеса Еліза із страхом впивається руками в поруччя фотеля, щоб не глянути, щоб не підбігти, не схопити в руки обросле кошлате лице, щоб із гнівом, болем і ридаючою ніжністю не зірвати з нього цього мовчазного смиренного пониження.

Але раз граф Елленберг приходить не з питайним виразом ласкавих очей, а із стримано-тріумфальним. І принцеса Еліза з острахом схоплюється йому назустріч.

Звістка?!

Граф Адольф ніжно й обережно, як спійманого метелика, за кінчик, підносить принцесі невеличку товстеньку куверту. Потім скромно й мовчки відходить у далекий кут, бере в руки «Теорію омнеїзму» й пильно читає, відвернувшись од таїнства, що відбувається на другому кінці кімнати.

Принцеса Еліза сидить у фотелі, й аркушки паперу хистко погойдуються в її руках.

«Високоповажна й Дорога Кузино! Посилаю Вам свій всевідданий рапорт! Прошу не гніватися за запізнення — вина не моя, а тих тяжких обставин, в яких доводиться боротися за наше святе, велике діло. Я поминаю ті пригоди й нещастя, що траплялися нам по дорозі до Індії й що коштували нам двох літаків і тринадцятьох людей — половину нашої експедиції. Ці пригоди забрали в нас, крім того, багато часу. Але найбільше часу забрав арешт, в який ми попали зараз же, як перелетіли на територію Союзу Східних Держав. Явище об'єктивно відрадне, бо показує здоров'я й пильність східних народів, але суб'єктивно воно нам коштувало багато прикростей. Нас узято за комісарів європейських Каесемів, і хоч ні одної Сонячної машини не було знайдено на наших апаратах, нас усе ж таки тримали в строгій ізоляції. Можливо, що ми ще й досі б сиділи або нас були б уже розстріляли, коли б не став нам у пригоді Євро-пейсько-Американський Союз Оздоровлення. Це організація європейців і американців, яким удалося врятуватися на території Союзу Східних Держав; вона має ту саму мету, що й ми.

Переходячи до самої суті справи, маю щастя донес ти, що вона стоїть на доброму ґрунті. Дійсно, вся Європа й Америка охоплені страшною пошестю, і надії на видужання зсередини немає абсолютно ніякої. Що дня стежники Союзу Східних Держав доносять про щораз більше й більше здичавіння європейсько-американського світу. Нам, дітям цього світу, доводиться з болем соромитися перед нашими азійськими великодушними сусідами — така неглибокість, така нетрив кість були в нашій вихвалюваній цивілізації. Картини, які малюють стежники,

наводять на глибокий сум і ви кликають жагуче бажання поспішити на порятунок загибаючому півсвітові. Я не буду Вам їх переказувати, бо Ви самі щодня їх бачите на нашій нещасній батьківщині. Скажу тільки, що найтрагічніше враження роблять такі велетні нашої культури, як Париж, Лондон і Нью-Йорк. Це тепер — моторошні, фантастичні пустелі.

Руїнично-отруйна робота наших божевільних продерлася й на Схід. Легенда щастя з силою пожежі по висушеному спекою степу спалахує то тут, то там — і доводиться вживати надлюдських, героїчних і часом жорстоких заходів, щоб гасити небезпечні місця. Бувають випадки, коли Верховна Комісія Союзу Східних Держав, спеціально призначена для боротьби з Сонячною машиною, дає накази видушувати газом або палити радієм цілі округи, заражені Сонячною машиною. Особливо часто трапляється це з островами.

Урядові кола Індії досить оптимістично, хоча й стримано, дивляться на результат боротьби. Вони гадають, що на весну дезинфекція в них досягне ідеальної височини. Охорояю кордонів і на полі, і на морі провадиться ідеально — і тепер майже немає випадків, щоб із Європи лопав хоч один сонцеїст до Африки або Азії.

Справа походу виглядає зовсім легкою й потребує тільки певної кількості окупаційних армій. Божевільня Сонячної машини є тим добре, що воно, паралізуючи все культурне й людське життя, паралізує вкупі й яку-небудь здатність до організації. Ніякого опору, розуміється, ця маса жуйної худоби не зможе протиставити. Все завдання окупаційних військ буде в тому, щоб ізолювати здатні до видужання елементи від абсолютно безнадійних і щоб знищити останні із найменшою загибеллю невинних. Але це вже відноситься до технічного боку плану кампанії.

Отже, зажіячучи своє донесення, я дозволяю собі висловити найпоштивішу надію навесні бути в Берліні б схладти до. дреирадях ніг найпрекраснішої Жінки Заходу свої радісні привітання.

її покірний і всевідданий раб

Георг

P. S. Не можу при цьому не висловити свого гарячого жалю, що Вам доводиться перебувати в країні божевілья. Для мене не було б більшого щастя, як мати змогу перевезти Вас сюди, але ті труднощі перельоту, які стоять серед теперішніх умов на шляху, лякають мене й сковують мій язик у благанні перелетіти сюди.

Ще вважаю за варте Вашої ласкавої уваги таке і серед Союзу Оздоровлення, і серед урядових сфер Сходу панує однодушна опінія, що після вичищення Європи й Америки від Сонячної машини на цих континентах мусить на довший час запанувати залізний режим абсолютної диктатури вибраних, цебто найстрогіша монархія без ніякої тіні парламентів і таму подібних руйнуючих волю й здоров'я народів інституцій. Союз Оздоровлення вже тепер у порозумінні з Союзом Східних Держав провадить тяжку и відповідальну роботу вибору відповідних людей, на плечі яких буде складений великий, але геройський тягар улравління країнами. При цій нагоді не можу не поділитися з Вами своєю радістю й страхом мою скромну особу призначають на цей трудний подвиг для Німеччини. Не сміючи ухилитися від цього великого обов'язку, чуючи над собою благословляючі тіні наших предків, я, одначе, почував би в своїх плечах незломну міць, коли б знав, що поруч зі мною на східці трону сходитиме істота, перед якою схиляються і плечі мої, і коліна.

Ваш коліноскхилений Георг.

P. P. S. Відповідь прошу передати посланцем. Щодо дальшого листування, то прошу не

дивуватися й не турбуватись, коли від мене не хутко буде лист. Надзвичайно важкі умови подорожі, а особливо необхідність якнайбільшої обережності, можливо, не дозволить мені часто посилати посланців. А то й до самого початку акції не доведеться послати. Не полахати треба масу, а захопити її зненацька. Тим менше буде жертв і легше та швидше відбудеться вся ця тяжка операція дезинфекції.

Отже, може, просто до побачення.

Г»

Граф Елленберг і здивований, і занепокоєний: на рівно-блідому, висхлому, з кістяним овалом лиці принцеси Елізи зовсім нема того підняття й трошки п'яного захвату, що щойно бачив він на лицах генерала Бухгольца й сенатора Штіфеля. Воно, це лице, немов присипане сірим порохом, стомлене й нудне, як після трудної їзди полем у старовинному екіпажі. А очі задумливо мружаться на щось далеке далеке й тоскне.

Граф Елленберг м'яко підступає ближче, м'яко влазливо намацує поштивими словами щілинку до душі, але принцеса Еліза акуратно, з повільною задумою складає листа й затикає всі щілинки.

А коли граф Елленберг поштиво вислизує з покою майбутньої королеви Німеччини, вона дивиться на вікно, в яке зазирає синій присмерк, і тоскно слухає, чи не чути шкандибаю чих навантажених кроків у коридорі.

І вночі лежить принцеса Еліза з розплющеними очима й застигло, непорушне дивиться в тьму кімнати. На підлозі коло грубки дотліває вихлюпнутий жовто-червоний відблиск вогню, і від нього тягне такою безвихідністю, такою застиглою тугою й самотою, що очі принцеси самі собою наливаються чимсь гарячим-гарячим.

* * *

А білі мухи монотонно, вперто, безупинно обсідають дахи, дерева, вулиці. Тиша взулася в білі пухнасті панчохи й уже навіть не рипне нічим уночі, не зашарудить. М'яко зсувається день у ніч, ніч — у день. Сонце зникло, тільки часом коли-нс-коли боком, низом, винувато пройде над Берліном таке червоне, таке байдуже, холодне, заклопотане й зараз же ховається в синювато-попелясті хмари.

А може, того тюхтії сплять у замотках, що тепер уже зовсім-зовсім їм ясно, що всьому кінець, тепер, після тої дикої, божевільної, пекельної ночі. Бо таки так— кінець. Тепер ясно, що немає ніяких сил, які б повернули людину. Тепер ясно, що ніколи-ніколи не загориться вже віясте сьайво над Берліном, ніколи не загуркотить машина, не задзвенить сумним лагідним плачем вечірній дзвін у наївних будиночках бога. Тепер це все ясно. І ясно, що мусить умирати за Машиною й людина.

«Ну, так що? Ну, і хай тварина. Що тут страшного? Вільна, здорова, весела, любовна, щаслива тварина хіба не краще за скуту, хору, гнилу, злу, брехливу, нещасну людину? К чорту її!»

Мила, любя Труда. Хороша тваринка! Може, вона й має рацію Може, дійсно к чорту гнилу, нещасну, злу людину. Може, справді нехай вона вигибає, вигниває в цих макухах, і нехай росте нова тварина в тих дитячих дзвінких голівках, що так весело перекидаються в пухнастому білому килимі?

А сонце щораз нижче ходить понад обрієм, щораз неуважніше, щораз коротше визирає з-за

снігових понурих хмар. І вітер стає щораз суворіший, понуріший. І все рідше приходять і Труда, і все млявіше звучить її голос. І все рідше чути дитячі голоси за муром білого саду. Не чути їх уже й на тих горбочках, повз які доктор Рудольф ходить до лісу й на річку. І на річці постаті такі мляві, байдужі, мовчазні: наче сплять ідучи, сплять, набираючи води з ополонки, сплять везучи.

І часом, коли місяць головою роздере густу чорну вату хмар і виставить із дірки здивовано-журне кирпате лице й по білому савану розіллється синя туга його, доктор Рудольф тихенько підбирається до вікна й довго-довго дивиться на самотню чорну постать, суворо схилена над столом.

І коли приходять до себе, а Макс не спить і може бачити його очі, він, не роздягаючись, тільки черевика скинувши, засувається в дірку свого замотку й пильно ховає лице. І довго-довго не спить доктор Рудольф, дивлячись у густу тьму некліпаючими очима. По диханні й рухах Макса він знає, що й він не спить. І не сплять десь тисячі тисяч Максів. Не сплять і дивуються, жахаються і цепеніють в однаї та безнадійності. І, може, проклинають.

А на ранок доктор Рудольф уже знову несе оберемок соснових дров, уже тихенько стукає, не чекаючи відповіді, входить до кімнати й складає дрова біля грубки, незграбної, невміло складеної. І червона голова не повертається ні на його стукіт, ні на його обережні кроки. Тільки пані Штор потім ніжно гладить сто плечах і дякує бідному Руді за його тяжку для них усіх роботу, дякує за себе, за бідного батька й за ще біднішу принцесу Елізу. Розуміється, принцеса дуже вдячна, тільки сказати не може, бо гордість у цієї дівчини більша за її вдячність.

А білі мухи то спиняються, то знову обсідають заснулу землю і вкладаються в білий, чистий саван.

Дні безшумно, одноманітно пересипаються в ночі, ночі безшумно чуваються в дні. В холодних кам'яних печерах, у пір'яних, пухових норах сонно плямкають істоти, що колись гордо звалися людьми.

* * *

І от на білому, чистому савані з'явилися чорні, масні латки. Сонце вже не ходить понад самим краєм обрію, вже не гнеться винувато, кудись поспішаючи, не визирає сердитою червонопикою мачухою з-за хмаряних горбів. Весело розпихаючи сиво жовті кучугури, владно, ясно сідає на трон і робить свій об'їзд. І вітер уже не ганяється дурним цуцням за роями білих мух. Грайливий, бурний, нетерплячий, розкудовчений гасає він поперед Великої Матері, розкидає її відозви на всі боки, сурмить у сурми: прокидайтеся!

Доктор Рудольф уже не возить, не пиляє, не рубає дров. Пані Штор давно вже переказала Руді, що принцеса Еліза просить більше не трудити себе дровами — по хатах уже не так холодно, як перше.

І доктор Рудольф давно вже вільний. А в лісі ще вільніший. Без візочка, без саночок, без сокири й пилки шкандибає собі доктор Рудольф старими дорогами, ловлячи зарослим, кошлатим, смішним лицем благосно-теплі відозви Великої Матері. І ліс ловить і задоволене бурмотить: шепеляво гуде пісню в зелену гілчасту бороду. На дорозі в холодку лежить легесенький учорашній сніжок, і земля — як борошном послана А в самому лісі — сніг жовто-синій, рябий, у чорних, масних латках на горбах, як шкура білого сетера. На кам'яних стовпчиках дотлівають білі шапочки. Учорашній сніжок липне з землею до підборів твердими гульками, які треба весь час одбивати. На сонці безсоромно оголилися білі стовбури еєрези, розпустивши довгі нечесані

коси. Торішнє жовте задубіле листя на дубках сухо, паперово й весело шелестить. Крихітні пташинки десь над головою попискують із таким звуком, наче в кишені побрязкують маленькі ключики.

А сонце сипле відозвами, і від нього до примружених вії тягнуться кошлаті віники променів. Ліс густо, лунко переливається хвилями шуму.

Доктор Рудольф сідає на пенюк лицем до Великої Матері, примружує очі й сидить, не рухаючись, як великий лахматий жук. І не треба ніяких кам'яних печер, ніяких лабораторій, радив, машин. Сидіти днями, місяцями, поводячи вусиками н підставляючи то один бік під ласку Матері, то другий. Сидіти й слухати густий лісовий шум, слухати хвилі дивно співаючої радості й незрозумілі несподівані завмирання серця як перед якоюсь великою тайною. Звідки ж радість, і тайна і гарячий, затаєний крик у грудях?

Доктор Рудольф розплющує очі й непорозуміло, схвильовано оглядається навкруги голими, одвертими, сяючими очима. десь гуде дріт. Де тут серед лісу, далеко від дороги, може взятися телеграфний дріт. А гуде. Густо, рівно, мегвлічно гуде.

Доктор Рудольф устає й ііде та гудіння, шукаючи стовпів. Але нема ніяких стовтіів — дамї —стовбури, самї милї, вкритї лускою, червонувато-бурї стовбури. А гудіння щораз ближче, щораз виразніше, от-от зовсім близько.

Ах голубчики! То ж вони-радні, .милї, роботящі вістуни весни. То вони пообсідали ранню вербу, повпивалися в її пуп'янки, швиотяться, перелітають із гілляки на гілляку. То гуде верба, гуде бджоляним, джмелиним гудом, телеграф весни. ллє ж скільки їх — кошлатих, старанних, діловитих! Звідко вони так рано довідались, щ отут, у цій долині, стоїть верба, всіяна сиво-срібними солодкими пуп'янкам»? Хто сказав їм це? Які телеграфи рознесли цю звістку по їхніх вуликах, нірках, щілінках?

А латки с кожнім днем стають щораз більші, ширші, саван жавкне, пухкишає, расповзається — оголяється сонне тіло землі, зітхає густим теплим вітром, протягається лісовими шумами.

Доктор Рудольф шкандибає вулицями, в вулиці масно мокро блищать асфальтами, вимитим склами, гомонять голосами. Вікна, двері, тераси, балкони пороачинюваяі На вікнах, дверях, балконах, терасах — людськи зарослі кошлати жуки, кузьки, бджоли, .джмелі. Гудуть весвяно, поводять вусиками, підставляються то одним боком, то другим під ласку Матері. А там воду везуть на візочках, весело, дзвінко перегукуючись із жуками. А там знову перевозяться з маленьких тепліших нірок до великих печер із терасами, з балконами, що взимку пустовали. А в грудях недовідома, ніякими машинами и лабораторіями не зроблена радість і тьохкання, замирання перед хвилюючою тайною. Без телеграфів, газет і відозв повисипали з своїх нір і солодко мружаться від радісної німої звістки.

А сад, старий, любий, зачучверений, недорубаний сад п'яно гойдається з боку на бік, хитає лисо-кучерявою головою, шумить, гуде піснею. І доріжки мокро, тепло, соковито блискають, м'яко розлітаючись під ногами. І лавочки плямами висихають, парують, куряться теплом.

* * *

Але тоскно, суворо-хмарно блукає принцеса доріжками саду, всіма доріжками, крім одної, крім тої, де підрубано ніжки бузковому кущеві. Цією алеєю вона ніколи не ходить. І таке в неї гостре підборіддя, така синювата блідість, такі фіалкові синці під очима, що доктор Рудольф готовий попідрубувати всі ніжки всім кущам разом із своїми власними ногами, аби їй знову матово-золотисто закруглилось підборіддя й голова підвелася гордо, зневажливо, велично. Він готовий

попідрубувати ніжки всім своїм radoшам, аби її зелені очі знову звисока, погірдливо й владно примружились на нього.

Технік, малярі, друкарі веселі. На терасі їхній табір, на тій самій терасі, де колись так велично й владно ступали ноги принцеси Елізи. Галасливий, огрітий ласкою Великої Матері, повний дитячого дзеленькоту табір. Вони повитягали туди канапи, фотелі, колиски, розташувалися, розперезалися, попід-ставляли заспані, зарослі голови під сонячні поцілунки й ні за ким не тужать, нікого не ждуть.

І Макс вже не читає детективних романів, не лежить у пуховій барлозі, не кривить гидливою гримасою порослих шовковими вусиками соковитих уст. Він теж мружить очі на сонце, лежачи на лаві перед ганком лабораторії. У ліс він не хоче ходити — ліньки. Тільки лежати й мружитись. Та ще якби не надокучала ота Труда. Бідний хлопчина чогось зовсім не терпить Труди. Моментально хмарніє, нудьгує, рухи стають ліниві, розведені, очі недбало-насмішкувато мружаться. А Труда не пстчас того. Ну, от дивним дивом не помічає, така спостережлива, амбітна, така чула на найменшу неприємність, тут зовсім не бачить ні Максової розвезеності, ні насмішкуватої примруженості, ні мовчазності. Блискає очима, зубами, сяє матово-смугливим рум'янцем. Дивується, широко-наївно ширить очі, задає прекомічні питання, дзвінко з себе сміється, по-хлоп'ячому розмахує руками, дражниться, перекиривляє, шарпає. Вона ходить в ліс, і на поле, і по всьому Берліну. З Тіле, чорно-срібним лицарем, з Гансом, із цілими кумпа-ніями. А в лісі вже цілі юрби з Сонячними машинами, з гітарами, піснями, з перегукуваннями. А в полі вже витикаються голочки свіжої, молодої трави, пасуться здичавілі коні, смачно, по-весняному кракають галки, летять дикі качки, шумить ліс. А макухи й ледарі лежать на лавах і зневажливо посміхаються. А їх треба стягати з лав і...

І макуха раптом скочується з лави, ляпнувши рукою просто в мокру, теплувату землю. І дивним дивом Труда зовсім не помічає, що Максowi нема ніякісінької охоти до таких жартів, зовсім не помічає його здивованих знизувань плечима й безсилим, образливим зітхань.

— Ей, Максе! Весна надворі! Чуєте? Та весна ж, Максе! Руді, ми з вами полетимо влітку в Кордільєри. Правда? Макса гарненько закутаємо, замумуємо в льох, щоб ніхто його не турбував, і полетимо. Правда?

Макс мружить очі на вершечок каштана, на якому кокетливо, манірно чепуриться малесенька довгохвоста пташка.

— На чому ж ви полетите? На крилах кохання хіба?

— А що ж! І на таких крилах можна полетіти!

— О, звичайно. А надто на чорно-срібних!

— Чудесні крила! Кращі за чорні!

— О, напевно. Хто ж сперечається? Це відомо давно.

Макс недбало підводиться, засуває руки в кишені й розвезеною, лінивою ходою йде собі геть. А Труда, чудна дівчина, раптом радісно, в захваті хапає Руді за руку й бурно тягне його в протилежний бік, до графського будинку. Вона така щаслива, що мусить забігти обняти мамуню, паню Штор, і сказати добридень бідній труподці-принцесі. Смішна, вперта, завзята старорежимка. І досі страшенно сердита на сонячний хліб. Але дурненька, що ж вона робитиме: трону однаково не буде вже зовсім, ніколи-ніколи не буде. Баста. Так чого ж іще мучити себе? Правда? Ну, от, наприклад, чого вона й досі не побралася з своїм Георггом? Чого,

спитатися? Попа їм треба було? Вінчатися? Пристойно, звичайно, морально? Фі, фі! Годі! Ніяких пристойностей і моралей. Попрощайтесь, ваша світлосте! Тепер вінчає сонце, співає вітер, свідки — сосни, музика й танці — у грудях. Правда? — Правда, Руді, смішні й бідні ці двоє? Так чудесно могли собі давно жити разом. А тепер от... Ех, а ще, мабуть, місяців кілька до справжнього літа зосталось. Правда, Руді?

І раптом Труда зупиняється, перепиняє Руді дорогу й здивовано дивиться йому в лице.

Ні, Руді! Чого ви стали такий?! Я щось не так сказала?! Я вас чимсь образила?

Ні, Руді нічим не ображений — в нього тільки трошки заболіла голова, занадто довго на сонці ходив. Але це дурниця. (О, тут Труда така занадто вже помітлива).

— Правда, Руді, ви — страшно милий. Ви — прекрасний, Руді. Я вам це цілком серйозно кажу. І коли б я не... цебто коли б інші умови, я б неодмінно вас покохала. Ви — такий дитячий і сильний. Але вас покохає краща за мене. Я вас оженю! Знаєте, Руді, я вас оженю! Серйозно! Хочете, Руді? Я вчора здибалася з одною колишньою акторкою. Страшно мила. І надзвичайна красуня! Просто серце холоне дивитись на неї. І вона за вас питала. Знаєте? Їй-богу, Руді! Вона дуже хоче зазнайомитися з Рудольфом Штором.

Ну, Руді мусить попроситися — він додому не хоче йти (крізь скло нижньої веранди видно дві голови, одна обросла рудявою бородою з улазливими сіренькими очима, друга — іпишно-червона).

І Руді повертається й іде в сад. Але в саду кострубатий технік із цілим виводком техніченьт скубе свіжу траву, піднявши галчиний крик.

І доктор Рудольф знову йде на вулиці, на площі. Поранені, понівечені, з повибиваними шибками, з пообгризуваними вогнем стінами, із сміттям, брудом, із слідами руїни й смерті, вони блискають черепками, побитим склом, покоцюрбленими старими вивісками, смішними золотими літерами реклам, вони повні гуку, співу, сміху. І вітер шугає вогким, хмаряним, весняним духом у мрійно примружені очі, в лінивці, сонні, ще не вмивані лица, гасає по норах, лопотить розвішаними ковдрами, задирає сукні, торохкотить обідраною бляхою непотрібних смішних вивісок.

І дивно, і солодко, і незрозуміле, що так можна цілими днями мружитись, потягатись, підставляти лице сонцю і вітру. І сьогодні, і завтра, і післязавтра, і довгий, безкрай ряд днів, сонячних, вільних, просторих. Боже мій, ну, що ж такого, що іржавіють машини, порохнявіють лабораторії, що миші гризуть бібліотеки. «Тепер вінчає сонце, а музики й танці — у грудях. Правда?» Та, розуміється, правда!

* * *

Уже рябіє сад зеленим рябютинням, уже вишні, яблуні, груші повдягали біло-рожеві вінчальні серпанки, вже гуде старий сотнями телеграфних стовпів. Сонце щедро, по-материнському, повними жменями, цілими оберемками жбурляє свої віясті посмішки. Савану й сліду немає, чорні, масні латки затяглися зеленими їжачками. Сиві, червоні, жовті бруньки женуться одні за одними, репаються, розгортаються зеленими вушками. Кострубатий, лисий із вихорами на висках нахаба-технік із сокирою в руках ходить по подвір'ю, по саду, знову по подвір'ю. Ех, рубнути б що-небудь! Помахати б сокиркою, щоб аж у плечах занило, розігнати б кров — застоялася за зиму. Он рубає дрова отой трупод, управитель графський. Помогти хіба йому? Ач, як невміло сокиру тримає.

Нахаба-технік помалу, гуляючим кроком підходить до Ганса Штора, закушуючи в рудих вусах посмішку вищості. Ех, управителю, управителю, не сокиру тобі тримати, а нагай! Так для нагая часи минули, а сокирка льокайських рук не слухається.

— Ану, чоловіче, давайте я вам іпоможу. Пустіть.

Насамперед сказано «чоловіче». Потім нахабна, фамільярна посмішка. По-третє, від цих скотів, навіть помираючи, поміч брати гидко.

Ганс Штор мовчки велично повертається спиною до нахаби-техніка й сильно замахується сокирою. Дровиняка, спасибі їй, із кректінням розколюється.

Технік знизує плечима й іде далі — не треба. Ще просити! Але рубнути що-небудь проте хочеться. А ще приємніше б оце закасати рукава, стати біля верстата й стругнути б сталевий брусок. Вжж, зі-і-і! А мотор: ррак, ррак, ррак! Та розчинити вікна, та щоб небо видно було. Чудесно!

Технік спльовує й іде на терасу. Щасливці малярі — їхня майстерня з ними. Ач, патлачі, порозкарячували свої мольберти, начепили на пальці дощечки з фарбочками й подумаєш, яку роботу роблять — важності-бо, пиhi, страшенної серйозності скільки! Стільки ж, як у Фріцхена й Амальхен, що позують їм.

Досадно технікові, непокоїно, тісно. У ліс, на поле піти? Ну, щодня в ліс Візочок дітям зробити? Ех, будь мотор, можна було б спробувати літачка за найновішою системою зробити. Так де ж ти тепер мотора знайдеш! А малярі тупцюють, важно хмурять брови, наче бозна-що путнє роблять. А всього но портрети сонливих Амальхен і Фріцхена.

Технік спльовує в сад і лягає на канапу. А сад шумить, гуде, пострілює бруньками, шарудить тисячами лапок, крилець, гіллячок — робота кипить, робота важна, весело-серйозна, як пики малярів.

Доктор Рудольф одчиняє горішні половинки вікон. Пальми, бідні, недомерзлі, покалічені пальми, вдячно похитують хвостатими головами. А померзлі квіти сухо шелестять під заграваннями вітру, що прожогом влітає крізь вікно й вилітає в двері.

Блищать, переливаються зайчиками металічні прилади, такі вони чистенькі, вимиті, витерті. Та що з того?

Доктор Рудольф одгрібає лівою рукою нолосся з чола, з ганчіркою в правій шкандибає до вікна й виглядає. Ні, нема нікого в саду, тільки Макс страшенно копає під вікном, готує місце для квіток. Сласно вгризається лопатою у вогуку шкіру землі й вириває шматок за шматкам. Він нічого не вмє робити спокійно, поважно. Все з палом, із зривом. Аж піт рясними краплями стікає по чолу до густих нахмурених брів.

Ні, нема сьогодні нікого в саду! І знову доктор Рудольф іде до вимитих, вичищених, прибранях, як до танців, машин і приладів. Тісно йому, непокоїно, журно. А Макс пильно, сласно, люто копає.

Часом станс Макс одпочити, змахне рукавом піт і скоса гляне на хвіртку в мурі. Але зовсім уже не того, що когось чекає, а просто так собі, цілком машинально. Нікогісінько й нікогісінько йому не треба, і хай йому дадуть опокій. Хай собі десятки різнорідних лицарів крутяться зграями — йому цілком байдуже, аби тільки дали йому спокій.

Ах, ну от якраз: їхня ясновельможність із двонолесом. Новенький кашкетик, кучері розпатлані, очі в захваті. А де ж зграя лицарів? За муром лишила піджидати?

— Добридень, Максе! Ви копаєте?! Для чого?! Що тут буде, Максе?

А щоки пашать, очі здивовано поширені, губи зашерхли ніжною дитячою шкуринкою, прудко, задихано то розкриваються, то стулюються.

— Тут буде мавзолей.

— Мавзолей?! Який мавзолей?! Правда? Ви серйозно? Серйозність Максого лиця не підлягає ніякому сумніву — брови хмуро стягнуті до перенісся, очі встромлені в землю в понурій задумі.

— Максе, який мавзолей?

— Всім лицарям, починаючи від чорно-срібного й кінчаючи рудо-мідними

Труда швидко припинає двоколесо до куща й хапає грудку мокрої землі з металічним слідом од лопати; Макс зараз же понуро, трагічно схрещує заковані волосаті руки на грудях і підставляє всього себе під удари. Він готовий прийняти все, що прекрасній дамі різнометалевих лицарів завгодно буде з ним зробити.

— Ви — недобрий. І злий. Не хочу з вами мати діла. Я до вас у страшно важній справі, а ви...

— Я готовий до всяких послуг.

— Ви готові тільки лежати й посвистувати. От бачите, що це таке! Га!

Труда підносить трошки вгору ногу й показує черевика. — Маленький, давно-давно нечищений, подряпаний, такий біденький, він на смерть поранений— подошва геть-чисто відірвалась, обвисла — і черевичок роззявив рота, показуючи білий обтягнений навколо язичок.

— Фі, фі, фі-і! Каюк. Ну, що ж, стільки різнометалевих лицарів, та не можуть полагодити одного черевичка?

— Ах, вони полагодять! Собі не вміють. Та й не в тому річ. Руді! Ідіть сюди! Швидше!

— Але ж Руді хімік, а не швець, дозвольте вам нагадати. І не лицар.

Труда раптом пильно мовчки дивиться на Макса і, зітхнувши, знизує плечима.

— І я не лицар, на жаль.

— Ну, як до кого. Руді! Я в дуже важній справі. Це нарешті стає вже зовсім безглуздя; в Берліні живе кілька мільйонів здорових ледарів, а ми мусимо ходити в подертих черевиках. Ви подивіться. . Ну? Це — остання моя пара. А ми хочемо організувати театр. Ну, куди ж тут театр, коли черевиків нема, сукні подерті, електрики нема, води нема, в театрах од канонади всі шибки повибивані. Страшно безглуздо, нарешті. Що ж, так і будемо ми, як вівці, жити?

Макс із жахом підймає руку, робить круглі очі, відсахується назад.

— Боже мій! Що я чую?! Руді? Що ми чуємо?!

— Максе, ви нічого не розумієте.

— Цілком із вами згоджуюсь: нічогосінько не розумію.

— Охоче вірю Але ви. Руді, розумієте! Правда?

Руді (такий смішний, незвичайний із своєю каштановою борідкою й вусами, в яких поховалися ниточки уст) знизує плечима.

— Я розумію, але що ж можна зробити!

— Що??

Труда стріпує чорно-синіми кучерями:

— Засвітити електрику, пустити воду, повставляти шибки, полагодити черевики, пошити сукні.

Макс засуває руки в кишені й дивиться в небо, як курка, одним оком.

— Нічого собі програмочка. А хто ж то зробить? Лицарі!

— Ой Максе, ви сьогодні страшенно... Ну, нічого, нехай! Хто зробить? Ось хто: ви. Руді, я, лицарі, мільйони отих ледарів. Та що, справді, не можна води пустити? Не сором! Та я сама зберу вам тисячі охочих зараз же їхати по вугіль. Вся ж справа у вугіллі? Максе, ви не посміхайтесь, не судіть по собі. І якби ви не були таким тютієм і не валялись у себе на каналі, а балакали з людьми, ви б і самі це побачили. І зовсім не того, що хочуть старих порядків. Ого, вибачте. А просто хочеться робити, ну, от, хочеться й більше нічого! Або, як каже людина Шпіндлер, «перевага інтеграції над дез... де-зин-те-грацією». Просто нема куди сил дівати. Ну, від радості, від щастя, від... від волі хочуть робити. Ви цього не розумієте, правда! Будь ласка. Руді, а ви теж не розумієте?

— Я розумію, але...

— Руді все розуміє, але на все в нього є «але».

— Максе, почекайте. «Але», Руді?

— Але... при чому ж я тут?

Труда знизує плечима.

— Господи боже: і всі вони, всі мужчини говорять те саме: «при чому ж тут я» Сонячна машина — ваша?

— Ну, моя. Цебто...

— Ну, так чого ж іще треба? Хто ж більше тут при чому, як не ви? Розуміється, ви насамперед. А потім Макс, Шпіндлер, увесь Інарак, потім Комітет Сонячної машини. Де вони всі? Ну, де! Що роблять? Соромі Що робить Макс? Мавзолеї копає. Ах, надзвичайно важна робота. Руді, ви повинні видати відозву. Власне ви, доктор Рудольф Штор. Розумієте? Чекайте, я обдумала весь план. Ви видаєте відозву. Ні, не так. Ми організуємо страшенну пропаганду. Розшукаємо всіх іна-ракістів, соціалістів, анархістів.

— Де ж ви їх знайдете?

— Знайдемо! Ну, господи, розуміється, коли так од самого початку скептично ставитись, то,

звичайно, нічого не вийде.

Макс зітхає й знову дивиться вгору.

— Хоч як ставитись, однаково нічого не вийде. Ради того, щоб нудьгуючі артистки (геніальні, звичайно) могли заграти в театрі, навряд чи.

— І зовсім не для того, щоб артистки! А просто самі люди хочуть.

— Так чого ж не роблять?

— Бо ніхто не штовхне. Нема проводу. От через що. А правда. Руді, Макс страшеяно подібний тепер до ассірійця! Вам дуже до лица ваша борідка, Максє. Ну, це між іншим. Так, Руді, давайте! Га? Ну, спробуємо.

Макс із посмішкою бере лопату і зсуває ногою налиплу землю.

— От страшенно хочеться перед лицарями виступити на сцені!

Труда круто повертається до Макса, спалахує, хоче щось сказати, але так само круто одвертається й швидко йде у глиб саду.

Ассірійське лице Макса ніяковіє.

— От тобі й маєш! Трудю! Що ж я такого сказав? Трудю!

По-хлоп'ячому похитуючи плечима, незручно припадаючи на праву ногу з бідним пораненим черевичком, постать у спор-товому кепі, не озираючись, прямує до саду. Макс знижує плечима, глибоко втикає лопату в землю й розвезеними лінивими кроками йде за нею. А доктор Рудольф, задумливо покушуючи кострубаті кінчики навислого вуса, стоїть і все так само дивиться на скибку землі з металічним масним слідом лопати.

Труда сидить в альтанці, обнявши правою рукою стару покришену колонку. Золотисто карі, чисті, обведені синіми віями очі похмуро, суворо дивляться на обліплєну біло-рожевим цвітом ворухливу від бджолячих латок і голівок гіллячку. Макса вони не бачать, не хочуть бачити.

Макс обережно сідає поруч, кашляє, скоса зиркає, тягне за набухлий вусик дикого винограду, знову кашляє.

— Ну, я більше не буду, Трудю Ну, мир?! Га?

Бджоли, не чуючи такого благального, трошечки присипаного усміхом голосу, працювито, серйозно, завзято перелітають з одної квітки на другу, не штовхаються, не сваряться, не потребують ніяких відозв, канонад, намов, насмішок, моралей.

— Ну, не сердьтесь, я більше не буду. Я тепер уже зовсім розумію, як вам дорогі лицарі, і ніколи їх не чіпатиму. Даю слово!

Милі, обвіяні синіми віями очі сердито поширюються.

— При чому ж тут знову лицарі?!

— При тому, що ви ж за них образились на мене.

На вишневих пришерхлих губах пробігає така знайома гримаска.

— Ні за яких лицарів я не образилась. А образилась за вас.

— За мене?!

Макс аж рівніше сідає.

— Розуміється. Ви так піддалися своїй журбі, що, що ні до чого вже не здатні. Що, ні?

— Якій журбі?!

— Ах, «якій»! За тою дамою, що померла. Я цілком поважаю ваші почуття й навіть... співчуваю, але...

Знову вперта, завзята гримаска.

— ...але ні я, ні мої лицарі — ніхто тому не винен.

Макс мовчить.

— І через це весь час чогось на мене сердитесь. Увесь час якась насмішка. Я й сама вмю кусатись. Але вас із дружби я не хочу чіпати. А ви тим користуєтесь. І ображаєте. Для того ніби, щоб пограти на сцені, я придумала весь мій план! Честолюбність більша навіть за вашу журбу.

Макс підіймає з землі сухий прутик, переламує на колінці й усе-таки мовчить та посміхається. Так. Виходить, що він із журби виявляє непошану до її лицарів. Цілком несподівана інтерпретація. А вона з дружби, із жалості й співчуття не «кусала» його. Оце цікаве пояснення.

І, значить, із дружби ще три дні тому спиняла очі на його очах? І, значить, із жалості червоніла, відриваючи очі? І всю зиму, виходить, ходила й чіплялась із співчуття до його горя за Сузанною, за дамою з «фе, якими неприємними очима»?

Макс одкидає прутика. Ну, з цим нарешті треба покінчити.

— Ну, добре! Мир! Згода? Давайте полагоджу вам черевик. Де він подерся? Покажіть.

— Не в черевіку річ.

— Ні, в черевіку. Ні, стривайте! Покажіть.

Макс рішуче стає на одне коліно, обнімає пальцями ніжно-холоднуватий шовк ноги й злегка підіймає черевик із землі. Під пальцями пробігає легесенький ток, але черевичок легко дається підняти. Пальці другої руки сміливіше стягують черевичок, і з нього, як із сірої шкаралущі яйця, вилуплюється тілесно-роявева, засоромлена, зворушливо невинна ніжка з припорошеним носком.

Ассрійська чорно-синя патлата голова раптом, як яри-товкмачена згори, нахилиється й прикипає устами до ніжного холоднуватого шовку. По нозі стрілом пролітає ток, під шовком їздригується тепле тіло, шарпається зненацька пійманою птіщею, але вуста прикипіли, пальці владно, ніжно палю че обкували ногу. І вона затихає й лежить безвільно, !покірно, непринятно.

Патлата голова трудно відривається, підводиться й крізь навислі на очі пасма дивиться вгору. І вмить тривожно скидається: спершись кашкетиком об трухляву колонку, голівка закинулась

назад, і сіра-сіра блідість, звівши матово-смуглявий рум'янець, моторошно затихла на закритих повіках, на кінчику носа, на зашерхлих губах.

— Трудо! Що з вами?!

Пухнаті смужки вій ворухаються, розсуваються в темно-золоті щілинки, голова відступає від колонки й дивиться на навислі пасма блаженно-неймовірним поглядом.

Максову голову від цього погляду підхоплює буйним вихором од землі.

— Трудо! Правда?!

І вона, така тяжка на розуміння, розуміє мовчки, здивовано, щасливо розуміє. Сіра блідість спалахує густим темним смуглявим рум'янцем. Молитовне підведені очі проміняться винуватим, зляканим народженим щастям. Пришерхлі вишневі уста солодко-боязко чекають, забуваючи прошепотіти:

— Правда.

Ассирійська за.патлачена голова навіть не озирається, щоб шугнути в розкриті, пришерхлі уста.

А наречені в білих, рожевих намітках млосно стоять, оточені дзижчанням, гудом, шепотом пильних крилатих крихітних дружок, що прибирають їх до вінця. Покірні, безвольні ручки злегка впираються в груди Макса й відпихають. І владні, сильні руки моментально покірно відриваються, патлата голова підводиться й одмахує пасма на потилицю.

Боже, як повно, як ясно, як святочно в саду! Яким рожево-білим щастям сяє сад. До чого рідно, зворушливо гудуть лох-маті працівниці!

— Трудо! Моментально страшну агітацію! Мобілізувати комуну. Розшукати весь Інарак. За чуба, за барки їх. Кулаками по голові! Трудо! Ну, а лицар же, а лицар, ради бога?

Труда прикладає зверхні боки руки до лиць, в одну мить нагріваючи руку. А очі вже не неймовірно, вже не злякано, а вже буйно, розгонисте сміються вгору. Лицар?! Господи! Який лицар?! Чорно-срібний! Бідний Душнерчик, милий, любий Душнерчик?! При чому ж тут він?

— При тому, що.. що ви ж не хочете розривати договору з ним?

Договір? Ху, господи, як страшно горить лице й уся голова. Договір? Ну, який же може бути договір, коли так на-вісно, п'яно, коли так страшно, незрозуміле горить лице? Душнерчик мусить просто повернути слово. І все. Ах, та що там Душнер, договір, слова!

— Ну, а... а... та дама, що...

— А про ту даму потім! Тепер же... Де черевичок?

Боже, де ж, справді, черевичок. Де бідний, самотній, забутий, дорогий сват?

Він лежить під лавою, мовчки кричачи широко роззявленим чорним, беззубим, без'язиким ротом.

І знову прикипають уста до ніжно-гладенького холоднуватого шовку, знову покірно, непритомно мліє ніжка, знову радісно й задерикувато показує тілесно-рожевого язика заспокоєний черевичок.

В кінці алеї з'являється висока чернеча постать із буйно-червоною головою. Бідна-бідна зажурена наречена!

— Трудо, ми зараз же йдемо до комуни! Правда?

— Ну, розуміється! Ходімо! Швидше!

Макс нахилиється до вуха з синьою сережкою й тихо-тихо шелестить:

— І я переходжу жити до комуни. Правда.

Смугливість раптом заливається густим темним рум'янцем, і бронзові очі скося, щасливо й соромливо цілують нахилене ассирійське, таке чудне, ніжно-хиже лице. Волосата рука з не-застебнутим рукавом сильно підхоплює під лікоть, стискає його до болю, і обох підхоплює вихор буйної нетерплячки. Моментально до комуни!

А чернеча постать помалу, рівно, непричетне посувається назустріч. І вінчальна шамотня саду, і закучерявлені хмарини в свіжій зеленкуватій блакиті, і тихесенькі вибухи розквітлих бруньок — і все їй байдуже. Так само суворо, тихо й непричетно вона могла б рухатись і серед сірої хмарної холодної пустелі. І що їй до двох розчучверених, розкудовчених щастям чорно-синіх, схилених одна до одної голів. Принцеса Еліза нудьгувано, байдуже дивиться крізь них у порожнечу, високо несучи червону голову.

— Добридень, Елізо! Чудовий день. Правда?

Зелені стомлені очі на мент спиняються в бризкаючих бронзовим золотим щастям очах, швидко перекидаються на ассирійське лице й одвертаються.

— Добридень, Трудо!

Труда б з охотою зупинилась, роз'яснила б цій бідненькій, милій труподці, що за чудесний, надзвичайний сьогодні день, але немає часу — треба моментально бігти до комуни. Треба забігти до Руді, до надзвичайного, чудесного Руді, забрати всі речі Макса й перевезти їх на двоколесі до комуни, бо Макс од цієї ночі ночуватиме вже там, бо від цієї ночі... Труда на мент зупиняється — чогось голова закрутилась. А рука так владно, так блаженно-цупко стискає лікоть.

— Що, Трудо?

— Нічого, нічого... Вже пройшло. Швидше, швидше.

І вихор несе далі, швидше, нетерплячіше.

— Руді! Ур-ра! Згода! Ви бачите? Руді, прекрасний, любий, через два тижні буде вугіль, світло, вода, життя, щастя! Не вірите? Не вірите?

Ну, як же не вірити, коли це щастя так явио, так щедро, таким бурним фонтаном б'є з очей, зубів, з голосів, з розпатланих кучерів. Як же не вірити, коли Руді сам починає світитися ним, як шибка від сонця. Ну, розуміється, буде і вугіль, і світло, і вода. От тільки забрати й перевезти речі Макса до комуни. Це найперша умова. А потім розробити в усіх деталях намічений план і повести страшенну агітацію. О, тоді!..

Але, коли нарешті грюкає хвіртка за навантаженим речами Макса двоколесом, шибка перестає

відбивати сонце й сумно сіріє. Сад вінчально-клопітливо гуде, а в алеї в любовній тузі ходить чернеча постать. Похиливши голову, стараючись не дивитись у той бік, доктор Рудольф помалу шкаадибає до самотньої, зовсім спорожнілої тепер лабораторії.

* * *

«Високоповажана й Дорога Кузино!

Нарешті з великою радістю можу сповістити Вас, що справа інтервенції остаточно й позитивно вирішена. Союз Східних Держав твердо переконався, що без оздоровлення Заходу не може бути здоров'я й на Сході. Не може одна половина планети жити ізольовано від другої й вічно тримати кордони під такою напруженою охороною. Крім того, економічні мотиви штовхають до цього. А так само те міркування, що тепер, коли Захід у руїні, віл не може бути ні політичне, ні економічно страшний для Сходу, навпаки, на довший час він буде колонією Сходу й ринком для збуту його товарів. Усі ці причини з неминучістю приневолюють наших великодушних сусідів до рішучої акції в справі оздоровлення хорої половини землі.

Розпочнеться вона в найближчому часі. Поспішність конче потрібна, бо в південних частинах Європи й Америки стали помітні зачатки відновлення організації. Це загрожує тим, що сонцеїсти будуть намагатися робити опір інтервенції. Розуміється, ці намагання не страшні для Сходу, але страшні для наших країн, бо викличуть зайві жертви.

Через иждень повітряна армія Сходу з'явигься над Німеччиною. Я даю наказ нашій організації енергійно взятися за нищення всіх складів зброї й засобів оборони. Так само звертаюся до Вас із проханням своїм високим авторитетом підсилити мій наказ. Одначе найпоштивіше звертаю Вашу увагу на те, що нищення повинно відбуватися якомога непомітніше, щоб не викликати ані найменшого підозріння й нашорошеності сонцеїстів.

Ще раз попереджаю, що бідна наша батьківщина, як і вся Європа та Америка (а також і Австралія, що не перемогла-таки хвороби), повинна бути готова до тяжких і страшних жертв. Ми припускаємо, що половина населення цих частин землі загине від дезинфекції. Операція буде провадитися рішуче, залізною, безмилосердно. Деякі заходи будуть, може, здаватися занадто жорстокими, але хвороба така страшна й сильна, що лагідними засобами її не побороти.

Крім того, щоб бути цілком певним щодо своєї армії, Союз Східних Держав організує її спеціально й переважно з тих елементів, які так чи сяк мали вже стики з Сонячною машиною, цебто— або самі постраждали, захорівши від неї на божевілля та видужавши, або потерпіли їхні близькі родичі. Цих людей уже не можна ні розпропагувати, ні спокусити Сонячною машиною, і ненависть їхня до цієї зарази доходить до суто східного фанатизму. Коли взяти на увагу, що до всього ще домішується релігійний момент, що всю кампанію опові-щується як своєрідний хрестовий похід, то з цього повинно бути зрозумілим, що форми дезинфекційної операції мусять буї и жорстокі й немилосердні.

Знаючи Ваше прекрасне, добре серце, я передбачаю, як Вам буде тяжко й боляче від цієї операції Але Ваша незламна велика воля, Ваш ясний розум і Ваше вище розуміння інгересів свого народу, я певен, дадуть Вам силу витримати всі тяготи цієї боротьби.

Через тиждень ми почнемо своє велике, тяжке й святе діло Я не маю ні на крихту сумніву, що ми доведемо його до бажаного кінця й на оновленій, оздоровленій рідній землі нашій будемо будувати нашу нову велику майбутність.

Сама думка про це й про велику працю поруч із Вами сповнює мене такою радістю й такою силою, що ніякі жертви не лякають мене.

До швидкого й щасливого побачення.

Ваш покірний, всевідданий слуга Георг»

І знову граф Адольф Елленберг не помічає на лиці її світлості радісного підняття. Воно — бліде, замкнене й суворе.

Але й сам граф Елленберг сьогодні не має того тихо сяючого виразу, що був од першого листа. Він урочисто й тривожно заклопотаний.

Принцеса Еліза складає листа і, задумливо дивлячись у буйну весільну зеленість саду, підсилює своїм високим авторитетом наказ принца Георга.

Граф Елленберг поштиво й слухняно схиляє голову.

Однак її світлості не зовсім ясно з листа принца, як стоїть справа з Сонячною машиною на самому Сході. Про цю справу якимось невиразно в листі кажеться. Крім того, принцесі хотілось би конкретніше знати, які саме заходи мається на увазі при цій операції.

Граф Елленберг один мент вагається. З одного боку, коли принц невиразно написав, то, очевидно, ця невиразність потрібна; але, з другого боку, коли принцесі не дати правдивої відповіді, то тим можна стягти на себе її неприхильність. Чия ж неприхильність небажаніша?

Граф Адольф не може сховати від її світлості дійсного стану речей. Річ у тому, що страшна пошесть поширюється й на Сході, не зважаючи на суворі і, можна сказати, немилосердно люті заходи Верховної Комісії Східних Держав. Легенда щастя, яку облудно несе з собою Сонячна машина, має однакову отруйну силу що на Заході, що на Сході. Тваринні інстинкти, очевидно, в усіх націй і рас переважають людину. Бажання нічого не робити й ремігати вище й дужче навіть за страх смерті й лютої кари.

І світлість трошки нетерпляче морщить брови. Граф Адольф розуміє: ближче до суті.

Отже, інтервенція. Сходу є не поміч, коли говорити щиро, а рятування себе. І граф Елленберг не може стримати гіркому докору коли б Союз Східних Держав був трохи менше за глиблений у свої власні інтереси й не чекав цілковитої руїни Заходу (щоб узяти його потім у своє повне володіння), а прийшов на поміч раніше, то це й для його самого було б краще.

Тепер же справа набирає досить серйозного характеру. Тепер од успіху кампанії залежить справа життя чи смерті самого Сходу. І то треба, щоб успіх цей був швидкий, виразний, щоб моментально устаткувалося на Заході нормальне життя, щоб із Сходу посунули сюди товари, щоб безробітні маси на Сході знову знайшли заробіток і щоб убито було в самому корені страшну епідемію.

Але чи це так легко все провести, граф Адольф дозволяє собі над цією справою поважно задуматись. Розуміється, ні на який опір сонцеїсти нездатні — для опору треба мати хоч яку-небудь організацію, а це ж просто маса індивідуально існуючої худоби, навіть не отари й не гурту. Але ця маса зразу ж розлізеться з своїми Машинами по полях та лісах, і як її можна стягти до купи й примусити до роботи, цього граф Адольф ясно собі не уявляє, його світлість принц Георг про детальний план кампанії, очевидно, з обережності нічого не пише. Але без сумніву, план розроблений. Єдине тільки з настійністю підкреслюється: знищити всі засоби оборони, якими могли б скористуватися сонцеїсти, і заздалегідь усунути із шляху всі ті одиниці, що могли б стати проводирями мас.

Принцеса Еліза не розуміє: що це значить «усунути із шляху»?

Ну, значить, знищити, повбивати. Подається навіть деякі прізвища. Наприклад, хоч як воно сумно, а винахідника епідемії, Рудольфа Штора, доведеться в першу чергу «усунути із шляху». І цілий ряд людей, що можуть бути особливо шкідливі. Треба мати на увазі...

Але її світлість раптом підводиться й невідомо для чого переходить до другого вікна. Там вона зупиняється і, стоячи спиною до графа Елленберга, дивиться в сад. І, не озираючись, байдуже й тихо питає!

— Коли ж це має бути, це усунання? Як це розуміти «заздалегідь»?

— В день прибуття армії, ваша світлосте. Перед окупацією Берліна. Принцеса Еліза спокійно повертається й іде на своє місце.

— Армія може прийти вже через тиждень?

— Так, ваша світлосте. Через тиждень настануть великі події. Прощаючись, граф Адольф не дивується з задумливості її світлості і жовтява блідість її лица, якась мертва висхлість його не дивують його. Зарожевіє й оживе, як на корону волосся вбере корону Німеччини.

* * *

У комуні план розроблено до найдрібніших деталей. Лишенько тільки в тому, що половини тих деталей зовсім не можна здійснити. Але не біда: така маса тих деталей, що доволі й одної половини їх. Головне: агітація, агітація, агітація. Головне: перелити в ту масу голів, що позіхають, потягаються й мружаться, невичерпну силу віри, яка клекотить у двох чорно-синіх головах.

Комуна вже вірить. Комуна вже залита вщерть тою вірою. Комуна є центр, з якого безустанно, бурхливо, з галасом, із тупотом ніг, зі грюкотом дверей радіусами в усіх напрямках розливається енергія. На вулицях, на площах, коло води (а надто коло води!) вона збирає круг себе купки, зливається з ними, розплескується по кам'яних печерах, бурлить по всіх закутках.

Доктор Рудольф іноді придибує до комуни, але там раз у раз стоїть такий вихор заклопотаності, біганини, дебатів і суперечок, що бідний Руді тільки винувато посміхається. Помогти він нічим не може. Ну чим його допомогти: Труда стоїть на тому, що треба якомога більше фарби, приваби, краси давати в агітації, а доктор Тіле категорично запевняє, що всяка декорація — це вбивство справи. Треба якомога більше простоти, щирості, власного прикладу.

Тим часом в одній кімнаті шиють прапори, жовто-зелені, зелено-золоті прапори — сонця і трави. У другій щебетливі зграї дівчат готують костюми для генерального для пропаганди. В залі якісь чужі волосаті люди готують моторні двоколеса, що стоять попід стінами довгими рядами, як колись у магазинах. Надворі Макс шматує волосся собі на голові з одчаю, що з авто пропала якась шрубка, від якої залежить доля всієї справи відродження. А потім, шматуючи волосся, бігає в себе по кімнаті й пише маніфест, від якого теж залежить доля всього відродження.

А дома сад щораз пишніше розпускає зелені кучері. Наречені потроху скидають вінчальні убрання. Бузкова алея блищить молодесенькими соковитими листочками, між якими випинаються сіренькі конуси цвіту, ще не розквітлого, твердого, жорсткого. Доктор Рудольф ходить по алеї, похиливши голову ох, не підважить комуна величезної ваги цієї маси, підірветься. Треба, щоб сама маса стала від себе повна тої енергії, що клекотить у комуні. А

навіщо їй те — вона собі виходить у тіоле, лежить на сонці, мружиться, бігає, рже, обнімається, лижеться — і, чого більше треба. Графський дім цілими днями стоїть тепер порожній малярі, друкарі, технік із родиною — всі тепер од ранку до вечора блукають за містом. А ввечері з обвітреними лицами, знеможені й розніжені вертаються в свої лігва й сплять міцним безневинним первісним сном до нового ранку Ох, не підважить комуна цього сну, не підважить!

Аж ось настає «генеральний день».

Тільби-тільки перші промені сонця червоними від ранішнього холодку пальцями хапаються за димарі й шпилі башт, у різних кінцях Берліна на вулицях починається дивний рух. Звідкілясь беруться екіпажі, запряжені кіньми, вози, запряжені коровами, легкі бричечки, запряжені людьми. Звідкись з'являються авто, різносистемні двоколеса. Всі вони уквітчані гіллям ялин, сосен, верби, цвітом яблунь, черешень. Над ними мають зелено-золоті прапори. А під прапорами в білих, золотих і зелених дивних убраннях — молоді, веселі, співучі, граючі людські істоти. Вони сурмлять у сурми, б'ють у бубни, свистять на флейтах. Деякі мають цілі оркестри, деякі просто співають і трублять у стіни вулиць. І стіни хапливо, вражено розплющують очі-вікна, з вікон висуваються заспані, розкудовчені, ошелешені голови. А широченно роззявлені роти рупорів, покриваючи гомін, музику й спів, галасують:

— Всі на площу! Всі на площу! Всі на площу!

Знову на площу?! Як тоді, взимку?!

І цей заклик такий веселий, святочний, співучий, що голови весело стріпуються й викочуються за процесіями на вулиці. І вулиці вже кишать, уже гудуть нетерплячими, піднятими людськими тілами.

Що ж там тепер, на тих площах?

А на площах спів, музика, гомін, крики. Постаті в дивних убраннях, з вінками на головах перемішуються з юрбою, від-сміюються на запитання, грають, трублять, обнімаються, танцюють.

І раптом стихає: з горішнього поверху будинку аж до самого низу розгортається колосальний сувій білого полотна, списаного великими літерами.

— Тихо! Увага! Читайте, читайте! Та тихо ж там!

Як обвал гори, потроху затихає гуркіт гомону й настає ше-леслііва дивна тиша. І мовчки з величезного полотна до підведених затихлих очей буйно кричать чорні літери:

«Маніфест»

Гей, люди!

Вітаємо вас із Сонцем, з молодою травою, з теплими, любовними, радісними вітрами! Вітаємо вас із вічною тайною кохан" ня й любові, з квітом сил, з новим життям.

Гей, браття!

Провалились у небуття всі стовпи й підвалини старою світу:

держава, влада, суди, поліції, капітали, біржі, банки; зникли всі каторги праці; знищені всі способи насильства людини над людиною, зметені всі гріхи й святощі; скасовані всі заповіді, закони, моралі.

Але ми, Вільна Спілка Творчої Праці, оповіщаємо: дерева не вкриються ще повним листом, як на руїнах старого світу зацвіте нове життя. Темряву ночі розжене сліпуче світло. Води землі потечуть у кам'яницях. Повітря вкриється осідланими людиною машинами. Каторги праці перевернуться у робітні творчої праці. Заніміла машина оживе, загуркотить, запрацює під рукою людини, творячи багатства.

Земля стане райським садом, де не буде більше ні влади ні насильства, ні каторги, ні обману, де не буде більше дерев добра й зла, гріха й святості, де буде вічне свято творчості, праці, кохання, радості, краси, співу. І ніякий серафим ніколи не вижене людство з того саду.

Ми, Вільна Спілка Творчої Праці, ми перші, що входимо в цей рай, оповіщаємо: через три дні ми приступаємо до праці. Приступаємо без терору, примусу й обов'язку.

Ми нікого не закликаємо до себе, не вмовляємо, не соромимо, не лякаємо. Матір не треба умовляти, щоб вона віддала своїй дитині переповнені молоком груди. Хто почуває себе переповненою молоком матір'ю, хто, як брунька на дереві, невтримно, радісно розприскується цвітом сили, хто чує солодку тугу творчості, той сам до нас прилучиться.

Нам не треба присоромлених, розкаяних, зобов'язаних. Нехай сидять дома й не соромляться, не каються, не гризуться обов'язком.

Ледачі нехай не бояться — вони матимуть усе, що забажають для себе ні докорів, ні гніву, ні кари за лінощі не почують, бо найбільша для них кара й нещастя — оті їхні власні лінощі, ота їхня слабосилість, їхня нездатність до радості й щастя дії, цебто хорість, калікуватість.

Не гніву й сорому вони гідні, а жалю й догляду.

Старі, малі, хорі, всі незвиклі до праці — всі нехай лежать на сонці.

Тільки переповнені силами, тільки сповнені буйним цвітом, радістю, тільки любовні до праці — нам товариші.

І тільки для таких запис на чергу в перші партії праці од-кривається від завтрашнього ранку в будинку Великого Театру.

Слава Сонячній машині!

Сонячний привіт і любов вам, люди-брати!

Вільна Спілка Творчої Праці»

На площі стоїть тиша, як бувало колись давно-давно, за минулої доби під час проповіді в церкві. Хто прочитав, той висувається з натовпу обережно, тихенько, потупивши очі. І тільки там, у завулках, звідки гомін не перешкоджає молитися на Маніфест, там ланує галас, сміх, спів, вигуки, сварки.

— Та що за Вільна Спілка? Звідки взялася? Ах, подумаєш: «переповнені молоком» Ану, як то ті переповнені молоком запрацюють. Язиками й на флейтах легко, а як то лопатами. «Ми вам, ми вам Райський сад». А вугіль! Га? Хто вугля, нафти, маюну дасть? Га? Хто?

— Ми! Все дамо!

— Та ти хто?

— Я!

— Авжеж.

— Я... Я так собі. Але я завтра записуюсь до Вільної Спілки і тоді..

Фейерверк сміху шугає на молоде пухнате лице полум'ям рум'янцю. Але з за пухнастого лиця вистрибує ще молодше, чисте, не пухнате, уквітчане жовто-білим вінком кіс.

— А щоб ви знали, що дамо! Ви — ледацюги, хорі, нікчемнії Можете собі лишатись дома! Будь ласка.

Регіт вибухає ще різнофарбнішим фонтаном. Оця дійсно може дати.

— О, ця переповнена молоком!

— Та що ж ви дасте? Що? Ні, чекайте, що вони дадуть? Світло дасте?

— Дамо!

— А воду?

— І воду.

— А яким чином? Ні, почекайте, почекайте: а яким чином ви це зробите?

— «Яким чином, яким чином»! Уй, маруди!

Ще молодше, безбороде, чисте, рожеве личко люто кривиться в гримасу й показує соковитого червоного язичка зарослій, бородатій регітливій купі голів. Голови розриваються, як бомби, новим вибухом реготу, а два молоді обличчя, видержись із них, спішать далі.

— Та куди ж ви! Гей! Переповнені молоком, куди ви?

— Не держіть їх — вони доїтися побігли!

— А дивіться, дивіться! Он уже цілий загін переповнених молоком летить із прапорами! З музикою.

— А ти б, чоловіче, знаєш що. менше б зуби вискаляв. Люди хороше діло задумують, а ви тут...

— О, маєш! Ще один переповнений молоком!

— Та вже краще бути переповненим молоком, ніж дурістю.

— Ого! Та воно ще лається. А по морді не хочеш?

— Та ну, годі вам! Це ж жарт...

— Розуміється, хороше діло, хто ж...

На бородаті, зачучверені голови налітає загін молоді, як зграйка ластівок на старі, чорні, кострубаті іпні. Зелено-золоті прапорці, золотий блиск очей, щебет голосів, ляскіт труб, закотистий сміх, безладний спів заливають, закривають старі пні змивають їх і волочать у бурному потоці за собою.

І цілий день на площах стоїть молитовне тихий натовп, а по вулицях буяє вакханалія молодості, співу, сміху, танців і зелено-золотих прапорів. Вітер обома руками хапає з землі людську радість, перекидається нею, бризкає в розчинені вікна, п'янить, чучверить голови, посмішки, душі.

І цілий день п'яно й щасливо посміхається Велика Матір до розчучверених дітей.

* * *

Принцеса Еліза явно хора. Вона совісно виконує свої обов'язки, вона з усієї сили стоїть біля печі, героїчно миє посуд, саможертвовно прибирає кімнати, але всім вже ясно видно, що вона хора. Та й як не захоріти. погане годування, постійна дрібна робота й постійна туга за коханим.

І графиня, і пані Штор, і старий граф і по черзі, і всі разом умовляють її, просять, вимагають не робити нічого? Але принцеса тільки мовчки повільно крутить головою — вона зовсім не хора, вона почуває себе цілком здоровою й буде робити все, що лежить на її обов'язку.

Однаке, коли вона не стоїть біля печі, не миє посуду й не прибирає кімнат, тоді вона лежить на канапі лицем догори, заплющивши очі, і не рухається.

І можете собі уявити: Страховище заїжджає за принцесою Елізою, щоб узяти її разом із собою на експедицію по вугілля. організовану Вільною Спілкою Творчої Праці. Не більше й не менше, як на експедицію по вугілля. І то з ласки, з особливої протекції Страховища. Та чого ради принцесі?! А того, що це її розважить, навчить і вилікує од усього. Але коли Страховище бачить мертвяче, бліде, з гострим овалом і моторошно загостреним блідим-блідим кінчиком носа лице Елізи, то воно само з жалем згоджується, що до «переповнених молоком» принцесу зарахувати не можна й по вугілля їхати, мабуть, справді не слід. А страшенно шкода: надзвичайно цікавий потяг — усе молодь, майже все закохані парочки, всі вагони уквітчано вінками, зеленим гіллям, прапорами Сонячної машини. Народу записується до роботи така сила, що нема навіть рації далі записувати. З усіх кінців радіусами спливає до театру народ. Ах, як шкода, що бідненька Еліза не може бачити, що там робиться коло театру, а самому театрі, на вулицях, на площах. Музика, співи, танці, обійми. Люди сп'яніли. Кожне в страшенному захваті, наче були люди в страшній облозі, але ворог одступив — і всіх охопила несамовита п'яність визволення. І яка в усіх надзвичайна ввічливість тепер, попередли-вість, галантність. Ах, надзвичайно шкода, що з бідною Елізою саме в такий страшно гарний момент трапилась ця ідіотська хорість. Коли б Еліза поїхала, вона напевно тепер повірила б в Сонячну машину.

Принцеса Еліза дивиться в стелю й чує чи не чує — невідомо Лице задумливо тихе, байдужне, моторошно синювате-бліде. Але, коли Труда прощається, лице помалу повертається, і Еліза своїм звичайним твердим грудним контральто просить Труду зараз же, як вернеться з вугільної експедиції, неодмінно заїхати до неї.

— О, неодмінно! Обов'язково! І Руді привезу!

— Ну, йому не цікаво. Та й мені не хочеться чужих бачити. А ви приїжджайте. Добре? Самі приїжджайте, без нігого. Я вас люблю, Трудо. Після того вечора. Пам'ятаєте?

О, ще б Труда не пам'ятала! Ах, як це страшно-страшно давно було! Ну, їй треба іпопшати. На

неї в авто чекають Макс і чорно-срібний лицар.

Принцеса мляво Дивується:

— І чорно-срібний лицар? З Максом?

Ну, звичайно, з Максом! А чому б ні? О, вони в неї нічого, не сваряться так, як інші, як, наприклад, двоє прекрасних, чудесних товаришів, Тіле й Шпіндлер (колишні інаракісті). Правда, бідний Душнерчик мусив повернути слово. Ах, Еліза нічого не розуміє. Ну, нехай, як вона вернеться з вугільної експедиції, вона все-все розповість Елізі. Надзвитаю цікаво й гарно. І взагалі така маса скрізь цікавого, нового. Наприклад, в одній знайомій є два чоловіки. Ну, от просто два собі чоловіки й більше нічого. І не соромляться, не ховаються, живуть усі разом, мирно, весело, гарно. І, навпаки, в одного маляра — дві жінки теж разом живуть, теж не ховаються, тільки, здається, жіяки сваряться. Але, розуміється, Душнер, чорно-срібний лицар, зовсім тепер не чоловік. О, як можна? Хіба, маючи Макса, можна навіть подумати про когось іншого?!

— Уй, я ж засиділась! Вони страшенно будуть сердитись. Ну, Елізо, голубонько, доправляйтеся швидше. Щоб ви вже зовсім були здорові, як ми вернемось. Добре?

Еліза після цього візиту не встає навіть на обід.

У домі тепер тихо і вдень, і вночі — всі горішні виїхали по вугілля. Тільки діти техніка вранці, поки вийдуть із матір'ю до лісу, трохи гомонять.

Тиша й чекання залягли у цілому місті.

Немає вже недавніх співів, танців, сміху на вулицях. Нема коло води запальних суперечок і мітингів — ні танцювати, ні сперечатись нема більше чого, треба тільки чекати.

Навіть небо похмурилось, задумалось, заплакало дрібними, нудними баб'ячими сльозами.

А принцеса Еліза у вільні хвилини вже не лежить у себе на канапі, а чудно, непокоїно блукає по порожньому саду. Наче жде чогось чи тужить за кимсь і нетерпляче виглядає його. Тільки ж, здається, ніякої звістки від принца Георга й досі не мала, і так само невідомо їй, чи живий ще він. А в рухах, у всій постаті, на лиці часом така виразна, нестерпна тоскність, така боляча нетерплячка, що графині не раз хочеться підійти й заспокоїти бідненьку як-небудь.

Та чим же ти її заспокоїш?

А часом зненацька зупиниться, задерє голову й швидко починає водити очима по небу, наче шукаючи, чи не летить з якого боку її залетілий орел. Цілком серйозно шукає очима по небу!

Бідна-бідна дівчина!

* * *

Стук, грук, тупіт, шаркіт, галас, регіт. Дрижать шибки, обсипається стеля, труситься посуд, у вухах гупає, ляскає.

Це горішні повернулись із вугільної експедиції. Гей, перевіряйте лампи, хутко електрика буде! Добре кранти закрутить — вода затопить дім! Гей, малярі, де гітара?

А внизу тихо, принишкло. Графиня коло хорого графа, читає йому старих-старих поетів. А

принцеса Еліза все ходить і ходить по кімнаті, поглядаючи у вікно. Коли ці повернулися, то, значить, повернулись і ті. Та вже й горішні лозатихали — мабуть, у сад пішли чи полягали від втоми, а Труди все нема.

Аж ось дивний, давно забутий, майже фантастичний крик авто. Круг будинку повз вікна прожогом пролітає сіра блискуча маса, з вихором закружляє й зникає за рогом. Принцеса Еліза прикладає руки до лица и жде.

Господи, чого ж вона там плутається? Та чи Труда ж це?

Швидкий, частий тупіт ніг. Хапливий, нетерплячий стукіт у двері.

— Увійдіть!

Ну — «увійдіть». У кімнату влітає біло-чорний вихор. Білий капелюх аж на чорно-синіх кучерях, на одній руці синій жакет, у другій квітки. Жакет летить на канапу, капелюх за ним, а квітки бурно підлітають до самого лица іпринцесі. З поля, з лісу, натуральні, свіжі, спеціально для Елізи збрані.

— Ну, як здоров'я? Як? Краще? Зовсім добре? Правда? Ой, гарно! Страшно рада! Ох, я так страждо стомилася. Так чудесно, любо стомилася, Елізо. Я мущу сісти. Правда, чудесні? Правда? А ви подивіться, який там гарний бузок. Це вам спеціально від доктора Руді. Що таке! Що там, Елізо? Бджола там? Чого ви злякались?

Еліза піднято сміється — маленький жучок, дурниці. Треба швидше квітки у воду. (А сама якась чудна: напружена, очі хоро блищать).

— Ну, як же там? Привезли вугілля?

Труда падає на спинку фотеля й розпинає по ній руки.

— Вугіль, нафту, маюн, радій, геліоніт! Десять потягів! Це — перші. Завтра дальші. Потім дальші. Потім дальші. Елізо, через місяць ви будете мати щастя бачити мене на сцені Великого Театру.

Чорно-білий вихор зненацька дивується:

— Слухайте, Елізо! Та ви ж можете бути прекрасною, надзвичайною артисткою! Знаєте ви це? Та ні ні що ви смієтесь. Знаєте ви це чи ні? Я серйозно, Елізо, кажу. Цілком серйозно!

— Не знаю, Трудо, і не хочу знати.

— Чому?!

— Ну, ця справа нецікава. Краще розкажіть мені про вашу експедицію. Але детально, докладно, все-все! (А очі скляно, чудно блищать!)

— Ну, добре. Про вас ми ще поговоримо. Але діро експедицію я так не можу. Насамперед треба, щоб ніхто не заважав. Треба двері замкнути й нікого не пускати. А то мама зараз прийде й усе переплутає. Або ще хто-небудь. Ключ є? Чудесно. От так. А тепер я мушу скинути черевики. Макс добув нові, але вони такі крихітні, що я мушу весь час ходити навшпиньках. Можна мені сісти з ногами на канапу? А ви поруч. Добре? І потім ви з мене не дуже смійтесь, я зовсім не своя від усього цього. Ох, Елізо, яке щастя жити на землі! Я ніколи в тисячній частині

не могла навіть уявити собі такої... такої... Ну, нема слова в мене! Ах, як прекрасно горить ваше волосся під променем. Ви знаєте, я ж колись була певна, що ви волосся фарбуєте на червоний колір, а брови — на темний. Ну, добре. Так, значить, про експедицію? Тільки ви не сердьтесь, коли я розповідаю розпанахано й без ладу. Я цими днями вся чисто розпанахана, безладна і... Можна вас гаряче, гаряче поцілувати? Тільки в волосся! Тільки в волосся! Ух, який теплий ніжний дух. Ви знаєте, Елізо? А проте, дурниці! Так, значить, про експедицію? Добре. Із самого початку? Як складала потяг, як розпалювали його дровами? Ні, це не цікаво Правда? Ну, насамперед народу зголосилось стільки, що ми могли взяти на два потяги тільки соту, може, частину. А, де! Тисячну, стотисячну. Ну, одне слово, якби з мішка горіхів взяти жменьку. От скільки ми могли взяти, їхали ми туди до копалень цілих три дні. Цілих три дні, мажете собі це уявити. А раніше треба було всього вісім годин. Але як ми їхали, Елізо, якби ви бачили! Поволую-сеньки, поволюсеньки. Як у темній хаті напوماцки йдем. Ну, та зрозуміло: скільки часу не функціонували залізниці. Колії поржавіли! Ну, і зупинялись на кожній станції, розшукували місцевих залізничників, іпереводили якісь стрілки, щось лагодили. Один раз заїхали іе в тому напрямі й мусили вертатись. Але то дурниця! Ми, розуміється, везли з собою масу відозв і маніфестів Вільної Спілки. Населення вибігало назустріч, дивилося на нас, як дикуни на аероплан, потім впадало в дикий ентузіазм. Маса народу просто благала нас узяти їх із собою. Тут же записувались до Вільної Спілки, просили роботи. Я вам кажу, Елізонько, це був просто тріумфальний похід. Ці три дні промайнули як три хвилини. Ви уявіть собі, Елізо: сонце, весняний, теплий, ніжний вітер, зелене-зелене поле, небо широке-широке, і наш потяг! Всі вагони відкриті, уквітчані вінками, прапорами; скрізь музика, співи. І парочки, парочки! Потяг парочок! Ій-богу! Ну, може, десять процентів було неспарованих, окремих собі людей. Але знаєте, хто з нами їхав? Знаєте? Ніколи не вгадаєте! Мертенс! Можете собі уявити? Навіть у нашому вагоні, разом із Руді, з тим самим Руді, якого він... Ну, нічого. Але, знаєте, Елізо, він дійсно страшенно розумна людина! Просто надзвичайна! Ви ж знаєте, ми всю дорогу вели засідання. Зовсім справжні засідання — з президентові, секретарями, дебатами. Уявіть собі цю картину, Елізо: поле, небо, вагони на вугілля, спереду і ззаду музика, співи, а на нашому вагоні — засідання. А на йолі дикі коні. Маса коней здичавіла, бігають табунами. Але. маса й загинула взимку — коней, корів, птиці, собак. І от засідання. Виявляється, Елізо, це все ж така не так просто — відновити все. Страшно це складяаі історія. Мені спочатку страшно стало, коли я слухала промови. Все ж так цупко чіпляється одне одного. Ну, скажімо, пошити всім черевики. Взяти шкуру й пошити? Правда? Ой-ой! Але, Елізо, ви знаєте, наш Руді — просто надзвичайний! Навіть Мертенс мусив признати його «надприродну», як він сказав, «прозорливість і геніальну гостроту розуму». Коли він говорить, то так усе ясно, просто й так разом грандіозно, так усе далеко й широко видно. А скільки енергії, Елізо? Я ніколи не думала, щоб у Руді, у нашого мовчазного, стриманого, трошки соромливого анахорета була така маса енергії, сили, волі. Макс також сильний, але Макс — бурний, вулканічний, безутримний. Йому треба все разом — на один мах, з вогнем, із жагою. А Руді, навпаки, спокійно, методично, але аалізно. Ірма (моя хороша приятелька, артистка!) до такої міри в нього закохана, що коли говорить про нього, то все лице горить плямами.

Ій-богу!.. Але, бідна Елізонько, ви страшно, страшно схудли, от тепер це надзвичайно видної Ви ще не зовсім здорові. І бліда ви така! Елізо, ви повинні негайно їсти сонячний хліб! Негайно! Ну, як ви можете їсти ту... ту стару їжу? Для чого? Я не розумію.

Принцеса Еліза проводить рукою по чолі й. по лиці, неначе зганяючи блідість.

— Ну, мене лишіть, Трудо. Нецікаво. Що ж? у доктора Рудольфа роман із цією Ірмою?

— Ах, ідіоти! Ірма просто мене дратує. Уявіть собі: відома красуня, розумна, страшно приваблива, в неї е щось східне, загадкове в лиці, знаменита співачка, голос такий, що за самий голос можна, я не знаю як, закохатись. Мала м-асу при-клонників, через неї люди

вбивали себе. І раптом-, мажете уявити собі цю чудачку, боГться! Боїться нашого Руді, як маленька дівчинка! І що більше закохується, то більше боїться, хвилюється, вкривається червоними плямами.

Принцеса Еліза знову проводить рукою по лиці.

— Що ж, доктор Рудольф не відповідає їй, чи що?

— Ах, не відповідає! Розуміється, відповідає. Але сам доктор Рудольф такий самий ідіот, як і вона. Абсолютно ніякої смілості немає. Мужчина мусить бути навіть трохи брутальний. Правда? Ну, в кожному разі, ініціативний, сміливий. А Руді...

Труда обурено, зневажливо знизує плечима й переміняє позу. Сонце косою золотою палицею вперлось їй у чорно-сині кучері і поблискує в бронзовому оці.

— Ну, ви, може, не знаєте, як він поводитьсь.

— Я не знаючі Я?! Та я кожне слово, кожний рух їхній знаю. Краще навіть за саму Ірму й за самого Руді. Ніякої ініціативи немає. От що! Чистісінький тухтій!

Еліза раптом скляно, дзвінко сміється й гаряче, навіть трошки бурно обнімає Труду за ллечі.

— Ах ви комічна й мила, Трудонько.

— Чим же я комічна? Сердять вони мене страшенно.

Нездарні Еліза ще дзвінкіше сміється

— Ну, чого ж сердитись, Трудо? Звідки ж ви знаєте, що він її любить? Казав він вам про це?

— «Казав, казав»! Абсолютно нема ніякої потреби, щоб він казав, коли й так усе видно Як він може не любити Ірму? Як? Це виключено А вся причина в тому, що він — анахорет, що він жив страшно морально й ні одної жінки не зазнав. Я певна, що він не знає, як треба цілуватись. Ви знаєте це? Серйозно!

Еліза раптом гаряче, пекуче, по самі очі червоніє. Червоніє й сміється таким тихим тремким сміхом, так ніжно обнімає за плечі Труду, що Труда здивовано поширює очі й аж одсувається назад, щоб краще бачити цю палаючу голову.

— Чого ви смієтесь? Ви не вірите?

— Я вірю! Я вірю! Але ви це так мило, так надзвичайно мило кажете, що я не можу бути серйозна, моя дорога, моя хороша Трудонько!

Труда і здивовано, і серйозно водить очима по лиці Елізи.

— А знаєте, Елізо, от ви в цей мент страшенно гарні! І ви, знаєте, страх мінлива. Ви можете в одну мить постарітись на десять років і помолодіти. От тепер у вас така ніжність, м'якість, така дитячість у лиці, що аж не віриться. Я це вже й раніш помічала. Ви можете бути безумно приваблива. Але буваєте й така суха, колюча, що, здається, об вас можна подряпатись. І червонієте ви так щиро й палюче, що аж дивно. І зовсім од дрібниці! Ну, що я сказала?

— Ви нічого, нічого не сказали, і не будемо зупинятись Ну, як же ви все ж таки вугіль добували! Ви самі копали в шахтах?

— Ні, там маса запасів. Але ми будемо копати! І вже копають. Вже щодня буде йти сюди вугіль і всяке інше паливо. Що ж ми тут привезли? Дурниці! На кілька днів Ні, це треба регулярно, систематично, за планом. Рада Спілки виробляє цілий план. Ах, Елізо, як може бути гарно, прекрасно жити. Ви уявіть собі, що коли ми будемо працювати всього по дві обов'язкові години на день — усього по дві години! — то ми всі, всі без найменшого вийнятку, будемо мати, перше — прекрасні помешкання, друге — чудові, зручні, розкішні меблі, третє — в кожній кімнаті буде кіно, екран, телефон, кіногазета, радіофотографії з усього світу, четверте — всі ми будемо носити найтонше полотно, шовки, найкращі матерії, п'яте — в кожного буде авто, аеро всяких систем, шосте — ми зможемо літати з одного кінця землі на другий, ніяких кордонів, ніяких нудних урядовців, урядів, ніяких цих націй, рас — усі народи — просто люди й більше нічого! Елізонько, дух же забиває? їй богу, мені просто дух забиває! І це ж буде! Буде неодмінно, через якийсь рік уже буде!

І от раптом лице знову постаріло на десять років: зникла дитяча ніжна рожевість, замість неї — суха чернеча суворість, загострений блідий кінчик носа й цей чудний, неприємний, напружено скляний блиск очей.

— Так. Але цікаво знати, хто б то робив усе це?

— Як хто?! Ми!

— Хто ж то «ми»?

— Ну, всі ми. Я, ви, Макс, Руді, Вільна Спілка, кожний працездатний чоловік і жінка.

Еліза холодно знижує плечима. (Видно, ну, видно ж, що вона не те що не вірить, а не хоче вірити їй треба не вірити!)

— З якої речі? А як я не хочу працювати? Я хочу мати авто, аеро, музику, театр, шовки, я хочу літати з одного кінця землі на другий, я хочу лежати, кохатись, сміятись і зовсім не хочу працювати. Ну, і як же тоді?

Труда пресерйозно й твердо дивиться просто в скляно-сухі очі Елізи

— Будь ласка. Не працюйте.

— І ви мені все дасте?

— Все дамо.

Еліза з недоброю полегкістю сміється й злегка обнімає за плечі милу, строгу, таку «ідейно переконану» постать, розуміється, все дурниці, і вона має право не вірити.

— Мила Трудо! Та ваша Спілка через тиждень помре від виснаги сил. Бо таких, як я, охочих усе мати й нічого не робити, буде дев'ятдцять дев'ять і дев'ять десятих процентів усіх ваших «працездатних» чоловіків і жінок.

Труда вмить уся стріпується й аж стає на коліна на канапі. О, коли так, то вона доведе ж цій запеклій труподці.

— Неправда. Цілком неправда! Принцеса робить наклеп і на себе, і на всіх людей. І принцеса, і всі ті дев'ятдесят дев'ять процентів абсолютно не такі. Та навіть за старого режиму кожний що-небудь робив, мав якесь заняття. Найбагатші люди, цілком-цілком забезпечені, і ті мусили

— так, так, мусили — мати собі якесь заняття, щоб не бути бездіяльними. То спорт, то якісь собі там колекції, то міністерський портфель, а все якесь заняття. Бо не може, абсолютно ніхто не може жити без ніякої діяльності! Господи, та коли б її. Труду, примусили нічого не робити й жити отак, як малює Еліза, вона б себе вбила. Серйозно, серйозно! Та вона хоче все робити, все знати, все вміти. Хоче, сама хоче, без ніякого примусу. їй страшенно цікаво, наприклад, робити різні матерії. Страшно їй це подобається. Особливо шовки. І вона неодмінно, крім театру (театру вона нізащо не покине — ого!), крім театру, неодмінно буде працювати на фабриці матерій.

— А в шахтах хто працюватиме?

— Будь ласка, можу й у шахті. Теж цікаво. А коли це всього дві години обов'язково — так що тут страшного? Сам же Мертенс вирахував, що більш, ніж дві години, не треба. Сам Мертенс! Та й то поки не будуть удосконалені машини. Вся ж робота буде машиною провадитися. А Руді каже, що без ніякого сумніву, можна буде геліоніт уживати не тільки для Сонячної машини, але й для всякої машини. Взагалі замість різних газів і тому подібного прикласти до роботи сонячну енергію. І ви уявіть собі, Елізо, що ви ставите геліанітове скло у ваше авто чи аеро — і сонце вас понесе, куди вам захочеться. Ну, уявіть собі тільки це! Ах, Елізо, та Мертенс, сам Мертенс казав, що ми з Сонячною машиною будемо такі багаті, що в нас буде така сила всього, що зможемо утримати ще одну земну планету, населену абсолютними ледарями. Та ви ж не забувайте, Елізо, що в нас же не буде старих порядків. Наприклад, ніяких держав не буде, значить, к чорту всяких президентів, міністрів, армії, різних урядовців. Суди, тюрми, судді, адвокати — непотрібні, геть! Банки, біржі — непотрібні! Купців, прикажчиків — не буде. Поліції — не буде. Війська — не буде. Попів, жерців і всяких волхвів — не буде. Але ви, між іншим, подивіться, яка маса люд-ей була зайнята всяким чортзна-чим. Га? А ці всякі писаки, теоретики всяких моралей, законів, усі ці важні філософи, що купами сиділи й списували величезні гори паперу, про всі ці теорії права, влади, фінансів, біржі, війська, парламентів, ну, одне слово, всього того лахміття, яке абсолютно непотрібне тепер нам. А потім: ми ж маємо Сонячну машину. Значить, усі ті, що сіяли хліб, що ловили рибу, вбивали волів, свиней — всі ж вони тепер непотрібні. Значить, і вони на іншу роботу можуть піти. І чого ж нам тепер треба? Помешкання, одежі, способів пересування? Господи! Та ми всі матимемо собі палаци! Ми зруйнуємо к чорту ці страшні кам'яні скрині, ці вулиці без сонця й світла. Вся земля буде величезний курорт із палаців і вілл! Але я цілком згоджуюся з Максом, що лінощі — це просто хвороба, чисто фізична хвороба старого світу, це — дефект організму, брак сили, бажання організму економити сили. Ну, будь ласка, нічого не робіть. Не робіть місяць, два, рік. Але ж, коли у вас буде багато сил, ви самі захочете кудись їх дівати. Неодмінно, неминуче. Будете щасливі, коли вам дадуть роботу. Побачите, Елізо, побачите!

Ага, Еліза вже не морщить сухо-вибачливим усміхом уста! Ага, вже задума?

— А кохання? Елізо! Ви ж подумайте: ніяких шлюбів, контрактів, ніякого купування й продавання себе за гроші, за «становище в світі», за титули. Люби, кохай, кого хочеш, як хочеш, скільки хочеш. І тільки того, хто тобі любий, хто підходить до тебе, кого ти від усього тіла й душі своєї хочеш назвати своїм мужем. Але знов таки: повна воля. От я Макса люблю так, що коли тільки ім'я його згадую, то вся холоду від щастя. Я не можу тепер уявити собі, щоб я могла доторкнутись до другого чоловіка. Але я зовсім не кажу, що це навіки. Можливо, що я охолону до нього, що він охолоне (хоч я цього просто не можу собі уявити, і не дай, боже, щоб це було коли-небудь!), ну, одне слово, коли щось зміниться у відносинах, то я, напевно, буду кохати інших. Будуть діти? О, будь ласка! Можна мати їх скільки хочеш без страху за їхню долю. І ніяких «незаконних» дітей! Всі — законні, всі — від усіх мужів, яких я хочу мати хоч тисячу! І наплювати на всіх батьків, коли вони не любитимуть своїх дітей. Ах, Елізо, невже, невже ви не розумієте, не відчуваєте, як це все грандіозно, як до нестями прекрасно, вільно,

радісно?! Вибачте, Елізонько, але знаєте, що я вам скажу: ви не знаєте, що таке кохання! І в цьому вся причина.

Еліза помалу виринає з понурої задуми й чудно-іпильно дивиться на бризкаюче підняттям смугляве лице. Потім раптом так само чудно посміхається й каже тихим, рівним і теж чудним голосом:

— Ви думаєте? Ну, а що ви скажете, коли я вам скажу, що кохаю, і так кохаю, що здатна на найбільше злочинство проти всього святого для мене. Що ви скажете, коли я вам скажу, що так кохаю, що...

І раптом Еліза обома руками здушує себе за виски, зціплює уста і з такою кривою, болючою посмішкою дивиться в лице Труді, що Труда злякано, вражено й притихло простягає руку до її руки й ніжно торкається до неї пальцями.

— Правда, Елізо?!

Еліза швидше затуляє лице руками й похиляє голову. Труда тихо сидить і не зводить великих серйозних очей із рук під червоним, трохи розкудовченим волоссям.

— Елізо! Вам боляче?

Руки не рушаться. Дихання ритмічно трудно шарудить із-під долонь.

— Але чого ж вам боляче, Елізо? Простіть, що я...

Руки рішуче, швидко злітають із лиця. На щоці й на носі білі смужки від придушення руками. Зелені великі очі мокро, дивно, стрілчасте блищать.

— Ну, значить, ви цілком задоволені експедицією? Коли ж ви дасте нам воду й світло? Га, Трудо?

Труда розуміє. Розуміє, але не кориться. Вона обома руками хапає за руку Елізу й сильно здушує її пальцями.

— Елізо! Ви мусите. признати Сонячну машину! Ви мусите, Елізо! Ну, я розумію, у вас було обурення, гнів, ненависть до неї за те, що вона зруйнувала всякі там ваші плани. Ну, була ненависть за те, що знищила життя, зробила людей «худобою». Але тепер же ви самі бачите, що ніякої «худоби» немає, а, навпаки, є в мільйон разів більше, ніж раніше було. Ви ж самі бачите, що ваші трони, корони, влади, слави — все ж це таке малесеньке, мініатюрне перед тим, що ми матимемо. Ми всі будемо королями й богами, як каже Шпіндлер. Правда ж, Елізо! Ради бога, плюньте ж ви нарешті на своє князівство, корони й тому подібне. Записуйтеся до Вільної Спільки. В вас же так багато сил, знання, волі, ви можете бути такою прекрасною! Скільки ми будемо робити, як це буде страшно цікаво, гарно! От як тільки пустимо воду й електрику, зараз же влаштуємо величезне свято Сонячної машини. А ви не будете на ньому. Ну, хіба ж це можна?!

— Що ж це за свято буде?

— Ух, грандіозне, колосальне свято! Це буде на полі. На широченному полі. Посередині буде насипано велику гору. Трон Сонячної машини. Трон чи жертovníк — я не знаю ще напевно. Це тільки проект. Ну, одне слово, буде ціла церемонія. Елізо! Ви мусите до свята все забути, помириться і стати нашою. Правда? Правда? Ви побачите— вам не буде так боляче Запевняю

вас!

Еліза з блукаючою ніжно-глузливою посмішкою і з широко розгорненими невидючими очима дивиться у вікно. І, не повертаючись до Труді, не рухаючись, немовби боячися сполохати те незримо, що розгорнуло очі блукаючим усміхом, помалу й теж ніжно глузливо говорить.

— Може, й справді не буде боляче.

— Напевно, Елізо! Ручусь вам своєю любов'ю до Макса. Ех, Елізо, як це прекрасно буде! Як тільки пустимо воду й електрику, я зараз же зроблю одну річ (поки що секрет, це моя чисто особиста справа), і тоді ми почнемо виселяти всю чужу публіку з нашого дому. (Вони чудесно можуть зайняти порожні цілі будинки!) А самі зробимо так: у моїх покоях оселюсь я з Максом, у покоях Адольфа, в тих, що ви жили, — ви з Георггом (він знайдеться, неодмінно знайдеться!), а в покоях Фріди — Рудольф із Ірмою. Я вже про цей план говорила і з ним, і з Максом, і вони цілком погоджуються, а Ірма трохи не задушила мене з радості, бо я їй заявила, що візьму й сама повинчаю їх. А особливо Руді задоволений. Розуміється, коли тюхтій, то...

Труда раптом спиняється й здивовано замовкає: Еліза ліниво підводиться, злегка потягається й сміється негарним, жорстким, злим смішком. І зразу видно, що весь її попередній дитячо-соромливий ніжний сміх, усе червоніння, задумлива напівзгода — все це було несправжнє. А єдине справжнє, натуральне, єдине існуюче є оцей жорсткий сухий смішок.

— Що сталося, Елізо? Чого ви смієтесь?

— Сміюсь, Трудонько, з вашої милої здатності фантазувати й захоплюватися мріями. На жаль, я не запишусь до Вільної Спілки. Я не маю здатності вірити в фантастику.

Труда не може ще повірити, отямитись од цього незрозумілого перескоку Елізи.

— Та ви це серйозно, Елізо?!

— Цілком серйозно, Трудо.

Труда мовчки вражено дивиться на серйозний смішок, на схудлий сухий ніс, на недобрі очі. Потім рішуче, хмарно спускає ноги з канапи, швидко нетерпляче взуває черевики й випростовується.

— Так. Тепер я розумію, Елізо, чого вам нелюбовно й нещасливо від вашої любові, а боляче. Ну, тільки ваш Георг буде каятись! І ви будете каятись, що коритесь йому. Можете сердитись на мене, а я кажу те, що думаю і скажу це саме в лице вашому... владіці Прощайте, Елізо. Скажіть мамі, якщо питає про мене, що я хотіла до неї зайти. Але мені зробили в цій кімнаті таку прикрість, що я не можу нікого бачити.

Вона бере жужмом із канапи жакет, капелюш і, шкандибаючи на праву ногу, іде до виходу. Еліза стоїть із тою самою посмішкою, із закостенілим сіро-жовтим схудлим лицем і падаючим волоссям. На порозі Труда озирається:

— Це рішуче, Елізо?

Еліза примружує очі.

— Рішуче, Трудо.

Труда дивиться в підлогу.

— Дивно... Все ж таки дивно. Незрозуміле. Значить, Ірма мала рацію. Примружені очі розплющуються.

— А? Яку ж то рацію мала панна Ірма? Це цікаво.

— Вона сказала, що для вас краще смерть, ніж Сонячна машина. Очі знову ж примружуються, голова гордо вирівнюється.

— Хм! Панна Ірма мала рацію, Трудо. Дійсно — краще смерть. Можете вітати її з геніальною прозорливістю. Прощайте, Трудо!

Труда не рухається, не може рушитися з місця: чого ж раптом така виразна, така жагуча ненависть?

Труда знову похиляє голову й стоїть, спустивши руку з жакетом і капелюшем. Потім, волочачи ними по землі, помалу повертається до дверей і задумливо відчиняє їх. Але тут же швидко озирається й чекаючи дивиться: до неї, не хапаючись, але твердо, підходить Еліза. Підходить, чудно дивиться в самі очі й трохи хрипко додає:

— Але пам'ятайте, Трудо: коли я помру, то не від ненависті, а... від любові. Будете пам'ятати? А тепер прощайте!

І, рвучко, круто відвернувшись, іде до вікна.

А Труда знову стоїть непорушне, непорозуміло, хмарно, стиснувши брови — чи ждучи чогось, чи вдивляючись у спину біля вікна. Потім одчиняє двері й виходить обережно, як у тяжкохорого, причинивши їх за собою.

* * *

Такі затихлі, такі запопорошені, такі ще недавно забуті машини вже знову блискають, уже ворущать то тут, то там застояними членами. Під височенними попереплітуваними металічними велетенськими сітками-стелями вже не цвірінчать лунким самотнім цвірінчанням горобці. Знову стіни відбивають гомін людських, здавалось би, уже навіки вивітрених голосів. Завзято, жваво, вперто обсіла людська комашня слонові металічні тіла, довбається в них, маже, пригвинчує, пристукує. Горять велетенські пащі, ригаючи біло жовтим палом, шугаючи потом у крихітну комашню. А комашня порцію за порцією посилає в розпалені пельки, радіє з ненажсрства, з палу, з пари. Галасує, шамотиться, заповнює всі такі ще недавно самотні, лункі, пустельні зали, кабінети, бюро. Безладна, невміла, вона невміння надолужує запалом, досвід — смілістю.

— Та що ж то ти робиш, хлопче? А гей, ти, куди нас замотуєш? Курте, дай тому жовтодзюбові по шиї й прожени від машини.

— А ти яке маєш право проганяти? Що за начальство?

— А таке начальство, що не розумієш — не лізь. Я тут двадцять років потом умивався — от і начальство. Геть од машини!

— Сам геть! Я буду Рудольфові Шторові скаржитись.

— Скаржся. Рудольф Штор дурнів уміє впізнавати. Ви-чисти краще оце коліно. На ганчірку. Ну, от так. А то зразу ж у машиністи пнеться.

А Рудольф Штор цупко стоїть на ногах. На нього оберемками валяться самі скарги, сварки, непорозуміння. На нього накладено вагу судді, арбітра, авторитету, ідола. Ідолопоклонними руками його винесено на шпиль, обвішано страшним довір'ям, обмотано обоженням. Рудольф Штор сказав. Рудольф Штор хоче. Рудольф Штор призначив. Рудольф Штор вирішив.

Рудольф Штор не може не знати, не вміти, не пам'ятати. Рудольф Штор не може помилятися, стомлюватися, сердитися, забувати.

У Рудольфа Штора липнуть од поту пасма волосся на чолі, у Рудольфа Штора дзвенить у вухах і синіють губи, Рудольф Штор на хвилину не може приплющити очей. Але Рудольф Штор цупко, твердо стоїть на ногах. І що більше синіють губи й дзвенить туман у вухах, то більш задоволений Рудольф Штор — тоді не чути іншого дзвону, тосчного похвального дзвону туги. Тоді треба тільки лягти до ліжка, заплющити очі — і лахматий, п'яний, добродушний сон бере голову в руки й закачує її в темну, м'яку, затишну порожнечу, де немає ні дзвону туги, від якого пустою гудуть груди, ні хижого лютого рявкоту, від якого руки зводить сказом, ні болючої, закривавленої ніжності, від жихання якої слабнуть ноги й тіло схиляється навколішки.

Ідол? Ну, що ж—цс пуповина, без якої не родиться нове людство.

Ідолів розбивають, як тільки помітять, що вони з такої самої глини, як і всі? Ну, що ж — краще бути розбитим ідолом, ніж цілим горщиком.

І Рудольф Штор засідає, вирішує, наказує, все вміє, все знає, — цупко стоїть на ногах і несе на плечах усю вагу пуповини. А людська комашня шамотиться, колотиться, вмощується на старих і нових місцях, розповзується, знову збивається в грудки Плутанина, безлад, туман, первісний хаос

Але перший удар творчої волі — і настане світло.

* * *

І от вечір. Хмарний, важко-важкий, задуманий. Жовтенькими підсліпуватими оченятками кліпають велетенські кам'яниці в темних тунелях вулиць. Глухо, сиротливо цокають поспішні кроки запізнілих перехожих. Хто цього вечора блукає вулицями? Хто не сидить і не жде, затримуючи судорожно посмішку хвилювання, страху, надії?

Вся Найвища Рада Вільної Спілки Творчої Праці в повному складі. Мертенс, підстрижений, обголений, банькатий, важко сидить у фотелі, спершись короткими руками на коліна й наставивши сідласте чоло, наче збирається битись лобами. Шпіндлер, оброслий, кудлатий, закинувши пуделячу голову аж за спинку фотеля, дивиться в стелю.

Паровоз, великий, невкладистий, як закурена скеля, акуратно ставить стовпчики на папері.

Професор Таль, професор Штайнбах, лисі, кучеряві, старі, молоді голови — всі нудьгують, ждуть. Нудно, скупо, хилит-ливо трусяться жовтим світлом свічки.

Доктор Рудольф дивиться на годинника, з трудним тягучим спокоєм ховає до кишені і надушує гудзика на столі біля себе. І вмент усі голови повертаються до люстри, впиваються в неї, замирають.

І стає чудо: із безшумним криком, з нечутним вибухом люстра роздирається сліпучим, чистим, білим, іскристим, стрілчастим світлом. Блищать лисини, зуби, очі. Вискакують наперед стіни, портрети, шафи, такі до цього моменту запхнуті в тьму. За люстрою роздираються вибухом напружені голови, схоплюються, рокочуть сміхом, криком, зворушеною радістю — народини світла.

Підбігають до вікон— у небо, в ніч, у понурі, важкі, сиві хмари переможно владно шугає біло-синє віяло, рівною, урочистою процесією горять унизу круглі шари; вишкірили зуби будинки, регочуться роззявленими ротами, з ротів вибухають криком радості, захвату, щастя. Темні канали блискають масними плямами асфальтів, крикливо, порожньо, за компанію непотрібгії вивіски, старі плакати, смішні віджилі знаки минулого.

* * *

Безгучно радісно сміється всіма своїми старими зубами старенький графський будинок. І падають довгі, чисті, синювато-білі смуги від нього в старий зачарований чудом сад. І знову з нього видно давнє рідне сяйво над старим Берліном.

— Ну, що, мамо? Ну, що? Ну, що? Ні, ні, ти не хрестись, не похитуй головою, а кажи, що — не справились? Ні? Ні? І буде, буде, буде! Все буде! Хоч !би там усі принцеси на світі потріскали з досади. Можеш це сказати своїй Елізі. Ах, вибачте: її світлості принцесі Елізі. Ах, хай їм! Мамо! Тепер...

І раптом бурна, піниста, тріумфуюча голівка затихає, урочисто розгортає тремкими пальцями загорнений у папір пакуночок і визволяє з нього невеличку порцелянову вазочку, накриту гострою шапочкою.

Осяяне тихим зворушенням, великооке й старечо-смугляве обличчя, ще не всмоктавши в себе радісного усміху, нахилиється до вазочки.

— Що це, Трудо?

Одна рука врочисто, хистко тримає вазочку, друга здимає шапочку. І в той самий мент із-під шапочки переливною стьожкою виривається червонява зеленість — знайома, благосна, рідна. Але для чого, що має значити це?

— Мамо! Ти зараз підеш до тата й скажеш йому, що я хочу його бачити.

Голос не потерпить ніяких заперечень. Це голос не Труді, йе Страховища, це голос такого глибокого чекання, такої болючої дозрілої продуманості й непохитної неминучості, що ірафіня мовчки, глибоко, в саме дно потемнілих бронзових очей устромляє погляд, і все вже знає. І втихомирене, упокоєне старе лице знову здригується подухом тривоги й старих бур.

— Хорий тато, дитинко. І пізно вже. Може б...

— Власне, через те, що хорий! Мамо, іди Нічого не кажи. Тільки — що я неодмінно хочу його бачити. Ні! Чекай. Не треба Я сама Ти не ходи.

І, тримаючи вазочку обома руками, непохитно зібравши брови, рівно несучи чорно сині кучері на плечах. Труда мовчки йде до дверей кабінету, обережно відводить од вазочки одну руку, відчиняє двері й увиходить усередину. Двері за нею нечутно причиняються рукою матері.

Зелена півтьма абажура. Шелест куців за відчиненим вікном Залите синювато-молочним

світлом велике костисте тіло на канапі. Навислі дивні сіро-сиві клапті волосся наши — чуже лице. Тільки сиві грізні стріхи над очима ті самі. Очей не видно — пасуться в залитій світлом книзі. Але на наближені кроки повертаються, шуляться.

— А яке все ж таки блаженство — світло! Не можу не.. І раптом велика, обросла чужими кущами, розтріпана голова вражено, помалу, моторошно підводиться й упирає в затінене темно-смугляве лице з непорушне непохитними, злякано рішучими очима дві грізно стріхасті глибокі ямки. (А шия така худа худа, порита зморшками, обвішана порожніми капшучками шкіри!)

— Це що значить?!

Злякано-рішуче, непорушно-непохитне лице присувається тим самим урочисто-повільним темпом ближче. А поперед нього біла, з темним золотом обвідків вазочка з гострою шапочкою.

— Що це значить, я питаю?! Як ти сміла сюди увійти?!

— Сміла. Я принесла сонячний хліб. Мій сонячний хліб. Ти мусиш його покуштувати.

Під грізними стріхами ворущаться ямки то вгору, то вниз, то на вазочку, то на лице. А обсмикані сірі вуса з волосяним сухим присвистом трудно, збентежено дихають. І нарешті низько, з усієї сили стримано риплять.

— Забирайся геть! Моментально!

— Ні. Ти мусиш з'їсти мого сонячного хліба. Я не піду звідси, поки з'їси. Я ляжу тут на підлозі й не рушусь, поки ти з'їси. Хоч би мала вмерти з голоду.

Голос не Трудин і навіть не Страховища голос — рівний, тихий, із глибини заціпленої, непохитної, останньої рішучості. Дійсно, тільки смерть йому можна протиставити.

Велика, обросла голова якийсь момент непорушно жує ямками білу постать, облиту зеленкуватою тінню, з виставленою наперед вазочкою, потім так само помалу лягає назад на подушку й повертає профіль із м'ясистим загнутим носом і обсмиканими вусами.

— Можеш лягати і помирати.

Але біла постать не лягає, а стоїть рівно, застигло, навіть не згорблюючись. За вікном несміло перешіптуються молоденькі листочки кущів. Нагорі важко й глухо пробігають ноги, ганяючись одні за одними. Посвистують вуса, трудно дихаючи.

— Я благаю тебе. з'їж. Ти мусиш з'їсти. Ти повинен. Я більше не можу.

Старий граф помалу повертає голову. Дійсно, вона більше не може — ніколи такого лиця не бачив він у Страховища. І від цього лиця скидується старе серце раптовим хвилюванням — хтось зненацька, прожогом розчинив старі заржавілі двері, даючи дорогу вічно гнаному. Ах, узяти в руки цю голівку, взяти одверто, сміливо, пустити в розчинені двері вічно гнане — і нехай хоч раз до краю, до спокою вп'ється висхла, порепана душа благосним дощем!

Але тільки ніякої перевірки! Без перевірки, без доказів розчинити двері, прийняти, всмоктати, вродитися. Яких же більше доказів треба, коли «вона більше не може», коли більше не може стара, висхла душа? Для чого ж підставляти цю душу під можливий смертельний удар? Яка ж може бути більша рідність, коли так скорботно, так любовно благають бронзові очі, коли таким

весняним гулом одбивається це благання в осінній душі?

Стара, костиста, незграбна постать важко, помалу підводиться, насувається темною скелею на білу берізку з широкими, тривожно чекаючими очима, мовчки, сопучи вусами, бере з неї смішну й страшну вазочку з доказом і відставляє її на стіл. А потім, іще дужче свистячи навислими вусами, обливаючи згори дивним тихим блиском із-під стріх чорно-синю голівку, бере її в дві величезні тремкі долоні, підносить догори і, заплющивши стріхасті ямки, розчиняє заржавілі двері із щасливим ляком дві перламутрово-смугляві руки обхоплюють стару зморшкувату шию — і давні-давні, ні на мить незабуті слова благосним дощем заливають стару порепану душу.

— Тату!. Татуню!.. Татусю прекрасний!

А дві величезні долоні з закарлюченими хисткими пальцями ніжно, виголодніло обмацують палаючі лиця, чорно-сині кучері, перламутрово-смугляві холоднуваті плечі, а старі, оброслі сивим волосом губи п'ють із чола, з очей, із чорно-синіх кучерів давнє, ніколи не забудьте щастя.

— Туді... Дитинко... Моя Туді єдина!

— Тату! Татуню! Ти їстимеш? їстимеш?

— Ні, дитинко, не треба.

— Але чому!!

— Непотрібно, дитинко. Непотрібно Яких іще їм доказів треба? Навіщо? Щоб завалити камінюкою і його, і її під собою? О ні!

— Ти не будеш Гсти сонячного хліба, тату?!

— Не знаю, дитинко. Не знаю. Побачим. Але ніяких доказів не треба Нема чого більше доказувати. Все тепер добре. Все. Ходім до мами.

І, боячись на хвилинку, на мить перервати це переливання з одного в друге відімкнутого щастя, цупко оплівшись руками. суне незграбна темна скеля з білою берізкою до другої білої постаті, що стоїть, замерши, під дверима.

І цього вечора Труда пізно-пізно вертається до комуни. Святочно горять усі лампи в покоях. Святом блищать очі боголюдей. Але очі Труди блищать так вогко, такі дитячі, такі блаженно тихі, що Макс одразу про все догадується. І тому, люто схопивши в оберемок Шпіндлера, він ураганом налітає з ним на Гана й кудлатою, пуделячою головою, як тараном, гатить у живіт. Ніжки боголюдини дригають, вириваються, комуна, святочно сяючи очима, блискаючи сміхом, кидається рятувати опівчлена з рук божевільного, а Труда вогкими дитячими очима тихо, незвично цілує всіх.

* * *

Ух, як зашамотався, засоромився лисий кострубатий технік: подумайте, для Макса Штора його помешкання вимагають! Для самого Макса Штора з молодою жінкою! Та чого ж йому так одразу не сказали, та він, як стружка з-під мотора, вилетів би з усією родиною, бебехами й коробкою Сонячної машини Та він би... Гей, друкарі, малярі, виносьтеся геть, помешкання потрібне для Макса Штора з молодою жінкою.

Милий технік — він не тільки сам виїхав, він із собою друкарів і малярів забрав, він на всій горі

лад зробив, вимив, вичистив. Готове для молодих парочок кубелечко. Щасливці — вони собі потім зайняли чудовий палац колишнього цукрового короля Німеччини.

Люба мамуня! Якою тихою гордістю, яким блаженним заспокоєнням світиться все лице її тепер! Яка вена велична, добра, благосно-сумирна. І який тато інший, інший! Грізні стріхи такі милі, такі лагідні, такі винуваті, що хочеться їх голубити, цілувати, жаліти. Він теж світиться весь— о чима, вусами, постарілою-постарілою шиєю. І як вони, обоє старенькі, прекрасно, як рідно приймали Макса. А колись же, тоді, як тікали. Ах, та що там згадувати!.. Але Макс, Макс! Цей несамовитий албанець, цей страшний інаракіст, який він тихесенький, лагіднесенький із ними, шарлатані. Ні, не шарлатан, він щирий, він — ніжний, він такий смішний і зворушливий із своєю зразковою тихістю!

От тільки з Гансом Штором не можна нічого вдіяти. Навіть тата не хоче слухати, на очі не пускає ні Макса, ні Труди, ні Руді. Електрика, вода, відновлення? Все — нічого не варте. Хто зруйнував Вічний Порядок, тому ніякого прощення не може бути. Хай графиня, граф, хай навіть принцеса й принц зрадять свою віру, хай перейдуть у табір богозневажників і руйнівників довічного ладу, він, Ганс Штор, сам-один буде в цьому домі берегти крижалі старого вічного закону. І, коли б йому довелось іпомерти голодною смертю, він не опоганить уст своїх нечистим витвором гріха й злочинства.

Так відповідає Ганс Штор і ніякого примирення не хоче, не допускає. Мамуня Штор зітхає, ніжно гладить Макса по голові, але навіть вона не сміє, хоч потішаючи, сказати, що колись старий примириться.

Ну, що ж. А проте він близький, свій, рідний і, розуміється, з голоду не помре — якимось уже доведеться добувати для нього старорежимну їжу.

А от іще виїде знизу Еліза з своїм Георгом, і весь дім тоді буде населений тільки своїми, рідними, близькими, єдиними на весь усесвіт.

Але Елізу Труда бачить дуже рідко, та й то здалеку, мимохідь. Еліза знов у сад тепер рідко виходить. Зовсім хора. Навіть обов'язків своїх у кухні не може виконувати. Але їй не треба! У графині й пані Штор щастя вистачить на виконання обов'язків усіх бідненьких принцес на світі. Розуміється, Труді страшенно шкода Елізи, але хто ж їй винен, що вона така запекла труподка. Через це вона й хора.

Сама Труда дома буває дуже мало, а щодо Макса, то його можна бачити тільки вночі — стомленого, змученого, але без-утомно бурного, палаючого, натхненного. Ну, про Руді нема чого й казати — він навіть часто дома не ночує. Ірма іноді сидить-сидить у Труди, цілий вечір просидить, проспівляє, продивиться очі в сад, а в лабораторії все темно, все тихо. Тільки коли-не-коли по бузковій алеї темною тінню пройде принцеса Еліза.

Нема часу Руді — страшенна маса труднощів виникає з кожним днем. (Подумати собі. навіть із такою, здавалося б, простою справою, як охопити страчений календар, і то стільки мороки було!). І навіть Максіві часом страшно стає, чи надовго вистачить у людей доброї волі? Ну, місяць, ну, два, але не можна ж на бозна-доки добровільно запрягти себе в тяжку роботу. Головне, чи вистачить радісної, потребуючої розтрати зайвини сил. Це для Макса головне.

Розуміється, для бідненької Ірми головне не це. Але нехай пройде свято, нехай. Найвища Рада трохи впорається з підрахунком, із першими організаційними заходами — і тоді, може, Руді буде вільніший.

А надто відбути свято. Свято — це генеральний огляд сил. Це перший спільний, пов'язаний

крок. Нерозпорошені атоми збилися до купи в кам'яних печерах, не зігнане до купи обірване листя померлого дерева, а щось єдине, щось складене з багатьох одиниць, живе, суцільне, поєднане живими нитками. Вколи в одному кінці — і здригнеться в другому. От чого треба!

Вже по головних лініях ходять трамваї, вже над Берліном пролітають рідні аера, вже куряться де-не-де димарі фабрик. Але це ж так мізерно мало, це ж один камінчик із тої величезної гори, яку треба прочистити.

Макс увесь потонув у підготуванні до свята. Свято, свято, свято! Свято — це підрахунок енергії, готовності, відданості, з'єднаності, волі. Це перший акт нової краси. Це перший вияв з'єднаної, пов'язаної до одного напрямленої радості. Це може бути джерелом дальшого напруження волі. Підрахунок, реєстрація, організація, розуміється, необхідні. Без них ніякої краси не створити. Без Руді, Мертенса, Шпіндлера, без тисяч рахуючих, розуміючих, переставляючих нічого не може бути; але так само не може бути й переставляння та розміщення, так само не може куритися димар без радості і співу розміщуваних сил. Колись можна було розміщувати силою й конечністю, тепер цим не розмістиш. Отже — свято, свято, свято!

І на свято мобілізовано кравців, шевців, малярів, теслів, грабарів, швачок, поетів, артистів, музик і величезні хори. Щовечора сяючі всіма кольорами світла, величезні плакати нагадують про свято. Готуйтеся до свята! Всі до помочі!

А за Берліном на широченному полі безупинно гарячкове кипить робота. Авто-бендюги звозять матеріали, вишукані по старих складах, армія грабарів блискає до сонця лопатами; стукіт молотків лякає жайворонків.

Тепер не тільки Руді, але і Макс, і сама Труда часто не ночують дома. І в тихому старенькому домі цілими днями й ночами стоїть втихомирена, спочиваюча тиша. І пальці старої графині викликають тепер усе такі величні, задумано-урочисті звуки. І старий граф часом підходить іззаду, нахилиється й мовчки вдячно цілує в чорно-сиву, втихомирену голову.

* * *

Широченне поле кишить уже зранку висипаним із велітенського мішка на блискучу зелень людом. А потоки тіл щораз більше стікаються та стікаються в авто, двоколесах, на конях, і, головне, на власних ногах із усіх каналів Берліна. З коробками Сонячних машин за плечима, з цікавістю, з тихим блиском волі в очах, із гомоном, співом, бренькотом гітар, мандолін. Усі святочно якнайкраще прибрані, всі підстрижені, хоч не всі голені, але ж усі вимиті.

Небом од сиво-золотої хмари до хмари величю, благосно- палюче творить довічну путь свою Велика Мати. Далекі-далекі фіалкові тони лісів запнуті серпанком синюватого туману. А з другого боку в небо до Матері в захваті простягнув свої шпилі, башти, дзвіниці старий Берлін.

І як тільки останні будинки відсуваються за стани, так перед очима серед поля встає гора. Справжня гора, якої тут ніколи не було. Навіть заросла зеленою соковитою весняною травою. А на самій горі... Що там на горі? Золота велетенська скриня? Ковчег! Жертовник? Вона горить ребрами, гранями, стрілчасто проміниться жовтим, золотим, сліпучим блиском. На ній на одному кінці комин, як у Сонячної машини. Госто-ди! Та це ж величезна Сонячна машина!

І вже невтримно плещуть руки до рідної, знайомої, не зразу впізнаної.

Але що там за будівлі за горою? Ангари, бараки якісь? Круг гори спіраллю до самою Сонячної машини йде дорога з високим бар'єром. Люди крихітними кузочкамн лазять по горі, обліпили п'єдестал Сонячної машини, величезними згустками хилитаються по схилах і під горою.

Густий, моторошний гуд стоїть над полем, рівний, гуркочучий, як гомін вод велетенського водоспаду. Краплини цього водоспаду рухаються, миготять усіма фарбами своїх убрань. Хітони вільноспілчан, старі омнеїстичні жабо, переливчасті шовки, ніжна білість старого мережива. А поміж ними тепла, непідлегла ніяким фарбам матовість голих спин, рук, грудей. Горді змогою показати свої напівголі тіла, підстьобнуті поглядами, увагами, заздрісними й захопленими, вони недбало й зневажливо просуваються поміж замотаними в купи матерій нещасними — хіба ж можна на свято Сонячної машини з'являтися отакими опудалами? А ще сонцеїсти, вільносілчани називаються!

Гуд росте, обростає новими голосами, співами, вигуками, оплесками. Кишуца маса крапель водоспаду щораз ширше й ширше розливається на полі, вже от-от досягне фіалкового тону лісів. Уже по полю на рівних віддаленнях розставляють трибуни з широкогорлими рупорами. Вже біля ангарів іде якась шамотня, кузочки бігають то туди, то сюди.

Принцеса Еліза й граф Адольф, сидячи на своєму власному екіпажі, по черзі водять біноклем по рябій гулькуватій, рухливій поверхні голя. У склі миготять посмішки, роззявлені роти, піднесені догори, застояні, зачудовані очі, блискучі частини авто, застряглих серед голів, як човни серед покришеної криги.

Граф Адольф із усмішкою наводить бінокль на гору. Вона обліплена ярусами. Під самим фундаментом золотого ідола, очевидно, зібралися жерці й первосвященики. Так само, як тисячі літ тому, як у всіх епохах життя людства, як за найбрутальнішого рабства й нецтва, так само й тепер жерці не змішуються з юрбою, так само знахарять і обкурюють чадом дивовижного й показного слабеньку душу юрби. І так само цими немудрими комедіями вільнолюбне, незалежне, творче жрецтво здобуває собі перші місця й тримає під своєю владою очманілу отару.

Принцеса Еліза сидить рівно, тісно стуливши зблідлі пришерхлі уста. Під зеленими, велично напівнакритими повіками, очима — фіалкові. підпалини, а в крилах носа — бліда жовтявість. Вона скупо відповідає на уваги графа Адольфа й безжурно, непричетне водить очима по поверхні тіл. Чужими, сторонніми скелями загрузли вони серед цього велетенського організму, пронизаного одним духом. Чужі, непотрібні, самотні.

— О, на горі шамотня збільшується! Чи не зводив. прибути сам президент, славетний Руді Штор?

Принцеса Еліза мовчки бере з рук графа Адольфа бінокль. Ліниво, недбало наводить скло на гору. Вінки, гілля, прапори, плакати, руки, голови. На лавах жерців чужі, незнайомі постаті.

Ах, ні, одна знайома, коротконога, опецькувата, квадрате пика, із сідластим чолом. Але посередині в самому центрі місце порожнє.

Раптом над ворухливим різнобарвним морем із усіх трибун, у всіх напрямках, ляпаючи об хмари, об голови, об шпилі, летять віщувальні, закликаючі, попереджаючі металічні крики труб.

«Та-та-та-ті-і! Ті і-та-та-та-а!»

Море гойднулось, зарядило поспішним безладним рухом, вирівнялось головами, устромилося сотнями тисяч очей у зелену, квітчану золотим колосом гору. І вже шелест шикання, втихо мирючапня, як вітер очеретом, хвилями жене од краю до краю.

На трибунах зручніше наставляються роззявлені горла рупорів. Затихають. І вмить над полем з усіх горлів в один мент, одним суцільним і ромовим голосом, таємно розділеним на десятки

шматків, гримить:

«Браття! Розкуті, вільні, воскреслі браття! Ми вступаємо в обіцяну землю тисячолітніх мрій наших предків. Ми чуємо вже хвилюючі радісні подуви нової, таємної епохи. Але ноги наші ще поранені тисячолітньою дорогою страждання й шукання, в душах наших ще не заросли травую забуття сліди кайданів і звалюваних кумирів, тіні минулих страхіть іще тягнуться за нами, дихаючи в нас непокоєм.

Браття! В цей день свята, свята волі, розкуття, озирнімося назад Гляньмо в очі темним тіням, покропімо їх нашим вільним сміхом, перехрестімо духом сонця — і хай на віки вічні згинуть!»

Голос змовкає. Над затихлим людським морем стоїть тиша. Сонце пекучо благословляючими пальцями водить по неvkритих головах.

І знову металічний, трубний, віщуючий, закликаючий крик розлягається від краю до краю. Голови тих, що на горі, чогось повертаються в бік ангарів. Голови в долині цікаво, жадно пнуться, стараючись також туди зазирнути.

Трубний крик змовкає. І зараз же громовий голос заступає його місце.

«Браття! Зараз перед нами пройдуть образи минулого. Духом хороб, дуросців, злочинств і нещастя повіє на нас».

З-під гори помалу починає висуватись велетенська чудна група, рухаючись щораз вище й вище круг гори спіраллю дороги, підставляючи себе то спереду, то з боків, то ззаду напружено в'ятим мільйонам очей. Рухається вона на п'єдесталі, вкритому чорною, жалібною похоронною запоною.

На самій середині п'єдесталу на чорному хресті висить розп'яте тіло жінки Але зросле двома половинами, двоголове, чотиригруде, чотирируке І одна половина його переогодована, набухла — трупно біле тіло з пикатою круглою головою.

Друга половина — виснажене, напнуте на кістки буре, стра-хітно худе тіло з вимученою черепосхожою головою. Воно звисає з хреста висхлим бурим стручком, звівши неохайні коси на сухі зморщені торбини грудей.

Під розп'яттям дві групи постатей. На боці набухлої трупно-білої половини — такі самі групно білі, набухлі, переогодовані. Одні, роззявивши рота, закинувши голови, задихаються. Другі боляче роздирають роти тоскним позіханням, треті жадно жменями пхають у себе страву, четверті, хижо вискалившіі зуби, скорчившись над скринькою, люю озираються. А між ними другою половиною стоять па варгі г?кі самі набух.іі постаті з мечами в руках.

На боці бурої, виснаженої половини — такі самі виснажені, бурі, обтягнені шкірою кістяки. Одні лючо тчі ніться скоцюрбленими пальцями до пертої половини, друн смокчуть сьої пальці, треті кладуть голови в петлі, корчаться, прок чигають, ридають, покірно хияльгь голови.

Рупорний громовин голос, стаючи аж до фіалкової мряки під лісом, як голос із неба, гримить:

«Ось — Розп'яття Нерівності. Тисячі літ висіла на ньому людськість, ссімогубію розп'яіа на дві різні часіини, але неподільно, нерозривно зросла від віку вищим законом. Тисячі літ одна половина задихалась од переогодовання, загибала від нудьги, бездіяльноси, гнила від хороб надмірності, сушила себе жорстокістю. Тисячі літ вони насильством, кров'ю й мечем обороняли свої хороби, свої отруині розкоші, вважаючи їх за вічний, незмінний закон і за свої неодбиральні

привілеї.

І тисячі літ друга частина людськості задихалась од недогодовання, загибала від голоду й холоду, гнила від хороб, винищення, роз'їдала себе заздрістю, сушила себе ненавистю и тисячі літ покірно хилила голову, вважаючи це за лютий непоборний закон».

Мільйони напнутих ниток-очей напружено тягнуться на гору. Раптом з обох боків башти повільно, певно висуваються наперед дві велетенські золоті руки. Вони спускаються до Розп'яття Нерівності, обнімаються, прилипають до чорної запони й Розп'яття, злегка хитнувшись убік, починають помалу здійматися вгору, до башти. От двоголове розп'яте тіло вже до-сягло зубців комина Сонячної машини, от воно висувається над комином, от на тлі неба чітко, хмарно й моторошно висить поламане стражданнями колосальне страшне тіло.

Заціпеніла, вросла в землю, затаїла дух людська мільйоно-голова маса, розлита по велетенській долині Чутн далеке-далеке срібне дзеленчання жайворонка.

І вмить, знову ледве схитнувшись наперед, мов уклонившись людству, Розп'яття здригується, золоті руки підносять його ще вище до неба, показуючи сонцю, і сильно сягають у роззявлену пащу Сонячної машини. І як тільки в комині зникає кінчик хреста, так зразу ж звідти вибухає чорно-сивий дим, іскри, і над зубцями золотої башти випинаються величезні, жовто-червоні, раїсно-жадні язики полум'я.

Заціпеніла маса рапгом сколихується, ухкає й розривається таким громом оплесків, що дві галки, мирно літаючи над полем, із жахом шугають угору, одуріло, розгублено кидаються то в один бік, то в другий і з усієї сили вимахують крилами, стрілою женучи до лісу. А внизу під ними лопотить мільйонами коротеньких крилець колосальна птиця, кричить радісно-диким криком і не може зірватися з місця.

— Слава! Слава Сонячній машині! Слава!

Тільки на затертій людською лопітливою ревучою кригою скелі дві постаті сидять непорушними, закам'янілими чужинцями.

Граф Адольф косо водить очима по бурхливій витягненій у радісній нестямі догори масі й нахилється головою близько до голови принцеси Елізи.

— Ми звертаємо на себе увагу. Мусимо теж плескати. Дика юрба може впасти в сказ.

Але бліде, з гострим схудлим овалом і зеленими велично примруженими очима лице ледве схитується зневажливим, холодно-гордим усміхом.

— Я буду плескати, ваша світлосте. Рискувати вашим життям у цій гідкій комедії я не хочу.

Принцеса Еліза не відповідає, все мружить очі на золоту башту, над якою розтає чорно-сива хмарина диму.

І от на тлі густої зеленавості нечутно висувається вже нова Тінь Минулого. Це велетенська брудно-сіра в буро-червоних плямах щетиниста потвора з тілом іхтіозавра, з лупатими, косо закованими, криваво-чорними очима, з роззявленою пащею, з якої замість зубів визирають дула гарма! Вся спина втикана щетиною з багнетів, щабель, списів Боки блискають лускою з черепів. У лапах роздертий труп людини, і сама потвора по черево загрузла в купі трупів.

«Ось страховище війни. Тисячі літ на всіх кінцях земної кулі воно пожирало молоді життя. Із

трупів, принесених у жертву цьому страховищу, можна б ізшити саван на всю пла-негу земну, обгорнувши йою круг неї багато разів».

Страховище повзе спіраллю вгору, а за ним із під гори вже висіваються й сунуть одні за одними страхітні, огидні, смішні, і різні образи минулого.

«Ось класова борогьба, от злидні — влюблені діти Нерівності. Ось Злочинства, незаконні, але неминучі брати злиднів — Грабіж, Крадіж, Убивства. Ось Влада! Дивпсья, як пишно, як урочією важно летить ця утриманка Нерівності.

Ось рабство праці. Якими браслетами й намистами окутий пасинок Нерівності!

От ціла родина — матусенька з донечками й синками, — мораль трупоїдів і її діти: Лицемірство, Брехни, Обман, Підкупство, Прислужливість, Забобони.

От Розпуста.

От Самогубство.

От Насила».

Калікуваті, хижі, принижено-злісні, нахабно навриписті, повзаючі, плазуючі сунуть німі велетенські потвори одна за одною вгору спіраллю зеленої гори. І гуд гніву, і гуркіт сміху, і крики огиди хилитають, бурлять морем голів.

От вони всі вже непорушно стоять суцільним обмотаним круг верхів'я гори ланцюгом. Моторошно випинаються на тлі неба обриси постатей. Та-та-та-ті-і! Ті-та-та-та а!

«Браття! От та банда, що з пелюшок людськості краде, грабує її щастя. От ті вічні сили, що стоять на воротах раю, на межі обіцяної землі. Хмарним законом жили вони в наших душах, умовляючи в нас віру в їхню незламність, неминучість, вічність, непоборність, ламаючи нашу волю, викохуючи зневір'я, розкладаючи нас і пануючи над нами.

Але, браття! Дивіться на гору! Дивіться на зелену сонячну гору, браття».

А золоті руки помалу з грізним спокоєм обіймають дикий хаос сплетених закривавлених тіл — здіймають угору, показують сонцю, хмарам, лопочучій, ревучій масі внизу й жбурляють в огонь Сонячної машини. І знову хмара диму и полум'я шугає вгору, знову бурею радості шепотить людське море внизу.

І одна за одною ковтає золота соячна башта потвори під гуркіт і безустанний плескіт мільйонів рук.

І це так грандіозно, це сповнює таким захватом, що Труда більше не може— вона мусить зараз же бачити Макса. Мусить за всяку ціну, хоч би там усі сторожі ангару стали їй на дорозі, хоч би їй довелося просвердлити своїм тілом утрое товстішу й густішу масу тіл.

Кучері розтріпалися, лице пашить, у вухах ляскіт криків, оплесків, вигуків.

— Ради бога, пропустіть! Мені дуже треба! Тріпочуча гуща тіл неохоче, неуважно розсувається Труда щораз ближче й ближче просувається до ангару, до величезних куліс, з яких випущено недавніх акторів, від яких стоїть димок над горою й грізний, страшний, надприродний гул і гуркіт людського моря. Але височенні ворота щільно, глухо замкнені, і при воротах — молода,

напівгола жилава постать сторожа.

— Ради бога, громадянине, мені треба на хвилинку Макса Штора. Макса Штора мені іреба.

— Макс Шюр. зайнятий. Не можна.

— Голубчику, я ж сама ще вчора тут працювала. Я — жінка Макса Штора Ну, на хвилиночку, голубчику. На крихітну, крихітну. Я зараз же вийду. Йй-богу, вийду. Ну, господи, як це нудно!

Але ворота злегка відчиняються — і, господи, яке щастя, сам Макс, наче вчувши її голос, заклопотано виходить.

— А, Труда? Ти як? Чого?

Трудина рука обплітається круг руки Макса, прилипає, стягує тіло до тіла.

— Масі! Масі! Як прекрасно! Ну, бачиш, бачиш?

Але Масі заклопотано поспішає далі, задирає голову догори, сердито хмурить брови. І раптом вибухає:

— Ну йолопи, йолопи й більш нічого! Що з ними робити!

— Що таке, Максе?! Що?!

— Скільки ж разів на репетиціях казав: не розтягати фігури таким ланцюгом. Не затягати темпу. Раз, два, три! І кінець! Ну коли, ну коли вони їх постягують?

— Ну, Масі, дурниця! Все так знаменито, чудово проходить, що...

— Ах, чудово! Випустили Мораль, а рупор смалить: «От Самогубство». В Лицемірства рука відірвалась. Казав Зандерові, що невідмінно відірветься. Ну, а так загалом гарно? Справді?

— Чудово, Максе! Грандіозно!

— Робить враження!

— Колосальне. Знаєш, Максе оі навіть я сьогодні якось страшно виразно почула себе вільною. Ми вільні, Максе! Ми, дійсно, вільні! Максе, я вся дрижу. По мені проходить такий мороз, що хочеться страшно, дико закричати. Весь, увесь Берлін тут! Ти дивись, там далеко-далеко на дахах люди. Всі вулиці позапруджувані народом і наші ж тут, Максе, — я привезла. Мама, мама Штор, батько. Тільки тато Штор не поїхав. Нізащо. Навіть принцеса з графом Адольфом приїхали. Він же — нізащо. Сидить сам на весь дім і читає Біблію.

Але Макс раптом із жахом вириває руку, повертається й летить назад.

— Максе! Що таке?!

— Телеграму! Телеграму! Вони забудуть, переплутають! Труда заплутується серед тіл, одстає й зупиняється. Тепер уже безнадійно шукати. На гору до Руді пробраться нема можливості, до своїх, до авто — і думати нема чого. Ірма, Шпіндлери, Душнер десь потонули в гущі. А плескіт, а крик здіймають бажання теж кричати, теж простягати руки понад плечима передніх і бити ними одна об одну до дольок

— Славаї Слава! Слава Сонячній машині! Слава!

В лопотіння крил, у гуд, у велетенський крик устромляються пронизуваті металічні ляпаючі стьожки трубних криків Як од велетенських хвиль, що обсувають пісок і каміння з берега в море, полем просувається шипіння:

«Тш! Тш-ш!»

Труда задирає голову. Ага, тепер має бути Благословення Землі.

Останні клаптики диму розтали над зубцями Сонячної машини Чиста зеленава синявість неба широко розгорнулась, розсунулась.

І от помалу, велично з за трону золотого підводигься й росте в блакить жіноча голова, погім плечі, груди, все тіло, колосальне, обвите гірляндами квітів і зелені. Насичене благосною силою, осяяне усміхом мудрої вибачливості, прорізане зморшками вічності лице злегка нахилене донизу, до застиглого ряботіння голів. Руки простягнені вперед таким теплим утихомирюючим рухом, що, здається, хмари стануть на коліна й схилять кудлаті сиво-золотисті голови.

І серед тиші в хмари, в стіни лісу, в сотні тисяч блискаючих очей лунає:

«Браття, Дух Матері-Землі благословляє нас на путь у землю обіцяну!»

Але Труда раптом із жахом хапає себе за голову: переплутали, переплутали. Вперед же телеграму! Господи, телеграму ж уперед! Чи ні? Чи вперед Благословення? Так, дійсно, переплутали.

«Браття! З другого кінця Матері-Землі вчора прилетів до нас вісник відродження. Париж нам шле привітання. Париж скликає всесвітній Конгрес Творчої Праці».

Труда не чує вже бурі оплесків: ах, боже мій, це ж Макс там, бідненький, корчиться від одчаю — споганили, зім'яли, знівечили такий момент, як Благословення Землі. Ну, що тепер робити з цим Благословенням? За ним мав бути гімн, хори, оркестр. І раптом — Париж, Конгрес.

Але тут із-над обрію густими підземними гудами насувають уже перші хвилі гімну. Важкий тупіт тисячі дружних ніг. Із гуду, з тупоту ростуть, здіймаються вгору, займають усе поле, небо, хмари, переливаються через тини лісів могутні, переможні, триумфальні голоси.

Труда блідне так само, як усі лиця навкруги, встромляє очі в просторинь, з усієї сили тисне одною рукою другу, щоб не тремтіли, і чує, як моторошний солодкоріжучий мороз проходить по сьайні, по руках, під волоссям на голові і рве груди, розсуває криком, риданням, молитовним зойком.

А гімн росте, густішає, оркестр, хори злилися, втягли голоси тисяч грудей, розсунених морозом, розідраних екстазом. Жах надзвичайного, захват самознищення, згублення себе, перелиття в єдине, страшне, могутнє. Впасти на коліна, різати себе, виривати серце й кидати його туди в єдине, всевладне, дихаюче моторошно блаженним морозом.

Принцеса Еліза одною рукою хапається за бік екіпажа, другою — за графа Адольфа. Смертельна блідість посинила ніс і лягла жахною печаттю на фіалкові опуклі повіки.

— Ваша світлосте! Ради бога! Вам недобре?

Голова помалу крутиться з боку на бік, а рука нестямно божевільне впивається з колючим болем у лікоть графа Адольфа.

Але потроху стихає ь настає тиша. Але в очах ще екстазний спів, і молитовний зойк, і жах, і невідомість себе. Ще не вичерпано до дна щастя віддати себе, розплистися, злитися. І вмиль десь у куточку дзвінко, тоненько, ледве чутно на крихітному клаптику моря стрибає на голови:

— Слава Рудольфові Шторові!

Кинено іскру Майновими шнурами летить вона далі, росте у вибухи, вибухи зливаються в грюкіт.

— Слава Рудольфові Шторові! Слава Рудольфові Шторові!

Велетенська ряба птиця знову люто лопотить безліччю крил, розриває хмари бурею крику. Буря перелітає на гору, гасає вихорами тіл, жене їх угору до підніжжя Сонячної машини, до ніг Матері Землі. Вихори зливаються, бурно колишуться. І от знову прожогом сунуть униз, тріумфуючи, і на руках своїх, на плечах, на головах несуть свого ідола.

Принцеса Еліза бере з рук графа Адольфа бінокль і приставляє до очей Бінокль дрібно-дрібно труситься, ходить у різні боки Все в склі стрибає, зливається в хаотичну, розхлюпану жовто зелену пляму. Але що сталося? Що за дивний, інший рух серед голів? Чого плями облич задираються вгору?

Принцеса Еліза чує, як граф Адольф робить усім тілом такий рух, неначе хоче зірватися з екіпажа.

— Ваша світлосте!

Принцеса Еліза швидко відіймає бінокль від очей і повертається до графсь Елленберга. І насамперед бачить, що йому якось чудно побіліли очі, широко розплющені, напружені, за гострені. Вони всгромлені в небо на край обрїю, туди, за Берлін, навіть на момент не звертаються до її світлості.

Голова принцеси Елізи круто повертається в той бік, і принцеса почуває, як її власні очі стають теж напружені, гострі й напевно побіліли. Із-за обрїю в небо сунеться чудна хмара; вона одного рівного темного кольору, з правильно обточеними лініями, це — велетенський широкий конус шпилем уперед. Конус сунеться з помітною швидкістю, закриваючи собою хмарини, займаючи щораз більшу та більшу частину неба. Безшумний, непорушне застиглий, він пливе одною масою, тільки часом кінчик конуса, як хобот страховища, немов нанюхуючи, помаленьку рухається то вправо, то вліво. І що ближче, то передня частина його стає ясніша від задньої, рідша, ряба. Вже видно, що страховище немовби вкрите лускою, що кожна лусочка є окреме довгасте тіло.

— Що це, графе?!

Граф Адольф на момент скручує вниз до лиця принцеси білі дикі очі.

— Армія Союзу Східних Держав!

І знову в екстазі молитовності впивається в страшну хмару.

Вона ж дивним чином розгортається одною частиною щораз ширше та ширше, як віяло.

Велетенське віяло, що перо за пером, сектор за сектором розпускається в конус, потім у півколо, потім у ціле коло.

На полі свята відразу вщухає всякий рух. Нова точка святочної програми? Але ні, не з програми свята це явище. Це дуже мовчазне, моторошне страховище не має святочного вигляду. І непокій, тривога, страх, жах уже хвилями здіймають море голів. А тінь од страшної хмари вже темним, рівно обрізаним серпанком укриває голови, вже видно масу крил і тулубів апаратів, спереду менших, далі більших, а ще далі величезних левіафанів. Глухий рівний шум, як од дощу, сиплеться згори на голови.

— Азіатська армія!

— Негри!

— Окупація!

— Жовто-чорне військо!

— Рятуймося!

— Спокій, громадяни! Ради бога, спокій! Тут діти, жінки!

Але де може бути мова про спокій серед листя лісу, на який налетіла буря — воно тріпочеться, рветься, гойдається скаженими вимахами, не маючи сили вирватись, прикуте своєю масою до одного місця.

Аж ось гримить громовий голос рупорів од краю до краю поля!

— Громадяни! Захуйте порядок! Розходьтєся без паніки! Найвища Раїа Вільної Спілки сьогодні сповістить вас екранами про все. Порядок, громадяни!

Металічний велетенський голос своєю силою втишує хвилювання листя. Звернувши очі вгору на мовчазно шипучу хмару, напружено чогось ждучи від неї, усією стихією прагнучи вирватися з-під неї під захист будівель, збита маса голів помалу сунеться, видушується потоками у вулиці.

І вмить ізгори з-під хобота страховища вибухає страшений гуркіт вистрілу.

Море голів здригається, як од підземного вдару, жаху, і за ним здіймається такий ураган паніки, що принцеса Еліза інстинктивно втягує голову в плечі й згинається. Але в той самий мент якась сила підхоплює її, графа Адольфа, екіпаж, коня й морем несе кудись. Іззаду, з боків на екіпаж натискають тіла, налягають на плечі, на голову, ступають ногами на коліна. Принцесу Елізу зсунуто з сидіння на дно екіпажу скрючену, поламану, завалену тілами. Чийсь чобіт наступив на шию й душить до землі, топчється, ламає шию. Екіпаж гойдається, часом наїжджає на щось м'яке, підгецує, хилитається, от-от перекинеться. В жахно-розгорнених очах принцеси крізь ноги часом мигне картина потопаючих покрючених пальців, божевільних очей, хижо вискалених зубів, закривавлених шматку облич. І весь час дикий, звірячий, несамовитий гуд криків, стогонів, зойків, благань, прокльонів, гарчання.

І знову вибух ізгори. І новий вибух урагану жаху. Екіпаж, як по поламаному м'якому мосту, скаче по тілах, перехиляючись то в один, то в другий бік. Нога з шиї зривається на груди Елізи, совається, топче, на голову налягає коліно й при гинає додолу. Дихати нема чим. Усе зникає.

Коли принцеса розплющує очі, на ній уже немає тіл. Граф Адольф обома руками тягне її догори, взявши її під пахви. Принцеса, трудно підвівшись, сідає на своє місце. На плечі сукня розідрана й оголено біло-злотисте тіло. Од виска по щоці йде кривава смуга — зідрана шкіра. Кінчик носа синювато-блідий. Граф Адольф витирає рукою піт із чола й знову дивиться вздовж вулиці. Вулицею жене скажений потік тіл, ули ваючись у двері будинків. А в перспективі вулиці далеко да леко видно край святочного поля. І якраз шматок горн з крихітними фігурками трону Сонячної машини. Тої самої Сонячної машини, що так гордо палила тіні минулого. А в небі не тінь Минулого, а грізна, велична реальність Дійсності.

* * *

Розметеним ураганом листям несуться вулицями учасники великого свята. Голови їхні час од часу задираються до неба, затримуючи задиханий біг, і шукають: над Берліном, як велетенські орли-падлоїди над трупом, кружляє згряя літаків. Од них, як пір'я розшматованої здобичі, безперестану сиплються на землю папірці, зигзагами, кокетливо спадаючи в колодязі' вулиць. Одні тікають од них, другі підхоплюють і жадно читають.

Граф Адольф зупиняє коня й зістрибує, ловить два папірці й подає один із них принцесі Елізі, а сам читає другий.

Принцеса Еліза, притримуючи лівою рукою роздрту на правому плечі сукню, мляво бере папірець і водить по ньому важкими, немов знеможеними очима.

«Громадяни Берліна!

Братні народи Сходу з чуттям глибокого жалю й болю довідалися про нещастя, що спало на половину спільної всім нам землі, про ту хоробу, яку принесла з собою всім народам Заходу так звана Сонячна машина. Поспішаючи на поміч західним братам, Союз Держав Сходу вислав до Європи й Америки експедиції для врятування населення від загибелі.

Виконуючи волю мого уряду, я, головний комендант експедиції до Німеччини, оповіщаю громадянам Берліна:

Боротьба з епідемією Сонячної машини, що несе з собою божевілля, хороби, руїну цивілізації й вимирання людства, шовинна провадитися рішуче, швидко й радикально.

В інтересах цієї боротьби всю Німеччину, а надто округи Берліна оголошується на стані військової окупації.

Округа Берліна радіусом на двадцять кілометрів оточується світляним кордоном. Ні одна людина не сміє й не може вийти за цеп кордон, усяка спроба потягне за собою неминучу смерть неслухняного, як тільки він увійде в смугу смертоносного світла.

В Берліні встановлюється Тимчасовий Уряд, призначений мною.

Всі громадяни повинні слухатися й підлягати його розпорядкам безоглядно. Найменший непослух каратиметься смертю.

Увесь державний, політичний, економічний, правовий і культура ріши устрій, зруйнийгінний епідемією, відновлюється.

Тому всім громадянам пропонується негайно вернуїся до виконання своїх громадських обов'язків, перерваних нещастям. Урядові інституції мусять негайно приступити до

функціонування, всі урядовці від завтрашнього дня веріакпсья на свої посади.

Власники промислових, торговельних, фінансових підприємств займають свої покинуті місця.

Службовці, прикажчики, робітники негайно приступають до своєї праці.

Всі ушкодження від руїни повинні бути надолужені в якнайкоротшому часі.

Поки не буде відновлене нормальне годування, вживання Сонячної машини допускається з таким обмеженням: один апарат Сонячної машини на десятеро людей. Кожний будинок повинен вибрати комітет, що має доглядати за точним виконанням цього розпорядку. Решта скла мусить бути знесена до участкових поліційних установ і передана представникам влади.

Всяке ухиляння від виконання потягне за собою тяжкі наслідки. Коли через два дні населення не знесе дев'ять десятих скла, що є на території берлінської округи, все місто буде вимертвлене газом, за винятком тих, що принесуть стекла й матимуть на те посвідки.

Всяку агітацію й пропаганду Сонячної машини серед солдатів експедиції на місці каратиметься смертю.

Так само під страхом негайного на місці розстрілу забороняється прилюдне вживання Сонячної машини й сонячного хліба.

Всі здорові елементи краю закликаються до помочі й активної боротьби з нещастям.

Головний комендант експедиції Союзу Східних Держав у Німеччині Сукурамі»

Граф Адольф обережно складає відозву вчетверо, ховає в кишеню й нетерпляче зиркає на принцесу Елізу. Ах, господи, вона ще не отямилась і досі від цього кошмарного бігу дикого гурту — так повільно й так непричетне читає. Наче не вість про визволення, про відновлення життя, а якийсь маніфест сонцеїстів читає.

Ну, нарешті скінчила. Можна рушати далі.

— Дозвольте, ваша світлосте, їхати?

Принцеса Еліза байдуже хитає головою й заплющує очі.

— Тільки будь ласка, помалу. Ступою. Граф Адольф уже був підняв батіг, але тут же тихенько опускає його: «помалу». В такий момент їхати ступою, коли треба гнати із швидкістю радію, коли від нього, графа Адольфа, залежить, може, успіх усієї кампанії!

Граф Адольф зиркає на мертвечо-бліде, в моторошно червоних плямах лице принцеси з заплющеними очима, вагається, знову зиркає.

— Ваша світлосте! Дуже прошу мені вибачити. Я розумію ваш стан. Але дозвольте мені вияснити вам ситуацію.

Її світлість слабо розплющує очі й мляво скоса дивиться на графа Адольфа.

— Річ у тому, ваша світлосте, що його світлість принц Георг на мене поклав надзвичайно важне завдання. Оскільки ви пригадуєте собі, я вже мав честь докласти вам, розпорядження його світлості було, щоб у день прибуття армії Союзу Східних Держав усі ватажки й проводирі сонцеїстів були позбавлені можливості шкодити всій дезинфекційній операції. Пригадуєте собі,

ваша світлосте?

Пригадує, слава богу — лице вмиль оживає, аж неначе здригується все, аж сідає рівніше.

— Так, пригадую. Ну?

— Отже, я мушу поспішати до виконання своїх обов'язків. Крім того, ваша світлосте, ми, берлінська організація, мусимо взяти участь у всій акції. Мусимо організувати зараз же деякі акти, які... які, так би мовити, підкреслили б перед Союзом Східних Держав конечність інтервенції. Особливо тепер, коли сонцеїсти виявляють нахил до якоїсь організації.

Граф Адольф обережно озирається по вулиці. Але хто там може слухати — отара в паніці летить.

— Вибачте, графе, я не розумію, що ви хочете сказати, але прошу мені вияснити спочатку перше. Кого саме вам наказано... забрати?

— Насамперед, як я вже мав честь вам донести, ваша світлосте, Рудольфа Штора. Його світлість принц Георг цілком виразно писав мені про це. Хоч як мені особисто це прикро — товариш мій, можна сказати, дитячих літ, але ви розумієте, ваша світлосте, що інтереси всього нашого нещасного народу повинні...

— А ще кого?

— Брата його, всіх колишніх інаракістів, проводирів усіх немонархічних партій. Імен не зазначено, але на мене покладено обов'язок самому намітити осіб, яких треба... ліквідувати. Його світлість, пишучи про це, ще не знав про заснування Вільної Спілки. Отже, розуміється, всю Раду її. Між ними, хоч як не прикро мені особисто, доведеться й пана... пана Мертенса. Коли, звичайно, він не прилучиться до здорових елементів. Отже, ваша світлосте, ви розумієте, що я...

— Так, розумію. Прошу їхати якомога швидше!

— Граф Адольф вдячно схиляє голову й ошпарює батогом по кістястій спині коня. Героїчна дівчина: перед громадським обов'язком усі особисті страждання моментально зникають, готова сама бігти й везти бричку, коли це потрібно великій справі.

— Графе, а без вас ніхто не може цього зробити? В очах навіть тривога.

— Ні, ваша світлосте, без мого розпорядження ні один член бойової організації не може виступити. Тому-то я мушу якомога найшвидше поспішати, бо там уже десь уся організація чекає на мене. Я тільки завезу вашу світлість додому й зараз же помчу до нашого штабу.

Принцеса Еліза сидить уже рівно, напружено, суворо стиснувши брови й не бачачи ні тікаючої отари, ні кружляючих у небі хижаків, ні жахної тривоги, що розливається по всьому Берліну. Вона вся заглиблена в свою тривогу.

Дома ще нема нікого. Дім стоїть порожній. Навіть Ганса Штора немає.

Граф Адольф хоче зупинити коня перед ворітьми, але принцеса Еліза просить його заїхати в двір і зайти до неї. Вона має дещо сказати графові.

Граф Адольф, затиснувши зітхання, охоченько в'їжджає в двір.

У себе в хаті принцеса Еліза просить графа Адольфа почекати кілька хвилин, іпоки вона переодягнеться й приведе себе до пуття.

— Прошу вибачити, ваша світлосте, але...

Її світлість холодно киває й виходить, навіть не відповівши. Чортзна-що, їй-богу! Тут кожний мент дорогий, а вона із своїми дурними переодяганнями. Там відбувається величезна подія, рішається доля людства, а жінці насамперед її краса.

Але граф Адольф зовсім скручується всередині від обурення, коли принцеса вертається: маєте собі, ця дурна дівчина просить його почекати, поки приїде додому графівна Труда! Так, так, посидіти тут і почекати. Бо вона, бачите, віддала Труді до схову коронку Зігфріда й боїться, що, як настануть усі ці події і з Трудою щось сіанеться, то пропаде коронка Зігфріда. Проклята, ідіотська коронка, чорт би її нарешті взяв! Перш за все, як може якась розумна людина давати не тільки коронку, а будь що до схову такій ідіотці й пришелепуватій особі, як Труда? По-друге, принцеса може чудесно сама чекати Страховища й визволяти свою коронку, не затримуючи бозна для чого людину, на яку покладено важкі обов'язки. Потрете...

— Прошу великодушно простити мене, ваша світлосте, але я уклінно прохав би відпустити мене. Труда приїде додому, і ви самі зможете...

Принцеса Еліза рішуче й непохитно суворо крутить головою:

ні, вона настійно просить графа Адольфа лишитися. Коли графівна через півгодини не приїде, вони поїдуть удвох шукати її по Берліну. Сама вона цього зробити не може. Граф, звичайно, розуміє, що коронка Зігфріда повинна стояти вище над те, чи годину раніш, чи пізніш буде вбито кілька сонцеїстів. Коли б принцові Георгові довелося стати перед таким питанням, він, розуміється, ні хвилини не вагався б.

Граф Адольф покірно схиляє голову. Чи вагався б принц Георг, чи ні — цього не знати, але, коли момент буде пропущений, коли сонцеїсти 'поховаються й завдання не буде виконане, відповідати за це буде не принц Георг, не коронка Зігфріда, а граф Елленберг. І обіцяне (виразними натяками в усіх листах обіцяне!) канцлерство вислизне з рук графа Елленберга, як щука з рук дволітньої дитини.

А, з другого боку, піти всупереч волі істоти, що командує й принцом Георгом, — також явна помилка, і канцлерство ще менш певне, ніж щука в руках дволітньої дитини.

І граф Елленберг, покірно вклонившись, бере в руки товстелезний том «Теорії омнеїзму» й тихенько перегортає сторінки.

А її світлість у нетерплячці й тривозі ходить по кімнаті, шелестячи шовком переодягненої сукні. На червоному розпущеному волоссі збоку гойдається, як у павутинні під вітром роса, краплина води після вмивання. Червоні плями й здертість на щоці присипані пудрою, і вони зробилися блідо-фіалковими.

Тривога ж росте з кожною хвилиною. Принцеса то стане й напружено слухає — здається, чути кроки в домі! — то знов ходить і весь час поглядає то у вікно на вулицю, то у вікно в сад.

Раптом зупиняється біля вікна на вулицю й пильно дивиться. Граф Адольф устає, швиденько нечутними кроками підходить і з-за плеча князівни визирає теж на вулицю.

Там же всього-но Ганс Штор. Але в досить цікавому вигляді не величний і рівний, як колись, не

суворо похнюплений, як останніми часами, а збентежено-радісний, розкудовчений, із незвично прудкими вимахами рук, із блискучими очима. В руках невеличкі знайомі папірці. О, так ніхто, мабуть, щиріше й глибше не радіє, як милий чесний Ганс Штор.

От він бачить у вікні принцесу. Вона його не кличе, а йти без заклику, без наказу є, рочуміється, порушення Порядку. Але сьогодні, в такий надзвичайний момент, таке крихітне порушення може дозволити собі навіть Ганс Штор. Та й не сам він дозволяє — його несе силг»о, дужчою за нього, до вікна. І не він сам дозволяє собі першим заговорити до її світлості, а ця сама сила. Він уклінно просить вибачення, але він хоче привітати її світлість із величезним святом, із переддвір'ям повернення Великого Порядку, з кінцем страхітних і ганебних часів.

Принцеса Еліза тихо дякує й чудно, пильно дивиться згори на підведене, осяяне глибоким, невтримним захватом, класично гарне лице в рамцях посрібленої чорно-синьої бороди.

— Тільки, на жаль, пане Шторе, тяжкими жертвами доведеться оплачувати це повернення.

Ганс Штор, вклякши у поштивості, суворо й грізно трусить головою.

— Для Вічного Порядку немає, ваша світлосте, тяжких жертв! Правда вища над усе, ваша світлосте!

Принцеса ще пильніше й ще чудніше дивиться на Ганса Штора.

— Боюсь, пане Шторе, що вам особисто доведеться принести тяжкі жертви.

Ганс Штор іще непохитніше, ще рішучіше стріпує головою.

— Для Вічного Порядку немає тяжких жертв, ваша світлосте! Нема нічого особистого, коли мова мовиться про вічні закони. Тільки радість! Накажете подати їсти, ваша світлосте?

Принцеса Еліза помалу крутить головою — ні, вона не хоче їсти. А чи не бачив пан Штор графівни Труди?

Пан Штор не бачив і озирається, немовби збираючись негайно бігти шукати її.

У ту ж мить до ганку підкочує авто, і з нього трудно й помалу вилазять старі Елленберги. Ганс Штор прожогом кидається допомогти висісти й привітати з великим радісним святом.

Але принцесі Елізі видно, як старий граф спочатку не розуміє, потім умить спалахує гнівом і важко йде в дім, підтримуючи під руку графиню. А Ганс Штор суворо й непохитно йде за ними.

Принцеса Еліза швидко виходить із кімнати: старі повинні знати, де Труда.

В холі, притиснувши Ганса Штора спиною до величезного каміна, перегнувши до нього масивне костисте тіло, старий граф грізно трусить папірцем перед самим лицем рівно витягнутого управителя.

— Ви — злочинець, Шторе!

— Чим же я злочинець, пане графе?

— Ви — злочинець, Шторе! Злочинець, я вам кажу!

— Чим же я злочинець, пане графе?

— Ви — жорстокий, безсердечний злочинець, Шторе!

Принцеса Еліза швидко підходить і обережно торкається плеча старого графа. Він повертає до неї стріхасте, гнівно посіріле лице й зараз же рукою з папірцем і показує їй на заціпенілого в суворій упертості злочинця.

— Полюбуйтеся! Знаменитий зразок фанатичного релігійного бузувірства. Та ви — божевільна людина, Шторе, ви це розумієте чи ні?

— Чим же я божевільний, пане графе?

— Ха! Чим він божевільний! Його дітей, його рідних дітей убивають, а він тріумфує. Це — не божевілля? Порядок? Та підіть ви за Берлін, бідний ви чоловіче, підіть подивіться, який порядок принесли з собою ваші спасителі. Поле трупами всіяне. Тисячі, мабуть, невинних мирних людей розтоптані, покалічені. Спасителі?! Вбійники! Розбійники! Чого їм треба тут? Хто їх прохав нас рятувати? Такі божевільні, як ви? Га?

Принцеса Еліза ніколи не бачила старого графа в такому стані. Раз у раз, навіть у найтяжчі моменти катастроф, масивно стриманий, по-філософічному насмішкуватий, тепер йому аж голова труситься від обурення.

— Вибачте, графе, я хотіла вас спитати...

— Порядок?! Це такий порядок вони несуть? Смерть, смерть, смерть! За все смерть. Та яке вони мають право, азійські розбійники, вдиратися на нашу землю?! Та ганьба вам, Шторе, ганьба вам, старому солдатіві! Та ви повинні хапати ніж, сокиру, дубину й бігти бити, виганяти цих розбійників, а не тріумфувати, що вони ваших дітей убиватимуть. Чуєте ви?!

Ганс Штор, весь вирівняний, закам'янілий, стоїть непорушно з блідо-сірим, як із вапна виліпленим лицем.

Принцеса Еліза знову легенько торкається кінчиками пальців плеча старого графа.

— Вибачте, графе, чи не можете ви мені сказати...

— Сонячна машина?! Та хоч би ми тут пекельні машини вживали, що їм до того? Та, може, ця машина в мільйон разів краща за весь їхній і ваш Порядок, Шторе, знаєте ви це? Від сьогоднішнього ж дня я вживаю Сонячну машину. Чуєте, Шторе? І ніяких мені комітетів у домі! Нехай посміють явитися сюди віднімати її в нас. Сам своїми очима нікчемними руками буду боронитися. А ви можете йти до них і газом та смертю робити Порядок. Можете! Швидше! Біжіть! Чого ж ви стоїте: це ж непослух! Усі «здорові елементи» повинні «активно помагати». Помагайте ж, карайте мене й своїх дітей смертю. Тріумфуйте, Шторе!

Ганс Штор не тріумфує, але раптом з усієї сили з лютим розмахом скидає руками, впивається ними собі у волосся і без дозволу графа, розтоптавши Порядок, швидко виходить із холу.

Старий граф уражено дивиться вслід управителеві й трудно, волосяно сопе настовбурченими вусами.

Тоді принцеса Еліза рішуче бере старого за руку вище ліктя й сильно стискає її.

— Графе, ви не можете мені сказати, де Труда? Велика притихла постать од цього невеличкого слівця зразу міняється: жваво повертається й швидко встромляє в принцесу вколоти тривогою

очі.

— А що таке?! Що сталося?!

— Нічого, нічого не сталося. Я тільки питаю, ви не знаєте, де Труда?

— Вона з Максом 'поїхала до своєї Комуни на нараду. А що таке? Небезпека?

— Ні, ні, нічого, абсолютно нічого. Мені треба її бачити в одній справі. Дякую, графе! Графе Елленбергу, ми зараз їдемо до Комуни!

Граф Адольф стоїть у кутку холу й уважно розглядає з дитинства знайому йому до найменшої рисочки картину — «Зустріч» Кунца. Його нітрошки не обходить розмова батька із Штором, він собі чекає на принцесу. Можна їхати? З охотою!

— Але, напевно, ваша світлосте, нічого такого не сталося?

— Нічого, нічого, запевняю вас! Будьте здорові й спокійні, графе.

Істинно з охотою й радістю їде тепер граф Адольф по ідіотську коронку. «На нараду!» Значить, там тепер уся банда зібрана до купи. Краще й не треба. Спасибі коронці, спасибі милому, збитому на старість із пантелику батенькові.

А принцеса навіть капелюша ніякого не бере — так із непокритою червоною короною волосся й сидить на бричці, вся нетерпляче витягшись до своєї коронки. О, що тепер коронка, коли он ті грізні орли в небі тримають у кігтях своїх іншу корону, яку хутко-хутко спустять їй на голову. Дурненька дівчина, вона навіть не дивиться ні на що, не бачить, що діється.

— Ваша світлосте, я дуже дякую вам за те, що ви наказали мені лишитися з вами. Тепер і друге завдання, покладене на мене, я, напевно, виконаю.

Голова принцеси живо повертається до графа Адольфа. І принцеса Еліза бачить лукавий, тримкии од стриманого захвату смішок у сіреньких очах.

Її світлість не розуміють? А нарада? Всіх, значить, одним заходом, як мишей у пастці, можна забрати. Знаменито, прекрасно, краще й бажати собі не можна!

Принцеса Еліза відвертається. Бідна, дурненька дівчина, вона нічого, крім своєї тривоги за нещасну коронку, не відчуває.

— Будь ласка, графе, підганяйте коня, він надзвичайно помалу біжить.

— Стомився, ваша світлосте, від ранку не годований. Но-о, ти! А дивіться, ваша світлосте, яка шамотня серед райських мешканців! Ага, голубчики! Ні, вибачте, не втечете нікуди. Тіні Минулого? Хе хе!

— Я вас дуже прошу, графе, підганяйте!

Граф Адольф незграбно стьобає по кістках коня, шарпає віжками й труїться захватом, не перестаючи бігати очима по вулиці й по небу. Вулицею ж від дому до дому бігають люди, висовуються з вікон, перегукуються, безладно, безпорадно готуються до чогось їм невідомого й страшного.

А в небі владно, мовчки, безшумно кружляють орли, зірко стережучи здобич.

Аж ось нарешті Трудина вілла. Ну, розуміється, тут нарада. Екіпажі, двоколеса, авто. Розполохана райська комашня обліпила ґанок і навіть усю вулицю перед будинком. Хе-хе, свято скінчилося трошки несподіваним номером?

Граф Адольф зупиняє коня й поштиво передає віжки її світлості.

— Тільки прошу вас, графе, ні слова не кажіть Труді, в якій саме справі я хочу її бачити. Будь ласка!

— Слухаю, ваша світлосте.

Граф Адольф ізлізає з брички й м'якими, влазливими кроками просувається в юрбу.

Принцеса Еліза сидить із віжками в руках, рівно, високо, тримаючи голову й заплющивши очі. Круг неї стоїть тривожний, збентежений гомін голосів, безперестанний нервовий рух тіл, суперечки, вигуки. На неї здивовано поглядають, навіть зачіпають її похнюпленого смішного коня. А вона сидить, не рухаючись, не цікавлячись нічим, тільки час од часу розплющує очі, пошукує ними по юрбі й знову заплющує.

— Елізо! Що сталося?! В чому річ?

Принцеса Еліза швидко розплющує очі— до неї знизу дивиться стривоженими бронзово-карими очима в золотих іскрах смугляве хлопчаче личко. Воно все горить темним рум'янцем

підняття, уста темно-червоні, аж фіалкові, як перестигла вишня.

Принцеса Еліза просить графа Адольфа відійти набік — вона хоче поговорити з графівною без свідків.

— Ви можете, Трудо, на хвилинку сісти поруч зі мною?

Ну звичайно, Труда може!

Раз, два! Крякіт брички, тріск ресор — і чекаючі бронзові очі. вже нетерпляче шарпають уста принцеси.

— Ну, Елізо? Що?

Принцеса Еліза на мить спускає погляд на віжки, потім обводить ним спіднизу круг брички (граф Адольф скромно стоїть біля купки й прислухається до запальної суперечки) і переводить його просто не чекаючи, незвично серйозні очі Страховища.

— Насамперед, Трудо, ви повинні мені дати слово, що ні одна душа не знатиме, що я вам сказала те, що зараз скажу Так?

Труда здивовано хитає головою — ну, хай так.

— Ну, даєте слово?

— Ну, добре, даю, коли це вам хочеться. Тільки..

— А тепер ідіть зараз же до ваших і скажіть, щоб усі негайно зникли й поховалися Не пізніш, як через дві години, всі будуть арештовані... Особливо повинен берегтися... доктор Рудольф. Особливо. Ідіть. Але пам'ятайте: хто сказав вам це — ні одна душа не повинна знати. Чуєте,

Трудо?

Труда вражено, мовчки розглядає лице принцеси в червоних плямах і з здертою смугою на вилиці, з якої зсипалася пудра.

— Звідки вам це відомо?

— Звідки — це не має значення. З найповніших джерел.

— Чекайте, Елізо, я не розумію: ви ж із ними? Ви ж напевне з ними? Правда?

Принцеса Еліза нудно й гидливо морщитьється.

— Трудо, це питання не має ніякого відношення.

— Але я ж не розумію: для чого ж ви нас попереджаєте? Як же не має відношення?!

— Ви мені не вірите?

І на зашерхлих, зблідлих устах принцеси викривлюється неохочий, стомлений усміх.

— Ой Елізо! Але ж я ж не розумію!

— Не завсігди ми розуміємо вое, що діється в нас самих, не те що в других, Трудо. Може, колись зрозумієте, а може, і ні. А тепер ідіть, Трудо, і пам'ятайте ваше слово.

Принцеса Еліза простягає руку, і той самий неохочий, стомлений і ніби насмішкуватий усміх стоїть їй і в очах.

Труда рвучко, сильно хапає руку, стискає до болю у власних пучках і мовчки швидко злізає з екіпажа. Але, ставши на землю, — повертається й підводить до принцеси нахмурені очі.

— Елізо! Я — поганка! Це ви можете собі запам'ятати. А ви — дуже хороша. Прощайте!

Але, зробивши два кроки, раптом знову повертається.

— Елізо! Я слова не можу додержати. Чесно заявляю. Я скажу Руді. Руді я не можу не сказати. І, коли давала слово, брехала, бо знала, що Руді скажу. Нікому, навіть Максові не скажу, а Руді скажу. Можете мене лаяти. Будь ласка. Це — підлість, але факт.

Дивна річ: якою дитячою гарячою рожевістю зашарилося змарніле лице, затопивши навіть чудні червоні плям?.. Так наче не Труда призналася в підлості, а спіймала принцесу на ній.

— О Трудо, я вас прошу саме докторові Рудольфові...

— Та Руді нікому не скаже ж, Елізо! Даю вам слово! От тут найчесніше слово даю, Елізо! Можна? Можна? Руді повинен усе знати! Як ви цього не розумієте?

Еліза прикушує губу й якийсь мент хмарно мовчить.

— Я ніколи не думала, що ви можете так легковажно ставитись до свого слова. Звичайно, я не маю сили вас примусити. Але...

— Я ж вам сказала, що я — поганка.

— Ах, Трудо! Ну, все одно. Ідіть швидше! Чекайте одну хвилинку! Як же тепер буде з помешканнями?

Доктор Рудольф не може ж тепер із своєю жінкою переїхати додому.

Труда непорозуміло ширить очі.

— З якою жінкою?!

— Ну, з тою панною Ірмою... чи як її?

— Ах, Ірмою? Вона йому зовсім не жінка. І взагалі... Ах які там тепер Ірми!

Труда махає рукою і швидко йде в юрбу.

Коли граф Адольф підходить до брички, він, не питаючись, уже бачить, що коронка Зігфріда врятована. Замість напруженої скупченості, неухажливості, чудного байдужжя в усій постаті її світлості чується полегкість. На лиці тихе рожеве сяйво.

— Улаштовано, ваше світлосте?

— О, цілком. Тепер хай буде, що буде! Тепер можна їхати.

Граф Адольф поштиво перебирає віжки з рук принцеси й нетерпляче повертає коня.

О, тепер і він може їхати: вся найвища Рада тут, усі найактивніші члени Вільної Спільноти, всі ці інакшісти, анархісти, комуністи, Мертенси, Геферти, вся банда честолюбців, що на нещасті нації примостилася творити собі славу. Наряду з цим розпочато. Тягтиметься, розуміється, в цих балакунів не менше як дві-три години. Кожному ж треба погарцювати на своєму коникові перед історією.

Слава і подяка милій славетній коронці Зігфріда!

* * *

У вухах іще гуде мільйонне ревище зойку, в душі ще тупотять копита жаху, все тіло ще горить од сліпих обіймів оскаженого гурту, а доктор Рудольф сидить за столом і суворо головує. Всі можуть плигати сторч головою в одчай, у сказ, усі можуть вигукувати щонайхимерніші заклики, пропонувати найбільш полегшуючі їм душу виходи — один доктор Рудольф не сміє мати ні одчаю, ні люті, ні фантастичних пропозицій. Бо він є той, на якого з дикунським довір'ям дивляться очі всієї зали, навіть очі тих, які знають же найкраще, що він — не ідол.

«Тіні Минулого!», «Одною ногою на землі обіцяній». Милый, бідний Масі! Калікуваті, видно, ноги в людства для землі обіцяної. Ще не досить забруковано шлях до неї черепами. Ще не принесено всіх жертв Тіням Минулого.

Слова просить професор Кранц. Ну, що ж, слово має професор Кранц. Доктор Рудольф ясними, відважними, сталевими очима обводить набиту обличчями, як насінням огірок, залу й просить бути тихше.

Професор Кранц є проти збройної боротьби. Збройна боротьба з таким противником без ніякої організації...

— Організація в нас є! Сьогоднішнє свято!

— От якраз сьогоднішнє свято найбільш показало брак організації духу. Отже, без організації, без дисципліни, без армії, без зброї, замкненим у страшному крузі. збройне боротися — явний абсурд.

— Так що ж? Так що ж? Скоритися?

— Прошу тихо, панове!

— Ну, не скоритися. А от що...

Ну, так — професор Кранц, одне слово, пропонує «тихий опір», саботаж.

А там, поза Берліном, чорно-жовті «визвольники» вже проводять смертоносні кордони, вже займають усі склади зброї, розставляють варту.

І від завтрашнього дня «Тіні Минулого» батогом почнуть гнати отари від землі обіцяної, устилаючи путь черепами. І, боже мій, скільки знайдеться погоничів із тих самих, що тепер так палко скрегочуть зубами!

А Мертенс слова не забирає. Мовчить, тарабанить пальцями однієї руки по другій. Мовчить геніальний розум Німеччини. Хто знає, що він буде в цю хвилину — може, і новий трон для колишньої нареченої. Прийме! Всякий трон прийме — можна сміливо мовчати.

Хтось тягне за руку поверх ліктя. Трудина голівка швидко нахиляється, робить круг його вуха з долонь рупор і задихано швидко шепоче в його незрозумілі, дивні, стукаючі по серцю слова.

Труда сідає на своє місце й починає перешіптуватися з Максом. А милий, смішний чудачина Кранц усе говорить про свій «тихий опір». Який тепер тихий опір, коли вирвалася людина з тунелю, коли так ясно, легко, просторо над нею й круг неї, коли кожна частина мозку може рухатися з блискавичною, сонячною радісною швидкістю. Подумати ж собі: вона, вона сама приїхала, слово відібрала, про Ірму ні до чого запитала. Ні до чого ж, абсолютно ні до чого було те запитання, цілковиту рацію має чудесна Труда. Значить?..

— Пане голово!.. Пане голово!

Доктор Рудольф швидко підводить не сонне, а якесь чудне, осяяне лице й обводить очима зал.

— Ви скінчили, пане професоре?

Пан професор, власне, ще не скінчив, але в такому гаморі хіба можна...

Доктор Рудольф підводиться й обома руками сильно загібає волосся на потилицю.

— Панове! Увага!

І гамір через пару моментів із шипінням, як вогонь, залитий водою, ущухає.

Доктор Рудольф, як і щоразу перед промовою, прикушує всередині посмішку: тш, ідол має говорити. І тут же холодок — ідол повинен промовити так, щоб усі інші промови впали перед ним навколішки (всезнайство ідола!). А головне — повідомити, що вся Найвища Рада Вільної Спілки, принаймні видатніші члени її, сьогодні будуть арештовані. Поверхню облич, як застоялу воду озерця, ряботить і збовтує налетіла хвиля. Здивовання, гривога, шарять очі, мимоволі повертають голови до дверей, сповнюють хапливим шелестом і дзижчанням зали. Доктор Рудольф не дає розгулятися хвилі й робить спокійний втишливий рух рукою.

Спокій і увага. Арешт раніше, як через годину, не може статися. Хвилюватися надмірно не треба. Переносити ж засідання на друге місце небезпечно. Та й нема ні рації, ні часу: питання повинне бути вирішене за півгодини й вирішення оголошене населенню.

Отже, доктор Рудольф забирає сам слово. Становище грізне. Але виходу з нього треба шукати не в стані людини, що придушена до стіни потягом у тунелі. Жах і одчай — порадники погані. Треба ясним, точним, тверезим розумом проаналізувати всю ситуацію. (Розум і аналіз — це дві руки ідола, які маси з якнайбільшою побожністю цілують). Може бути дві можливості. Перша: Союз Східних Держав зовсім не поінформований про дійсний стан речей. За це говорить тон і зміст відозви, йому, наприклад, нічого невідомо про відновлення громадського життя. Через це у відозві є розпорядження, які вдаються в одчинені двері. Отже, можливо, що все є тільки непорозуміння. Тоді ніяких ні тихих, ні збройних опорів не треба, а треба тільки роз'яснення.

Можливо ж, що тут не непорозуміння, а певна вмисність і незнання тільки деяких фактів. Тоді знову таки ні тихих, ні збройних опорів не треба. А тим паче ніякого гніву, люті, ненависті й ворожнечі. Зброї немає, організації, дисципліни, армії, підготовки — нічого цього немає, все правда. Рішучість, безмилосердність, озброєність, необхідність самоврятування в противника є. Це також правда. Ніяких компромісів, ніяких примирень не може бути. Боротьба до повної перемоги. Все правда. Але неправда те, що боротися можна тільки ненавистю, ворожнечею, газом, смертним промінням.

Тут доктор Рудольф робить коротеньку паузу, щоб дати затихлим очам напружити тишу свою до найбільшої вразливості.

— У нас, панове, є інша зброя, у нас є найдужча за всі газові й промінні артилерії гармата — Сонячна машина, набита приязною веселістю духу й любов'ю до наших бідних ворогів. Щирою любов'ю, щирою ласкою й веселістю, мої панове! Ніякого опору, ніякого саботажу, виконувати всі розпорядження, слухатись усяких безглузвих і жорстоких наказів Зносити село? Будь ласка! Вертатися до порожніх магазинів? З охотою! Ніякісінького приводу до найменшого непорозуміння, сварки, сутички. Ніяких насмішок, глуму, потайної зловтіхи, зяваної злості. Щиро, ясно, весело й любовно доайбру тальніших заходів противника. Панове, це найстрашніша зброя для цих людей із смертоносними газами. Ви вчитайтесь у відозву вони так само, як нашого збройного і всякого іншого опору, бояться Сонячної машини. За саме вживаний її перед їхніми солдатами — смерть. Добре, ми не будемо вживати перед солдатами Сонячної машини. Але солдати ж знають, чим ми живемо. Вони бачитимуть, що ми не чуємо в них ворогів, що ми їх жаліємо, любимо, що ми — веселі, радісні, щасливі. Хто ж дає нам цю любовність, веселість, радість і щастя? Ота сама Сонячна машина, яку повинні в нас нищити? Панове, скажіть самі. яку чужу радість ми хочемо зруйнувати, коли вона любовна до нас? Ми заздriamo, ми прагнемо й собі мати її Солдати Союзу Східних Держав — не тільки негри, індійці, жовті, чорні, а ще й люди. І туга за щастям, за землею обіцяною в них живе так само, як і на Заході, як на всіх куточках простору й часу нашої планети. І скільки не топили цю тугу в крові, насильствах, обманах, наркотиках, вона й у чорній африканській душі плаче так само, як у найбільшій європейській. Мої панове! У нас є тільки одна зброя. Коли ми здатні цю зброю піднести, ми поборемо! Коли наші ноги доросли до входу в землю обіцяну, ми зможемо й других повести за собою Коли ж ні, коли не доросли, так краще загинути в любові й веселості, ніж у чаду ненависті й жаху! Це один вихід і єдиний рішення.

Доктор Рудольф зачіпає волосся пітними від підняття пальцями й сідає на місце.

Зала труситься й лопотить оплесками. Є рішення. Правильний чи неправильний, але він — точний, ясний, висловлений із непохитною вірою. Значить, він правильний, значить, йому треба плескати. А крім того, це ж Рудольфа Штора рішення. А ще до того: через півгодини мусить

бути все вирішено, бо, може, вже десь женуть ті, що зараз оточать будинок і заберуть усіх. Отже, коли Рудольф Штор думає, що це єдиний вихід, значить, іншого дійсно немає і, значить, ясно, що всякий опір — це помилка, безглуздя Приймати, приймати! Хто там слова ще просить? Ніяких слів! Нема часу. Треба швидше розходитись!

Але слова просить Фрідріх Мертенс. Ну, це інша річ Мертенса цікаво послухати. Тільки коротше.

Фрідріх Мертенс помалу підіймає своє кремезне тіло, підпирає його витягненими руками об стіл і наставляє на затихлу залу сідласте чоло.

— Панове! Для збройного опору немає зброї Саботаж.— пів опору Не годиться. Але задля боротьби любов'ю Є зброя? У всіх, не в одиниць? Треба пильно зважити. Неозброєних у бій пускати не можна. Хто ж не пустить? Де гарантія, що не буде вибухів гніву, злоби, обурення? З одною цією зброєю виступати неможливо. Ми мусимо перемогти за тиждень-два. Через два тижні буде пізно. Через два тижні можуть надійти перші транспорти Зерна з Азії. Тоді сонячне скло буде лише одне на двадцять чоловік. Через місяць — одне на сорок. Через два місяці Європа й Америка пектимуть хліб із азійсько-африканської пшениці, їстимуть м'ясо й носитимуть убрання з фабрик Союзу Східних Держав. Через півроку кожного, що їстиме сонячний хліб, будуть карати смертю. На десятки років. Захід буде в економічній неволі у Сходу.

Мертенс робить також невеличку паузу. Нитки очей натягнуті увагою.

Мертенс'згоджується: любов є величезна зброя. Згоджується. Єдина навіть їхня зброя. Він зовсім не є проти неї, зовсім ні. Він тільки хотів би доповнити цю формулу, конкретизувати її. Треба конкретно уявляти собі всю ситуацію. От зноситься скло. Вертаються на фабрики, до майстерень, бюро, магазинів. Частина великих власників, великих урядовців, привілейованих, мабуть, стане на бік противника.

— А ви теж?

Усі голови рвучко шарпаються в бік дзвінкого молодого голосу. Що за неделікатність! Який це жовтодзюбий нахаба дозволяє собі такі вибрики?

Мертенс посміхається. Питання молодого скептика цілком оправдане й щире.

— Але я стою на боці того, в що вірю й чого хочу. Хотіти того, що відмерло, — не мій смак. Отже, конкретно: треба знищити силу противника. Сила його — армія. Завдання: розбити армію Сонячною машиною. Значить, увійти з нею в тісний контакт. Противник має це на увазі й ізолює солдатів од нас смертельним кордоном.

Знову малесенька пауза. Фрідріх Мертенс міцніше спирає тіло на витягнені руки й наставляє чоло на залу, готуючись битися з нею.

На його думку, є тільки один спосіб увійти в безпосередній контакт із армією противника. Без убивств, без ненависті, з можливістю не тільки агітувати жестами або словами, але й самим сонячним хлібом. Загальна любовність, веселість, приязнь — тільки тло, необхідне й важне. Але без безпосередньо го контакту Безпосередній же контакт є тільки...

Тут Фрідріх Мертенс на мить зупиняється, твердо встромляє очі в рябу масу облич і гиркає:

— в нашої жінки!

Ряба маса облич здригується, вкривається гомоном, шепотом.

— Так, панове, в жінки. В ній рятунок. Противник усе може заборонити солдатів. Може обдурити. Тримати в залізній дисципліні. Заборонити всякий контакт із населенням. Але ніякою дисципліною й карою не може заборонити прояву вічного закону, потягу до другого лолу. І це та щілина в залізній броні противника, в яку нам можна бити. І слід бити. Я гарантую: досить тисячі людей, що спробують сонячного хліба — і вся армія через два тижні наша. І тоді весь Схід наш. Уся планета.

Зал мовчить, навіть не шепочеться.

Фрідріх Мертенс вирівнюється.

— Так, панове, оцей спосіб боротьби нелегкий, але він є іспит для всіх. На ньому найкраще може виявитись, чи, дійсно, зникли «Тіні Минулого». Не тільки з околишнього світу, а й з наших душ. Геройство пропонуєте? Докажіть, що можете жертвувати не тільки життям, але й ревністю, коханням. Негрська душа така сама, як і біла. А тіло? Га? Честь? «Тінь Минулого»? А чи зможете ви віддати цю тінь за Сонячну машину? Га? Що? Любов? Виявіть таку любов: не вчепіться в горло чорно-жовтому солдатів, коли його аоцілує ваша кохана. Можете? Коли зможете, значить, зможете піднести зброю справжньої любові. Значить, доросли до землі обідняної. І перемога наша. Це єдиний конкретний, реальний практичний і... геройський спосіб боротьби в нашій ситуації. Інші всі — фантастичні, нереальні й марні.

Фрідріх Мертенс киває головою й сідає. Він тепер більше гак не потіє, як колись, але піт усе-таки роситься на сідластому чолі.

Обличчя на меит ошелешено, непорушне повпивани в Мертенса. Але зараз же сколихуються, стріпуються з обуренням, з образою струшують із себе страшні слова. Що?! Сказився Мертенс?! Що за дика, ганебна, цинічна пропозиція?! Та як він смів?!

Гомін, крик, червоні обличчя, вимахи рук, гнівний сміх, знизування плечима.

Але вже родиться назустріч інша хвиля, спочатку нерішуча, понуро задумлива, далі дужча, догім рішучіша, нарешті, так само злісна, жагуча, з болем і одчаєм.

А як інакше? Як? Ні, конкретно, реально — як?!

Та краще загинути всім із зброєю в руках, аніж прийняти цю ганьбу, сором і гидь.

Сором! Ганьб! Ага, «Тіні Минулого»? І за це віддати все, Сонячну машину, волю, майбутнє щастя й прийняти іншу ганьбу, дужчу й ганебнішу? Так? Так?

— Панове, часу нема! Арешті

Ах, чорт його бери арешт. Нехай арештують. Краще арешт, смерть, ніж отакий вихід.

Та який це вихід? Яка це вже надзвичайна ганьба?

Хіба мільйони жінок за старого життя не продавали свою любов за гроші, за титули, за громадське становище? Хіба не обіймали байдужих їм, гидких, ворожих? Це не була ганьба, бо це звалося законним шлюбом?! А тут ганьба, а тут краще смерть, ніж урятувати, може, щастя всього людства? Отакий сонцеїзм? Отакий героїзм?

Та й не конче ж усім жінкам! Та и не конче ж неодмінно коханками ставати!

Доктор Рудольф стукає долонею по столі.

— Панове! Тихо. Треба швидше рішати! Спиніть окремі балачки! Прошу брати слово за порядком.

Але який там порядокі Галас передається в коридор, на сходи, на ганок, на вулицю. Обурення, сміх, гнів, запальні суіперіечки. А Мертенс непорушною скелею сидить, важко опустивши очі в стіл.

Чорно-срібний лицар стоїть біля вікна й поглядає на кипучу вулицю: так, буває, зчепиться в люту, сліпу від крику й запалу купу зграя горобців — їх тоді можна всіх накрити пальтом.

Доктор Рудольф уже не стукає долонею, не кличе до порядку, о ні, видно, ще не зникли «Тіні Минулого».

А в ньому самому? Згодився б він, щоб вона, та єдина прекрасна, перед якою він у побожності готовий на колінах благати посмішки, щоб вона на вулиці посміхалася до солдатан егра, вела його до себе, обнімала, милувала? О господи!

Так, значить, згодився б оддати Сонячну машину?!

Доктор Рудольф рвучко підводиться й стукає сильно кулаком по столу.

— Панове, хто хоче забирати слово?

Настає тиша. Ніхто не хоче. Уникливі погляди, обурене шепотідня, понура задума. Рудольф водить очима.

Бідний Макс — от уже покушує куточок нижньої губи, вже в позі недбалість, розвезеність, а в лиці сіра-віра блідість. А Труда коло нього дивиться такими широкими, зляканими очима, так швидко стрибає ними по лицах і так боязко кидає ними скоса на сіру-сіру блідість дорогого лиця.

Але те, що ніхто не хоче говорити, що уникливі погляди, що понура задума, що сам доктор Рудольф чує дивну, тоскную вагу на плечах, це ж значить, що є-таки якась правда в пропозиції Мертенса. Реальна, жорстока, брудна правда.

Раптом із кутка чийсь голос, але теж ніяковий, не то з смішком, не то з придушеним болем.

— І цей спосіб пропонується широко оповістити серед населення!

Фрідріх Мертенс помалу повертає важке лице на голос.

— Ні, навіщо це сповіщувати. Шкідливо. Непотрібно. Досить усного гасла й пропаганди.

— І кожна жінка повинна це. прийняти?

— Навіщо кожна? Досить, коли не буде осуду й заборони. Охочих же знайдеться навіть без жертви.

— А члени Вільної Спілки?

Мертенс мовчки з неохочим усміхом знизує плечима. Але тут доктор Рудольф бачить, як Макс рвучко підводиться, стріпує головою й спалахує.

— Що за торгівля? А члени Вільної Спілки? А що таке члени Вільної Спілки? Вони можуть тільки других агітувати, а самі ні? Так? Коли цей спосіб приймається, то приймається без ніякого для всіх винятку. Без ніякого! Всі повинні йти! І не чоловіки повинні це рішати, а насамперед жінки. Вони нехай говорять. Чого вони мовчать? Що за сором? Чого такий страх? Хай говорять!

Макс так само бурно сідає й одвертає неприємно блискучі очі від Труди. Всю голову відвертає.

Тоді тихо підводиться вгору чорно синя стрижена голівка з великими бронзовими зляканими очима. Вона спочатку облизує запеклі сухі уста, а потім тихо, серйозно випускає з них:

— Я гадаю, що ніяких привілеїв не повинно бути. І коли так треба, то всі повинні... без винятку. А то ми не смієм інших агітувати.

Вона сердито, гнівно нахмурює брови, хоче ще щось сказати, але густо червоніє й сідає на місце.

— Але стривайте, панове! Ця пропозиція вже прийнята, чи що?!

Всім стає дивно, але й ясно, що дійсно вже прийнята. Вже після Максого гнівного болю немає ніяких посмішок. А після Трудиних скривлених, стиснутих за горло слів нема зовсім ніяких усмішок. Ніякому сміхові, ніякій ніяковості й уникливості нема тепер місця. Треба просто одверто дивитися в очі собі і «Тіням Минулого».

— Просимо на голосування пропозицію пана Мертенса!

— Дебати, дебати!

— Годі дебатів! Нема часу! Нас усіх серед дебатів заарештують!

— Голосувати пропозицію Мертенса.

— І резолюцію Рудольфа Штора! Швидше!

— Разом обидві!

— Окремо!

— Разом!

Знову загула, зарухалась, заблищала очима зала, Макса вже нема біля Труди — вже віддано її, вже Макс стоїть оддалік і кусає нижню губу. А Труда широкими благальними очима ловить його погляд, ну, хоч погляд же—за що?!

— Панове, хто проти резолюції пана Мертенса, прошу підняти руку.

Нерішуче й слабо, рішуче й злісно підносяться ріденькі пеньки над головами.

— Хто за?

Рішуче, хмарно і з посвятою — цілий ліс рук.

— Прийнято. Хто за мою пропозицію?

Той самий рішучий і ще густіший ліс.

— Панове! Обидві резолюції прийнято. Члени Вільної Спілки розходяться Члени Найвищої Ради переходять на друге місце для виготовлення оголошення до населення й обговорення конкретних заходів щодо дальшого. Засідання зачинене.

Гуде стриманим гудом маса голів, поспішно виливаючись із зали. А Труда все ловить очима спину Макса! Господи! Зовсім не така вже й страшна резолюція. Не конче, дійсно ж, усі жінки мусять брати участь і не конче ж усім бути коханками солдатів Аби тільки ласка, жіноча увага, навіть трохи кокетування Аби тільки прочистити шлях до Сонячної машини. Як же Макс цього не розуміє? За віщо ж до неї така дивна раптова холодність, ворожість?!

Забутий, самотній чорно-срібний лицар стоїть біля стінки й тихим усміхом проводить бронзові, широкі, непорозумілоблагальні очі. Бідна, смуглява дитинка, ти вже принесла в жертву твій цвіт кохання. Вже на вітварі геройства лежить заколота твоя любовна радість. Але боги героїзму такі самі мудро безсилі там, де діє необхідність, як і всі інші боги.

І бідні всі ви, діти обох полів, бородаті й безбороді: із де сятка «єдиних виходів» ви вибрали той, який припадає остан нім. Але хоч який би ви прийняли, він усе буде так само безнадійно невдалий там, де ніякого виходу не може бути. Коріння тисяч років не вирвати за місяці. Не армія Сходу при летіла, а тисячоліттями закорінена закономірність. І не спинить її дії ні театральними святами, ні вимахами кулаків, ні герой ством смуглявих дитинчат. Одчай і страх дійсно, видно, погані порадики, коли навіть таку тверезу голову, як Мертенса, сп'янили на такий дитячий «єдиний вихід»

Чорно-срібний лицар не спішить за юрбою бородатих і безбородих дітей, не бере участі ні у вимахах кулаків, ні в піднесеному готуванні до любовності. І піднесеність, і понурість — це явні ознаки того, що самі піднесені й понурі почувають цілковиту безнадійність. Для чого ускладняти її даремними корчами? Мудрість не товаришує з одчаєм та пристрастями.

І, коли весь будинок спорожнюється до останньої людини, чорно-срібний лицар зачиняє всі двері, бере щітку і, не хапаючись, починає підмітати забруднені, засмічені хати. Тепер він житиме тут сам — це перший вияв закономірності. А потім, хто знає, чи не вернеться й смуглява дитинка в ту затоку, до якої її вже раз прибили хвилі геройства.

А коли на вулиці раптом чується з обох боків прожогливий гуркіт автомобілів, коли розчиняються двері на ганок і до холу з револьверами в руках швидко й напружено увіходять люди в чудній військовій формі з темними чудними обличчями, колишній фабрикант Душнер спокійно і ввічливо вклоняється їм, не випускаючи щітки з рук.

Поперед військових чорнолицих людей двоє добродіїв у цивільному одязі з європейськими обличчями. Але всі обличчя вражено й неймовірно озираються: порожнеча, ні душі, крім тихого чоловіка із щіткою й густими чорними бровами над пукатими, розумно привітними очима.

— Тут збори Вільної Спілки?

Чоловік із густими бровами делікатно поправляє: тут були збори, але вони з півгодини, як розійшлися.

— Куди?

Цього чоловік не знає Він сам — колишній власник цієї вілли, яку захопили чужі люди.

Цивільний і військовий не вірять, не хочуть, не можуть вірчти йому — кидаються по всіх хатах, унизу, вгорі, навіть у льохи зазирають — ані душі.

Грюкнувши дверима, люто загуркотівши автами, військові люди зникають.

І насіяє ще більша, ще певніша і мудро-сумна тиша—нічого, закономірність усе знайде.

* * *

Принцеса Еліза нікуди з дому не виходить. Але все, що діється в ці чудні, божввільні дні за мурами його, відомо їй якнайдетальніше їй не треба заглядати ні на фабрики, ні до бюро, ні до магазинів — досить тільки дивитись у ті обличчя, що проходять перед нею: в цих дзеркалах їй видно все так само, як і в дійсності Видно з усіх боків, з усіх точок.

От дзеркало Ганса Штора, батька того й рівночасно її найпоштивішого л ь о к а я, що витерти поту з лица не сміє в її присутності. Воно відблискує гордощами й поважним, певним, непохитним тріумфом. Вічний Порядок на колісниці Закону в'їжджає в царство часового хаосу. Грішники й злочинці обмивають запорошений звіром образ божий. Самі охоче вільно зносять диявольські стекла. Весело, дружно повертаються на свої місця, займаючи щаблі ієрархії згідно з передумовленим Порядком Ніде ніяких протестів, опорів, сутичок.

Але от важке, насмішкувато-розумне й також досить певне дзеркало вищого щабля вічної ієрархії, старого графа Воно скептично ворухить кущами брів і вусів, вибачливо б'є по плечу величню певність Ганса Штора й плескає хитрощі грішників та злочинців. Розумно. Мудро. Геніально. Тактика великого стратега: ану, нехай противник стріляє без прицілу. Нема куди бити. Нема за що. А ворог тим часом б'є. Щодня з усіх своїх гармат лупить армію. Без маюну, без смертельного проміння, без новітньої техніки, а б'є смертельно.

Але підсувається дзеркало сина старого графа — і світло перекривляється в інший бік. Син вибачливо хльоскає по плечу насмішкуватість батька і м'яко подає звітлення її свіглості Дезинфекція стає на добрий ґрунт, цілком на добрий.

Майже щовечора перед графським будинком тихо зупиняється авто, і принц Георг непомітно під охороною графа Адольфа входить до покоїв принцеси, де 'всі вікна щільно позапинані порт'єрами. Принц Георг багато не розповідає, але те, що він певно й твердо притискає до уст руку Елізи, що тримає її довше, ніж слід, каже більше за всякі розповідання. Але принцеса Еліза й на це нічого не каже.

Ну, звичайно, в дзеркалі Страховища все трошки інакше виглядає, ніж у принца й графа Адольфа. Само воно якесь тепер загонисте, очайдушне, щось подібне до того, як було того вечора, коли принцеса Еліза допомгла йому втекти з дому до чорно-срібного лицаря. І не то глузує з принцеси Елізи, не то агітує її.

Відновлення старого ладу? Та це ж комізм, оперетка, фарс, а не відновлення Гомеричний регіт котиться по всьому Берліну Боже, які ідіоти, «всім вертатися на свої старі місця». Та будь ласка! Може, її світлість принцеса Еліза бажають собі купити наймодернішу сукню, капелюх, черевики? Будь ласка— всі магазини відчинені, всі прикажчики й навіть власники на своїх місцях. Правда, не всі — часом тільки один або два, але це нічого не значить — магазин однаково відчинений, функціонує. До банку треба? До послуг її світлості всі банки. Поліція? Також одчинена.

— Ні, серйозно, ваша світлосте, вам треба самим подивитись, як це надзвичайно мило й весело виглядає. А як чудесно в поліції, в банках, у магазинах, по фабриках та в усіх урядових інституціях в урядові години танцюють біскаю. Шик! Ах, Елізо, я тільки боюсь, що вам трошки довго доведеться дождатися корони, їй богу, Ви не сердьтесь на мене, я зовсім по-дружньому вам говорю це Ми ж не маємо ніякої ворожнечі до вас — трупоїдів. Серйозно, серйозно Елізо! Я з вами, наприклад, цілком любовно балакаю. От бачите, приходжу до вас, я знаю, що принц Георг, ваш коханий і наречений, стоїть на чолі цієї всієї штуки й що буде першим монархом у посонцеїстській добі А ви — королевою. Ну, ви нас не будете ж розстрілювати, правда? Ми ж вам нічого злого не робимо. А коли бувають убивства солдатів, так це ж ваші друзі ладу роблять. І ви це самі знаєте Правда, Елізонько? Та ви не хмуртеся — ми ж нічого. Вбивайте собі, як вам це подобається А солдати все одно знають, що ми не винні. А вони страшенно милі, ваші чорно-жовті друзі, їй-богу, Елізо! Ви їх бачили хоч іздалеку? Ні? Фі-фі! Хочете, зазнаюмлю вас із кількома офіцерами? Пресимпатичні істоти! Деякі освічені, всіма європейськими мовами балакають. Ну, це ваша помилка, Елізо, як можна було брати до армії людей, що балакають європейськими мовами. Ах, Елізо, ви зробили ще одну помилку! Знаєте яку? Ви взяли людей до армії А треба було взяти машини, і тоді справа стояла б цілком добре.

Але буває, що раптом Страховище ні з того ні з сього нахмуриться, замовкне й сидить якийсь мент із таким виразом хмарної задуми, що ясно ж, бідненька, видно нелегка боротьба любов'ю, та не така вже вона смішна та переможна. Одначе зараз же стріпнеться й знову. І от свинство яке сонцеїстя зовсім не ховають, що сонцеїстські жінки спокутують своєю любов'ю жовто-чорних героїв Навпаки, нехай кожний солдат знає, що кожна сонцеїстка прийме його привітно, любо, тепло. Хай знає. Ну, звичайно, в сонцеїстів нема чим гостей частувати, самий тільки сонячний хліб. Але зате треба подивитися, що з ним робиться після такого частування!

Ех, Елізо, вам конче треба хоч раз подивитися на наші цинічні й аморальні способи боротьби з вами. Неодмінно!

А увечері, коли густа темрява ночі завішує всі дзеркала, принцеса Еліза або лежить непорушне на канапі й сухими некліпаючими очима дивиться в стелю, або тихо ходить алеями порожнього, безлюдного саду.

В лабораторії темно. Тьмяно поблискують ребра стекол даху проти сяйва Берліна. Бузок самотньо густо дихає, і так трудно розсікати грудьми його дихання в тій алеї, де...

Принцеса Еліза сідає на лаву проти лабораторії й довго непорушно сидить. Не чути колишнього гуркоту Берліна. Не чути й ніякого гуркоту дивної, безшумної боротьби. Стомлені гомеричним реготом і біскаєю, сплять бідні «переможці». А серед них чуйно стережуть їхній сон чорно-жовті, такі «страшенно милі» «переможені».

Коли ж скінчиться сміх і настане плач? І чи настане ж хоч тоді царство Вічного Порядку? Чи боротьба, триумф і плач є вічна доля людства?

Ах, коли б уже якийсь кінець!

Але кінця не видно. Боротьба розгорається. Безшумна, невидна, чудна, неймовірна.

Граф Адольф уже не миє ніжно-хжим рухом руки, ласуючи з от-от-от перемоги. Принц Георг не ступає таким певним точним кроком, ніби вимірюючи ступні до трону. Все зруйнували прокляті дикуни, все! Не знати, від чого починати треба. Але від чого не почнеш, воно тісно зв'язане з іншим, а те все інше в руїні. Що є, чого нема — невідомо. Ніякого ж підрахунку не можна зробити. Пустеля, дика пустеля з караваном героїві А нахабство дикунів росте з кожним

днем. О, ці підлі боягузи не сміють виступити одверто, ці раби не мають одваги вхопити руками батіг, що лупить їх. Ні, вони цілують, лижуть його, щоб він розм'як. О, вони доцілюються! Вони досміються й дограються разом із своїм калікою Рудольфом Штором!

Принцеса Еліза, спустивши очі, знижує плечима. Вона не розуміє, в чому, власне, річ? Ну, сонцеїсти виступили б одверто, то що було б? Видушили б усіх газом і промінням? Ну, і що ж із того? Яка ж рація такого кінця? В чому річ? Трудно відновити відразу все життя? Так, очевидно, помилку зроблено з самого початку. Очевидно, не від того кінця починати треба було. Але при чому ж тут сонцеїсти, Рудольф Штор і тому подібне?

Принц Георг не відповідає. Надзвичайно дивна історія: як тільки торкається оправа чи мова Рудольфа Штора, все якось чудно виходить. Якась вічна вперта мовчазність на згадку про цього кретина. Дивна невдача з арештом Найвищої Ради якраз після того, коли принцеса шукала в графівни Елленбергівни коронку Зігфріда. Розуміється, нічого, абсолютно нічого закинути не можна, але щось тут та є.

Принц Георг сталевими холодними очима дивиться просто в лице Елізі. (Які негарні фіалкові жилки на баньках).

— В чому річ, кузино? Добре, я вам скажу, в чому річ. Перше — ні в одній галузі господарства ми не зробили ніякого поступу. Весь час ми товчемося на місці. Друге — в населення нема ніякої волі до праці. В усіх сферах злісний, нахабний саботаж. Тільки світло, воду й вугіль вони піддержують. Отже, ви розумієте, при чому тут сонцеїсти. Третє — армія розкладається з кожним днем Ніякі кари, ні труїння не помагають, а тільки викликають глухе обурення. Четверте — кожний зайвий день такої тактики веде до неминучої загибелі.

— А якої ж тактики треба?

Принц Георг не зводить холодних надушливих очей із лица принцеси Від цього погляду принцеса легенько постукує пальцями правої руки по долоні ліво!

— Якої? Такої, якої вже вживає західноєвропейська й американська експедиція: в кожному великому місті перед кожним будинком повішено по двоє сонцеїстів. В Парижі ж, крім того, видушено газом цілий квартал. А на площах повішено всіх французьких Рудольфів Шторів.

І холодні сталеві очі ждуть. Пальці правої руки відразу перестають постукувати по долоні лівоі.

— Це... правда?!

— Я не маю ніяких підстав хвилювати вас неправдою, кузино.

Пальці знову сильно клацають по долоні. Куточки очей різко загострюються.

— А результати?

— Результати будуть, напевне, якнайкращі. Відомості прийшли тільки сьогодні. Коли Сукурамі буде далі наполягати на своїй тактиці, я не ручусь за цілість армії. І за його життя.

— Значить, ви гадаєте, що тут так само треба прикласти ті методи, що в Америці й у Франції?

— Ще лютіші. По чотири сонцеїсти перед кожним будинком! Видушити газом два квартали!

— І солдати схочуть виконати такий наказ?

— Схочуть. Армію прочистити. Всі заражені елементи винищити. Розстріляти прилюдно.

— І ви гадаєте, що сонцеїсти спинять саботаж?

Що спокійніший і жорстокіший голос принцеси Елізи, то твердіший і непохитніший голос принца Георга.

— Не маю ніякого сумніву. Але всіх привідців, коноводів, усіх Рудольфів Шторів у першу чергу повісити на площах. Усі друкарні позаймати військом; ніяких відозв, оповісток, ніякого змісту від недозволених організацій до населення не допускати. Розбити їхню змову й організацію.

Принцеса Еліза втомлено й нудно витягає й злегка заломлює руки.

— Ну, що ж? Тільки чи не помиляєтесь ви, гадаючи, що солдати схочуть вішати людей без видимої вини. А раптом це викличе бунт у самій армії?

— Чому ж у Франції й Америці не викликало?

— Може, там населення поводитись інакше, вороже. А тут при цій тактиці наших сонцеїстів, мені здається, такі способи... річ небезпечна. В кожному разі ризикована.

— Іншого виходу немає, кузино! І чи хочемо ми з вами, чи ні, а Союз Східних Держав мусить іти на всякий ризик. Або ж. загинути. Вибору немає Мирні способи не дають ніяких результатів. Або тільки ще більшу шкоду.

Принцеса Еліза якийсь мент задумливо-жорстко мовчить.

— Ну, що ж?.. Як швидко може бути змінена тактика?

— Цими днями. Кожний зайвий день — зріст небезпеки. І без ніяких сантиментів — рішуче, блискавично, безмилосердно. При гангрені треба хірургічного ножа, а не гомеопаті!

Принцеса Еліза знову мовчить. Потім стомлено простягає руку принцові Георгові й просить її вибачити — вона сьогодні почуває себе трохи недужою. Принц Георг нехапливе, акуратно й точно замикає переносний телефонний апаратик, вішає його через плече й прощається. А очі сталеві й настійно дошуковуються чогось на блідому схудлому лиці з загостреним костяним овалом.

* * *

Макс не що інше, як старий жорстокий лицемірний трупод. Це ясно. Поведінка гідна звичайнісінького рабовласника, чо ловіка старого режиму. Але коли він гадає, що Труда буде ганятися за ним, розшукувати його, благати прощення невідо мо за яку провину, то прекрасний трупод трошечки помиляється. Коли ж вона щодня заїжджає додому й до Штабу Найвищої Ради, то з боку Макса було б просто смішною самовпевненістю думати, що це робиться ради його милої розвезе ної посмішечки, якою він іноді зводить привітати свою «єди ну, ніде нікому не повторну любов. Є досить багато важніших за посмішечки речей, ради яких треба не тільки до Штабу заїжджати, але й у саме пекло поїхати, коли це треба. І в пекло, і до салону Ірми, і куди хоч! І ніякі труподські посмішечки її не зупинять.

От і тепер вона їде додому Ну, і що ж з того? Зовсім же гупо б думати, що вона сподівається застати тут Макса. Макс дома не живе, і ніколи навіть не заїжджає. І чого ради заїжджати? Щоб заарештували? Ясно ж, що Труда їде іпросто, щоб побачитися з батьком, з мамою, з панею

Штор. А головне з батьком, бо це ж цілком непотрібна необережність: іти до Сукурамі, до самого Сукурамі, щоб «нарешті, по совісті запитати цього азіата, чого йому тут треба». Коли б Макс хоч крихітку інакше поведився, можна було б... А втім, хай Макс поводитьься собі, як хоче — вона сама може роз'яснити батькові, що ніякої потреби для візиту до Сукурамі немає. Хутко-хутко. Сукурамі сам переконається, що йому тут робити нема чого.

І дійсно, Труда забігає до мами, до пані Штор, ні слова не згадує про Макса й цілком категорично запевняє батька, що ще кілька днів — і від милих жовто-чорних гостей і сліду не буде в Берліні. Розуміється, батькові вуса, як звичайно, ворущаться усмішкою: старі люди страшенно люблять бути скептиками. Але хіба ж він може справді міркувати як слід, сидючи в кабінеті й нічого не бачачи?

Навіть до милої хорошої труподки Елізи встигає забігти. Ну, цій уже й її труподський бог велів скептично посміхатися. І не тільки ж скептично, а ще, подумайте собі, немовби з жалем якимсь, із сумом, із чудним гнівом.

— Елізо! Та ви, я бачу, нічого не знаєте й не розумієте. Ну, запевняю вас, що ви нічого не знаєте. Ви сидите тут, як у монастирі, і, як усі черниці, гадаєте, що світ увесь страшними чортами засіяний. Але, хоч, може, вам ці чорти іприємні, я все ж таки мушу вас розчарувати: ніякісіньких чортів! Ну, правда ж, правда! Посміхається. Ну, їдьмо зі мною, я вам покажу, які це чорти. Хочете? Ні, серйозно: подивіться ви хоч раз, що діється в Берліні, гляньте на ваших чортів, а тоді... хитайте головою.

Але труподка все ж таки хитає головою — хоч що б їй Труда показала на вулицях Берліна, вона однаково буде посміхатися. І нема чого їй їхати дивитися на те, що тоді не має сутнього значення.

— А що ж має сутнє значення? Що? Ні, я не розумію, Елізо, що ж має сутнє значення? Ну, добре! І те, що навіть офіцери вашої армії вже їдять сонячий хліб та днями й ночами сидять у наших салонах, і це не сутнє? Ні?

— Ні, Трудо, і це не сутнє.

Господи, яка страшна, запекла річ труподство! До чого сліпа, вперта й смішна. Сил немає балакати.

— Ну, слухайте, Елізо, знаєте що: нумо зараз поїдьмо до нашого салону. Ви подивитесь на ваших офіцерів, послухаєте їх, розпитаєтесь і тоді скажете, чи сутнє це, чи ні? Хочете?

Ні, Еліза не хоче ні бачити, ні слухати ніяких офіцерів.

— Ну, просто хоч із цікавості. Невже ж вам не цікаво подивитися на розпусту сонцеїстів, на їхні «цинічні й гидкі» способи боротьби з вами? Ну, подивились би хоч на колишніх труподок і побачили б, якими вони безнадійно погиблими сонцеїстками поробились. Таки ні? Познайомила б я вас із Ірмою, нареченою Руді. Послухали б, як вона співає. Сьогодні й Руді, здається, туди приїде. Він так хотів би вам подякувати за вашу осторогу. Мертенс, мабуть, буде. Може, і Макс буде з Руді. Але Макс, звичайно, ні для кого не має особливого інтересу. Ну, Елізо!

Ох, здається, трошечки-трошечки захиталася труподська непохитність? Який інтерес в очах засвітився.

— Ні, Трудо, як воно мені не цікаво, а, справді, я не можу. Коли говорити серйозно, то ви ж повинні зрозуміти, що мені не випадає бути в сонцеїстському салоні, де наші офіцери роблять

злочинства.

Труда розуміє. Дійсно, не випадає. Не подумала. Хм. Шкода.

— Елізо! А знаєте що? Ви можете не бути з усіма. Ви будете сидіти в сусідній кімнаті й усе бачити крізь скляні двері. А вас не видно буде. От тільки розмов, може, не буде чути? Але музику й спів буде добре чути. А головне — все видно буде. Добре? Ніхто-ніхто не знатиме. Даю слово. Тільки одна Ірма — вона ж хазяйка дому. Але я вам обіцяю, що вона присягнеться ні одній душі не говорити Гайда, га? Ану!

Принцеса Еліза якийсь мент сидить непорушне, примружено дивлячись у далеку-далеку далечінь. І вмить рвучко підводиться.

— Ну, добре! Їдьмо!

— Браво, Елізо! Оце по-нашому!

Труда від дому з усієї сили жене свого «поні», малесеньке, чепурненьке авто (колишній подарунок чорно-срібного лицаря) — хто знає, чи не роздумає собі ця світлість. От уже знову сидить, як у лубок затиснена. Вся вона все життя своє, як у лубку, сидить. На мент вирветься з нього, стане людиною й знов кається вже, що поїхала? Боїться за свою королівську гідність?

— Ну, де ж чорти, Елізо? Га?

Небо над Берліном для холодку запнуте легеньким сірим серпанком. Передвечірнє сонце жмуриться крізь нього тьмяною задумою. Безвинно, миряо пропливають вартові літаки.

Задума, серпанок тиші й тут, унизу, по мирних, тихих вулицях. Авто тихше, м'яко, безшумно, як човен, пливе асфальтом. Дзвінкий дитячий щебет у скверику; журний клекіт росяля; закотистий заразливий сміх із високих вікон.

Еліза не відповідає. Ага, це — аристократичний квартал. Тут чортів не може бути. От там, у центрі, у торгових і промислових ковбанях, от там вони!

Труда торкає поні, — і камінчики, гіллячки, кинутий папір починають швидко цокати під жвавими колесами. Вже частіше та частіше миготять суцільні смуги вивісок; на тротуарах народу більше; за столиками ресторанів сидить весела сміхотлива публіка Туди й сюди із шипучим рипом проскакують авто, добродушно гуркочуть напівпорожні трамваї. Серед цивільного різнокольорового одягу то тут, то там — цитриново-жовті й блакитно-білі військові френчі. А з них мирно, доброзичливо стирчать шоколадові, шафранові, густо-чорні і синювато-смугляві обличчя. От група різнокольорових пик стоїть якраз на розі. Труда привітно, весело махає їм рукою. Шоколадні лиця блискають баньками, зубами й радісно вітають по-військовому.

Принцеса Еліза кидає скося очі на лукавий смуглявий профіль із притупленим кінчиком носа.

— Ви думаєте, Елізо, це мої «клієнти»? Абсолютно ні. Я їх зовсім не знаю. Але кожна сонцеїстка повинна вітатися з нашими визвольниками. Такий у нас звичай, ваша світлосте.

Поні розмашистим гоном завертає в іншу вулицю. Тут іще людніше. Двері магазинів широко розчинені, на порогах стоять прикажчики й галантно запрошують публіку досередини. Публіка галантно вклоняється! А зсередини стрибками вибухає загониста, гунява, підмиваюча музчка, і видно парочки в безжурному танці.

І тут так само шоколадні й шафранові лиця в білих і жовтих френчах. І так само блискають баньками й зубами привітні, прості, веселі.

Але її труподська світлість сидить у своєму лубку, і все це не має для неї «сутнього значення».

От крадькома за жінкою пірнає у ворота дрібно-кучерява, як напудрена густою сажею, потилиця солдата «визвольної» армії. Еліза, розуміється, бачить це своїми власними очима, бачить удень, що діється майже на очах всіх. А що ж то діється вечорами?

— Ви знаєте, Елізо, яка маса дезертирів у вашій армії? Ні? Спитайте Сукурамі або принца Георга. А було б іще більше, коли б не ми! Так, так, пані добродійко, ми, сонцеїсти, рятуємо вашу армію! Ми весь час умовляємо не кидати армії, не дезертирувати.

Ах, от фабрика. Показати б її світлості, що це за весела промисловість настала — так хіба ж це має для неї сутнє значення?

— В кожному разі, Елізо, щось ніяких чортів не видно? Га?

Еліза так само загадково «лубково» мовчить. Мовчить, але зелені скупчені очі уважно ходять по обох боках вулиці. Так, так, будь ласка, вишукуй. Полюбуйся знаменитим витвором твого Георга. Ух, як відновлено «цивілізацію»! А яка грізна охорона Порядку! А який гарячковий рух і праця установ і підприємств! Майже кожна з музикою й танцями. І які щасливі фізіономії в цивілізованих підданих його величності!

— Весело? Правда, Елізо? А яка паніка була перші дні окупації Пам'ятаєте?

Принцеса Еліза, не повертаючи голови, гостро кидає.

— Після веселості іпаніка буває ще страшніша.

— Можливо Тільки ми не чуємо потреби таких змін. Нам і так добре.

Її світлість зводять мовчати. Бідна Елізонька, вона потішає себе загрозами Але до якої ж міри впертість! Ну, чекай, чекай, от зараз тебе потішать свої «стовпи вірності».

Авто звертає, нахиляє Труду на Елізу, підпливає до високих залізно-граткованих воріт і зупиняється. Труда нахиляється, довбається руками під стерном і підводиться з чимсь блискучим у руці.

— Тепер можна злізати. Авто не вкрадуть. Це тут, Елізо. В саду. Чудесний будиночок. Правда? Надзвичайно зручне й затишне місце для салону. Ви не соромтесь, Елізо, колись у цьому крихітному палацику Ірма приймала всяких королів. І не бійтесь, у мене ключ, ми пройдемо тихенько, ніхто нас не побачить.

Але для більшої непомітності Труда, відмикаючи двері, прикушує губу й навшпиньках із прикушеною губою, озираючись на Елізу й балансуючи руками, швиденько переходить хол. Більшої готовності з її боку зберегти тайну вимагати неможливо.

В маленькому салоні вона так само таємно, з прикушеною губою зашморгує порт'єри на вікнах і замикає на ключ широкі скляні двері до великого салону. От тепер приємна затишна півтьма, нічого з салону сюди не видно. Ну, тільки поставити сюди біля дверей фотель, відхилити трохи порт'єру — можна бачити весь великий салон. І спокійно собі сидіти — сюди ніхто не може

увійти. Ах, так! Познайти ж Елізу з Ірмою!

Еліза й через хол іде рівно, не поспішаючи й не колихаючись навшпиньках. І тут спокійно, мовчки підсуває фотель до дверей і сідає.

Коли Труда зникає, гомін з салону стає чутніший. Принцеса Еліза обережно відхиляє портьєру й дивиться. Багато зелені, латате листя, колони, блиск люстр, косий широкий промінь сонця на одній стіні. Голі плечі й руки жінок, кудлата шевелюра негра з фіалковими губами, спина військових френчів, знову жіночі оголені шиї, руки. (І ніяких же цивільних немає!) Надзвичайно білі зуби на темному фоні; труситься білявий локон од сміху. Два жіночі профілі весело, завзято дзьобають високого гарного чоловіка у військовому одязі, наступають, вимагають. Він з якоюсь тихою величністю обороняється, всі троє раптом озираються — Труда. Мило, по-хлоп'ячому подає всім руку, підхоплює під руку один із профілів і одводить убік, а сама все озирається по залі, шукаючи очима. Мабуть, свого Макса. Дама — очевидно, Ірма.

Принцеса Еліза встає й одходить од дверей. Шкода, що мало світла в кімнаті. Треба стати ближче до вікна, до смуги світла з-поміж портьєр.

Дійсно, Труда й Ірма зразу попадають у цю смугу. Ірма ж трошки набік голову відхиляє, щоб ухилитись од світла й бачити принцесу. А очі, справді, дві кришталеві тарілі, як казала Труда, величезні, срібно-сірі, стрілчасто-блискучі. І чисті-чисті, як вишліфований кришталь.

Вона надзвичайно рада такій несподіваній гості. Вона була б іще щасливіша, коли б не серед таких умов довелось прийма ти її світлість, але вона цілком розуміє бажання принцеси й сподівається, що іншим разом вони будуть бачитися в іншій обстанові.

А посмішка невинна, ясна, п'ятилітньої дівчинки. Тільки що в неї східного — це тільки Труді відомо. Носик із горбиком і чорне блискуче волосся?

— Ну, ви, Ірмо, вже йдіть, ідіть, а то ваші приклонники ще сюди забіжать, вас шукаючи. Скажіть Максowi, що я тут. Має час утекти. А я представлю принцесі декого з наших гостей. Руді принцеса знає, можете його не витягати з кутка. А індуса підведіть трошки ближче до дверей — на нього варто додивитися зблизька. А мій китайчик є? Ну, ну, я сама побачу, ідіть!

Дві кришталеві тарілі іскристо посміхаються, горбатий носик привітно киває, І струнка тоненька постать тихенько вислизує з кімнати.

Щось шепоче Труда, вовтузиться з фотелями й портьєрою. А в грудях чогось ніє тоненький-тоненький біль. І крізь цей біль раптом проривається:

— ...Ірма! Правда?

— Вибачте, Трудо, я не чула.

— Яка чудесна, я кажу, Ірма! Правда? Хіба не пара Руді? Ну, скажіть ви!

— Прекрасна пара!

— Ну, розуміється! А от ви побачите, якими очима на неї дивиться індус. Не думаю, щоб він на свого бога Брагму так дивився. Нехай Ірма скаже йому виступити з своїм полком проти всієї армії — думаєте, не зробить? Проти всього світу виступить. Вам добре видно, Елізо?

— Дякую, добре.

Труда ще трошки ширше відпинає порт'єру, присуває лице ще ближче до лица Елізи й починає «представляти». Он той залізаний плискуватий монгол, наче з води витягнений морж. Це — капітан світляної батареї якогось там їхнього полку. От негр із Центральної Африки. Ну-шу-му-шу чи якось так звать його. Чудесний екземпляр. Правда? Їсть сонячний хліб і страшно за все дякує по-англійськи. Йому хоч що скажи — насамперед дякує, хоч би опитати, яка година.

А біль усе ніє, ніє, росте — не чути вже ні веселого гомону з салону, ні Трудиного шепоту. Ніє, ніє й іскриться кришталевими посмішками. От вона підходить до індуса (А десь із якогось кутка за нею, мабуть, слідкують ще одні очі!) Індус кладе собі руку на груди й низько схиляє гарну величну голову.

Але не дай боже, як Труда скаже йому, що вона тут! Тепер це абсолютно неможливо.

— Вибачте, Трудо. Ви ж тепер дотримаєте свого слова? Ви не скажете навіть докторові Рудольфові, що я тут? Ні?

Труда здивовано взирається очима в лице Елізи — яке злякане, гарне, хиже! Що з нею знову сталось?!

— Даю найчесніше слово, Елізо, що не скажу, що ви тут. Задоволені?

Форма слова не зовсім задовольняє принцесу Елізу. «Не скажу, що в и тут». А все-таки скаже, що хтось є?

Але чогось уже не хочеться вияснити цієї неясності. Ну, розуміється, тепер вона не посміє не дотримати свого слова.

Ага, от і Макс. Ліниво човгаючи ногами, підходить до мону ментальної напівголої Юнони з двома крихітними японцями з обох боків. Японці задирають до нього розумні личка й сміються великим рідкими зубами.

— Ну, Елізо, я на хвилинку покину вас. Мені треба сказати кілька слів Ірмі в дуже важній справі. Ви сидіть спокійно, сюди ніхто не ввійде.

Еліза мовчки хитає головою й повертається до салону. Ірми вже немає. Зникла. Ну, розуміється, вона пішла в куток до нього. Індус же не сміє йти за нею, стоїть і непорушно хитає головою другій дамі.

Раптом збоку, з того кутка, якого принцесі не видно, чути музику. Гомін притихає, обличчя повертаються до кутка.

В тишу ніжно, лагідно входить жіночий голос, увіходить, як невинна п'ятилітня дівчинка, підкидаючись звуками рояля, обплітаючи себе ними. Але тут же на очах росте, міцнішає й ось уже кришталю, сильно дзвенить. І така радість, така тріумфальна переможність у цьому дзвоні, що принцеса Еліза заплющує очі й чує, як уся вона дзвенить болем.

Ляскіт оплесків боляче ряботить тишу. Принцеса Еліза розплющує очі. В куток через усю залу прожогом летить величний красунь індуc і зникає. Величезний всевдячний негр плеще долонями й білими-білими зубами.

З-за одвірка в полі зору з'являється Ірма. Вона, як од бджіл, одмахується руками від індуса, китаеця та ще кількох постатей і тікає. Вона не буде співати. Не буде, не буде!

Розуміється, не буде, бо вона тільки йому співала. А він же — відомий — не догадався попросити ще. Десь сидить у куточку й невинними одвертими очима здивовано водить по всіх.

І вмить принцеса Еліза чує, як фотель під нею, двері, салон і вся вона важко й холодно згойдуються з за того самого одвірка з'являється шкандибаюча постать. Моторошно, неймовірно-рідна, боляче-гарна, незграбна й до зворушення, до вогкості в очах соромлива. Він почуває оебе так ніяково серед цих напівоголених дам, на ньому таке простеньке убрання. От він обережно й ніяково пригладжує повисмикане темне жабо.

Знає він чи не знає, що вона сидить тут, за дверима, й бачить його? Ні, розуміється, не знає — хіба ж він міг би так стояти й ні разу навіть не подивитися на двері?

А хто знає, може, й знає? А що не дивиться на двері, так чого ж йому дивитися, коли до нього так щасливо, так вабливо сміються через голови кришталеві тарілі?

Невже Труда таки не сказала?! І він не знатиме й не вчує, що для нього сидить вона в цьому дурному фотелі?!

І невже не скаже? І він не прийде, не торкнеться очима, голосом її витягнутої до нього душі?

Ні, не прийде. От він ніяково, прохаючи, киває головою Ірмі. І от Ірма вже летить, обліплена своїми бджолами, на його кивок — вона буде ще співати.

Принцеса Еліза знову заплющує очі. Але вона вже не слухає співу, ще яснішого, веселого, грайливого, від якого в негра танцюють білі зуби між фіалковими, широко розтягненими устами Спів родить веселий грайливий гомін, рух, сміх. А принцеса Еліза сидить, зігнувшись у фотелі, заплющивши очі. І такою почуває себе жалюгідною, самотньою й смішною тут, за дверима. Раз би, раз роздягнутися догола душі, роздягтися до людини, стати одною з тих веселих, простих, звичайних! І підійти до нього, взяти за рукав, сказати щось буденне-буденне.

А вона замість того сидить за дверима в півтьмі, підглядає, підслухає й сьогодні ж увечері буде обмірковувати з Георггом, як краще всіх їх винищити.

Господи, невже це може статися?! Невже завтра, позавтра ці молоді, веселі, незлі люди будуть непорушні, задубілі трупи? І він висітиме десь на площі, страшний, синій, із висолопленим із рота язиком?! Що за абсурд?! І як це вона могла дві години тому вірити, що це може бути, і не думати про це? Знати, вірити — і не думати! Як це могло бути?!

А там, за дверима, безжурний, любовний, весняний гомін. Там не знають, не вірять і не думають. І він не знає, що вона тут. А може, і знає, та однаково сюди не прийде: це ще страшніше. Господи, сказало Страховище чи ні?

Знову музика. Гуняво-тужні скрики маленької біскаї. Принцеса розплющує очі. Пари знеможно, повільно, безсоромно, ніжно злившись тілами, похитуються на місці, як дивні різнобарвні квіти під подихом вітру. Ірми немає серед танцюючих. Вона там, у кутку, з ним.

Біля дверей шарудіння. Принцеса Еліза спокійно повертає голову и зразу ж швидко підводиться: чоловіча постать! Серце стрімголов летить униз, і ноги м'якнуть: постать же за кожним кроком перехиляється ритмічно на лівий бік. Її ще виразно в півтьмі не видно, вона посувається обережно, але Елізі дихати трудно. Вона міцно хапається за спинку фотеля й старається тримати голову рівно.

Шкандибаюча постать, трохи перехилившись наперед, вдивляючись у принцесу Елізу,

підсувається щораз ближче та ближче. Уже видно блиски в одвертих голих очах. І вмить доктор Рудольф закопано зупиняється, аж одхитнувшись трохи назад.

— Принцеса?'

Значить, не знав, значить, не сказала Труда.

Принцеса Еліза холодно й коротко киває головою.

— Вибачте, ради бога, ваша світлосте. Я ніяк не міг думати, що це ви. Коли б я був знав, я не посмів би.

— Пане докторе, прошу прийняти моє запевнення, що я винна в тій несподіванці, яка вас зустріла в цій кімнаті. Я дуже й настійно просила графівну Труду нікому про мене не казати.

Доктор Рудольф ніяково й схвильовано пригладжує жабо.

— Труда й не сказала, принцесо. Вона тільки сказала, що в цій кімнаті я можу побачити. дуже цікаву людину. Коли б я був знав, кого саме, я б...

Він би був не прийшов!

— Пане докторе, ми з вами в різних таборах. Але прошу вірити, що моя присутність у цій кімнаті викликана тільки цікавістю, і...

— О ваша світлосте!

(Що він хоче сказати цим викликом? Що він не думає, що вона для нього тут?!)

— ...і можете бути спокійні, що все, що я бачила тут, не буде відоме ні одній душі. А тепер...

Доктор Рудольф нахилиє голову. І через тс, що голова похилена, чи чого іншого, але голос його тихий, хрипкий.

— В мене не було такої образливої думки про вас, ваша світлосте. Навпаки, я від усієї душі хотів би подякувати вам за за ту вашу... уважливість, якою ви визволили мене й моїх товаришів од великих.

— Пане докторе, на ніяку подяку мій учинок не заслуговує. Я зробила його для себе й для своєї справи. Я не допустила, щоб при будуванні без потреби розбиті черепки падали нам на голови. Більше нічого. Ні про яку увагу ні до вас, ні до кого-небудь із ваших однодумців мови бути не може. І мені дуже прикро, що графівна Труда своїм некоректним відношенням до свого слова могла дати привід до непорозуміння.

Доктор Рудольф перестає м'яти й запихати за груди жабо, мляво пустивши руку.

— Прошу вибачити, ваша світлосте. Звичайно, ні про яку особливу увагу не могло бути мови й ніякого непорозуміння не було. Ваше відношення до нашої справи, ваше відношення до близької вам людини так добре мені відоме, що ні про яке непорозуміння не можна думати. Але почуття подяки, хоча б і за чисто механічний вчинок, може бути в мене. Принцеса Еліза в пітьмі вирівнює голову й примушує очі: при чому тут «ваше відношення до близької вам людини»?

— Пане докторе, я була б вам дуже вдячна, коли б ви були такі ласкаві й попросили графівну Труду прийти до мене. Я не маю більше часу...

Доктор Рудольф низько вклоняється й мовчки, обережно шкутильгаючи, виходить із кімнати.

Принцеса Еліза стоїть, до болю цупко тримаючись за спинку фотеля.

А гуняво тоскні, безсоромно ніжні звуки за дверима гойдаються, вихитуються. Для чого, для чого вона приїхала сюди?!

— Елізо! Ви вже хочете їхати? Правда? Так швидко? Чого? Нецікаво!

Шепіт швидкий, стурбований, трошки ніяковий.

— Трудо, мені дуже прикро, що на ваше слово не можна покладатись. Я думала, що цим разом...

— Елізо, я ж не сказала, що ви тут. Я дотримала свого слова їй-богу! А Руді весь час так хотілось особисто подякувати вам Елізо, ви будьте спокійні — Руді абсолютно нікому не скаже. Ну, не сердьтеся на мене. Добре? Та й що тут такого? Принц Георг же не довідається, що ви дивились на такі неморальні речі. Ну, як же вам подобається наш салон? Таких у нас є вже дванадцять! Скоро, Елізонько, сам Сукурамі тут танцюватиме. Побачите!

— Трудо, я вас прошу відвезти мене додому. В мене голова болить.

Справді, голос тихий, з нотками заціпленого болю Труда замовкає, робить широкі очі й обережно підходить до непорушної темної постаті.

— Правда, Елізо? Я зараз. Бідна Елізонька! Я тільки скажу пару слів Ірмі — і ми зараз же поїдемо. Дві хвилинки!

Труда швидко навшпиньках виходить і біжить до салону сказати пару слів Ірмі.

Ірма сидить з індузом якраз проти дверей. Труда її виразно бачить, але водить очима в усіх напрямках і не говорить їй пари слів. А побачивши за колонами самотню високу постать Макса, рішуче, не вимахуючи по-хлоп'ячому руками, навіть не горблячись, підходить до нього.

— Максе, мені треба сказати вам пару слів.

Макс ліниво розмикає схрещені руки й ноги, недбало відриває спину від колони й іде за Трудою до сусідньої кімнати.

— Прошу щільно зачинити за собою двері.

Двері ліниво й щільно зачиняються

Макс, не хапаючись, повертається й здивовано дивиться: перед ним не Труда, не маленький хлопчинка з недбалими манерами, а вирівняна строга постать жінки з гордо підведеною головою й велично припущеними на очі повіками і не смішновелично, а власно-велично.

— Добродію Максе, дозвольте спитати, що це все значить?

— Що саме?!

— Вся ваша поведінка?

Макс нудно поводить одним плечем.

— Поведінка — як поведінка А в чому річ?

— Вам відома остання постанова найвищої Ради?

— Яка саме?

— Про завдання сонцеїстських жінок.

Максове лице неохоче кривиться усміхом.

— Я вас питаю: відома?

— Занадто добре.

— Ви — сонцеїст?

— У чому річ, Трудо?

Труда стоїть все в тій самій позі, а голос теж надзвичайний, рівний, величний.

— Ви — не сонцеїст, добродію. Ви — старий трупод і рабовласник. Я вам це кажу цілком переконано. І зовсім не для себе. А для того, щоб ви не шкодили спільній справі.

— О? Чим же я шкоджу, дозвольте спитати?

— Вашим виглядом, вашою поведінкою, вашими посмішками. Хто вас просигь із таким виглядом являтися до салону? Ви ще дуелі тут захочете вчиняти? Будь ласка, коли у вас не має ні крихти сили, коли ви егоїст і і... то принаймні не пере шкоджайте другим!

Макс високо здіймає брови.

— Ах, он у чому річ?! Перешкоджаю! Дуже прошу вибії чти! Я Дійсно злочинець я перешкоджаю такому охочому, дбайливому виконуванню завдання. Але прошу тоді сказати мені, з якими саме любовниками вашими я перешкоджаю, щоб я...

Труда бурно скидає з себе величність.

— Не смійте говорити таких речей! Ви — нехороший! Чуєте ви? Я ніяких любовників не маю, ніхто мені навіть руки не поцілував. Мені гидко й моторошно подумати про це. Але коли б треба було, я стала б любовницею всієї армії. Чуєте? І коли треба буде, завтра ж стану любовницею кожного солдата. І не соромлюсь, і нікого не боюсь. І не думайте, що перед вами буду почувати себе винною. За що?! Яке ви маєте право говорити зі мною таким тоном, з такими посмішками, з такою ворожістю? Як вам не сором? Фе, ви мені неприємні. Прощайте.

І, закинувши голівку догори, швидко проходить повз Макса до дверей.

— Трудо, почекайте, Трудо!

В голосі Макса немає вже лінії й посмішечки. Щось гаряче й ніякове чується в ньому. Але якась сила несе Труду далі й не дозволяє навіть голови повернути назад.

А в грудях почування піднесення й полегкості. І яке щастя, що він так гаряче й ніяково сказав «Трудо!».

В бідної ж Елізоньки ще дужче розболілась голова. Навіть до авто сісти, видно, трудно. Так одразу, без причини. Очевидно, недокрів'я. Та, розуміється, буде недокрів'я від труподства.

— Елізо! Я вам рішуче кажу, не агітую, не вмовляю, а просто кажу їжте сонячний хліб. Ви подивіться на мого батька... Ну, не буду, не буду, вибачте, я погана. Вам тепер не до дебатів. Але мені так добре тепер, Елізо, так легко, так.. ух, так гарно, що просто нестерпно бачити вас такою. Може, не так швидко їхати? Може, не балакати? Дуже болить? Вам треба, приїхавши додому, полежати спокійно. І доки ж ви будете чекати з вашим Георгом. Ну, вінчайтесь же з ним. Хіба це перешкоджає відновлювати нам порядок? Ах, простіть, Елізо, більше не буду! Кінець. Мовчу.

І цим разом Труда таки дотримує слова навіть прощаючись, не каже ні слова — мовчки, серйозно, поважно стискає руку Елізи.

А в грудях — ух, весняно, легко, співуче дзвенить гарячий ніяковий окрик «Трудо! Почекайте!»

* * *

Принцеса Еліза дійсно слухається поради Труди — лягає на канапу і лежить непорушне. І не встає навіть тоді, як Ганс Штор, поштиво застукавши, просить її світлість на вечерю. Їх свплість вечеряти не буде.

І, коли приїжджає принц Георг із графом Адольфом, коли в присмерках увіходять до темної кімнати, принцеса Еліза так само лежить і не рухається.

А коли засвічується світло й принцеса Еліза бачить щось незвичне в обличчях гостей, коли принц Георг, майже не звернувши уваги на її біль голови, не вітається, а зараз же гарячково пошепки починає давати в кутку накази графові Адольфові, тоді тільки вона швидко підводиться, похапцем поправляючи волосся з боків і пильно вдивляється в два шепочучі лиця в кутку.

— Так зараз же зателефонуйте мені! І негайно присилайте назад авто. Можете їхати.

Граф Адольф поштиво вклоняється їхнім світлостям і швидко, нечутно вибігає з кімнати.

Принцеса Еліза мовчки жде.

Принц Георг 'підходить до неї й чудно посміхається. Щербини в роті вже немає, але лице незвичайно схвильоване, чуже, з виразно помітними жовтими затоками на блідому чолі.

— Важні події, кузино. Надзвичайно важні.

Він кидає погляд на вікна

— Ми — на гребені кризи, кузиною Прийнято серйозні постанови Питання тепер—чи вдасться ще перевести їх у життя.

Принцеса Еліза, чуючи, що ніс її стає блідий, так само мовчки жде.

Перша постанова така іти природними шляхамию Кузина мала рацію: помилку зроблено з самого початку. Не взято на увагу, що Німеччина тепер — первісна країною Цивілізація й культура в цілковитій руїнію Дійсно, було б справжнє чудо, коли б удалося відновити все так одразу. Отже, треба йти природним шляхомю Первісні народи переходили певні етапи в

своєму господарстві й громадському житті. Спочатку зовсім дикий стан, щось наче теперішній, потім скотарство, потім хліборобство, потім виробництво дрібне, і аж закінчення всього ланцюга — цивілізації з усіма складнощами. Отже, тепер треба перейти всі ці етапи звичайно, швидким темпом. Але перейти їх треба

Таким чином увесь план кампанії міняється. Німеччина лишається поділеною на округи. Але все міське населення виводиться з міст і приставляється до скотарства, хліборобства і дрібного ремесла. Коли буде забезпечене годування, тоді приступати поволі до дальшого розроблення плану. Як вивести населення з міст? Силою, терором. Спочатку прочистити одну округу від Сонячної машини, забезпечити потрібною кількістю годівельного й господарського матеріалу, тоді перегнати на цю територію продезинфіковане населення, відібравши в нього Сонячні машини.

Головне ж — негайно вивести армію з Берліна. Розклад набирає каїастрофічного характеру. Пропаганда й уживання Сонячної машини провадиться вже в самій армії, по казармах.

Наслідок тактики Сукурамі! Цю ніч буде генеральна інспекція й прочистка. Можливі ексцеси деяких відділів. Вони будуть знищені світлом в один мент. Окремі одиниці, хоч трохи запідозрені,— розстріляні. На ранок уся операція повинна бути скінчена й армія виведена в намічену округу. А тут, у Берліні, лишиться тільки невелика, але цілком певна частина для дезинфекції міста й населення. Цебто: всіх провідників, всі непевні з якого-небудь погляду елементи, помічених саботажників і так далі вивішати по всьому Берліну. Без ніякого рахунку. Хоч десять тисяч. Решті населення дається три дні, щоб поносило все скло й одержало спеціальну. посвідку. Через три дні всякого, хто не матиме такої посвідки, буде вбиватися на всякому місці. Через п'ять днів усе населення повинно вийти з міста в призначену округу. На кордоні кожного будуть обшукувати і пропускати на очищену територію. Там ставиться кожного на роботу й дається риж, зерно, м'ясо. Ніяких сонячних хлібів ні на хвилину!

— А чим же годуватимуться ті, що віддадуть стекла до переходу в округу?

— Чим хочуть. Нехай голодують, здихають. Через п'ять днів усе місто буде віддане під газову дезинфекцію. Ні одної живої істоти тут не буде. Хто не здасть скла, лишиться трупом у місті. Отже, кузино, я прошу вас негайно зібрати все, що ви хотіли б узяти з собою, і приготуватись до негайного від'їзду. Можливо, що ще цієї ночі або завтра тут уже розгорнуться такі події, при яких вам не треба бути.

Принцеса Еліза обережно, помалу сідає на стілець, не зводячи застиглих заокруглених очей із порожевілого від підняття лица Георга.

— Вибачте, Георгу, мені так болить голова, що я не можу ще схопити всього. Це рішенець остаточний?

— Остаточний і безповоротний. У палаці Мертенса засідає Рада Армії. Під її безпосереднім доглядом і кермом буде всю ніч провадитись операція чищення. Я мушу бути там через годину. Я прошу вас, кузино, поспішитися. До відома вашого додаю, що в Америці йдуть жорстокі бої між сонцеїстами й експедиційною армією. Три міста знищено до одної людини. (Там не встигли захопити складів зброї, і сонцеїсти озброїлись). На заході Європи справа стоїть теж критично. Особливо в Парижі, де так само йде невтримний розклад армії, хоча бої немає. Прохають у нас якомога швидше прислати свіжі відділи. На нас уся надія. Цієї ночі рішається доля планети.

Принцеса Еліза не може сидіти. Ти душно, їй млосно в хаті. Вона мусить хоч на десять хвилин вин і в сад, отямитися, обдумати.

— Кузино, я вас дуже прошу: обдумувати нема чого. Треба тільки поспішити А швидка їзда на авто освіжить вас краще, ніж сад. Дозвольте вам допомогти в збиранні речей!

Ні, Еліза мусить усе-таки вийти в сад. Їй треба подумати. Її так раптово, так кошмарно, так неймовірно...

Очі принца Георга сгають загострені.

— Кузино, ваше хвилювання надзвичайно мене дивує. Я вас не впізнаю. Що тут неймовірного, кошмарного? А то не кошмар, що півсвіту здичавілої А ви не в кошмарі живете весь час? Слово честі, я вас не впізнаю. Взяли ви були інша. Ви тоді вмiли розрізняти кошмар од лікування.

Принцеса Еліза, одначе, тягне з спинки фогеля чорну мережану шаль. Але, випустивши з рук і не підіймаючи, виходить із кімнати. Принц Георг, стиснувши щелепи, підхоплює з підлоги шаль, перекидає її собі на руку й поспішає за Елізою.

В саду темно й тепло-вогко. Небо беззоряне, темно-сіре. Солодким і ніжним духом попахує з бузкової алеї.

Принц Георг обережно бере під руку принцесу Елізу й мовчки веде її доріжкою, нахилиючи голову під навислими вітами. Раптом принц Георг почуває, як по руці принцеси проходить чудний рух. Він повертає до неї голову й бачить повернене до нього лице з двома великими, темними в сірій півтми очима.

— Що, Елізо?

Лице мовчки, неначе навіть злякано, зараз же відвертається, але в руці все той самий якийсь внутрішній рух чи напруження.

Принц Георг непорозуміло дивиться на Елізу, потім повертає голову направо й розуміє: в лабораторії доктора Рудольфа світло. Та що ж це іаке, нарешті? Що за гайна тут ховаєгьсн в зв'язку з цим проклятим калікою?

Принц Георг обережно зупиняє князівну Елізу і, не випускаючи руки, але прислухаючись пальцями до найменшого руху її, шепоче:

— Бачте світло в лабораторії, Елізо?

Еліза байдуже повертає голову й м'яко, але твердо визволяє руку. (Ага!)

— Бачу. А що таке?

Який байдужий сухий голос, абсолютно нічого цікавого для неї в тому світлі немає.

— Ви не розумієте, що цікавого? Це, мабуть, доктор Штор вернувся?

— О, не думаю! Може, пані Штор.

Ага, вона не думає. Такої думки й треба було сподіватися.

— А раптом доктор Штор? Його можна зразу арештувати. Це надзвичайно важно було б. Може, ми пройшли б тихенько повз лабораторію, кузино?

— Як хочете.

Цілковита індіферентність, навіть із домішкою втоми, (А рука ж явно дрижала!)

Обоє мовчки й помалу посуваються алеєю. Принцеса Еліза йде з нахиленою головою в глибокій задумі, байдужа і до лабораторії, і до саду, і до принца Георга.

І раптом принцові Георгові стає соромно: вона, нащадок старого королівського роду, людина, для якої змалку всякий нижчий за князя — істота нижчої раси, вона має щось спільне а якимсь калікуватим чоловіком, сином пролетаря та ще й слуги?! Та ще найшкідливішим мікробом у тій хворобі, яка нищить усе життя самої Елізи?! Та ще й у такий момент, коли рішається доля всієї Німеччини, всього світу?! Що за дикі, абсурдні думки!

В лабораторії ж світло все не гасне й не гасне. Що може робити в ній так довго пані Штор, коли це вона там? От уже видно крізь розчинене широке вшпо полиці, шафи, інструменти. Чиясь тінь хистко походить по стіні й зникає.

Принц Георг зупиняється проти вікна, підводиться навшпиньках і зазирає через кущі, водячи головою то вправо, то вліво. Принцеса Еліза теж зупиняється й байдуже чекає.

Раптом принц Георг швидко присідає, а у вікні з'являється темний контур мужчини. Він якийсь мент стоїть вепорушно, ніби вслухаючись у сад, потім підносить руки до голови й загібає волосся назад. І зникає знову в глибині кімнати.

Принц Георг робить принцесі знак рукою й навшпиньках, зігвувшись, крадеться алеєю. Принцеса ж іде так само — повільно, стомлена, байдужа.

Принц Георг зупиняється, нахилиється до Елізи й шепоче їй коло самого лиця:

— Я мушу побігти зателефонувати Елленбергові. Такого випадку не можна випускати. Ми повинні його захопити. Ви підете зі мною чи почекаєте тут?

Принцеса Еліза мляпо знизує плечима.

— Мені все одно. Тільки чи встигне Елленберг приїхати? Напевне, Штор зараз вийде. І взагалі... такий момент. Вам же треба на засідання Ради Армії? Як хочете, розуміється.

— Вибачте, Елізо. Говоріть тихше. Це забере не більше, як півгодини-годину. Вони ментально будуть тут.

— Як хочете. Телефонуйте. Тільки швидко, коли так. Я буду тут слідкувати.

Принц Георг знову, без потреби вже зігнувшись, навшпиньках біжить алеєю. На руці в нього висить шаль і плутається кінцями між ногами. Вернуться та віддати Елізі? Вогко сьогодні в саду.

Зненацька якась сила круто зупиняє принца Георга. Вона ж нещиро говорила! Це не її мова, не її тон, голос, слова. «Вам же треба на засідання... Такий момент». А сама через біль голови в такий момент пішла в сад.

Принц Георг якийсь мент стоїть на місці, потім сходить з алеї й поза кущами, зігнувшись і обережно ступаючи, прокрадається назад, до того місця, де покинув Елізу.

Але її там уже немає. Правда, вона вся в темному, трудно її побачити в темноті алеї. Принц Георг крадеться далі, напружено витягаючи голову до алеї й зірко вдивляючись. Нема. Як вона

могла так швидко зникнути? Значить, коли вона попереду, то мусила бігти? Ні. Це абсурд — вона десь позаду, він не помітив її.

Аж раптом принц Георг чує, виразно чує попереду, перед самою лабораторією голос Елізи.

— Пане докторе! Пане докторе!

Вона його кличе! Вона його кличе!

Принц Георг, хижо зігнувшись, м'яким бігом біжить понад алеєю на голос Елізи.

От вона — сіра пляма лиця. Темна постать із лабораторії поспішає на голос.

Штор уже біля неї. Хочє щось сказати. Вона хапає його за руку, заводить у тінь, ховає від світла з лабораторії!

Принц Георг чує, як на нього набігає гаряча, скажена хвиля, сліпить очі, підхоплює й кидає на дві постаті в алеї. Хтось із середини його кричить ревким горловим криком, від якого все тіло стрибає в екстазі люті.

Шторова незграбна постать шарпається вбік од Елізи. Але принц Георг, підхопивши шаль в обидві руки, накидає її як сіть на голову Штора, швидко обмотує її, ударом ноги по ногах збиває на землю й усім тілом падає згори на голову. За собою він чує жіночий верескливий скрик, шарпання за плечі, але цей скрик і шарпання жене на нього ще сліпучішу, ще екстазнішу хвилю люті. Принц Георг впивається обома руками поверх шалі в горло Штора, душить, притискає до землі, топче груди колінами, харчить, стогне. Голова Штора спазматичне шарпається, шия шалено випинається, все тіло, як велетенський черв'як, на який наступили, вигинається на всі боки, силкується повернутися грудьми до землі. І вмить коліна Георга сприскують із грудей Штора, і груди моментально повертаються до землі, спина зараз же залізною вигинається, підіймає на собі принца Георга, випростовується й сильно струшує. Але принц Георг висить на Шторі, вп'явшись руками в горло, не випускаючи ні на мить. Однак він чує, як залізні руки обхоплюють його круг спини, здушують огруддя з такою силою, що спиняється дихання, і руки випускають самі собою горло. І в ту саму мить залізні страшні руки підіймають його догори, крутять у повітрі, змахують ним...

Але Штор, наступивши ногою на кінець шалі, спотикається, і обидва тіла з м'яким гупом падають на землю. Тут вони люто зчіплюються в страшний клубок, совають ногами по жорстві, стогнуть, хрпуть, корчаться.

Принцеса Еліза вже не кричить, не шарпає за плечі. З усієї сили тиснучи собі руки, важ'ко, задихано дихаючи, наче сама б'ючись, перехилившись до страшного клубка, вона стоїть і вся дрібно-дрібно тремтить.

І раптом якийсь рвучкий рух у клубку. Над ним здіймається голова доктора Рудольфа, обкутана шаллю. Тримавши одною рукою за горло принца Георга, сидячи верхи й затиснувши зомліле тіло між ногами, доктор Рудольф другою рукою судорожно зриває з голови шаль. Зриває й зараз же обмотує нею голову, плечі й руки противника й міцно зав'язує. Напівнепритомне, уткнувшись лицем у пісок тіло в'яло хилитається, й уже не хрипить, і не сопить.

Доктор Рудольф схоплюється на ноги і, важко дихаючи, осліплено, очманіло озирається. В ту саму мить принцеса Еліза кидається до нього, для чогось хапає його за руки, тисне їх, гладить, тремтить. І враз руки доктора Рудольфа з тою самою люттю обхоплюють її тіло, підіймають у повітря, перегинають, притуляють до хрипко дихаючих грудей і хижо прожогом несуть у

лабораторію.

Принцеса Еліза безгучно всередині скрикує жахом і гострим диким щастям. Хтось іще другий кричить у ній про безумство, про щось страшне, що десь тут є, про щось, що треба зразу ж негайно зробити. Тікати. Рада Армії. Такий момент. Божевілля.

Але, коли б тут усі армії всіх віків зчепилися між собою в скаженій борні, коли іб небо над їх головою зайнялося сірчаною пожежею, коли б планета звалилася з довічного шляху в чорну безодню всесвіту й запалала б, як смолоскип, принцеса Еліза не зробила б ні найменшого руху, щоб одірвати свої руки від цієї пітної гарячої шиї, від цього хижо, оскаженого мчущого її тіла Згоріти, спопеліти, але не припинити ні на мить цього жахного, забиваючого дух, безгучного крику щастя!

І саяво над Берліном так само, як півгодини тому, мирно й задумливо впирається віялом у темно-сіру запону неба. І сад той самий, мирно шелесливий, спокійно дихаючий ніжно-солодким духом бузку. І світло з лабораторії, неначе нічого не сталося, так само рівно безшумно лежить на вітах кущів.

Наче не сталося щойно величезного чуда, наче не відбулося в безумному крику щастя страшне таїнство.

І хіба не кричуща, не дика неймовірність, що вони вже от біжать алеєю, мало що не переступивши через замотане безживне тіло під кущами, сплівшись руками, жадно торкаючись тілом об тіло.

Еліза наїжена всією шерстю душі: рятувати тепер свою неймовірність, боронити тепер лазурями, зубами!

При воротях повинен бути автомобіль принца Георга. Рудольф уміє правувати. Слабо. Добре, вона сама буде при стерні. Адресу салону знає добре.

Є авто! Шофер нетерпляче товчється.

— Це авто його світлості?

— Так. Із ким маю честь...

— Його світлість наказує вам чекати тут на нього. Я беру авто. Зараз воно прийде назад.

Шофер придивляється й поштиво відступає набік, низько вклонившись.

— Пане докторе, сідайте! Швидше!

В лице б'є рівна ріжуча струя нічної свіжості; у вухах цмокають прожогом налітаючі стовпи, дерева, кіоски; нсприкрше волосся розтріпалося пасмами й теліпається, як грива, на плечах. А уста горять, горить усе тіло, над устами ще чути колючі, пекучі сліди вусів. І ніяка свіжість, ніякий вітер не прохолодять, не здують цього горіння.

Що ж це діється?! Один із нічних снів?! Але ще фантастичніший, неймовіриший, неправдоподібніший.

Хочеться стати на весь зріст в авто, розпустити все волосся палаючою гривною, розставити руки й скажено мчати з вільним диким криком! Кінець! Нема лубка!

Господи, як здивується Труда, миле, любе Страховище! «Елізо, правда?!» Правда, Трудо, правда!

А ліве плече, ліва рука весь час почувають хвилююче, соромне, моторошно рідне тепло тіла його. Страшно повернутися, страшно глянути в очі, що, чує вона, невідривно, покійно й владно лежать на її лиці.

— Як слід ми їдемо?

І тепер можна глянути, можна швидко-швидко обняти поглядом дорогу розтріпану голову з цілованими очима, що злякано вдивляються у вулицю. Розуміється, він не знає дороги, не впізнає вулиці. Та й як можна знати й розпізнати що небудь у таку ніч?

— Здається, як слід. Ні, щось... Так, так. Тепер направо.

Авто із шипучим рипом коліс по асфальті завертає праворуч, сильно нахиливши його тіло на плече. Перекинеться? Ні, тепер ніщо не сміє перекинутись! І все дурниці, всі окупаційні армії з їхнім смертельним промінням, газами, загрозами, сірахіттями!

— Тепер наліво.

Авто, жбурляючи позад себе стовпи, перехожих, стрічні, рідкі екіпажі, знову перехиляється на лівий бік і влітає в бічну вулицю.

Зовсім же мирні, тихі вулиці. Парочки, спів із вікон, військові постаті. Вони нічого не підозрюють, не вчувають.

— Далеко ще?

— Ні, зараз. Там, на лівому боці, залізні ворота. Ах, так, це ті самі ворота, що ще сьогодні вона бачила Як це давно-давно було. Індус, Ірма, болюча розмова з ним.

Кошмар?!

— А ми застанемо кого-небудь у салоні?

— Повинні застати. Вони звичайно всю ніч сидять. А глянути в очі все ж таки страшно, неможливо, а тягне так, як із височенної башти вниз.

Дійсно, вони сидять Різнокольорове притишене світло в за тишних одгороджених куточках, безперестанний дзюркіт розмов із виплюском сріблястого сміху, ніжно-рожеві вушка, біло-рожеві плечі, шоколадні, кавові, шафранові обличчя.

Але, як тільки в дверях з'являються за зляканою Ірмою дві постаті з розкудовченим волоссям, із чудним блиском в очах, з рішучими рухами, з хапливими страшними словами, по затишних куточках пролпає тривога й змітає дзюркіт, викидає на середину кімнати рожеві вушка, шоколадні лиця й збиває їх круг двох посіатей у різнобарвну напружену купу.

А Мертенс, помалу підвівшись із свого фотеля, вражено наставивши наперед банькаті молоді очі, не може рушитися далі.

Марта Пожежа! Сама Марта Пожежа! Те саме дике, роз'патлане, палаюче волосся на плечах і на лиці, топ самий п'яний, нахабний блиск у зелених очах, ті самі спухлі дигячі й безсоромні губи! І принцеса Еліза? Оця рішуча, хижко наїжена, важко дихаюча Марта Пожежа — принцеса

Еліза, ота рівновелична, безстрасно-холодна черниця?! І з доктором Штором?! «Негайно... Заходи... Попередити..»

І Труда теж не може отямитись, не може так само проїнятись як слід страшним змістом звістки. Еліза з Руді?! Еліза з ними за Сонячну машину? Еліза в такому вигляді? Еліза з такими очима, з такими рухами! Це — Еліза, та сама, що ще сьогодні була тут із таким неприступним, мертвим лицем, з такою ворожістю?!

Шоколадні, шафранові, посірілі від тривоги й хвилювання обличчя попадають у хапливий піднятий рух. У казарми! Боронитися! Скликати з усього Берліна всіх своїх! Повстання! Битися до смерті!

Індус, ухопивши обидві руки Ірми в свої, нахилившись, щось гаряче швидко шепоче в підняте до нього злякане личко. Шепоче, питає, вимагає, просить А личко то злякано дивиться на нього, то знову вражено повертається кришталевими тарілями в бік тих двох постатей, розпатланих, блискаючих очима А в блисківі ж тім не тільки тривога, не тільки страх і рішучість, а ще щось, щось страшніше за всі страхіття Сукурамі й його Ради! Що ж це таке?! І це та сама принцеса, яка...

— Панове! Панове! Треба якийсь план! Так не можна!

— План один — підняти армію! Битись до смерті! Знищити проклятих!

Величезний, кудлатий негр гарячково застібає гудзики френча, і баньки його очей моторошно переливаються синім блиском Японці їх ціла купка, наставивши один на одного окуляри, дрібно дрібно дрібоїяїь незрозумілими словами, перебиваючи один одного, хапаючи за руки, нетерпляче облизуючи блідо сині губи Елну й Рудольфа пообсідали оголені плечі, поблідлі вушка, пороздирані страхом очі, шарпають на всі боки питаннями, скриками Панове! На хвилину уваги!

Голос такий чужий цьому хаосові, такий спокійно важкий серед палу тривоги, що всі обличчя зразу повертаються до нього

Мертенс! Колишній президент Мертенс! Той самий Мертенс!

— Панове військові! Рішучість і одважність — найкраща зброя Особливо в таких випадках. Треба заарештувати Раду Армії. Це — найлегший план. Є у вас сила захопити палац? Не всі військові розуміють німецьку мову. Швидкий шепіт поміж собою.

Тоді гиркаючий голос по-англійському повторює те саме. Негр Ну-шу-му-шу скидає головою, плечима, кулаками.

— Є! У нас є! Всі сонцеїсти!

Індус швидко підходить до Мертенса й простягає руку:

— Прекрасний, вірний план. Товариші! Нас може врятувати сміливість і рішучість. Нам треба взяти палац!

— Палац охороняє світляна батарея. Ні з повітря, ні від землі нема доступу!

— Все одно! У нас теж найдуться світляні батареї.

— Захопити їхню батарею!

— Та як же її захопити?! З-під землі, чи що?! Тут Мертенс раптом швидко підносить куцу руку.

— Панове! Палацовій варті відомі підземні ходи мого палацу?

Ніхто не може на це нічого сказати. Ніхто нічого не чув про підземні ходи. Японці відбували варту при палаці, але про підземні ходи нічого не відомо. Може, особиста охорона Сукурамі знає про неї. Але як їх знайти, ті ходи? Куди вони виходять? Що за ходи взагалі? І чи не поначинювані вони газовими мінами, які знищать усякого, хто увійде в ті ходи?

Мертенс якийсь мент важко, задумливо дивиться в підлогу, не слухаючи суперечок. Потім помалу підводить сідлаєте чоло, наставляє його на індуса й спокійно гиркає:

— Я знаю ходи. Всі. Можу провести.

На Марту Пожежу він не дивиться, але бачить її швидко повернене до нього палаюче волосся.

Індус дуже повільно, поштиво вклоняється й серйозно дивиться прекрасними задумливими очима у важке, іржавого кольору лице.

— Велика небезпека, пане президенте. Ваше життя. .

— Небезпека скрізь. Не в небезпеці річ Маєте досить вірних людей?

— Я хочу думати, що маю.

— Їдьмо!

Мертенс рішуче повертається й прямує до виходу, важко й твердо пересгавляючи короткі ноги. На Марту Пожежу він усе ж таки не дивиться, але, порівнявшись з нею, раптом зупиняється, простягає руку й слабо, блідо посміхається.

— Радий, принцесо, побачитись. Приємно вражений. Сподіваюсь іще побачитись.

Принцеса Еліза сильно, міцно стискає руку, шарпнувши її так само, як колись Марта Вона ясно, з викликом якимсь дивиться на нього, хоче щось сказати, але не встигає: японці, негр, якісь інші темні обличчя пропихаються між ними, оточують Мертенса й індуса й сердито, схвильовано вимагають сказати, що ж їм робити. Не можуть же всі до підземних ходів і взагалі треба розробити детальніше план. А коли через підземні ходи неможливо? Що тоді?

— Стягати всі, які є, сили до палацу! Взяти центр! Робити над палацом демонстрації, притягати до себе увагу, постягати з палацу в повітря й лоза палац усю варту. Зайняти в повітрі всі підступи до палацу.

— Але наші вогні? Які наші вогні?

— Жовто-зелені. Вогні Сонячної машини!

— Панове! Нема часу на деталі! По дорозі обговоримо

— Панове! Не робити в місті зайвої тривоги Не викликати настороженості противника.

— Але треба попередити інші салони!

— Швидше, швидше!

Метання тіл, судорожні стиски рук, одверті болючі доцілунки, чогось шукання, скрики, здоровенний чорний кулак у іповітрі.

— Всі невійськові — попереджати салони, попереджати всякого військового на вулицях, в будинках Швидше, панове, швидше!

Еліза хапає за одну руку доктора Рудольфа, за другу — Труду, що, нарешті, протискається до неї, й тягне обох до виходу швидше, швидше попереджати

— Елізо! Елізо!.. Ради бога, як це, Елізо?

— Потім, потім, Трудонько! Там, по дорозі! Швидше! В нас є авто?

— Є.

— Віддайте іншим і їдьте з нами! Швидше!

В саду в пітьмі чути бурхливий, змішаний із різнотонних голосів гомін — то військові радяться Ах, що та Труда там так довго! Зелено-жовтою смугою розрізується тьма над садом, і смуга прожогом летить угору, гягнучи за собою темну масу літака Друга ракета світла, з темною довгастою ґулею літака За ними третя

Отак би звитися в небо! Ах, що ж та Труда!

А він сидигь на старому місці, все такий самий затихлий, все так само несміло плечем шукаючи відповіді її тіла. І її плече м'яко й сильно відповідає. І більше нічого не треба, ніяких слів, мов, навіть мови очей.

Аж ось нарешті летить миле Страховище. Прожогом вилітає на авто, обнімає за шию Елізу, бурно цілує в лице, чоло, волосся.

— Елізо?! Це ж... Це ж... Значить, це Руді?! Руді?!

Еліза підводить до неї вгору вогкі великі сміхотливі очі.

— Та ви не Еліза! Я дивилась і не могла пізнати. Руді, в мене голова крутиться!

Руді ж теж мовчить, і його очі теж чудно й вогко блищать під світлом ліхтарів.

Авто злегка шарпається, і Труда падає на сидіння.

— Трудо, ви покажіть дорогу. Просто? Назад?

— Просто, просто!

Труда не може сама сидіти ззаду. Вона схоплюється й примощується збоку, тримаючись за плече Руді — так їй видно принаймні хоч профіль Елізи. Але не встигає вмотитись, як ізнову схоплюється й хапає Елізу за руку.

— Стоп, стоп! Макс! Максе! Максе!

На тротуарі помалу розвезеними кроками посувається висока постать. Зачувши крик, вона

здивовано зупиняється й придивляється до авто

— Ну, Максе! Що ж ви стоїте? Швидше!

Але, підійшовши вже до самого авто, Макс ізнову зупиняється — поруч із Руді при стерні сидить простоволоса, розкудовчена принцеса Еліза! Дивиться при цьому на нього й чудно, не то збентежено, не то лукаво, посміхається. І Руді мовчить І Труда тріумфуюче стоїть і жде. Невже?!

Але Труда перехилиється до нього, хапає обома руками за плечі й тягне до авто:

— Швидше, швидше, нема часу.

В авто ж хапає за голову й несамовито, збожеволіло цілує. Авто знову шарпається, здіймає вітер і летить вулицею, ковтаючи все, що жене назустріч.

Макс ошелешено напівлежить і дивиться в нахилене над ним лице Труди. Воно труситься від гону авто, киває кучерями, хилитається то сюди, то туди й хапливо, гарячкове сипле на нього такими словами, від яких ошелешеність іще дужче налягає на тіло Цілий вулкан подій за кілька годин.

— А тепер ми мусимо попередити всі салони, всіх військових, яких зустрінемо. А Мертенс, Максе, Мертенс! Він — герой! Максе, а Еліза?! Я нічого не розумію Абсолютно нічого! Максе, як це могло?! Якби ти бачив її! А Руді, Руді?! Максе! Ти що-небудь розумієш?!

Макс раптом бурно скидається, хапає голову Труди, переломлює назад і надушує довгим поцілунком — він розуміє.

Труда вигинається, відштовхується руками, крутить головою й нарешті затихає І як затихає, Макс випускає її й відкидається назад. А авто жене, цмокає, вищить шинами; вітер, як кінським волосом, тягне по лиці; гривасто витяглось пасмо волосся з голови Елізи.

— Максе, ви збожеволіли?!

— Може, і збожеволів. І що тут дивного було б?

— Максе, але що буде? Що буде?

— Чорт його знає!

— Ти думаєш, вони візьмуть палац? Я не вірю. Вони всі такі розхристані, ошелешені І в ті підземні ходи я не вірю. Максе, треба закопуватися глибоко в землю, під льохи навіть. Тоді світло й газ не дістануть Китаєць казав. Але куди ж ми заїхали?! Елізо, Елізо! Праворуч! Назад!

Еліза злякано зупиняє машину и озирається до Труди.

— Назад! Ми проїхали.

Авто завертає назад, шарпається і знову летить. Еліза ж знову напівпримружує очі від вітру й од того, що його пальці обережно просуваються між її тілом і обіймають руку нижче ліктя. Так можна тепер мчатися всю ніч — і хай буде, що буде.

— Елізо, наліво! Наліво, Елізо!

— Ах, наліво? Зараз, зараз!

Пальці сполохано зсуваються з руки, і стає видно порожню вулицю, самотні ліхтарі, поснули вікна будинків.

— Стоп! Тут!

Макс і Труда ізстрибують і біжать у дім. Увесь перший поверх його жовтою щербиною горить на темнім безживнім фасаді.

Тоді пальці хапливо просуваються між тілом, обнімають руку, і рука ніжно притискує їх разом із собою до тіла. І тепер так можна сидіти всю ніч — і хай буде, що буде.

Але Макс і Труда вже біжать (що вони там — одну секунду були?) і знову пальці зсуваються.

І знову сказано летить авто пустельними вулицями, зупиняється Макс і Труда вистрибують із нього, зникають, вертаються. Вони щось говорять, говорить в і н, говорить і вона, але все, все, що вони всі говорять, таке нереальне, маленьке, бліде Реальне, велике тільки те, що говорять пальці, та те, що там десь говориться в небі над палацом Мертенса чи під ним у землі Що там? Що за світляні пасма блискавками пролітають он там у проміжжі домів на темному нічному обрії?

— Панове! Їдьмо до палацу Мертенса! Я не можу більше!

— Їдьмо, їдьмо!

Пальці сильно здушують руку — їдьмо!

А пасма світла, що ближче до палацу, стають щораз частіші Вони прожогом летять, як метеори в темно-сірій височині, зникають за будинками, вистрибують, стрімголов падають униз.

— Панове, там уже бій! Там бій! Елізо, ради бога, швидше!

Але авто вже й так гойдається, як колиска, від швидкості, і вітер ріже очі осокою.

Вже виразніші й виразніші світляні стьожки. Як велетенський серпантин, вони в'ються в густій тьмі, гоняться одна за одною, сплітаються.

Авто вилітає на Алею Відродження. Зараз палац.

Раптом десь далеко розлягається велетенський вибух. Авто здригається під рукою Елізи, робить хисткий вимах убік і, вирівнявшись, притишує ходу.

Все небо над парком, над Алеєю-Відродження світиться від різнокольорових стьожок. І ззаду ближчих видно темні овальні тіла повітряних страховищ. Більшість рухається дуже помалу, поводячи велетенськими світляними вусами. Другі вище над ними швидко нишпорять, освітлюючи одне одного. І тоді видно на мить блискучі металічні й скляні заброньовані тіла їхні з розчепіреними крилами.

Еліза підводить авто під кошлату покрівлю каштана й зупиняє,— далі їхати небезпечно Згори їх не видно, а звідси видно все.

А крім того, тут так темно, що можна притулити його руку до свого тіла, включити, як ток, його тепло в своє й з під затишку близькості слідкувати за тим, що вирішує там на небі долю тепла

— щастя всіх.

Дивний, незрозумілий рух. Був він чи не був? Поразка чи перемога? Ні, перемога інакше виглядала б, інакше відчувало б небо її.

Знову вибух здалеку. Другий. Третій. І щоразу велетенські віяла саява злітають угору.

— Що це?! Що воно?!

— Тш! Тихше треба балакати! Очевидно, вибухи газу.

— Дивіться, дивіться, тут якийсь надзвичайний рух Стьожки раптом, як іскри з паровоза вночі, прожогливою, шугливою зграєю всі кидаються в один бік Чого?! А звідти, з боку вибухів і саяв, летить якась сяюча смуга, як розпалена штаба заліза Може, сонцеїстський полк? Умить, як ударена молотом розпалена штаба, розлітається вогневими бризками в обидва боки і вмить усі, одна за одною гаснуть Що сталося?! Розбито полк? Упав? Але в ту саму мить гасне й палацова зграя стьожок. Тільки велетенські страховища так само сторожко й помалу соваються над палацом, водячи світляними вусами. Значить, ті погасили вогню. І тепер там, у тьмі, високо над землею, тихо крадуться, нишпорять, підповзають одні під одних.

Труда не може сидіти спокійно. Вона з усієї сили тисне Максову руку, шепоче, тягнеться всім тілом туди, в небо.

Вмить під страховищами внизу (очевидно, в палаці) розлягається чудний гомін, потім щось страшно вибухає раз за разом, блимаючи в небо таким світлом, що всі чотири обличчя за кожним разом вистрибують із тьми. І виразно видно поширені, неприродно блискучі очі.

Серед страховищ їздяться непокійний рух, миготіння різнокольорових вогнів, звуки труб. Вони прожогом летять одне до одного Але тут же, як налетілий на яму кінь, одстрибують убік, летять угору й гаснуть. Що таке?!

— Дивіться, дивіться синій промінь, синій промінь! Знизу, з палацу, в небо вузьким віялом увіткнулося пасмо синього світла Воно помалу, поволі рухається то в той бік, то в другий І це легеньке повівання синього віяла змітає з неба, як пушинки, велетенські страховища. Але в той самий мент у чорняві неба, там, де зникли страховища, бризкають невеличкі іскри. Бризкають, гаснуть, а через якийсь мент унизу під ними громом розкочуються вибухи.

— Вони відстрілюються! Палац узято! Палац узято!

Синій віник жвавніше літає по небу, кружляє, перелітає від Іскри до іскри, гасає, мете. Часом його синю смугу перерізує стрімголов летюче, темне, з блиском і крилами тіло, падаючи вниз,— збитий левіафан.

У повітрі чути якийсь гостросолоний дух. У носі крутить, щипає за очі, виступає слина.

Доктор Рудольф раптом сильно тисне Елізу за руку й швидко повертається до Труди й Макса.

— Панове! Газ! Швидше звідси!

Еліза хапливо нахилиється до стерна, клацає, авто здригається, пнеться задом, м'яко повертає носом і, ставши як слід на дорогу, прожогом жене до міста.

А вибухи позаду вже переходять у безперестанний дріботливий гуркіт. Віяло гасає по небу. З

боків з'являються счюжки, зникають, іскряться.

На вулицях повно народу. Розбурханим, розтривоженим комашником бігають, перебігають із місця на місце. Летіти вже вулицею не можна. Комашня щохвилини зупиняє авто, видряпується на нього, засипає питаннями, жажно скрикує, обсипається, летить рятувати свої комашині подушечки. А замість обсипаних насипаються інші.

Небо вже починає сірити. Контури будинків виступають угорі виразніше, вогні вулиць стають блідіші.

Там же стає все тихше й тихше й нарешті зовсім затихає. І немає вже світляних блискавок, стьожок і віяла. Кінець.

Але який?! Перемога чи..

Вмить із того боку від палацу вилітає широке пасмо світла. Воно помалу спокійно сунеться небом низько над землею, як колосальний гребінь. Зубці його часом черкають об шпилі й башти будинків, і тоді вони загораються на мент світлом і гаснуть.

— Летять палити Берлін!! А а-а1!

Кишуца маса комашні ураганом паніки розмітається з вулиці на тротуари, впихається виючими грудками в двері, у вікна, в найменші щілини. Рудольф, Макс, Труда кричать, заспокоюють, але їхній крик губиться серед зойку й лементу, як писк комарів серед шуму прорваної загати.

А страшний гребінь щораз ближче та ближче. Вже блимає відблиск його вогню на шибках вікон, уже жовтіють стіни будинків угорі. От уже майже над головами, вже один бік вулиці освітлений, як од пожежі, другий — у косих тінях.

Але що то?! На світляних велетенських зубцях гребеня величезні рамці, а в тих рамцях якісь чорні літери. Так, дійсно, літери! Німецькі! Читайте, читайте!

«Сонцеїсти! Вітаємо з перемогою! Вороги Сонячної машини в Німеччині знищені. Армія з нами й вами! У французькій експедиційній армії повстання. Перемога Сонячної машини на всій планеті. Слава Сонячній машині!

Каесем Експедиційної Армії Союзу Східних Держав у Німеччині»

Благовісний, палаючий щастям, мовчки гримлячий гребінь просувається далі. Тіні пересуваються, загораються нові шибки, гаснуть, жовтіють стіни, рухаються, сіріють.

А між стінами, топчучи рухливі тіні від гребеня, задравши голови в жаріюче небо ранку, реве, лопотить, сяє очима висипана знову із щілин комашня.

— Слава!! Слава!! Слава Каесемові! Ура! О-о! А-а!

Юрба кишить, кипить, галасує захватом.

Труда задихається від щастя. Воно таке велике, що вона не може рухатись, не може навіть за руку взяти Макса, не може крикнути.

Еліза, обома руками обнявши руку Рудольфа, ще дивиться вгору, і пальці її судорожно, з гострим болем уп'ялися в тіло Рудольфа. А доктор Рудольф чує, як усе тіло його чудно опадає, слабне, звисає на кістках. Крик, плескіт, вигуки чудно кудись одсуваються чи прикриваються

ватою, навіть біль у руці від пальців Елізи стає далекий. Як із-під води він чує безугавні крики, чує, як Макс і Труда теж щось кричать, як обнімають його, він бачить перед собою великі, прекрасні, такі страшно знайомі йому зелені очі, почуває на оvoidому лиці ослаблену посмішку, чує свій далекий слабенький голос. Авто рухається, якісь обличчя то вистрибують перед ним із-під авто, кричать, махають руками, то зникають. Хочеться заплющити очі, лягти й блаженно спуститися на саме дно, тепле, тихе, без найменшого звуку.

Але, замість того, вода над ним потроху розсувається, звуки стають виразніші, предмети роздягають каламутний серпанок, видно вже вгорі над вулицями фіалкову червоність на згустках хмар і латки густо-синього неба.

Авто рухається вже швидко посеред вулиці. По тротуарах ті самі обличчя, що стрибали на авто, вони із співами, з криками, з дикими підскоками безладно товчуться. Вони вже забули всі крики й підскоки жаху, вони вже почувають свої ноги на порозі землі обіцяної, з дитячою щирістю вірячи в той мент, що на шляху до цієї вічно прагненої землі не буде вже перешкод і підскакуючі ноги їхні не спотикатимуться вже об них.

Рудольф повертає голову направо й зразу натикається на пильні, трошки тривожні зелені очі. Вони не сахаються його очей, не відстрибують, як увесь час, а питають знепокоєні, любовні. І такі зворушливо стомлені!

Доктор Рудольф у відповідь їм обіймає пальцями руку й сильно притискає її до свого тіла. І тоді тривога й непокій, як чорні мухи, спурхують із зелених очей, очі скрикують щастям, авто від того крику стрибає вперед, рывкає різком, розкидає грудками на тротуари злякану комашню.

І вмить упирається в юрбу й зупиняється. Площа. Рухлива поверхня голів, потилиць, вимахуючих рук. Крики попереплітані з гуком бубнів, свистом флейт, бреньканням струн. З одного кінця раптом тріскотить крик і лопотіння оплесків. Над головами, кумедно коливаючись, миготить щось біло-жовте.

— Уррра-а! Урра-аі Слава Армії! Слава! Ага, то на руках носять солдатів. Зліва зовсім близько теж вибухає той самий крик і лопіт. На головах, на руках юрби, смішно подригуючи ногами і якомсь спіднизу блискаючи широким ротом, повним двох білих гребінців зубів, регочеться кучерява чорна голова негра

— Слава! Слава!!

Проїхати неможливо ні в той бік, ні в другий, ні вперед, ні назад. Авто загрузло, як човен у ледяках, у морі голів.

У глибині палацу стоїть величезна бронзова постать Бісмарка. В руку їй знову встромлено зелено-золотий прапор, і Бісмарк залізно, велично благословляє ним своїх нащадків.

Юрба нетерпеливиться й задирає голови до неба — хутко зійде сонце. Зараз жовто-чорні визвольники будуть частуватися сонячним хлібом. Прилюдно, вільно, урочисто.

Труда в захваті стає на авто й задирає голову до неба: зараз, зараз буде! Макс же радить стати навшпиньки — тоді вона зможе зазирнути через будинки до обрію.

Але Труда не може, ну не може так непорушне чекати. В неї темні синці іпід очима, губи пошерхли, очі тьмяно й п'яно блищать бронзою.

— Елізо! Я не можу!.. Я вся горю від цієї ночі, від усього цього Я ж нічого й досі не розумію.

Елізо! Ну, поверніться зовсім сюди! Поверніться, я хочу бачити ваше лице!

Еліза тихо повертає лице і вгору дивиться на Трудю тихо сяючими, мовчазними й трошки засоромленими очима. (А лице — дитяче-дитяче!!)

— Руді! Поверніться й ви. Поверніться до Елізи. Ну, Руді! Руді повертає теж голову й з усміхом підводить також очі до Страховища Воно ж пильно, схилившись, розглядає їх.

— Елізо! Я все ж таки не розумію. Нічого не розумію. І не вірю. Поцілуйте Руді!

Обидва обличчя одночасно швидко відхиляються — здуріло Страховище.

— Ну, Елізо! Ну, чудесна, прекрасна! Ну, ради сьогоднішнього ранку. Ви ж дивіться, яке свято! Зараз сонце зійде. Елізо! Ну, тут, прилюдно, одверто, з усієї сили. Поцілуйте. Дайте доказ усім! Ви дивіться — на вас і на Руді всі вже дивляться Ану!

Доктор Рудольф знову повертається до Страховища, почервонілий, смішний, засоромлений, сердитий і милий.

— Трудю, я вас дуже прошу... Не треба.

Але тут раптом червона, палаюча розтріпанними пасмами голова Елізи швидко повертається, скидає чудними серйозними очима вгору на Трудю, перестрибує ними на зверненні до них голови цікавих, нахилиється, дві руки її беруть руку Рудольфа й підносять до її уст. Рука Рудольфа злякано, замішано шарпається, але уста Елізині притиснулись до неї довгим поцілунком і тримають. Потім червона голова підводиться й знову дивиться на юрбу й на затихле, не то вражене, не то пройняте поштивістю лице Труді.

А яю юрбі спочатку шарудить шепіт: «Рудольф Штор... Рудольф Штор, Рудольф Штор!», потім переходить у гомін, лица повертаються до авто, наставляючи в одну точку біноклі очей, не відриваються, тягнуться. І коли червона голова перед ними схиляється до руки й застигає в поцілунку, очі юрби застигають так само, як Трудіш. А коли червона голова підводиться й обводить лица серйозним і сяючим поглядом, вони здригаються одним рухом і вибухають.

— Слава Рудольфові Шторові! Слава Рудольфові Шторові! Слава! А-а! А-а!

Крик помалу, зигзагами, як по запаленому шнурку, перебігає всією площею, запалює всі голови, здіймає величезний вибух оплесків, вигуків, натовпу.

Рудольф Штор уже стоїть на ногах і киває головою на всі боки. А всередині прикушує посмішку: ідола спіймано! Потік тіл підхоплює ідола разом з авто і везе його тріумфальним походом.

Із-за будинків на сиво-молочні хмарини, на пухкі кучері землі тепло лягають рожево-золоті благословляючі пальці Великої Матері.

Берлін — 1922. Равен — 1924.

Постійна адреса: http://ukrlit.org/vynnychenko_volodymyr_kyrylovych/soniachna_mashyna